

1. Îndreptăţirea scrierilor şi arhivelor a ROMÂNIAI PUBLICE, pe temeiul prezentei legi şi al legii nr. 100 din 1948 privind arhivarea şi păstrarea documentelor.
2. Etablirea drepturilor materiale.
3. Acordarea pensiilor.
4. Adosarea documentelor istorice de pomenire şi a tuturor scrierilor conţinând.
5. Documente personale care se găsesc în arhivele şi în toate scrierile conţinând.
6. Documentele din arhivele — arhivele de ori-şi mijloc de pomenire.
7. Pomenirea tuturor documentelor şi a tuturor documentelor şi a tuturor documentelor.
8. Acordarea pensiilor a tuturor.
9. Orice pomenire, cu toate documentele şi toate documentele, în arhivele.
10. Documente din arhivele care se găsesc în arhivele şi în toate scrierile conţinând.
11. Documente personale.
12. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
13. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
14. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
15. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
16. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
17. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
18. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
19. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
20. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
21. Documentele din arhivele şi în toate documentele.
22. Documentele din arhivele şi în toate documentele.

REVISTA ARHIVELOR

—SERIA NOUĂ—

Pe copertă: 1848, *Proclamația de la Islaz* care cuprinde cele 22 puncte decretate de adunarea poporului român, pe temeiul căroră Adunarea Generală Extraordinară urma să dea constituția țării.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

REVISTA ARHIVELOR
— SERIA NOUĂ —

2

BUCUREȘTI
1 9 5 8

COMITETUL DE REDACȚIE:

I. PARASCHIV, *redactor responsabil*; C. TIMARU, *red. resp. adjunct*; GH. UNGUREANU, *red. resp. adjunct*; I. COMĂNESCU; M. FĂNESGU; I. GHEORGHIAN; I. LEONTE; P. MATEI; I. MARCUȘ; M. REGLEANU; V. TRANDAF.

REVISTA ARHIVELOR

apare de 2 ori pe an

Relacția: București, str. Arhivelor nr. 2, raionul V. I. Lenin. Telefon 13.37.77

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate.

LA A XI-a ANIVERSARE A REPUBLICII

În raportul politic al Comitetului Central la Congresul I al P.M.R., tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că „23 August, 6 Martie, participarea la războiul antihitlerist, reforma agrară, alegerile parlamentare, transformările petrecute în țara noastră în a doua jumătate a anului ce s-a scurs (1947 n. r.), sînt verigi ale unui și aceluiasi lanț, etape diferite ale aceluiași proces de săurire prin lupta poporului muncitor a unui regim de democrație populară în țara noastră.

Rezultatul acestui proces este Republica Populară Romînă!“ ¹⁾.

Statul romîn a avut la conducere, vreme de aproape opt decenii, pe cel mai mare moșier și unul din cei mai bogați capitaliști ai țării. Monarhia — formă de guvernare moștenită din evul mediu — a fost un parazit uriaș pe corpul țării noastre. Fosta familie regală poseda sute de mii de hectare de pămînt arabil, vii, păduri, livezi, munți; membrii acesteia dețineau acțiunile celor mai mari întreprinderi industriale din țară.

Înapoierea economică și socială a țării, din perioada dezvoltării capitaliste a Romîniei, s-a datorat înțelegerii burgheziei cu moșierimea, la baza căreia stătea menținerea marilor proprietăți moșierești asupra pămîntului. În această situație burghezia a avut tot interesul să se sprijine pe unele rămășițe ale trecutului, ca monarhia, armata, pentru a se împotrivi luptei proletariatului și a-și satisface propriile interese de clasă ²⁾.

În aceste condiții proletariatului din Romînia îi revenea, încă de la sfîrșitul secolului trecut, sarcina de a fi conducătorul și călăuzitorul transformărilor sociale din țara noastră pe cale revoluționară. El avea datoria de a îndeplini, într-o formă nouă, superioară, ideea marelui luptător revoluționar-democrat N. Bălcescu, care spunea că poporul romîn trebuie „...să întocmească o republică democratică..., să întocmească un stat de cetățeni liberi și egali sau deopotrivă unii cu alții, fără domnie și boierie“.

Lupta proletariatului din Romînia a devenit mai puternică și mai organizată odată cu înființarea partidului comunist, singurul partid care începînd chiar din prima zi a existenței sale a luptat pentru instaurarea

¹⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Căminări*, ed. IV, Buc., 1956, p. 134.

²⁾ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 35.

unei republici în care puterea să aparțină clasei muncitoare, dovedind astfel că este unicul partid cu adevărat patriotic.

Clasa muncitoare din România, în frunte cu partidul său marxist-leninist, conducând lupta revoluționară a maselor împotriva exploataării burghezo-moșierești, a dat nenumărate jertfe pentru eliberarea țării de sub dominația exploataților și de sub jugul fascismului, pentru cauza libertății patriei și a poporului.

Lupta clasei muncitoare din România culminează cu Insurecția armată de la 23 August 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, în condițiile create de victoriile glorioasei Armate Sovietice asupra armatelor fasciste, care a constituit începutul revoluției populare din țara noastră și a dus la instaurarea regimului de democrație populară, la 6 Martie 1945.

Realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, întregită mai apoi prin crearea unui partid unic, înfăptuirea revoluționară a reformei agrare, prin care s-a încheiat alianța clasei muncitoare cu masele largi ale țărănimii, sub conducerea clasei muncitoare, făurirea unui front democratic larg în prima etapă a revoluției, transformarea parlamentului într-un instrument al voinței populare, ca urmare a alegerilor din 1946, demascarea partidelor burgheze reacționare ca unelte ale clasei exploatare și înlăturarea lor din viața politică a țării de către poporul muncitor, toate acestea au culminat cu alungarea din țara noastră, de către oamenii muncii, a hohenzollernilor și a camarilei regale.

Republica Populară Română — arată tov. Chivu Stoica — reprezintă încununarea luptelor pentru libertate și independență națională, duse cu vitejie de poporul român de-alungul secolelor — de la luptele pe care le-au purtat însufleșiți de o fierbinte dragoste de țară oștenii lui Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare, răsculații lui Horia și pandurii lui Tudor, până la dorobanții din 1877 și eroii războiului eliberator antihitlerist ¹⁾.

Într-un termen istoricește scurt, s-a realizat trecerea de la etapa de desăvârșire a revoluției burghezo-democratice la etapa nouă, socialistă, a revoluției populare. Aceasta s-a datorat politicii juste și ferme dusă de partid, abnegației cu care muncitorii, țăranii, intelectualii români și cei aparținând minorităților naționale au pornit la opera de refacere economică a țării și de consolidare a cuceririlor democratice obținute, marelui ajutor economic, tehnic, cultural, acordat țării noastre de Uniunea Sovietică în condițiile grele ale perioadei de după al doilea război mondial.

Răsturnarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare au constituit o victorie istorică a clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare, a luptei unite a poporului român și a minorităților naționale, au însemnat trecerea la construirea socialismului în patria noastră.

Instaurarea Republicii Populare Române a dus la stabilirea în țara noastră a celei mai democratice forme de guvernare din istoria poporului

¹⁾ Chivu Stoica, *Un deceniu pe drumul construirii socialismului în R. P. Română*, „Știința” nr. 4101 din 30 decembrie 1957.

romîn, care se deosebește fundamental de vechiul stat burghezo-moșieresc, bazat pe asuprirea celor ce muncesc.

„Izvorul forței și superiorității orînduirii noastre de stat — arăta tov. Chivu Stoica — este acela că în Republica Populară Romînă puterea politică aparține oamenilor muncii de la orașe și sate care exercită efectiv conducerea țării, bucurîndu-se nu pe hîrtie ci în fapt, de cele mai largi drepturi și libertăți democratice. Acesta este un democratism real, democratismul socialist, care are la baza sa faptul că principalele mijloace de producție au fost smulse exploataților și se află în mîinile celor ce muncesc“¹⁾.

În cei 11 ani care s-au scurs de la 30 decembrie 1947 — ziua proclamării Republicii — țara noastră a devenit un vast șantier, în care toate eforturile sînt îndreptate spre făurirea unei vieți de bună stare în folosul tuturor celor ce muncesc. Pe tot cuprinsul patriei s-au înălțat sonde și fabrici, s-au construit uzine noi echipate cu tehnică modernă. Regiuni, care în regimul burghezo-moșieresc erau socotite înapoiate, au fost trezite la viață. Oltenia, Dobrogea, Moldova pe zi ce trece devin baze industrial-agricole ale țării, bogățiile lor naturale sînt puse la îndemîna oamenilor muncii.

În cei 11 ani de Republică Populară oamenii muncii au obținut succese importante în dezvoltarea economică a țării, în construirea bazei economice a socialismului. În etapa actuală sectorul socialist este predominant în economia țării.

Poporul muncitor înfăptuiește cu succes programul vast de dezvoltare și lărgire a bazei economice a socialismului elaborat de Congresul al II-lea al P.M.R. An de an planurile de stat pe anii 1949—1957 au fost îndeplinite și depășite, asigurînd dezvoltarea economiei într-un ritm rapid. Zeci și sute de întreprinderi raportează și în acest an partidului și guvernului îndeplinirea cu succes a planului anual înainte de termen.

Ca rezultat al dezvoltării industriei, producția industriei constructoare de mașini a crescut de 7 ori față de 1938, producția de energie electrică de 7,4 ori, a industriei petrolifere de 2 ori, a industriei chimice de 7 ori față de 1948. Țara noastră produce mașini și agregate de înaltă tehnicitate fabricate pentru prima oară în țară.

Sectorul cooperatist-socialist al agriculturii cuprinde în prezent jumătate din totalul familiilor de țărani muncitori și mai mult de jumătate din suprafața agricolă a țării. Gospodăriile colective și întovărășirile fruntașe obțin recolte bogate, iar veniturile din ce în ce mai mari ale colectiviștilor și întovărășiților conving mase tot mai largi ale țărănimii de justetea politicii partidului nostru de transformare socialistă a agriculturii și le fac să se îndrepte tot mai hotărît spre cooperativizarea agriculturii.

Creșterea bunei stări a oamenilor muncii de la orașe și sate constituie obiectul grijii permanente a partidului și guvernului. Șomajul de masă, mizeria, analfabetismul, molimele ce secerau sute de mii de vieți din rîndul oamenilor muncii au rămas numai ca o neagră amintire a trecu-

¹⁾ Ibidem.

tului. Dreptul la muncă, la învățătură, la odihnă a devenit astăzi o realitate în viața cetățenilor republicii noastre.

Cultura, arta, știința, în condițiile create de puterea populară, cunosc o mare înflorire, cele mai variate domenii ale artei și culturii devenind un bun al celor ce muncesc.

Pentru utilizarea institutelor de cercetări științifice, pentru funcționarea în bune condițiuni a teatrelor, operelor, bibliotecilor etc. statul alocă importante fonduri materiale, pregătește cadre cu o înaltă calificare ¹⁾.

Republica Populară Română, țară socialistă, are astăzi o situație pe arena internațională fundamental deosebită de situația României burghezo-moșierești. În cadrul sistemului mondial al socialismului, care cuprinde peste o treime din omenire, țara noastră se dezvoltă neconcentrat și se bucură de roadele relațiilor de deplină egalitate în drepturi, colaborare tovarășească și într-ajutorare, bazate pe principiul internaționalismului proletar, dintre țările socialiste. Ajutorul și sprijinul multilateral și în primul rând economic, acordat țării noastre de Uniunea Sovietică, colaborarea cu toate țările socialiste frățești, au dus la dezvoltarea rapidă a industriei și ridicarea economiei noastre naționale.

„Unitatea și coeziunea țărilor lagărului socialist, în frunte cu Uniunea Sovietică, reprezintă chezașia suveranității și independenței tuturor țărilor socialiste, răspunde sarcinilor vitale ale apărării păcii. Partidul Muncitoresc Român și guvernul Republicii Populare Române militează consecvent pentru întărirea continuă a prieteniei cu Uniunea Sovietică, cu China Populară, pentru dezvoltarea relațiilor de colaborare frățească cu toate țările socialiste“ ²⁾.

Republica Populară Română promovează politica apărării păcii alături de celelalte țări socialiste și împreună cu toate statele iubitoare de pace. Poporul român, care a dat jertfe grele pentru eliberarea de sub jugul exploatării capitaliste, nu va admite să i se impună din nou exploatarea capitalistă-moșierească și robia imperialistă, să-și piardă cuceririle de care se bucură astăzi din plin.

Chezașia succeselor poporului nostru constă în faptul că are la conducerea destinului sale un partid marxist-leninist experimentat — Partidul Muncitoresc Român. În tot cursul existenței sale de peste 37 de ani, în nenumărate momente cruciale pentru soarta țării, partidul și-a dovedit devotamentul său profund față de interesele poporului muncitor.

Partidul Muncitoresc Român organizează și mobilizează zi de zi energia poporului în lupta pentru noi victorii. Plenara C.C. al P.M.R. din iunie 1958 a înarmat organizațiile și membrii partidului în vederea continuiei întăririi a partidului, a arătat încă odată că întărirea continuă a partidului, a rolului său conducător, chezașuiește victoria deplină a socialismului în patria noastră.

¹⁾ Chivu Stoica, Cuvântarea rostită la adunarea festivă consacrată zilei de 23 August, „Scinteia“ nr. 4301 din 23 august 1958.

²⁾ Chivu Stoica, *Un deceniu pe drumul construirii socialismului în Republica Populară Română*.

În anii regimului de democrație populară partidul și guvernul au acordat și acordă o deosebită atenție dezvoltării culturii, condiție indispensabilă a construirii socialismului în patria noastră ; a început o adevărată revoluție culturală, care se află în plin avânt.

Arhivele Statului, parte integrantă în această revoluție, au cunoscut în anii Republicii o dezvoltare fără precedent în istoria lor de peste un secol. Neglijate și subapreciate de regimul burghezo-moșieresc, fără nici un sprijin material și lăsate pradă ignoranței, inconștienței sau chiar relei voințe a unor oameni, considerabile cantități de arhive din cele mai valoroase au fost distruse în întregime.

Datorită acestui fapt, etape întregi din istoria patriei noastre nu pot fi studiate temeinic din cauza lipsei documentelor necesare.

Regimul democrat-popular a pus capăt acestei situații intolerabile. Partidul și guvernul, apreciind în mod just importanța arhivelor, ca bază materială documentară veridică a istoriei poporului nostru, au situat această instituție la locul cuvenit, acordând sprijinul și înțelegerea cea mai deplină activității și dezvoltării ei.

În Republica Populară Română există un bogat material documentar cu o vechime de peste 700 de ani care privește economia, știința, cultura și arta poporului român, lupta sa eroică pentru libertate și independență, lupta împotriva exploatării și a subjugării, pentru transformarea revoluționară a țării și construirea societății socialiste.

Pentru organizarea, administrarea și punerea acestor materiale în slujba poporului, în slujba construcției practice a socialismului, Arhivele Statului au fost reorganizate corespunzător acestor scopuri.

O nouă legislație, la baza căreia stă proprietatea poporului — a statului de democrație populară — asupra arhivelor sale, a consfințit noul caracter al acestei instituții după exemplul celei mai înaintate arhivistice din lume — arhivistica Statului Sovietic.

Decretul Nr. 353 înființează Fondul Arhivist al Statului, pe teritoriul întregii Republici Populare, declarînd proprietate de stat orice document oficial creat de instituțiile, întreprinderile și organizațiile obștești ale țării, sub îndrumarea și răspunderea Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Această lege a pus capăt bunului plac în administrarea tezaurului documentar național, a oprit distrugerile de arhive și a instaurat ordinea, atît de necesară, în crearea și gospodărirea acestor bunuri ale colectivității.

Reorganizarea Arhivelor Statului pe baze noi a dus în cîțiva ani la creșterea numărului unităților sale cu aproape 600%, iar al personalului științific și ajutător cu peste 400%, asigurîndu-se în fiecare regiune și oraș raional (fost capitală de județ) păstrarea și prelucrarea științifică a materialului documentar și îndrumarea muncii arhivistice la instituții, întreprinderi și organizații din raza respectivă.

Datorită sprijinului permanent acordat de partid și guvern, toate unitățile nou create au fost dotate cu localuri corespunzătoare, încît numărul depozitelor pentru materialele documentare este astăzi mai mare de cîteva zeci de ori decît în trecut. În aceste condiții, nou create, s-au putut prelua și depozita aproape 10.000 fonduri arhivistice. s-au achiziționat

prin donație și cumpărare mii de documente originale de mare valoare documentară.

Descătușată de vechile forme închistate și greoaie, de birocratismul exagerat sădit decenii de-a rîndul de regimul burghezo-moșieresc, arhivistica romînă cunoaște în anii Republicii un adevărat avînt, sub toate aspectele. Înarmată cu o nouă concepție, aceea a arhivelor în slujba poporului și construcției socialiste, arhivistica din țara noastră și-a îndreptat atenția în special spre munca de îndrumare a arhivelor la creator, spre întocmirea instrumentelor științifice de evidență a materialelor documentare, spre crearea de condiții cît mai bune de păstrare a documentelor, de restaurare a materialului degradat și spre o dotare tehnico-materială modernă a unităților de arhivă. În acest scop s-au întocmit și difuzat pînă la Sfaturile Populare comunale instrucțiuni pentru unificarea metodei de constituire, păstrare și selecționare a arhivelor, s-au întocmit instrumente variate de folosire a materialului arhivistic existent în depozitele de arhive (indici cronologici, cataloage de documente, prezentări de fonduri etc.), multe din ele fiind și publicate, s-au înființat și dotat modern laboratoare de restaurare și s-au utilizat corespunzător o serie de depozite în întreaga țară.

Pentru prima dată în istoria Arhivelor Statului din Republica noastră s-au stabilit contacte directe cu arhiviștii sovietici, cu arhiviștii dintr-o serie de țări de democrație populară și din alte țări din Europa, prin delegații de arhiviști care au vizitat aceste țări.

Perspective mari stau în fața arhivisticii din Republica Populară Romînă. Realizările de pînă acum sînt încă puține față de ceea ce este de făcut.

Arhivele vor trebui să devină un factor mai activ în frontul cultural desfășurat de oamenii muncii din țara noastră ; ele vor trebui să slujească mai efectiv lupta oamenilor muncii pentru construirea socialismului, să servească nemijlocit economia, știința, tehnica, arta prin organizarea și înlesnirea cercetării documentelor Statului democrat popular.

Arhivistica noastră va trebui să meargă în pas cu ritmul viu al dezvoltării multilaterale a Republicii Populare și să sprijine efectiv, în raport de sarcinile ce-i revin, toate sectoarele importante ale vieții de stat.

CU PRIVIRE LA INFLUENȚA STATISTICII RUSE ASUPRA DEZVOLTĂRII STATISTICII DIN PRINCIPATELE ROMÎNE ÎN SECOLELE XVIII ȘI XIX

Prof. univ. MANEA MANESCU
Membru corespondent al Academiei R.P.R.

De o mare însemnătate pentru cercetătorii de pe tărîmul științei și, în special, pentru cei care se ocupă cu cercetările de istorie, este indicația dată în Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, la Congresul al II-lea al Partidului, expus de tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej, în care se arată că: „O sarcină de mare răspundere stă în fața istoricilor noștri, aceea de a elabora, cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici, o istorie a Romîniei care să sintetizeze, de pe pozițiile marxism-leninismului, tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe...”.

Considerăm această indicație valabilă și pentru toți cercetătorii care studiază istoria gîndirii economice, istoria economiei naționale și istoria statisticii, care trebuie pe viitor să ajute mai mult munca istoricilor noștri pentru ca ei să-și ducă la îndeplinire, în termenul prevăzut, sarcina deosebit de importantă și plină de mare răspundere pe care le-a încredințat-o partidul, aceea de a scrie istoria patriei.

Elaborarea riguros științifică a istoriei Romîniei nu poate fi concepută fără studii cît de cît serioase cu privire la istoria economiei naționale și istoria statisticii autohtone, care să ajute la înțelegerea fenomenelor sociale, la înțelegerea luptelor de clasă, motorul și făuritorul istoriei tuturor popoarelor.

Preocupările pentru studiul problemelor de istoria statisticii sînt încă reduse în cadrul cercetărilor generale economice. Faptele de pînă acum arată că în această privință istoricii au merite mai mari decît economiștii. Numai în timpul din urmă au început cercetări economice organizate, de istoria statisticii care, în general, se găsesc încă în stadiul acumulării materialelor de arhivă. Se înțelege că în atare condițiuni, la elaborarea materialului de față, care reprezintă un început de contribuție la studiul influenței statisticii ruse asupra dezvoltării statisticii

din Principatele Române, în secolele XVIII și XIX, s-au întâmpinat greutățile oricărui început de cercetare științifică, într-un domeniu care așteaptă să fie studiat temeinic în viitorul apropiat.

Trebuie atrasă atenția că rămânerea în urmă a cercetărilor legate de istoria statisticii frânează studiile din alte sectoare importante ale istoriei științei din țara noastră. Este greu de conceput elaborarea de pe poziții științifice a istoriei gândirii economice, a istoriei economiei naționale dar, mai ales, a istoriei patriei, fără o cunoaștere cât de cât sumară a lucrărilor statistice, care prin datele lor ne dau o imagine a legităților dezvoltării economico-sociale a țării noastre de-a lungul vremurilor.

Clasicii marxism-leninismului au subliniat, în nenumărate rânduri, importanța statisticii ca instrument de cunoaștere socială, cu ajutorul căreia se pot analiza legile de dezvoltare a societății.

În lucrarea sa *Statistică și Sociologie*, marele Lenin scria: „Trebuie să încercăm să stabilim o temelie de fapte exacte și incontestabile, pe care să ne putem sprijini..., alminteri se va naște în mod inevitabil bănuiala, și o bănuială cu totul legitimă, că faptele au fost alese sau triate arbitrar, că în locul conexiunii și interdependenței obiective a fenomenelor istorice în ansamblul lor, este servită o cîrpăceală „subiectivă” al cărei scop este de a justifica, poate, o treabă murdară... Plecînd de la aceste considerente — spune mai departe Lenin — am hotărît să începem cu statistica...”¹⁾.

Titanica muncă de creație științifică, politică și de stat a marelui geniu al proletariatului s-a fundamentat pe un uriaș material statistic. În studiile sale istorice și politico-economice, Lenin folosea statistica într-o largă măsură. El însuși culegea și prelucra datele statistice, elabora și compunea tabele care ilustrau stările politice și economico-sociale, date care prezentau puncte de plecare pentru concluzii de mare importanță teoretică, politică și practică. De la prima lucrare elaborată în anul 1893 „Noile mișcări economice în viața țăranilor” și pînă la ultima sa lucrare intitulată „Pagini de Jurnal”, din 1923, Lenin a folosit un uriaș material statistic, care l-a ajutat în elaborarea concluziilor sale teoretice și practice revoluționare de importanță istorică mondială.

Sarcina oricărui om de știință, istoric, filozof, economist, precum și a oricărui făuritor activ al societății socialiste este de a descifra, cum spunea Lenin, „graiul cifrelor”, „limbajul nepărtinitor al cifrelor”, să știe să citească în cifrele statistice cum se petrece viața practică reală, concretă, să poată analiza cu ajutorul lor dezvoltarea istorică și economico-socială în societate.

În cuvîntul de deschidere la Conferința ministerială pentru reorganizarea statisticii din România, ținută la 18 octombrie 1947, tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea că: „Nu s-a înțeles suficient importanța statisticii în organizarea temeinică a vieții economice și financiare a țării, ca și în cunoașterea mijloacelor de transformare a bogățiilor țării și progresului poporului nostru.

Să începem munca de organizare a unei statistici legate de desfășurarea procesului economic, o statistică menită să descopere și să pună

¹⁾ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.P.L.P., 1953, p. 270—271.

în lumină elementele de mișcare interioară ale procesului economic. Statistica nu trebuie numai să înregistreze, ea trebuie să desprindă tendințele și sensul de dezvoltare a realității sociale.

Fără o bună, sinceră și reală statistică nu este posibilă nici întocmirea programului de redresare economică și nici pregătirea planului de reconstrucție și dezvoltare a economiei românești¹⁾.

De o mare însemnătate pentru studiul dezvoltării social-economice a României și, mai ales, a perioadei de descompunere a feudalismului în Principatele Române și de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție capitaliste sînt lucrările de statistică elaborate de statisticienii și geodezii ruși în colaborare cu cei români în secolele XVIII și XIX.

Materialul de față nu-și propune ca obiect analiza datelor statistice din aceste lucrări, ci numai evidențierea importanței lor științifice, metodologice și organizatorice.

Vecinătatea poporului român cu marele popor rus și influența slavă de veacuri asupra vieții poporului nostru au creat condiții obiective pentru dezvoltarea unor legături multilaterale și variate încă din cele mai vechi timpuri. În cadrul acestor legături istorice, poporul nostru a folosit ajutorul politic, militar, administrativ-economic și multe din bunurile culturale și științifice ale poporului rus.

Un domeniu al științei, care a folosit de multă vreme experiența științei ruse, este și acela al științei statistice. Studiul influenței gîndirii economice ruse asupra țării noastre nu a fost încă elaborat; în lucrarea de față încercăm să ridicăm tocmai această problemă, de a studia trecutul statisticii noastre în lumina legăturilor și influenței pe care gîndirea, teoria și practica statisticii ruse a avut-o asupra dezvoltării statisticii autohtone.

Influența statisticii descriptive ruse s-a făcut simțită încă la primii noștri mari învățați: spătarul Nicolae Miclescu și Dimitrie Cantemir, care, cunoscînd lucrările de geodezie ruse, au elaborat hărți geografico-statistice de o deosebită valoare istorico-documentară.

După cum se știe, Nicolae Miclescu a adus o mare contribuție la cunoașterea ținuturilor siberiene, elaborînd harta geografico-statistică a Siberiei în timpul lungii sale călătorii în China. Această hartă a fost mult apreciată în acele timpuri și a constituit baza de orientare geografico-economică asupra Siberiei. Dimitrie Cantemir a elaborat la Moscova o hartă statistică a Moldovei, care ne dă informații prețioase cu privire la dezvoltarea social-economică a Moldovei la începutul secolului al XVIII-lea. O schiță a acestei hărți fusese întocmită de geodezii ruși cu ocazia intrării armatelor ruse în Moldova, în urmărirea rămășițelor zdrobite ale regelui fugar Carol al XII-lea, învins la Poltava.

Influența statisticii ruse asupra „statisticeștilor științi” din Principatele Române s-a resimțit cu deosebire în cursul secolelor XVIII și XIX, cu ocazia întocmirii catagrafiilor și apoi a recensămintelor generale.

¹⁾ Consiliul Superior Economic — *Conferința ministerială pentru organizarea statisticii din România*, ținută în ziua de 18 octombrie 1947. Comisia Centrală de Statistică — Institutul Central de Statistică, Buc., noiembrie 1947, p. 5—6.

În secolul al XVIII-lea în răsărit se ridica tot mai puternic statul rus, al cărui interes de a înlătura Imperiul Otoman din sud-estul Europei se armoniza cu interesele popoarelor din Balcani, la care începea să se dezvolte mișcarea națională de eliberare de sub jugul asupraii otomane. Loviturile repetate date de Rusia Imperiului Otoman în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, care începea să se descompună și să decadă, au impus turcilor, mereu înfrinți, tratate de pace care cuprind condițiuni din ce în ce mai favorabile pentru Principatele Române, culminând cu Tratatul de la Adrianopole.

Ajutorul dat Principatelor de către Rusia în această luptă istorică, la care poporul român a participat din plin, aducând multe contribuții și nenumărate jertfe, era ca urmare formarea statului român modern și mai apoi câștigarea independenței naționale a României din 1877.

Căile principale pe care s-a exercitat contribuția și influența statisticii ruse în această epocă de descompunere treptată a feudalismului și de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție capitaliste, în Principatele Române, sînt în funcție de împrejurările istorice și necesitățile practice. Ele pot fi concretizate în următoarele etape de elaborare a lucrărilor statistice:

1. Elaborarea hărților militaro-statistice de către autoritățile militare, în timpul cînd armatele rusești se aflau pe teritoriul țărilor române în lupta împotriva Imperiului Otoman, pentru eliberarea popoarelor asuprite de sub jugul otoman.

2. Elaborarea catagrafiilor din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de către autoritățile din Moldova și Muntenia, cu sprijinul autorităților militare ruse.

3. Elaborarea în comun, de către autoritățile moldo-valahe, cu sprijinul autorităților ruse, a lucrărilor statistice la începutul secolului al XIX-lea.

4. Organizarea administrativă a principatelor pe baza Regulamentelor Organice și înființarea primelor organe oficiale de statistică în țara noastră.

În perioada Regulamentelor Organice s-au făcut mari lucrări statistice, cînd ni s-a transmis cel mai mult experiența statisticii ruse pe linie:

a) teoretico-metodologică: elaborarea de instrucțiuni, formulare tip, periodicitatea, prelucrarea datelor;

b) organizatorică și practică: formarea comisiilor, completarea formularelor pe teren.

5. Folosirea experienței statisticii ruse, care s-a manifestat în domenii diferite, în primul rînd al statisticii demografice și în cel al statisticii social-economice. Tocmai aceste două direcții, pe care s-a dezvoltat statistica autohtonă sub influența statisticii ruse, sînt deosebit de prețioase pentru studiarea dezvoltării societății pe teritoriul țării noastre și, îndeosebi, a istoriei noastre în cursul unei lungi perioade.

6. Fundamentarea științei statistice în țara noastră. Examinarea materialelor de arhivă ne dovedește că statistica rusă a contribuit la dezvoltarea pe baze științifice a statisticii și a învățămîntului statistic în Principatele

Romîne cu mult înainte ca influența statisticii apusene să fi ajuns pînă la noi.

Valoroasele materiale documentare păstrate pînă astăzi în Arhivele Statului, la Secția de manuscrise a Academiei R.P.R., precum și cele păstrate cu mare grijă în Arhivele Statului din Moscova și Leningrad ne ajută să afirmăm că în Principatele Romîne s-au făcut în trecut importante lucrări statistice.

Încă din cele mai vechi timpuri, înregistrările statistice erau necesare ocîrmuirii principatelor, în primul rînd, pentru strîngerea impozitelor de la locuitori, oferind posibilitatea urmăririi executării celorlalte obligații ale locuitorilor către statul feudal.

Vechile lucrări statistice aveau, prin urmare, un caracter în cea mai mare parte fiscal și poartă pecetea avidității boierilor de a strînge birul cît mai mult și cît mai repede.

Locuitorii au văzut în aceste înregistrări statistice o sporire a exploataării și au simțit pe spatele lor abuzurile nesfîrșite ale dregătorilor și a întregului aparat de stat fiscal.

La exploatarea nemiloasă și abuzurile nesfîrșite ale clasei dominante și, în general, a întregului aparat de stat fiscal contribuiau în mare măsură obligațiile mari și grele către Poartă, care nu tolera amînarea plății haraciului și a corvezilor de tot felul, impuse locuitorilor.

În această vreme nu se putea aștepta o îmbunătățire a administrației principatelor. Haosul financiar continua, boierii negîndindu-se decît la asigurarea încasărilor și mărirea averilor printr-o excesivă constrîngere a contribuabililor.

Loviturile continue date Imperiului Otoman de către Rusia au dus treptat la slăbirea pozițiilor de pînă atunci a turcilor în principate, iar administrația rusă a început să schimbe unele din vechile practici financiare abuzive, constatate chiar de către vestiții comandanți de oști Suvorov și Rumentev, cu ocazia luptelor victorioase pe care ei le-au susținut contra turcilor pe teritoriul principatelor.

O organizare mai temeinică a principatelor, avînd la bază lucrări statistice cu un pronunțat caracter științific, nu se va putea face decît mai tîrziu, după înfrîngerea turcilor de către armatele ruse și încheierea tratatului de la Adrianopole în 1829, cînd se vor crea condițiile necesare pentru o lărgire a autonomiei principatelor.

Pentru lucrările statistice executate în vremea administrației Principatelor Romîne de către armatele ruse, o condică a Divanului Moldovei din 1770, păstrată azi la Academia R.P.R., Secția Manuscrise,¹⁾ ne dă știri importante.

Pentru o bună administrare a Moldovei era necesară o cunoaștere a situației existente, care nu putea fi posibilă decît executîndu-se oarecare lucrări statistice.

¹⁾ Academia R.P.R., ms. f. 1—2, 1770, octombrie 28. „Poruncile ce au dat la Divanul Moldovei, Măria Sa Maior General și Comandir Cneziei Moldovii Răzânschii”.

În anul 1769, generalul rus, baronul Elempt, a cerut de la ocîrmuirea Moldovei să alcătuiască mai multe situații statistice pe ponturi, adică articole și anume :

1. „Cîte ținuturi sînt în Moldova, cîte ținuturi și ce dregători are fiecare“.
2. „Ce negoț și ce neguțătorii se fac“.
3. „Ce fel de produse și zaharele es“.
4. „În afară de sare și de silitră ce mademuri (metale) es din pămîntul Moldovei“.
5. „Boierii ce stăpînire au asupra țăranilor, cu ce sînt datori țăranii la boieri și ce este slujba lor la boieri“.
6. „Un tastif să se facă de toți boierii mari și mici, cu numele fiește căruia și la ce slujbă sînt“.
7. „Prețurile stabilite pentru produsele alimentare“.

Ocîrmuirea Moldovei a trimis generalului Elempt lucrarea făcută, care constituia un document ¹⁾ foarte important pentru acea vreme.

În anul următor, 1770 ²⁾, generalul-maior și „comandir cneziei Moldovii“, Răzanskii, cum este numit în document, cere Divanului Moldovei să-i trimită mai multe situații în care să se arate lămurit toți ispravnicii de pe la ținuturi, pe nume, de cînd sînt și de cine sînt făcuți, numele membrilor divanului existenți și lipsă și de unde sînt, evidența tuturor acelor din închisori, de cînd sînt închiși și pentru ce, situația încasărilor visteriei și a cheltuielilor, situația slujitorilor hătmăniei, unde sînt anume și fieștecare la ce trebuință este rînduit, lista tuturor satelor „smreduite“ (contaminate), listă de toate „slujbele vîndute“ (arendate) și cînd se împlinea termenul.

Din secolul al XVIII-lea nu mai cunoaștem, pînă în prezent, alte lucrări statistice, executate în Principatele Romîne. Printre multele materiale documentare distruse în incendiul de la Iași din 1827, desigur, că au fost o serie de lucrări statistice elaborate cu ajutorul administrației ruse. Singura condică, din anul 1808, cuprinzînd catagrafia locuitorilor orașului Iași, ne face să afirmăm că în acel an s-a făcut o catagrafie a locuitorilor din Moldova, în colaborare cu Biroul de statistică de pe lîngă armatele ruse.

Decsebit de importantă este catagrafia locuitorilor din Moldova, executată în 1820. Cele 17 condiții ³⁾ ne arată că alcătuitoarii acestei lucrări statistice au avut ca exemplu lucrările de același fel din trecut, executate în urma instrucțiunilor și formularelor date de către specialiștii ruși din formațiunile topografice și geodezice de pe lîngă armatele ruse.

Războiul ruso-turc, intrarea armatelor ruse în principate și începerea administrației ruse în anul 1828 au adus mari prefaceri în întreaga administrație.

¹⁾ *Arbiva Rominească*, I, Iași, 1860, p. 133—134 și 139—149. La „pontul“ 5 se dă următorul răspuns : „Minăstirile și boierii asupra țăranilor acest fel de stăpînire au avut adică : cei de șad pe moșiile minăstirești, boiercești și mazilești lucra boierescul lor. Toată piinea stăpinului moșiei ei o strîngea, o ridica și o căra, trebuinciosul fin ei îl cosesc și-l ridică, podveri făcea, la mori, la heleșteie lucra, vin de jos aducea și dijmă din toate da“.

²⁾ Academia R.P.R., ms. 5370, f. 1.

³⁾ *Îndrumător în Arbivele Statului Iași*, II, Buc., 1957, p. 10.

Operațiunile de război au determinat și administrațiile principatelor să pună ordine în haosul financiar. Visteria, nou organizată, privește noile obligații ale tuturor locuitorilor „fără osebite”, deoarece noile evenimente cereau o contribuție generală „patriotică” în lupta împotriva turcilor. la care populația Principatelor Române a participat cu voluntari, bani și materiale.

Pentru a putea lua măsuri energice de stîrpire a abuzurilor reclamate de către locuitori dar, mai ales, pentru cunoașterea cît mai exactă a situației economico-sociale din principate, necesară aplicării noilor directive administrative și financiare care au precedat Regulamentele Organice, administrația rusă din principate avea nevoie de o statistică lucrată temeinic care să oglindească adevărata stare de lucruri.

Lucrările statistice în principate au fost încredințate unei instituții noi, care ia ființă la 8 decembrie 1828, sub denumirea de Divan Împlinitor în Moldova sau Divan Săvîrșitor în Țara Romînească¹⁾, președinte al celor două Divanuri fiind Teodor Petrovici Palin. Divanele obștești ale principatelor iau cunoștință de noua instituție prin „predlojenia deplin împuternicitului preșident, graf Teodor Petrovici Palin”, la care erau anexate și instrucțiunile de organizare, cu 22 de articole.

Aceste instrucțiuni cuprind și primele directive de organizare a unui Birou statistic în principate.

Astfel, Divanul Împlinitor era obligat să aibă „lămurite științe pentru chipurile acestei provincii atît întru lucrarea pămîntului, cît și în alte părți atingătoare de neguțitoriile pămîntești”.

Regulamentul de funcționare a acestei instituții subliniază că științele statistice „*trebuie să fie întemeiate pe adevăr, trimițîndu-le stăpînirii după cea întîi cerere ce se va face întru aceasta*”.

Tot această instituție avea sarcina de a introduce în principate, în mod regulat și organizat, *actele de stare civilă*, numite atunci „*acte mitricești*”.

Acestea au fost puse în lucru încă din anul 1829 în scopul de a asigura permanent o evidență exactă a populației.

Conformîndu-se instrucțiunilor trimise de graf Palin, Divanul Împlinitor se va ocupa de îndată cu adunarea de diferite știri privind semănăturile și arăturile, prețurile, importul, exportul, negoțul, categoriile fiscale etc.

În același timp, însă, aceste lucrări statistice erau necesare și pentru alcătuirea Regulamentelor Organice, care începuse din 1829. Un comitet alcătuit, la București, din ordinul generalului Jeltuhin, numit la 17 februarie 1829 „deplin împuternicit preșident al Divanurilor Principatelor Moldova și Valahia”, în locul lui Palin, avea sarcina să adune „*științele trebuitoare pentru oarecare îmbunătățire a ocîrmuirilor amînduror cnezilor*”²⁾.

Divanul Împlinitor primește o nouă organizare odată cu noile instrucțiuni trimise de către „noi deplin împuternicit al Divanurilor Moldovei

¹⁾ *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, II, Buc., 1957, p. 54—55

²⁾ Gh. Ungureanu, *Despre manuscrisul original al Regulamentului Organic Moldovean*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, fasc. 1, anul VIII/1957, p. 121.

și Valahiei generalul Jeltuhin“ la 25 mai 1829. În aceste instrucțiuni se arată și mai accentuat sarcina Divanului Împlinitor de „*adunarea științelor pentru statistică*“. Această obligație o avea Secția a 2-a (otdilenie), din noua instituție¹⁾.

Încă din primele zile ale lunii februarie din anul 1829, „polcovnicul ștabului generalicesc fon Rughe“ alcătuisese și prezentase lui Palin „exemplarul formei“, după care urma să fie alcătuită „*Vedomostia pentru statisticeasca știință a tuturor ținuturilor din Moldova*“.

Formularul pentru statistică, aprobat, a fost trimis la 7 februarie 1829 atât Divanului Împlinitor din București cât și acelaia din Iași²⁾.

Din materialele documentare, păstrate la Arhivele Statului din București și Iași, se poate vedea câtă atenție se dădea de către administrația rusă acestor lucrări statistice, deosebite fundamental de cele anterioare.

Din același material constatăm că polcovnicul von Rügen fusese însărcinat „*cu alcătuirea statisticeii amînduror principatelor*“³⁾.

Formularul statistic trimis ca model, cuprinde rubrici privind populația satelor și țărgurilor, pe categorii fiscale existente înaintea Regulamentului Organic, numirea satelor, a țărgurilor, a moșiilor și proprietarii respectivi, descrierea geografică, numărul caselor și a zidurilor de orice fel, morile, velnițele, animalele de muncă și hrană, produsele, suprafețele arate și imăsurile, pădurile, viile, „clima și văzduhul și lipicioasele boli“.

Predlojenia vicepreședintelui Divanului Moldovei, generalul Mircovici, ne arată și directivele de modul cum trebuiau executate aceste lucrări.

Spre deosebire de cele din trecut, ispravnicul era obligat să meargă prin fiecare sat să cerceteze ca satele adunate „să fie întocmai și adevărate prin depărtarea a tot felul de închipuiri, să nu se urmeze cea mai mică scăpare din adevăr, căci în urmă după cercetări ce vor urma dovădindu-să că nu s-au urmat dreaptă scriere veți fi supuși în cea mai aspră răspundere“⁴⁾.

Această primă lucrare statistică cu caracter științific a întâmpinat multe greutăți, fie din cauza neobișnuinței oamenilor cu astfel de lucrări dar, mai ales, din cauza împotrivirii boierimii care nu vedea cu ochi buni astfel de lucrări.

Comitetul din București, alcătuit pentru redactarea proiectelor Regulamentelor Organice, cerea ca aceste „statisticești științi“ să-i parvină cât mai curînd, însă boierii amîneau neconținut lucrările sau dădeau date inexacte. Mai mult decît atât, unii boieri bat oamenii trimiși pentru executarea ordinelor în legătură cu lucrările statistice.

Lucrările au fost verificate pe teren în anul 1830 de către corpul geodezic din Ștabul general rus din București și unitatea de la Iași „pol roată“ (jumătate de companie), comandată de căpitanul Budberg. Specialiștii ruși au lucrat pe teren, avînd de luptat cu multe greutăți.

¹⁾ *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, II, Buc., 1957, p. 58.

²⁾ Arh. St. Buc., Divanul Săvirșitor, dos. 1113/1829, f. 1—2.

³⁾ *Ibidem*; ordinul original în limba rusă cu traducere.

⁴⁾ Arh. St. Iași, dos. lit. S., 51, f. 25.

Un raport¹⁾ al statisticianului Prebitkov, din 10 august 1830, către Divanul Împlinitor al Moldovei oglindește în mare felul în care s-au executat lucrările de statistică.

Acest document a produs mare supărare boierimii, deoarece dezvăluia greșelile și abuzurile săvârșite de către toți dregătorii, față de care Divanul închidea ochii.

Prebitkov privea această lucrare foarte serios și arăta că el s-a condus după „*pravilele și pronomiile țării pentru desființarea tuturor neorînduirilor care furîș s-au băgat în fieștecare sat din clătirile ocîrmuirii de mai dinainte*”.

Tot el a mai arătat că numai atunci cînd se vor lucra „statisticeștile științe, pentru îndreptarea cărora am avut cîntea a fi rînduit, vor fi adevărate, îndeșulătoare și răspunzînd cererilor a înțeleptei și înaltei cugetări”.

Regulamentele Organice, la a căror elaborare un comitet moldovalah lucra la București încă din 1829, și care au fost puse în aplicare în Țara Romînească în 1831 și în Moldova în 1832, cuprind dispoziții speciale privind lucrările statistice. Ele marchează o etapă nouă în organizarea de stat a statisticii noastre și în fundamentarea științei statistice autohtone.

Pentru adunarea datelor statistice și, în general, pentru operațiile de statistică, Regulamentele Organice cuprind dispoziții speciale. Fiind desființat Divanul Împlinitor, sarcina lucrărilor statistice cade în seama Ministerului din Lăuntru. În organizarea acestui minister, Regulamentul Organic moldovean prevede că secția a treia avea atribuții statistice²⁾.

În Regulamentul Organic al Țării Romînești, de asemenea, găsim dispoziții pentru lucrările statistice. Astfel, Departamentul Trebilor din Lăuntru avea o secție (a doua), care se ocupa și cu „*statistica țării*”³⁾. Anual aceste ministere trebuiau să adune date statistice și să completeze anumite formulare tipărite, intitulate „Statisticești științi”.

Regulamentele Organice trebuiau să îndeplinească tocmai ceea ce se constatare încă din 1826 prin Convenția de la Akerman și Tratatul de la Adrianopole, adică să îmbunătățească starea principatelor.

La alcătuirea acestor regulamente a contribuit cu multă competență generalul rus Pavel Dmitrievici Kisselef, care s-a dovedit un bun administrator, un om înțelegător al stărilor de lucruri din țările romîne pe care, din tot sufletul, el voia să le îndrepte. În această deosebit de dificilă lucrare, el a dovedit o mare cultură, multă pricepere și omenie⁴⁾.

Recensămîntul populației din principate, prevăzut în Regulamentele Organice⁵⁾, a fost pus în lucrare încă din luna ianuarie 1831, cînd Biroul de statistică de pe lîngă armatele ruse din București, prin specialiștii săi, întocmise „proiectul asupra modului recensămîntului”⁶⁾.

¹⁾ Ibidem, dos. lit. P., 115, f. 1.

²⁾ Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei, *Colecția Vechilor legiuri administrative*, I, Buc., 1944, p. 268.

³⁾ Ibidem, p. XXXI.

⁴⁾ Ibidem, p. 20—26 și 194—196.

⁵⁾ Arh. St. Iași, dos. lit. P., 211, f. 6—9.

⁶⁾ Ibidem, Delă pentru prescrierea lăcuinței țării, 1831, februarie 10.

Acest proiect, aprobat de către Kisselef, a fost trimis și la Iași, Divanului Împlinitor, care prin secția sa de statistică avea să se ocupe cu această lucrare. Proiectul cuprinde în cele 18 articole, redactate pe scurt și clar, elementele de bază pentru executarea unui recensământ. El arată cine va executa această lucrare importantă, compoziția comisiilor de recensământ, obligațiile comisiilor, modul de lucru, precum și procedura de cancelarie. Proiectul, redactat în limba franceză, a servit de temelie la redactarea proiectului pentru recensământul din Moldova.

Generalul Mircovici, vicepreședintele Divanului Moldovei, prin adresa din 10 februarie 1831, face cunoscut Obșteștei Adunări că „domnul deplin împuternicitului preșident, găsind de trebuință, de a se face [în] țară osăvită prescriere a norodului lăcuit pentru ca cu statornicie să se hotărască clasurele privileghele” și, totodată, dă și unele lămuriri privind tehnica alcătuirii în special a comisiilor.

Comisia însărcinată cu redactarea proiectului ține seama întru totul de proiectul alcătuit de specialiștii ruși, mai adăugînd unele „cu potrivire după împregiurările de aici din țară”.

Proiectul a fost aprobat și pus în aplicare.

Comisiile alcătuite pentru lucrările acestei importante catagrafii trebuiau să facă „o deobște prescriere a lăcuinței”, scriind în „registrurile spre aceasta rînduite” pe toți locuitorii, arătîndu-se breasla, numele și porecla, starea și meseria fiecăruia, oameni nesupuși birului etc.

Toți trebuiau să prezinte comisiilor documente doveditoare de situația lor.

Registrele recensământului, pentru care s-au tipărit anumite formule atît pentru sate, cît și pentru țîrguri, nu erau valabile fără semnătura membrilor comisiilor și preoților satelor și de „un număr de fețe dintre locuitorii acei mai însemnați și care s-ar fi aflat față la prescriere”.

Registrele trebuiau redactate în dublu exemplar, din care unul trebuia păstrat de către administrația ținutului respectiv.

Comisiile pentru orașele București și Iași trebuiau să fie alcătuite și din neguțători „în număr potrivit după numărul ceastiilor”.

Pentru o cît mai reușită lucrare a recensământului, Mircovici se adresează și mitropolitului, scriindu-i: „osăbit de aceasta, excelența sa Pavel Dmitrievici dorește ca din partea duhovnicească să se deie a înțelege norodului cum că prescrierea se face pentru aceasta, adică ca fieștecare locuitor din Moldova să știe cu ce fel de praveli se folosește și cu ce iaste datori înaintea ocîrmuirei pentru ca cu aceasta să se poată depărta catahrisurile (abuzurile) și asupririle cărora pînă acum locuitorii să supun din pricină că numerarisirea norodului se prefăcea de către cinovnicii pămînteni precum vor”.

Pentru înlesnirea lucrărilor comisiilor de recensământ „și pentru mai multă lumină”, li se dau și „tăblițele statisticeștilor științe”, lucrate în 1829. Constatăm, prin urmare, că și la lucrările recensămintelor regulamentare au fost folosite lucrările statistice inițiate și adunate de către specialiștii ruși, încă în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea.

În executarea lucrărilor de recensământ din 1831, prevăzute în Regulamentele Organice, s-au întâmpinat multe greutăți, mai ales din partea boierimii proprietare a celor mai multe sate.

Pe de altă parte administrația rusă, în executarea acestor lucrări, are de luptat mereu și cu neștiința membrilor comisiilor și uneori cu reaua lor voință.

Abia în decembrie 1831 sînt gata catagrafiile.

Prezentîndu-se tabelele centralizatoare lui Mircovici, acesta constată că ele cuprindeau un număr prea mic de contribuabili în raport cu numărul stabilit de lucrările statistice, fapt care îi demonstra că recensământul fusese alcătuit de către comisii fără o serioasă cercetare și întrebînd vechile practici necinstite. El face cunoscut această situație și lui Kisselef care, „după îngrijirea ce are pentru folosurile Țării care nu să pot dobîndi decît numai prin buna stare a finanelor”, poruncește o revizuire a lor. Comisiile de anchetă înființate în urma ordinului lui Kisselef descoperă neregulile. Astfel, aceste cercetări descoperă în Moldova un număr de 24.692 de contribuabili dosiți sau omiși de către comisii.

Abia în luna noiembrie 1832 se poate stabili o situație clară a primului recensământ al populației, corespunzător realității și care avea la bază principii științifice stabilite de către specialiștii ruși.

Recensămintele populației, făcute ulterior atît în Țara Romînească, cît și în Moldova¹⁾, au folosit uneori aproape aidoma instrucțiunile și procedura stabilită în 1831.

În afară de recensământul populației, Kisselef s-a interesat îndeaproape și despre alte lucrări statistice. Astfel, încă din 1832, se hotărăște executarea unor lucrări statistice privind tîrgurile din Moldova și Țara Romînească.

În urma acestor lucrări statistice s-a adunat un important material documentar, începînd cu statisticile tîrgurilor din 1832.

Un valoros document, din 1832²⁾, aflat la Arhivele Statului din București, ne dă numele tuturor specialiștilor ruși care alcătuiau corpul geodezic de pe lîngă „ștabul general” din București, condus în acel an de polcovnicul Ditmars. Printre ei găsim nume cunoscute în documentele lucrărilor statistice din Moldova și Țara Romînească, ca Fonton de Veraion, Apuhtin, Manihin, Prebitkov, Vorobiev, Stepanov, Matfeev etc.

Dispozițiile Regulamentelor Organice, privind recensământul populației, au fost aplicate din 7 în 7 ani, astfel că în Țara Romînească s-au executat asemenea lucrări în anii 1838, 1845, 1851 și 1859. În Moldova

¹⁾ Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei, *op. cit.*, p. 71.

²⁾ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, dos. 2885/1831; conține 1009 file și este intitulat: „Delă pentru adunarea științelor statist. din tot prințipatul Valahiei”. Lista este iscălită de „nacialnicul ștabului general polcovnicul Ditmars”. Toți specialiștii acestui „corp geodezic” aveau cîte o delegație. În dosarul amintit se găsește în original delegația dată perucicului Apuhtin „orînduindu-l la feliuri de locu i în Moldova pentru alcătuirea statisticeștilor tăblii în Moldova” (dos. cit., f. 5). Delegația poartă iscălitura lui Kisselef și pecetea în ceară roșie (v. anexa).

visteria, care avea sarcina executării acestei lucrări, la 18.III.1838, prin „doclad” face cunoscut Sfatului Administrativ că odată „cu începerea anului curgător 1838, este neapărat a se pune în lucrare din nou catagrafia locuitorilor țării, pentru ca în cursul anului acestuia, săvîrșindu-se ea să poată a se face din nou așezarea birului acea care urmează a avea a ei aplicație în împlinirea dărilor cuvenite hazznalei de la sfîrșitul acestui an, cînd adică să îplinește perioada catagrafiei trecute”¹⁾.

O dată cu acest „doclad” visteria trimite Sfatului Administrativ spre aprobare și „Enstrucții pentru prescrierea lăcuitorilor”.

Aceste instrucțiuni, redactate de către visterie, după instrucțiunile date la 1831 cuprind, totuși, cîteva modificări care au fost găsite necesare în urma experienței căpătate la primul recensămînt.

Instrucțiunile din 1838 prevăd ca boierul, membru în comisia ținutului, să nu fie „moșinaș” în acel ținut, adică să nu fie proprietar de moșie în satele unde se desfășoară recensămîntul, aceasta pentru că din experiența trecută se constatare că boierii membri în comisiile de recensămînt și, totodată, și proprietari de moșii în ținutul respectiv, nu lucrează cinstit, omițînd din catagrafie anumiți oameni de pe moșiile lor.

Comisiile nu mai au de acum în componența lor pe ispravnicii de ținuturi, care de data aceasta erau obligați să dea tot sprijinul administrativ și datele necesare. Comisiile devin, prin urmare, un organ cu autoritate proprie, scăpînd astfel de amestecul ispravnicilor de ținuturi care au dat naștere la atîtea nereguli în lucrările statistice de catagrafie. În Țara Romînească, însă, în tot cursul regimului regulamentar, cîrmuitorii județelor făceau parte din aceste comisii.

Pentru recensămîntul din 1845 visteria începe pregătirile încă din 1844, cînd instrucțiunile se tipăresc în broșură la Institutul „Albina” sub titlul: „*Instrucțiuni povățuitoare comisiilor întrupate întru facerea obșteștilor catagrafii a locuitorilor țării pentru al trîilea period a șapte anii începătoare la 1 ianuarie 1846*”.

Spre deosebire de catagrafia din 1838, acum se tipăresc mai multe formulare. Astfel, găsim formulare pentru locuitorii din sate, lucrătorii de pămînt, neguțatori, pentru cei ce nu plăteau dări (trepte privilegiate), pentru locuitorii supuși protecțiilor străine, pentru căpătări, bejenari și țigani etc.

Instrucțiunile, spre deosebire de cele din 1838, prevăd alcătuirea comisiei pentru recensămîntul locuitorilor orașului Iași care avea să fie compusă din 5 membri, dintre care unul era „mai marele staroste al corporațiilor de meseriași și neguțatori”.

Instrucțiunile din 1844 dau mai multe lămuriri și chiar exemple. Acestea fixează un termen de 40 de zile, în care locuitorii, cărora li se lăsa o copie a catagrafiei satului respectiv, aveau dreptul să facă reclamație.

¹⁾ Arh. St. Iași, 1316, op. 1845, dos. 225, f. 1, 18.

În anul 1851 se organizează un recensământ general atât demografic, cât și economic care, spre deosebire de cele din trecut, folosește *metoda interogării din casă în casă a fiecărui recenziat*, ceea ce dovedește dezvoltarea metodologică pe care o luase statistica noastră sub influența statisticii ruse. Această metodă înaintată dovedea încrederea pe care începuseră a o avea locuitorii în lucrările statistice, care nu mai aveau un scop imediat fiscal, precum și aplicarea din ce în ce mai mult a unor reguli științifice în organizarea recensămintelor, capabile să asigure date cât mai complete, veridice și operative.

De o mare importanță pentru dezvoltarea științifico-metodologică a statisticii românești este de subliniat faptul că datorită ajutorului acordat de specialiștii ruși s-a făcut un salt calitativ deosebit prin trecerea de la vechile catagrafii (care numărau doar capii de familie, în relație cu situația lor fiscală), la recensăminte propriu zise, în care se recenza fiecare locuitor cu starea sa economică și socială, pe următoarele elemente de bază: vîrsta, neamul, starea civilă, ocupația, suprafața terenului cultivabil, pe culturi, vitele precum și alte elemente economice ale gospodăriei individuale.

Desigur că documentele de arhivă care sînt încă în curs de depistare și analiză vor scoate în curînd o serie de noi aspecte cu privire la contribuția pe care a dat-o statistica rusă la dezvoltarea științei statistice din țara noastră.

Influența statisticii ruse în dezvoltarea statisticii din țara noastră avea să-și dea roadele depline cu ocazia Unirii Principatelor Romîne, cînd s-au înființat cele două oficii centrale de statistică — în Moldova și Muntenia — organizîndu-se marele recensământ general al populației, agriculturii, industriei, comerțului și culturii, din anii 1859—1860.

Ar fi greșit să se creadă că influența și colaborarea dintre statistica rusă și romînă s-a terminat aici. Documentele ne arată că această colaborare a continuat, este drept cu întreruperi, cum, spre exemplu, în perioada războiului pentru independența patriei noastre, în întîlnirile statisticienilor romîni cu cei ruși la congresele internaționale de la Petersburg (1872) și din alte țări, precum și în timpul primului război mondial.

După înființarea Partidului Comunist din România, ca urmare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în țara noastră s-au folosit, în publicațiile ilegale, pentru analiza stărilor social-politice, regulile științifice ale statisticii socialiste sovietice. Datele, în special din documentele celui de al V-lea Congres al Partidului Comunist din România, precum și din presa ilegală de partid, cuprind materiale prelucrate în mod științific pe baze marxist-leniniste, care au înarmat partidul și clasa muncitoare cu un puternic instrument de cunoaștere socială în lupta pentru libertate, democrație și socialism.

Legate de aceste îndelungate tradiții comune, statistica sovietică și statistica noastră, organizată astăzi pe baze socialiste, slujesc acel țel comun al popoarelor noastre, construirea unei orînduiri mai bune și mai drepte, fără exploatați și exploataitori.

A N E X E

1.

1829 febr. 7 — PALIN CĂTRE DIVANUL SĂVÎRȘITOR, ÎNAINȚÎND FORMULARUL
ALCĂTUIT DE VON RÜGEN PENTRU CATAGRAFIA PRINCIPATELOR

S-au primit februarie 7 (1829)

Cancelaria împuternicitului prezident
al Divanurilor Cnejiilor Moldovei
și Valahiei

Despărțirea. . . . .

Februarie 7 zile, 1829

No. 1138

București

Divanului săvîrșitor al Cnejiiei Valahiei

Acel de la generalicescul ștab, fon Rughe asupra căruia s-au însărcinat cu alcătuirea statisticii amindurora prințipaturilor mi-au trimis un eczemplar de formă după care catastihurile de științele statisticești a tuturor județelor Valahii, deosebit pentru fieștecăre trebuesc a fi.

Trimișind pe lingă aceasta la Divanul săvîrșitor această formă, îi pun înainte ca să facă lucrare, ca după aceea ispravnicii pămîntești să alcătuiască întocmai catastihuri de toate județele prințipatului Valahii, ca științele intru acelea să să aducă prea adevărate și ca, catastihurile acestea să fie trimise nu mai tîrziu decît la întîi a viitorului maiu.

Împuternicitul Prezident al Divanului
Palin ¹⁾

2.

1829 iul. 10 — JALTUHHIN CĂTRE DIVANUL SĂVÎRȘITOR PENTRU CATAGRAFIA
ȚĂRII

Primit 10 iulie

Cancelaria Plenipotentului Prezident
al Divanurilor Cnejiilor
Moldovei și Valahiei

Despărțirea II

Masa I

10 iulie 1829

No. 7720

București

Divanului săvîrșitor al Valahiei

Procatohul meu de la 7 februarie cu No. 1138 au trimis Săvîrșitorului Divan forma tablîi de statistică, puindu-i înainte ca să trîmîță de acelea pe la toate isprăvniciile din prințipat și să însărcineze asupra lor adunarea a deplin și adevăratelor științe de îndeminările locurilor.

Măcar că prin predlojenia grafului Palin s-au fost hotărît ca să să trîmîță aceste științe la zi 1-iu a lunii lui maiu, aceasta însă nici pînă acum nu s-au săvîrșit.

¹⁾ Arh. St. Buc., Divanul Săvîrșitor, dos. 1113/1829, f. 1—2, orig. rus cu trad.

Socotind o asemenea nesăvîrşire, o parte din pricina scurtei vremi şi o parte din nevrădnicia cinovnicilor pămînteşti întru alcătuirea statisticeştii vedomostii, eu am pus în lucrare spre a să tipări trebuinciosul număr de eczempleari pentru toate plăşile şi plaiurile din tot prinţipatul, care, pe lingă aceasta, trimetîndu-le pun înainte Divanului ca, după primire, fără întîrziere să le trimiţă ispravnicilor pe lingă straşnice porunci pentru cea negreşit îndeplinire a acestor tăblişi cu cele mai adevărate arătări.

Avînd în vedere că porumbul se strînge în această ţară nu mai dă vreme decît la Septemvrie şi vinul la începutul lui octomvrie şi spre a li se da ispravnicilor şi supuşilor lor cinovnici pămînteşti îndestulă vreme pentru adunarea adevăratelor ştiinţe, atît pentru rodurile din acest an, asemenea şi de obşte de toate modelile arătate în tăbliţe, eu pun înainte Divanului ca să le însămneze lor o vadea pînă la întîiu a viitorului noemvrie, cu aceasta că, dacă careva dintr-insii nu va trimite depline vedomostii, apai fără nici o luare de băgare în seamă, va fi dat supt judecată.

O dată cu aceasta Divanul are a porunci ispravnicilor ca să-l înştiinţeze îndată de primirea tăblişelor tipărite şi pe urmă pe toată luna de sporire întru această însărcinare. Săvîrşirea întru aceasta o însărcinez asupra însuşi a Divanului.

Deplin imputernicitul Preşedinte al Divanului, guvernatorul militar al Kievului, general-locotenent Jaltuhin.

[Rezoluţie] Să să trimiţă la toate judeţele numitele table cu copii după această poruncă, scriindu-le ca negreşit pînă la numitul soroc să le împlinească întocmai cu bune dovezi şi adevărate, iar nu cu greşală, căci după cercetarea ce să va face, pentru orice cusur să va cunoaşte însuşi dumnealor vor rămînea în răspundere şi osîndă spre arăta pedeapsă. Să să scrie şi către Căimăcămie ¹⁾, făcîndu-i-să cunoscut această poruncă, ca să dea şi dumnealui cuvenitele porunci către ispravnicii ot prez Olt. 1829 iulie 10.

Iordache Golescu ²⁾.

3.

[1829 iulie] -- INSTRUCŢIUNI PENTRU RUBRICILE CE VOR CUPRINDE STATISTICILE JUDEŢELOR VALAHIEI

Plesa cutare	sumele minăstireşti
sumele : boieri	„ „ ţărăneşti
„ neamuri	suma morilor însă :
„ postelnice	dă vint
„ mazili	dă cai
„ bresle	dă apă
„ călugări	cu cîre pietre
„ parte duhovnicească	suma pove nilor
„ campanişt	suma grajdurilor
„ ruptaşi	
„ slujitori	suma cailor ce pot încăpea intrînsele
„ surugii	berbeci
„ birnici	boi de jug
„ scutelnici	vaci
„ posluşnici	viţei
„ transilvaniceşti şi ungureni	cai
„ bulgari şi sirbi	oi
„ supuş streini	porci
„ evrei	
„ ȕigani	cimpuri de arătură, însă :
„ peste tot partea bărbătească a tutu	suma pogoanelor
ror treptelor	felurimea pămîntului
„ sama muerilor de obşte a tuturor	
treptelor	Semănături, adică cit să seamănă pe an, însă :
„ cite familii alcătuesc toţi aceşti lă-	gru,
cuitori	orz
„ în cite case trăesc toţi lăcuitorii	meiu
„ a pomoşnicilor (să rămie slobod)	porumb

¹⁾ Căimăcămia Craiovei, care conducea cele cinci judeţe de peste Olt.

²⁾ Arh. St. Buc., Divanul Săvîrşitor, dos. 1113/1829, f. 6—8. Orig. rus cu trad.

roduri, adică cit rodește, însă :

grîu
orz

meiu
porumb

Cheltuit, adică cit să cheltuește, însă :

grîu
orz

meiu
porumb

rămășiță sau lipsă, adică cit prisosește, însă :

grîu
orz

meiu
porumb

Finețe, însă :

suma pogoanelor

suma carelor, socotindu-să fieșcare de cite 50 puduri

dă chereștea
dă lemne de foc

Suma pogoanelor dă pămînt cuprinsă dă vii și livezi

Ce ape are
ce roduri
ce climă ¹⁾.

4.

1829 nov. 30 — VICE-PREȘEDINTELE DIVANULUI VALAHIEI CĂTRE DIVANUL
SĂVÎRȘITOR A SE EXECUTA STATISTICA JUDEȚELOR

Primit 1 dec. 1829

Cancelaria Vicepreședintelui
Cneției Valahiei
Despărțirea I

30 noiembrie 1829

No. 2237

București

Divanului Săvîrșitor al Valahiei

Deplin imputernicitul prezident al Divanurilor, domnul ghenereal-leitenant Kisclef în predlojenia sa de la 29 noemvrie No. 11861 mă înștiințează că procatohul său, graf Palin la 7 februarie au trimis la acel Divan forma de tablă de statistică, poruncind să să trimită asemenea pă la toți ispravnicii prințipatului și să pue asupra lor împlinirea acestor table cu științele așezate pentru mijlocirile pămîtenești și soroc spre a se găti acele însemnări au fost la 1-iu mai acest an. Răposatul ghenereal Jaltuhin nevăzind săvîrșirea acestei însărcinări și socotind că această întîrziere este din pricina surteii vremi și o parte la prostimea (inexperiențe) cinovnicilor pămîtenești la alcătuirea acestor însemnări, au poruncit să de în tip trebuincioasa sumă a tablelor de eczemplare pentru toate plășile și plaiurile Valahiei și au pus înaintea acestui Divan la 10 a trecutei luni iulie cu No. 7740 să trimită acele pe la ispravnicii cu strășnicie poruncind lor să îplinească aceste table cu cele mai adevărate arătări pînă la 1 noemvrie. Dar fiindcă aceste table și pînă acum nu s-au trimis domnului prezident, afară numai de isprăvnicatul Ilfovului, eu de trebuință socotesc să silcesc ispravnicii spre a trimite cît mai în grabă tablele statisticești, după forma ce s-au dat lor, adăugînd

¹⁾ Arh. St. Buc., Divanul Săvîrșitor, dos. 1113/1829, f. 3—4 v., concept.

pe lângă aceasta că întârzierea cea de înaintea, dacă nu s'ar trimite acele tabele, s'ar lua ca neîmplinire din partea lor a datoriilor celor neapărate ca slujbă și negreșit vor cădea supt răspundere.

Vicepreședintele Divanului cneziei Valahiei
Sfenic de stat, Boșniac.

[Rezoluție] S-au dat să s' scoată copii după această propoziție și să s' trimită pe la toate isprăvniciaturile, afară numai de Ilfov, cu poruncă strașnică că de nu le vor trimite curînd, Divanul va urma după poruncă ¹⁾).

5.

1829 dec. 2 — KISSELEF CĂTRE DIVANUL SĂVÎRȘITOR PENTRU AJUTAREA LUI
„ȘILING“ LA STATISTICA OLTENIEI

Cancelaria deplin împuternicitului
Prezident al Divanurilor Cnejiilor
Moldovei și Valahiei

Despărțirea. . . .

2 decembrie 1829

No. 12041

București

Divanul Săvîrșitor al Valahiei

A gheralicului ștab polcovnic, baron Șiling, căruia i-a fost însărcinată rădicarea planurilor și descrierea statistică în Valahia Mică înștiințează că stăpînirea pămîntenească nu-i trimite științi de mijloacele pămîntenești, nebagînd în seamă porunca dată numitului și persoanele rugăciuni ale domnului Șiling. Făcînd cunoscut această întîmplare Divanului, eu pui înainte s'rașnic să poruncească ispravnicilor Valahiei cei Mici spre a trimite lui baron Șiling în grabă ajutoarele și științele ce s' cer de către dînsul, trebuincioase la alcătuirea tabelor statisticești și prezentării la înalta stăpînire, întărînd încă p' ispravnici că întârzierea de acum înainte în asemenea întîmplări s' va arunca la a lor răspundere. De săvîrșirea acestei madele, fără întârziere Divanul s' ne înștiințeze.

Împuternicitul Prezident al Divanului
General-adiutant, Kiseleff ²⁾

6.

1830 iun. 22 — DITMARS CĂTRE DIVANUL SĂVÎRȘITOR PENTRU GRĂBIREA
LUCRĂRIILOR STATISTICE

Cancelaria vicepreședintelui
Divanului Cneziei Valahiei

Despărțirea I

22 iunie 1830

No. 1998

București

Divanul Săvîrșitor al Valahiei

D. deplin împuternicitul prezident al Divanurilor la 14 acestei luni au însărcinat gheralicescului ștab d. polcovnic Fon Rughe să isprăvească în scurtă vreme statistica Prințipatului, și

¹⁾ Arh. St. Buc., Divanul Săvîrșitor, dos. 1113/1829, f. 120—121. Orig. rus cu trad.

²⁾ Ibidem, f. 117—118. Orig. rus cu trad.

dacă indeletnicirea d. fon Rughe după această mada va întâmpina împiedicarea prin nepriimire de la ispravnici cele trebuincioase la aceasta știință, de aceea spre adunarea unor asemenea să se trimită într-adiși (cinovnici) în socoteala vinovaților.

Acum d. polcovnic fon Rughe mă înștiințează de la 21 a acestui iunie No. 132 că, de la cel de Ialomița și Teleorman județe și de la orașul Craiova, știință încă până acum nu s-au primit, de s-au și fost întărit neîncetat pentru trimiterea unor asemenea.

În urma acestora, potrivit voii d. deplin împuternicit prezident, pui înainte Divanului Săvîrșitor, fără cea mai mică zăbavă, să trimită la județele Ialomița și Teleorman în'r-adiși în socoteala ispravnicilor de acolo, iar la Craiova în socoteala Caimacamului, cu cerere de la dinșii niște asemenea științi spre a se trimite polcovnicului fon Rughe.

Locuitorul vicepreședintelui al Divanului Valahiei, general-maior de artilerie, Ditmars.

[Rezoluție] Să li se scrie cu străjnicie a trimite de astăzi în 16 zile negreșit statistica, sau de nu, cu hotărîre li se va trimite mumbașir¹⁾.

7.

1830 iul. 10 — KISSELEF CERE DIVANULUI SĂVÎRȘITOR LUCRĂRILE STATISTICE DE LA ORAȘELE BUCUREȘTI ȘI CRAIOVA ȘI JUDEȚELE TELEORMAN ȘI IALOMIȚA

Cancelaria deplin împuternicitului prezident
al Divanurilor Cnejiilor Moldovei și Valahiei

Despărțirea. . . .

10 iulie 1830

No. 4969

Divanul Săvîrșitor al Valahiei

Văzînd din raportul ghenalicescului ștab a polcovnicului Ditmars că, la darea lui statisticile științe de polcovnicul fon Rughe, niște asemenea nu s-au primit încă de la orașele București și Craiova și de la Județele Teleormanului și Ialomiții, cu pui înainte Divanului ca să pue la cale grabnica aducere acelor științi de la însemnatele locuri.

Deplin împuternicitului prezident al Divanului
general-adiutant, Kisselef²⁾

8.

1830 iul. 29 — KISSELEF CERE DIVANULUI SĂVÎRȘITOR STATISTICA ORAȘELOR ȘI A ȚIRGURILOR

Cancelaria deplin împuternicitului
prezident al Divanurilor Cnejiilor
Moldovei și Valahiei

Despărțirea. . . .

29 iulie 1830

No. 3098

București

Către Divanul Săvîrșitor al Valahiei

Neavînd depline științe de numărul locuitorilor în Țirgurile Principatului Valahiei, pun înainte Divanului cerînd asemenea științe de la Țiguri și orașe ce pe lingă aceasta se

¹⁾ Arh. St. Buc., Divanul Săvîrșitor, dos. 1113/1829, f. 348—349. Orig. rus cu trad.

²⁾ Ibidem, f. 361—362. Orig. rus cu trad.

înseamnă, mie să-mi trimiță depline științe de lăcuința norodului într-insele, negreșit la zi 1-iu a viitorului septembrie, după alăturata pe lingă această formă.

Deplin imputernicitul prezident al Divanului
general-adiutant, Kiseleff

[Rezoluție] Masa al 2-lea îndată să facă cele mai strașnice porunci către ispravnicii județelor ce să arată în alăturata tablă, ca să trimiță deplină știință de numărul locuitorilor ce se află cu lăcuința prin târguri și orașe, potrivit după alăturata formă și la 1 de septembrie viitor să se afle negreșit trimise.

Formele să fie tipărite în limba rusească și în limba românească. August 2 (1830)¹⁾.

9.

1830 aug. 5 — DIVANUL SĂVÎRȘITOR CERE ISPRAVNICILOR DE JUDEȚE CATA- GRAFIA LOCUITORILOR DIN TÎRGURI ȘI ORAȘE

Divanul Săvîrșitor al Valahiei

dumnealor ispravnicilor județelor.

Excelenția sa deplin imputernicitul prezident al Divanurilor prin predlojenie de la 29 ale trecutului iunie supt No. 3098 cere de la acest Divan a să încunoștiința excelenții sale toată deplina știință pentru tot numărul lăcuitorilor ce să află sălășluitoari prin târgurile și orașele județelor acestui Prințipat. Drept aceea, Divanul pune în cunoștința dumneavoastră această neapărată trebuință, ce din poruncă să cerc a lua săvîrșire cit mai în grabă și vi să poruncește cu cea mai mare strășnicie să faceți cercetare cu scumpătate pentru toți lăcuitorii ce sînt sălășluiți prin târgurile și orașele aceluia județ, iar la zi 1 de septembrie să se afle trimise negreșit la Divan o asemenea știință alcătuită întocmai după alăturata tablă ce pî lingă aceasta vi să trimită spre a să face cunoscut domnului deplin imputernicitului prezident.

Luați dar întru aceasta cele mai de aproape măsuri și grăbiți cu săvîrșirea aceștii cercetări, care să o faceți prin cele mai iscusite și destoinice mijloace și cu toată deslășuirea și la mai sus pomenitul soroc, fără de alt cuvînt de pricinuire, să să afle această știință trimisă la Divan, căci făcîndu-să mai multă întîrziere, să știți cu hotărîre că vi să va trimită mumbașir cu treapd și cu plata progonului de la dumneavoastră, iar acum dă pîmîre și punere în lucrare să trimiteți Divanului răspuns în grabă.

1830 august 5²⁾

10.

1831 febr. 10 — GENERALUL MIRCOVICI TRANSMITE OBȘTEȘTII ADUNĂRI A MOLDOVEI ORDINUL DEPLIN-IMPUTERNICITULUI PREZIDENT PENTRU CATAGRAFIA ȚĂRII

10 februarie 1831

Grabnica obșteștii adunări a divanurilor.

nr. 993

Domnul deplin imputernicitul prezident găsind de trebuință de a să face prin țară osăbita prescriere a norodului lăcuit pentru ca cu statornicire să să hotărască clasurele privileghe, îmi încredințează mie de la 5 zile a următoarei luni supt nr. 556, de a pune înaintea Obșteștii Adunări spre întocmai împlinire proiectul alăturat pe lingă aceasta pentru chipurile acci prescrieri și pe care l-au poroncit Excelență sa Obșteștii Adunări a divanurilor Valahiei pe lingă care Excelență sa spre deplinirea acestui proiect au bine voit a mă însoți cele în gios următoare :

Că pentru imputernicirea trupurilor comisiilor ce să socotesc de a să alcătui spre a li să da lor mijloace de a grăbi împlinirea acestei lucrări prin Valahia au pus înaintea Excelență sa să le orânduiască pe acelea după ținuturi de un boer, doi deputați și doi ispravnici spre

¹⁾ Arh. St. Buc., Divanul Săvîrșitor, dos. 1113/1829, f. 416—417. Orig. rus cu trad.

²⁾ Ibidem, f. 419. Concept.

acest sfârșit ca la întimplare de trebuință comisia să se poată despărți în două părți și să lucreze într-una și tot aceea vreme pe la feliuri de locuri a ținutului, iară numai pentru orașul București, comisia s-au alcătuit din 5 comisari din boeri și 5 neguțitori, pentru fieștecare parte (ceastă) un boer și un neguțitor. Aceste comisii trebuie de a sfârși prescrierea încredințată lor negreșit pînă la 15 zile a viitoarei luni aprilie și pînă la 20 să trimeată științele adunate la Visterie. Cheltuiala pentru comisii, de deplin împuternicitul prezident face dezlegare de a să hotărî după pilda ce s-au urmat pentru comisiile de revedație.

Drept aceea pe toate aceste împregiurări adresarisindu-le Obșteștei adunări a divanurilor eu îi pui înainte ca după orînduirea comisiilor în cea mai grabnică vreme potrivit cu voința Excelenței sale atît prin ținuturile Țării Moldovei cit și în orașul Iași să mă înștiințezi pre mine de trupurile unor așa comisii¹⁾.

11.

1831 sept. 18 — INSTRUCȚIUNI PENTRU COMISIILE DE CATAGRAFIE DIN MOLDOVA

*Instrucțiuni comisiei catagrafice
în 1831 sept. 18*

Cilenul Divanului Împlînitor Ocîrmuitor otdileniei
I-ia Vel Vist[ier]

Către cîinstita comisia scrierii catagrafiei țin. Vaslui.

În trecirea me pe la unile din ținuturi, între altele cercetînd și lucrarea comisiilor de catagrafi, văzînd că unile întîmpină nedumeriri în citeva predmeduri, am socotit de trebuință să pi lîngă instrucțiunile și poruncile ci au, să li să mai facă următoarele dislegări și cari grăbesc a le împărtăși acei comisii :

1. Precum acești catagrafii au să slujească drept obștească înscieri, apoi în eli nu au să între numai călugării, boerii, văduvile și ficiori di boeri, țișanii boerești și monăstirești, iar afară de aceștia toată suflarea să cuvine a să inscrie și ca să poată aduce în cuviincioasă lămurire acest feli de lucrare să mai însușesc și aceste temeiuri :

a) Dacă din întimplare prin tîrguri și orașe să vor afla sălășluind din robii țișani a ocîrmuiri uneltind vreun fel de meserie precum petrari, flierari, lăcătuși, căldărari i proci, apoi pi unii ca aceștia să inscrii în no. corporațiilor cu însămnare în dreptul fieștecărui că este din robii țișani ai ocîrmuirii.

b) Așa precum prin toate tîrgurile și pe la moșiile boerești i mănăstirești să află mulțime de oameni cari neavînd nici un fel de statornicie sau meșteșug și pitrec numai în tocmire de slugi la feliuri de feță, precum argați, chelari, lizătii, grădinari, slugi i n ca să și după temeiul mai sus arătat, ca în catagrafiile ci urmează să să inscrie toată suflarea, apoi pi unii ca aceștia ciți din trîșii vor fi căsătorii și să găsească naimiți cu hacuri pentru particularnica slujbă, fii prin ogrăzi sau și afară din ogrăzi dacă ar fi fără vreun amestec di dări sau vreun altfel di legătură cu lăcătușii rării să să treacă în osăbit rost cu arătare în dreptul fieștecărui nume la care din boeri se află slujind și în ce fel di slujbă, iar ciți din trîșii vor avea vreun fel di legătură cu lăcătușii tîrgurilor sau a satelor pi aceștia să să treacă în nr. lăcătușilor cu care ar avea a lor legătură sau din a căroră clasă ei or face parte, fără a să pomeni pentru aceștia de pe urmă nici cum la cine să află slujind sau în ce fel de slujbă să întrebuințeze. Ciți însă din aceștia vor fi necăsătorii și fără nici un fel de căpătii să să treacă în osăbit rost în nr. burlacilor sau ficiorii de muncă. Dar copii nevrăsnicii socotiți pînă la vîrsta de 18 ani și să vor fi aflînd în asămînea slujbă să nu să inscrie nici cum.

Scutelnicii, breslași, slugile rangurilor și a moșilor și alți di asămîne însușiri nu este trebuință a să inscri supt numii stăpînilor lor, nici a intra comisia în cercetări ci să atîngi de cunoscuți sau necunoscuți Visteriei.

3. Pentru acei din privilegheți precum la neamuri, postelnice, polcovnice i proci și din treptele privilegheate adică mazili, rușaii rupte a Visteriei și nu vor avea cărțile și peciurile pe numele lor, după feliuri de întîmplări vădite, precum și pentru cei ce vor înfătoșa vreun feli de aceste documenturi și vor fi dresă sau streine și potrivit numai la nume comisia la asămîne înîmplări să va întoarce cătră mărturii vrednice de credință și după ce să va lua

¹⁾ Arh. St. Iași, dos. Lit. P., 211, f. 1.

în scris aceli mărturii alăturându-se la dellă apoi să să treacă în catagrafie în rostul în care vor fi numiți, dar cu însemnare în dreptul fieștecăruia nume și înpregiurările deslușite; care însă dintre aceștia să vor găsi petrecând supt vreun fel de numire de treaptă din aceste mai sus însemnate și nu vor avea di înfășoșat nici un fel de legiuit document sau mărturii vrednice de credință, pe aceștia să să treacă în rostul celor neîntrași la nici o rinduială, dar iarăși cu arătare înpregiurărilor deslușite.

4. Ficiorii de muncă cari să să socotească di la virsta de 18 ani în sus nu trebuie să să inscrie cu nume în catagrafie, decit numai numărul să să treacă, în dreptul părinților la rostul ficiorilor din muncă, adică di va avea vreun familit sau vreo văduvă, un ficior sau doi di slujbă sau mai mulți, după ci să va inscrie numile părinților apoi în dreptul lor să vor însemna și aceștia la rost ci în adins este tras prin formular cu numiri di ficiori di muncă.

5. Ficiorii treptilor privileghețe precum și acei di mazili, ruptași și ruptele Visteriei, di preoți, diaconi și dascăli, vor fi căsătorii și neîntrași la nici o orânduială cu arătare în dreptul fieștecăruia în ce treaptă sau rinduială au fost sau sint părinții lor.

6. Di va ce-i trebuința după celi di față înpregiurări comisia pentru mai înderanătica sa lucrare la pescierea pe curat a ghineralicescului tablou iară dă dreptate di a sporii rosturi (stații) pentru acele numere care prin enstrucții și formular nu să vor fi cuprinzind și ne agiungind hărta la coală unde să va inscrie adunarea sumelor peste tot să poată lipi și altă hărte înaintea în câtă mărime va cere trebuința pentru toate coloanele, care să vor îndoi la urmă potrivit ca să intre în catagrafie fără a eși din trupul ei.

7. Comisia împreună cu dregătorii după adunarea pregătitoarelor izvoade va face îndată obștească publicație prin toate târgurile și satele ținutului ca fieștecare lăcuitor di însușiri celor supuși dărilor cirmuirii, acolo unde l-au apucat scrierea de acum să rămie cu statonice nefiind volnici nici într-un chip a se strămuta la un loc la altul fără știrea cirmuirii și pentru aceasta să să puie mai cu osăbire întru ce mai de aproape priveghere și răspundere a vornicilor satelor.

8. Pentru sudți de și prin enstrucțiile date comisiei la articolul al III-lea să roștește rinduiala cu care să să inscrie după formular cu litera D., ci atunci ei s-au trimes, dar apoi după hotărîrea nacealstviei comisia să mărginește a trece după însemnările ce va primi de la vechilii consultaților și întru acest pont este de prisos a mai cere vreo altă dislegare, ci comisia va avea în privire întru aceasta copia predlojănicii din trecuta lună mai, supt nr. 3508. care la 27 a aceeași luni i s-au împărțit pe lingă porunca Divanului cu niște asemenea dislegări și celi mai dinainte enstrucții, eu socotesc că să ridică tot felul di nedrumeriri și nu rămie alta de cât o mai deaproape luare aminte și o îndeletnicire ca să să aducă întru săvîrșire lucrarea acestor catagrafii și prestavlisiri lor nu mai diparti de cit pină în cinci zile după primirea aceștia.

1831, Sept. 18¹⁾.

12.

1831 sept. 13 — GENERALUL KISSELEF DĂ DELEGAȚIE PORUCICULUI APUHTIN DE A CĂLĂTORI ÎN MOLDOVA PENTRU ALCĂTUIREA STATISTICII

1831, Sept. 13

Delegație

Orînduitului la feliuri de locuri în Moldavia pentru alcătuirea statisticeștilor tăblițe a generalnicului Stab Dumisale porucicului Apuhtin are dregătoria pămîntescă întru toate ce să va atinge de îndatorirea pusă asupra sa ca să dea legîtimul ajutor, împărtaşindu-se științele ce va cere pentru alcătuirea pomenitelor mai sus tăblițe și să i se dea precum dumnealui și comenzii ce va fi pe lingă dumnealui cvartire și îndemănare.

Spre încredințarea căreia s-au dat aceasta supt iscălitura cu punerea pecetii, gherbului meu.

București anul 1831 sept. 13

(ss) Kisselev

Au iscălit împuternicitul prezident al divanurilor general adiutant Kisilev²⁾

¹⁾ Arh. St. Iași, tr. 644, dos. 267, vol. VI, f. 196.

²⁾ Arh. St. Buc., Vornica din Lăuntru, 1831, dos 2885, f. 5. Orig. rus, pecete în ceară roșie și iscălitura lui Kisselef.

13.

1831 nov. 23 — AGIA CĂTRE COMISARIATELE CELOR CINCI CULORI DIN BUCUREȘTI, PENTRU REFACEREA CATAGRAFIEI ORAȘULUI BUCUREȘTI

Perilipsul¹⁾ după catagrafiile ce s-au făcut de toată suflarea teorisindu-se²⁾ atît cu cele mai dinainte catagrafii cit și după alte științe se vede nu numai numărul sufletelor înjumătățit, dar și numerația caselor asemenea. Și pentru că aceasta, poate ori din nebagare de seamă sau din vreo amelie³⁾ să nu fie făcută cu bună orînduială, netrecîndu-se toată suflarea cum și toate casele coprinsului acelei vămsele, mai virtos că cei care din vremea spăimînte boala a holerii s-au depărtat și abia acum să întorc, carii căutîndu-să la catagrafie nu numai că acele familii nu să găsească trecute, dar nici numerația caselor. Și pentru ca să scrie atît toate numerațiile caselor cit și cele fără numerație cum și toată suflarea fără a scăpa vreun suflet măcar pentru descoperirea unui adevăr, să scrie acci comisii ca să îndatoreze pă fieșcare ipocomisar împreună cu epistații mahalalelor, a-și schimba despățirea vremelnicește, făcînd deosebită catagrafie tot cu chipul ce s-au făcut aceasta, atîta numai să ia în băgare de seamă ca nici o casă să nu treacă cu vederea a nu o trece în catagrafie, măcar de va și lipsi stăpinul casii afară din politică, prin cercetare de vecini să iscodească ca cite suflete ar putea fi într-acea familie ce lipsește și în dreptul numerații casii, unde este a să trece numele acelei familii, să să vorbească, că cutare familie cu atîtea suflete lipsește afară la cutare loc, cum și cei care au prăvălii închiriate pin tîrg și pă podurile cele mari și ziua locuiesc pentru negoț și seara se duc la casele lor, unde își au familie, să nu să treacă numele aceloră ci numai numerația prăvălii și calfele sau ucenicii își au masul noaptea prin prăvălii și stăpînii să se treacă într-un condei că casa de locuință ci-o are la mahalaua cutare la N. outare, fără a-l băga în rîgla numărului sufletelor, ca cu aceasta să se poată descoperi un drept adevăr de cite familii și în cite suflete să află hălăduind în politica aceasta : Care această catagrafie pină în patru zile, cel mult cinci, să să proftaxească negreșit.

1831 noemvrie 23.

No. 329 Roșu
330 Galben
331 Albastru
332 Verde
333 Negru⁴⁾

14.

[1832 ian. 25] — LISTA OFIȚERILOR ȘI TOPOGRAFILOR [RUȘI], CĂRORA URMEAZĂ A LI SE FACE CĂRȚI DESCHISE CĂTRE AUTORITĂȚI SPRE A-I AJUTA LA OPERAȚIILE STATISTICE ȘI GEODEZICE

Din gheneralicescul ștab, ștab-căpitan Vroncenno.

Parucici : Kutukov, Apihtin, Manican Neustruev, Fon Ekspare.

Gheneralicescul ștab de gvardie : podporucici Hodzico.

Din corporul topografilor : porucic Kosmin, podporucici Bușmaghin, Petuhov.

Praporșcici : Monahov, Voroviev, Șein.

Din al 37-lea polc de cghări : podporucic Oblenhov.

Topografi de clasul 1-iu : Vasiliev 2-lea, Grehnev, Stepanov 3-lea, Iavoslav, Danilov, Duduk, Duhanin, Ivanov 3-lea, Pavlov, Abramov, Matviev 1-iu.

De al doilea clas : Kolodikov 1-iu, Kolodikov 2-lea, Kungurțov 2-lea, Zuzumov, Beliaev 1-iu, Matviev 2-lea, Timov 1-iu, Klimov, Karmatki, Bulgacov, Diiacencov, Gromov, Mejov, Lamșevțov, Terentiev, Papertov, Fedotov, Lebdev, Iakovlev 1-iu, Șeverin, Stupnikov, Samoiloov 1-iu, Kazarinov, Fedulin, Samoiloov 2-lea, Voronenko, Ragoja, Artimiev 2-lea, Kramskoi, Novosilițov, Procofiiev 2-lea, Konstantinov, Bogdanov 2-lea, Archov 2-lea, Tumurin, Semenov, Aleksiuinov.

Din Statul Major, polcovnic, Ditmars⁵⁾.

¹⁾ rezumat, extras.

²⁾ comparîndu-se.

³⁾ neîngrijire.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Agia București, dos. 1779/1831, f. 9. Concept.

⁵⁾ Arh. St. Buc., Min. de Interne, dos. 2885/1831, f. 10—11. Orig. rus cu trad.

15.

1834 aug. 11 — MINCIAKI CĂTRE DOMNITOR A ÎNLESNI CĂLĂTORIA LUI VON RÜGEN ÎN PRINCIPAT PENTRU VERIFICAREA CATAGRAFIILOR

Preastrălucite Doamne,

În urma deslășirilor ce prin graiu am avut cu strălucirea voastră atingătoare de însărcinarea pusă asupra-mi d. polcovnicului fon Rughe în pricina cercetării descrierilor statisticești a Prințipatului Țării Rominești, cu plecaciune rog pă luminăția voastră spre a arăta d-lui Ruge următoarele ajutoare: 1-iu. Să se dea atit numitului cit și celor ce să află pe lingă dînsul, potpolcovnicul Berghenheim și ștab-căpitanul Hoțko, podorojnă, celor dintii șase cai, iar celui din urmă de patru, ca să să preumbe în Prințipat, unde trebuința va cere. 2-lea. Să să orinduiască fieșcăruia dînr-inșii cite un cinovnic pămînesc, puind indatoire asupra-le a să adresarisi d-adreptul către ocîrmuitorii județelor și celorlalți cinovnici supuși lor, ca să să dea pomeniților ofițeri trebuincioșii călăuzi vrednici, carii să aibă știință bună de drumurile și de numirea locurilor și alte asemenea, și ca să să găsească trebuinciosul număr de cai țărănești, cu plată de progoane, unde nu să vor afla cai de poște, precum și cfartiruri bune, după puțință, cu trebuincioasele indeminări. Iar pentru îndepărtarea de orice fel de anevoiște din partea ocîrmuirilor locale și spre depărtarea pierderii vremii, de va fi voința luminății voastre, să să dea acelor cinovnici ce vor însoți pe d.d. Rughe, Berghenheim și Hoțko, progoane numai pentru dinșii și porunci deschise, ca înfățișindu-le să li să facă din partea ocîrmuirilor locale, adică politicești și milițiale, mină de ajutor, și ca pe locurile unde se află așezate picheturi a străjii pămîntenești pe marginea Dunării și hotarale Transilvaniei, să nu li să facă ceva împiedicări întru ceea ce privește la pomenita însărcinarea lor, cu toate că nu începe nici un fel de îndoială că aplecare sanseră și prietenească ce este cunoscută a norodului acestui pămînt către Rosia, aplecare zic, depărtată de orice tălmăciri nedrepte de la sinesi, să înțelege că nu va îngădui a să face întru aceasta nici un fel de zăticnire sau împiedicare.

Cu desăvîrșită supunere am cînte a fi al strălucirii voastre plecată slugă, M. Minciaki.

N. 390

București, august 11 anul 1834¹⁾

¹⁾ Arh. St. Buc., Min. de Interne, dos. 2885/1831, f. 821. Copie.

AARON FLORIAN CA PARTICIPANT LA REVOLUȚIA DIN 1848 ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ

M. REGLEANU

Împlinindu-se anul acesta 110 ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 am socotit necesar să alcătuiesc, pe baza materialului inedit aflat în depozitul Arhivelor Statului București (Arhiva Istorică Centrală) și a celui editat, un modest studiu asupra participării lui Aaron Florian la această revoluție.

Întrucît și activitatea sa didactică — ca profesor de istorie — oglindește ideile sale progresiste și dragostea pentru trecutul de luptă al poporului român, voi arăta în cîteva rînduri și această activitate a sa.

Aaron Florian este unul din numeroșii profesori transilvăneni care au activat la dezvoltarea învățămîntului în țările romîne, în perioada cînd nu existau destule cadre pregătite pentru școlile care se organizau pe noile baze ale Regulamentului Organic. El făcea parte din acea pleiadă de profesori însuflețiți de idei progresiste, de dragoste pentru trecutul țării și de încredere în viitor, de ideea democratică a ridicării celor de jos și a înlăturării regimului în care un număr redus de aristocrați, care aveau totul, asupreau pe ceilalți.

Născut în anul 1805, în Transilvania, a studiat la Pesta și în anul 1826 este chemat de Dinicu Golescu ca profesor la școala sătască înființată de el la Golești¹⁾. În anul 1831, Eforia Școalelor îl cheamă la Școala centrală din Craiova și la 7 decembrie raportează Eforiei că a început „învățăturile școalei din Craiova în două paradose (școala începătoare și cea centrală), cu un număr de 50 copii“, avînd pe lîngă el, pentru predare, pe Stanciu Căpățîneanu și Grigore Pleșoianu²⁾.

La această școală îl aflăm ca profesor supleant de compunere și limba romînă, îndeplinind și funcția de inspector al școlii³⁾. La 20 august organizează serbarea de sfîrșit de an la școala din Craiova⁴⁾ și cu aceasta își încheie activitatea din acest oraș, unde se va înapoia abia la 1848 ca administrator al județului Dolj, orînduit de guvernul revoluționar. În

1) I. Aurel Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, Buc., 1931, p. 1745.

2) Arh. St. Buc., Min. Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 4147/1831, f. 42.

3) *Ibidem*, f. 104.

4) *Ibidem*, dos. 6585/1832, f. 11.

noiembrie 1832 Aaron Florian era profesor de istorie la „școala de umanioare” din București, pentru clasa I-a și a II-a ¹⁾. Pentru activitatea sa meritoasă în învățămînt primește la 18 octombrie 1832, de la generalul Kisselef, o gratificație de 400 lei²⁾, iar la 3 decembrie 1834, pentru aceleași merite, este înălțat la rangul de serdar ³⁾, împreună cu alți profesori din București și Craiova. La 31 iulie 1837, Eforia Școalelor îl însărcinează cu alcătuirea tablelor lancastrice pentru școlile primare, la obiectele: catehismul, istoria sfîntă și istoria țării⁴⁾. Tot în acest an Eforia Școalelor, constatînd lipsa unui dicționar francez-romîn, hotărăște ca Aaron Florian împreună cu Ioan Popp, G. Ioanid, Simion Marcovici și Petrache Poenaru să lucreze la întocmirea acestui dicționar ⁵⁾, a cărui redactare se termină în anul 1839 ⁶⁾.

Se obișnuia, încă de pe atunci, ca la sfîrșitul anului școlar să se facă o serbare cu împărțire de premii elevilor merițoși, serbare la care de cele mai multe ori participa și domnitorul. În cuvîntarea sa, ținută la serbarea din anul 1838, amintind despre înaintarea civilizației în Țara Romînească, el nu pregetă să vorbească de dușmanii poporului care au împiedicat „progresul de care erau, de la început, în stare romîinii, de deosebitele nații barbare care întîrzie întemeierea principatului muntean” ⁷⁾. Pînă la izbucnirea revoluției din 1848 Aaron Florian continuă a fi profesor de istorie generală la gimnaziul Sf. Sava din București, la clasele a IV-a și a V-a ⁸⁾. În vacanța de vară a anului 1844 pleacă la băi în Transilvania, fără știrea Departamentului din Lăuntru, pentru care se atrage atenția Eforiei Școalelor ca toate pașapoartele pentru profesori să se ceară prin intermediul acestui Departament ⁹⁾.

După izbucnirea revoluției guvernul provizoriu îl numește, la 23 iunie, administrator al județului Ilfov ¹⁰⁾, iar la 7 august este trimis ca administrator al județului Dolj ¹¹⁾, spre a înlocui pe reacționarul Dimitrie Filișanu. Aici activează pînă la 28 septembrie, cînd primește pașaport, din ordinul lui Magheru, spre a trece în Austria ¹²⁾, la Sibiu, unde este numit secretar al Comitetului romîn, post pe care îl deține pînă la ocuparea Sibiului de către maghiari.

Pentru participarea la revoluție, Aaron Florian este îndepărtat din învățămînt împreună cu alți profesori transilvăneni. Iată motivele pe care

¹⁾ Ibidem, dos. 6594/1832, f. 2v.

²⁾ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 195.

³⁾ Ibidem, p. 264.

⁴⁾ Ibidem, p. 359—360.

⁵⁾ Ibidem, p. 390.

⁶⁾ Arh. St. Buc., Min. Cultelor și Instr. Publice, dos. 1686/1845, f. 1. (Din vinzarea acestui dicționar urma să-și recupereze tipografia 45.000 lei, iar restul din banii rezultați din vinzarea lui să revină autorilor. Cum în 1845 nici tipografia nu-și recuperase decît 34.137 lei, Aaron Florian, Hill și Poenaru cer și li se aprobă 30.000 pentru 1.000 exemplare ce le cedează Eforiei Școalelor).

⁷⁾ N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Buc., 1928, p. 274—275.

⁸⁾ Arh. St. Buc., Min. Cultelor și Instr. Publice, dos. 1779/1844, f. 2 v., 19.

⁹⁾ Ibidem, dos. 1752/1844, f. 2.

¹⁰⁾ *Anul 1848 în Principatele Romine*, vol. II, p. 39.

¹¹⁾ Ibidem, III, p. 280.

¹²⁾ Ibidem, IV, p. 574.

se bazează raportul Departamentului Credinței către Căimăcămie : „luînd în considerație îndeletnicirile ce au avut profesorii de prin școlile prin-țipatului s-a văzut că profesorii ce prin alăturata listă să însemnează, aflîndu-să transilvăneni, în loc să se mărginească a preda școlarilor moralul și învățăturile trebuincioase, s-au abătut din datorii cu luare de parte la cauza revoluții, întrebuițind propaganda. Prin urmare Departamentul pentru o asemenea faptă ce au adus turburări îndeobște, chib-zuește a să depărta din posturile ce ocupă acești profesori și a să orîndui în locu-le rumîni pămînteni”¹⁾. În această listă, printre alții, figurează și „medelnicerul Aaron Florian, revizorul școalelor din județe”. Înaintea cuvîntului „medelnicer” figurează un „F”, adică fugit, trecut peste graniță.

În anul școlar 1857/1858 revine din nou la gimnaziul Sf. Sava ca profesor de retorică și examinează elevii la sfîrșitul anului²⁾. Este re-chemat la catedră din postul de administrator al Așezămintelor Brîncovenesti, post pe care îl deține și mai departe în același timp cu catedra de la gimnaziu³⁾. La 15 septembrie 1858, Eforia Școalelor îl confirmă ca ales într-o comisie de 10 profesori care urmau să se pronunțe asupra metodelor, a cărților didactice precum și asupra regulilor de disciplină în școli⁴⁾. În această calitate conlucrează cu ceilalți membri din comisie la un proiect pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin. La 1860 Aaron Florian colaborează cu A. Tr. Laurian, I. Maiorescu, Al. Odobescu, P. Cernătescu și I. Eliade în comisia întocmită de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru adunarea materialului ce va servi la elaborarea unei istorii a țării⁵⁾. Tot în anul 1860, la 24 martie, este cooptat membru într-o comisie de elaborare a unui codice de disciplină școlară, împreună cu G. Popp, G. Nicefor, G. Rîureanu, C. Adam și A. Pretorian⁶⁾.

În anii 1861⁷⁾ și 1862⁸⁾ Aaron Florian predă la gimnazul Sf. Sava istoria universală, modernă și statistica, la clasele a VII-a și a VIII-a. Ministrul Barbu Catargiu din Țara Romînească cere în anul 1862 des-ființarea Eforiei Școalelor muntene și a Consiliului superior de instrucțiune din Moldova, formînd un Consiliu de instrucțiune publică pentru ambele țări, compus din Aaron Florian, I. Maiorescu, A. Tr. Laurian, P. Poenaru, I. Zallomit și I. Strat⁹⁾. Între anii 1866—1872 Aaron Florian era membru în Consiliul permanent al instrucțiunii publice¹⁰⁾, iar în anii

¹⁾ A. h. St. Buc., Min. Cultelor și Instr. Publice, dos. 1494/1848, f. 1, 2 ; Cf. și *Anul 1848...*, vol. V, p. 159.

²⁾ Ibidem, dos. 3845/1857, f. 7.

³⁾ Șt. Pop, *Colegiul Național Sf. Sava*, Buc., 1933, p. 24.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Min. Cultelor și Instr. Publice, dos. 3149/1855, f. 1.

⁵⁾ Ibidem, dos. 363/1860, f. 1.

⁶⁾ Ibidem, dos. 308/1860, f. 3.

⁷⁾ Ibidem, dos. 381/1861, f. 964.

⁸⁾ Ibidem, dos. 1091/1862, f. 4.

⁹⁾ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 251.

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., Min. Cultelor și Instr. Publice, dos. 416/1866, f. 376 ; 337/1869, f. 7 ; 1693/1872, f. 1 (în anul acesta din urmă, împreună cu I. Zallomit, A. Marin și D. Petrescu, sub ministeriatul lui Christian Tell).

1854—1860 îl aflăm și director la Așezămintele Brîncovenești ¹⁾, așezămînt care înființase și întreținea cîteva școli.

De la 12 ianuarie 1842 pînă în octombrie 1849, în calitate de profesor de istorie, a ocupat și postul de secretar la Comisia Documentală, comisie ce avea ca scop transcrierea în condiții a documentelor mănăstirești ²⁾.

Aaron Florian a fost și membru în comitetul „Asociației literare a Romîniei”, care a luat ființă în anul 1845 cu scopul „răspîndirii cunoștințelor și mai cu osebire a celor elementare, înaintarea literaturii curat zise și încurajarea autorilor și traducătorilor de cărți” ³⁾. El publică și lucrări de istorie, ca: *Manualul de istoria prințipatului Romîniei de la cele dintîi vremi istorice pînă în zilele de acum* (1839); *Mihailu Bravulu, biografia și caracteristica lui trase din istoria Țării Rumînești* (1858), precum și cu referire la școli, la organizarea cărora colabora, și anume: *Ideă asupra stării actuale a instrucțiunii publice și asupra reformării liceelor și gimnaziilor pe adevărata lor bază* (1870).

Aaron Florian, „un om de o cugetare dreaptă, de un spirit larg, deschis către toate orizonturile” ⁴⁾, desigur era bine cunoscut celor ce au organizat și condus revoluția de la 1848, de aceea a fost numit administrator al județului Ilfov, la 23 iunie, și apoi al județului Dolj, la 7 august, unde funcționează pînă la 22 septembrie, cînd este înlocuit cu reacionarul Dimitrie Filișanu. În tot timpul cît durează conducerea guvernului provizoriu și a locotenenței domnești și pînă la înăbușirea revoluției, el activează cu stăruință pentru aplicarea noii Constituții și consolidarea noilor orînduiri.

Pentru aceste motive este arestat la Ploești între 10 și 13 mai 1849, unde se înapoiase după ocuparea Sibiului de unguri și la 14 mai este înaintat, sub arest, la Comisia de cercetare a celor amestecați în fapte revoluționare, care-l închide în mănăstirea Văcărești. La 10 iunie numita comisie, alcătuită din Mihail Cornescu, Scarlat Gr. Ghica și polcovnicul Anton Garbatki, se duce la mănăstirea Văcărești pentru cercetare, însă arestatul refuză să dea vreun răspuns, motivînd că el este supus austriac și ca atare să fie de față la cercetare și un reprezentant al Agenției austriace ⁵⁾. Adevărul este că Aaron Florian era împămîntenit de guvern, după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Vasile Maioreșcu către fratele său Ioan ⁶⁾.

Ancheta se suspendă și se reia la 17 iunie la spitalul Colțea în prezența lui Ioan Rainer, dragomanul Agenției. Comisia de cercetare avea

¹⁾ Ibidem, dos. 2676/1859, f. 1, 52, 238.

²⁾ Arh. St. Buc., Comisia Documentală, dos. 1, f. 11.

³⁾ *Anul 1848...*, vol. I, p. 44.

⁴⁾ N. Iorga, *op. cit.*, p. 274.

⁵⁾ Arh. St. Buc., Comisia Intocmită pentru cercetare a celor amestecați în fapte revoluționare, dos. 226/1849, f. 2.

⁶⁾ *Anul 1848...*, vol. VI, p. 10: „închipuiește-ți că la alegerile de deputați pentru constituanta încă ni s-a contestat dreptul de a fi aleși, cu cuvînt că nu sîntem pămînteni. Pe dumneata și pe Aaron v-a împămîntenit guvernul de la sine”.

un formular de întrebări comune pentru toți arestații pe care le punea la început pentru identificarea persoanei și apoi trecea la întrebările în legătură cu faptele săvârșite în timpul revoluției. La întrebarea „unde locuiești?” Aaron Florian răspunde: „aici în pușcărie”¹⁾. După fuga guvernului provizoriu din seara zilei de 28 iunie, noul guvern interimar după restabilirea revoluției trimite pe Aaron Florian și pe serdarul Nițescu să-l aducă înapoi. Întrebat de Comisie la ce l-au folosit revoluționarii îndată după izbucnirea revoluției și cum a îndrăznit a merge pe urma membrilor guvernului revoluționar spre a-i întoarce în capitală, răspunde că, pînă la izbucnire n-a avut nici o știință despre pregătirea ei și nici nu-și închipuia „că ar avea cineva curagiu să miște norodul în acele împrejurări”²⁾. Față de concepțiile lui progresiste, activitatea sa revoluționară, precum și din alte informații documentare nu putem crede că Aaron Florian n-a știut nimic de pregătirea revoluției. Iată ce scria el lui G. Bariț la 12 iunie, a doua zi după izbucnirea revoluției: „Ziua de ieri, 11 iunie 1848, este o zi de la care începe o epohă nouă în analele Țării Românești. Deviza populilor civilizați: libertate, egalitate, frățietate este și deviza romînilor de aici... După nenorocitul rezultat ce avu revoluțiunea care era să izbucnească miercuri dimineața, poliția a fost neobosită ziua și noaptea spre a prinde pe toți complicii. Dar urzeala acestei mișcări patriotice era mai încurcată decît să se poată descoperi. Cînd poliția credea că, puind mîna pe mai mulți capi ai revoluțiunii a înăbușit izbucnirea ei, a uitat că nu e numai Bucureștiul care cere reforme, îmbunătățiri, emancipație de sub tutoratul tiranic ce-l esersa puterea protecțită. Spiritele în general erau toate înflăcărare și, de la o margine a țării pînă la cealaltă, toți simțeau trebuință de o prefacere mare în toate, o îmbunătățire radicală în tot corpul soțial”³⁾.

În ceea ce privește plecarea sa pentru a întoarce din drum pe membrii guvernului revoluționar, la 29 iunie, aceasta — spune el — a făcut-o în baza „hîrtiei formale a preasfinției sale părintelui Mitropolitul, a logofătului I. Cîmpineanu și a d. maiorului C. Crețulescu”, cei care alcătuiau noul guvern interimar. În această vreme Aaron Florian era administrator al județului Ilfov, deci avea o funcție de răspundere în statul care își croia noi căi de administrare pe baza noii Constituții. Trimiterea în această importantă misiune a fost determinată de atașamentul față de revoluție, de ideile sale progresiste, cunoscute celor doi boieri din guvernul interimar, care l-au ales dintre mulți alții. În continuare, el declară în fața Comisiei: „Eu dinpreună cu serdarul C. Nițescu am fost însărcinați ca să ducem acea hîrtie la membrii guvernului oriunde îi vom afla. După noi s-au luat și alți tineri în trăsuri deosebite, ale căror nume nu le cunosc. Ajungînd la Tîrgoviște, încotro ni s-a spus încă din București că ar fi plecat, după mai multe cercetări am aflat că ar fi apucat drumul pe Dîmbovița în sus. Mergînd pînă la Rucăr am ajuns acolo pe membri guvernului, cărora dîndu-le hîrtia cu care eram însărcinați, eu

1) Arh. St. Buc., Comisia întocmită..., dos. 225/1849, f. 4.

2) Ibidem, dos. 226/1849, f. 5.

3) *Anul 1848...*, vol. I, p. 540—541.

și cu serdarul Nițescu ne-am întors singuri tot pe drumul pe care venisem¹⁾.

Reacțiunea răspîndise zvonuri că atît rușii, cît și turcii vor intra peste puține zile în țară ca să restabilească regimul regulamentar. Guvernul provizoriu se afla în greaua situație de a nu putea întîmpina aceasta. N. Bălcescu, trimis și el de guvern la Buzău și Focșani, aduce aceleași vești, desigur obținute de la oameni rău intenționați. În seara zilei de 28 iunie membrii guvernului provizoriu părăsesc capitala și pleacă la Rucăr. A doua zi, mitropolitul Neofit, președintele guvernului, dar totodată și un aprig reacționar, dă o publicație că „rebeliții au fugit din capitală”²⁾ și în urma acestei publicații se alcătuiește o Căimăcămie regulamentară cu Teodor Văcărescu și Emanoil Băleanu. Poporul, însă, fiind înștiințat că zvonurile de intrarea trupelor străine nu sînt întemeiate, răstoarnă Căimăcămia, silește pe mitropolit să-și retragă publicația și se restabilește un guvern interimar cu logofătul Ioan Cîmpineanu, aga C. A. Crețulescu, sub președinția mitropolitului reacționar.

Aaron Florian caută să se desvinovătească, arătînd că această acțiune a îndeplinit-o ca organ al statului, în baza unui ordin formal, ca și cînd el n-ar fi dorit restabilirea revoluției. De asemenea, declară că n-a cunoscut pe tinerii care plecaseră odată cu el pentru întoarcerea din drum a membrilor guvernului revoluționar, ca să nu dea loc și la alte arestări.

În timpul administrației sale în județul Ilfov, beizadea Constantin Ghica, proprietar în acest județ, la invitația subadministratorului plășii, refuză a se prezenta să participe la alegerea deputatului în Comisia pentru discutarea proiectului de decret asupra proprietății. Aaron Florian, printr-o adresă specială, îl silește să vie „negreșit”³⁾. Tot în această calitate, la ordinul Vorniciei din Lăuntru, cere la 1 august 1848 subadministratorului plășii Snagov să procure orz pentru caii oștirilor otomane staționate lîngă Giurgiu⁴⁾. În vremea aceasta comandantul oștilor turcești era Suleiman Pașa, cel care avea să recunoască la 2 august locotenența domnească.

La 7 august, după cum s-a arătat mai sus, Aaron Florian este numit administrator al județului Dolj, unde avea să înlocuiască pe reacționarul Dimitrie Filășanu. Generalul Magheru, care avea lagărul la Rîmnicea Vilcea, era informat că administratorii județelor Dolj și Mehedinți nu sînt pentru aplicarea noii orînduiri și cere înlocuirea lor. La 28 iulie Christian Tell scrie lui Magheru „că schimbările cerute de dumneata pentru județele Dolj și Mehedinți se vor pune în lucrare cît se poate mai în grabă. La Dolj s-a numit d. Aaron”⁵⁾. Colonelul N. Pleșoianu, din Craiova, scrie de asemenea lui Magheru, la 3 august: „Așteptăm din zi în zi pe d. Aaron în locul d-lui Filășanu, ca să schimbe pe mulți funcționari. Duminică seară a fost muzică la școală (aici era clubul revoluționarilor și locuința lui Aaron Florian după instalarea în postul de admi-

1) Arh. St. Buc., Comisia întocmită..., dos. 226/1849, f. 5.

2) *Anul 1848...*, vol. II, p. 174.

3) *Ibidem*, p. 726.

4) Arh. St. Buc., Subocîrmuirea plășii Snagov, dos. 164/1848, f. 1.

5) *Anul 1848...*, vol. III, p. 10.

nistrator n.a.), unde se adunase mult popul și de acolo am fost pe uliță cu toții să încuragiam și să adunăm lumea. Toți strigau : Ura ! Să trăiască Constituția" ¹⁾).

Tot la 3 august clubul revoluționarilor din Craiova scria Locotenenței domnești : „Îndată după sosirea de la București a d-lor profesori Michăescu și Panaitescu, aducînd orașului Craiovei veselitoarea știință că onorabila Locotenentă domnească a rînduit pe vrednicul și onoratul bărbat dl. Florian Aaron de Administrator pentru județul Dolj, pe de o parte dl. Filișanu a spus că și-ar fi dat demisiunea, iar pe de alta un număr de reacționari umblă să uneltească înscrisuri spre a cere de Administrator pe dl. Ștefan Gănescu, adică pe un om care nu are nici o popularitate nici aplecare către Constituție, după dovezile ce a dat, înspăimîntînd popoul de față cu feluri de vorbe netrebnice. De aceea ne rugăm ca dl. Aaron să fie îndatorat a veni fără zăbavă la postul său, căci obștea îl așteaptă cu cea mai mare nerăbdare și bucurie cu brațele deschise, din pricină că administrația și poliția de aici se află într-o stare foarte proastă, ba încă și împotriviți Constituției, fiindcă nu împiedică relele unelturi ale celor ce voesc răul patriei" ²⁾). La 8 august colonelul N. Pleșoianu scrie lui Magheru : „P-aici (pe la Craiova n.a.) e și mai bine că a venit sîmbătă d. Aaron. Neguțătorii i-au dat vizită, boierii au sfeclit-o mai mult de cînd au văzut proclamația Pașii din tabăra sa" ³⁾).

Dimitrie Filișanu era într-adevăr împotriva Constituției și conlucra cu funcționarii vechiului regim. Iată ce scrie Magheru lui Christian Tell : „Filișanul nu numai că n-a sprijinit lucrările guvernului, dar a dat dovezi de aristocrat, pentru că n-a voit să schimbe pe polițai și subadministatori care, în loc de a îndemna pe locuitori să subscrie petiția către Rusia și Turcia, îi invită a da înscrisuri că nu primesc Constituția și se mulțumesc cu Regulamentul" ⁴⁾). Și Aaron Florian confirmă cele arătate de Magheru, scriindu-i la 15 august : „Am găsit Craiova cum nu mi-ar fi plăcut a o găsi niciodată. Toate erau amorteite ; și cum n-ar fi fost așa cînd toți funcționarii erau din regimul trecut ? Numai clubul răsufla puțin aer de libertate. Era de trebuință a începe cu a da Craiovei și tot districtului față revoluționară... După vreo cîteva răsturnări și schimbări grabnice, ajutat de sfăturile oamenilor celor buni, am provisionat atît poliția cît și districtul cu oameni înclinați cu totul cauzei... Și în districtul Ilfov aveam a face cu proprietari și arendași, dar cei de aici sînt de o mie de ori mai împrilostiți" ⁵⁾).

După cum se arată, noul administrator are mult de luptat pentru a da un aer nou Craiovei și districtului Dolj. Se scoală la 5 dimineața și lucrează pînă la 10—11 seara. Pe un Dumitrache, fiul căpitanului Vasile, orînduit de Petrache Romanescu să înscrie voluntari pentru Magheru, care o făcea cu sila și lua bani de la unii, îl pune în fiare și îl închide,

¹⁾ *Anul 1848....* vol. III, p. 204.

²⁾ *Ibidem*, p. 200.

³⁾ *Ibidem*, p. 288. Se face aluzie la nota din 2 august a lui Suleiman Pașa către consulii Puterilor străine pentru recunoașterea Locotenenței domnești ca reprezentant al guvernului legitim.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 300—301.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 460—461.

apoi îl trimite cu un comisar prin sate spre a da bilete de despăgubire, din averea lui, celor de la care a luat bani, ca să fie pildă și pentru alții ¹⁾. Vasile Maiorescu scrie fratelui său Ioan că: „nenea Aaron se plînge rău asupra craiovenilor. Zice că nu e în stare să spargă și să stîrpească de tot cluburile reacționare și secrete ale aristocrațiilor” ²⁾.

La 7 septembrie se arde și la Craiova Regulamentul Organic. Costache Petrescu, scriitor la Tribunalul din Craiova, cercetat de Comisie ca participant la revoluție, relatează următoarele: „La 9 ceasuri evropenești mergînd la tribunal am văzut acolo muzica cîntînd și multă lume adunată; și întrebînd de pricina aceştii adunări mi s-a spus că să arză Regulamentul. Care, de față fiind d-lui căpitan Pleșoianu, ocîrmuitorul Aaron, paharnicul Costache Vișoreanu, serdarul Ioan Caragic, serdarul Ioniță Diiculescu, pitar Matraca, cilenul Maghistratului și preotul Gheorghe ce a citit anatematizarea Regulamentului din partea preasfinției sale părintelui Mitropolitul, o mulțime de orașani și săteni, s-a săvîrșit arderea” ³⁾. Asupra acestei fapte fiind interogată și Aaron Florian, acesta răspunde că, în urma „afurisaniei publicată prin tipar de preasfinția sa părintele Mitropolitul învierșunîndu-se popoul din orașul Craiova a venit cu mulțimea la casele mele unde ședeam cu lăcuința și, prin strigări sgomotoase, au cerut a se arde Regulamentul spre a nu fi supt osînda blestemului” ⁴⁾.

Comisia îl acuză că din informațiile luate de la unii din cei cercetați rezultă că „strîngerea norodului și a fonsionarilor (la arderea Regulamentului n.a.) a fost prin invitația dumitale, ca unul ce erai cîrmuitorul județului și cu asemenea duh precum au avut toți profesorii” ⁵⁾. La această acuzație arată: „că invitația pentru săvîrșirea acelei fapte s-au făcut de la unul pînă la altul; căci de s-ar fi făcut de mine, ca cîrmuitor, ar trebui să se afle hîrtie formală în pricina aceasta. Toată fapta aceea a arderii a fost faptă a norodului de sine” ⁶⁾. El mai este acuzat de Comisie că și-a ars diploma rangului ce i-a dat stăpînirea, îndemnînd și pe alții la aceasta. Răspunsul său este negativ și adaugă că poate s-o și arate ⁷⁾. La întrebarea dacă a avut vreo relație cu Magheru, el răspunde: „cu Magheru n-am stătit nici într-o relație, nici n-am crezut vreodată că el cu oamenii săi ce-i avea adunați va putea îndrăzni și a gîndi ca să se împotrivească oștirilor împărătești. Dar frică și temere aveam de lagărul lui, după cum putea să aibă fiecare slujbaş du peste Olt, pînă cînd știa că se află adunat la Rîmnic și auzeam că are oameni împărțiți în mai multe locuri și pînă cînd oștile împărătești era încă departe de cele 5 județe du peste Olt” ⁸⁾.

¹⁾ *Ibidem*, p. 461.

²⁾ *Ibidem*, p. 662.

³⁾ Arh. St. Buc., Comisia întocmită..., dos. 130/1849, f. 1v.

⁴⁾ *Ibidem*, dos. 226/1849, f. 4.

⁵⁾ *Ibidem*, f. 5.

⁶⁾ *Ibidem*.

⁷⁾ *Ibidem*, f. 4. Prin decretul din 14 iunie 1848 se desființează toate rangurile civile. Singura deosebite ce va exista între romini va fi aceea a virtuților și a slujbelor către patrie (V. și *Anul 1848...*, vol. I, p. 567).

⁸⁾ *Ibidem*, f. 6.

Din cele arătate mai sus rezultă că Aaron Florian colabora prietenește cu Magheru care, cunoscându-l devotat cauzei comune, a stăruit atît de mult pentru numirea lui ca administrator al județului Dolj. Afirmația lui că îi era teamă de Magheru și de lagărul lui nu poate fi adevărată; uniți prin același țel, între ei nu putea exista teama, ci colaborarea frățească. Aceasta rezultă și din faptul că și-a menținut postul de administrator al județului și după înființarea căimăcămiei regulamentare, nu de frica lui Magheru, ci pătruns de conștiința datoriei și patriotism, cum se va vedea și mai jos din acțiunea lui pentru oprirea unei ștafete trimise de Fuad efendi către Pașa din Vidin.

La 11 septembrie 1848, într-o sîmbătă, trece prin Craiova o ștafetă trimisă din București de către Fuad efendi către Pașa din Vidin. Aaron Florian află despre trecerea ei și, bănuind că este o poruncă împotriva revoluției, se străduiește s-o oprească și s-o confişte. Despre aceasta ne dă informații detaliate Costache Petrescu în răspunsurile sale către comisia de cercetare.

Iată ce spune el: „Într-o sîmbătă, la 2 ceasuri după amiază am plecat din tribunal cu grafierul nostru. Toma Strimbeanu, ca să mergem acasă, aflîndu-ne tot într-o mahala cu lăcuința. Intrînd înăuntru, ce vor fi vorbit franțuzește Strimbeanu cu Aaron nu am înțeles, decît, vorbind romînește, am înțeles că ar fi trecut o ștafetă a ecșelenții sale Fuad efendi către Calafat, unde se gătea ca să trimită un căprar după dînsa. Toma Strimbeanu a propus lui Aaron să mă trimită pe mine. Ieu destul m-am apărat a nu mă duce..., dar dumnealui Strimbeanu mi-au poruncit să mă duc negreșit căci neducîndu-mă să nu mai calc prin tribunal. Ieu, ca un sărman, de a nu-mi pierde postul m-am dus și ajungînd noaptea la Calafat am tras d-adreptul la directorul Carantînii, pã carele întrebîndu-l pentru ștafetă, mi-au răspuns că mi-o dă, nu să împotrivesc. Dar în urmă înțelegîndu-să cu mine mi-au zis că rău fac de o iau acea ștafetă, fiindcă vremurile nu merg bine, ci mai bine să o las să meargă la a sa destinație. După care și ieu am lăsat-o și m-am întors înapoi la Aaron spunîndu-i că nu am putut să ajung nici o ștafetă, fiind trecută dincolo”¹⁾.

Comisia de cercetare nu se mulțumește cu răspunsul dat și cere lămuriri directorului Carantinei Calafat. Raportul acestuia ne povestește toate faptele așa cum s-au petrecut.

Costache Petrescu a sosit la Calafat la 15 septembrie 1848 pe la 5 ore turcești din noapte²⁾ ca să prindă ștăfeta, arătînd și porunca lui Aaron Florian, administratorul județului, cu următorul cuprins: „Să pornește de aici înfățișătorul cu aceasta, Costache Petrescu, curier grabnic, ca, din poștă în poștă, pînă la Calafat, să prinză o ștafetă ce la patru ceasuri evropenești după amiază s-a stricorât prin Craiova care, de va fi ajuns a să priimi de Carantînă să o ceară îndărăt și să se întoarcă cu dînsa la Craiova. Dar vîzînd împotriviri de la Carantînă, aleșii satului

¹⁾ Ibidem, dos. 130/1849, f. 17v.

²⁾ Orele turcești se socotesc de la răsăritul soarelui pentru zile și de la apus pentru nopți.

sînt invitați a da ajutor cetățeanului Costache ca să prinză pe director și, legat, să-l aducă la Craiova dinpreună cu ștafeta¹⁾.

Ștafeta n-a putut fi expediată imediat la Vidin din cauza valurilor de pe Dunăre. Ca să împiedice luarea ștafetei, directorul a ieșit din cancelarie și a predat-o secretarului să facă tot posibilul s-o expedieze. Acesta informîndu-se de la un Hasan efendi, om al lui Husein Pașa ce se afla în Carantină, a aflat că noaptea nu se poate pătrunde în cetatea Vidinului, dar dacă trimisul se va duce la poarta saraiului și va striga că este tatar de la Constantinopol, poate să i se deschidă. Secretarul a trimis ștafeta peste Dunăre prin Stan Ghinea, afumătorul Carantinei. Întorcîndu-se directorul în Carantină și găsind pe Costache Petrescu, înconjurat de o mulțime de săteni înarmați cu lănci, i-a comunicat că ștafeta a fost trimisă de secretar chiar din momentul sosirii și urmează să plece el s-o ajungă din urmă ca s-o aducă înapoi. A doua zi de dimineață, directorul a plecat la Vidin și luînd ștafeta de la curier a înmînat-o însuși Pașei, aflînd totodată că prin ea se cerea armată spre a înăbuși revoluția la Craiova și în toată Oltenia. Înapoiindu-se la Calafat, directorul i-a comunicat lui Costache Petrescu că ștafeta era în mîna Pașei: în același timp a pus pe slujitorii Carantinei să-i spună acestuia că o felucă ce se vedea pe Dunăre este cu ostași turci trimiși ca să-l prindă. La azul acestora, C. Petrescu și-a scos eșarfa de la gît și a luat-o la fugă²⁾.

La 13 septembrie 1848 este restabilită vechea orînduire regulamentară, numindu-se caimacam Constantin Cantacuzino. În Oltenia, însă, datorită faptului că Magheru mai staționa cu tabăra lui la Rîmnic, revoluția rezistă pînă la 22 septembrie, cînd Departamentul din Lăuntru arată Căimăcămiei că Dumitru Filișanu a comunicat din Craiova că a restabilit ordinea în județ³⁾. La 18 septembrie șeful Departamentului Trebilor din Lăuntru raportează Căimăcămiei că: „toate podurile pe vase și luntrile ce se aflau pe apa Oltului, unele s-au scufundat iar altele s-au tras pe malul Valahiei Mici de către locuitorii de acolo, care încă petrec în răstăcirea evenimentelor trecute”. Singurul pod pe lângă orașul Slatina „este păzit de o mulțime de oameni înarmați... amenințînd că vor omorî pe acela care ar îndrăzni să propue sau să executeze vreo urmare împotriva proclamatei de dînsii Constitutii, îndrăznind către aceasta a pune mîna și asupra hîrtilor pornite de subiscălitul cu într-adins lipcan către rînduitorul cîrmuitor al județului Dolj, pe care, după multă întîrziere și dezbateri între dînsii, au hotărît de le-au trimis cu dorobanț în priimirea profesorului Aaron, orînduit cîrmuitor al județului Dolj de căzutul guvern”. Cere, ca în înțelegere cu Omer Pașa să se trimită oștire „să izgonească pe răzvrătitori”⁴⁾. Rezultă de aici că Aaron Floriân stătea ascuns în Craiova sau prin împrejurimi, deși se numise noul administrator.

Deși la 22 septembrie noul administrator al județului Dolj raporta Departamentului că a restabilit ordinea în județ și la Craiova totuși, mai tîrziu, acesta raportează Departamentului că la 27 septembrie „un

1) Arh. St. Buc., Comitetul Carantinelor, dos. 1250/1849, f. 20.

2) Ibidem, f. 20, 23.

3) *Anul 1848...*, vol. IV, p. 534.

4) *Ibidem*, p. 431—432.

număr de 200 locuitori cu un comisar propagand în capul lor, un preot și doi soldați înarmați cu puști, sulite, topoare, coase și un stindard au vrut să doboare administrația de astăzi și să restabilească pe fostul administrator Aaron¹⁾.

Toate străduințele lui Magheru și ale lui Aaron Florian de a rezista în Oltenia au fost zădărnice de intrarea trupelor otomane și în această parte a țării. Magheru protestează la 16 septembrie către Căimăcămie ca un adevărat patriot, încheind astfel: „Pentru călcarea sacrului drept de autonomie consacrat de tractatele noastre, prin impunerea cu puterea baionetelor a unei Căimăcămii, eu protest ca rumîn în fața lumii și voi susține cu viața mea și a toți romînii acest protest! Eu și romînii toți nu recunoaștem întru nimic un guvern pus cu sabia pentru ca să ne omoare nația... Protest și nu mă supun decît onorabilei Locotenente compusă din cei trei adevărați romîni, generalul Christian Tell, Ioan Eliade și Nicolae Gulescu, care este guvernul național ales de popor“²⁾.

La 28 septembrie generalul Magheru cere administratorului județului Vîlcea să elibereze pașapoarte, spre a trece hotarul în Austria, pentru el cu 9 oameni ai lui, precum și pentru alți participanți la revoluție aflați la Rîmnic, printre care este și „Florian Aaron cu o slugă anume Cornelia“³⁾.

Aaron Florian, plecînd de la Rîmnic, se stabilește la Sibiu și este numit secretar al „Comitetului romîn al nației romîne din Transilvania“, unde activează pînă la ocuparea Sibiului de către maghiari⁴⁾, cînd a fost silit a să refugia din nou în Tara Romînească⁵⁾.

Interogat de Comisie de ce a stat în postul de administrator și după intrarea oștirilor împărătești și de ce a trecut peste graniță, Aaron Florian răspunde că, pe de o parte pentru că vestea intrării trupelor a sosit mai tîrziu la Craiova, iar pe de alta că: „Magheru atît prin publicațiile sale tipărite și prin poruncile sale către toți cîrmuitorii din cele 5 județe de peste Olt, cît și prin lagărul său de la Rîmnic, alcătuit din panduri și soldați reguțați, îngrozise toată Romînia Mică, încît nici un slujbaș nu cuteza a se mișca din postul său“. „Trecerea mea peste graniță n-a fost căci m-am cunoscut vinovat și am fugit ca să scap de pedeapsă, ci pentru că chiar în vremea aceea ungurii din Transilvania se declaraseră de rebeli împotriva împăratului Austriei și începuseră cu tiraniile lor cele mai crude a sili pă romînii de acolo ca să se unească cu dînsii. Ca transilvănean ce sînt, auzind că frații și surorile mele, prieteni și toată nația mea de acolo este amerințată cu stingerea totală, am primit a fi secretar la Comitetul romîn“⁶⁾.

Comisia de cercetare prin jurnalele încheiate la 25 iunie și 13 iulie 1849 declară pe Aaron Florian „de părtaş în faptele revoluționare precum și la arderea Regulamentului în orașul Craiova“⁷⁾. Pentru jude-

¹⁾ *Ibidem*, vol. V, p. 1.

²⁾ *Ibidem*, vol. IV, p. 563—564.

³⁾ *Ibidem*, p. 574.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Comisia întocmîră..., dos. 226/1849, f. 6v.

⁵⁾ *Ibidem*, f. 7.

⁶⁾ *Ibidem*, f. 6.

⁷⁾ *Ibidem*, f. 16.

care a vinovaților politici care s-au împotrivit cu armele la intrarea trupelor otomane și pentru cei care au ars sau au făcut să se ardă Regulamentul Organic s-a înființat o „Înaltă Curte“, alcătuită din Înalta Curte criminală și Curtea Apelativă criminală „asemănat celei întocmite de către fostul domn Ghica... într-o împrejurare analoagă cu aceasta“¹⁾. Această curte a judecat 24 inculpați și a condamnat 11 persoane la închisoare de la 3 pînă la 6 ani, în închisorile de la Snagov și Giurgiu.

Aaron Florian, deși a îndemnat și a participat la arderea Regulamentului Organic din Craiova, nu figurează nici printre cei judecați de Înalta Curte, nici în lista celor 34 persoane fugite peste graniță și cărora, prin firmanul Sultanului din 1849, li se interzice întoarcerea în țară pînă la o nouă hotărîre luată de cele două puteri²⁾. De asemenea, nici unul din profesorii transilvăneni care au fost anchetați de Comisie, ca Ioan Gherman Codru³⁾ și Enric Vinterholder, nu figurează în lista emigraților ce nu au voie a intra în țară. Desigur aceștia au fost expulzați ca supuși austrieci și s-au întors după publicarea amnistiei.

Revoluționarii emigrați încep a se înapoia în țară cu învoiri speciale abia prin anul 1855. Încă înainte cu 5 ani, la 18 februarie 1850, Departamentul Trebilor din Lăuntru anunță Comitetul Carantinelor despre informația pe care o are că Marin Serghiescu — Naționalul, venind de la Constantinopol, ar încerca să intre în țară și poruncește să nu-i îngăduie a intra⁴⁾. La 4 mai 1855⁵⁾ se dă voie lui Petrache Nenișor, care intră în țară prin Giurgiu la 22 mai⁶⁾, apoi la 9 iunie preotul Radu Șapcă⁷⁾, lui Radu Goleșcu și Nicolae Apolonie la 1 septembrie⁸⁾. În anul acesta, sau următorul, s-a înapoiat, probabil, și Aaron Florian, deoarece în anul școlar 1857/1858 îl găsim funcționînd din nou ca profesor la gimnaziul Sf. Sava.

Din cele expuse mai sus rezultă că Aaron Florian a fost cu tot sufletul alături de revoluție, susținînd fierbinte punctele noii Constituții și anume: libertatea tiparului, emanciparea clăcașilor, dezrobirea țăganilor, desființarea rangurilor titulare, emanciparea evreilor și drepturi politice pentru orice compatrioți de altă credință. Astfel era socotit și de oamenii progresiști din acea vreme: dovadă este scrisoarea lui Sotir Țăranu către N. Bălcescu, din 17 iulie 1848, ea, între deputații ce vor fi trimiși în Rusia pentru recunoașterea Constituției, să fie părintele Ioan Zmagoveanu, d. Aaron „pe care îl cunosc bine“ și C. Aristia⁹⁾.

Răspunsurile lui la întrebările Comisiei de cercetare arată că el neagă unele fapte pe care le-a săvîrșit din convingere, afirmînd că au fost

¹⁾ Arh. St. Buc., Înalta Curte criminală, dos. 143/1849, f. 2 (se face aluzie la complotul lui Mitiță Filipescu din 1840 în care a fost implicat și N. Bălcescu).

²⁾ *Buletinul Oficial* nr. 63 din 25 iunie 1848.

³⁾ Ioan Codru Drăgușanu, autorul operei „*Peregrinul Transilvan sau epistole scrise de țări străine unui amic în patrie de la anul 1835 pînă închisive 1848*“.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Min. de Interne, Serv. Sanitar, dos. 2/1850, f. 2.

⁵⁾ *Ibidem*, dos. 17/1855, f. 21.

⁶⁾ *Ibidem*, f. 37.

⁷⁾ *Ibidem*, f. 25.

⁸⁾ *Ibidem*, f. 31.

⁹⁾ *Anul 1848...*, vol. II, p. 573—574.

executate din ordinul stăpînirii. Pentru timpurile acelea însă, în condițiile revoluției burghezo-democratice, Aaron Florian a fost o figură progresistă, care pînă în ultimul moment a luptat pentru aplicarea principiilor noii Constituții, atunci cînd reacțiunea era foarte puternică și susținută de marile puteri. Revoluția n-a avut un sfîrșit fericit, totuși ea a zdruncinat orînduirea feudală și a îmbogățit experiența poporului în lupta împotriva iobăgiei, pentru dreptate socială și națională.

ANEXE

1.

1849 iunie 17 — INTEROGATORIUL LUI AARON FLORIAN LA CERCETARE

Anul 1849 iunie 17, vineri, Colțea.

Tacîrul domnului Aaron Florian medelnicerul.

Întrebările Comisii — răspunsurile numitului.

1. Î. ¹⁾ Cum te cheamă și ce vîrstă ai? R. Aaron Florian, sint de ani 43.
2. Î. Însurat ești, ai copii? R. Însurat, am și copii.
3. Î. Unde lăcuiești? R. Aici în pușcărie.
4. Î. De ce nație ești? R. Român din Transilvania.
5. Î. De cînd ești venit aici în țară? R. Sint acum ani 20.
6. Î. În ce te indelețnicești? R. Am fost profesor la școala statului.
7. Î. La înfățișarea ce ți s-au făcut la mănăstirea Văcărești, Comisia s-au stăvilite din lucrare pentru căci ai propus că ești sudit austriac și pentru căci, după punerea la cale ce este făcută, nu au fost față vreun amplotat al cinstitei chesaro-crăești Aghenții de aici. Acum dar, fiindcă este față un asemenea amplotat, Comisia mai întiu de alte întrebări despre faptele dumitale în vremea revoluții, îți pune înainte că, dumneata fiind cirmuitor în județul Dolj orînduit de guvernul revoluționar, în zioa intru care ați ars Regulamentul în orașul Craiova, pă lingă alți ofițeri și boieri, ai ars și dumneata diploma rangului ce ți s-au dat de către stăpînirea prințipatului, faptă cu care ați voit să arătați neprețuirea rangului, prin urmare și lepădare de dinsul. Apoi nu îndestagă aceasta, ai îndemnat și pă ceilalți de au făcut asemenea și, mai mult, pă unii infriçoșindu-i.

Fiind dar că dumneata ai fost organul de a să arde Regulamentul, arată Comisii chipul cu care ați săvîrșit asemenea îndrăzneță faptă să ardeți pravilele țării chibzuite și intocmite de Obșteasca Adunare și întărite de dooă Puteri împărătești.

- R. În vremea cirmuirii mele în județul Dolj, din afurisania publicată prin tipar de preasfinția sa părintele Mitropolitul invierșunindu-se popoul din orașul Craiova, a venit cu mulțimea la casele unde ședeam cu lăcuința și, prin strigări zgomotoase, a cerut a se arde Regulamentul spre a nu fi supt osînda blestemelor. În asemenea împrejurare silit de stăruința mulțimei, n-am fost în stare de a mă împotrivi cererii lor și strigărilor ce mi se făcea și am lăsat pe popul să facă ce cerea. Vreo hirtie sau vreun act atingător de acea faptă de la cirmuire nu s-a slobozit. Diploma de rangul ce mi s-a dat de către stăpînirea pămîntului nu o am ars-o, ci o am întreagă nevătămată, care o pociu arăta.

Asemenea nu am îndemnat nici pe alții ca să-și arze diplomele de rangurile ce avea, după cum nu am îndemnat pă nimeni nici la arderea Regulamentului care s-a săvîrșit de popul și cu silit de dinsul am fost numai privitor la aceasă faptă. Aaron Florian.

8. Î. Ți s-au cetit arătările ce au făcut la Comisie unii din cercetați și carei au fost față la arderea Regulamentului. Acea arătare nu este precum dumneata arăți acum, ci stringerea norodului și a fonceionarilor a fost prin envitația dumiiale, ca unul ce erai cirmuitorul județului și cu asemenea duh precum au avut mai toți profesorii. Apoi arătările unora ce au fost față atit la școală, unde dumneata ca cirmuitor îți

¹⁾ Î = întrebare. R = răspuns.

5-го

ПЪХОТНАГО
КОРПУСА.

110

Отделение ...

141 1849 goda.

и Букварь

N° 799.

Державнаго канцелярства
прошайшего Государя Императора
П. Павловича Высочайше
приказано: Бухаринскому
Коллежскому секретарю
и др. Запрещается, а равно
и др. лицам, в подчиненном
положении имъ состоящимъ
и др. лицам Коллежскому
и др. канцелярскому.

Dießes Käsemagazin enthält, vom 1. Jan. 1844 bis 1. Dec. 1844

Adresa pentru trimiterea arestatului Aaron Florian la închisoarea din m-reă Văcărești.

aveai căderea și lucrarea și de unde s-au făcut cele ce să coprinde în acele arătări pînă la locul arderii Regulamentului. Și cuviința și pravila incuviințează pînă la Comisie a pune temeiul și a crede acele arătări, iar nu arătarea dumitale, neavînd dovadă la cele ce ai arătat.

- R. Fără a atinge arătările unora din cercetații de cinstita Comisie sau care s-au aflat față la arderea Regulamentului, repetez cele ce am zis mai sus că, invitația pentru săvîrșirea aceluia fapt s-au făcut de la unul pînă la altul, căci de s-ar fi făcut de mine ca cirmuitor, ar trebui să se afle hirtie formală în pricina aceasta. Toată fapta aceea a arderii a fost faptă a norodului de sine, împotriva cererii și stăruinței căruia nu aveam nici un mijloc de împotrivire, ci silite de dînsul a trebuit să mă aflu față și să fiu privitor la săvîrșirea arderii. Dovadă la arătările mele nu pot să aduc o lume care mă silea și care mie, ca unui strein, îmi era necunoscută.
9. Î. La eclatație revoluții dumneata te aflai aici în capitală. În ce te-ai întrebuințat acci revoluționari? Arată Comisii precum și trimiterea dîmăle de a întoarce pe membrii guvernului revoluționar fugiți la 29 iunie, mai cu deslușire decît ceea ce ai arătat prin graiu.
- R. La izbucnirea revoluției m-am aflat cu adevărat în capitală, dar n-am avut nici o cunoștință mai dinainte că va eclata revoluție și nici că-mi puteam închipui că va avea cineva curagiu, după împrejurările în care să afla țara, ca să miște norodul. Prin urmare n-am avut nici o relație cu căpeteniile revoluției și nici că m-am întrebuințat în zilele acelea la ceva.

Trimiterea mea spre a întoarce pe membrii guvernului revoluționar la 29 iunie s-a făcut prin hirtia formală a preasfinției sale pîrintelui Mitropolitului, a logofătului I. Cîmpineanu, a d. maiorului C. Crețulescu, care, după revoluția ce se făcuse în ziua aceea de către poporul din București, închipuia un guvern provizoriu. Eu, dinpreună cu serdarul C. Nițescu am fost însărcinați ca să ducem acea hirtie la membrii guvernului ori unde îi vom afla. După noi s-au luat și alți tineri în trăsuri deosebite, ale cărora nume nu le cunosc. Ajungînd la Tirgoviște, încotro mi s-a spus încă din București că ar fi apucat, după mai multe ceretări am aflat că ar fi apucat drumul pînă la Dimbovița în sus. Mergînd pînă la Rucăr am ajuns acolo pînă la membrii guvernului, cărora dîndu-le hirtia cu care eram însărcinați, eu și cu serdarul Nițescu ne-am întors singuri tot pe drumul pe care veniserăm.

Aaron Florian.

10. Î. Cînd te-ai orînduit dumneata cirmuitor la județul Dolj și lungă vreme ai îndeplinit acest post? Către aceasta, cînd ai fugit dumneata peste graniță și de unde? De aici sau din Craiova și cu cine din cei ce erau amestecați în revoluție?
- R. Cirmuitor la județul Dolj m-am orînduit la 7 august și m-am aflat în acest post pînă la intrarea trupelor împărătești otomane în București.

Trecerea mea peste graniță s-a întimplat ca la 6—8 zile după intrarea trupelor împărătești otomane în București. Plecarea mea a fost din Craiova prin Rimnic către Sibiu; în vremea aceea se desființa lagărul Magherului ce-l avea la Troian și tot cam deodată cu dinșii am trecut granița în Transilvania.

Aaron Florian.

11. Î. Stăruirea dumitale peste 8 zile după intrarea oștirilor împărătești în țară și trecerea dumitale peste granița deodată cu Magherul dă o înțelegere Comisiei că dumneata ai fost în relație cu acel Magherul și încredințat poate de acesta că prin măsurile lui, cunoscute de obște, va putea să să împotrivescă oștirilor împărătești și să nu piarză cauza revoluției. Către aceasta și trecerea dumitale peste graniță dă o dovadă că dumneata te-ai cunoscut prea mult complicat în revoluție, căci singura ocupație a postului de cirmuitor, deși vă era dată de către guvernul revoluționar, tot nu putea să te invinovățească cînd faptele dumitale ar fi fost precum ai arătat.
- R. Stăruirea mea în postul de cirmuitor la Craiova, în vreo 6—8 zile după intrarea oștirilor împărătești otomane, s-a întimplat pe de o parte căci vestirea despre intrarea trupelor am priimit-o tirziu, iar despre alta căci Magherul atît prin publicațiile sale tipărite și prin poruncile sale către toți cirmuitorii din cele 5 județe du peste Ol, cit și prin lagărul său de la Rimnic alcătuit de panduri și soldați regulați, îngrozise toată Rominia Mică, încît nici un slujbaş nu cuteza de frică a se mișca din postul său și a lucra împotriva poruncilor ce publica. Cu Magherul n-am stătut nici într-o relație nici n-am crezut vreodată că el cu oamenii săi ce-i avea adunați va putea îndrăzni și a gîndi ca să se împotrivescă oștirilor împărătești, dar frică și temere aveam de lagărul lui, după cum putea să aibă fiecare slujbaş du peste Ol pînă

cind ştia că se află adunat la Rimnic şi auzeam că are oameni împărţiţi în multe locuri şi pină cind oştile împărăteşti era încă departe de cele 5 judeţe du peste Ol.

Trecerea mea peste graniţă n-a fost căci m-am cunoscut vinovat şi am fugit ca să scap de pedeapsă, ci pentru că chiar în vremea aceea ungurii din Transilvania se declaraseră de rebeli împotriva împăratului Austriei şi începură cu tiraniile cele mai crude a sili pă rominii de acolo ca să se unească cu dinşii. Ca transilvănean ce sint, auzind că fraţii şi surorile mele, prieteni şi toată naţia mea de acolo este ameninţată cu stingerea totală, am primit a fi secretar la comiteul romin al naţiei romine din Transilvania, ce se ridicase la putere de autoritate publică legală prin decretul lui general-comando din Sibiu care, în numele împăratului Austriei, priimise circa Transilvaniei. Şi în această calitate de secretar am lucrat pentru dreapta cauză a împărăţiei Austriei pină la luarea Sibiului de către Unguri, cind atunci, temindu-mă de tiraniile lor de care trebuia să se teamă orice romin care a lucrat împotriva intereselor lor, am fost silit a trece graniţa dincoace în Ţara Românească.

Aaron Florian

Am fost de faţă, Ioan Rainer, dragoman.

Citindu-să şi arestuitul Aaron Florian stăruind în răspunsurile date, s-au iscălit. Mihail Cornescu ¹⁾.

2.

Anul 1849 iunie 18, sîmbătă, Colţea.

12. I. Dumneata ai arătat că după trecerea de aici din prinţipat în Transilvania ai intrat în comitetul rominesc din Transilvania indeplinind postul de secretar. Această urmare a dumitale, Comisia nici nu este în cădere nici voeşti a o prejudeca de bună sau rea, ci întrebarea ce vă face acum despre înclinările ce acel comitet ar fi avut cu unii de aici din ţară este pentru sfîrşitul liniştii obşteşti, care, comisia socoteşte că şi dumneata o doreşti; ca unul ce ai slujit atîta ani aici în această ţară, v-ai cinstit şi ai luat postul din care v-ai găsit cele trebuincioase pentru existenţa dumitale şi a familiei. De aceea Comisia este încredinţată că dumneata ai arătat cele ce cunoşti întru înclinarea acelu comitet cu unii de aici din ţară precum s-au zis.
- R. Atît pentru cinstea cit şi pentru înlesnirea existenţei mele ce mi s-au făcut de către stăpînirea Ţării Româneşti sint plin de reînnoştinţa cea mai curată. Datoria şi sentimentul mă silesc a dori pentru această ţară toată fericirea din fundul inimii mele. Ca secretar al comitetului rominesc din Transilvania arăt, din cunoştinţă şi cuget curat, că acel comitet n-a stătut în cea mai mică relaţie cu Ţara Românească, nici s-a amestecat în vreun chip, nici directe nici indirecte, în trebile şi interesele acestei ţări. Scopul organizării acelu comitet a fost unice, de a ţine pe rominii din Transilvania credincioşi împărăţiei şi dinastiei austriace, împotriva ungarilor rebeli şi de a îngrijii de trebile şi interesele naţionale ale acelor romini.

Aaron Florian.

13. I. Arătaţi Comisii despre cele întimplate la poprirea unii ştafetă din partea exelenţii sale Fuad efendi la Vidin, pentru căci s-au zis că acea ştafetă sau comit de dumneata, fiind fost cirmuitor şi că aducindu-să ai rupt-o.
- R. Aflindu-mă cirmuitor la Craiova am auzit că ar fi trecut o ştafetă de la Bucureşti prin Craiova către Vidin. Fiindcă în vremea aceea aveam trebuinţă de a trimite o poruncă grabnică la subcirmuitorul de la Calafat, prin om într-adsins, am însărcinat pe acest trimis ca să întrebe la Calafat dacă, cu adevărat, a trecut asemenea ştafetă la Vidin. Trimisul isprăvind însărcinarea sa la Calafat pentru care fusese dus, totdeauna îmi aduse răspuns şi pentru pomenita ştafetă că, într-adevăr, a trecut la Vidin.

Aaron Florian.

Am fost de faţă, Ion Rainer.

Citindu-să întrebă-răspunsurile arătate de arestuitul Aaron, stăruind în răspunsurile date, s-au iscălit.

Mihail Cornescu ²⁾.

¹⁾ Arh. St. Buc., Comisia întocmită pentru cercetarea celor amestecaţi în fapte revoluţionare, dos. 226/1849, f. 4—7.

²⁾ Ibidem, f. 7—8.

3.

1849 iun. 25 — PRIMUL JURNAL ÎNCHEIAT DE COMISIE DUPĂ ANCHETAREA LUI AARON FLORIAN

Nr. 275. Anul 1849 iunie 25.

Comisia alcătuită pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare.

Dumnealui medelnicerul Aaron Florian, supusul chesaro-crăesc, profesorul la școala statului, aici în capitală, arestuitul la mănăstirea Văcărești cu categorii de fapte revoluționare, cercetându-se de Comisie s-au citit acturile oficiale ce se află la dinsa doveditoare de cei ce au luat parte activă în revoluție și s-a văzut dintr-insele că numitul a fost în relație intimă cu acel guvern revoluționar, incredințându-i-se de către acesta postul de cirmuitor, mai întiu aici în județul Ilfov și în urmă la orașul Craiova, subț a căruia administrație s-au urmat toate cunoscutele ofițial fapte turburătoare în coprinsul acestor două județe. S-a citit și ancheta cu nr. 18 din 14 dechemvrie leat 1848 a fostului arestuit la mănăstirea Văcărești, pitarul Pettrache Iliad, și s-a văzut dintr-însa că, într-o seară, fiind mai multă lume adunată la școală, unde locuia numitul Aaron ca cirmuitor, s-a făcut indemnare de acesta și de Pleșoianul, comandantul polcului și de maiorul Marghiloman ca să arză și în Craiova Regulamentul și diplomele rangurilor, nefiind acolo arhondologhie. Pentru care aceasta s-a făcut și chemare formală din partea cirmuirii tuturor funcționarilor, după care adunându-se au mers la locul destinat de s-a săvîrșit arderea.

După aceasta s-au luat în băgare de seamă răspunsurile ce a dat el la cercetare și s-au văzut dintr-insele cele următoare :

1-*iu*. Pentru arderea Regulamentului în orașul Craiova, ca cirmuitor, nu a contribuit nici într-un chip, ci norodul de sine pornit din afurisanile Mitropolitului, a cerut săvîrșirea arderii și el, neputindu-se împotrivi, a stat ca un simplu privitor la aceasta. Asemenea nici a indemnat pă cinevași ca să-și arză diploma rangului și nici pă a sa a ars-o, fiind gata a o înfățișa ; și drept dovadă la aceasta a propus că nici un act din partea cirmuirii nu s-a dat în pricina faptii aceștia a arderii Regulamentului.

2-*lea*. Că nici într-o relație cu uneltitorii revoluții nu a fost și, prin urmare, nici a cunoscut mai dinainte complotul urzit între izbucnirea revoluții și nici a fost întrebuintat de aceia la cevași în cele dintii zile ale eclatării revoluții. Iar la 29 iunie, prin hirtie formală a guvernului ce se înființase în locul fugiților atunci membri, s-a trimis dinpreună cu altul ca să întoarcă înapoi pe acci fugiți membri de oriunde îi vor găsi, care aceasta a și urmat-o întocmai.

3-*lea*. Că trecerea sa peste graniță în Transilvania a fost deodată cu Magheru și ceilalți revoluționari adunați acolo la dînsul ; însă nu a fugit de vreo temere de vinovăție ci mișcat de suferințele ce aveau compatrioții săi transilvăneni și rudele sale de acolo din partea unurilor. A mers acolo și a intrat secretar la comitetul rominesc ce era recunoscut de general-comando din Sibiu și a lucrat împotriva unurilor și în favorul stăpinirii austriace, iar după luarea Sibiului de către unguri, temindu-se de răzbunarea lor, a trecut iarăși în prințipat.

4-*lea*. Că acel comitet rominesc din Transilvania n-a stat în cea mai mică relație cu Țara Rominească, nici s-a amestecat în vreun chip în trebile și enteresele aceștii țări, îngrijind numai de trebile și enteresele sale naționale, adică de a fi credincioși dinastii austriacă împotriva unurilor rebeli.

5-*lea*. Pentru poprirea du pă drum a ștafetii ecseleții sale Fuad efendi ce se trimitea la Vidin, zice că nu are nici o știință de asemenea faptă, decit că avind a trimite o poruncă grabnică la subtocirmuitorul de la Calafat cu un om într-adins, a însărcinat pă acel trimis ca să întrebe la Calafat pentru o ștafetă ce aflase că ar fi venit acolo de la ecselețea sa Fuad efendi ; care acest trimis întorcîndu-se de acolo i-a și adus răspuns că, în adevăr, a venit acolo la Calafat acea ștafetă și a trecut la Vidin.

Toate arătările împrejurări dezbătîndu-le Comisia și făcînd chibzuire, zice că : urmarea celui guvern revoluționar incredințînd numitului arestuit Aaron îndată cirmuirea pomenitelor două județe, Ilfovul și Doljul, rezultatul aceștii incredințări care s-a văzut, căci subț administrația acestuia s-au îndeplinit și s-au săvîrșit toate răzvrătitoarele fapte, cunoscută ofițial, că s-au urmat în coprinsul acestor două județe. Însărcinarea sa într-o vreme așa de critică cu acea misie a întoarcerii fugiților membri ai guvernului revoluționar, fuga sa peste graniță dinpreună cu acel cap al revoluții, Magherul, și ceilalți revoluționari strînși acolo în tabăra acestuia, complicația a celor mai mulți profesori în revoluție, toate aceste însemnătoare împrejurări dovedesc, prea luminat, relația intimă a numitului arestuit Aaron cu acei

capii ce au uneltit și au săvârșit revoluția și că el a fost unul din organele cu care s-au slujit ei spre întemeierea și întinderea revoluției. Și, prin urmare, se cunoaște adevărata depunere ce a făcut împotriva-i, la cercetarea Comisiei, numitul pitar Petrache Iliad din Craiova, cum că el a făcut indemnarea ca să se arză și acolo Regulamentul. Iar cuvintele ce porunce el spre a sa apărare de inovățire se cunosc fără nici un temei și meșteșugite după sistemul criminalilor, mai cu seamă cînd este cunoscut că dregătorii de atunci administrative îndemnau și invitau prin mijloacele lor pînă la norod, iar nu norodul pînă la acele dregătorii și cei care nu au fost în duhul revoluționar nu au putut eczista în posturile lor.

Pentru toate aceste cuvinte, Comisia declară pînă la numitul medelnicer Aaron Florian profesorul, supusul chesharo-crăesc, de pînă la faptele revoluționare precum și la arderea Regulamentului urmat în orașul Craiova. Iar cit pentru poprirea arătatei ștafetă a ecșelenții sale Fuad efendi, fiindcă Comisia a întrebuițat mijloacele cuvenite spre descoperirea adevărului, după ce se vor lua deslușirile trebuincioase se va înceia oșebit jurnal de către Comisie în pricina aceasta.

Aceasta se va supune la cunoștința ecșelenții sale d. ghenecal-leitenant și cavalier Danimberg, comandirul diviziei a 13-lea.

Mihail Cornescu,
Scarlat Gr. Ghica.
Polcovic Garbațki.

Grafier, Teodor Iatropolu ¹⁾.

4.

1849 iul. 13 — AL DOILEA JURNAL ÎNCHEIAT DE COMISIE LA ANCHETA LUI AARON FLORIAN

Nr. 195. Anul 1849 iulie 13.

Comisia alcătuită pentru cercetarea celor amestecați în faptele revoluționare.

În urma jurnalului ce a înceiat Comisia la 25 ale trecutei luni iunie, supt nr. 275, asupra anchetei arestuiului politic medelnicerul Aaron Florian, profesorul transilvănean și prin care, pînă la celelalte împrejurări ale pricinii lui, pentru poprirea la Carantina Calafat acci ștafetă a ecșelenții sale Fuad efendi, tîmisă la ecșelența sa Pașa de la Vidin, la 15 septembrie anul trecut 1848, s-au hotărit a să face cercetare și a să încehia jurnal înru aceasta oșebit de Comisie. Comisia s-au adresat cu cerere către cinstitul Comitet al carantinelor ca să cerceteze prin direcția acei carantină și să ia toate deslușirile putincioase despre împrejurările zisei ștafetă. De la care Comitet s-au priimit acum răspuns supt nr. 2299 din 8 ale curgătoarei luni, însoțit cu copie după raportul supt nr. 254 a pomenitei direcții a carantini, coprinzător, între celelalte atîngătoare de acel Costache Petrescu, care a mers acolo la carantină ca să ia acca ștafetă, că aceasta a avut-o din partea numitului Aaron, cirmuitor aflindu-să atunci al județului Dolj, imputernicire în scris, coprinzătoare: „să imputernicește de aici înfășișătorul cu aceasta, Costache Petrescu curier grabnic ca, din poște în poște pînă la Calafat să prinză o ștafetă, ce la 4 ceasuri evropenești după amiază s-au stricorât prin Craiova, care de va fi ajuns a să priimi de carantină, să o eșară îndată și să întoarcă cu dinsa în Craiova. Dar vîzînd împotrivire de la carantină, aleșii satului sint invitați a da ajutor cetățeanului Costache ca să prinză pînă la director și, legat, să-l aducă la Craiova dinpreună cu ștafeta”.

Această arătare a directorului numitei carantini, fiind urmată prin canalul Comitetului carantinelor, este ofițială, prin urmare și vrednică de credință. Așa dar, arătarea ce a făcut numitul Aaron la cercetarea ce i s-au făcut de Comisie pentru împrejurarea acei ștafetă este cu totul mincinoasă. Ci el, în puterea dregătoriei sale de administrator, a pus în lucrare poprirea prin silnicie a acei ștafetă, precum să arată deslușit în susăsternuta poruncă a sa trecută în raportul direcției carantini.

De aceia s-au încehiat acest jurnal de Comisie spre completuirea sus-zisului jurnal al său cu nr. 275 de la 25 ale trecutei luni iunie, încehiat asupra anchetei numitului Aaron.

Aceasta se va da în cunoștință ecșelenții sale d. ghenecal-leitenant Danimberg, comandirul diviziei al 13-lea.

Mihail Cornescu
Scarlat Gr. Ghica

Grafier: Iatropolu ²⁾.

¹⁾ Arh. St. Buc., Comisia întocmită..., dos. 226/1849, f. 9, 16.

²⁾ Ibidem, f. 11.

CONTRIBUȚIE LA ISTORIA POMPIERILOR (Înființarea și organizarea lor în Moldova)

GH. UNGUREANU

În memoria bătrînilor ieșeni mai stăruie încă amintirea năprasnicelor incendii care au bîntuit în trecut orașul Iași, frica și neliniștea care stăpîneau orașul cînd se vestea nenorocirea, cît și activitatea pompierilor de atunci.

Din străvechiul turn al Goliei, mult mai înalt ca azi — prevăzut în vîrf cu un cerdac pentru pompierul de pază — sunetele stridente ale clopotelor „trase-n doagă ca la foc” umpleau văzduhul, în timp ce pe poarta de sub turn ieșea în fuga mare un călăreț care se îndrepta spre strada Pojărniceii, unde-și aveau sediul pompierii.

Urma apoi o alergare cu mare larmă a atelajelor de sacale, droage, tulumbe, trase de cai, spre locul indicat de călărețul de la Golia.

Locuitorii alarmați, de multe ori în miez de noapte, ieșeau în ulițe ca să privească pe pompieri, „oamenii fără somn”, care alergau să pună stavilă primejdiei.

Adesea, populația orașului, după ce incendiul era potolit, aducea mulțumiri publice bravurii arătate de acești oameni la salvarea vieții și avutului celor primejduiți.

Desigur, acești oameni bătrîni, martori oculari ai nenorocirilor din trecut, se bucură și ei astăzi, cînd văd progresul tehnicii, noile metode de lucru întrebuințate în munca pompierilor și importanța ce li se dă.

De-a lungul anilor multe bunuri culturale, artistice și documentare au căzut pradă flăcărilor odată cu locuințele oamenilor și instituțiile publice.

Măsurile preventive luate împotriva incendiilor, și mai ales strădaniile pompierilor, au contribuit pe lîngă îmbunătățirea condițiilor de păstrare a bunurilor culturale, printre care și a arhivelor, și la salvarea lor, de multe ori, de la o distrugere sigură.

Vechiul oraș Iași a fost bîntuit de multe incendii. Numai în anul 1646, să fi fost peste 40, scrie Bandini ¹⁾. Vorbind de incendii, nu amintim

---

¹⁾ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *Analele Acad. Rom.*, XVI, Mem. Sec. Ist., Buc., 1895, p. 258 și N. A. B o g d a n, *Orașul Iași*, p. 396.

de cazuri izolate, cînd a ars o casă sau două, ci de acele pîrjoluri grozave, pe urma cărora Iaşul rămînea aproape pustiu¹⁾.

După fiecare „pojar“ Divanul Domnesc, înspăimîntat de distrugerile cauzate şi mai ales atunci cînd nu erau cruţate nici curţile boiereşti, cerceta cauzele şi căuta să organizeze ceva, pentru ca focul început undeva să nu ia proporţii.

Astfel, la 1777, această grijă era dată în seama căpitanului de podari, care trebuia să alerge împreună cu toţi podarii la stingerea focului²⁾.

Nu ştim în ce măsură căpitanul de podari şi cu oamenii lui se grăbeau să stingă incendiile declarate, ştim însă că focuri năprasnice au continuat şi aproape întotdeauna mistuiau şi curtea veche domnească. Încît în unele documente o găsim trecută cu numele de „curtea arsă“.

În anul 1809 Divanul Moldovei, la sezisarea Administraţiei ruse de atunci, ia măsuri „pentru întîmplare de foc“. Astfel, se intervine pentru a se cumpăra caii necesari la sacalele cu apă şi se cumpără tulumbe (pompe) de la Kiev³⁾. Se înmulţeşte numărul hornarilor şi se organizează serviciul lor. Locuitorii sînt obligaţi să vină cu uneltele necesare şi să ajute „la stingerea focului“⁴⁾.

La 20 august 1815 Calimah vodă hotărăşte ca aga oraşului să oblige toate mănăstirile greceşti din oraş să aibă fiecare cîte 6 căzi mari, pline totdeauna cu apă, cîte 6 căngi şi 6 toboare „şi deapănarea să fie căzile pline şi toate celelalte gata spre întrebuintare la caz de foc“.

În acelaşi an se mai hotărăşte ca să nu se mai îngăduie nimănui a face dugheană din lemn, ci numai din piatră şi cărămidă, iar „pentru cei ce vînd prav de puşcă, holercă şi păcură, să nu ţie decît puţină cantitate în dughele lor, restul în pivniţe în mahalale“⁵⁾.

Catagrafia oraşului Iaşi din anul 1820 ne dă între slujitorii de atunci ai Agiei sau Hătmăniei, pe tulumbagii, în frunte cu tulumbagibaşa. La Hătmănie se găseau 12 tulumbagii, iar la Agie 3. Pe lângă aceştia, mai erau şi aparii, 6 la Hătmănie şi 2 la Agie⁶⁾.

Tulburările întîmplute în Moldova în anul 1821 au cauzat foarte multe incendii care au pricinuit pagube imense, mai ales prin pierderea ireparabilă a atîtor documente şi obiecte de artă ce se găseau prin imobilele mistuite de foc⁷⁾. Cînd se declara vreun incendiu nu intervenea

¹⁾ Manolache Drăghici, *Istoria Moldovii pe timp de 500 de ani*, Iaşi, 1857, II, p. 49; G. H. Ghibănescu, *Catastribul Iaşilor din 1755*, în *Ion Neculce*, I, 1921, p. 23—24 şi *Trei zile din istoria Moldaviei în Foae ştiinţifică şi literară*, Iaşi, 1844, nr. 32, p. 251.

²⁾ Arh. St. Iaşi, ms. 56, p. 32: „Cînd, ferească dumnezeu să va întîmpla primejdie de foc, ori zioa, ori noaptea, dator să fie căpitanul de podari cu toţi podarii mai întii să alerge spre stingerea focului“.

³⁾ Arh. St. Iaşi, ms. 88, f. 13.

⁴⁾ Ibidem, f. 8—9.

⁵⁾ N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 365.

⁶⁾ Arh. St. Iaşi, tr. 166, op. 184, cond. 21, f. 19; G. H. Ghibănescu, *Iaşi în 1820*, în *Ion Neculce*, Iaşi, 1923, III, p. 10.

⁷⁾ Arh. St. Iaşi, Doc. P. XVI, l. Mărturie din 11 iulie 1821 prin care se arată că la 15 mai 1821 „volintirii“ fiind înfrinşi de ostile tunceşti „şi ca să poată cevaş agiuta intru război sau că numai spre a face rău au dat foc tirgului şi arzînd toate binalele ce era pe amindouă uliţele...“. Alt document, chiar din 15 mai 1821, ne spune: „Focşanii

nimeni, deoarece rudimentarele organizări de tulumbagii existente atunci se împrăstiau, fiecare om din organizare căutînd să-și scape viața și puținul avut pe care-l putea transporta la loc mai sigur.

În februarie 1822 ard peste 250 de case¹⁾, iar la 10 august același an, un alt incendiu preface în cenușă un mare număr de case, între care și 11 biserici și 6 sinagogi. Focul a durat 7 ore.

Incendiile care au urmat după această dată au determinat pe Ioniță Sandu Sturza să ia măsuri mai serioase atît pentru prevenirea, cît și pentru localizarea lor. Astfel, la 6 octombrie 1826, prin carte domnească²⁾ se amintește hatmanului Grigore Ghica că „de-a pururea au urmat îngrijire aice în oraș de a să alcătui și a să pune în lucrare cele de trebuință pentru a nu să întîmpla arderi de casă și a să găsi totdeauna gata uneltele trebuincioase spre stingire la întîmplare de vreo aprindere de casă...” și i se hotărăște să dea „porunci tuturor zapciilor mahalalelor ca să cerceze pe la toate casele să fie ogiaurile, sobile, bune...”, să nu fie fin depozitat pe lingă case, să îndatorească pe proprietarii caselor să repare hogașurile la case, să aibă fiecare casă cîte un odgon, scară și poloboc cu apă. Aceeași carte domnească prevedea că hangiul al cărui han se va aprinde din cauză că nu a respectat măsurile de prevenire va fi osîndit la ocnă.

Totodată se hotărăște ca și Hătmănia să aibă pregătite „în toată vremea tulumbile, sacali pline cu apă și cîngi de agiuns, precum și topoară”. Însuși hatmanul era obligat să verifice la fața locului dacă se aplică măsurile de prevenire, iar la caz de foc „să te găsești acolo cu zapcii și uneltele trebuincioase spre stingire și potolire” — termina porunca domnească. Deși dată în termeni foarte energici, porunca domnească n-a fost pusă în aplicare cu toată seriozitatea, însuși domnitorul fiind silit să reînnoiască recomandările; printr-o altă poruncă domnească, din 29 iulie 1827 — deci imediat după ce orașul Iași fusese în mare parte distrus de flăcările marelui incendiu de la 19 iulie 1827 — se arată că „nu se vede nici o rînduială de a fi pe la dugheni și casă cîngi, scări, putini cu apă și odgoane legate și la multe binale sînt hogașurile crăpate și neîntocmite, precum și ursoaicile scoasă prin podurile acoperemînturilor, din care să pricinuesc primejdii de foc”³⁾.

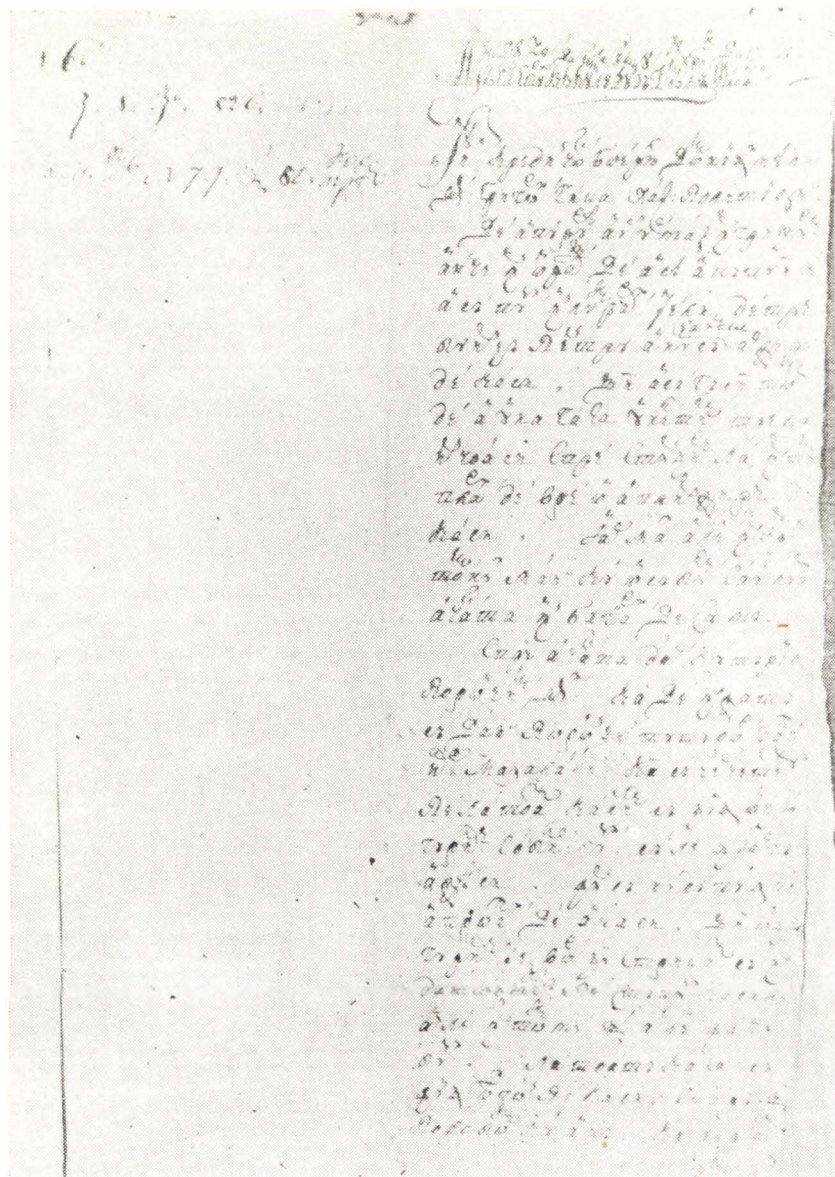
De data aceasta se hotărăște ca „ursoaicele să se strice cu totul, că acele sînt mai de primejdie și să se scoată ogiașul deasupra casii dîndu-să poruncă cu strășnicie și hornarilor ce sînt înadînși rînduiți”. „Însuși dom-

au ars cu totul” (Arh. St. Iași, Doc. P. DLXXXVII, 11). O scrisoare din Birlad, din martie 1821, către vornicul Costache Conache (Arh. St. Iași, Doc. P. DLXXXVII, 2), îi aducea știrea că din cauza „unei deoște auzire ce s-au revărsat în știința tuturor toate au răzvrătite...” și că „aceste auziri au pricinuit și pricinuesc mare neodihnă obștească, tirgul Huși au început a să sparge că deosebire avem de turci numai focul pînă acum, iar dizbrăcare au urmat dintru început și acum au început a lucra și sabia...”. La Iași ard multe case și biserici, printre care și vechea biserică Sf. Neculai, ctitoria lui Ștefan cel Mare (*Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, I, Iași, 1947, p. 4).

¹⁾ Arh. St. Iași. Doc. P. DCXXVII, 63. Scrisoare din Iași, cu data de 27 februarie 1822, către un neguțător fugit din Iași la Suceava: „Dar fericire pentru cei fugiți, că aceia să odihnesc și vai de noi cei ce șădem aice cu viața tot înspre median...”.

²⁾ Arh. St. Iași, dos. lit. F, 151, f. 6.

³⁾ Ibidem, f. 5.

nia mea avem a eși de a face cercare și când nu vom găsi în faptă această lucrare poruncită, nu vei fi cruțat de învinovățire”, se adresează hatmanului porunca domnească: acei dintre proprietarii de case care nu vor executa porunca domnească „să vor pedepsi cu strășnicie acolo, la fața locului”.

Marele incendiu din 19 iulie 1827, despre care am pomenit, a fost înregistrat de multe documente ale vremii și mult timp a dăinuit amintirea lui. „La 1827, iulie în 19, au fost focul cel mare în care s-au topit ispisoaice și acte vechi ale pământului, aflătoare în arhiva Vistieriei și a Divanului, ce se ținea de condicatul Curtii sau izbășa”, scrie mai târziu cronicarul Manolache Drăghici¹⁾.

Această „întimplare a arderei focului” — care nu a cruțat nici bordeiele sărăcicioase din mahalalele Iașului, dar nici casele boierești sau Curtea domnească, construite din altfel de material, și pentru care grija tulumbagiilor era deosebită — a trezit din lenevie și nepăsare Divanul Domnesc și pe însuși domnul țării, care s-au grăbit acum — după ce au fost distruse atâtea case, comori de artă, documente și arhive vechi — să poruncească diferite măsuri atât de prevenirea incendiilor, cât și de o mai bună organizare a aceloră în sarcina cărora cădea stingerea lor.

În afară de faptul că trebuia organizată aprovizionarea orașului cu cele necesare pentru hrană, focul mistuind toate magazinele cu „zaharele” (grâu, popușoi), mai trebuiau înjghebate, cât mai în grabă, locuințele necesare.

Negustorii de materiale de construcție, profitând de această nenorocire, ridicară prețurile, fapt ce determină luarea unor măsuri împotriva lor: „Tot felul de materie — spune același document — piatră, cărămidă, var, nisip, fier și tot felul de cherestele ce vor fi trebuitoare pentru zidiri, atât acelor ce vor veni în târg, cât și acele ce să vor aduce de către însuși orașenii, să purtați de grijă a nu să vinde nici de cum cu mai mari prețuri decât acele ce în osebite să vor slobozi poruncile domniei mele și acele ce au urmat și înaintea arderii acestia”²⁾.

Din cercetările făcute se constată că multe din necurmatele focuri întimplale la Iași se datorau și „răilor voitori și vagabonți”: pentru aceasta se iau măsuri pentru o mai bună pază a orașului. Se hotărăște a se „așeza 250—300 păzitori cu leafă și înarmați”. Podarii trebuiau să fie în număr de 120 și să-și exercite serviciul lor fără a fi „împărțiți pe la alte slujbe”.

Se face o „catagrafie a oamenilor ce se află în oraș, fără căpătii și a căror izgonire sau chizășie trebuie a să pune în orînduială cu cele mai puternice măsuri”.

La 6 august 1827 se iau măsuri ca „să nu îngăduiască pe nimenea pe la mahalale, în locurile binalelor arse, a-și face binale acoperite cu stuh și rogoz, ce să fie acoperite cu scînduri sau șindrilă și ogiașurile scoase afară și încă și pe la acele locuri unde vor fi avînd ursoaice în pod, să pue la cale a să scoate afară”.

¹⁾ Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 170.

²⁾ Arh. St. Iași, tr. 1352, cond. 1270. Despre acest memorabil incendiu care a distrus o mare parte din materialele documentare care se găseau în orașul Iași în acea vreme, fie la instituții, fie prin case particulare, vezi Virgil Apostolescu, *Distrugerea de arhive în „focul cel mare” de la Iași din 1827* (în volumul jubiliar *Arhivele Statului, 125 ani: de activitate, 1831—1956*, Buc., 1957, p. 247) și G. h. Ungureanu, *Arhiva Mitropoliei Moldovii* (în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, 1947, I, p. 2).

Pe ulițele principale ale târgului nu aveau voie „nimene din stăpînii acelor locuri a-și face altfel de binale decît de piatră sau cărămidă și, pe cît se va putea, să fie boltite“.

Măsurile de prevenire a incendiilor luate în acea vreme oglindesc grija celor bogați de a-și feri cît se putea mai bine averile lor și prin urmare poruncile domnești prevăd ca „împrejurul ogrăzilor boierilor să nu se îngăduiască pe nimenea a-și face binale rău înființate, din care să se pricinuiască primejdure și însuși acelor case boierești“.

În același an se iau măsuri pentru organizarea serviciului de tulumbagii — numiți pojarnici după 1828 — în cadrul Hătmăniei și Agiei orașului Iași. Se mărește numărul oamenilor necesari, se confecționează instrumente, se organizează aprovizionarea cu apă prin înmulțirea sacagiilor și aparilor, se repară singura tulumbă existentă la Hătmănie și se fac propuneri pentru cumpărarea altora. În turnul Goliei se așează un „vestitor“. Se dau porunci să nu se mai aducă și să nu se depoziteze fin în oraș, pe la case, iar cei ce-l aveau adus, să-l scoată la mahalale¹⁾.

Nu cunoaștem în ce măsură s-au pus în aplicare aceste dispoziții pornite în urma dezastrului din 1827. Cei avuți, desigur, și-au făcut case mai bine apărute de foc și, mină în mină cu administrația orașului, și-au pus poate cîte un tulumbagiu în preajma curții lor: mahalalele rămîneau însă în voia soartei²⁾.

Administrația rusă din principate, îndată după 1828, s-a interesat îndeaproape de această problemă. Constatîndu-se că față de incendiile care nu mai conțineau autoritățile orașului Iași nu erau pregătite nici cu oameni, nici cu instrumente, polcovnicul Makarov, în sarcina căruia era grija pentru buna stare a orașului Iași, printr-o adresă din 9 mai 1830 cere hatmanului „Cnejei Moldovii“ ca în ziua de 10 mai 1830, la orele 7 dimineată, să scoată la „medeanul lui Mavroeni instrumentele cu caii lor, hamurile sau șlihurile“, ca să vadă cum este organizată paza orașului împotriva incendiilor. În același loc urma să se adune și sacagiii cu sacalele lor, adică cei ce vindeau apă pe la case și care aveau obligația, în schimbul autorizației de a putea vinde apă cu sacaua, să alerge cu apă „la median“, la orele 8 seara, iar dimineata, punînd caii la ele, puteau să le ia și „să-și închipuiască alîșverîșul“³⁾.

Polcovnicul Makarov, care se aștepta să vadă a doua zi adunată la median o întregă „comandă pojărnicească“, primește răspunsul Hătmăniei că abia are 7 „sacagii hătmănești, iar în mahalale vor face zăpcii izvod“.

Instrumentele necesare constau dintr-o tulumbă, 16 sacale, din care 8 cu caii Hătmăniei și 8 pe „seama sacagiilor ce primesc lefi de la

¹⁾ Arh. St. Iași, dos. lit. F, 155, f. 16.

²⁾ În 1828, luna martie, se repetă ordinul nr. 1826, ca fiecare dugheană să aibă la uliță și cite un poloboc sau cadă plină cu apă, cu două cofe, funie pe dugheană, iar la 5 dugheane, o scară și o cange. Fiecare casă din mahalale era obligată să aibă „în toată vremea poloboc sau cadă cu apă și cofele trebuincioase după mărimea binalii“ (Arh. St. Iași, dos. lit. F, 151, f. 3).

Într-un tabel statistic „a tuturor breslelor“ (slujitorii) din 1830, găsim următoarele date: la Hătmănie — 8 sacagii și 17 tulumbagii; la Agie — 8 sacagii și 24 tulumbagii (Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, dos. 560).

³⁾ St. St. Iași, dos. lit. F, 168, f. 4. *Dela pentru paza focului din oraș, 1830.*

1828 martie 9 — Cartea domnului Ioan Sandu Sturza voievod către Hât-
mănie ca să puie în aplicare porunca domnească „*pentru neapărata îngrijire
a celor povăţuitoare la întimplările de foc*” în oraşul Iaşi.

Casa răsurilor". Hătmănia mai dispunea de 16 căngi, 10 topoare și 15 cofe¹⁾.

Această organizare era mai mult de formă, deoarece ea nu putea face față nici unui incendiu de mai mici proporții. Cît privește un incendiu mai mare, cum a fost acela din iulie 1830, de la mănăstirea Socola, deși alergaseră acolo 77 oameni ai Hătmăniei, cu însuși hatmanul Costantinică Palade în frunte, nu au reușit să stingă focul. La cercetarea întreprinsă, s-a constatat că oamenii au fost destui, dar aceștia n-au avut instrumentele necesare, după cum n-au avut nici apa trebuincioasă²⁾.

Pînă la o temeinică organizare, se hotărăște scoaterea din oraș a finului care se găsea în mari cantități prin ogrăzile caselor, oprindu-se și intrarea în oraș a carelor cu fin, precum și îndepărtarea velnițelor și a depozitelor de cherestea, spirt și păcură.

Comisiile pentru organizarea orașelor și țărgurilor din Moldova, înființate în fiecare ținut în iunie 1830, din dorința generalului Kisselef, care constatare grave nereguli în administrarea orașelor din Moldova și Țara Românească, primesc instrucțiuni pe larg asupra măsurilor ce urmau să le ia, între care intra și obligația „cu alcătuirea proiectului pentru a tulumbelor facere și ținere”³⁾.

Rînd pe rînd comisiile înființate pe la ținuturi raportau Divanului Împlinitor al Moldovei, pe lîngă celelalte probleme în legătură cu îmbunătățirile pe care le proiectau, și aceea privitoare la măsurile pentru apărarea împotriva focului. Toate comisiile întîmpinau greutăți în legătură cu strîngerea banilor necesari pentru organizarea celor trebuitoare spre a se putea interveni cu succes cînd se anunța vreun foc.

La Bîrlad nu erau cișmele, ci numai fîntini. Pentru a fi apă suficientă, se propune ca Eforia orașului să angajeze fîntinari dintre „haimanale”, care să fie scutiți de bir, în schimb să curețe fîntînele.

În acea vreme nu exista nici o saca. Comisia propune să se cumpere „12 sacale cîte cu un cal, care și cu cotiugele lor și care deapurerea să stei la casa comisiei”. Sacagiii urmau să fie recrutați „dintre trecuții piste slugile boerești”, iar plata lor să se facă de către toți neguțătorii.

Comisia de la Roman raporta că s-au și cumpărat 2 tulumbe. Chiar neguțătorii de acolo doreau lucrul acesta „privind la primejdia ce în toată vremea se înfăoșază țărgului acestuia din aprinderea focului”. Tulumbagiile erau propuși dintre unii negustori mai cu stare, din mahalale. Tot comisia propune să se îndepărteze din oraș velnițele.

Obștea țărgoveților din Galați se dovedește a fi și mai preocupată de această problemă. La 12 august 1830 țărgoveții se adună și propun: „curățirea orașului și ținerea lui în bună orînduială pentru totdeauna și

¹⁾ Ibidem, f. 12.

²⁾ Oamenii hătmănești ce au fost la stingerea focului de la Socola: 7 sacale cu oamenii lor din ograda Hătmănici, 5 sacagii cu sacalele lor din mahalale, 20 săimeni slujitori (8 cu căngi și 12 slobozi), tulumbagibașa cu 16 tulumbagii cu tumba și toată taifaoa, 6 arnăuți cu topoare, 5 slujitori călărași dimpreună cu vel căpitanul, 5 lefecii împreună cu căpitanul de lefecii, 5 călărași cu porușnicul, 5 slujitori dimpreună cu un bașbulucbaș, vataul Hătmănicul cu 2 călăreți și d-lui hatmanul cu edecii. (Ibidem, f. 24).

³⁾ Arh. St. Iași, tr. 1434, op. 1634, dos. 470, f. 10, *Dela pentru îmbunătățirea orașelor pentru care s-au rînduit la toate ținuturile cîte o comisie*, 24 iunie 1830.

ferirea de primejduicioasă întâmplare cu aprindere de foc, obștea după neapărata datorie pui înainte cinstiți comisii ca să grăbească a slobozi porunci aspre către telal-bașa, să strige prin toate ulițele orașului, în schele și prin mahalale, ca de acum înainte fieștecare dughengiu și căsaș să aibă gata poloboc pururea plin cu apă, cațe, topor, scară și funie legate de vârful dughenilor și a caselor, precum dintru în vechime această urmare s-au păzit fără curmare, ca la întâmplare de foc să se poată profităci potolirea în grabă. În privința instrumentelor necesare, obștea hotărăște: „Pentru facirea și ținerea tulumbelor trebuincioase la vreme de nenorocite întâmplări, la aceasta obștea fără prelungire va sta și va închipui cea mai putincioasă silință a împlini, fiind cu adevărat cea mai întâi datorie și neapărată trebuință la nenorocite întâmplări”¹⁾.

La Vaslui se propune cumpărarea unei tulumbe cu 3.500 lei, 5 sacale, 6 cai pentru tulumă, 12 căngi, „finare și topoară pentru tăet la întâmplare de foc”²⁾.

Obștea neguțătorilor din Bacău găsește necesar să cumpere 2 sacale cu cercuri de fier, pe cotiugă cu două roate, vopsite, apoi o tulumă și 4 cofe de stejar. Cu leafă urma să fie tocmit un tulumbagiu; sacalele urmau să fie purtate de podari³⁾.

Unele propuneri ale comisiilor au fost puse în aplicare, orașele cumpărând oarecare instrumente „pojarnicești”, iar alte propuneri au rămas numai pe hîrtie.

Regulamentul Organic, pus în aplicare în Moldova la 1 ianuarie 1832, cuprinde dispoziții speciale privind apărarea orașelor împotriva incendiilor. Această problemă cădea în grija Sfatului Municipal⁴⁾, instituție nouă care avea să se ocupe pe viitor de buna administrare și gospodărire a orașelor, înlocuind vechea Vornicie de Politie înființată la Iași în 1813.

În capitolul special destinat acestei delicate și importante probleme „a măsurilor feritoare de foc”⁵⁾, Regulamentul Organic cuprinde următoarele: „Spre a se feri orașul de primejdia focului la care a fost supus în atîtea rînduri, se vor lua toate măsurile feritoare, obicinuite la asemenea împregiurări, din care cea întâi măsură este prevăzută prin legiuire ca să fie îndestulare de apă în orașe. Osebit de aceasta, 4 havuzuri de piatră, largi și încăpătoare de apă, se vor zidi în pîetele orașului, unde vor sta și sacalele și uneltele focului întru păstrare”.

„Se va alcătui o breaslă de tulumbagii, cu un număr de 24 oameni comenduiți de un căpitan. Acești tulumbagii se vor împărți prin toate cvartalurile orașului, unde se vor așaza cotiuge cu sacale cîte cu doi cai vîrtoși, înhamati, avînd aceste cotiuge ciuturi, topoară, căngi, scări și alte unelte trebuitoare; pe lîngă acestea, la fieștecare casă trebuie să se afle vreo cîteva din uneltele mai sus numite.

¹⁾ Ibidem, f. 105.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ibidem, f. 206.

⁴⁾ *Regulamentul Organic a prințipatului Moldovei, Iași 1846*, p. 97. „Pentru înființarea Eforiilor orașenești” (în manuscris original nr. 1665, p. 105) care se găsește în păstrarea Arhivelor Statului din Iași).

⁵⁾ Ibidem, p. 118; în manuscris original, p. 114.

Orice lucru sau materie arzătoare, precum cherestea, păcură, fîn, stuh și alte asemenea, nu se vor îngădui de acum înainte în mari sume în oraș și mahalale. Pentru paza de foc se vor așeza două picheturi, unul pe Turnul Trei Sfetitelor și altul la biserica Vulpe, unde vor sta nelipsiți câte doi oameni călări spre a da semnalul convenit la fieștecăre cvartal (despărțire) unde va fi focul.

Peste zi, pichetul va scoate un steag despre partea unde va fi focul, carele steag va fi osebit pentru fieștecăre cvartal al orașului și care va avea vopseala cvartalului, iar în timpul nopții semnul se va da prin finare iarăși cu asemenea vopsea. O lovitură de clopot va însemna cvartalul I etc. . . .

Se vor așeza 32 oameni hornari, cu starostii lor, care vor priveghea ca ogeagurile să fie bine zidite.

Toți sacagii orașului sînt datori a se întoarce seara cu sacalele pline cu apă. . . .

Îndată ce a început să funcționeze. Sfatul Municipal a făcut primele demersuri către instanța superioară, „Departamentul Ministerstvei Pricinelor Dinlăuntru” — numit mai târziu Ministerul de Interne — în legătură cu aplicarea art. 68 al Regulamentului Organic, privind măsurile feritoare de foc, de care am amintit mai sus. La 6 februarie 1832¹⁾ Sfatul Municipal întreabă Departamentul de unde să primească tulumbele necesare celor patru cvartale, instrumentele și sacalele trebuitoare. În același timp Sfatul Municipal se adresează și Agiei orașului, cerînd ca aceasta să urmărească punerea în aplicare a măsurilor „feritoare de foc”, în sensul ca toți locuitorii orașului să aibă la casele lor toate uneltele trebuitoare pentru „întîmplare de foc”, adică: funii, cîngi, scări, căzi cu apă etc.

Din răspunsurile primite constatăm că în martie 1832 Sfatul Municipal al orașului Iași a primit de la Agie două tulumbe stricate, fără uneltele necesare, de la Casa podurilor încă două tulumbe „cu totul stricate”, iar de la Hătmănie n-a primit niciun răspuns. Astfel fiind situația, Sfatul Municipal nu poate participa cu nici un ajutor pentru localizarea incendiului declarat la 16 martie 1832. La 23 martie 1832, Sfatul Municipal ține ședință în care „s-au tratărit înjgheburile uneltelor trebuincioasă pentru pojarnici”. Din jurnalul²⁾ încheiat asupra celor hotărîte în această ședință se poate vedea jalnica stare a uneltelor pojarnicești pe care le primea noua instituție însărcinată cu paza împotriva focului de la vechile instituții ce avuseseră mai înainte această obligație.

Sfatul Municipal întârzie cu reparațiile acestor unelte și, deși nu avea nimic temeinic pregătit, în diferite adrese arăta că este în măsură să facă față primejdiilor de foc.

Că nici aceste „măsurile feritoare de foc” nu au fost puse în aplicare, o dovedesc cu prisosință cercetările făcute în urma altui foc mare izbucnit în Iași în iunie 1832; poate că nici acum nu s-ar fi îngrijit prea mult vechea administrație a Iașului, dacă n-ar fi fost în Iași generalul rus

¹⁾ Arh. St. Iași, Sfatul Popular al orașului Iași, dos. 10, 1832: *Dela atingătoare pentru toate uneltele de foc, tulumbe, sacale, cai etc.*

²⁾ Ibidem, f. 37.

Mirkovici care, printr-o adresă din 28 iunie 1832, cere relații asupra cauzelor care provoacă aceste incendii „care se succed în Iași în intervale foarte apropiate și care încă nu a atras atenția cea mai serioasă a guvernului și asupra cărora eu am mai invitat guvernul de câteva ori a cerceta și a lua măsuri împotriva unor stări de lucruri care nu pot decît să compromită siguranța și liniștea publică”, spune generalul Mirkovici¹⁾.

Cercetarea duce la următoarele concluzii: „Neprevăzutele și adesele întîmplări de aprindere a focurilor în mijlocul orașului Iași au adus pe locuitorii țîrgoveți de obște întru o desăvîrșită îngrijire și spaimă ca nu cumva aice în oraș ar fi încuibat vreun număr de înrăutățiți care înadins pun focuri spre a-și prilejui la întîmplare scoposul de furtişaguri: spaima obștei au sporit cînd și la acest de pe urmă foc cu dinadinsul s-au luat aminte că nici o gătire nu iaste atît pentru tulumbe și sacale de ajuns și alte unelte precum topoară și cîngi, dar nici oameni hotărîți pentru asemenea sfîrșituri, căci slujitorii Agiei fiind acum foarte puțini la număr nu pot întîmpina și Sfatul orășănesc, în cea mai mare slăbiciune, nu au pășit cu dinadinsul către îndatoririle la care el este chemat și nici n-au înjghebat încă un număr de slujitori sau pojarnici potrivit cu trebuința orașului și cu instrucțiunile prescrise.

La focurile întîmplăte zilele trecute s-au adunat cu cea mai mare grăbire cinurile de gios, din straja pămîntească, care cu cea mai mare sîrguință au năpădit în foc, au arătat desăvîrșită silință, precum aceasta s-au însemnat și de însuși excelența sa d-l vițe-prezident Mirkovici și alți necealnici ci se afla față, dar apoi toată silința lor au fost mai mult zadarnică din pricină că nici cîngi, nici topoară, nici tulumbe și nici sacale nu erau precît trebuința cerea, și așa străjării după rîvna ce au arătat au fost nevoiți a apuca cu mîinile goale și dărîma focul, din care întîmplare cîtiva străjări s-au primejduit, arzîndu-le mîinile și straele de pe dinșii²⁾.

Acest exemplu dureros nu a fost suficient ca să trezească din nepăsare autoritățile conduse de boierii ale căror averi erau asigurate prin „gherghiruri” de piatră și ale căror case erau împrejmuite cu ziduri înalte.

La 25 iunie 1833 un alt incendiu, de mari proporții, lovi din nou populația orașului Iași. Focul a pornit de la o casă din mahalaua Tatași și, alimentat de un vînt puternic, a prefăcut în cenușă 262 de case și două biserici.

În gazeta care apărea atunci la Iași, *Albina Romînească*³⁾, se arată pe larg împrejurările: „îngustimea ulițelor, mulțimea căsutelelor fără siguranție făcute și negrijirea de a acoperi casele cu oale sau cu tablă în acest feliu repede pășind din vale în deal, flacăra în al ei curs cuprindea bordeie, biserici, și care și în culme ajungînd, s-au dezbinat în două ramuri, una spre Sf. Vineri, alta spre Beilic”.

¹⁾ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 283, f. 1.

²⁾ Ibidem, f. 2.

³⁾ *Albina Romînească*, nr. 48, din 29 iunie 1833.

La fața locului s-a dus însuși generalul Mirkovici care „în persoană aflându-se a îndrepta cel mai nimerit agiutor cu neobosita lucrare a colonelului Lăzărescu și a ostașilor săi”¹⁾, scrie gazeta.

Generalul Kisselef, care a primit știrea la București, a pornit imediat la Iași unde a luat cele mai severe măsuri „feritoare de foc” și, totodată, a dat dispoziții pentru ajutarea populației căzută în mizerie după pierderea întregului lor avut, „unii scăpând doar cu sufletul”²⁾.

În sfârșit, Sfatul administrativ propune să se organizeze 40 de fana-rații, 32 tulumbagii și 48 ciocli, 36 cotiuge cu boi, împreună cu 36 sacale, 77 slujitori la aceste cotiuge, 50 căngi, 100 topoare, 200 cofe și 32 hornari. Totodată publică „pe toate ulițele că cel dintâi om care să va prinde dînd foc în oraș, pînă în 12 ceasuri ari să se spînzure”.

Urmează discuții și adrese în această privință și se ajunge la soluția de a se înființa o „roată” (companie) de pojarnici, care să fie înzestrată cu toate cele necesare.

Abia în noiembrie 1833 proiectul „pentru formarisirea comandai de foc supt numire de pojarnici, pentru orașul Eșii” a fost gata. Pentru alcătuirea lui s-a folosit un proiect întocmit în același scop pentru orașul București³⁾.

Această „roată” avea următoarea alcătuire: 3 ofițeri, 9 unterofițeri, 2 barabancici, 90 soldați pojarnici și 1 conoval (fierar).

În proiectul amintit sînt prevăzute și uneltele necesare: tulumbe vechi și noi aduse din Rusia, sacale, cotiuge, cofe, scări, căngi, topoare și hamuri; de asemenea se arată numărul de cai necesar și hamurile lor.

Tot atunci se hotărăște construirea a 12 mașini pentru adus apă „la întîmplare de pojar”. Aceste mașini urmau să fie făcute în Iași, după modelul celei de la Agie: în acest scop se angajează doi meșteri din Iași, Carl Rihter și Iohan Kapusanschi, cu preț de 800 lei mașina. Tot ei se angajează să facă și 100 cofe.

Tot în acest timp se repară și tulumbele vechi, punîndu-li-se roate și osii noi, iar sacalele sînt sinuite și completate cu frînghii.

Pentru completarea instrumentelor necesare și în special a tulumbelor, un „unterofițer” este trimis la Petersburg; de la Sculeni tulumbele sînt aduse în Iași cu boii.

Se fac din nou „poloboace” pentru pus pe „mașinele” de adus apă. Pentru ca pojarnicii să nu alerge pe jos pînă la sacale și tulumbe în caz de incendiu, se construiește o „droagă” pentru transportul acestora. Și astfel organizată, își începe activitatea „roata de pojarnici” din orașul Iași.

¹⁾ Este vorba de Miliția pămînteană, pompierii nefiind încă organizați ca unitate militară.

²⁾ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 283: *Dela alcătuirii comitetului de ajutor pentru acei ce au pătimit în arderea focului de la 25 iunie 1833*; Ibidem, Sfatul Popular al orașului Iași, dos. 66, 1833: *Dela atingătoare pentru acei ce au pătimit la pojarul focului întîmplat la 25 iunie*.

³⁾ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 417: *Dela înființării comandai de pojarnici în orașul Eșii*. La pag. 2—8: *Proiect pentru formărirea comandai de foc sub numire de roată de pompieri, pentru orașul București*.

Poate nu s-ar fi grăbit Sfatul Municipal al orașului Iași să urgenceze organizarea pompierilor, dacă în 1833 nu s-ar fi declarat un alt mare incendiu în orașul Iași; atunci a ars, pe lângă altele, și casa „răposatului comis Ionică Tăutu” (Arh. St. Iași, tr. 1764, dos. 363 și 283, și tr. 527, op. 572, dos. 133).

Odată cu această primă organizare a pompierilor din Iași, Sfatul Municipal mai ia și unele „măsurî atîngătoare de depărtarea primejdiilor de foc”. Astfel, se dau ordine pentru „depărtarea din oraș a velnițelor”; de asemenea a tuturor meseriilor și „magaziilor vătămătoare și primejdioase”; se hotărăsc „măsurî îngrăditoare pentru acei ce umblă pe uliță cu țigara aprinsă”; cei prinși că nu respectă măsurile, erau obligați să plătească amendă, pentru că Sfatul Municipal spunea: „iar mai ales că unii chiar pentru fanfaronadă umblă cu ciubucul sau țigările aprinse pe uliță și iată primejdia gata”.

Fiecare particular era obligat să aibă căzi pline cu apă, scară, cange și odgon.

Abia la 3 ianuarie 1835 proiectul cercetat în „presudsfa” (cancelaria) domnească, a fost înaintat spre aprobare, după ce i se făcuse îndreptările necesare. El obține următoarea rezoluție domnească: „Să întărește acest așezămînt și spre a să pune fără întîrziere în lucrare și a să primi cele mai nimerite măsurî, să încredințeze înființarea comandai de foc unei comisii alcătuite de d-lor vornicul Stefan Catargiu vel agă, de dumnealui colonelul Lătăscu și de d-lui spătarul Beldiman, care să vor îndeletnici cu adunarea cinurilor de jos, cît și cu informăluirea îmbrăcămîntei lor cu chipul cel mai iconomicos, luîndu-se de pildă Jandarmiricești. Iar pentru adaosul de 2878 lei 89 bani, să va întrebuița, precum și celelalte cheltuieli de mai înainte, din veniturile orașănești”¹⁾.

La 22 mai 1835 comitetul însărcinat cu organizarea acestei unități de pompieri raporta domnului că și-a îndeplinit misiunea și că noua „comandă înformarisită fiind indestulată cu toate uneltele convenite după felul slujbei să poată împlini fără împiedecare și întocmai după îndatorirea ei, țalul slujbei și să răspundă nădejilor pentru care ea este înființată”²⁾.

„Comanda de foc”, sub numirea de „roată de pojarnici”, depindea de Agie (Poliție), iar partea materială îi era asigurată de Sfatul Municipal. Aga orașului răspundea nemijlocit, față de organul superior. Ministerul din Lăuntru, de bunul mers al acestei noi instituții. Comandantul roatei avea gradul de căpitan. De la început regulamentul de organizare prevedea că pentru „grabnica informație a aceștii roți în care după feliul slujbii, la începutul ei trebuiesc oameni obicinuiți la slujbă”³⁾.

„Comanda de foc” era împărțită, la înființarea ei, în cvartaluri și la Agie, totalizînd 3 ofițeri, 9 unterofițeri, 90 pojarnici, 2 barabancici, cu 76 cai, 24 sacale, 4 tulumbe și 5 căruțe.

La fiecare tulumbă erau 4 sacale. Mai erau o „tulumbă și mașină sugătoare”, pentru care se rezervase 5 cai.

S-au făcut cazărmi în fiecare cvartal, atît pentru oameni, cît și pentru materiale.

Uniforma pompierilor, stabilită prin proiectul aprobat la 1835, era următoarea: ofițerii „vor avea mundirile după forma de pedestrima a Miliției, postavul sur în loc de vinăt, gulerele vinete, în loc de chivere la uniforma cea mare vor purta șliape tregolnoe cu pene negre, dar

1) Arh. St. Iași. tr. 1764, op. 2013, dos. 417, f. 24.

2) Ibidem, f. 39.

3) Ibidem, Sfatul Popular al orașului Iași, dos. 27, 1835, f. 1.

podoabile de argint". „Cinurile de gios vor avea spențare în forma celor căzăcești, cu gulere vinete și bungghi albi și la gulerile unterofițierilor galon de fir alb. Brie de postav sur cu vipisca vînătă, în lățime de $\frac{1}{2}$ verșog, cu asemenea capac dinainte vînăt. Pantalonii cu postav sur, căzăcești, cu vipisca vînătă. Manta după forma Miliției, cu guler vînăt și cu șasă bungghi albi.

În loc de chivere, toate cinurile de gios vor purta șapci de postav sur, cu lampas vînăt, și în lățime de $2\frac{1}{2}$ verșoage, cozoroc de piele și armatul metalicesc alb, după forma alăturată.

Drept armă, toate cinurile de gios vor purta tesacuri cu portopei și temlece, însă acestea de pe urmă la soldați vor fi piste tot vinete, dar la unteri ofițeri șiretul vînăt și canaful roș¹⁾.

Ca anexă la regulamentul de înființare se găsește o „povățuire cum să se fie instrumenturile de pojar în întregime, și cum să se ungă minicile lor și să păzească de stricăciune”²⁾. În această povățuire se arată că toate instrumentele trebuie ținute vara sub acoperemînt „așa ca ferbințala soarelui să nu poată lucra asupra lor, iar iarna să fie ținute într-un loc unde apa să nu înghețe”. Paharele de aramă de la tulumbe trebuiau unse „după fiecare lucrare cu său”. Furtunurile erau făcute din piele și se ungeau cu o anumită unsoare a cărei rețetă era următoarea: 1 pud dohot curat, 4 funturi său de vacă nesărat, 2 funturi ceară galbenă. Din trei în trei zile furtunurile de piele — care se numeau „mînici” — trebuiau unse și apoi „spînzurate la văzduh solobod, iar nicidecum la soare” și numai după această operație se întrebuițau. Pentru tulumbele cu corob (vas) se arată că „lucrează” în două feluri: „sau prin minicile țevii sugătoare de apă, sau umplînd vasul cu apă; atunce coroiu (cepul) trebuie să fie astupat cu cheia pentru lucrarea corobului”³⁾.

Și în celelalte orașe din Moldova s-au înființat, rînd pe rînd, „comande pojarnicești” după modelul celei de la Iași.

La Tecuci „mica comandă de pompieri”⁴⁾ este înființată în anul 1843, cînd se fac încăperile necesare și se primesc de la Eforie instrumentele existente. Abia în 1848 se îmbunătățesc „în totul enstrumenturile comănzii pojarnicești”. Din devizul de reparații făcut atunci, putem constata că la acea vreme pompierii din Tecuci dispuneau de o tulumă mare și una mică, 4 sacale, o cofă de piele la scara mare, 15 cîngi, 15 topoare și o darabană stricăță.

În îmbrăcămintea pompierilor din acea vreme intra și casca de tînchiea și tesacul.

¹⁾ Ibidem, f. 8, *Dela atingătoare de înființarea roșii pojarnicești*.

La 1847 hatmanul Miliției, D. Sturza, propune să se dea „rangurilor de jos” tesace potrivite cu acelea ce se aduc acum de la Viena pentru marinari, adică la o margine cu tăiș și la cealaltă cu ferestrău, coifuri potrivite slujbei lor, în loc de chivere, cam poartă pompierii în Franța. (Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 417, f. 214).

²⁾ Arh. St. Iași, Statul popular al orașului Iași, dos. 27, 1835, f. 11—12.

³⁾ Ibidem, f. 11 v.

⁴⁾ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 419: *Dela roșii pojarnicești și pentru alte instrumenteșări*.

La Roman ¹⁾ comanda de pojarnici ia ființă în anul 1848 și primește de la Eforie câteva instrumente vechi. În 1850 are două tulumbe cu „hartamuri” de sfoară veche.

La Birlad „comanda de foc pojarnicească” se înființează în anul 1841 când, târgul Birlad neavînd banii necesari, i se dă din „capitalul casei șoselelor” ²⁾.

Instrumentele pe care le găsește la Eforie erau în stare proastă, „putrede, stricate și netrebnice mai mult”. Abia în anul 1848 se repară unele și se cumpără altele. În anul 1849 se fac două tulumbe noi la Școala de Arte din Iași.

La Botoșani ³⁾ „comanda” militară de pompieri se înființează în anul 1840, funcționînd într-o cazarmă amenajată dintr-o casă veche. Noua instituție militară moștenea de la Eforia târgului instrumentele vechi pojarnicești printre care, la 1835, erau și două tulumbe, 10 sacale și 10 cofe, precum și 4 cai ⁴⁾.

Era totuși un vădit progres față de vechea practică, atunci când măsurile de pază împotriva focului constau mai mult în oprirea oamenilor „să nu umble cu ciubuce aprinse prin ulițe și mahalale ci numai în casă a se afumi”.

În anul 1846 s-au dat pompierilor din Botoșani „căciuli de tinichea” — 8 bucăți, care costaseră 6 lei bucata ⁵⁾.

Un document din anul 1841 ⁶⁾ ne arată că în Galați se prevedea, în bugetul Eforiei pe acel an, suma necesară „înființării și ținerii comănzii pojarnicești” iar alt document, din același an, ne arată că această nouă instituție s-a înființat în anul 1840.

Și această instituție militară înființată în orașul Galați a fost înzestrată la început cu instrumentele vechi găsite la Eforie. Într-un document din octombrie 1841 se arată cam ce fel de instrumente avea: „comanda pompierilor de acolo este lipsită de instrumenturile pojarnicești pentru iarnă, căci în trecuta iarnă, la vreo câteva focuri prilejite au alergat sacalile și droagile cele pe roate pe drum de sanie, pricinuindu-li-se îndestulă hrentuire”. Se cerea construirea unor sănii pe care să fie legate poloboace de stejar, cu frînghii. Furtunurile erau de piele „veche și cu totul putredă, încît nu ar fi nici o nădejde a sluji măcar două minute, apa eșînd prin găurile ce se fac la opintirea apei” ⁷⁾. O inspecție din 1842 făcută la pompierii din Galați constată „toți oamenii în ră stare, slabi la față, cu părul capului netuns, mai mult înfățișînd stare bolnăvicioasă”; solda li se dădea în bani, „fîștecăruia în mînă și fiindcă hrana nu se face cu închipuire de artal, adică nu se face la un loc, nu le este de agiuns, pe lîngă care apoi să întîmplă că alții o întrebuintează la băutura și rămîn în neînchipuire de a se hrăni”. Cazarma era în proastă stare, „din care pricină pătînesc oamenii, căci în loc de a avea

¹⁾ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 422.

²⁾ Ibidem, dos. 420.

³⁾ Ibidem, dos. 421 : *Dela perepișcei pentru comanda pojarnicească din târgul Botoșani*.

⁴⁾ Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, 1926, p. 268.

⁵⁾ Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 421, f. 30.

⁶⁾ Ibidem, dos. 4118 : *Dela înființării unei comande pojarnicească în orașul Galați*. 141.

⁷⁾ Ibidem, f. 5.

ei înlesnirile unei lăcuinți, samănă mai mult a fi închisoare aspră și vătămătoare sănătății¹⁾.

La Fălticeni, unde incendiile „se țineau lanț”, după cum raporta Isprăvnicia ținutului în 1841, nu era decât o singură tulumbă în 1840, cumpărată de Comunitatea israelită din acel oraș²⁾.

Abia în anul 1845 se înființează unitatea militară de pompieri. În 1849³⁾ se putea vorbi de o instituție organizată, care să poată interveni cu succes în cazuri de incendiu.

În orașul Bacău nu cunoaștem data exactă când s-au înființat pompierii ca instituție special organizată pentru stingerea incendiilor. Un dosar care se păstrează ne dă data de 1848 când la Bacău exista o companie de pompieri, căreia i se îmbogățeau instrumentele și i se aprobau sume de bani pentru nevoile unei bune organizări⁴⁾.

La Dorohoi se înființează în 1851; aici Eforia cerea, pe lângă altele, și „clopote la trăsuri și 4 căști de tiniche”⁵⁾.

La Huși prima organizare se vede a fi din 1850⁶⁾, iar la Piatra în 1851, după cum ne arată un document din 27 noiembrie 1851. La Piatra se cumpărau „2 tulumbe mari și 2 mici, de turnat cu mîinile”⁷⁾.

La Focșani se înființează în 1849⁸⁾.

Și în târgușoarele mici de pe vremea aceea, care de cele mai multe ori sufereau cele mai grele pierderi din cauza incendiilor (tîrgușorul Sulițoaia, de exemplu, a ars în întregime în anul 1843⁹⁾, încep să se organizeze pompierii.

Astfel la Tîrgu Neamț se înființează „comanda” de pompieri în 1852. Printre uneltele necesare era și o „scară de 7 arșini, cu scripti” și „o tulumbă mare, de 40 de vedre și una mică de purtat cu mîinile”.

De asemenea se cerea construirea la Tîrgu Neamț a unui cerdac (foișor) pentru pază și 5 bordeie la barieră¹⁰⁾.

La Tîrgu Ocnei s-a înființat, în anul 1850, când se cumpără și 6 cai care trebuiau „să care apa din Trotuș cu maluri mari și greutate”¹¹⁾.

La Tîrgu Frumos, vechea capitală a ținutului Cîrligăturii, se înființează în 1847 „o mică și neregulată comandă pojarnicească”, compusă din 10 oameni¹²⁾. În 1850 foișorul „ce slujește spre pază de foc în Tîrgul

1) Ibidem, dos. 418, f. 64.

2) Artur Gorovei, *Folticeni, Cercetări istorice asupra orașului Folticeni*, 1938, p. 168.

3) Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 427: *Dela atingătoare de comanda pojarnicească de la tîrgul Folticeni*.

4) Ibidem, dos. 423.

5) Ibidem, dos. 426.

6) Ibidem, dos. 425: *Dela înființării comandii de la Tîrgu Huși pentru paza de foc*.

7) Ibidem, dos. 429; *Dela comanda pojarnicească înființată la Tîrgul Pietri acum din nou*.

8) Ibidem, dos. 423.

9) Ibidem, tr. 1772, op. 2020, dos. 3344: *Focurile ce se prilejesc în țară*. În acest dosar se găsește propunerea lui Costache Conache, ca să se ia măsuri pentru scoaterea grămezilor de gunoi de prin sate afară, la cîmp, de a nu li se mai da foc prin sate, deoarece de la aceste grămezi de gunoi aprinse se iscau multe incendii.

10) Arh. St. Iași, tr. 1764, op. 2013, dos. 430, f. 2.

11) Ibidem, dos. 424.

12) Ibidem, dos. 431.

Frumos, ar fi venit în desăvârșită stricăciune, încît nu mai este cu puțință a să sui în el“, ne spune un document din acel an.

Ca arhivist, am încheiat aceste pagini privind înființarea și începutul de organizare a acestei importante instituții publice, în Moldova, ca un pios omagiu adus anonimilor ostași pompieri care de-a lungul anilor, de multe ori în condiții cu totul neprielnice și cu instrumente primitive, au depus tot devotamentul, jertfindu-și sănătatea și uneori viața, luptînd pentru salvarea avutului obștesc, printre care și valorile documentare, ce constituie astăzi un neprețuit tezaur pentru istoria patriei noastre.

În neîntreruptul și nesfîrșitul izvor al vechilor relații dintre poporul nostru și poporul rus, înființarea și organizarea pompierilor în țara noastră înscrie o pagină nouă, în care stăruie numele generalului Pavel Dmitrievici Kisselef, care a inițiat și s-a străduit pentru înființarea acestei instituții, atît de utilă binelui obștesc.

Acum 110 ani în urmă, la 13 septembrie 1848, pompierii au înscris o pagină de glorie ostășească în lupta cu turcii, la Dealul Spirei, din București. Prin scoaterea la lumină din vechile arhive a știrilor de mai sus, nădăjduim că am adus o modestă contribuție la istoricul importantei instituții a pompierilor din țara noastră.

UN DIPLOMATAR MANUSCRIS AL ȚĂRII ROMÎNEȘTI (1841)

EMIL VÎRTOSU

II

Potrivit constatărilor și îndreptărilor propuse prin raportul din 24 octombrie 1851¹⁾, și întemeindu-se pe aprobarea obținută prin ofisul domnesc nr. 51 din 19 ianuarie anul următor²⁾, Comisia de Revizie, devenită Comisia Documentală, urma să treacă de îndată la revizuirea și cercetarea vechilor transcrieri din condici și la adoptarea unui mod de lucru științific pentru activitatea de viitor.

Dar, „începînd lucrările sale cu protocolirea [colaționarea] condicilor prescise, a întâmpinat mai multe greutăți, din pricina greșelilor de tot felul ce găsește într-însele și a cărora întreită îndreptare și prescriere [în cele trei exemplare ale fiecărei condici] cere o pierdere de vreme foarte îndelungată“.

În realitate, nu este vorba numai de greșelile arătate mai sus, deoarece Comisia Documentală mai constată că „sineturile [actele] nu se găsesc trecute pe rînd, dupe datele lor hronologice; ba încă unele au rămas de tot netrecute, supt cuvînt de netrebuincioase, deși după coprinderea lor să vād a avea o legătură directă cu cele prescise“.

Aceste multiple greșeli cer îndreptarea prin adoptarea unei soluții radicale.

„Comisia, socotind că o lucrare pentru care s-au făcut și se fac atîtea cheltueli trebuie a eși cît se va putea mai regulată, mai complectă și mai eczactă, supt toate privirile; calculînd că vremea ce s-ar întrebuința pentru prescrierea din nou a condicilor ar fi mai puțină decît cea ce să perde acum, protocolirea de doă ori a unui întreit număr de coale, căci atunci nu ar avea comisia să protocoalească întîiaș dată decît un singur eczemplar, după care s-ar copia trei, fiecare cu o singură slovă, iar nu înpestrîtată la fiecare coală, după cum se prescriu acum, cu îndreptările făcute, socotește de trebuință și în interesul lucrării a reîncepe prescrierea totală, care să se facă treptat, după îndreptarea coalelor prescise pînă acum“.

1) Vezi anexa 14.

2) Vezi anexa 16.

Și, în legătură cu această nouă „prescriere“, hîrtia „să fie de forma și de calitatea cea mai bună“¹⁾.

Așa dar, anularea lucrărilor înfăptuite timp de zece ani, urmată de o nouă colaționare și o nouă „prescriere“ a textelor documentare, reprezintă noul program de muncă al Comisiei Documentale, începînd din februarie 1852.

În fapt, era vorba de condicile a șapte mănăstiri: Arnota, Cîmpulung, Dealul. Dedulești, Glavacioc, Rîncăciiov și Strehaia, pentru care se copiaseră și actele originale și actele păstrate numai în vechile condici.

La acestea se adăugau condicile a alte șase mănăstiri: Bistrița, Cozia, Govora, Motru, Snagov și Tismana, pentru care se copiaseră numai actele originale și trebuiau adăugate actele păstrate numai în vechile condici.

În sfîrșit, trebuiau copiate pentru întîia oară actele mănăstirilor Cotmeana, Golgota, Sadova, Seaca, Trivalea și Vieroș, împreună cu actele episcopiiilor și ale mitropoliei.

Acest program fundamental de muncă va fi realizat în cea mai mare parte în răstimpul a peste zece noi ani de lucru, pînă la mijlocul anului 1862, cînd Comisia Documentală își va încheia activitatea specifică, după cum vom vedea mai departe.

Dar multă parte din timpul prețios al Comisiei Documentale va fi prinsă de lucrările de cancelarie, adică de corespondența purtată cu mănăstirile și cu Departamentul Credinței, devenit apoi Ministerul Instrucțiunii și al Cultului. Și mai mult timp încă îi va fi luat de facerea a mii de copii de acte, cerute pentru satisfacerea intereselor pendinte în fața justiției ale amintitelor locașuri religioase. Aceste copii de acte vor măcina forța de muncă a Comisiei Documentale și o vor împiedica să dea întreaga operă arheografică pe care o așteptau, cu nerăbdare, contemporanii.

În ceea ce privește „alcătuirea prescurtării hronologhice și istorice, pe seama făieării mănăstiri“, comisia propusese, la 30 martie 1842, să treacă în seama secretarului, între altele și pentru faptul că acesta (Florian Aaron) are ca „spețialitate a sa îndeletnicirea cu istoria“²⁾.

Departamentul Trebilor Bisericești înțelege să respecte textul legii din 7 iunie 1841, care, la art. 1, precizează ca „*unul din mădulările ei* și care va avea științe destoinice pentru partea istorică, să fie însărcinat a culege din coprinderea documenturilor materialul atingător de istoria țării“. Sub semnătura lui Costandin Bălăceanu, Departamentul consideră că „este cu dăstoinice științe pentru pomenita trebuință prea cuviosul arhimandrit Efrosin Poteca“³⁾.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 92; concept. Într-un memoriu din 1 septembrie 1860 (nr. 113). Comisia Documentală rezumă în citeva fraze activitatea de la 1841 pînă la 1852, ca și sensul greșit al acestei activități: clasificarea nepotrivită a actelor, în „bune“ și „ne'rebnice“, „iar mai cu seamă enormele greșeli de copiatură, ce s-au găsit în transcrierea documentelor, a silit pe Comisia de Revizie și pe membrii cei noi ai Comisiei Documentale a desființa toată lucrarea făcută, de la 1842, ghenarie 23' pînă la anul 1851 și a începe copiarea documentelor *da capo*, conform noilor instrucții cuprinse în jurnalul Consiliului Administrativ și ofisul principelui Știrbei cu no. 51“ (ibidem, f. 145; concept).

²⁾ Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 6, f. 2.

³⁾ Ibidem, f. 3.

Comisia, mai târziu, arată că această „prescurtare” este gata, dar pentru buna ei întocmire sînt necesare și actele mănăstirilor închinat, pe care comisia nu le primise încă (și nu le va primi niciodată, afară de actele mănăstirilor Dedulești și Golgota). Lucrarea lui Efrasim Poteca nu se cunoaște. În schimb, cunoaștem un manuscris al acestuia, scris la mămăstirea Motru, la 20 iulie 1857 și intitulat: „Monăstirile și dreptul lor de proprietate”, palidă pledoarie în favoarea dreptului de proprietate al mănăstirilor¹⁾.

Se poate deci spune că, pînă la sfîrșit, „alcătuirea prescurtării hronologice și istorice” nu s-a realizat. Iar încercarea lui Odobescu și a altora, de a publica o „culegere de documente”²⁾, are ca punct de plecare depărtat tocmai prevederile art. 1, al. 2 din legea de la 1841.

Lămuriți fiind asupra activității desfășurate de Comisia Documentală, o dată cu începerea anului 1852, cînd preocuparea ei fundamentală va fi rescrierea condicilor lucrate pînă atunci, după un normativ arheografic bine precizat, științificește valabil, este necesar să cercetăm dacă prevederile raportului său din 24 octombrie 1851, adică ale normativului arheografic de care aminteam, au fost puse într-adevăr în aplicare la transcrierea actelor în condici și, în caz afirmativ, să constatăm îndeaproape felul în care au fost puse în aplicare. Pentru a răspunde la aceasta ne vom adresa condicilor înseși.

La Arhivele Statului din București se păstrează, ca manuscrise, condicile următoarelor mănăstiri, transcrise de Comisia Documentală: Arnota (nr. 195), Bistrița (nr. 201, 202), Cîmpulung (nr. 204), Cotmeana (nr. 359), Cozia (nr. 215), Dealu (nr. 217), Dedulești (nr. 218), Glavacioc (nr. 223), Golgota (nr. 228), Govora (nr. 234), Motru (nr. 253), Rîncăcioc (nr. 292), Sadova (nr. 355), Seaca (nr. 367), Snagov (nr. 354), Strehaia (nr. 326), Tismana (nr. 335, 336, 337), Trivalea (nr. 371), Vieroș (nr. 349). În total douăzeci și două de condici, reprezentînd actele a nouăsprezece mănăstiri, fiecare condică păstrîndu-se numai într-un singur exemplar, unele din celelalte două exemplare fiind trecute, între timp, în patrimoniul unor servicii provinciale de arhivă. Toate condicile sînt infolii legate, cele mai multe în marochin verde, iar una în marochin roșu.

¹⁾ Manuscrisul autograf în biblioteca pr. prof. Gh. I. Moiescu, provenind din colecția prof. C. Rădulescu-Motru.

²⁾ Vezi anexa 20. În legătură cu aceasta amintim că, încă înainte de cererea lui Odobescu, la 13 martie 1857, Cretulescu, ministrul „Cultului” și al Instrucțiunii Publice, invită comisia să îngăduie lui Gheorghe Ioanid, „librier-editor”, „a culege din actele și hrisoavele vechi, depuse acolo, scrierile de care are trebuință, relative la istoria țării”, pentru care ceruse în scris voia ministerului (Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 6, f. 4).

Mai târziu, la 14 februarie 1858, Ministerul invită comisia să îngăduie lui Florian Aaron „a putea împlini lagunele [sic] ce se află în hronologia și datele din documentele ce posedă”, pentru „a completa istoria fondării și a deosebitelor întimplări la care au fost supuse” Așezămintele Brincovenesti (Ibidem, f. 5).

În sfîrșit, la 18 februarie 1861, Grigorie Manu, care „se ocupă de mai mult timp cu studiul istoriei naționale”, cere de la comisie „notiții sau copiile de care va avea trebuință în lucrările sale” (Ibidem, f. 8).

Pe copertă figurează acvila țării, urmată de titlul condicii, închise amîndouă într-un chenar de mărimea condicii, aceste trei elemente fiind imprimate cu aur.

Fiecare condică are, în interior, o foaie de titlu, în care se arată numele mănăstirii, „prescrierea” actelor de către „Comisia întocmită pentru înscrierea prin condici a documentelor mănăstirești”, mențiune, uneori, precedată sau urmată de anul cînd se face. Condicile sînt scrise în alfabet chirilic, cele mai multe cu o minusculă caligrafică de cancelarie, în care slovele suprascrise sînt coborîte în rînd, prescurtările păstrate, iar actele al căror original este scris în limba slavă sînt date numai în traducerea romînească, datorită translatorului comisiei, fără a se menționa aceasta, nici în general, nici în parte.

Înăuntru, actele sînt dispuse pe proprietăți și, sub titlul proprietății respective, înseriate, în ordine cronologică, în continuare. Excepțiile de la această ordine sînt semnalate în chip deosebit, prin note speciale, justificînd intervertirea transcrierilor din cauza faptului că actele au fost primite după încheierea condicii.

Textul este transcris pe amîndouă fețele hîrtiei și este înconjurat din toate părțile de o largă margine albă. Fiecare pagină este numerotată inițial sus, în dreapta și stînga respectiv, îndată deasupra textului, iar fiecare act este precedat de un foarte scurt dar esențial rezumat. Condica se încheie cu „listă de sineturile coprinse într-această condică” sau, mai tîrziu, cu „tablă de materia cuprinsă într-această condică”. Această „listă” sau „tablă” cuprinde, în ordinea din condică, numele moșiei (ca titlu), apoi anul, luna, ziua, cuprinsul pe scurt al actului (așa cum figurează la începutul fiecărei transcrieri de act) și „fața”, adică pagina din condică unde se află transcris actul respectiv. Condicile se împart în două mari categorii: legalizate și nelegalizate de către Departamentul Dreptății. Cele legalizate au pe marginea albă de sus a paginii legalizarea, prin semnătură, a Departamentului Dreptății, sub forma: „Pentru șeful departamentului, Gr. Burchi”, sau alta similară, dar cu alt nume, formulă de legalizare întinsă pe cîte două pagini deodată. Iar pe marginea albă de jos a paginii este legalizarea comisiei, sub forma simplă a celor două sau trei semnături ale membrilor comisiei. Legalizarea de mai sus a Departamentului Dreptății este însoțită, în partea albă de jos a fiecărei pagini, de colacionarea transcrierii cu textul chirilic, îndeplinită de un revizor al Departamentului Dreptății și formulată astfel: „Protocol” (urmează semnătura). Condica are la urmă, după tabla de materie, o încheiere a comisiei: „Aci se încheie sineturile mănăstirii..., alese și prescrise de comisie”, semnată de membrii comisiei și de secretar și însoțită, uneori, și de dată. Dar după încheierea transcrierii propriu-zise, adică înainte de tabla de materie, urmează formula de legalizare a Departamentului Dreptății, în care se precizează numărul paginilor cu transcrieri de acte, se menționează protocolirea de către revizorul departamentului, îndreptarea greșelilor, „de cîte o silabă și două, pe unde a ertat locul, fără a se face adaose sau ștersături pîntre rînduri: iar de greșalile de cîte o zicere și mai multe, care s-au găsit unele lipsă și altele în neasemănare cu originalu, s-a făcut o erată”, care va mai fi numită, mai tîrziu, și „însemnare

de greșelile ce s-au găsit la protocolitul aceștii condici cu originalele sinete ale mănăstirii"... Formula aceasta de legalizare amintește și de raportul înaintat domnului, pentru întărirea condicii și cu sigiliul domnesc.

Condicile se încheie cu un mare număr de foi albe, după care, pe cea din urmă, se găsesc, în general, două consemnări ale numărului total de pagini, după numărătoarea făcută la Arhivele Statului: cea dintâi în decada 1870—1880, a doua între anii 1911—1912 însoțită, aceasta din urmă, aproape totdeauna, de șnuruirea condicii și parafarea cu sigiliul în ceară roșie al Arhivelor Statului.

Norme arheografice. Vrînd să dea la transcriere actele mănăstirii Vie-roșul, comisia constată, la 21 iulie 1860, că aceasta n-are decît o condică veche, în care sînt transcrise actele de proprietate și alte șase condici mici mai noi, cuprinzînd aceleași acte. Condicile sînt neadeverite, pline de greșeli de transcriere. Dar deoarece jurnalul Consiliului Administrativ din 1852 nu prevede nimic pentru un caz ca acesta, comisia hotărăște transcrierea actelor din condica mare, așa cum sînt, dar rînduite cronologic și notînd, la sfîrșit, la fiecare exemplar transcris, starea în care s-a găsit actul în condica cea mare a mănăstirii ¹⁾.

Iar în ceea ce privește îndeplinirea condițiilor arheografice cerute de Comisia de Revizie, se poate spune că normele prevăzute în raport au fost urmate cu strictețe, îndeosebi în condicile colaționate în timpul cît a funcționat în această comisie Gr. Alexandrescu. Cea mai mare parte a observațiilor se datorește însăși penei scriitorului, a cărui prezență în fruntea „Arhivei Statului” i-a îngăduit să imprime și lucrărilor de colaționare de la Comisia Documentală consecvența, strictețea, concizia, acribia și acuratețea necesare unei lucrări științifice, astfel încît acest diplomatar manuscris să poată, într-adevăr, înlocui actele originale.

Aceste observații-note erau menite să garanteze autenticitatea, să semnalizeze falsurile, parțiale sau totale, să specifice valoarea de copie — „adeverită” și „neadeverită” — sau de original a unui act și, implicit, încrederea științifică ce i se poate acorda. Alte observații menționează întregirea lipsurilor unui act original, prin folosirea unei copii din condica veche a mănăstirii, cu specificarea precisă a părților întregite. De asemenea, în lipsa originalelor pierdute sau distruse, se folosesc copiile vechi, din condici sau volante, dar numai însoțite de mențiunea respectivă, precum și de precizarea de valoare (copie „adeverită” sau „neadeverită”). Iar textul este restabilit prin repunerea la locul cuvenit a cuvintelor scrise ulterior, de aceeași mînă și cu aceeași cerneală, dar totdeauna cu menționarea acestei operații necesare, printr-o notă.

În marea lor majoritate, observațiile-note nu sînt trecute direct la locul pe care îl lămuresc și nici nu sînt legate cu un semn de regăsire, ci au o formulare oarecum globală și, de aceea, sînt trecute de obicei în josul paginii pe care se sfîrșește actul respectiv.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 127.

Comisia de Revizie nu cunoaște și nu folosește paranteza dreaptă și ascuțită. Cunoaște numai paranteza rotundă, pe care o folosește cu valoarea celei ascuțite de astăzi. Între paranteze rotunde sînt puse mențiunile constatorii ale unei stări de fapt, de pildă : „(Iscălitura nu s-a putut ceti)” ; sau : „(După condica cea veche)” etc.

Se face de asemenea precizarea privind starea și felul sigiliului. Astfel, se desenează un cerc simplu sau dublu la locul respectiv, înăluntrul căruia se scrie : pecetea, pecetea ruptă, sau căzută ; pecetea domnească, locul pecetii, pecetea mitropoliei, pecetea mănăstirii. Alteori, se menționează în notă : „Aceste șapte locuri de peceti sînt fără nume în condică”. Semnul degetului este redat tot printr-un cerc mai mic, înăluntrul căruia scrie : deget.

Cifrele sînt scrise cu semnele chirilice aferente, timbrate de o titlă cu două secante, avînd : ca semne de încadrare și apoi urmate, în paranteze rotunde, de echivalentul în cifre arabe. Semnul de mie are totdeauna o singură secantă.

Adăugăm, în sfîrșit, că vocabula Io este transcrisă în general figurat.

Reproducem aici cîte un specimen din aceste formulări, nu numai pentru a învedera spiritul științific de care era condusă Comisia Documentală în transcrierea actelor vechi romînești, dar și pentru interesul pe care îl prezintă aceste formulări din punctul de vedere al vocabularului arheografic întrebuițat la mijlocul secolului al XIX-lea, în raport cu vocabularul și redactarea întrebuițate astăzi în arheografia romînească.

I. Cuvinte înlocuite prin linii.

— „Locurile < sau : locui > împlinite < sau : îndeplinite > cu linii sînt rupte sau lăsate albe în original”.

— „Locurile împlinite cu linii sînt rupte în original”.

— „Locurile împlinite cu linii sînt șterse în original”.

— „Locul împlinit cu linie se vede șters în original, din reaoa păstrare a documentului”.

— „Locurile împlinite cu linii nu se mai pot citi în original”.

— „Locul împlinit cu linie este rupt în original și lipsă în condică”.

— „Locul împlinit cu linie este rupt în original, iar în condica cea veche neîndeplinit” (= neîntregit).

— „Iscălitura și data acestui hrisov, cum și locurile împlinite cu linii, sînt rupte în original”.

— „Locul împlinit cu linii nu se poate destifra în original, fiind șters din îndoitura documentului”.

— „Locul împlinit cu linie se găsește în condica veche scris cu chinovar și șters cu cerneală”.

— „Din locurile împlinite cu linii, cel dintîiu este lăsat alb în original, iar cel de-al doilea mînjit cu cerneală”.

— „Locul împlinit cu linie este ras în original”.

— „Locurile împlinite cu linii coprind trei iscălituri, care nu s-au putut citi” (sau : „...un cuvînt ce nu se poate desluși” ; sau : „...nu s-au putut desifra”).

— „Locurile împlinite cu linii au fost iscălituri, ce nu s-au putut desțifra în original“.

II. *Cuvinte subliniate.*

— „Cuvintele subliniate sînt scrise pe d-asupra în original“.

— „Cuvintele subliniate sînt scrise pe d-asupra, cu aceeași slovă“ (sau : ...,cu aceeași cerneală și slovă“).

— „Cuvîntul subliniat este adăogat cu slova hotarnicului“.

— „Cuvîntul subliniat este scris pîntre rînduri, în condică, cu altă slovă și cerneală“.

— „Cuvintele subliniate sînt scrise pe margine în original“.

— „Cuvintele subliniate și marcate cu litera (a) sînt scrise pe margine în original, iar cele cu litera (b) sînt scrise în urma iscăliturilor, în original“ (Uneori, cu adaosul : ...,cu aceeași slovă“).

— „Cuvintele subliniate se găsesc scrise pe marginea originalului, în locul cuvintelor : „ș-ale moșnenilor“, ce se văd șterse cu o linie“.

— „Textul subliniat este scris în original dedesubtul iscăliturii, cu aceeași slovă“.

— „Cuvintele subliniate sînt șterse ușor în copia ce slujește de original“ (sau : ...,șterse cu condeiu“).

— „Cuvîntul subliniat în zăpisul cu leat 7216 este scris pe margine, cu altă slovă, în original“.

— „Textul subliniat se află scris cu mîină străină, în josul actului de mai sus“.

— „Suma stînjinilor subliniată să vede scrisă cu altă mîină în original“.

— „Cuvintele subliniate sînt adăogate în zăpis pe fața din protivă, însă în aceeași linie și cu aceeași slovă“.

— „Cuvintele subliniate în sinetul cu leat 7190 sînt scrise la sfîrșitul sinetului în original și indicate printr-o cruce“.

— „Cuvintele subliniate, fiind rupte sau șterse în original, s-au luat după o copie adevărită de Damaschin episcopul Rîmnîcului“.

— „Cuvintele subliniate în anafora cu leat 7254 s-au luat după condică, fiind rupte în original“.

— „Peste cuvintele subliniate este trasă o linie cu cerneală roșie, în original“.

— „Vorbele subliniate sînt șterse cu chinovar în original, iar în locul lor stă scris, pîntre rînduri, în limba romîină : Să se știe că iar a venit satul la urmă la sf. mănăstire“.

— „Cuvintele subliniate sînt șterse cu cerneală roșie, iar locurile împlinite cu linii sînt rupte în original“.

— „Cuvintele subliniate sînt ocolite cu cerneală roșie în original, deslușindu-să pricina din următoarea observație, ce să află pe margine : Aceste semne, ce s-au scos cu chinovar, s-au dovedit că au fost rău numite, pentru că acestea sînt semne ale Mușcelului Stăneștilor, iar nu ale Stăneștilor, care este dreapta ocină a sf. mănăstiri. Și s-au scos din porunca mării sale domnului nostru Io Mihai Racoviți voevod, de Costandin Dudescu vel logofăt, leat 7250, ghenarie 19“.

— „Vorba subliniată se vede dreasă în original“.

— „Vorba subliniată fiind dreasă în original, s-au îndeplinit după condica cea veche”.

— „În original, cuvintele suprliniat sînt scrise cu altă slovă, pe ră-sătură, și din locurile împlinite cu linii, cel cu lit. A este ras și lăsat alb, iar celelalte sînt rupte”.

— „Țifra dintîiu a vorbei subliniate e supusă bănuelii de a fi dreasă, iar cuvîntul de al doilea subliniat se vede dresu în original”.

— „Țifru <= cifra> subliniat în zăpisul de mai sus se găsește dres în original”.

III. *Observații critice.*

— „...,să vede însă că în condică s-a făcut greșeală de nume, trecîndu-se Mihnea în loc de Mircea”.

— „Cu toate că leatul subliniat este de 7105, însă să vede că din greșeală s-a trecut așa, căci trebuia să se pue 7205, după cum să citește în mărturia dinapoi, iar nu 7105, după cum să vede îndreptat, cu altă cerneală, mai albă”.

— „Leatul subliniat <1898> să vede greșit în original, unde urma a fi 1798”.

— „Leatu 7003 al hrisovului de sus este greșit și trebuie să fie 7053, căci 1°. la 7003 n-a fost domnu cu acest nume și 2°. că între literile ъ și ѡ se vede lăsată o distanță care să înțelege că a fost ocupată de litera N, ce însumează 50, vreme în care a domnit Mircea voevod”.

— „Credem că acest η cu coadă este n simplu, neertînd sistema țifrelor slave a fi Λ urmat de un η cu coadă $\langle \tilde{\Lambda}\eta \rangle$, ceea ce ne face să presupunem că Λ este urmat de un i simplu $\langle \tilde{\Lambda}i \rangle$.”

— „În original fiind scris astfel $\langle \tilde{\text{L}}\text{K} \rangle$, să vede greșit, căci trebuia să fie, după regulă. $\tilde{\text{K}}\text{I}$.”

— „Număr scris după regula elinească $\langle \tilde{\text{I}}\text{E} \rangle$.”

— „Litera $\tilde{\text{r}}$ se găsește dreasă”.

— „Leatu de la diata lui Meftodie se vede dres în original”.

— „Peste litera T să vede scris litera K. cu cerneală mai albă”.

— „Anul acesta este greșit, dar așa l-am găsit în condică”. (La un hrisov de la Petru voevod, purtînd în text data : 7202).

— „Litera C din această dată urmează să se înlocuiască cu Ч , după hronologhie”. (Este vorba de data 7204, a unui hrisov de la Mihnea voevod).

— „Acest sinet, fiind de o compunere foarte neregulată, nu să poate cunoaște cu încredințare dacă este din partea judecătorului <județului> sau dintr-a domnului, cu atît mai mult că originalu este numai cu pecete și fără iscălitură”. (Este vorba de cunoscuta carte a județului chir Fote al Țîrgoviștii, prin care dă mănăstirii Golgota o parte din moșia orașului. Textul este, într-adevăr, confuz, deoarece reproduce în mare parte hrisovul lui

Mihai Viteazu, dat în aceeași zi, dar fără să-l adapteze la noul emitent : județul și pîrgarii Tîrgoviștii).

— „N. B. Numirea moșii, de care să vorbește într-acest hrisov, neputîndu-se cunoaște din pricina stării hrisovului, ca să se așaze la locul lui, după date. s-a trecut hrisovul aici, astfel după cum s-a găsit, numai pentru cuvîntul că este al celui de al 2-lea fondator al mănăstirei”.

— „Acest sinet, deși s-a prescris mai sus, la fața no. 181, dar găsindu-să în condica cea veche a mănăstirei cu oarecare deosebiri, însă fără vreo adevărire, s-a trecut și aici”.

— „Acest sinet, deși s-a scos după condica cea veche a mănăstirei, dar să află iscălit chiar de sus zisul sluger” (emitentul).

— „N. B. Această însemnare se găsește în dosul cărții de blestem de mai sus, fără nici o iscălitură”.

— „Această carte în original să află scrisă în dosul cărții cu leat 7256, martie 9, dar la prescriere s-a oșebit după date”.

IV. *Reproducerea textului.*

— „Hrisovul acesta, fiind foarte rupt în original, s-a prescris după o copie adevărită de Damaschin episcopul Rîmnicului”.

— „Această diată s-a prescris după o copie ce s-a găsit între documentele mănăstirei, adevărit — precum să zice mai sus — de Paisie igumenul acestui așazămint. la anu 7241, iar locul împlinit cu linie este rupt în pomenita copie”.

— „Această poruncă s-a prescris după condica cea veche, lipsind originalul”.

— „(După condica cea veche)”, sau : „După condică”.

— „Această hotărnicie s-a prescris după condica cea veche, așa după cum s-a găsit, adecă fără început”.

— „Sfîrșitul acestui hrisov lipsește în condică”.

— „Acest hrisov se găsește scris în condică, romînește și slavonește : s-a preferat însă traducția făcută acum, după cel din urmă, fiind mai completă”.

— „Aceste cinci sineturi ale moșii Podu Rizii, neavînd originale, s-au prescris după o copie care coprinde, la sfîrșit, următoarea adevărire, sub o iscălitură ce nu s-a putut citi”...

— „Vorbele coprinse într-acele două linii < = > să gălesc șterse cu condeiu în original, iar cele subliniate să gălesc îngrădite”.

— „.....Rîndurile ce urmează după iscălituri să văd scrise de mîna unuia din martori”.

— „Cuvintele închise cu parentez în hrisovul cu leat 7186 s-au luat din condica cea veche, fiind rupte în original”.

— „N. B. Fiind iscălitura încurcată, nu s-a putut citi”

— „Zicerea subliniată este imitată întocmai după original și coprinde numele scriitorului”. (Este un scurt text cifrat).

— „Acest înscris s-a găsit la sfîrșitul condicii cei vechi a mănăstirei”.

— „Acest hrisov s-a găsit între documentele sfintei mitropolii“.

— „(a) Acest senet, deși are dată mai veche decât cele două dinaintea lui, dar s-a trecut în urmă, fiind atingător de partea de moșie ce Gruescu a vîndut mănăstirei“.

V. *Observații bibliografice.*

— „Pentru moșia Velea vorbesc și hrisoavele cu leat 7015, al lui Radu voevod și 7020, al lui Basarab voevod, trecute mai la vale, la moșia Călugăreni“.

— „Această moșie Obislavul are și hartă cu leat 1818, care se află între sineturile originale, alese și prescrise de comisie“.

— „Această de mai sus copie s-a trimis comisiei pe lingă adresa onor. Minister al Cultului no. 4029, anul 1852, în locul originalului, ce zice că nu s-a putut găsi“.

— „Hotărnicia ce urmează, fiind trecută chiar înaintea aceștii hotărîri, nu s-a mai prescris aci“. (Adică se evită repetarea unui text transcris mai înainte).

— „N. B. În urma încheerii aceștii condicii, priimindu-să de la cinstitul Departament al Credinței, pe lingă adresa cu no. 3162 din iunie 15, anul curgător, hotărnicia muntelui Schintea, cu no. 260, s-a trecut la sfîrșitul condicii, la fața 245“.

Încheind, putem spune că observațiile-note ale diplomatului manuscris înfăptuit în Țara Romînească, de către Comisia Documentală, începînd din anul 1852, îmbrățișează tot domeniul arheografic: paleografie, cronologie, sigilografie, diplomatică etc., în forme și formulări care, în marea lor majoritate, se apropie foarte mult de formele și formulările adoptate în arheografia romînească din zilele noastre făcînd, astfel, dovada spiritului științific în care a fost lucrat și realizat acel diplomat.

După ce am văzut întemeierea și activitatea a ceea ce, într-o denumire tîrzie, a primit numele de Comisia Documentală, vom preciza acum, pe scurt, componența acestei comisii în diferitele momente ale existenței sale.

Deși numirea membrilor este cerută încă de la 22 iunie 1841, de către Costandin Bălăceanu, șeful Departamentului Trebilor Bisericești, prin raport către domn¹⁾, de-abia la 7 septembrie sînt numiți, prin ofisul nr. 1113, vornicul cărturar Iordache Goleșcu, maiorul Ioan Ștefan Voinescu al 2-lea și paharnicul Alexandru Lezviodax-Geanoglu²⁾. Dar acesta din urmă cere să fie desărcinat, pe motiv că are alte obligații, cărora trebuie să le facă față, ceea ce este luat în considerare, astfel că prin ofisul nr. 1272 din 11 noiembrie este numit în loc stolnicul Răducan Tocilescu³⁾. Între timp, la recomandarea mitropolitului Neofit, voievodul

¹⁾ Arh. St. Buc., Felurite pricini, dos. 1 bis/1837, f. 51.

²⁾ Ibidem, f. 55; ofisul este dat în copie.

³⁾ Ibidem, f. 59; vezi ibidem, Logofeția Trebilor Bisericești, dos. 1176/1841, f. 1; Comisia documentală, dos. 1, f. 437.

Alexandru D. Ghica numește, ca „obraz bisericesc“, de care vorbește art. 1 al legii, pe Efrosin Poteca, egumenul mănăstirii Motru¹⁾.

Lucrările acestei comisii încetează la 29 mai 1843²⁾. Ea este reînființată la 19 ianuarie 1852, de astădată numai cu doi membri: clucerul Simeon Marcovici și paharnicul Grigore Alexandrescu, cunoscutul poet, atunci șeful „Arhivei Statului“³⁾. Din martie 1854, în locul lui Simeon Marcovici este detașat aga Petrache Poenaru, pentru cîtva timp⁴⁾.

Începînd de la 4 septembrie 1856, este numit și un al treilea membru în persoana lui Ioan Brezoianu⁵⁾, astfel că, pînă în aprilie 1858, comisia este alcătuită din Simeon Marcovici, Gr. Alexandrescu și Ioan Brezoianu.

De la 11 aprilie 1858, în locul lui Gr. Alexandrescu este numit Dimitrie (Dumitrache) C. Orescu⁶⁾, iar în decembrie același an, în locul lui Simeon Marcovici intră Vasile Petroni⁷⁾, care pleacă în septembrie 1859⁸⁾ și, din luna următoare, este înlocuit prin G. (Iorgu) Cîmpulungeanu, fost pînă atunci secretar al Comisiei⁹⁾. Acesta ieșind la pensie, în locul său este numit Alexandru I. Odobescu¹⁰⁾, astfel că, pînă în septembrie 1861, comisia este alcătuită din I. Brezoianu, D. Orescu și Alexandru Odobescu.

În sfîrșit, în septembrie 1861, în locul lui Ion Brezoianu este numit N. M. Filimon, autorul cunoscutului roman *Ciocoi vechi și ciocoi noi*¹¹⁾, iar în locul lui D. C. Orescu vine Dimitrie G. Florescu, astfel că, începînd de atunci, comisia este alcătuită din Al. Odobescu, D. G. Florescu și N. M. Filimon, pînă în februarie 1862, cînd pleacă Al. Odobescu¹²⁾, iar comisia, descompletată, funcționează pînă în mai 1862, cînd este desființată¹³⁾, iar tot patrimoniul său trece la „Arhiva Statului“¹⁴⁾.

¹⁾ Ofisul nr. 1200 din 28 octombrie (ibidem, f. 53, 57).

²⁾ Prin ofisul domnesc nr. 463 (anexa 13). Tot timpul funcționării a existat o lungă ceartă asupra preșanței, Efrosin Poteca susținînd că trebuie să semneze el întîi, ca față l'isericăscă, iar vornicul Iordache Goleșcu (+1849), suspinînd că aceasta i se cuvine lui, fiind cel dintîi scris în ofisul domnesc de numire (Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 1, f. 270). În fapt, Iordache Goleșcu semnează la locul cuvenit, iar Efrosin Poteca își pune semnătura pe marginea albă a hirtiei, înaintea semnăturii lui Goleșcu.

³⁾ Prin ofisul domnesc nr. 51 (anexa 16).

⁴⁾ Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 5, f. 160—162, 179; ibidem, dos. 100, f. 43.

⁵⁾ Numit de Căimăcămie, cu ofisul nr. 91 (ibidem. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 2595/1859, f. 1, 14; ibidem, Comisia documentală, dos. 5, f. 248; dos. 28, f. 128).

⁶⁾ Ibidem, dos. 5, f. 420.

⁷⁾ Ibidem, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 2595/1859, f. 1; Comisia documentală, dos. 5, f. 398. „Vasilache Petroni“ trece ca „asesor pe lingă Ministerul Justiției“ (Arh. St. Buc., Felurire pricini, dos. 315/1859, f. 4).

⁸⁾ Ibidem, Comisia documentală, dos. 5, f. 448.

⁹⁾ Ibidem, f. 462; dos. 28, f. 266.

¹⁰⁾ Ibidem, dos. 5, f. 491; Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 342/1860, f. 9—10 (decretul nr. 217 din 25 mai 1860). Numirea se face de ministrul A. G. Goleșcu.

¹¹⁾ Semnează: N. M. Philimon; pentru numire vezi Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 5, f. 550.

¹²⁾ Ibidem, f. 588.

¹³⁾ Ibidem, f. 594.

¹⁴⁾ Ibidem, Comisia documentală, dos. 24, f. 13; vezi și D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, București, 1903, p. 11.

În toate momentele și denumirile primite, Comisia Documentală a avut, încă de la început, ca organ de execuție, cancelaria, condusă de un secretar, cu unul-doi ajutori (registratori), un tîlmaci sau translator de limba slavă și mai mulți scriitori sau copişti, al căror număr a variat. Dacă, pentru comisie, sînt și epoci de întrerupere a activității și existenței sale, cancelaria a funcționat fără întrerupere, din ianuarie 1842 pînă la sfîrșit.

Continuitatea lucrului era asigurată de secretar.

Cel dintîi secretar este Florian Aaron, profesor de istorie generală la colegiul sf. Sava și autor al unor lucrări succinte de istoria țării, numit în post la 12 ianuarie 1842¹⁾. El conduce lucrările cancelariei pînă în octombrie 1847, cînd îl înlocuiește pitarul N. Simonide²⁾ care, peste un an, este schimbat cu pitarul I. Stănescu³⁾. Din iulie 1849, secretar vine pitarul Chiriță Bărbucean Vrăbiescu⁴⁾, iar în locul acestuia, din octombrie același an, trece G. (Iorgu) Cîmpulungeanu, un vechi scriitor al cancelariei⁵⁾. Cînd acesta ajunge membru al comisiei, cum am văzut mai înainte, în locul lui este numit, la 17 septembrie 1859, Nicolae M. Filimon⁶⁾, care vine de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, unde fusese pînă atunci „ajutor la masa II din secția I-ii”⁷⁾.

În sfîrșit, cînd N. M. Filimon ajunge membru al comisiei, secretar este numit, de la 13 septembrie 1861, Gr. N. Manu, „tahigraf” la Adu-narea Legislativă, care rămîne în post pînă la desființarea comisiei, în mai 1862⁸⁾.

Tîlmaci sau translator pentru „documentele în limba slavo-nă” este numit, la începutul lui iulie 1842, Gheorghian Peșacov din Tg. Jiu⁹⁾, care funcționează pînă cînd moare, în noiembrie 1854. Fiul său, Dumitru G. Peșacov, intrat scriitor în cancelaria comisiei încă din iulie 1848¹⁰⁾, ocupă același post, din decembrie 1854, pînă la desființarea comisiei¹¹⁾.

În treacăt trebuie amintit că, la 1860, Comisia Documentală, căreia i se mai spune, cîteodată, și Comisia Paleografică, ajungea, după o experiență de aproape douăzeci de ani, la concluzia că existența comi-

¹⁾ Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 1, f. 11 (ofisul domnesc nr. 11 din 12 ianuarie 1842).

²⁾ Ibidem, ms. 775.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Ibidem, ms. 778.

⁵⁾ Ibidem.

⁶⁾ Ibidem, Comisia documentală, dos. 5, f. 462.

⁷⁾ Ibidem, Felurice pricini, dos. 315/1859, f. 4—5. Decretul de numire poartă numărul 412 din 17 sept. 1859.

⁸⁾ Ibidem, Comisia documentală, dos. 5, f. 550.

⁹⁾ Ibidem, dos. 1/1841, f. 177; vezi și f. 152, 165, 175.

¹⁰⁾ Ibidem, dos. 5, f. 208; ms. 776.

¹¹⁾ Ibidem, ms. 782.

siei trebuie permanentizată, prin transformarea ei în „Școală paleografică, unde juni impiegați să poată lua noțiunile necesarii pentru descrierea actelor paleografice“¹⁾).

Astfel, într-o formă birocratică, era exprimată nevoia unei temelii solide pe care să se poată clădi documentarea istorică a culturii românești și orientarea ei realistă prin folosirea izvoarelor diplomatice în cercetarea trecutului.

Și atunci când, la 1862, arhitectul Benisch proiectează un palat al „Arhivei Statului“, acesta cuprindea și „Institutul de Paleografie“²⁾. Dar palatul a fost ridicat mai târziu, după alte planuri și nevoi, iar „Institutul de Paleografie“, a cărei nevoie era resimțită încă de pe la sfârșitul celei dintii jumătăți a secolului al XIX-lea, avea să ia ființă peste aproape trei sferturi de secol.

Am văzut peripețiile prin care trece Comisia Documentală, pînă la desființarea ei, în mai 1862, precum și faptul că numai o parte din planul inițial de lucru a fost îndeplinit. Deoarece, dacă actele mănăstirilor neînchinat fuseseră prefirate pe sub ochii comisiei și cele găsite „bune“ sau „trebnice“ transcrise în condici, în schimb, din actele mănăstirilor închinat nu fuseseră prezentate și prescrise decît cele a două mănăstiri: Dedulești (R. Sărat) și Golgota (Dimbovița).

Dar statul român, realizat prin unirea de la 24 Ianuarie 1859, înțelege să pună ordine în gospodăria sa, făcînd să reintre în patrimoniul națiunii toate bunurile înstrăinate prin închinarea lor la mănăstirile din orientul ortodox. Chestiunea nu era nouă, deoarece dezbaterea ei începuse încă din cea dintii jumătate a secolului al XVII-lea, reluată apoi de răscoala poporului din 1821 și devenită în continuare o problemă de importanță capitală pentru noua structură a statului român, așa dar cu mult înainte de unirea de la 1859.

În sfîrșit, ziua de 13 decembrie 1863 aduce cu sine și legea care pune capăt, juridic și de fapt, situației prin care o cincime din pămîntul țării producea o importantă rentă pusă la dispoziția unor așezăminte din afara țării.

Dar chiar înainte de apariția acestei revoluționare hotărîri se iau și unele măsuri de prevedere, între altele, prin aducerea și depozitarea la București și Iași a odoarelor și actelor mănăstirilor închinat, spre a preîntîmpina înstrăinarea sau distrugerea lor³⁾.

¹⁾ Memoriul din 1 septembrie 1860 (anexa 21).

²⁾ D. Oniciul, *Din istoria Arhivelor Statului...*, București, 1903, p. 20; Const. Moisil, *Din istoria Școlii de Arhivistică*, în *Hrisovul*, I, București, 1941, p. 14—19.

³⁾ După secularizare se constată că actele și condica veche ale mănăstirii Mihai Vodă fuseseră trimise de egumenul respectiv la Constantinopol, după martie 1863, la mănăstire nemairămînind decît 11 acte lipsite de importanță (Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 1248/1863, f. 96, 117, 118, 122). Aceiași este soarta actelor vechi ale mănăstirilor Mărgineni, sf. Ecaterina și Sărințar, de la cea din urmă nemairămînindu-se decît cîteva acte (Ibidem, f. 1163, 288, 186). Precum și soarta actelor altor mănăstiri.

În scopul cercetării și ordonării acestor acte ia ființă „Comisia pentru regularea averilor și documentelor mănăstirilor pămîntene zise închinată”¹⁾. În raportul pe care Alexandru Odobescu, ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, îl adresează lui Alexandru Ioan Cuza, la 4 august 1863, i se precizează și sensul imediat, practic: „Această comisiune, revizuind și regulînd documentele, cîte s-au adunat de pe la zisele monastiri, precum și dosarele ce se află în cancelariile lor și, luînd știință prin toate autoritățile pămîntene, va putea da o idee lămurită despre starea și valoarea averilor ce posedă acele monastiri, ca să li se poată pe viitor chiezhăși p nevătămăță păstrare”²⁾.

Deci, rolul acestei comisii nu era numai administrativ ci, mai ales, politico-social, adică de a aduna din acte toate informațiile necesare pentru documentarea guvernului, în primul rînd, în vederea îndeplinirii actului de la 13 decembrie 1863.

Este de observat că dacă expunerile de motive din 1837 și 1841 cereau înființarea a ceea ce s-a numit ulterior Comisia Documentală în vederea apărării proprietăților mănăstirești de încălcările și hrăpirile vecinilor, un contemporan, membru în această comisie, arată limpede că ea „avu mai întîi un scop politic, de a face ca toate mănăstirile pămîntene și dedicate să-și depue documentele și cu modul acesta să se vază adevăratele dispoziții ale fondatorilor”. De abia „al doilea scop fu istoric, de a se forma o cronologie națională, necesarie pentru instrucțiunea publică și al treilea scop fu regularea tuturor actelor, spre a nu se răpune după vremei”³⁾.

Așa dar, scopul înființării comisiei de la 1863 coincide cu cel al comisiei de la 1841, dar reprezintă un stadiu mai înaintat al rezolvării acestei chestiuni vitale pentru poporul și statul român. Contemporanii înșiși stabilesc o legătură de filiație strînsă între cele două date. Astfel, Alexandru Odobescu, fost membru al Comisiei Documentale, consideră, prin raportul amintit, că noua comisie își are și rădăcinile legale în trecut, reprezentînd o simplă continuare sau reactualizare a legii din 1841⁴⁾.

¹⁾ Sigiliul acestei comisii, aplicat cu tuș, are următoarea legendă: *PRINCIPATELE-UNITE-ROMÎNE* /COMISIA PENTRU REGULAREA/ AVERILOR MĂNĂSTIRILOR PĂMÎNTENE/ DISE INCHINATE (ibidem, Comisia documentală, dos. 64, f. 15v).

²⁾ Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 40, f. 3—3v.

³⁾ V. Perone, *Despre Comisia documentală*, în *Dimbovița*, nr. 77 din 11 iulie 1859 (I), p. 313. În același articol se arată și activitatea comisiei începînd de la 1852: prescrierea actelor a 15 mănăstiri, pe care le numește, precizînd pentru fiecare și numărul de acte transmise.

⁴⁾ „...a cărui existență și funcționare vremelnică este prevăzută chiar prin legiuirea I și II de la 1841 (pag. 612, 613, 614 și 615 din Regulamentul Organic al Valahiei), fiind cu totul în interesul ziselor monastiri, cheltuielile ce se propun pentru dinsa vor fi acoperite chiar din veniturile lor, cum se prevede în zisa legiuire; pentru care lucrare am și rezervat în creditul cerut pe anul curînte, printre cheltuielile de administrațiune și de afaceri contencioase, o sumă sub titlul de „contribuțiune pentru personal și material de utilitate comună” (Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 40, f. 3; v.: raportul amintit, al lui Al. Odobescu).

Această legătură este urmărită chiar și în structura comisiei din 1863, în sensul că și aceasta trebuia să aibă 4 membri, 1 secretar, 2 ajutoare, 1 scriitori, 2 servitori, dar „cu lefurile mărite cu 1/3 după legiuirea pentru diurne”¹⁾.

Noua comisie nu mai avea de purtat o întinsă corespondență, ca să ceară actele de pe la mănăstiri deoarece, lucrînd în localul mănăstirii Mihai Vodă, acolo erau depozitate actele și odoarele prețioase ale „mănăstirilor pămîntene închinat de dincoace de Milcov”. În același timp se bucura de dreptul de „a corespunde de-adreptul cu Ministerul Cultelor, de la care va primi orice dezlegări la cas de trebuință”²⁾.

Ca membri ai comisiei sînt propuși :

1. Arhiereul Filaret Scriban, recomandat de mitropoliții din București și Iași.

2. Ioan Brezoianu

3. Ștefan D. Grecianu

4. B. P. Hîjdău, „carele, îndeplinind condițiile cerute prin alin. II din art. 1 al legiurii din 1841, va fi însărcinat și cu traducerea actelor scrise în limba slavonă”.

Secretar, Nicolae Trăsnea.

În sfîrșit, pentru păstrarea actelor și a odoarelor aduse de la mănăstiri sînt orînduiți conservatori : la București, Al. Bujoreanu și arhimandritul Chesarie, la mănăstirea Mihai Vodă ; la Iași, avocatul Constantin și „părintele recomandat” de mitropolia locală (nu i se dă numele), la mănăstirea sf. Sava³⁾.

La 7 august 1863, prin „ordonanța” nr. 756, Vodă Cuza consideră și el că este vorba de reînființarea Comisiei Documentale de la 1841 și confirmă propunerile lui Al. Odobescu⁴⁾.

În treacăt, cîteva cuvinte despre numirea lui B. P. Hasdeu. După îndepărtarea din postul de profesor „colegial superior” în Iași, pentru „scrieri nemorale” publicate în „Lumina”, Hasdeu prezintă Ministerului Instrucțiunii o întîmpinare, datată 7 iunie 1863, plîngîndu-se că îndepărtarea s-a făcut fără să fi fost și el ascultat.

Pe această întîmpinare, ministrul Crețulescu pune o apostilă concludentă, datată 10 iunie : „La dosar. Urmează numirea d. Hasdeu la Comisiunea mănăstirilor închinat”⁵⁾.

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ibidem, f. 28 v.

³⁾ Ibidem, f. 28.

⁴⁾ Ibidem, f. 4.

⁵⁾ Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 598/1863, f. 33., Raportul împotriva „imoralității” lui Hasdeu este semnat de V. Alexandrescu („Urechia”) Ioan Pangrate, T. L. Maiorescu, C. Mirzescu și dr. O. Teodori (ibidem, f. 16). La 11 mai 1863, Consiliul superior al instrucțiunii, alcătuit din B. Boerescu, Laurian, I. Strat. L. Zalomit și Davila, cere îndepărtarea din funcțiune, ceea ce s-a și îndeplinit, dar cere și intentarea unui proces (ibidem, f. 27). Proces nu se face, în schimb, Hasdeu este numit în funcțiunea care-l punea în nemijlocit contact cu multe și importante mărturii ale trecutului românesc.

Numirea îngăduie lui Hasdeu să se mute definitiv de la Iași la București și să înceapă, de la 8 august anul următor, publicarea acelei lucrări de o excepțională importanță care a fost „Archiva istorică a României”, al cărei material intern este adunat de la „Comisiunea Documentală” și de la „Archiva Statului”.

Menționăm că, în primele state de plată ale comisiei, Hasdeu ocupă locul al patrulea, sub numele „Petriceicu Hajdeu”.

Legătura organică dintre comisia de la 1841 și cea de la 1863 ne obligă să insistăm și asupra activității acesteia din urmă. Comisia intră în funcțiune de la 18 august ¹⁾, deși constituirea propriu-zisă are loc la 20 august, prin proces verbal special întocmit, când se constată că „misiia acestei comisii, pe lângă regularea documentelor, e de a constata averile și veniturile mănăstirilor zise închinat” și se precizează că hotărârile ei trebuiesc luate cu majoritate ²⁾. Cancelaria comisiei începuse lucrul de la 7 august.

Această comisie deci, spre deosebire de cea de la 1841, nu mai are misiunea de a transcrie, în condiții sau altfel, actele „bune” ale mănăstirilor închinat. Acest moment istoric de informare și de prevedere fusese depășit din toate punctele de vedere. De aceea, misiunea îi este mărginită la a pune în ordine actele mănăstirilor închinat, a le verifica, a le inventaria și a scoate din ele date pentru dezbateră pe plan istoric, politic și economic, a problemei mănăstirilor închinat.

În legătură deci cu această misiune, prima grijă a comisiei este de a se documenta cât mai amănunțit și mai sigur. În acest scop, pe de o parte cere de la ministerul tutelar date statistice asupra țărilor române, iar pe de alta, toate lucrările publicate pînă atunci, în țară și în străinătate, asupra problemei mănăstirilor închinat ³⁾.

Delicatețea manipulării fondurilor de acte neinventariate o preocupă de asemenea, de la început, și adresează ministerului întrebarea dacă cei patru conservatori de acte și obiecte prețioase sînt sau nu sub ordinea comisiei ⁴⁾. Mai ales că ministerul hotărîse, la 22 august, că lăzile cu acte se desigilează de comisie în prezența conservatorilor și, la sfîrșitul zilei, actele sînt restituite conservatorilor, spre a le „încăsu” ⁵⁾.

Răspunsul precizează că nefiind prevăzuți de legea de la 1841, conservatorii sînt și rămîn sub ordinea comisiei „întrucît se atinge de conservarea obiectelor și înregistrarea atît a lor cît și a actelor, cînd veți începe lucrarea de înregistrare și regulare” ⁶⁾.

Peste cîteva zile, la 8 septembrie 1863, ministrul Al. Odobescu trimite comisiei un „program” sau regulament alcătuit din cinci articole, privind raporturile comisiei cu conservatorii. Articolul al doilea, despre „rădicarea documentelor”, arată grija deosebită pusă pentru păstrarea

¹⁾ Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 40, f. 20.

²⁾ Ibidem, f. 5 ; dos. 41, f. 15.

³⁾ Ibidem, f. 14, 15.

⁴⁾ Ibidem, f. 32.

⁵⁾ Ibidem, f. 34.

⁶⁾ Ibidem, f. 40.

lor : „De vericare proprietate mînăstirească va începe lucrarea, domnii membri, actele relative la acea proprietate, precum hrisoave domnești, documente istorice, sineturi și altele, ce se vor găsi depuse prin pachete, să se notifice fiecare cu semnătura conservatorilor și apoi să se dea în primirea unei persoane denumită de domnii membri, sub luare de dovadă, eară la finele lucrării cancelariei pe fiecare zi, domnii membri vor depune toate acele documente earăși în acel pachet, sub sigiliul dumnealor și-l vor înapoia conservatorilor, spre a-l ține în păstrare pînă a doua zi, cînd dumnealor vor reîncepe lucrarea, urmîndu-se astfel și cu celelalte proprietăți și, în genere, cu toate documentele mînăstirilor zise închinată¹⁾).

Observăm însă că, în partea lui de practică arhivistică, regulamentul cuprinde dispoziții de ordin administrativ birocratic care nu țin seama de specificul și unicitatea actelor vechi, deoarece le încarcă, pentru a garanta neînstrăinarea și nesubstituirea lor, cu o semnătură inutilă, pusă de conservator direct pe act, cînd un sigiliu special întocmit ar fi servit mult mai bine aceluiași scop²⁾.

Deși la art. 4 se precizează că se va „satisface imediat orice cerere de documente“, cu condiția ca cererile să fie făcute „prin hîrtii formale“, comisia nu este de acord cu acest regulament. În partea care privește comunicarea și restituirea zilnică a actelor. Propune deci un „proiect de program“, în care articolul al doilea cuprinde o altă procedură decît cea indicată de minister : „Oricînd comisia va avea trebuință de un obiect sau mai multe din acele păstrate în lăzile conservatorii, domnii conservatori sînt datori de a le împlini cererea, luînd dovadă iscălită de către membrul însărcinat din partea colegilor săi întru aceasta și va depune acea dovadă în locul obiectului, pînă la înapoierea lui. Obiectul eșit astfel din conservatorie, mai ales documentele, vor purta fiecare semnătura unuia din domnii conservatori“³⁾.

„Programul“ propus de comisie, mai puțin strict în ceea ce privește restituirea zilnică a actelor, nu prezintă destule garanții pentru buna conservare a actelor și nu este admis de ministrul Odobescu, și sub cuvînt că localul comisiei ar putea să se „osebească de acela unde au a se păstra documentele și odoarele“. Al. Odobescu adaugă că luarea acasă a actelor și „tragere de copii particulare, fără înadînsa învoire a subscrisului“ sînt cu totul oprite⁴⁾.

Aceste două precizări constituie miezul discuției, mai ales că Odobescu își arătase și în scris, încă de cînd fusese membru al fostei Comisii Documentale, preocuparea de a aduna și publica material istoric documentar⁵⁾.

La o nouă intervenție a comisiei, ministrul, de astădată D. Bolintineanu (la 16 octombrie), repetă ferm că la acte trebuie să se lucreze

¹⁾ Ibidem, f. 54, 54 v.

²⁾ Sigilarea („timbrarea“) este cerută de Ministerul Finanțelor, la 5 august 1864, pentru actele ce se trimit ministerului (Ibidem, dos. 73, f. 118), iar la 12 august același an, cu aceasta se arată de acord și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (Ibidem, f. 149).

³⁾ Ibidem, f. 56 ; proiectul comisiei poartă data de 12 septembrie.

⁴⁾ Ibidem, f. 86 (la 1 oct. 1863).

⁵⁾ Cercerea, din 12 august 1860, este dată la anexe (nr. 20).

numai în localul comisiei și că, dacă s-au luat acte și acasă, să fie de îndată înapoiate ¹⁾).

Comisia mărturisește că, într-adevăr, acte s-au luat și acasă, și numai de către Hasdeu: „punga cu documentele moșii Gemenile“, dar aceasta s-a făcut „prin înțelegere“ cu ceilalți membri ai comisiei, spre a le putea traduce acasă, deoarece, fiind și membru al comisiei și translator, nu are timpul necesar pentru traduceri în timpul când comisia lucrează ²⁾).

Ministrul D. Bolintineanu menține interdicția și hotărăște ca, pe viitor, camera cu acte și odoare să se închidă cu două chei, una în păstrarea conservatorului, a doua în păstrarea contabilului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Iar comisia, pentru orice cercetare de fonduri arhivistice sau „a observa obiecte“, va cere în prealabil aprobarea ministrului ³⁾. Așadar, o îngădire a drepturilor comisiei.

Pe de altă parte, comisia se descompletează: arhiereul Filaret Scriban trece egumen la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași; în locul său vine Toma Tărtășescu ⁴⁾.

Demisionează apoi și I. Brezoianu, Ștefan D. Grecianu, înlocuiți cu G. R. Melidon, ca președinte în locul celui dintii, și Teodor Cariagdi ⁵⁾. Iar la „conservatorie“, în locul ieromonahului Chesarie este numit A. Gabrielescu ⁶⁾.

În sfârșit, la 19 decembrie 1863, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice trimite noi „instrucțiuni pentru modul lucrărilor Comisiunii Documentale“ în care, pentru întâia oară, se precizează că, după ordonarea și inventarierea cronologică a actelor fiecărei mănăstiri, ele se vor trimite la „Arhiva Statului“, însoțite de un opis în triplu exemplar ⁷⁾. Aceste „instrucțiuni“ ne arată natura lucrului îndeplinit și de îndeplinit de comisie, cu ajutorul personalului cancelariei, precum și durata limitată a acestui lucru, situație confirmată la 25 ianuarie 1864, când ministrul Bolintineanu aduce la cunoștința comisiei că, din cauza suprimării creditelor extraordinare și suplimentare deschise în cursul aceluși exercițiu financiar, comisia și tot personalul cancelariei își încetează funcționarea, rămânând a continua serviciul numai conservatorii, care se vor trece la cancelaria Arhivelor Statului ⁸⁾.

Protestele comisiei împotriva desființării intempestive nu rămân zadarnice, astfel că ea își recapătă ființa, la 9 iunie al aceluiași an, dar cu sensul unei comisii de lichidare și într-o componență cu totul nouă, alcătuită fiind din C. Petrescu, S. Piscupescu și I. G. Valentineanu ⁹⁾. La aceștia se adaugă cancelaria: 6 ajutoare, 2 conservatori, 4 copişti și 1 servitor ¹⁰⁾. De acum înainte, activitatea acestei comisii are legătură mai

¹⁾ Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 40, f. 91.

²⁾ Ibidem, f. 91, 92; vezi și ms. 790, f. 17 v, 18.

³⁾ Ibidem, Comisia documentală, dos. 40, f. 123 (la 12 noiembrie 1863).

⁴⁾ Ibidem, f. 113, 117, 141.

⁵⁾ Ibidem, f. 120, 121, 145v, 146.

⁶⁾ Ibidem, f. 124.

⁷⁾ Ibidem, f. 166.

⁸⁾ Ibidem, f. 202.

⁹⁾ Ibidem, dos. 73, f. 37.

¹⁰⁾ Ibidem, f. 122.

strînsă cu activitatea „Arhivei Statului”, cu care se va și contopi. Obligația și menirea comisiei consistă numai în inventarierea actelor fiecărei mănăstiri, iar numele nou pe care îl primește corespunde acestor atribuții: „Comisia regulatoare documentelor monastirilor secularizate”¹⁾).

Încheind această prezentare, menționăm că peste un an, la 24 iulie 1864, Ministerul Învățămîntului Public și al Cultelor arată, prin ministrul N. Crețulescu, că Hasdeu era însărcinat de minister „a redige un ziar cuprinzător de documente relative la istoria romînilor” și cere comisiei să-i îlesnească „a culege noțiuni de care va avea necesitate și care se vor putea găsi în documentele aflătoare acolo”²⁾. Este o referire expresă la „Archiva istorică a Romîniei”, despre care am amintit și mai înainte, publicație în care vor intra și multe acte de la Comisia Documentală.

Cu alt prilej vom arăta pe larg rolul deosebit jucat de Comisia Documentală în îndrumarea realist-documentară a cercetărilor istorice în Țara Romînească, data înființării acestei comisii: 1841, reprezentînd o piatră de hotar pentru arheografia romînească.

ANEXE

1.

1837, octombrie 18.

OFISUL LUI AL. D. GHICA VOIEVOD CĂTRE SFATUL ADMINISTRATIV
EXTRAORDINAR, PENTRU ALCĂTUIREA COMISIEI DOCUMENTALE

Priimit octomvrie 18.

Priimit 19 octomvrie 1837, no. 3137.

{Nr.} 1669

Noi Alecsandru Dimitrie Ghica voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn a toată Țara Rumânească,

Către Sfatul Administrativ Extraordinar.

Averile mănăstirești din acest principat formînd o mare parte de proprietate nemîșcătoare, care stăpînindu-să de ani nepomeniți de cîmuitori vremelnici și de multe ori neputincioși, au încercat și cearcă feluri de inpresurări, încă pă alocurea și desăvîrșite coropiri. Iar dintr-acestea cele slobode intrînd la pravilnica lor orînduială, după proiectul întărit pentru aceasta, iar cele închinat și de nu s-au supus încă pînă acum la legile prescrise prin Regulamentul Organic, dar câte puțin puțin au început a-și primi îmbunătățirile cerute, firește au trebuință, toate de obște, ca să dobîndească o deslușitoare alcătuire de toate documentele pe care li să sprijina pomenita proprietate, ca, cu aceasta făcîndu-să cunoscut drepturile de stăpînire a fiecăreia mănăstiri, să fie totdeauna în poziție de a cunoaște că nu trebuie nici să năpăstuiască, nici să năpăstuiască.

Spre acest sfîrșit este neapărată trebuință să se alcătuiască condiții șnuruite, coprinzătoare de toate documenturile mănăstirești, care scriindu-să în număr întrecit, unele să se dea năstăvnicilor mănăstirești, altele să se dăpue la o deosibită arhivă a sfinții Mitropolii, iar altele la Departamentul Trebilor Bisericești, ca să fie la orice trebuință în vedere.

De aceia, chemînd domnia mea băgarea de seamă a sfatului întru aceasta, poruncim de a să întocmi o Comisie Vremelnicească, carea, prin înțelegere cu Departamentul Trebilor Bisericești, să va îndeletnici întru lucrarea ce am zis mai sus; care comisie va fi alcătuită de— — 3) boeri cu știință de asemenea lucrări, avînd pă lingă dînsa și un secretar și — 1) lucrători. Și de cele ce va chibzui (sfatu) ⁴⁾ întru această ne va arăta prin [raport] 4)...

¹⁾ Ibidem, f. 24.

²⁾ Ibidem, dos. 72, f. 45.

³⁾ Loc alb.

⁴⁾ Rupt. Arh. St. Buc., Felurite Pricini, dos. 1 bis/1837, f. 2; dosar întocmit de Ministerul Finanțelor.

2.

1837, decembrie 22.

JURNALUL SFATULUI ADMINISTRATIV EXTRAORDINAR PENTRU ALCĂTUIREA
COMISIEI DOCUMENTALE

No. 1944

Priimit 24 dicthemvrie, anul '837,
no. . . .¹⁾

Jurnal

As.ăzi in 22 dechemvrie anul '837, in adunarea Sfatului Administrativ Ecstraordinar, citindu-să ofisul mării sale lui vodă, de supt no. 541, din 18 octomvrie anul următor, cu coprindere că averile mănăstirești dintr-acest prințat, formind o mare parte de proprietăți nemișcătoare, care stăpinindu-să, de ani nepomeniți, de cirmuitoi vremelnici și de multe ori neputincioși, au cerca: și cearcă feluri de inpresurări, încă pe alocuria și dăsăvirșite cotropiri, firește au trebuință toată dă obște ca să dobîndiască o deslușitoare alcătuire de toate ducumenturile pe care li să sprijină pomenita proprie ate, ca cu aceasta făcîndu-să cunoscut drepturile dă stăpinire a fieștecăriia mănăstiri, să fie tot-d-auna în poziție de a cunoaște că nu trebuie nici să năpăstuiască, nici să să năpăstuiască; și mai cu seamă că nu s-au păzit nici o regulă la alcătuiia intr-una a tutulor ducumenturilor, multe dintr-insele s-au rătăcit.

De aceia, sfatul, spre dobîndirea acestui sfîrșit, au chipzuit cele următoare:

Să să alcătuiască o comisie de un număr dă trei fețe, asupra cărora să să încredințeze această lucrare și carii să aibă cuvenita dăstoinicie ca să cunoască chipul așterneri și a lămuriri ducumenturilor, din care unul va fi prezedent. Osebit vor fi și lucrători șase, pe lingă acea comisie, și arit mădulărilor comisii cît și lucrătorilor canțelarii să vor plăti lefile însemnate prin alăturatul ștat.

Îndeletniciria acestora va fi vremelnicească și pe cit să va putea în oca mai scurtă vreme, spre a lămuri cu desăvirșire inscrieria acelor ducumenturi mănăstirești în condicile hotărire.

Banii trebuincioși la plata acelor lefi să să ia din veniturile averilor mănăstirești, cu chipul următor:

Să să aștiarnă mai întii listă de toate mănăstirile de obște, închinare (și) neînchinare, care să să clasificariscă în cele patru stări cunoscute, (după cum)¹⁾ este legiuria așăzată la anul '834, apîlîie—²⁾, pentru mănăstiri.

Să să facă socotcală de ciți bani urmiază să plătească fiecare mănăstire pe an, spre acoperiria plăți de lefi a mădulărilor și a lucrătorilor canțelarii, însemnată prin alăturatul ștat, cu analoghie după stauia și puteria fiecăriia mănăstiri, care să să răspunză neapărat în două rinduri pă an de către năstavnici acelor mănăstiri la Logofeția Bisericească, de unde să să dia pă fiecare lună slujbașilor aceștii comisii.

Spre a să cunoaște însă staria și puteria și a mănăstirilor celor închinare, sfatul chibzuește ca averile acelor mănăstiri arenduîndu-să și închiriîndu-să de către năstavnici lor, să să adevereze zăpisile de către Logofeția Bisericească, care să va trece la o condică într-adins făcuă pentru această trebuință, ca cu acest chip să să poată regularisi răspunderile lefilor mădulărilor și lucrătorilor comisii, după driaptă analoghie, iar răspunderia banilor în lefile aceștii comisii de la mănăstirile neînchinare să va urma din sumele ecstraordinare ce închipuesc casele lor dă rezervă.

Această chipzuire a sfatului să va supune la cunoștința mării sale lui vodă, de către Departamentul Logofeții Trebilor Bisericești și, fiind priimită, să să pue în lucrare cu urma e întocmai.

Grigorie Baleanu
Mihail Ghica
Barbu Știrbei
Constandin Cantacuzino
Costandin Bălăceanu
Alexandru Ghica³⁾

N. 17.

¹⁾ Rupt.²⁾ Loc alb.³⁾ Arh. St. Buc., Felurite prîcini, dos. 1 bis/1837, f. 3; jurnalul este inaintat, în copie, cu un raport, lui Al. D. Ghica voievod, la 27 decembrie 1837 (ibidem, f. 5).

3.

1837, decembrie 22.

STATUL COMISIEI DOCUMENTALE

Statul Comisiei alegerii și lămuririi documenturilor dă proprietățile mănăstirilor închinat și neinchinate.

	leafă pă lună	leafă pă an
1 prezedent	2000	24.000
2 mădulări	2000	24.000
1 secretar	400	4.800
1 ajutor acestuia, carele va ținea și registru	200	2.400
1 tălmăciu cu știință dă slovenească	400	4.800
3 scriitori, cari vor înscrie documenturile în condici și cari vor îndeplini și alte tre- buițe dă scris ale canțălariei	600	7.200
1 rânduș pentru îngrijirea canțălariei	60	720
1 rânduș pentru îngrijirea canțălariei	60	720
Pentru facerea condicilor și alte cheltueli ale canțălariei	100	1.200
Iar peste tot pă an lei șazeci și nouă dă mii opt sute patruzeci	5.820	69.840

Grigorie Băleanu
Mihail Ghica
Barbu Șimbeii
Costandin Bălăceanu
Costandin Cantacuzino
Alexandru Ghica ¹⁾

4.

1839, decembrie 8.

OFISUL LUI AL. D. GHICA VOIEVOD CĂTRE DEPARTAMENTUL TREBILOR
BISERICEȘTI, PENTRU ALCĂTUIREA UNUI PROIECT PRIVIND ÎNTOCMIREA
COMISIEI DOCUMENTALE

No. 1963.

Primit 8 dechemvrie '839, n. 3.

Noi Alecsandru Dimitrie Ghica voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn a toată Țara
Rumânească,

Către Departamentul Trebilor Bisericești.

Văzind jurnalul încheiat de către Sfatul Administrativ Extraordinar, ce ni s-au înfățișat
pă lângă raportul aceluia departament cu no. 3694, atingător de punerea în lucrare a alegerii și
lămuririi documenturilor de proprietățile mănăstirilor închinat și neinchinate;

Luând în băgare de seamă dispozițiile chibzuite de sfat întru aceasta, poruncim a să
alcătuiască și a să înfățișă la Obșteasca Adunare.

Dumnealui șeful Departamentului Trebilor Bisericești va aduce această poruncă a noastră
la îndeplinire.

Alecsandru Ghica voevod

Secretarul Statului, Costandin Cantacuzino

Anul 1839,

luna dechemvrie 8.

No. 533,

București ²⁾

¹⁾ Ibidem, f. 4. Acest „ștat” este adoptat întocmai de proiectul propus în 1840 (anexa 6)
și modificat în dezbaterea Obșteștii Adunări (forma definitivă la anexa 10 și 11).

²⁾ Ibidem, f. 6.

5.

1840, ianuarie 23.

OFISUL LUI AL. D. GHICA VOIEVOD, PRIN CARE PROIECTUL DE ÎNFIINȚAREA
COMISIEI DOCUMENTALE ESTE TRIMIS LA OBȘTEASCA ADUNARE

Nei Alecsandru Dimitrie Ghica voevod, cu mila lui dumnezeu, domn a toată Țara Românească,

Cinstitei Obicinuitei Obștești Adunări.

După raportul cu no. 123, ce ni s-au înfățișat de către Departamentul Trebilor Bisericești, împreună cu proiectul cercetat de Sfatul Administrativ Ecstnaordinar, pe temeiul ofisului nostru cu no. 533, din anul 1839, aîngător de punerea în lucrare a alegerii și lămuririi documenturilor de proprietățile mănăstirilor închinat și neînchinat, domnia mea, potrivit cu articolul 55 din Organicescul Regulament, trimitem mai sus pomenitul proiect în cercetarea acei cinstite Obștești Adunări, care, după a lui luare în băgare de seamă, ne va arăta a sa chibzuire.

Dumnealui șeful Departamentului Trebilor Bisericești este însărcinat a da citire acestui ofis al nostru și a sprijini cercetarea ce se va face întru aceasta.

Alexandru Ghica voevod

Secretarul Statului, Costandin Cantacuzino

No. 57.

Anul 1840, luna lui ghenarie 23,

București¹⁾

6.

1840, ianuarie 23.

PROIECTUL DE LEGE PENTRU ÎNFIINȚAREA COMISIEI DOCUMENTALE

Proiect

Averile mănăstirești din acest prințipat formînd o mare parte dă proprietate nomîșcătoare, care stăpînindu-să, de ani nepomeniți, dă cărmuitori vremelnici și dă multe ori nepuîncioși, au cercat și cearcă feluri dă înpresurări, încă pă alocurea și dă săvârșite cotropiri. Iar dintr-acestea, cele slobode intrînd la pravilnica lor orinduială după proiectul întărit pentru aceea, cele închinat, și dă nu s-au supus încă până acum la legeile prescrise pîn Regulamentul Organic, dar cîte puțin puțin au început a-și primi înbunătățirile cerute, firește au trebuință toate dă obște ca să dobîndească o dăslușitoare alcătuire dă toate documentele pă care li să sprijină pomenita proprietate, ca cu aceasta făcîndu-să cunoscut drepturile dă stăpînire a fieștecăria mănăstiri, să fie totdeauna în poziție de a cunoaște că nu trebuie nici să năpăstuiască, nici să să năpăstuiască.

Spre acest sfîrșit și mai cu seamă că nu s-au păzit nici o regulă la alcătuirea într-una a tuturor documenturilor, iar multe dintr-ânsele s-au răcît, neapărată trebuință este a să pune în lucrare dobîndirea unii asemenea dăslușitoare alcătuire; s-au închipuit proiectul următor, sprijinit atît pă temeiurile ofitului mării sale lui vodă, cu no. 541, din anul '837, cît și pă al jurnalului Sfatului Administrativ Ecstnaordinar, din 22 dichevrie cu acelaș an, ce au încheiat întru această trebuință, pentru care s-au închipuit proiectul următor:

Proect

pentru înscrierea prin condicii a documenturilor mănăstirilor de obște, închinat și neînchinat, pă care li se sprijină a lor proprietate.

Secsia I-ii

¹⁾ Arh. St. Buc., Felurite pricini, dos. 1 bis/1837, f. 25 (copie); reprodus după *Analele parlamentare ale Romîniei*, IX, P. I, p. 625. Ofisul și jurnalul Sfatului Adm. Extraordinar se cetesc în Obșteasca Adunare, la 27 ianuarie (ibidem, p. 20, 625). Este și un al doilea ofis, din aceeași zi, pîrtind nr. 58, cu un cuprins aproape identic, dar mai scurt (Arh. St. Buc., Felurite pricini, dos. 1 bis/1837, f. 24).

Art. 1-*iu*. Să se alcătuiască o comisie dă un număr dă trei fețe, asupra cărora să să încredințeze această lucrare, și cari să aibă cuvenita dăstoinicie ca să cunoască chipul așternerii și al lămuririi documenturilor, din care unul va fi precedent.

Art. 2-*lea*. Osecit, vor fi și lucrători șase, pă lângă acea comisie, împreună cu un tâlmăciu cu știință dă slovenească.

Art. 3-*lea*. Îndeletnicirea acestora va fi vremelnicească, pă cât să va putea în cea mai scurtă vreme și cu îndatorire :

Art. 4-*lea*. Să alcătuiască condici, în număr întreit, dă fiecare mănăstire, în care să să treacă și să să scrie toate documenturile fiecăria mănăstiri, cu cea mai bună orinduială.

Art. 5-*lea*. Aceste condici, după ce să vor lămuri cu desăvârșire înscrierea într-insele a acelor documenturi. să vor șnurui și să vor pecetlui cu domnească pecete.

Art. 6-*lea*. Din acest număr întreit dă condici, unele să să dea igumenilor mănăstirilor, altele să să depue la o deosebită a tivă a sfintii Mitropolii, iar altele la Departamentul Trebilor Bisericești, ca să fiie la orice trebuință în vedere.

Art. 7-*lea*. Iar acele documenturi, alcătuiindu-să în formă dă dele și adevărindu-să în sfârșit numărul fiilor, dă mădulările comisii, să să șnuruiască și să să pecetluiască cu pecetea Departamentului Credinții, după care apoi să să întoarcă în păstrare la fiecare mănăstire de la care s-au luat.

Art. 8-*lea*. Spre înlesnirea și cea fără zăbavă lucrare a aceștii comisii, ia va fi datoare a să înțelege cu Departamentul Trebilor Bisericești, prin al căruia canal și ajutor să ceară adunarea la un loc a documenturilor mănăstirești, după chipul ce să va cunoaște mai înlesnitor.

Art. 9-*lea*. În sfârșit, intru însușirile și căderile Departamentului Trebilor Bisericești fiind privegherea administrației averilor mănăstirești și a otcărnuții lor, comisia, pentru orice trebuință va avea în lucrările sale, va cere a ei înlesnire și întâmpinare prin logofătul Trebilor Bisericești.

1)

7.

1841, aprilie 24.

MODIFICĂRILE ADUSE DE OBȘTEASCA ADUNARE PROIECTULUI PENTRU ÎNFIINȚAREA COMISIEI DOCUMENTALE

Anex de îndreptările ce s-au făcut pentru înscrierea și lămurirea documentelor minășirilor de obște, inchinate și neinchinate.

La art. 1, la rindul dintăiu, s-au scos numărul de trei fețe și s-au zis : „de un număr de patru fețe”; iar la sfârșit s-au scos cuvintul : „din cari unul va fi prezident” și s-au adăogat până în sfârșit cele următoare : „Din care unul va fi obraz bisericesc, ales de preaoșfinția sa părintele mitropolitul și se va întări de domn; iar dintre toți aceștia, unul, carele va avea știință destoinice pentru partea istorică, va fi însărcinat a culege din cuprinderea documenturilor materialul atingător de istoria țării, cu îndatorire să alcătuiască o p.escutare bronologică și istorică pentru fiecare mănăstire în parte, spre a se tipări în folosul acci mărășiri, cu cheltuiala sa”.

Art. 3-*lea* s-au îndreptat precum urmează :

Art. 3-*lea*. Îndeletnicirea acestei comisii fiind vremelnicească, se mărginește a săvârși lucrările îndatoririi lor în soroc de trei ani cel mult.

Art. 5-*lea* s-au îndreptat precum urmează :

Art. 5-*lea*. După ce se va trece în condici toate documenturile atingătoare de o moșie sau altă proprietate, să se iscălească din jos mădulările comisiei, urmînd asemenea pentru fiecare moșie în parte, și toate aceste condici, după ce se va săvârși înscrierea într-insele a acelor documenturi, cu chipul de mai sus, se vor șnurui și se vor pecetlui cu domnească pecete.

Art. 8-*lea* s-au adăogat cu cele ce se arată :

Art. 8-*lea*. În rindul al 2-*lea*, de la cuvintul „va fi datoare a se înțelege”, s-au adăogat cuvintul „va fi datoare a se înțelege cu preaoșfinția sa părintele mitropolitul; iar la sfârșit: s-au adăogat și periodul următor :

1) Arh. St. Buc., Felurite pricini, dos. 1 bis/1837, f. 9—11; concept; publicat în *Analele parlamentare ale României*, IX, P. I, p. 625—626. Pentru partea („secția”) a doua a proiectului vezi modificările aduse în dezbaterea Obșteștii Adunări și forma rămasă definitivă (anexele 7. 10). Parca punctată de la sfârșit reprezintă textul rămas nemodificat (vezi anexa 10).

„Această comisie își va avea locul adunării sale, spre a sa indeletnicire intru lucrările îndatoririlor ei, la sfînta Mitropolie“.

Art. 9-lea s-au alcătuit din nou precum urmează :

Art. 9-lea. În stîrșit fiind privigherea ocîrmuirilor averilor bisericești încredințată preaosfinției sale părintelui mitropolitul și Departamentului Credinței, comisia — pentru orice trebuință va avea în lucrările sale — va cere a ei înlesnire și întîmpinare prin preaosfinția sa părintele mitropolitul și Departamentul Credinței.

Secția 2-lea, art. 13. La sfîrșitul acestui articol s-au adăugat cele următoare :

„Însă pînă va veni și mănăstirile închinare în orînduiala celor pămîntenești, ca să se poată face clasificarea cu scumpătate, după cele adevărate venituri ale fiecărei mănăstiri dintr-acestea, preaosfinția sa părintele mitropolitul cu Departamentul Treburilor Bisericești vor face o socoteală aproximativă de analogon convenit ce are să răspundă fiecare mănăstire în parte.

Art. 15-lea s-au ridicat.

Art. 17-lea s-au alcătuit din nou, dobîndind numirea de art. 16-lea.

Art. 16-lea. Mădularile comisiei și secretarul ei să se aleagă și să se hotărăască de dreptul de către înalțimea sa, afară de obrazul bisericesc, carele se va alege de preaosfinția sa părintele mitropolitul și se va supune la întărirea domnului, potrivit dispozițiilor art. 1 ; iar ajutorul și scribtorii se vor alege de secretarul comisiei, afară iarăși din tîlmaciul pentru documentele slavonești, carele se va alege de preaosfinția sa părintele mitropolitul cu logofătul bisericesc și se va supune la întărirea domnului¹⁾.

8.

1841, mai 16.

OFISUL LUI AL. D. GHICA VOIEVOD CĂTRE OBȘTEASCA ADUNARE, PENTRU ÎNDREPTĂRILE DE ADUS PROIECTULUI PRIVIND ÎNFIINȚAREA COMISIEI DOCUMENTALE

Noi Alexandru Dimitrie Ghica voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn a toată Țara Rumîncască,

Cinstitei Obicinuitei Obștești Adunări.

Am văzut raportul de la 24 aprilie, cu no. 209, ce ni s-au înfățișat supt iscăliturile prezedentului și a secretarii acei cinstitei adunări, atîngător de proiectul ce am fost trimis în cercetarea sa cu ofițul nostru de supt no. 57, din anul trecut, pentru înființarea unei comisii cu osebîită însărcinare să aleagă și să lămurească documenturile mănăstirilor închinare și neînchinare. Socotim însă de urehînță să mai chemăm luoaarea amînte a adunări asupra băgărilor de seamă ce am socotit a mai face schimbărilor propuse în unile din articole ce alcătuiesc mai sus pomenitul proiect și anume noi socotim :

I-îu. Însărcinarea ce să pune asupra aceștii comisii, prin îndreptarea făcută la art. 8, adică ca să să înțeleagă deodată și cu preaosfinția sa părintele mitropolitul și cu Departamentul Credinței, nu înfățișează nici înlesniri, nici măcar cuvință ; căci trebuințele comisii mărginindu-se firește intru cererea de documenturi, cu propunerea aceasta să va înțelege că (ni)ci preaosfinția sa părintele mitropolit nici logofătul credinței vor fi volnici de a luora unul fără altul (la)²⁾ cea mai neînsemnătoare împrejurări.

De aceia socotim că nu ar fi trebuit să să prejudece nici cum ascultarea intru care neapărat să va afla această comisie și către preaosfinția sa și către logofătul credinței, după cele din toate zilele între sfînta Mitropolie și zisul departament înțelegeri și relații.

II-lea. Că art. 9 al îndreptărilor adunări trebuie să să scoată cu totul, fiind atîngător art. 363 din Organicescul Regulament.

Asupra acestor băgări de seamă noi, pe temeiul art. 49 din Organicescul Regulament, chemăm acum luoaarea amînte a acei cinstite adunări.

(Urmează iscălitura mării sale).

No. 468.

Maiu 16, 1841³⁾.

¹⁾ *Analele parlamentare*, X, P. I., p. 227—228.

²⁾ Rupt.

³⁾ Arh. St. Buc., Felurite pricinii, dos. 1 bis/1837, f. 28 ; copie. Publicat în *Analele parlamentare*, X, P. I., p. 229—230. Ofisul este prezentat Obștești Adunări în ședința de la 17 mai 1841 (*ibidem*, p. 230).

9.

1841, iunie 7.

OFISUL LUI AL. D. GHICA VOIEVOD, ÎNTĂRIND LEGEA PENTRU ÎNFIINȚAREA COMISIEI DOCUMENTALE

Noi Alecsandru Dimitrie Ghica voevod, cu mila lui Dumnezeu, [domn a toată Țara Românească].

Cinstiți Obicinuții Obșteștii Adunări.

După raportul cu nr. 31³, ce ni s-au înfățișat supt iscălitura prezedentului și a secretarii acei cinstiți Obștești Adunări, prin care ne arată că luind în băgare de seamă observațiile coprinse în ofisul nostru cu no. 468, asupra proiectului pentru lămurirea documentelor minăstirilor închinată și neînchinată, s-au unit întocmai după deslușirile ce am dat noi a să îndrepta, adică articolul 8-lea cu lipsirea cuvintelor ce prin pomenitul raport să arată și a să ridica articolul 9-lea cu totul.

Drept aceea, mai sus pomenitul proiect, așa precum s-au îndreptat de către cinstita adunare, în unire cu deslușirile ce am dat, să întărește și de către noi, potrivit cu dispozițiile articolului 49 din Organicescul Regulament.

Iscălitura mâni sale.

Anul 1841, luna lui iunie 7.
N. 528, București ¹⁾.

10.

1841, iunie 7.

LEGEA COMISII DOCUMENTALE

Proect

pentru înscrierea prin condiții a documenturilor mănăstirilor de obște, închinată și neînchinată, pe care se sprijină a lor proprietate.

Secția I.

Art. 1. Să se alcătuiască o comisie de un număr de patru fețe, asupra cărora să se încredințeze această lucrare și carei să aibă cuvenita destoinicie ca să cunoască chipul așternerii și al lămuririi documenturilor; din carei unul va fi obraz bisericesc, ales de prea sfinția sa părintele mitropolitul și se va întări de domn.

Iar dintre toți aceștia, unul, carele va avea științe destoinice pentru partea istorică, va fi însărcinat a culege din cuprinderea documenturilor materialul atîngător de istoria țării, cu îndatorire să alcătuiască și o prescurtare hronologică și istorică pentru fiecare mănăstire în parte, spre a se tipări în folosul acei mănăstiri, cu cheltuiala sa.

Art. 2. Osebit, vor fi și șase lucrători, pe lingă acea comisie și un tilmaciu cu știință de slovenească, pentru tilmăcirea tuturor documenturilor slovenești.

Art. 3. Îndeletnicirea aceștii comisii fiind vremelnicească, se mărginește a săvîrși luorările îndatoririlor ei în soroc de trei ani, cel mult.

Art. 4. Să alcătuiască condiții, în număr întreit, de fiecare mănăstire, în care să se treacă și să se scrie toate documenturile fiecăreia mănăstiri, cu cea mai bună orînduială.

Art. 5. După ce să va trece în condiții toate documenturile atîngătoare de o moșie, sau altă proprietate, să se iscălească din jos mădulările comisiei, urmînd asemenea pentru fiecare moșie în parte; și toate aceste condiții, după ce se va săvârși înscrierea într-însele a acelor documenturi, cu chipul de mai sus, se vor șnului și se vor pecetlui cu domneasca pecete.

¹⁾ Arh. St. Buc., Felurite pricini, dos. 1 bis/1837, f. 34; copie; altă copie ibidem, f. 31

Art. 6. Din acest număr întreit de condici, unele să se dea egumenilor mănăstirilor, altele să se depuc la deosebită arhivă a sfînei Mitropolii și altele la Departamentul Trebilor Bisericești, ca să fie la orice trebuință în vedere.

Art. 7. Iar acele documenturi, alcătuiindu-se în forme de delc și adevărindu-se în sfîrșit numărul fiilor, de mădulările comisiei, să se șnuruiască și să se pecetluiască cu pecetea Departamentului Credinții, după care apoi să se întoarcă în păstrare la fiecare mănăstire de la care s-au luat.

Art. 8. Spre înlesnirea și cea fără zăbavă lucrare a aceștii comisii, ea va fi datoare a se înțelege cu Departamentul Credinții, prin al căruia canal și ajutor să ceară stringerea la un loc a documenturilor mănăstirești, după chipul ce se va cunoaște mai înlesnitor.

Această comisie iș va avea locul adunării sale, spre a sa îndeletnicire întru lucrările îndatoririlor ei, la sfînta Mitropolie.

Secția II.

Pentru chipul răspunderii simbrilor mădulărilor comisii și lucrătorilor cancelariei.

Art. 9. Atit mădulărilor comisii cit și lucrătorilor cancelariei li să vor plăti simbrile însemnate prin alăturatul ștat supt litera A.

Art. 10. Baniș trebuincioșii la plata acelor simbrii să se ia din veniturile averilor mănăstirești, cu chipul următor :

Art. 11. Să se aștearnă listă, de către Departamentul Trebilor Bisericești, de toate mănăstirile de obște, închinat și neinchinat, care să se clasificariscă în cele patru stări, precum este legiuirea așezată la anul 1834, aprilie --¹⁾, pentru mănăstirile neinchinate.

Art. 12. Să se facă socoteală de ciți bani urmează să plătească fiecare mănăstire pe an, spre acoperirea plății de simbrii ale mădulărilor și lucrătorilor cancelarii, însemnată prin alăturatul ștat, cu analoghie după starca și puterea fiecăreia mănăstiri. Însă pină va veni și mănăstirile închinat în orînduiala celor pămîntenești, ca să se poată face clasificatia cu scumpătate, după cele adevărate venituri ale fiecăria mănăstiri dînr-acestea, prea osfinția sa pășintele mitropolitul cu Departamentul Trebilor Bisericești vor face o socoteală aproximativă de analogon cuvenit ce arc să răspundă fiecare mănăstire în parte.

Art. 13. Acești bani să se răspundă neapărat în două rînduri pe an, de către egumenii acelor mănăstiri, la Departamentul Trebilor Bisericești, de unde să se dea pe fiecare lună slujbașilor comisii.

Art. 14. Iar răspunderea banilor în simbriile aceștii comisii, de la mănăstirile neinchinate e. se va urma din sumele extraordînare, ce închipuesc casele lor de rezervă.

Art. 15. Mădulările comisiei și secretarul ei să se aleagă și să se hotărăscă d-adreptul de către înălțimea sa ; afară din obrazul bisericesc, carele se va alege de prea sfînția sa părintele mitropolitul și se va supune la întărirea domnului, potrivit dispozițiilor art. I-îu. Iar ajutorul și scriitorii se vor alege de secretarul comisiei, afară iarăși din tilmaciul pentru documenturile slovenești, carele se va alege de prea osfinția sa părintele mitropolitul cu logofătul bisericesc și se va supune la întărirea domnului ²⁾.

11.

1841, iunie 7.

„ȘTATUL” DE PERSONALUL COMISIEI DOCUMENTALE

Ștatul

Litera A

Comisiei alegerii și lămuririi documentușilor mănăstirilor închinat și neinchinat.

¹⁾ Loc alb.

²⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 21—22 ; copie ; ibidem, f. 188—190, o a doua copie ; o a treia copie ibidem, Logofeșia Trebilor Bisericești, dos. 1176/1841, f. 2 ; publicat în *Buletin gazeta oficială*, București, vineri 12 decembrie 1841, nr. 86, p. 339—341. Am reprodus textul „mai corect, mai complet și cu o limbă mai literară, publicat în *Regulamentul Organic*, ed. II, București, 1847, p. 612—614.

	leafa pe lună lei	leafa pe un an lei
Patru mădulări, cite lei una mic	4.000	48.000
Un secretar, cite lei cinci sute pe lună	500	6.000
Un ajutor, cite lei trei sute	300	3.600
Un tâlmăci (cu științi), cite lei cinci sute	500	6.000
Patru scriitori, cite lei două sute	800	9.600
Un alergător, cite lei șazeci	60	720
Un rindaș cite lei șazeci	60	720
Cheltuiala cancelarii, afară din condici — a cărora cumpărătoare rămîne în sarcina fiecăreia mănăstiri, cite lei una sută pe lună	100	1.200
	6.320	75.840

Peste tot lei 6.320 pe lună, iar pe an lei 75.840¹⁾.

12.

GHEORGHIAN PEȘACOV, TÎLMACIUL COMISIEI DOCUMENTALE, CĂTRE VODĂ BIBESCU.

Se va urma după cum mai
bine s-ar putea înțeleghe.
[G. D. Bibescu vovod]

— Priimită 28 mai 1843, no. 3784
— Priimită la masă, iunie 15, 2.

P:ea înălțate doamne,

Poate că n-ar fi trebuit a se supăra auzul mării voastre cu o materie ca aceasta, ce se cuprinde în alăturata copie, pă care binevoind măriă voastră a o pătrunde însușă, prin cetirea cu cea mai de aproape băgare de seamă, nădăjduesc că mi se va da dreptate pentru această-mi îndrăzneală extraordinară. Pentrucă, după ce am cerut de la cinstia Comisie de inscrierea documentelor mănăstirești prin condici a mi se face formală deslegarea la articolele însemnate, în număr de 9, carii o cerea prin graiu de la mine ca să le tîlmăcesc nu după copriinderea originalului hrisov slavonesc, întocmai dupe dialect și dupe gramatică, ci după părerea dumnilor cilenilor ale acestii cinstite comisii, dumnilor de față cu mine s-au înfățișat la prea osfinția sa părintele mitropolit (unde și măriă voastră, spre întimplare, ați fost de față!) și făr-de a arăta această a mea formală cerere prin scris, pentru deslegarea însemnatelor articole, la lucru foarte serios, interesant și atîngător: de dreptul adevăr, a propus, prin graiu numai, cel mai din urmă, dar mai de căpetenie articol, ca atîngător de o nație întreagă; și găsindu-se de cuviință așa de către prea osfinția sa, cum și de către măriă voastră, a se pune în tîlmăcirile de acum *vecinic* — dupe originalul slovenesc *vecini*²⁾ și nu *rumin*, după tîlmăcirile vechilor tîlmăci, din greșeala neștiinței sau din opinia lor greșită, ce o avea patrioții cei vechi pentru numirea de *rumin*, pă care o ținea ei drept numire de *robu* (ca cei de acum cum țin numirea de țigan!!!). Și într-un cuvînt, adecă că e datoria unui tîlmăciu neapărată a tîlmăci din zicere în zicere, întocmai dupe original, cu care mi se dăte o înțeleghe că eu la toate am a tîlmăci dupe copriinderea originalelor și în aceea numai pomeniră și de celelalte, la cite mă învita dumnilor a le tîlmăci dupe părerea-le, sub cuvînt că așa le-ar fi tîlmăcind tîlmăcii vechi!

După care, deși le-am făcut pe voia-le, la unele bagatele, ce nu se atîngea de vătămarea interesului (și aceea de nevoie, ca să nu fie mîhnîți asupra-mi, că nu mă subpuu părerii dum-

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 22 v.; concept; publicat în *Buletin gazetă oficială*, X (1841), nr. 86, p. 341; și în *Regulamentul Organic*, ed. II, București, 1847, p. 615.

²⁾ Pentru acest cuvînt vezi discuția lui Alexandru V. Boldur, *Originea și sensul cuvîntului vecin*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu...*, București, 1944, p. 167—174.

niilor !), dar la aceasta ce se atingea de interesul cel mai însemnat al unei nații întregi, adică de numirea *rumin*, nu m-au mai invitat de a o mai pune în loc de *vecinic*, sau mai desvolt în loc de *rob*, ci au îngăduit cu liniște a tilmăci dupe original, adică vecinic, de la trecutul dechemvrie al încetătului an pină la următorul acum male, în curs de șase luni aproape, și așa s-au trecut, prescriindu-se, și în condicile toate ce se scriu.

Cind acum iarăși de isnoavă mă pomenesec că mă invită dumnialor cilenii cinstitei comisii ca să tilmăcesc numirea de în original *vecinic* puindu-o *rumin* și nu *vecinic*, precum pină acum. Care poruncă cerind eu ca să mi-o facă înscrisă formal, căci nu pociu eu a încăpea la răspundere : pentru ce, adică, pină într-un loc să tilmăcesc într-un fel și apoi, la urmă, într-alt fel ? Și mai ales la un lucru ce pătează numele unei nații întregi, făr-de nici un cuvint, cind nu stă în originalele hrisoave slavonești *rumin* ci *vecinic* (căci de vrea să zică, alcătuitoarii hrisoavelor slavonești, vindutului, *rumin*, limba slavonă avea numirea ruminului pe slavonie *rimlean*, iar pe sîrbie *vlab* și erca să pue una din doă : sau *rimlean* sau *vlab*, iar nu *vecini*, care se zice rumunește *vicinic* și nu *rumin* !). Apoi peste aceea și hotărit așa a tilmăci, precum am tilmăcit și tilmăcesc, de chear prea osfinția sa părintele mitropolit, în prezenția și a prea înălțatului nostru domn, acum (cu toate că n-au binevoit dumnealor a da de față atunci și cuvintele mele temeinice ce le dedescem în scris, prin umilita-mi expoziție, ce se vād acum în alăturata copie a ei, spre mai temeinică înțelegere a dreptului adevăr !), și mi-au răspuns că destulă este prin graiu po:unca dumnialor.

Deci, strimtorat văzindu-mă, îndrăznesc a supăra auzul măriei voastre și cu umilită plecaciune rog înalta înțelepciune a măriei voastre ca, pătrunzând prin însăvă cetire cu mai de aproape băgare de seamă alăturata copie a pomenitei expoziții mele către cinstita comisie și judecînd mai adinc firea pricinii, dupe cuvintul ce mi-l dau, să binevoiți a-mi face luminată deslegare formal, atit pentru numirea în original *vecini*, de trebuiește a o tilmăci *rumin* sau *vecinic*, dupe cum pină acum ; precit și pentru celelalte, de trebuiește a tilmăci dupe părerea dumnialor cilenilor cinstitei comisii, sau dupe copriinderea originalelor hrisoave de în dialect vechiu slavonesc, pentru carii, eu insumi sint subpus răspunderii și înaintea respectuoasei nații și înaintea înaltei stăpîniri și înaintea chear a tot țiitorului dumnezeu, ca unul ce, prin adevărarea iscălituri-mi, se trec tilmăcirile prin condici, de unde trebuie a se adăpa istoria țării și prin urmare să trag blestemul unui întregi asupra-mi (precum eclusuște a-l lua asupra-și cei dintii tilmaci din vechime, carele a lipit această pată urită pe numele *rumin*, după care s-au luat și toți ceilalți apoi, și tilmăcind și alcătuint hrisoavele tot așa !). De nu voi arăta adevărul ființei către căpetenia nației, spre desăvîrșită chipzuire, că numele *rumin* sau să însemneze adevăratul rumin slobo, precum este, sau pā adevăratul rob robic, precum nu este, dupe cum cinstita comisie pretinde, făr-de a lua în băgare de seamă (alunecînd cu părerea pe tilmăciile vechilor tilmaci, neiscusiți în limba slavonă prin gramatică ; precum au alunecat și alcătuitoarii hrisoavelor vechi de în dialect neaș ruminesc, asemăîndu-se oilor, ce sārînd una în apă, sar și toate celelalte după cca dintii, de se inneacă !), făr-de a lua în băgare de seamă, zic, pata cea grozavă, ce se lipește pe obrazul ruminului cu aceasta, făr-de nici un cuvint. Pentru că, făr-de a zice hrisoavele originale slavonești *rumin* pā *rob*ul, vrem noi înșine în silă a ni-l zice. Pentru ce ? Pentru că ni l-au zis tilmaciul dintiiu din vechime, sau din neștiință, sau din răutate, și pentru că s-au luat și toți ceilalți după dînsul, ca oile ! Și făr-de a judeca că noi ne aflăm acum într-al 19-lea veac și ne șade rău a ne lua după o greșală a celor vechi, ci mai virtos că trebuiește a îndrepta orice greșală făcută de dinșii, dupe cum l'crează toate națiile luminate ale Euroapei, într-acest veac !

Dar cu toate acestea, înălțimea voastră stăpînitor sinteți și al țării și al nației, totdecodată și connațian și propietar de cea mai naltă înțelepciune. Deci, oricum veți hotări, veți binevoi a-mi face înalta a măriei voastre formală deslegare, dupe plecată-mi rugăciune, la toate, cit va fi prin putință mai făr-de zăbavă, pentru că, neștiind cum să urmezu, mi se zătîcnește sporirea lucrări-mi.

Al măriei voastre, prea înălțate și prea luminate doamne, prea plecat și credincios subpus,

Gheorghian Peșacov, formal eczamenatul tilmaciu al cinstitei Comisii de înscrierea documentelor mănăstirești prin condici.

1843, maie, București !).

1) Arh. St. Buc., ms. 774, f. 51+55.

13.

1843, mai 29.

OFISUL DOMNESC CĂTRE OBȘTEASCA ADUNARE,
PENTRU DESFIINȚAREA COMISIEI DOCUMENTALE

După raportul cu no. 276, ce ni s-au înfățișat supt iscălitura prezidentului și a secretarii acei cinstitei Obșteștii Adunări, prin care ne arată că aflându-să acum săvârșită, pentru mănăstirile neînchinat, lucrarea cu care au fost însărcinați Comisia orânduită pentru cercetarea și regularizarea documentelor mănăstirești și fiindcă documenturile mănăstirilor neînchinat nu să află încă date în cercetarea comisiei, chibzuiește Adunarea ca această comisie să înceteze acum, vremelnicește, din lucrarea ei și să rămie numai ampoloiații canțelarii, carii s-au socotit a fi trebuincioși pentru săvârșirea prescrierii documenturilor ce să află până acum cercetate de către comisie, adică secretarul cu ajutorul lui, talmaciul, patru scriitori și odăiașul, cărora să li să urmeze lefile ce au avut și pină acum, precum și lei una sută pe lună, pentru cheltuiala canțelarii.

Noi, unindu-ne cu această chibzuire a cinstitei Obșteștii Adunări, o întărim, spre urmare intocmai.

(urmează iscălitura mării sale)¹⁾.

14.

1851, octombrie 24

RAPORTUL CĂTRE DOMN AL COMISIEI PENTRU REVIZUIREA
„CANȚELARII COMISII DOCUMENTELOR MĂNĂSTIREȘTI“

Mării sale prea înălțatului nostru domn Barbu Dimitrie Știrbei, stăpinitor al Țării Românești,

Comisia întocmită pentru revizuirea Canțelarii Comisii documentelor mănăstirești, raport.

Prin luminata poruncă a mării voastre, comunicată cinstitului Departament al Credinței prin adresa cinstitului Secretariat al Statului cu no. 3450 din 22 ale trecutei luni avgust, orându-i fiind supțescăliți ca să cercetăm și să arătăm înălțimei voastre :

1-ia. Care au fost adevăratul scop de folosință obștească al legiuirii din anul 1841, pentru înscrierea documentelor mănăstirești prin condici.

2-lea. Să constatăm cu o deamăruntă cercetare lucrarea săvârșită, dacă este făcută cu ceruta exactitate și coprinde în sine caracterul de autenticitate înaintea pravili, sau de care folosință poate fi lucrarea precum este făcută.

3-lea. De este de vre un folos a se continua această lucrare, să detemînăm lămurit care este acel folos ; se caracterizăm care este folosul ce urmează să se dobîndească.

4-lea. Se chibzuim și să arătăm înălțimei voastre, cu o desăvîrșită deslușire, mijloacele de a dobîndi pe deplin acest sfîrșit într-un curs de vreme hotărîită.

Ne-am adunat în mai multe șcanțe, de am cetit hîrtiile din delile aceștii pricinii, am cercetat lucrările canțelarii și le-am găsit în stare mai jos însemnata.

Șapte condici, în număr întreit, a șapte mănăstiri și anume : Cimpulungul, Glavaciogul, Strihaia, Rîncăciogul, Dealul, Arnota și Dedulești (închinată) s-au găsit săvîrșite potrivit cu legiuirea din anul 1841, adăogindu-se, pe temeiul deslegării dată de răposatul mitropolit Neofit, și documentele ale cărora originale lipsesc, însă care se află înscrise în condicile vechi ale mănăstirilor. Iar șase condici, în număr iarăși întreit, ale mănăstirilor : Snagovul, Tismana, Cozia — cu trei schituri, Motru, Govora și Bistrița, s-au găsit săvîrșite numai intru cea ce să atinge de înscrierea documentelor originale, rămîind a se prescri după condiții osebitele documente care nu au originale.

S-au găsit într-aceste condici gneșeli de prescriere îndreptate prin răsături sau adăogiri de cuvinte.

Documenturi rupte sau șterse din vechimea hîrtii, pe la multe locuri, s-au găsit trecute pe deplin, îndeplinindu-se lipsele acelor ștersături și rupturi : la unele, după condicile vechi, la altele după supoziție ; iar la altele — ce nu s-au găsit prin condicile vechi — s-au lăsat locuri deschise prin condici la acele rupturi sau ștersături.

Unile documente, avînd pe margine adăogiri de cuvinte în mai multe rînduri, s-au trecut în condici puindu-se adăogirile la rînd.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 47 ; copie ; Ofisul în original a purtat nr. 463.

S-au trecut unele acturi domnești în care să vede numai urmă de pecete, fără a se cunoaște de a fost domnească și fără încredințarea iscălituri logofătului celui mare al țării.

Unile din condicile vechi ale mănăstirilor nu s-a găsit adevărate, dupe cum se urma din vechime.

Documentele Mitropolii și ale episcopiei Buzăului nici s-au ales, nici s-au cercetat încă de către desființata comisie sau de a ei cancelarie — mai în urmă; iar ale episcopilor Rimnicu și Argeșu, cum și ale Eforiei Spitalurilor, a celui a Școalelor, nu sînt aduse nici pînă acum la comisie.

Igumeni[i] mănăstirilor Hurezul și Brincoveni s-au înpotrivit a da documentele lor, cu cuvînt că aceste mănăstiri sînt ctitoricești ale casei brincovenești, după care și măriia sa fostul domn Bibescu a dat poruncă de a rămînea nesepărate.

Mănăstirile închinat, afară din două: Dedulești și Golgota, s-au înpotrivit a da documentele lor la comisie.

Documentele mănăstirilor, ce s-au adunat și se află astăzi în cancelaria comisiei, se urcă la suma de 16.170, dinpreună cu ale Mitropolii și Episcopiei Buzăului și afară din ale mănăstirilor Vierșu și Sadova, care au numai condici. Din acest număr s-au cercetat și s-au lucrat de către comisie și de a ei cancelarie, de la întocmirea acei comisii, din anul 1842 pînă acum, documente 7884, sumă destul de neînsemnată pentru o lucrare de noă ani, de nu s-ar lua în băgare de seamă starea în care s-a găsit cele mai multe din acele documente, greutatea de a le desfrî și piedicile ce neconținut a încercat cancelaria la lucrările sale, cu darea de copii după sinețuri la pricini de judecări, după cererile cinstiului Departament al Credinței sau ale Mitropoliei.

Asupra aceștii stări a lucrărilor făcînd chibzuire, după luminata poruncă a mării voastre, am desfrî și am ales cele următoare:

Adevăratul scop de folosință obținească al legiuii din anul 1841 pentru înscrierea documentelor mănăstirești prin condici, atît din textul aceștii legiuii, cit și din ofisul mării sale fostului domn Ghica, din anul 1837, se înțelege a fi întii asigurarea proprietăților mănăstirești, ale cărora documente, unele, foarte învechite și în proastă stare — ar ajunge cu vreme a nu se mai putea desfrî sau a se desfrîna cu totul, umblind din mină în mină pe la stăntile judecătorești și ar da pricini de contestații fără sfîrșit și poate și de pierderea drepturilor recunoscute prin acele documente.

Apoi hronologia țării, ce să poate trage din hrisoavele date de domni după vremi, care hrisoave coprind în sinele un interes istoric atîngător de multe întimplări însemnate, care din pricina lipșii de manuscrise sau memoaruri vechi au scăpat cu totul din vedere, ori s-au trecut cu date greșite, de cei cari s-au ocupat cu istoria țării.

Lucrarea însă săvîrșită pînă acum de către desființata comisie, sau de către a ei cancelarie, după felul ce s-au arătat mai sus, nu se cunoaște făcută toată cu ceruta ezcacitate, nici coprinde în sine pe deplin caracterul de autenticitate înaintea pravili, nici de vre un folos poate fi asemenea lucrare în privința acei pravili, pentru cîintele următoare:

Un act cu răsături sau adăogiri pe d-asupra, pravila îl bănuște.

Condiciile cele vechi ale mănăstirilor, ce nu au nici întărire domnească, nici adevărea dregătoriilor respective, nu pot avea alt caracter decît acela de copie neadeverită, pe cit nu vor fi sprijinite de originalele documente și, prin urmare, prescrierea documentelor din acele condici neadeverite, fără a fi în ființă originale, se socotește netemeinică.

Acturile domnești, pe care se vede numai urmă de pecete, fără a se putea cunoaște de a fost domnească și fără a avea iscălitura logofătului celui mare al țării, intră în aceeași categoric.

Acturile domnești cele rupte sau șterse, cum și cele cu adăogiri, nu pot avea putere peste înțelesul coprins în sinele decit de vor fi sprijinite de condiciile cele vechi, întărite sau deslășite, și chiar în condiciile neadeverite.

Cu toate acestea, de trebuință și de folos este a se continua lucrarea înscrierii documentelor, atît pentru expusa asigurare a proprietăților mănăstirești și interesul istoric, cit și spre a nu rămînea zadarnică cheltuiala făcută pînă acum în curs de noă ani; însă folosul istoric niciodată nu se va putea realiza pe deplin în cită vreme mănăstirile închinat și celelalte două mănăstiri brincovenești nu vor da asemenea documentele lor. Iar mijloacele de a să dobîndi arătatele două rezultate folositoare într-un curs de vreme hotărit, sau — la înprejurări — numai unul dîntre-insele, socotim că nu pot fi altele decit res-atornicirea comisii permanente, după coprinderea zisci legiuii din anul 1841, alcătuită de persoane cu experiență și activitate, și adăogirea de patru scriitori, care să fie atit pentru înlesnirea lucrării documentelor, cit și pentru întîmpinarea neconținutelor copii ce să dau după sinețuri în pricini de judecări și hotărnicii, lucrare ce a stăvilit mult înaintarea prescrieri. Și această comisie, după ce va îndrepta mai

întîi lucrarea cea pînă acum săvîrșită, la greșalele ce s-au arătat că are în parte, scoțînd documentele cele netemeinice și prescrierea cea greșită, apoi tot cu asemenea chip să săvîrșască lucrarea ce mai rămîne, după cuprinderea zisei legiuri.

Cît pentru termenul lucrării, mijlocînd împrejurările mai sus arătate și necunoscîndu-se suma sineturilor ce pot avea toate mănăstirile închinatē, de se vor da spre alegere, nu putem hotărî acest termen. Iar de să va mărgini lucrarea în prescrierea documentelor Mitropolii și eparhiilor, care pe temeiul art. 12 din legiuirea anului 1847 au intrat asemenea în alegerea obștească, cum și ale Eforiei spitalurilor și a școalelor, cu care se completează mănăstirile neînchinatē, făcînd socoteală cu aproximație, credem că un termen de patru ani nu ar fi prea mult pentru totala desăvîrșire a lucrării.

No. 4

Anul 1851, octombrie 24¹⁾.

15.

1852, ianuarie 5.

JURNALUL SFATULUI ADMINISTRATIV EXTRAORDINAR PRIVIND „CANȚELARIA COMISII DOCUMENTELOR MĂNĂSTIREȘTI“

Jurnal

Astăzi, sîmbătă, ghenarie 5, anul '852, citindu-să în adunaria Sfatului Administrativ Extraordinar luminata mării sale rezoluție, incunoștințată Departamentului Credinței cu adresa cîinstului Secretariat al Statului cu no. 4534, în privința lucrărilor Canțelarii pentru înscrierea documenturilor mănăstirești prin condiți; citindu-să asemenea și raportul supt n. 4 al comisiei întocmită din porunca mării sale pentru cercetaria lucrărilor acei canțelarii, s-a făcut dezbaterē, cum s-ar putea complectui și lua caracterul de autenticitate lucrarea cea pînă acum. Dacă trebuie a se mai urma această lucrare, cu ce chip, care să răspundă la sfîrșitul ce se cere.

Apoi luînd în băgare de seamă legiuirea din anul '841; prețuînd importanța acestei lucrări întru ceea ce să atinge de asigurarea proprietăților mănăstirești; văzînd că ar rămînea zadarnice cheltuielile făcute pînă acum, dacă ar înceta această lucrare, după cum a mai supus la cunoștința mării sale, prin jurnalul încheiat la 14 august, anul încetat;

Sfatul a găsit cu cale a se resatornici comisia desființată în anul 1843, cu osebite de a fi întocmită de trei mădulări în loc de patru, atît pentru a se face oarecare economie la cheltuieli, cît și pentru ceea ce se atinge de lucrarea istorică: se poate îndeplini și în urmă, după totala săvîrșire a condițiilor; totdeodată a se adăoga și patru scriitori, care să se ocupe mai cu osebite pentru întîmpinarea copiilor, care au stăvilit totdeauna canțelaria în lucrările sale; iar această lucrare să se facă astfel:

Mădularii comisiei, pe lingă îndatorirea de a priveghia și a grăbi lucrarea, să aibă aceia de a alege și a lămuri sineturile, a protocoile condicile, îndreptînd — după coprinderea raportului comisiei de cercetare — nu numai greșalele din condicile prescrise și neadeverite, dar și acelea ce au apucat de s-au adevărit de foști[și] mădularii ai comisiei, asemănîndu-să într-aceasta cu coprinderea art. 5 din legiuire, cu orînduiala următoare:

Toate coalile ce să vor găsi cu răzături sau adăogiri de cuvinte, să se scoată și să se prescrie altele pe curat.

Documentele rupte sau șterse din vechimea hirtii și care se vor fi prescris îndeplinindu-se cuvintele ce lipsesc — după supoziție, să se prescrie din nou, numai pre cît au în sinele coprinderea deslușită, iar la rîndurile care lipsesc, din ștersetură sau rupturi, să se lase loc, notîndu-se dedesupt cuvîntul.

Documentele rupte sau șterse, care deși nu să pot citi dar să găsească trecute în condicile cele vechi ale mănăstirilor, se vor trece pe deplin, arătîndu-se și la acestea temeiurile prescrierii cu acest chip.

Documentele care se găsească pe margini cu adăogiri de cuvinte să se treacă la rînd, arătîndu-să dedesupt cuvintele care erau scrise pe margini.

Acele domnești, în care să găsească numai cu urmă de pecete, fără a să ști de a fost domnească și fără a fi încredințate cu iscălitura logofătului celui mare, să se prescrie întocmai precum să vor găsi, însemnîndu-să asemenea starea lor.

Condiciile cele vechi, adevărate sau neadeverite, se vor prescrie întocmai cu băgarea de seamă de starea în care s-au găsit.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 86—87; concept.

Sinetele, care se vor alege de comisie de netrebuincioase, se va face listă de numărul și felul lor, care listă, la sfârșitul lucrării, se va trimite la Departamentul Credinții.

La fiecare șase luni, comisia va fi datoare a trimite la Departamentul Credinții relație de lucrarea săvârșită în acea vreme, spre a se supune mării sale.

Cit spre a-și avia, aceste sineturi, autenticitatea înaintea pravilii, potrivit copririi luminatei rezoluții, Sfatul luind în băgare de seamă că condicile cele vechi, care a[u] fost asemenea prescise după originale, s-au socotit totdeauna de legalitate și conforme cu originalele, fiind adevărate de logofătul cel mare și întărite de domn, este de părere ca, spre a să determina și a se da caracter[ul] de publicitate — ce urmează a avia fiecare din acele sineturi potrivit cu dispozițiile pravilii — după ce se va săvârși în total această lucrare, să se înființeze o comisie alcătuită de dd. prezenții instanțelor judecătorești din Capitală, supt prezenția d. logofătului dreptății, ca să cerceteze toate acelea prescise condici, determinind caracterul autenticității cu care fiecare din acele sineturi se va găsi înbrăcat și să se adevăreze și de această comisie, întărindu-se la șnur fiecare condică cu puneria domnești peceți.

Dumnealui șeful Departamentului Credinții va supune acest jurnal la cunoștința și înalta mării sale hotărâre.

(Iscăliți) Herăscu, M. Arghiropolu, Iancu Filipescu, I. Bibescu, I. Oteteleșanu

Directoru Departamentului din năuntru, D. Ioanid.

Gheorghe B. Știrbei ¹⁾

16.

1852, ianuarie 19.

OFISUL LUI B. D. ȘTIRBEI PRIVITOR LA REINFIINȚAREA COMISIEI DOCUMENTALE

Noi Barbu Dimitrie Știrbeiu, cu mila lui Dumnezeu, domn stăpînitor a toată Țara Românească,

către Departamentul Credinții.

Văzind jurnalul sfatului de la 5 ale cîrgătoareci luni, alăturat p[er] lingă raportul Departamentului Credinții supt no. 209, în privința lucrărilor Canțalariei pentru înscrierea documenturilor mănăstirești prin condici;

Noi priimim chibzuirea sfatului, cu adăogire la canțalarie de doi scriitori și de un ajutor, și cu următoarele băgări de seamă.

I-ii. Este peste puțină a să adăsta sfârșitul a toată lucrarea eparhiilor și minăstirilor și apoi a stringe p[er] prezenții tribunalelor, sub prezenția Șefului Dreptății, ca să protocolescă și să adevăreze; ar trebui atunci să se închiză tribunalele și Ministerul Dreptății, ca să poată aceia să se indelemnici intru protocolirea de o sumă numeroasă de condici.

Prin urmare, această protocolire să va face de către mădulari comisiu, trepat și îndată ce să va isprăvi o condică de prescise, pe care o vor adevăra cu a lor iscălitură, la sfârșitu și pe toată foaia; iar după săvîrșirea unor mănăstiri sau unui schit ori metoh al unei eparhii, se va trimite la Departamentul Dreptății, ca să se protocolescă după orînduiala păzită pînă astăzi, să se iscălescă de logofătul dreptății și să se pue pecetea domnească.

II-lea. Lucrarea să va începe cu protocolirea condicilor prescise pînă astăzi, cu îndreptările ce se copriind în jurnal și cite acorateța și autenticitatea lucrări cu cere și cu complectarea actelor pe deplin ale unei mănăstiri.

III-lea. Pe minăstirile unde această lucrare se găsește făcută mai dinainte vreme și care își au toate sineturile trecute în condici adevărate cu iscălitura marelui logofăt și cu pecetea domnească, se va mărgini comisia în prescrierea a unui îdoit exemplar și aceasta în urma sineturilor celorlalte minăstiri.

IV-lea. Comisia se va alcătui de două mădulări: de cluceru Simion Marcovici, cu leață de două mii lei (No. 2000) pe lună și de șeful arhivi, paharnicu Grigore Alexandrescu, căruia i se va adăoga lei 500 (No. 500) pe lună, pe lingă una mie ce primește ca arhivar.

Dumnealui șeful Departamentului Credinții va aduce la îndeplinire acest al nostru ofiț. (Urmează iscălitura mării sale).

No. 51, anul 1852, ghenarie 19²⁾.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 89—90; copie; ibidem, f. 190v—193, altă copie.

²⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 91; copie.

17.

1859, noembrie 7.

N. FILIMON PROPUNE SCHIMBĂRI ÎN SISTEMUL DE TRANSCRIERE A ACTELOR DE CĂTRE COMISIA DOCUMENTALĂ

1859, priimită noemvrie 7, n. 128.

Principatele Unite
Romania și Moldavia

Domnilor membri,

Subsemnatul intrind în funcțiune de secretar al aceştii onorabile comisii și observind regulile stabilite pentru transcrierea documentelor, am văzut că îndatorirea pusă asupra domnilor copişti, de a reproduce întocmai după original zicerile: *pah.* în loc de paharnic, *căp.* în loc de căpitan, *ig.* în loc de egumen etc., este foarte vicioasă, din două puncturi de vedere.

Înăiu că domnii copişti nu pot să reproducă cu fidelitate aceste observații, din cauză că pe la unele locuri zicerile acestea sînt întregi, iar pe la altele trunchiate; și dintr-aceasta confuziindu-se, scriu fiecare după convicțiunea intimă ce-și face despre fiecare zicere și astfel se pierde unitatea ce urmează a domina în transcriere.

Al doilea inconvenient este că condicile ce se transcriu sînt destinate a trece la posteritate și dupe repede progres ce face limba romină în cultura ei, nu va trece mult timp și zicerile: *pah.*, *căp.*, *slug.*, *ig.*, *măn.*, *arm.* etc. nu vor mai fi inteligibile pentru romini și pot deveni în multe cazuri vătămătoare chiar intereselor acestor stabilimente.

Luînd asemenea în băgare de seamă că sistemul de a nota observările ce să găsesc prin documente tocmai la finitu documentului transcris este aducător de confuziune; căci sînt documente mari de cite șase-șapte coale și observarea fiind pe prima pagină, iar nota pe cea din urmă, pierde mult din forță și înțelesul devine obscur.

Sînt dar de părere ca de acum înainte, domnii copişti, în copierea documentelor, să ia de prințip reproducerea textului întreg în idioma vorbitoare astăzi și cînd vor întîmpina ziceri abreviate, ca cele citate mai sus, să le reproducă întregi; asemenea și notele să se facă totdeauna pe pagina unde este cuvîntul de notat.

Aceasta fiind părerea subsemnatului, mi lipsește a o supune cu respect la cunoștința domniilor voastre, ca să o luați în băgare de seamă și, de o veți găsi dreaptă, să-mi dați ordin de urmare.

Secretar, N. Phillimon

Domnilor membri ¹⁾.

18.

1859, noembrie 7.

COMISIA DOCUMENTALĂ DISCUTĂ PROPUNERILE PREZENTATE DE N. FILIMON

Jurnal

Astăzi la 7 noemvrie, înfățișîndu-ne d. șeful cancelarii acest raport, pe care luîndu-l în băgare de seamă, am chibzuit:

1-*iu.* Pentru ceia ce are raport cu împlinirea abreviațiilor întîmpinate în documentele originale, considerînd că o copie numai atunci (este) respectabilă cînd este fidelă, jos însemnați găsesc cu cale ca să se transcrie întocmai documentele, fără nici un fel de adaos, conform și cu regula adoptată și de mai înainte, (de) membri, intr-această lucrare.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 113.

2-lea. Pentru cea ce să atinge de notificări în condicile transcrise, găsind băgările de seamă ale d. secretarului înmărmărit și potrivite trebuinței, să unește și membrii comisii, spre a se pune întocmai în lucrare.

1859, noiembrie 7

I. Brezoianu

D. Orescu

G. Cimpulungeanu¹⁾.

19.

1859, noiembrie 12.

RAPORTUL REVIZORULUI C. I. ROATĂ ASUPRA COLAȚIONĂRII TRANSCRIERILOR FĂCUTE DE COMISIA DOCUMENTALĂ

Onor. Ministeriu al Dreptății din România.

În sensul ordinii onor. ministeriu de la 20 martie, anul curent, n. 2315, am luat⁴⁾, de la masa I, secțiunea I, arit documentele vechi în n. de 67 bucăți cit și patru condici, însă 3 noi și una veche, ale schitului Cotmeana, metohul sfintei monastiri Cosii, ca să fac lucrarea ce mi s-a scris.

După care și începînd, cu funcționarul ce mi s-a dat, a colaționa una din 3 condici nouă, ce sînt uniforme și anume pe a treia, am găsit la pagina I, linia 16 scris peste răsătură: „carile va vrea să dea pentru” și am mers pînă la documentul 4 inclusiv după condica veche, căria cea nouă este fidelă, însă cîteva ȧtersături și dresături în cea veche, de care cea nouă nu face vorbire în parentesă, precum i-ar fi cuvenit.

Iară documentul 5 fiind trecut în condica nouă după originalul cu n. 1 din plicul n. 1, am găsit în acest document două traducțiuni, adică una veche și alta nouă, după care acest din urmă s-a trecut în condică, subsemnat fiind de d. Gheorghean Pișeacov; la început cuprinde: „scris-a vlădicia mea”, în loc de „scris-am”, ce este în traducțiunea veche. Mai jos s-a găsit, pe lingă alte deferinți neînsemnătoare, la linia 11, scris, prin răsătură, „vecin” în loc de „rumin”, ce este traducțiunea veche, adică conform [cu o] nouă traducțiune, fără a se cunoaște dacă în aceasta nu va fi vreo scăpare din vedere cu abatere din original.

Documentul 6 din condica nouă este hrisov al domnului Mihail Racoviță, scris în limba romînă, afară de titlu, ce este în slavonește, unde se zice: „domnul stăpînitor al pămîntului „Ungrovlahici”, precum de oricine se poate citi, adică același cu al mitropolitului țarei, care și pînă acum se zice ca Ungrovlahie; dară în condica nouă se vede scris: „munteno-ruomeneș”, care nu este tot aceea, după istorie.

Acestea dau fondată bănuială că în noile condici să vor fi aflînd mai multe neasemănări esențiale cu originalele vechi. Se mai constată:

I. Că condica veche, care cuprinde în precuvintare că este copieare și traducere după documente vechi, rupte sau muced, făcută la anul 1770 de cuviosul Sofronie arhimandritul sf. monastiri Cosii, poate și cu greșală, precum însuși zice acolo, nu se vede investită cu nici o formă de autenticitate, ceea ce nu se arată de Comisiunea Documentală și nici acele documente, în starea ce se vor fi aflînd, să văd supuse la o nouă verificare; ci din contra, trecîndu-se în condicile noi fără vreo vorbire, se dă acei vechi condici putere de original.

II. Din această veche condică o multime de documente sînt netrecute în cele noi, după o însemnare cu plumb, de ce netrebuincioase, cînd după a lor cuprindere se văd și acele relative tot la proprietățile acestei monastiri.

III. Că-n trecerea documentului nu se vede observată peste tot ordinea hronologică, adică vechimea dată.

IV. Că în cele noi condici s-a trecut parte din documente după condica veche și parte după cele originale ce sînt trimise aici, cu care amestec ia și condica veche aceeași valoare legală; cînd ar fi fost mai sistematic, pare-mi-se, a se trece mai întăi documentele originale, după a lor dată, și apoi, ca apendici, cele din condica veche, de cea verificare ce nu s-ar fi putut face cu originalile, precum mai sus am găsit.

Conformîndu-se astfel, noile condici li s-ar putea da, de onor. ministeriu, după sub semnarea revizorului pe fiecare pagină și de înălțimea sa, domnitorul țării, autenticiate cerută pe autor.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 114.

²⁾ În text: lăsat.

Această încredințare de adevăr fiind o dăo-rii onorab. Ministeriu al Dreptății, o și fac în toată integritatea, spre cea de cuviință punere la cale, adăogind ale mele respectuoase rugăciuni ca să binevoiască a-mi da ordine de urmare.

(iscălit) Revizor, C. I. Roată.

București, la 12/24 noemvrie 1859 ¹⁾.

20.

1860, august 12.

ALEXANDRU ODOBESCU CERE AUTORIZAȚIA MINISTRULUI CULTELOR PENTRU
A SCOATE COPII DUPĂ ACTELE ISTORICE IMPORTANTE DE LA COMISIA
DOCUMENTALĂ

No. 2281. Priimit august 12.

Se autorizează.

Boerescu

Domnule ministru,

Printre documentele de proprietate ale mănăstirilor, care se transcriu la Comisia Documentală și printre actele accesorii, ce se clasifică de acea comisie ca netrebnice, adesea se ivescu acte ce au un interes mai general, denotind sau explicind vre o înprejurare a trecutului nostru istoric. Socotescu, domnule ministru, că ar fi de mare folos ca asemenea acte să fie date în cunoștință publicului, pentru înaintarea studiilor istorice.

Așa dar, ca membru al Comisiei Documentale, avind ocașia a cerceta și a protocoli acele acte și fiindcă lucrarea în cercul circonscriș al acestei comisii imi lasă destul timp pentru o lucrare de felul acesta, vă rogu, domnule ministru, să binevoiți a mă autoriza a trage copii atit dupe actele documentale și după cele zise netrebnice, ce-mi vor-ți trece de acum înainte prin mini, cit și după cele trecute în condicele protocolite de mai nainte; iar la urmă, după ce voi aduna material de ajuns pentru o publicație și-l voi supune la controlul domnii voastre, să fiu autorizat a-l da subț tipar, cu costul onorabilului Minister al Cultelor, cu modul ce-l veți chibzui mai cuviincios.

Priimiți, vă rogu, domnule ministru, asigurarea osebitei mele considerații.

Odobescu

membru Comisii Documentale ²⁾.

21.

1860, septembrie 1.

MEMORIU CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE, DESPRE
INFIIȚAREA ȘI ACTIVITATEA COMISIEI DOCUMENTALE

Memoriu

despre înființarea Comisiei Documentale, modificățiile ce a suferit
pînă astăzi și lucrările ei de la 1842 pînă la 1860 august.

Partea I

Scopul înființării comisiei. Forma ei primitivă și modificățiile ce au suferit pînă astăzi.

Proprietățile stabilimentelor publice, din cauza neregulării actelor de posesiune, deveniseră prada vecinilor limitrofi, carii, profitind de nedescifrabilitatea și trista stare în care se aflau aceste documente, răpeau părți însemnate din teritoriul acelor proprietăți și, de multe ori, chiar proprietăți întregi.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 118—119; copie.

²⁾ Arh. St. Buc., Felurite pricinii, dos. 318/1860, f. 92. Ministerul Cultelor încunoștințează de aprobare și Comisia Documentală, prin adresa nr. 2330/5 sept. 1860, cerind să i se dea tot concursul. Cu adresa nr. 2331/5 sept. 1860 i se comunică aprobarea și lui Alexandru Odobescu (ibidem, f. 93, 94), „pentru formarea unui memorandum istoric, care se va da publicității”. Peșe un an, la 9 dec. 1861, A. I. Odobescu publică, fără semnătură, în *Independența*, un articol intitulat: *Studiile istorice în țara noastră* (identificat la Nicolae Predescu, *Un articol necunoscut din 1861 al lui Al. Odobescu*, în *Hrisovul*, V (1945), p. 133—145).

Această deplină stare îndemnă pe Adunarea Națională din anul 1841 a proiecta înființarea unei *Comisii Paleografice*, cu îndatorire de a culege actele tuturor așezămintelor bisericești, fără excepție, a le clasifica în bune și netrebnice și a le transcrie în condiții de întreținere esemplare, dintre care unul să se dea stabilimentului respectiv, altul să se depune în arhivul de la Mitropolie, iar cel de-al treilea să stea în cancelaria Ministerului Cultelor, spre a se servi cu dînsul la necesitățile sale.

Această comisie, la început, era compusă din patru membri, retribuiți fiecare cu cîte lei una mie pe lună. Dintr-acești membri, trei erau civili, orînduiți d-adeptul de principele domnitor, ear cel de al patrulea, fiind dintre clerici, se recomandase de mitropolit și să întărise de domn.

Cancelaria comisiei se compunea din personalul următor :

- 1 secretar
- 1 ajutor acestuia
- 1 translator din limba slavă
- 4 copişti și
- 2 servitori ¹⁾

Membrii comisiei, fiind însărcinați numai cu regularea documentelor fiecăruia stabiliment, revizuiră în curs de un an documentele mănăstirilor neînchinat și a două din cele închinat, ear domnitorul, ne mai crezînd necesarie existența lor, prin oficiul cu no. 462 din anul 1843, maiu 29, îi puse în libertate și basă direcția transcrierii documentelor în povara șefului cancelariei.

În anul 1851, principele Știrbeiu, vînd a se informa despre progresul transcrierii acelor documente și dacă șeful cancelariei a îndeplinit cu exactitate această delicată însărcinare, numi o comisie de revizuire, care după ce controlă lucrările Cancelariei Documentale, prin relația ce dete principelui arată enormele greșeli urmate în transcrierea și clasificarea documentelor și ceru a se orîndui iarăși membrii comisiei. Principele priimi părerea Comisiei de Revizie și, prin oficiul cu no. 51 din anul 1852, ianuaru 19, numi pe dl Simeon Marcovici și Grigorie Alexandrescu membri, retribuid pe cel dintîiu cu lei 2000 pe lună, iar pe cel d-al doilea cu lei 500 peste lei 1000, ce primea ca șef al Arhivei Statului. Tot prin acel oficiu mai adăogă doi copişti și un ajutor secretarului.

La anul 1856, principele Alexandru Ghica, caimacamul țarei, prin oficiul cu no. 94, numi pe dl Ioan Bresoiianu al treilea membru.

Numărul acesta de angajați au existat nealterat pînă la anul 1859, septembrie, cînd, după cererea membrilor comisiei, s-a desființat unul din cele două ajutoare și s-au mai adăogă șase copişti peste cei aflați pînă atunci.

Partea II-a

Lucrările comisiei de la înființarea ei pînă la anul 1851.

După legiuirea înființării comisiei, domnii membri[i] erau îndatorați a regula documentele fiecăruia mănăstiri în parte, a estrage dintr-insele materialul necesariu pentru corectarea istoriei și a compune pentru fiecare mănăstire cite un i[n]tinerar cronologic ; iar după săvîrșirea acestii operații și a transcrierii documentelor prin condici, ereau datori a înainta la Ministerul Cultelor atit condicile formate de comisie, subscrise de dînsii, cit și documentele originale ale fiecăruia stabiliment, regulate în formă de dosară, numerotate, șnuruite și adevărite cu subscirerea lor.

Pe dată ce s-au înființat comisia, domnii membri[i] de pe atunci, deși s-a mărginit numai în regularea și clasificarea documentelor, fără a estrage dintr-nsele notițele necesarii pentru istorie, sau a forma i[n]tinerarile ce menționară, dar chiar această lucrare nu au făcu-o cu exactitatea cerută, căci a trecut între documentele netrebnice multe acte doveditoare de dreptul de proprietate al stabilimentelor publice.

Această eroare în clasificare, iar mai cu seamă enormele greșeli de copiat, ce s-au găsit în transcrierea documentelor, a silit pe Comisia de Revizie și pe membrii cei noi ai Comisiei Documentale a desființa toată lucrarea făcîră de la 1842 ghenarie 23 pînă la anul 1851 și a începe copierea documentelor *da capo*, conform noilor instrucții coprinse în jurnalul Consiliului Administrativ și oficiul principelui Știrbeiu cu no. 51.

¹⁾ Se dau la urmă anexele 3, 4, 5, 6, 7 privind retribuiția „angajaților”, pe care nu le mai reproducem.

Partea III-a

Lucrările comisiei de la anul 1852 pînă la 1860.

Prima ocupație a noilor membri[i] fu de a desființa totalmente lucrările făcute atît de prima comisie cit și de cancelarie, în curs de noă ani.

Dupe aceea revizuiră de al doilea documentele tuturor mănăstirilor, le regulară dupe modul ce urmează.

Hrisoavele și decretile domnești, ce conțin în sine dreptul unui stabiliment asupra proprietăților sale, actele de vinzare, actele de donație, hotărnicile, cărțile de judecată, dovezile, niarturiile, cărțile de blestem și orice alte acte ce conțineau în sine dreptul caselor publice asupra proprietăților sale, le dăte numără de acte necesarii și regulindu-le după ordinul hronologic și pe proprietăți în parte, le puse în transcriere.

Iar hrisoavele domnești de milă, vinăriciu, scutelnici, oerit, drept de vamă, țigani și orice alte scuteli și privilegii, care s-au desființat prin legile cele noi ale țării, le dăte număr de netrebuințioase, în simțul dreptului de proprietate, și le inapoe Ministerului Cultelor, împreună cu condicile și documentele necesarii, transcrise de comisie, deși aceste documente s-ar fi convenit să se transcrie și ele în deosibite condici, ca să serve pentru corectarea istoriei țării. Dar membri[i] comisiei n-au cutezat a face această lucrare, din cauză că nu să prevedea în statutele ei; și începă lucrarea transcrieri și astfel, de la 1852 ghenarie pînă la 1860 ghenarie, s-au ocupat a regula și a transcrie toate documentele transcrise deja în cea mai mare parte de prima comisiune, pe care, formindu-le condici de număr întreit, le-au trimis la Ministerul Cultelor, împreună cu documentele originale, conform statutelor ei¹⁾.

Ocupațiunea actuală a Comisiunei Documentale (de paleografie) este transcrierea documentelor mănăstiri Vieroșului, mitropoliei și a episcopiiilor; și dacă guvernul nu va crede necesariu a se transcrie și documentele celorlalte stabilimente publice, atunci lucrările comisiei se terminăză definitiv.

Partea IV-a

Observațiuni generale asupra întirzieri lucrărilor Comisiei Documentale.

Ministerul Cultelor de la anul 1842, ori din marea ardoare ce avea de a vedea săvîrșite lucrările comisiei în curs de trei ani (termen în adevăr himeric), sau din puțină reflexie ce au făcut asupra dificultăților acestei lucrări, au trimis comisiei deodată documentele tuturor mănăstirilor și eparhiilor. Această greșită măsură a adus cu sine paralizarea lucrărilor comisiei, din cauză că fiecare mănăstire sau eparhie avea pe fiecare an cite 5—6 proprietăți date spre hotărnicire și alte atitea procese cu vecini limitrofi, pentru călcări teritoriale, pentru a căroră sprijinire cerea neîncetat copii după documentele acelor proprietăți și astfel comisia, în loc să se ocupe cu regularea și transcrierea prin condici a documentelor, adevăratul scop al înființării sale, și-a perdat cea mai mare parte de timp în transcrierea și expedierea copiilor ce i se cereau de onorabilul Minister al Cultelor și egumenii mănăstirilor.

Aceea ce au pricinuit iarăși o mare întirzire și împedecare lucrărilor comisiei a fost și este lipsa de copisti[i] cu scriere frumoasă și cunoștințe paleografice. Acest rău s-a simțit mai mult de la reducerea lcfi acestor amplexări la aceeași cifră cu ale tuturor copisailor în genere, cază ce a îndemnat pe cei mai buni dintre dișii a-și da demisiunile, ca să intre în serviciul altor cancelarii, unde pe lingă aceeași retribuție și o lucrare mai puțin îngrată, au și speranța în-aintării; iar această cancelarie au rămas în mare parte cu copisti fără experiență de lucrare²⁾. Cu toate acestea, de la ultima reformă urmată la 1859, septembrie 1. comisia, dispunind de brațe mai multe și prin activitatea ce a desfășurat membri[i], secretarul, translatorul și ajutorul acestei cancelarii, a reeșit [reușit] a scoate în curs de un an peste două mii coale, adică aproape jumătate din numărul coalelor ce au scos comisia în curs de opt ani.

¹⁾ Se dă la urmă (anexa 1) un tablou cu situația condicilor, din care rezultă că erau transcrise în condici și trimise la Ministerul Cultelor, actele mănăstirilor: Dealul, Strchaia, Glavaciocul, Rincăciocul, Snagovul, Arnata, Motrul, Sadova, Cimpulungul, Govora, Cozia — cu metoacele Cotmeana, Trivalea, Seaca, apoi Dedulești, Golgota (mănăstiri închinare). Este gata a se trimite Bistrița, în transcriere este Vieroșul, iar Mitropolia și Episcopia Buzău sint a se transcrie. Se așteaptă la comisie actele episcopiiilor Argeș, Rimnic, ale mănăstirilor închinare și ale Eforiei Spitalelor și Eforiei Școalelor.

²⁾ „Acest rău s-a comunicat ministerului prin adresa no. 47, april 22 — 1860, și s-a cerut îndreptare“.

Partea V-a

Utilitatea ce au adus și va aduce în viitor Comisia Paleografică.

Adunarea Națională din anul 1841, legiuind înființarea *Comisiei Paleografice*, unica ei intențiune au fost clasificarea și transcrierea documentelor proprietăților bisericești, ca să apere acele proprietăți despre călcările teritoriale ce suferau din partea vecinilor limitrofi. A scăpat însă din vedere că țara mai are și alte documente ca și cele menționate mai sus, dar care zac uitate prin arhivele mitropoliei, episcopiilor, mănăstirilor și altor stabilimente publice, cind ele ar putea să serve foarte mult la desbaterea drepturilor noastre autonome și la coregierea istoriei României.

Osebit de aceasta, repede trecere de la scrierea cu litere chirilice la aceea cu litere străbune, retragerea ampoliaților veterani din funcțiuni și puțină sau lipsa totală de cunoștințe ce au ampoliații cei junii despre scrierea veche (*ciocoiască*) va face desigur ca peste zece, sau cel mult douăzeci de ani, să nu se mai poată găsi nimeni care să descifreze actele și corespondențele statului și astfel, rămîind acele acte neinteligibile, s-ar pune în prejudiciu multe interese ale țării și s-ar face o confușiune unică în istoria popoarelor.

Esemplu de ceea ce ziserăm este că chiar astăzi mulți din avocați s-a prezentat la cancelaria comisiei, arătînd că nu pot să citească documentele scrise cu litere vechi și cerînd să le transcriem cu litere moderne. Chiar onorabilu Minister al Cultelor, pe lingă adresa nr. 188 de la 20 ghenarie corent, a trimis comisiei mai multe documente, ca să le transcrie cu litere moderne, căci nu se putea citi.

Iată argumentele care fac să se prevadă încă d-acum nu numai necesitatea de a ezista în permanență această comisie, dar și aceea de a se reforma și a se aduce în stare de *școală paleografică*, unde junii impiegați să poată lua noțiunile necesarii pentru descifrarea actelor paleografice ¹⁾.

22

1860, septembrie 10.

REGULAMENT PENTRU TRANSCRIEREA DOCUMENTELOR MĂNĂSTIREȘTI

Jurnal

Astăzi la 10 septembrie anul 1860, subsemnații, membri[i] ai Comisiei pentru transcrierea prin condiții a documentelor mănăstirești, delibărînd asupra regulilor și disciplinei ce urmează a se stabili de acum înainte la transcrierea documentelor, am chibzuit și hotărîm să se observe, nestrămutat, regulile următoare.

Clasificarea documentelor.

I. Clasificarea documentelor, în bune și netrebnice, se va face de către domnii membri, în complet, prin majoritatea voturilor. Iar observațiile, corecțiunile și regularea materialului, pe proprietăți și dupe ordinul cronologic, se va face de domnul secretar, împreună cu unul din membri, dupe ce se va stabili în complet regula și modul de procedare.

II. Sub numirea de acte necesarii se vor înțelege: hrisoavele domnești, decretale, actele de vinzări, actele de daniel, hotărînicile, cărțile de judecată, dovezile, mărturiile, cărțile de blestem și orice acte doveditoare de dreptul ce au casele publice asupra proprietăților lor.

III. În categoria actelor netrebnice intră toate hrisoavele și orice acte domnești de milă de sare, de vamă, de vinăriciu, de oerit, de scutelnici și de sclavi. Tot în această categorie intră și corespondințele particulare, ale igumenilor cu arendașii moșiilor, copiile neadeverite de nici o autoritate și orice alte acte lipsite de forma legală.

IV. Toate actele domnești, ce vor avea marturi li se va da numirea generică de *brisoave*; cel- ce vor avea numai subscrierea domnului și adevărarea marelui logofăt, sau și fără dinsa, se vor numi *decrete*; iar rezoluțiile puse de domni asupra petițiilor și răvașelor domnești de hotărînicii se vor numi *ordine domnești*.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 143—146; concept. Acest memoriu este trimis la Ministerul Cultelor, cu adresa nr. 113 din 1 sept. 1860, în care se arată că, din 1852 pînă la finele lunii august 1859, comisia a transcris 6300 coale, la care se adaugă corespondența și copiile trimise ministerului. Iar de la 1 sept. 1859—1 sept. 1860 a transcris 2700 coale (Ibidem, f. 142; concept).

V. Celelalte documente adică : înscrisuri de vânzare, cărți de danie și altele de felul acesta se vor numi *acte*. Zicerea *anafora* se va înlocui prin *carte de judecată* sau *relație* ; iar mărturiile și dovezile date în diferite pricini se vor scri tot cu numirea lor primitivă.

VI. Notarea stării documentelor se va urma după sistemul de notat introdus prin juralul încheiat la 7 ale luni noemvrie din anul espirat.

VII. La facerea materialului se va observa¹⁾ de acum înainte punctuația din actele originale și condicile cele vechi. Iar cînd în acele acte și condici se va găsi spațiu de loc alb lăsat într-adins pentru distingerea unui period de altul, la asemenea casuri se va pune punct la finele periodului trecut și se va începe cu literă mare.

VIII. În traduceriile din limba slavonă se va observa de aci înainte ca zicerile : „*Munte-Romînia*” și „*scaunala cetate*” să se înlocuiască, cea dintîi prin : „*Ungrovlahii*” sau „*Țara Rămînească*” ; iar cea de a doua prin „*scaunul cetății*”. Iar zicerea : *și is. singură voia* sau *șisa domniei mele* se va înlocui prin perifrased : *și însuși eu domnul am poruncit*.

IX. Domnul translator va fi dator ca în traducerea actelor să se ție cit se va putea mai mult de textul slavon și stilul cel grav și neamestecat cu radicalism modern ; să observe, cit se va putea, punctuația din actele originale și să nu adauge parențese și esplicări peste cele coprinse în menționatele acte ; iar idiotismii îi va înlocui prin perifrased rumine, combinate astfel ca ideia autorului să nu piară nimic din tăria ei.

Va mai fi dator, domnul translator, ca toate traducțiile să le transcrie curat, fără greșeli și să le adevereze cu subscrierea dumisale, căci ele țin loc de acte originale și ar fi un mare inconvenient să iasă din cancelaria Comisiei Paleografice acte cu îndreptări și ștersături într-insele.

X. S-a observat că la unele din acte sigiliul este în bună stare, iar la altele este rupt sau lipsește cu totul. Stabilim dar ca, la cazul dintîiu, să se scrie de către domni copişti : *Pecetea domnească* ; iar la celelalte să se întrebuițeze zicerea : *Locul pecetii domnești* sau *Pecetea cărută*.

XI. Datele se vor scri cu litere slave și cifrele arabe — puse în parentes. Sumele de bani se vor scri tot după această regulă ; iar stînjini și alte măsuri de teritoriu se vor scri cu literile cuprinse în original și se vor reproduce cu litere romine închise în parentes.

XII. Coalele transcrie de acum înainte se vor subscri totdeauna pe pagina întîiu și a treia ; iar pe paginile a doua și a patra să vor subscri numai cînd se va întimpla să fie sfîrșit de moșie.

XIII. Pentru o mai bună încredințare despre esactitatea transcrieri documentelor, de acum înainte coalele ce se vor găsi greșite la prima protocolire se vor transcri din nou și se vor protocoli de subsemnații.

Reguli disciplinare pentru domni (i) copişti.

XIV. Orînduirea domnilor copişti se va face prin concurs și după recomandăția domnului secretar. ce are acest drept dupe lege.

XV. Domnii scriitori copişti vor fi datori a se supune la regulile următoare :

a. Copierea sinetelor să nu o facă dupe supoziție, ci pentru orice zicere neînțeleasă să se consulte cu dl. secretar sau. în lipsă, cu dl. ajutor.

b. Coalele. ce dau pă fiecare zi, sînt datori, domnii copişti, a le transcri curat. fără răsături și cu proporțiuni regulate, ca la zilele destinate să le dea scrise ezact și frumuse.

c. S-a observat că dd. copişti, vîind a face iconomie în transcrierea coalelor, încep totdeauna titlurile de la mijlocul coalei și, prin ingenioasa dumncelor invenție, fac din acele titluri cite 5 sau 6 rînduri. Osebit de aceasta, s-a mai observat că între două acte lasă totdeauna de la 2 pînă la 3 rînduri nescrise. S-a văzut iarăși că scrierea coalelor nu se face cu proporția și simetria cerută, ci de multe ori se vîd scrise fără caligrafie și zicerile depărtate foarte mult una de alta.

Se avertază dar, dd. copişti, că, de acum înainte, toate coalele să le transcrie dupe medul ce li se va da de șeful cancelariei, căci cele ce nu vor fi scrise dupe această regulă nu se mai pot primi, ci se vor îndatora a scri altele.

d. Coalele ce se vor găsi greșite la protocolire și se vor corecta de subsemnații, vor fi datori, dd. copişti, a le transcri în cele dintîiu zile ale săptămîni, în proporție cu cantitatea lor și a le da spre colonație.

e. Zicerile abreviate le vor copia astfel precum există în original, oprindu-se totdeauna la litera cea din urmă a abreviațiunii și observînd să fie în armonie cu toți.

¹⁾ În text : osserva.

f. Cînd într-un document se va găsi adaos de scriere în josul iscăliturilor și al datei, atunci dd. copiiști sînt datori a scrie acel adaos lingă testul original al documentului, începînd dacapo și subliniînd acel adaos, ca să se noteze de subsemații; apoi, dupe aceea, vor pune data și subscripțiunile.

g. Titlurile actelor prințiare se vor transcrie d-acum înainte în chipul acesta: *brisooul, ordinul sau decretul* lui M... C... domnul țării, pentru moșia sau... m... n.

h. La toate coalele ce au note vor îngriji dd. copiiști a trage liniile pe la locurile unde vor fi acele note și la locul de notat.

i. La documentele ce se scriu dupe condici să se zică, sub titlu: Dupe condica veche, velumul... foaca...

j. Venirea la cancelarie va fi la noă ore și jumătate, pentru toți dd. copiiști, fără excepție, și plecarea va fi la trei.

k. Atribuțiile aceștii comisii fiind excepționale, dd. copiiști sînt datori a veni la cancelarie neîntrerupt, căci în r-alt chip se vor depărta.

l. Lipsirea sub titlu de boală nu se ține în seamă, decit numai atunci cînd amalașul va da dovezile cuvenite.

m. Domnii copiiști vor fi datori a conserva în transcriere ortografia și punctuația din actele cele vechi.

n. Acela care va nesocoti aceste reguli de mai sus se va depărta, fără a i se asculta vreo îndreptare.

o. Domnul șef al cancelariei va îndatora pe ajutorul său a nota venirea și plecarea fiecărui copist și a raporta odată pe fiecare săptămînă.

Membr. Com. Docum., I. Brezoianu, D. Orescu.

Articol adițional.

Protocolirea se va face totdeauna de către ddlor membri. Niciodată însă ea nu se va putea exercita fără ființa de față cel puțin a unuia din membri și a secretarului și translatorului, însemnînd cești din urmă notele cu plumb.

Șeful cancelariei, N. Philemon ¹⁾.

23.

1860, decembrie 15.

REGULAMENT PENTRU ALEGEREA ȘI CLASIFICAREA DOCUMENTELOR MĂNĂSTIREȘTI

Priimit 15 dechemvrie 1860, n. 162.

Regulamentul despre modul procedării în alegerea sau lămurirea documentelor de transcris prin condici.

1°. D. secretar va osebi toate pachetele în două: pacheturi relative la metoașe și schituri și pacheturi relative la episcopie.

2°. Fiecare metoh sau schit va avea condica sa osebită.

3°. Toate pachetele episcopiei propria se vor împărți în trei divisiuni, coprinzînd fiecare un număr de pachete d-o potrivă.

4°. Fiecare membru va regula cite o divisiune, adică luînd pachetele cite unul dintr-o divisiune, va alege documentele dintr-insul în bune și netrebnice, pe care le va trece într-o listă, dupe ordinul cronologic și pe care o va completa și cu documentele ce se mai găsesc numai prin condici. Săvîrșită odată această lucrare, lista va sluji de conductor în așezarea documentelor prin condici, a căror transcriere va începe îndată.

5°. Validitatea vericărui act ce va fi supus indoelei se va supune majorității, singură în drept de a hotărî trecerea lui în condică, ori lăsarea lui pe dinafară.

I. Brezoianu Odobescu

Considerînd că legea din 1841, fundamentală, nu stipuliază răspunderea d-asupra membrilor în proporțiune separată, am fost din început contrariu modului de procedare din acest jurnal. Acum însă mai cu osebite, după experiență de mai multe luni, m-am convins că alegerea documentelor în bune și rele, precum și clasificarea lor dupe proprietăți, întimpi-

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 152—154.

nind în tot momentul piedici și dificultăți insurmontabile, nu să poate efectua fără o compromitere exclusivă asupra fieșcăruia și fără o evidentă paralizare în prealabila lucrare a materialului.

Prin urmare, stăruiesc în prezisa opinie, ca toată expusa aci lucrare să se facă în complet, sau cel puțin supt majoritate, care singură are dreptul de a decide la asemenea cazuri.

D. Orescu

1861, aprilie 6¹⁾.

24.

1861, iunie 23.

ALEXANDRU ODOBESCU DEMISIONEAZĂ DE LA COMISIA DOCUMENTALĂ

primit 23 iunie

N. 9578, 26 iunie '861.

Domnule ministru,

Este acum un an decid am avut onoare a fi numit, de măriia sa domnitorul, membru la Comisia Documentală. Îndată ce am intrat într-această funcție am observat că modul ce se urmează auit în alegerea actelor cit și multe amărute ale transcrierii și ale protocolirei documentelor nu sint deloc conforme cu știința paleografică și diplomatică și că prin urmare nu pot produce rezultatul ce se cere de la lucrările comisiei, astfel încit conflictul care a adus, la 1852, desființarea lucrărilor anterioare ale comisiei, este iminent și pentru lucrarea ce s-a făcut de atunci încoace.

Aceste observații le-am arătat tutulor ministrilor ce s-au succedat de la acea epocă încoace, atit prin graiu cit și prin raporturi și proiecte de îmbunătățire a comisiei.

Cu toate acestea, fiindcă de atunci pînă în cele din urmă luni, comisia s-a ocupat cu transcrierea actelor de mai nainte alese, ale mănăstirei Vieroșul, care nu posedă alte documente decit niste copii defectuoase, într-o condică nelegalisată, am urmat a lucra la această mănăstire după modul adoptat, socotind lucrarea ce făceam de o importință cu totul secundarie.

Cind însă, acum, această mănăstire Vieroșul fiind săvîrșită de transcris, a sosit timpul a pune în lucrare Episcopia de Buzău, care posedă o sumă însemnată de acte originale și autentice, socotesc de a mea datorie a nu pune mina la această lucrare, mai înainte de a se fixa într-un mod precis și regulat atit sistemul de alegere și de regulare al actelor, cit și toate deosebitele chestii secundarii care privesc la transcrierea acestor acte și care singure pot produce cepii conforme cu scopul comisiei. De aceea, domnule ministru, împărțind toate actele episcopicii în trei secții, fiecare din membrii comisiei a luat asupra de a regula una din aceste secții. Opinia mea este că nu suntem în drept a lepăda, după simpla noastră inspirație, unele acte, ca netehnice. Am ordonat dar ca toate actele ce compun secția rezervată mie să se transcrie o primă oară d-a rindul și, în vremea pe cind se va face această lucrare pregătitoare, să decidem un sistem regulat de lucrare pentru viitorime.

Văo însă că azi, domnii colegii mei, formind o majoritate în contra opiniei mele, vor să-mi impue a alege actele după modul arbitrar întrebuintat pînă acum și mă amenință că, dacă nu voesc eu a face această lucrare, o vor face-o tot domnialor pentru secția mea.

Causa dată de domnialor pentru aceasta este că, urmînd numai cu transcrierea pregătitoare, se perde timpul. Ceea ce nu este întocmai așa, căci, mai tirziu sau mai curînd, această lucrare trebuie să se facă. Și, în sfîrșit, chiar de s-ar întîrzia puțin lucrarea, este, socotesc, mai folositor țarei a se face o lucrare bună — mai tirziu, decit a se cheltui de guvern peste 8000 lei pe lună spre a nu ajunge la alt țal decit la desființarea în cițiva ani a unei lucrări făcute rău, repede și cu cheltuieli inutile.

Fiindcă, însă, domnule ministru, domnii colegii mei stăruiesc într-această a domnialor opinie și chiar îmi impută nelucrarea — fiindcă nu voiu să lucrës rău, socotesc, domnule ministru, de a mea datorie de a mă retrage din funcțiile ce ocup astăzi ca membru al Comisiei Documentale și vă rog să cereti de la măriia sa înlocuirea mea cu o altă persoană, care să se învoiască su ideile de *statu quo* al comisiei, împărțite de amindoi ai mei colegi.

Primiți, vă rog, tordeodată, domnule ministru, încredințarea prea osebitei mele considerații, (Odobescu²⁾)

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 157.

²⁾ Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice, dos. 337/1861, f. 1 + 8.

25.

1861, iunie 30.

CGMISIA DOCUMENTALĂ RĂSPUNDE LA ACUZAȚIILE ADUSE DE AL. ODOBESCU

N. 9325. Priimit 1 iuliu 1861.

Principatele Unite

Domnule ministre,

Subsemnații, citind cu atențiune adresa domniei voastre cu no. 8445, de la 26 iunie, am văzut cu destulă părere de rău că domnia voastră, prin niște expresiuni foarte nobile, ne acușați că nu ne îndeplinim datoria conform cu spiritul și litera legilor fundamentale ale comisiei; și o faceți aceasta basată pe oarecari informații, dar mai mult pe arătarea în scris a domnului Odoobescu, colegul nostru.

Dacă această arătare s-ar mărgini numai asupra persoanelor noastre și ar fi fondată pe adevăr, am primit-o în tăcere și ne-am sili în viitor să îndreptăm greșelele noastre până acum. Dar prin adresa domniei voastre ni se impune să schimbăm modul proceduri lucrării; aci ne vedem siliți, domnule ministre, a vă da următoarele explicații.

Comisia Documentală, de la reconstituirea ei, urmată în anul 1852, și până astăzi a procedat conform legii fundamentale din anul 1841, a jurnalului Consiliului Administrativ din anul 1852 și a oficiului cu no. 51, al principelui domnitor de atunci, explicător legiuirilor ce menționaram, fără să se abată cit de puțin din spiritul lor, precum se dovedește din condicile a douăsprezece monastiri, pe care Ministerul Justiției le-a legalizat fără a face nici o observație din cele de acum; și dacă mai în urmă s-a ivit un conflict între ambele ministere: al Cultelor și al Justiției, acest conflict n-a venit din cauză că comisia nu și-a îndeplinit cu exactitate datoriile sale; ci din niște pretenții ale Ministerului Justiției, basate pe un raport al revisorului său, contrariu cu totul legilor și modului de procedură al comisiei și care pretenții n-au fost decit un pretext, prin care Ministerul Justiției voia să ascundă lipsa ce avea de angajați pentru colanarea condicilor; precum s-a văzut mai în urmă, din corespondința urmată în această cestiune și chiar din adresa Ministerului Justiției cu no. 10821 din anul 1860, prin care declară curat că revisorul său, avind altele de făcut, nu mai poate să-l întrebuițeze în colanarea condicilor comisiei.

Venind acum la cele arătate de d. Odoobescu, colegul nostru, ne mirăm, domnule ministre, cum tocmai dumnealui să arate înscris un neadevăr atit de mare, cind știe prea bine că clasificarea documentelor Episcopiei Buzău se face de pe regulele stabilite prin jurnalul de la 15 decembrie 1860, încheiat chiar după opiniunea sa! Acest jurnal, basat pe legiuirile comisiei și pe adresa onor. minister cu no. 269 din anul 1842, ce explică evident care anume documente să pot socoti trebuincioase și care ne trebuie, stă în arhivele comisiei, dovedind în tot timpul atit modul ei de procedură, cum și că majoritatea n-au refusat opiniunea dumnealui, cind au fost dreaptă. Din nefericire însă, dispozițiile acestui jurnal au rămas în cea mai mare parte neîndeplinite din partea dumnealui.

Să presupunem, pentru un moment, că noi ne-am neglijat datoria. Dar cum a putut dumnealui să cunoască aceasta, cind într-un an și citeva luni, de cind face parte în colegiul nostru, nu a venit la comisie decit prea rar și mai mult pe la orele cind se ridica șeanta! Acest adevăr îl constatează condicile monastiri Vicroșu, pe care le-a subscris fără să fi colanat dintr-insele decit un număr de coale foarte neînsemnat. Care condici ar fi putut să stea nelegate mult timp, dacă nu i le-am fi trimis acasă, să le subscie.

Recapitulind cele arătate, ne vedem siliți, domnule ministre, a vă face cunoscut cu onoare: întiu, că motivul ce a îndemnat pe colegul nostru a ne acuza vine din deseale chemări ce i-am făcut, atit verbal, cit și înscris — prin adresa nr. 50, ca să vie la cancelarie. a-și regula partea sa din documentele episcopiei, conform jurnalului citat, din a căveia neregulare să aduc mari împedicări progresului lucrării. Căci dacă declararea sa ar fi venit din sinceritate, ar fi trebuit să o facă mai dinainte și să nu suferă (depe părerea sa) a se cheltui banii statului în zadar; și al doilea, că comisia nu s-a abătut nici un punct măcar din statutele sale și nici că poate să se abată, fără a comite un abuz în contra legii.

Dacă însă se simte necesitatea de a se face preschimbări în legea și procedura actuală, binevoiti în cazul acesta, domnule ministre, a face să ni se comunice o altă lege, care,

desființind pre cea în vigoare, să explice categoric modul după care are a se urma în viitor clasificarea și transcrierea documentelor și vom îndeplini-o cu fidelitate.

Primiți, domnule ministre, asigurarea osebitei considerații ce vă păstrăm.

Mem. Com. Docum.,

I. Brezoianu
D. Orescu

Secretar, N. M. Philemon

1861, iunie 30, no. 57¹⁾.

26.

1861, iulie 7.

ALEXANDRU ODOBESCU DEMISIONEAZĂ A DOUA OARĂ DE LA COMISIA DOCUMENTALĂ

7²⁾ iulie 1861, Secția III.

No. 10235. La resolvarea d-lui ministru. S. I.

Domnule ministru,

În urma ordinului cu no. 8446 din 26 iunie 1861, ce mi-ați dat spre a intra în lucrarea postului de membru al Comisiei Documentale, m-am grăbit a mă duce la cancelarie, unde am văzut însă că domnii colegii mei dispuseseră de secția de documente încredințate mie, regulind, după modul domnialor, pachetele cu no. 10 (moșia Bănceștii), no. 12 (Bănuleștii) și no. 13 (Piclele). Am văzut încă și adresa cu care domnialor răspundeau la ordinul ce dăserăți în privința regulării documentelor.

Într-acele adres, domnialor, acuzându-mă de a-i fi pirit la dumneavoastră, cad cu înverșunare asupra-mi și mă învinovățesc a nu fi mers în curs de un an de zile mai mult decît de douăzeci de ori la cancelarie. De am mers de 20 sau de 50 de ori, aceasta nu se poate lesne constata, căci nici dumnialor nici eu n-am ținut socoteala. Dar ceea ce este pozitiv e că într-acele 20 de ori, ce eu voi fi mers, am făcut negreșit pînă acum tot așa de puțină treabă bună și temeinică cît și dumnialor în cele 365 de ori ce s-au dus în acest an la cancelarie.

Domnialor mă acuză încă d-a avea o purtare în contradicție cu jurnalul din...³⁾ 1861, subscris de mine. Acel jurnal, subscris de dl. Brezoianu și de mine, numai stabilească că documentele episcopiei și ale schiturilor sale se vor împărți în trei secții și că fiecare din membri[i] va regula în parte cite o secție, referindu-se la complet atunci numai cînd va întîmpina vre un act ce i se va părea nefolositor. Eu n-am procedat într-altfel: am vrut să am mai întîiu copii după toate actele; la urmă, lămurind acele copii și confruntindu-le cu originalele, să examinez actele cu deamănuntul și nu numai superficial. Atunci negreșit că dacă aș fi întîmpinat vre un act îndoiș, m-aș fi adresat la luminele domniilor lor, spre a-i constata validitatea. Nu este, dar, contradicție din parte-mi, între ceea ce am subscris și ceea ce am făcut.

Aceste învinovățiri și altele asemenea ar fi fost foarte puțin lucru, dacă domnialor n-ar fi cutezat a adăoga într-acele adres că eu am spus neadevăruri.

O asemenea insultă, domnule ministru, mă îndeamnă, cu toată părerea de rău ce simț de a vă nemulțumi, a stărui acum cu tot dinadînsul în demisia mea, căci înțelegeți foarte bine că onoarea nu-mi permite a avea nici o relație de înțelegință cu persoanele ce au subscris o asemenea necuviință.

Foarte mîhnit de a vă aduce supărare cu acest neplăcut conflict, vă rog, domnule ministru, să-i dați o grabnică soluție și să primiți încredințarea prea osebitei considerații cu care sunt al d-voastre plecat,

Odobescu⁴⁾.

Domnului ministru Secretar de stat la Departamentul Cultelor.

¹⁾ Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice dos. nr. 337/1861, f. 2 + 7.

²⁾ Îndreptat peste „6”.

³⁾ Loc alb.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice, dos. 337/1861, f. 3 + 6. La 22 sept. 1861, cu adresa no. 13441 (ibidem, f. 4) i se aduce la cunoștință lui A. Odobescu că demisia „nu vi se aprobă”.

27.

1861, septembrie 7.

COMISIA DOCUMENTALĂ ÎȘI SIMPLIFICĂ REGULILE DE TRANSCRIEREA ACTELOR

Primit la 7 septembrie 1861, n. 97.

Jurnal

Subînsemnații, luind în băgare de seamă dificultățile ce întîmpinăm în transcrierea documentelor, din cauza abreviațiilor neraționabile și a punctuațiilor neregulate, ce se găsește în mai multe din actele originale;

Observînd iarăși că prin copiere pe deplin a zicerilor abreviate nu numai că actele nu sufăr nici o preschimbare, ci din contra, devin mai inteligibile;

Considerînd iarăși că predecesorii noștri și-au permis a scrie vorba abreviată, întreagă, în copie și regularea punctuației, pe unde ia se găsește cu totul ridicolă;

Stabilim ca, de acum înainte, oricite vorbe abreviate se vor înțelege fără a lăsa cea mai mică îndoială, să se scrie în toată întregimea lor, spre a nu da posterității ocazie de contra-ziceri, care ar putea să puc în prejudeții interesele proprietăților publice.

Iar în ceea ce privește punctuația, stabilim regula următoare: toate actele eșite din orice cancelarie a guvernului și chiar cele redactate de particulari, care presupun orecare cunoștință literară, se vor transcrie, fără excepție, întocmai cu punctuația lor; iar cite vor fi scrise de persoane ignorante, a căror punctuație de mai multe ori se găsește nesuferită și ridicolă, acelea numai se vor transcrie fără nici un fel de punctuație, suprimîndu-se adică cu totul acele puncturi și virgule ridicole.

Mem. Com. Docum., I. Brezoianu,

D. Orescu¹⁾.

28.

1861, decembrie 8.

ALEXANDRU ODOBESCU CĂTRE MINISTRUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE, CERÎND ANUMITE ACTE ȘI CONDICI, ÎN VEDEREA PUBLICĂRII UNEI CULEGERI DOCUMENTARE

N. 130,

Anul 1861, dechembrie 8,

Principatele Unite

Domnule ministru,

Una din atribuțiile impuse Comisiei Documentale, chiar prin legea instituirii sale de la 1841, este de a alege din documentele mănăstirești, pe care ea este îndatorată a le regula și a le transcrie, toate actele ce pot avea o importanță pentru istoria țării și a așezămintelor religioase dintr-însa.

Această îndatorire a fost însă cu totul neglijată, chiar de la întemeierea comisiei și nu putem vedea fără părere de rău că douăzeci de ani de lucrări în această comisie n-au produs pînă acum nici o operă conformă cu alineatul din urmă al articolului 1-ii din legiuire, atîngător de extragerea și publicarea documentelor curat istorice.

Venim acum, printr-acest adres, domnule ministru, să vă cerem autorizarea de a întreprinde, precit ne vor ierta mijloacele, îndeplinirea acestei lacune, și de a da început unei culegeri de documente istorice, care se va putea și tipări, cu consimțămîntul domnii voastre, din fondul destinat pentru publicările istorice.

Deocamdată, unul din subscrișii, dl. Odobescu, va aduna acele acte de domni și de particulari ce se vor găsi anterior secolului al XVI, spre a elucida prin publicarea acestor acte acele epoci cu totul obscure în istoria noastră.

Pentru îndeplinirea acestui scop, domnule ministru, vă rugăm să binevoiți a ordona ca să se trimită, la Comisia Documentală, documentele și condicile coprinse în alăturata listă²⁾, carele îndată după cuvenita lor transcriere și prelucrare se vor înapoia onorabilului ministru.

Convins, domnule ministru, că veți prețui ca folositoare intenția ce ne îndeamnă a vă adresa această cerere, vă rugăm să primiți încredințarea prea osebitei noastre considerații³⁾.

1) Arh. St. Buc., ms. 774, f. 178.

2) Lipsește.

3) Arh. St. Buc., Comisia documentală, dos. 6, f. 11. La 21 dec. 1861, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice răspunde că cele mai multe din actele cerute fiind înaintate la Ministerul

MEMORIU DESPRE ÎNFIINȚAREA ȘI ACTIVITATEA COMISIEI DOCUMENTALE

Memoriu

despre înființarea Comisiunii Documentale, modificările ce a primit și lucrările sale până astăzi (1842—1862)

Încă de la reorganizarea principatelor prin Regulamentul Organic, trebuința de a asigura posesiunile teritoriale și de a curma deseale judecăți indemnase pe legiuitori a hotări delimitarea tuturor moșiilor din țară, atit particulare cit și ale statului (*Regulamentul Organic*, cap. VII, secț. IX)¹).

Proprietățile statului și mai ales cele mănăstirești reclamau grabnic o asemenea măsură : așezându-se într-un chip mai regulat veniturile statului câtă să se reguleze și averile publice ; asigurarea drepturilor lor nu se putea îndeplini decit prin conservarea și cercetarea titlurilor de posesiune, care prin puțina îngrijire și prin usul lor continuu înaintea instanțelor judecătorești, cit și prin greutatea discifării lor amenința să se piarză de tot cu timpul și astfel se aduc noi și nesfârșite contestațiuni și chiar pierderi însemnate în veniturile și proprietățile lor.

Pe de altă parte, avinturile literare în acea epocă cerea din studiul documentelor vechi, mai ales ale monastirelor, care a servit de depozit arhivelor istorice ale țării noastre, un fundament sigur pentru dovedirea drepturilor și luminarea analelor naționale.

Toate aceste trebuințe, rememorate prin ofisul domnitorului Ghica, din anul 1837, se prefăcuse de Obșteașca Adunare, la anul 1841, într-un proiect de lege, care înființă Comisiunea Documentală (*Buletin Oficial*, anul 1841, N. 86, ofis N. 528, iunie 7).

Legiuirea din 1841, care afară de puținele modificări — aduse sub domnitorul B. Știrbei, la anul 1852 — a fost norma co(n)stantă a lucrărilor comisiunii și determină organizarea pe bazele următoare :

Scopul și lucrările comisiunii era indoite : asigurarea averilor monastirilor închinat și neinchinat, prin cercetarea și transcrierea documentelor pe care se sprijină fiecare proprietate ; și deslegarea din cuprinsul documentelor a unui material de dovezi istorice, spre a servi de basă necontestabilă lucrărilor pentru dezvoltarea istoriei naționale.

Pentru garantarea autenticității reproducerei actelor, spre a putea ține locul originalelor, transcrierile se întărea cu pecetea domnească.

Comisiunea, spre a represinta atit interesele statului cit și ale monastirilor în parte, se compunea de 4 membri, din care unul, persoană bisericească, era ales de mitropolit. Totdodată, pentru săvîrșirea lucrărilor sale, se prescria comisiunii un termen de trei ani și, în privința cheltuielilor ocașionale prin aceste lucrări și pentru susținerea ei, budgetul ei era lăsat cu totul în sarcina monastirilor.

Comisiunea intră în lucrare cu începutul anului 1842 și se urmă pînă la anul 1843, cind domnitorul, în înțelegere cu Obșteașca Adunare, o suspendă provisoriu (prin decretul din acel an, mai 29, sub n. 463), lăsind însă cancelaria, sub direcțiunea secretarului, să urmeze transcrierea actelor cercetate și clasificate de comisiune.

Această lucrare urmă pînă în anul 1851, cind domnitorul Știrbeiu numi o comisiune de revisiune, spre a cercera lucrările săvîrșite pînă atunci.

Comisiunea primitivă cercetase și regulase actele monastirilor neinchinate și a două din cele închinat : Golgota și Dedulești, căci celelalte monastiri închinat refuseră toate de a prezenta actele lor la comisiune.

Comisiunea primitivă însă lipsise cu totul la scopul înființării sale și astfel lucrarea făcută în zece ani rămînea cu totul zadarnică.

Însărcinată a cerceta și clasifica actele și a le reproduce cu toată esactitatea, spre a avea valoarea originalelor, comisiunea împărțise actele în două categorii : acte constatînd drepturile de posesiune și acte netrebnice, adică cele care nu putea servi de dovadă a drepturilor de stăpînire teritorială ; aruncase însă în cea din urmă categorie mulțime de acte bune de propriețate și astfel micșora tîrîcia ce resulta din garanția reciprocă a totalului actelor unei proprietăți.

Justiției, se vor trimite îndată ce „se vor primi de acolo, legalizate” (ibidem, f. 12). La 4 ianuarie 1862, Odobescu revine cu cererea la minister și conform „înțelegerii verbale ce am avut onoarea a avea cu domnia voastră”, cere ca actele ce se găsesc la minister să fie încredințate lui Stoița Petrescu, iar cele de la Ministerul Justiției să fie luate de același (ibidem, f. 13). Corespondența se oprește aici.

¹) Formează art. 343—348 din Regulamentul Organic (N. E.).

Desființându-se comisiunea, copiele trase după acte — făcute fără stabilire de reguli paleografice, fuseseră reproduse fără esactitate și fără îngrijire; neprotocolite și îndreptate în copii prin răsături și adăogiri, nimicnicea cu totul valoarea de autenticitate cerută prin legiuire și garantată prin pecetea domnească.

Atribuțiunile istorice, prin desființarea membrilor, rămaseră asemenea cu totul înlăturate.

Comisiunea de reviziune arată toate acestea prin raportul său către domnitor și ceru menținerea comisiunii, reînființarea membrilor, depunerea actelor monastirilor închinat, reînceperea lucrării făcută și totdeauna adăogirea personalului cancelariei, spre a para inconvenientul numeroaselor copii ce era obligată cancelaria a da înscrisuri după actele ce le avea în deposit, pentru împlinirea trebuințelor monastirelor, în procesele lor.

În urma raportului acestei comisiuni și a desbaterei Consiliului Administrativ, domnitorul piliu jurnalul consiliului, cu puține modificări, prin decretul n. 51, ianuarie 19, anul 1852.

Reorganizarea adusă prin acest decret câtă să dea o direcțiune mai conformă spiritului legiurii din 1841, lucrărilor comisiunii, și se hotări în privința copiilor mai multe reguli determinate prin jurnalul Consiliului Administrativ, afară de regulile privitoare la starea originalelor după care se trage copiele; hotărâ încă ca membri să adevăreze copiele prin subscrierea lor la fiecare foaie, reîncepând lucrarea și protocolind toate copiele făcute și în urmă, trecind prin a doua protocolire în Ministerul Justiției, să se întărească, condicele formate, prin pecetea domnească.

Lucrările istorice însă, recomandate prin raportul Comisiunii de reviziune, nu fură menționate de loc și astfel remaseră firește a se urma tot după legiuirea din 1841.

Comisiunea înființată atunci, prin numirea a doi membri, din care unul era directorul Arhivelor Statului, și începu lucrările, conform decretului domnesc.

În anul 1856, prin ofis cu n. 94, domnitorul Ghica adăose un al treilea membru.

Personalul comisiunii, adăogat la anul '52 cu un ajutor și doi copisti, se mai modifică la 1859, după cererea membrilor, prin desființarea unui ajutor și adăogirea a 6 copisti și rămase astfel compus până acum.

Viciurile lucrării primitive, care puseseră în restituire esistența comisiunii, nu se înlătură însă cu desăvârșire, nici în lucrarea acestei noi comisiuni.

Clasificarea, în acte bune și netrebnece, se făcu fără o discernare esactă; lucrările istorice fură cu totul înlăturate și mai ales lipsa de reguli paleografice fixe, care să hotărască într-un chip uniform și stabil reproducerea vechiului mod de scriere, să să dea valoarea de autenticitate necesară copiilor înaintea tribunalelor, aduse un conflict, neteterminat încă, între Comisiunea Documentală — prin Ministeriul Cultelor și Ministeriul Justiției, însărcinat a protocoli și a întări copiele făcute.

Comisiunea instituită la 1851 reîncepu lucrarea făcută de întea comisiune și termină până în anul încetat clasificarea și transcrierea actelor tuturor monastirilor neînchinat, dimpreună cu cele două închinat, rămânând încă de lucrat mitropolia și episcopiele.

Causele întârziării acestor lucrări, însă, fură mai cu seamă mulțimea copiilor trimise, afară din cele făcute pentru condiții și apoi lipsa în cancelarie de buni lucrători; la înființarea comisiunii, depunându-se printr-o greșită măsură toate actele monastirilor deodată, cancelaria fu stăvilită în lucrarea specială cu care era însărcinată, prin obligațiunea de a scoate numeroase copii cerute de Ministeriul Cultelor și de egumeni, pentru susținerea dospelor procese ale posesiunelor monastirești.

Asemenea lucrătorii cancelariei, puțin retribuiți, în comparare cu însărcinările lor mai dificile de ale celorlalte cancelarii și chiar cu lefale fixate pentru legiuirea primitivă, și neavând în această cancelarie restrinsă nici o perspectivă de înaintare, se retraseră cu încetul, cei mai buni, spre a trece în alte ocupațiuni sau alte posturi mai avantajoase.

Comisiunea actuală, numită în anul trecut, la septembrie, a căutat să evite în lucrările sale neîndeplinirile care a întârziat și a viciat lucrările săvârșite în trecut și a ținut mai cu seamă la îndeplinirea cu esactitate a scopurilor înființării acestui institut. Clasificarea în acte bune și netrebnece, adoptată de toate comisiunile anterioare, a menținut-o, restringând însă, pe cât i s-a putut, numărul actelor netrebnece, cari presintă, mai mult decit celelalte, un interes istoric.

Aceste acte, care până acum se înăpăia monastirilor, fără a se transcrie, socotește a le recopia după săvârșirea regulării și transcrierea actelor de proprietate a monastirei a cărei aparțin, spre a forma astfel un material istoric, prevăzut și hotărât prin legiuirea de la 1841. În transcrierile definitive pentru formarea condicelor a căutat să reproducă actele vechi după un sistem regulat și bine definit, basat pe reguli paleografice fixate după modelul scrierei secolilor trecuți, spre a garanta printr-o decopiere fidelă autenticitatea condicelor formate de comisiune. În privința aceasta, comisiunea a elaborat un regulament pentru lucrările sale,

pe care va avea onoare a-l prezenta în curând la aprobarea domniei voastre. Așezămintul care se află acum în lucrare este Episcopia Buzăului, după care acte s-a făcut prima copiere aproape în totalitate și s-a început și transcrierea definitivă pentru formarea codicei.

Rămâne, dar, încă de lucrat, comisiunei: Mitropolica, a cărei acte sînt depuse în arhiva sa, episcopiele de Argeș și Rimnic și apoi monastirile închinat, conform legiului din 1841. În urma săvîrșirii acestora mai sînt monastirile spitalelor și, după chibsuirea guvernului, celelalte stabilimente publice¹⁾.

30.

1862, ianuarie 31.

TABEL DE LUCRĂRILE COMISIEI DOCUMENTALE

Tabele de lucrările comisiunei

Litera A

Tabelă generală de lucrările comisiunei de la înființarea ei

Nr.	Numirea așezămintelor	lucrate dela 1842-1851	Lucrate de comisiunea dela 1852 pînă acum	
			nr. actelor transcrise ale fiecărui așezămint	data săvîrșirii lucrării
1	Monast. Dealului	lucrată	71 }	1852, iunie 9; lucrate și transcrise împreună
2	Strihaia	idem	74 }	
3	Arnota	idem	168 }	1853, aug. 8;
4	Motru	idem	140 }	
5	Glavacioc	idem	149 }	1853, sept. 30;
6	Znagov	idem	158 }	
7	Rîncăcirov	idem	73 }	idem
8	Deduleștii	idem	127 —	1854, iun. 12 { mănăstiri închinat
9	Golgota	idem	102 —	
10	Sadova	nelucrată		1854, iunie 3. Neavînd acte, s-a transcris numai condica veche
11	Cîmpulung	lucrată	627	
12	Govora	idem	227	1856, iunie 24
13	Schițul Cotmeana	lucrată	67	1857, fevr. 5 { meto-curii ale Coziei
14	Trivalea	idem	126	
15	Seaca	idem	14	1858, apr 1
16	Monast. Cozia	idem	256	1860, ian. 23
17	" Bistrița	lucrată	707	1861, sept. 4
18	" Tismana	idem	894	Terminată și netrimisă încă Onor. Minis-ter în lucru
19	" Vieroșu	nelucrată		
20	Episc. Buzău	idem	—	
Total		17	3980	

N. B. Acestea toate transcrise în număr întreg; afară de copiele trimise la minister și care pot înfățișa un total de mai mult de 20.000 coale²⁾.

¹⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 182—187; concept. Memoriul este trimis cu nr. 11 din 31 ianuarie 1852, ministerului (ibidem, f. 181, concept).

²⁾ Arh. St. Buc., ms. 774, f. 193; concept, anexă la memoriul din 31 ianuarie 1862.

ARHIVISTICA DE PESTE HOTARE, DUPĂ AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

AURELIAN SACERDOȚEANU

Într-un studiu anterior am încercat să înfățișez pe scurt evoluția arhivisticii pornind de la cel mai vechi manual de arhivistică (1568), ținând seama numai de cele mai importante, precum și periodicele de arhivistică, iarăși de la cel dintii (1806) și pînă în timpul celui de al doilea război mondial¹⁾. S-a putut vedea acolo că în timp ce manualele și studiile de arhivistică au fost destul de numeroase și bogate în problematică, periodicele de specialitate au fost relativ puține. Multor țări le lipseau cu totul și unele și altele. De data aceasta vrem să adăugăm informația noastră cu o privire rapidă asupra progreselor arhivisticii după cel de al doilea război mondial. Timpul este scurt dar opera săvîrșită în acest răstimp este de importanță deosebită. În articolul de fond: *Pentru întărirea continuă a legăturilor științifice între istoricii din toate țările*, s-a observat just că în acest timp „se dezvoltă cu succes paleografia, diplomatica, sfragistica, geografia istorică, numismatica și alte discipline auxiliare ale istoriei” și că „știința istoriei folosește de asemenea marile realizări ale lingvisticii și etnografiei contemporane”²⁾. Arhivistica și arhivele aveau să aducă în toate acestea o deosebită contribuție.

Este un fapt cunoscut că războaiele, între alte distrugeri de bunuri culturale, nu cruță nici arhivele care, dintre aceste bunuri, sînt și cele mai puțin rezistente. În timpul acestui din urmă război arhivele au suferit mult mai multe pagube în comparație cu războaiele de mai înainte. Din cauza aceasta, spre a se asigura mai bine tezaurul arhivistic salvat, mișcarea arhivistică generală a căpătat o extindere neobișnuită și o adîncire științifică a problemelor cum nu se întîmplase pînă aici.

Dacă am avea în vedere considerentele de mai sus cineva ar fi înclinat să creadă că în paginile de față va găsi indicații, fie ele și sumare, despre toate. Ținem să spunem de la început că nu acesta ne este gîndul. Nu sîntem preocupați nici măcar de științele auxiliare ale istoriei, necum de studiile istorice, ci numai de ceea ce au produs arhiviștii înșiși

¹⁾ A. Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, în rev. „Hrisovul” VII (1947), p. 5—47.

²⁾ *Za dalneisee ukreplenie nancinib sviazei mejdu istorikumi vseh stran*, articol de fond în „Voprosi istorii”, nr. 3 (1951); trad. în „Analele romino-sovietice”, *Istorie*, nr. 4 (1955), p. 5.

în profilul muncii lor. Și nici aici nu putem menționa totul. De aceea am căutat să ne orientăm numai după problemele de seamă care frământă arhivistica actuală.

Pentru mai multă claritate și mai lesnicioasă orientare socotim util să le arătăm de la început. Mai întâi ni s-a impus chestiunea informării reciproce naționale și internaționale realizată pe două căi: publicarea de periodice, culegeri de studii și manuale de arhivistică și prin congrese și reuniuni internaționale și locale, comunicări și expoziții arhivistice. Cele dintii au darul de a face legături trainice dar statice, în timp ce cele de al doilea sînt vii, de la om la om, dinamice.

În al doilea rînd ne-am interesat de lucrările tradiționale ale arhivistului: inventare, repertorii, ediții de documente și studii, mai ales privitoare la problemele noi tratate de pe poziții marxist-leniniste. Între acestea intră în mod natural istoria instituțiilor creatoare de arhive, istoria fondurilor arhivistice create de aceste instituții și, în sfîrșit, istoria arhivelor statului ca instituție de stat. Ne dăm seama că informația noastră aici are cele mai multe lacune, dar nu am socotit necesar să folosim nici măcar tot materialul informativ ce ne-a stat la îndemînă.

Am crezut că este mai cu folos să jalonăm problemele actuale arhivistice mai acute. Între acestea intră starea juridică în raport cu statul și cu interesul obștesc al arhivelor private, economice și eclesiastice. Rezultă chiar din această însăilare că personal nu înțeleg să socotesc arhivele eclesiastice drept arhive private. Apoi problema selecționării arhivelor în conexiune cu spațiul de colocare, local și mobilier, cum și igiena de care să se îngrijească arhiviștii. În același cadru al noilor probleme intră și constituirea de arhive ale fotografiilor, fonogramelor și microfilmelor, care n-au preocupat pe arhiviștii burhezi decît în cazuri excepționale.

În sfîrșit am căutat să dăm o scurtă privire asupra metodicei arhivistice și terminologiei necesare muncii arhivistice. Aici nu am evitat să aduc și un omagiu arhiviștilor, acești harnici lucrători, precum o dovedește întregul produs al strădaniei lor.

Această înflorire a studiilor arhivistice nu este întîmplătoare. Ea rămîne în strînsă conexare cu studiile istorice care, de data aceasta, au părăsit cu totul atît punctele de plecare idealiste, cît și metoda formală de investigație. Dacă după Octombrie 1917 materialismul istoric era o excepție în afara hotarelor Uniunii Sovietice, după 1945 el formează unica bază științifică a studiilor istorice în țările lagărului socialist și chiar în cercetările științifice ale unor oameni de știință progresiști din țările capitaliste. Azi este un fapt deplin cunoscut că știința marxist-leninistă a schimbat total nu numai temele istorice vechi și a impus istoricilor probleme noi de cercetare, dar a modificat esențial însăși metoda de lucru de la investigație pînă la încheierea concluziilor oricărui studiu. Ea cere istoricului cunoașterea integrală a tuturor documentelor vrednice de încredere și folosirea lor în mod critic. Această cerință i-a trimis pe toți istoricii în arhive, să caute și să folosească documente originale, necunoscute sau pînă acum ascunse cercetării lor. După cum s-a spus, în materialismul istoric nu trebuie să vedem „o schemă universală, care îl scutește pe cercetător de studierea serioasă și minuțioasă a întregului ansamblu de fapte,

ci firul conducător, metodologia științifică ce-i dă posibilitatea de a studia just procesul concret-istoric¹⁾. De aci avîntul luat de mișcarea arhivistică.

Dar nu numai mișcarea istorică are nevoie de arhive. Tehnica și economia națională au recurs și recurg tot mai mult la ele. Se poate spune cu toată siguranța că nu este nici un sector al activității omenești care să nu recurgă la arhive vechi sau noi.

Războiul a adus sărăcia și ruina nu numai pe teritoriul, din nenorocire atît de vast, pe unde a trecut frontul. În acest masacru de oameni au fost distruse și nenumărate bunuri culturale și materiale, nu numai în zonele de lupte, ci mult și în spate. Arhivele au avut și ele de suferit pagube imense și ireparabile. Referințele în care se arată aceste distrugeri sînt numeroase și ocupă un spațiu apreciabil în toate revistele. Nu ne este posibil să le arătăm pe toate și nu este nici necesar. Putem totuși să spunem că din ele rezultă unele învățăminte. În primul rînd orice evacuare aduce pierderi de materiale. Al doilea arhivele dispersate au avut cel mai mult de păgubit în zonele de mișcare a trupelor; cazul arhivelor austriece și germane este notoriu în această privință. Localurile arhivelor trebuie să fie construite cu mare rezistență și cu depozite subterane în care să se evacueze grabnic măcar materialul cel mai prețios. Arhivele particulare și de familie, neprotejate de prestigiul oficial, au avut de suferit mai mult decît cele de stat, atît din pricina trupelor, cît și a concetățenilor înșiși, prin jaf și comercializare²⁾. Acest fapt a determinat pe arhiviști să se avînte în cercetarea arhivelor și să aducă la lumină cît mai mult material documentar. Acesta este alt motiv de înflorire a cercetărilor arhivistice și de asociere a tuturor cercetătorilor științifici la strădania lor. Țările socialiste, care au avut cel mai mult de suferit în această privință, stau în fruntea mișcării documentariste. Astăzi ea a trecut cu totul în domeniul internațional.

Cel mai important eveniment în cunoașterea internațională a arhivelor, fie cît de sumar, îl constituie publicarea „Anuarului internațional al arhivelor”³⁾. Pe baza unui chestionar de 13 întrebări, trimise prin corespondență, se arată aci situația organizatorică actuală din aproape toate țările.

Totuși, în țările socialiste se depun eforturi deosebite spre a cunoaște reciproc munca arhivistică prin colaborări directe sau prin traduceri de lucrări, studii sau recenzii, prin comunicarea măsurilor legislative și prin informații bibliografice și documentare. Periodicele polone și maghiare stau pe primul plan în acest efort constant. Nu este lăsată la o parte nici munca arhivistică românească⁴⁾.

Notele și broșurile, care abundă la tot pasul, nu izbutesc să țină un contact permanent între cercetător și documentarist. Legătura permanentă a omului de știință cu colegii și cititorii săi se face de obicei prin reviste.

¹⁾ *Art. cit.*, p. 9—10.

²⁾ Cf. *Kriegsverluste und -zerstörungen an nichtstaatlichen Archivgut in Oesterreich*, în „Der Archivar”, VII (1954), p. 171—178.

³⁾ Publicat în *Archivum*, V (1955). Ordonarea materialului s-a făcut de arhivistul francez R.-H. Bautier.

⁴⁾ *Levéltári biradó*, II (1952), p. 96—100.

Și aceasta chiar mai mult decât prin lucrări speciale. În același timp o revistă este și un organ de luptă, de propagandă și de ținere la curent cu noul. În plus ea este și mai la îndemina oricui, contribuind imens de mult la propășirea științei. Acest lucru este valabil și pentru arhivistică. Numai că pînă la al doilea război mondial periodicele arhivistice erau destul de puține, dar și mai puține aveau un profil arhivistic bine definit. În perioada de care ne ocupăm constatăm însă că ele au căpătat o eflorescență pe care în adevăr o putem numi uimitoare.

Cu rare excepții toate vechile periodice au continuat să apară, uneori cu întreruperi din cauza războiului. Astfel *Revista Arhivelor*¹⁾, cunoscuta publicație germană care a avut cel mai adecvat profil arhivistic, își reia apariția în 1950, adaptîndu-se noilor exigențe științifice în mare măsură. Totuși, credincioasă tradițiilor sale, își schimbă cu greu conținutul de idei, cu toate că oferă un larg spațiu și informației arhivistice din țările socialiste.

Apreciata revistă *Comunicări arhivistice* de la Budapesta, cu apariție continuă pînă în 1946, are o întrerupere de opt ani, spre a reapărea în 1954 ca organ al Centrului Național al Arhivelor²⁾. Merită să redăm profilul acestei reviste în forma sa nouă, căci după părerea noastră este în adevăr un profil arhivistic: 1. Cultivarea arhivisticii și studiul problemelor teoretice de arhiveconomie, articole privind organizarea, statutul juridic, perfecționarea profesională; diferite sectoare ale muncii arhivistice: clasare, selecționare, redactarea instrumentelor de lucru, inventarierea; studierea problemelor arhivelor curente și fixarea terminologiei. 2. Studierea științelor auxiliare ca: paleografia, diplomatica, epigrafia, sigilografia, heraldica, arheologia etc. 3. Cercetări de arhive (analize de fonduri în ansamblul lor sau parțial și studii specifice). 4. Istoria arhivelor. 5. Statistica istorică. 6. Istoria administrativă. 7. Publicări de izvoare. 8. Recenzii despre publicații de specialitate ungurești și străine. Rezultă de aci că pe primul plan stă arhivistica cu toate obligațiile sale și numai ca ultimă sarcină este publicarea de materiale documentare, care este fără îndoială o sarcină mai ușoară și mai la îndemînă. Din motive obiective, în primul rînd lipsa de cadre pregătite să dea adevărate contribuții arhivistice, un timp va trebui să domine munca arheografică.

În 1947 își reia apariția foarte interesanta revistă arhivistică polonă, *Archeion*³⁾, care-și câștigase un loc de frunte în arhivistica generală înainte de tragica distrugere a Poloniei de către hoardele naziste. Profilul ei rămîne legat de arhivistica generală și mai ales de istoria instituțiilor și fondurilor arhivistice polone.

Pe linia sa continuă să meargă și revista *Arhive, biblioteci și muzee din Belgia*, dar aci luptă cu greutate mari fiind editată de Asociația conservatorilor de arhive, de biblioteci și de muzee din Bruxelles⁴⁾.

¹⁾ *Archivalische Zeitschrift*, München.

²⁾ *Levéltári Közlemények*. A Levéltárak Országos központjának folyóirata, vol. 25, Budapesta, Editura Academiei, 1954.

³⁾ *Archeion*. Vokladem Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, Varșovia, vol. XVI (1947).

⁴⁾ *Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique*. L'Association des conservateurs d'archives, de bibliothèques et de musées, Bruxelles.

Buletinul Școalei de Arhivistică din Cehoslovacia se transformă într-un buletin de informație curentă, *Revista Arhivelor*¹⁾.

În Canada încă din 1940 apare un buletin anual al arhivelor, dar el nu este al arhivelor de stat, ci al Bisericii Unite²⁾.

Informațiile Arhivelor Statului din Italia, începute în 1941 și interesate mai ales în a arăta ce conțin arhivele, în 1955 își schimbă numele în *Revista Arhivelor Statului*, cu un profil mult mai variat și mai apropiat nevoilor științifice contemporane³⁾. Domină însă studiarea modului de conservare și de inventariere a arhivelor, cu specială privire la Italia.

Dintr-o informație ce posedăm și în Spania apare un *Buletin al Direcției generale a arhivelor și bibliotecilor*⁴⁾.

Ceea ce bucură nu este faptul că aceste reviste continuă să apară, ci faptul că numărul lor a sporit și mai mult. Aproape în fiecare țară și-a făcut apariția câte un organ periodic special închinat arhivisticii. Cu părere de rău că nu putem vorbi despre toate ne mulțumim cu indicarea unora, care prezintă un interes mai apropiat de preocupările noastre. Mai întâi ne referim la *Arhivarul*, foaie de comunicări pentru arhivistica germană, publicată de Arhivele Statului din Düsseldorf, prin grija Asociației arhivarilor germani⁵⁾. Curînd după aceea administrația arhivelor statului din Republica Democrată Germană scoate la Berlin *Comunicări arhivistice*⁶⁾. Îmi rămîn necunoscute articolele lor program, dar din folosirea unor numere sporadice reiese clar că amîndouă privesc în mod egal toate problemele cerute de arhivistica actuală. Un loc deosebit ocupă problema documentării. Revista din Germania Democrată acordă o mai mare atenție schimbului de informație și de experiență internațională, accentuînd cunoașterea arhivisticii din țările socialiste.

În 1949 a apărut la Viena *Comunicările arhivelor statului austriac*⁷⁾.

În Franța mișcarea arhivistică este mai răspîndită și de aceea mai puțin pregnantă. Dedicată exclusiv arhivisticii este *Gazeta arhivelor*⁸⁾. Și cu preocupări arhivistice, încă din 1951 mai apare *ABCD (Archive, biblioteci, colecții, documentare)*, revistă de informație curentă sub patronajul Asociațiilor profesionale a arhiviștilor, a bibliotecarilor, a conservatorilor colecțiilor publice din Franța și a Uniunii franceze a asociațiilor

¹⁾ *Archivni Časopis*, Praga.

²⁾ *The Bulletin. Records and Proceedings of the Committee on Archives*.

³⁾ *Notizie degli Archivi di Stato*, a cura del Ministero dell'Interno. I, Roma, 1941. — *Rassegna degli Archivi di Stato*, Ministero dell'Interno, Ufficio Centrale degli Archivi di Stato, Roma, XV (1955).

⁴⁾ *Boletín de la Dirección general de Archivos y Bibliotecas*.

⁵⁾ *Der Archivar*. Mitteilungsblatt für deutsches Archivwesen. Im Auftrage des Vereins deutscher Archivare, hrsg. vom Staatsarchiv Düsseldorf, I, 1948.

⁶⁾ *Archivmitteilungen*, hrsg. von der staatlichen Archivverwaltung in der Deutschen Demokratischen Republik, I, 1951.

⁷⁾ *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv*, Viena.

⁸⁾ *La Gazette des Archives*, amintită de Ch. Braibant (*Der Archivar*, IX, 3 (1956), col. 274) ca singura revistă arhivistică din Franța.

de documentare¹⁾. Ea se ocupă mai ales cu popularizarea științifică a problemelor aferente titlului ce poartă.

În Republica Populară Ungară, înainte de reluarea *Comunicărilor arhivistice*, pentru a înlesni informarea cadrelor interne atât în teoria arhivisticii, cât și în adaptarea ei în practica arhivelor maghiare, încă din 1951, Centrul Național al Arhivelor a inițiat apariția unui *Informator arhivistic* poligrafat²⁾. Programul său se poate preciza în: 1. Să studieze probleme generale cu privire la aplicarea în munca din arhive propunând și soluții și eventuale discuții. 2. Să traducă și să publice studii din domeniul arhivisticii socialiste. 3. Să urmărească unele probleme ivite în arhivele străine. 4. Să publice documente privind istoria arhivelor. 5. Să urmărească soarta arhivelor maghiare. Apărind de patru ori pe an el ține treaz interesul arhiviștilor pentru sarcina lor și le înlesnește îmbogățirea de cunoștințe. Prin conținutul său el devine interesant și pentru oricare cercetător, fiindu-i pus la dispoziție fără restricțiuni.

În R.P.F. Iugoslavia, din 1951 apare *Arhivistul*, organul oficial al Federației societăților de lucrători ai arhivelor din Iugoslavia, iar din 1953 al Consiliului general al arhivelor³⁾. Acesta nu este însă singurul periodic iugoslav fiindcă arhiva istorică a Republicii Populare Serbia scoate și ea o *Revistă a arhivelor*⁴⁾, ca și alte republici sau arhive iugoslave.

Asociația arhiviștilor englezi a scos de asemenea o revistă intitulată *Arhivele*⁵⁾. Este prima revistă engleză de acest fel.

Arhiviștii sovietici își valorificau activitatea științifică în coloanele cunoscutei reviste *Voprosi istorii* și în *Istoričeskii arhiv*, aceasta cu speciale preocupări arheografice. În urma dezbaterilor care au avut loc în 1954, când constatându-se că se dă prea puțin loc preocupărilor arhivistice, s-a hotărât să se editeze o revistă pur arhivistică. Pe temeiul acestei hotărâri revista *Arhiva istorică* a fost afectată numai acestui scop prin colaborarea Institutului de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S., a Institutului de Marxism-Leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. și a Direcției Generale a Arhivelor din Ministerul Afacerilor Interne al U.R.S.S.⁶⁾. În noua sa formă începe să apară în 1955. Un recenzent sovietic al primelor numere îi arată precis profilul care merită să fie reținut. „Publicația — se scrie în recenzie — este destinată istoricilor arhiviști, profesorilor din școlile superioare, propagandiștilor, profesorilor de școală medie, precum și cercurilor largi ale intelectualității sovietice. Ea va publica documente

¹⁾ *ABCD. Archives, Bibliothèques, Collection, Documentation*. Revue trimestrielle publiée sous le patronage de: L'Association professionnelle des Archivistes français, L'Association des Bibliothécaires français, L'Association générale des conservateurs de collections publiques de France, L'Union française des organismes de documentation, Paris.

²⁾ *Levéltári biradó*, editat de Levéltárak Országos Központja, Budapesta.

³⁾ *Arhivist*. Organ Saveza drustava arhivskih radnika FNRJ. I, 1951. Belgrad; apoi Organ Glavnog arhivskog Saveta FNRJ., din 1953. Nu am văzut-o dar despre primii săi cinci ani de apariție vorbește Mihailo Milovanović, *Pet godina časopisa „Arhivist“*, in „Arhivski pregled“, II (1956) nr. 3—4, p. 45—47.

⁴⁾ *Arhivski pregled*. Organ istoriskih Arhiva NR. Srbija, I (1955), Belgrad. Cu incepere din anul următor se tipărește în alfabet latin.

⁵⁾ *Archives*, editată de British Records Association-London, I, 1953.

⁶⁾ *Istoričeskii arhiv*, Moscova, 1955.

noi, va generaliza și va răspîndi experiența pozitivă, acumulată de arhivistica și arheografia sovietică, va publica articole de critică și bibliografie și va recenza culegerile de documente, lucrările din domeniul arhivisticii, inventare și conspectele fondurilor de arhivă. Ea va cuprinde de asemenea materiale cu privire la situația arhivisticii de peste hotare. În articolul redacțional al primului număr se arată că una din sarcinile urgente ale revistei este publicarea de materiale documentare în legătură cu istoria societății sovietice. Revista va publica și documente cu privire la istoria social-economică a Rusiei, a mișcării revoluționare muncitorești și țărănești din Rusia, a popoarelor din U.R.S.S., precum și documente în legătură cu problemele politicii externe a Rusiei prerevoluționare și a U.R.S.S.¹⁾ Acum își continuă programul fără abatere, cu un bogat conținut faptic și ideologic.

Vecinii noștri de la sud încă nu au o revistă anume pentru problemele arhivistice, însă le stă la dispoziție în acest scop *Revista istorică*, a Institutului de istorie a Bulgariei de pe lângă Academia Bulgară de științe²⁾. Mișcarea arhivistică bulgară începătoare este aci promițătoare.

Avînd în vedere importanța internațională a arhivelor era sosit timpul ca și în domeniul arhivisticii să se treacă la relații internaționale. Un organ periodic închinat acestui țel era deci necesar. Prin strădaniile arhivistului progresist francez Charles Braibant, directorul general al Arhivelor Naționale franceze, secundat îndeaproape de R.-H. Bautier, acest lucru a fost posibil. Astfel a fost posibil ca în cadrul UNESCO, care și-a luat asupra sa stringerea legăturilor internaționale din punct de vedere cultural și a schimbului de documentare, secția arhivistică încă din 1951 să înceapă editarea revistei *Archivum*, revistă internațională a arhivelor sub auspiciile Consiliului Internațional al Arhivelor³⁾. Primul volum cuprinde actele celui dintîi congres internațional al arhivelor, volumul al treilea pe ale celui de al doilea, iar al cincilea, anuarul internațional al arhivelor. Un volum este rezervat și congresului al treilea, care a avut loc la Florența.

Cu toate că s-au înmulțit atît de mult organele speciale de arhivistică totuși vechile reviste istorice nu au dat o atenție mai mică acestor probleme. Între acestea merită să fie amintită *Revista istorică* publicată de Societatea istoricilor din Varșovia⁴⁾. Prin studierea vechilor instituții polone ea aduce un real serviciu arhivisticii însăși.

Mai adăugăm cunoscuta revistă *Arhiva istorică italiană*, fondată de Vieuxseux la Florența în 1842 și publicată de Comisia toscană pentru istoria patriei. Una din ultimele fascicule, de aproape 600 pagini, este

¹⁾ Recenzie în „Voprosi istorii”, nr. 4, 1955, trad. în „Analele romino-sovietice”, *Istorie*, nr. 3, 1955, p. 132—133.

²⁾ *Istoriceski pregled*. Bălgarska Akademia na naukite, Institut za bălgarska istoria, I, 1945, Sofia.

³⁾ *Archivum*. Revue internationale des Archives, publiée sous les auspices du Conseil International des Archives, Paris, I, 1951.

⁴⁾ *Przegląd Historyczny*, wydawany przez Towarzystwo miłośników historii w Warszawie, cu apariție trimestrială, ajunsă acum la vol. XLVIII (1957).

închinată în întregime arhivelor toscane¹⁾, ca un omagiu congresului arhivistic internațional florentin.

După cum se poate vedea prioritatea publicațiilor arhivistice o dețin țările democratice în plină dezvoltare socialistă. Aci sprijinul statal este neprecupețit, în timp ce în țările capitaliste mișcarea arhivistică este susținută, prin slabe mijloace materiale, de unii intelectuali.

Cercetările științifice făcute în cadrul arhivelor își găsesc locul în diferite serii, publicații, cercetări, lucrări sau materiale, tipărite fie centralizat, fie pe administrații de arhive independente de conducerea centrală. Așa de pildă în Cehoslovacia aflăm „Culegere de lucrări arhivistice” (*Sbornik archivních prací*) în care se publică mai ales inventare prin îngrijirea Arhivei Centrale, în Ungaria „Publicațiile Arhivelor Statului Maghiar” (*Magyar Országos Levéltár Kiadványai*), cu mai multe serii, ca „Inventare arhivistice” (*Lévéltári leltárak*) sau „Acte” (*Iratok*) cu privire la diferite teme.

Astfel de culegeri nu se opresc aci. Nu există administrație de arhive care să nu-și aibă colecția sa de publicații. Tematica și colaborarea la ele este destul de colorată și de bogată. Aci însă nu este vorba numai de arhivistică, ci de toate științele auxiliare ale istoriei, cum și de istorie însăși. Menționăm ca un exemplu cu tradiție *Lucrările Institutului istorico-arhivistic* din Moscova²⁾, editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S. (1948—1957), din care au apărut pînă acum nouă volume. Volumele IV, V și VIII sînt scoase de catedrele „teoria și practica arhivisticii” și „istoria și organizarea muncii arhivistice”.

Dacă ne punem însă problema cunoașterii progreselor arhivisticii în ultimul timp, în mod firesc gîndul ni se îndreaptă și către manualele de arhivistică. De obicei orice manual are un caracter didactic și instructiv. Însă prin definiție un bun manual trebuie să reflecte în mod obiectiv stadiul în care a ajuns știința respectivă și să fie un moment autorizat pentru a porni la noi cercetări, care să ducă mai departe cuceririle științifice deja cîștigate. Aceasta este una din marile sarcini și ale manualului de arhivistică.

Dacă ținem seama și de faptul că un manual determină crearea unei serii de adepți, de susținători ai lui și formarea unei „școli” vădite sau anonime, ne dăm seama că importanța lui crește și mai mult. În limitele naționale ale patriei autorului, și sînt dese cazurile cînd și dincolo de acestea, un manual devine o călăuză sigură în materie. El poate domina științificește o întreagă perioadă de cercetări.

În sfîrșit, dacă ținem seama că, mai ales în domeniile practice, îndrumările unui manual se reflectă în munca de toate zilele, atunci vedem bine cît de mare este răspunderea lui. În munca arhivistică în special acest lucru este notoriu. Două exemple din trecut care au lăsat urme adînci în arhivistică, manualul parțial al arhiviștilor olandezi,

¹⁾ *Archivio storico italiano*. Fondato da G. P. Vissusseux e pubblicato della Deputazione Toscana di storia patria, anno CXIV, 410—411 (1956), Florența, cuprinde *Notizie degli Archivi toscani*, p. 147—684.

²⁾ *Trudi Istoriko-arhivnogo Instituta*, iar de la vol. V (1954) *Trudi Moskovskogo gosudarstvennogo Istoriko-arhivnogo instituta*.

tradus în multe limbi, și manualul lui Casanova¹⁾, și unul mai nou, al lui Miteaev²⁾, ne scutesc să mai stăruim asupra acestui punct. Rămîne să precizăm că în atare situație răspunderea manualului se mărește la maximum.

Avînd în vedere răspunderea pe care o are un manual este firesc să înțelegem de ce astfel de lucrări apar cu multă greutate. Starea haotică în care au ajuns arhivele după al doilea război mondial cerea însă o grabnică reorganizare a lor. Nevoile de ordin economic și profilactic cereau de asemenea căutarea de remedii salvatoare. Din aceste motive s-a căutat ca măcar în aceste sectoare arhiviștii să intervină cu propuneri și soluții care s-au dovedit a fi din ce în ce mai bune.

Cel dintîi manual redactat după război, după cît avem cunoștință, este al arhivistului sovietic Miteaev, deja amintit. Acesta privea teoria și practica muncii arhivistice și avea ca scop să fie la îndemîna arhiviștilor sovietici, care aveau mult de lucru întrucît arhivele ce îngrijeau suferiseră cel mai mult în timpul Marelui Război de Apărare a Patriei. Manualul lui Miteaev a avut darul să răspundă nevoilor de moment și să fie o călăuză de mîna întîii. Datorită prestigiului de care s-a bucurat în Uniunea Sovietică, s-a tradus și în alte limbi, dintre care menționăm maghiara³⁾ și polona⁴⁾.

A mai trecut o vreme apreciabilă pînă a apărut un alt manual privitor la tehnologia păstrării arhivelor datorit lui Mizin și Terevitinov⁵⁾.

Un al treilea manual apare în Germania Democrată. Legînd diplomația de arhivistică H. O. Meisner a dat în realitate un adevărat manual de arhivistică pentru documentele și actele epocii moderne⁶⁾. În prima parte Meisner fixează poziția manualului său față de izvoarele scrise arhivalice din timpurile noi. În a doua parte se ocupă de arhivistica sistematică pornind de la creatorii înscrisurilor, care sînt stăpîni, subordonați, la egalitate sau fără raport de ierarhie. Pentru fiecare se arată categoriile de acte respective. În partea următoare tratează geneza actelor și constituirea lor pînă devin bunuri arhivistice. După aceea, cum trebuie analizate documentele și actele din punct de vedere extern ca format, repartiția scrisului, materia subiacentă, cu ce s-a scris, starea de conservare și sigilarea. sau intern adică formular. date și semnături. Manualul se încheie cu o seamă de lămuriri despre nomenclatură și practica diverselor cancelarii, secretariate și registraturi.

¹⁾ Despre acestea v. A. Sacerdoșeanu, *Arhivistica*, in „Hrisovul“, VII (1947) p. 32—34 și 44—45.

²⁾ K. G. Miteaev, *Teoria i praktika arhivnogo dela*, Moscova, 1946, apărut sub redacția profesorului I. L. Maiakovski.

³⁾ K. G. Miteaev, *A levéltárgy elmélete és gyakorlata*. Trad. de Eva Gál și Tibor Hajdú, Budapesta, 1954, 223 p. Cf. „Levéltári közlemények“, XXVI (1955), p. 296—301.

⁴⁾ K. G. Mitajew, *Teoria i praktika pracy archiwalney*. Trad. de W. Suchodolski, K. Murza-Murzicz, A. Rybarski și A. Sienkiewicz, Varșovia 1954, 254 p. Cf. „Archeion“, XXIV (1955), p. 376—378.

⁵⁾ P. Ia. Mizin, N. A. Terevitinov, *Tehnologia branenia dokumentalnih materialov*, Moscova, 1950. A apărut sub redacția prof. I. L. Maiakovski.

⁶⁾ Heinrich Otto Meisner, *Urkunden-und Aktenlehre der Neuzeit*. Zweite durchgesehene Auflage, Leipzig, 1952, 241 p. + VII pl. Ediția I a apărut în 1950 și repede s-a simțit nevoia unei noi ediții, care a fost totuși revizuită.

Manualul lui Meisner privește în rîndul întîii Germania, dar o adaptare a lui poate fi de folos oricărei alte țări. De altfel Meisner a adus îndată unele completări teoretice, cu observații despre arhive și arhivistică¹⁾ și document și act ca noțiuni identice²⁾. Este în scrierile lui Meisner tendința de a scoate diplomatica din formalismul ei amortit și a-i da, cum este logic, un scop practic imediat. El mai dovedește că arhivistica nu poate face abstracție de diplomatică.

Arhivistul Adolf Brenneke, ca profesor la Institutul arhivistic din Dahlem-Berlin, în anii 1937—1939 a ținut un curs de arhivistică, completat cu informația în continuare pînă la moarte (1946). El nu l-a socotit încă bun de tipărit, dar prietenii și elevii săi au crezut că merită acest lucru. Și astfel prin grija lui Wolfgang Leesch, care l-a și completat, a apărut cîțiva ani mai tîrziu³⁾. După cum reiese și din titlu, manualul privește teoria și istoria arhivelor și nicidecum practica. Partea dogmatică este clară și substanțial ilustrată. Adesea ia poziție față de chestiunile controversate. Manualul se încheie cu o bibliografie uimitoare (1438 numere) și trei indici diferiți. Din punct de vedere al concepției rămîne adeptul arhivistului italian Casanova.

Sîntem informați că și în Statele Unite ale Americii s-a simțit nevoia unui nou manual pentru îngrijirea colecțiilor de documente federale din biblioteci, prelucrat de Ellen Jackson⁴⁾. După cît rezultă din titlu privește tot numai tehnica arhivistică.

Cu același interes practic publică un manual pentru arhivele tehnice și Kuzin⁵⁾. Acesta se referă la întreprinderi, pe care le prezintă pe genuri de producție, arată ce fel de acte produc în procesul activității lor și dă îndrumări de cum pot fi clasate, depozitate și luate în evidență arhivele lor. Este deci în același timp și un manual administrativ. Manualul acesta a născut îndată discuții cu propuneri de îmbunătățire⁶⁾. Este cea dintîi încercare de a îndruma munca arhivistică în cadrul întreprinderilor și organizațiilor economice, precum și studierea lor de către arhiviștii cercetători științifici.

¹⁾ H. O. Meisner, *Bemerkungen zur Archiv- und Aktenkunde*, in *Archivarbeit und Geschichtsforschung*, Berlin, 1952, p. 107—119 (Schriftenreihe des Instituts für Archivwissenschaft, 2).

²⁾ Idem, *Das Begriffspaar Urkunden und Akten*, in *Forschungen aus mitteldeutschen Archiven. — Zum 60. Geburtstag von Hellmut Kretschmar*, Berlin, 1953, p. 34—47 (Schriftenreihe der Staatlichen Archivverwaltung, 3).

³⁾ Adolf Brenneke, *Archivkunde. Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des europäischen Archivwesens*, Bearb. nach Vorlesungsnachschriften und Nachlasspapieren und ergänzt von Wolfgang Leesch, Leipzig, 1953, XIX + 542 p.

⁴⁾ *A manual for the administration of the federal documents Collections in libraries*. Prepared for the A.L.N. Committee on Public Documents by Ellen Jackson, Chicago, 1955, 112 p.

⁵⁾ A. A. Kuzin, *Tekhnicheskie arhivi. Uchebnoe posobie*. Pod redakției K. G. Miteaeva. Moscova, 1956, 253 p. (Glavnoe arhivnoe upravlenie. Moskovskii gosudarstvennii istoriko-arhivnii institut. Uchebnie posobie po arhivovedeniiu).

⁶⁾ L. A. Goldenberg — R. V. Ovcinnikov, *Posobie po tekhniceskim arhivam*, in „Istoriceskii arhiv“, 1957, nr. 2. p. 204—208. K. G. Miteaev, *Novie izdanie po teorii i praktike arhivnogo dela*, ibidem, p. 211—212.

Cu totul recent este manualul *Teoria și practica muncii arhivistice în U.R.S.S.*, redactat de un colectiv de arhiviști¹⁾. Aci se sintetizează fie prelucrând și folosind în mod critic „tot ce este înaintat, progresist în arhivistica rusă prerevoluționară și cea actuală de peste hotar”, fie ce a rezultat din cercetările arhiviștilor sovietici în construcția arhivistică. Manualul are menirea să ajute în munca practică pe arhiviștii istorici. Față de manualele precedente, al lui Kneazev (1935) și Miteaev (1946), acesta cuprinde un cerc mai mare de probleme, ca de pildă editarea documentelor, arhivele cine-foto-fonice și tehnice, microfotocopii de materiale documentare și altele.

Manualul tratează materia în 19 capitole din care rezultă cum s-a creat fondul arhivistic de stat al Uniunii Sovietice, cine îl îmbogățește continuu și cum se completează: prelucrarea, sistematizarea, expertizarea și inventarierea documentelor, cum și evidența și aparatul de informare al lor. Îndrumări mai largi se dau în ceea ce privește problemele arheografice. În sfârșit un capitol, mai restrâns, este rezervat localului și utilității lui. În anexă se dau 18 formulare privind lucrările arhivistice necesare administrației. Bibliografia se dă la sfârșit, pe capitole, nu însă și pentru ultimul, „organizarea instructajului și inspectarea arhivelor”, care înfățișează practica însăși. Este primul manual dintr-o serie ce-și propune să elaboreze Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S.

Între noutățile remarcabile pe care le aduce acest manual notăm propunerea pentru clasificarea zecimală (p. 42), principiul împărțirii materialelor documentare pe epoci și al provenienței (p. 49—51): De asemenea sînt de reținut lămuririle (p. 133—150) pentru cele trei lucrări arhivistice științifice ce propun autorii: catalog, conspect (*obzor*: aperçu, Ueberblick, survey, review) și ghid (*putevoditel*: guide, Wegweiser, Führer, guide-book). Echivalentele termenilor sînt înserate aici spre a înlesni înțelegerea conținutului lor.

Nu este cazul să stăruim asupra necesității de îndrumare tehnică în munca arhivistică. Această nevoie pentru o sugestie mai completă a făcut pe arhiviștii maghiari să traducă și să publice în 1952 manualul mai vechi al lui A. V. Cernov, *Istoria și organizarea arhivelor în Uniunea Sovietică*, apărut la Moscova în 1940.

Dintr-o informație bibliografică știm că în Italia au apărut trei manuale de arhivistică²⁾.

Este de la sine înțeles că discuțiile internaționale, schimbul de experiență și comunicarea de informații fac să se cunoască mai bine oamenii între ei și să se apropie. Congresele și reuniunile internaționale au dovedit acest lucru în mod peremptoriu. Obișnuite în alte sectoare încă de multă vreme, după al doilea război mondial s-au aliniat acestui mod de relații și arhivele. Dominate pînă aci de „secretul” lor, arhivele tind să devină acum bunuri culturale comune.

¹⁾ *Teoria i praktika arhivnogo dela v SSSR. Uchebnoe posobie*. Pod redakției A. Belova, A. I. Loghinovoi, K. G. Miteaeva, N. R. Prokopenko, Moscova, 1958, 341 p. (Glavnoe Arhivnoe Upravlenie, Uchebno-metodiceskie posobie).

²⁾ G. Marcianti, *Archivistica*, Roma, 1949. Angelo Ciceri, *Archivi e archivistica*, Milano, 1952, Jole Mazzoleni, *Lezioni di archivistica*, Neapole, 1954. Credem că toate se resimt de influența lui Casanova, „apostolul” al arhivisticii italiene.

Plecînd de la această premisă întîlnirile internaționale au fost primite cu căldură de aproape toate țările. Astfel, în cadrul UNESCO, a putut avea loc primul Congres internațional al arhivelor, la Paris, 21—25 august 1950. El a avut darul să atragă după sine o serie întreagă de reuniuni și să apropie oamenii de știință cu toată încrederea necesară.

Congresul al doilea al arhivelor s-a ținut la Haga în iunie 1953¹⁾. Iar ultimul pînă acuma, adică Al treilea Congres internațional al arhivelor, a avut loc la Florența, 25—29 septembrie 1956. După listele publicate²⁾ au participat aci 567 delegați din 36 de țări, de la UNESCO și de la ONU. Din țara noastră au fost 3 participanți.

În afară de congresele arhivistice internaționale, fostul Director general al Arhivelor și Bibliotecilor Spaniei, don Miguel Bordonau, a propus în 1953 ca, în legătură cu acestea și pentru a menține legături permanente între arhiviștii din principalele țări din lume, să se organizeze și conferințe anuale. Propunerea a fost acceptată și sarcina organizării lor a revenit savantului arhivist francez Ch. Braibant, sortit să fie în același timp și primul lor președinte. Acestei noi creații i s-a dat numele de „Masa rotundă a arhivelor” urmînd a se întruni numai în anii cînd nu au loc congresele. Secretarul acestei noi instituții a fost designat în persoana lui Robert-Henri Bautier, conservator la Arhivele naționale ale Franței și secretarul redacției revistei *Archivum*. Din considerente lesne de înțeles fiecare conferință dezbate o temă dată mai dinainte. Formularea ei este lăsată la latitudinea președintelui.

Cea dintîi conferință a Mesei rotunde a avut loc la Paris, 1—5 aprilie 1954, cu tema „Arhivele și învățămîntul”. Raportul preliminar a prezentat capitolele: 1. Arhivele și învățămîntul superior. 2. Arhivele și învățămîntul de prima și a doua treaptă. 3. Muzeele arhivelor și expozițiile documentare. 4. Reproducerea documentelor din arhive pentru folosirea în învățămînt.

La chestionarul expediat în această problemă au răspuns arhive din Anglia, Austria, Belgia, Danemarca, Germania Federală, Italia, Olanda și Spania. La discuții au mai participat arhiviști din Elveția și Luxemburg³⁾.

A doua conferință ținută la Namur între 25—27 aprilie 1955 s-a ocupat de „Arhivele și actele administrative”. Propunerea pentru discuții a privit aspectele: 1. Controlul de către arhiviști a eliminărilor și a vîrsărilor de arhive. 2. Vîrsări și eliminări. 3. Organizarea arhivelor în formare.

La chestionar s-au mai adăugat răspunsuri din Polonia, Statele Unite ale Americii și Suedia, iar la discuții au participat arhiviști și din Haiti, Iugoslavia și Saar.

¹⁾ Dările de seamă ale primului și al doilea congres au apărut în „Archivum” I și II (1951, 1953).

²⁾ *Troisième Congrès International d'Archives — Third International Congress on Archives — Terzo Congresso Internazionale degli Archivi*. Sotto l'Alto Patronato del Presidente della Repubblica Italiana, Firenze, 25—29 settembre 1956, 41 p.

³⁾ Da'e de seamă de R.-H. Bautier, *Première Conférence internationale de la „Table Ronde” des Archives* (Paris, 1—5 avril 1954), în „Archivum”, IV (1954), p. 185—203.

A treia conferință a avut loc la Zagreb, 23—25 mai 1957, tratînd despre „Locul arhivelor și al arhiviștilor în Stat”. Raportul a atins problemele: 1. Părerii deosebite despre sarcina arhiviștilor. 2. Arhivele în structura internă a statelor și 3. Locul arhiviștilor în ierarhia administrativă și universitară.

La chestionar s-au primit 38 de răspunsuri din țările amintite deja și încă din Australia, Cehoslovacia, Germania Democrată, Honduras, India, Irlanda, Ungaria și U.R.S.S., iar între participanții la discuții a fost și un arhivist din Turcia.

La fiecare conferință au avut loc ample discuții, care vor contribui la îmbunătățirea muncii arhivistice¹⁾.

Pentru primele trei conferințe ale Mesei rotunde Ch. Braibant a putut să scrie aceste cuvinte emoționante: „Este greu să exprimi cordialitatea care a însoțit toate reuniunile celor trei conferințe. Cred că cheia acestui sentiment stă într-un cuvînt: *încredere*. Neîncrederea învechită este aceea care provoacă, spre nenorocirea popoarelor, eșecul atîtor reuniuni internaționale. Succesul nostru constă în legitima încredere pe care mi-au inspirat-o totdeauna toți colegii mei strînși în jurul Mesei rotunde”²⁾.

A patra conferință a „Mesei Rotunde” a avut loc în mai 1958 la Wiesbaden. Tema de discuții a privit noile domenii ale utilizării arhivelor pentru istoria literară, cercetări geografice și economia națională.

În afară de aceste reuniuni generale sau parțiale multe țări au organizat și reuniuni naționale la care se obișnuiește să se admită și invitați din alte țări.

La germani a fost de mult îndătinată ținerea anuală a unei „zile arhivistice”. Tradiția s-a reluat și după al doilea război mondial, însă separat în fiecare din cele două Germanii, dar cu participare comună. Îndeobște există o mare legătură între arhiviștii celor două părți, deși din punct de vedere al conținutului de idei sînt deosebiți. Și unii și alții susțin comunicări și fac referate tratînd diferite probleme, în special privind mișcările muncitorești. Astfel la 28—30 mai 1952 a avut loc prima zi a arhiviștilor din Republica Democrată Germană la Weimar³⁾, continuată la 18 noiembrie același an. La 7—8 decembrie 1953, are loc o zi arhivistică la Halle, în Republica Federală Germană⁴⁾. Menționăm în special referatul susținut de Dr. Walter Nissen: „Posibilități și limite ale arhivelor de stat pentru publicarea de inventare ale izvoarelor istoriei

¹⁾ Toate aceste conferințe sînt prezentate pe larg de Ch. Braibant și R.-H. Bautier, *Une Table Ronde utile à l'histoire*, Paris, 1958, 125 p. (Direction des Archives de France).

²⁾ Ch. Braibant — R.-H. Bautier, *Une Table Ronde utile à l'histoire*, p. 7.

³⁾ *Archivarbeit und Geschichtsforschung*. Herausgegeben von der Hauptabteilung Archivwesen im Ministerium des Innern der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1952, 253 p. (Schriftenreihe des Instituts für Archivwissenschaft, 2).

⁴⁾ 3. *Arbeitsstagung der Forschungsgemeinschaft „Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung”* am 7. und 8. Dezember 1953 in Halle (Saale), Berlin, 1954, 335 p. (Archivalische Forschungen zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, I). Aci în anexă se dă și darea de seamă a zilei precedente: *Richtlinien für die Bearbeitung der „Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung (Verbindlich erklärt für alle Mitarbeiter der Forschungsgemeinschaft auf der 2. Arbeitsstagung in Halle am 13. November 1952)*.

mişcării muncitorești germane”¹⁾. Comunicările au căutat să stabilească: 1. Scopul cercetărilor. 2. Alegerea izvoarelor. 3. Prezentarea publicațiilor și 4. Îndrumări pentru stabilirea textului publicat.

În Italia arhivistica a căpătat o dezvoltare deosebită. A ajuns chiar o preocupare de masă, căci imediat după război — din pricina căruia se știe cât au suferit arhivele italiene — a luat naștere o uniune națională a amicilor arhivelor (ANADA), iar în 1949, cu scopul afilierii la UNESCO, s-a fundat Asociația națională arhivistică italiană. Amîndouă contribuie la sprijinirea muncii arhivistice și au organizat zilele arhivisticii italiene. Cea dintîi a avut loc în 1949 la Orvieto. Apoi i-au urmat altele la Modena (1950), Salerno (1951), Parma (1952), Novara și Belgirate (1953).

Congresul al VI-lea al Asociației naționale arhivistice italiene s-a ținut la Udine, 17—19 octombrie 1955. Arhiviștii italieni au ales acest loc fiindcă aci se inaugura atunci un local nou construit anume pentru arhive în Italia. Pentru discuții s-au propus aceleași teme puse să fie discutate în congresul ce avea să se țină în anul următor la Florența. La congres au participat 134 arhiviști italieni de la toate Arhivele Statului²⁾.

În 1949 s-au sărbătorit la Viena 200 de ani de la înființarea arhivei de stat. A fost un întîi prilej pentru reluarea unor legături internaționale, deși multe țări au lipsit de la această festivitate. Contribuția internațională s-a concretizat însă în două volume compacte³⁾. După aceea au avut loc și aci „zile arhivistice”. Știm că a treia zi arhivistică din Austria a avut loc la Klagenfurt în 22 septembrie 1956⁴⁾.

Este de remarcat că țările de limbă spaniolă au ținut un congres arhivistic la Madrid, 21—28 octombrie 1952, la care au participat peste 600 persoane, dezbătînd propuneri din toate punctele de vedere pentru arhive, biblioteci etc.⁵⁾.

În Cehoslovacia sînt de asemenea reuniuni arhivistice. Amintesc „Conferința națională a șefilor Arhivelor Statului din Cehoslovacia” din 1955, care a prezentat un interes mai deosebit⁶⁾.

Între 12—16 iunie 1956 a avut loc la Budapesta o reuniune arhivistică spre a comemora 200 de ani de la înființarea arhivelor naționale maghiare. Tema principală de discuții a privit folosirea internațională a documentelor din arhive.

¹⁾ *Archivalische Forschungen*, I, p. 63—74.

²⁾ Vezi darea de seamă: *Il VI Congresso dell' Associazione Nazionale Archivistica italiana* (Udine, 17, 18 e 19 ottobre 1955), in „Rassegna degli Archivi di Stato”, XV, 3, ser. — dic. 1955, p. 199—228.

³⁾ *Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus- Hof- und Staatsarchivs*. Hgg. von Leo Santifaller, 2 vol., Viena, 1949—1951. 798 + 559 p. + 9 pl. (Mitteilungen des oesterreichischen Staatsarchivs. Hgg. von der Generaldirektion. Ergänzungshand II—III).

⁴⁾ *Archivmitteilungen*, VI (1956), nr. 4, p. 135—136.

⁵⁾ O dare de seamă de Bautier in „Archivum”, IV (1954), p. 204—206. Actele și comunicările au fost publicate: *I Congreso ibero-americano y filipino de archivos, bibliotecas y propiedad intelectual*, Madrid, Octubre-Noviembre, 1952, t. I, Actas, t. II—III, Ponencias.

⁶⁾ Darea de seamă s-a publicat in *Archivni Časopis*, 1955, p. 117. Pentru interesul ei a fost tradusă în ungurește și publicată in *Levéltári biradó*, VI (1956), p. 183—189.

În Jugoslavia se organizează așa numitele „săptămîni ale construcției arhivistice” în care se discută teme propuse. Mai întîi figurează referate despre starea arhivelor de stat, orașenești sau personale ¹⁾.

Arhivele încep să fie din ce în ce mai accesibile. În congrese și reuniuni, pentru a da oaspeților și o satisfacție vizuală, fiecare țară găzduiește o căutat să organizeze și expoziții cu material din cel mai atrăgător și mai interesant. La reuniuni și comemorări s-a căutat ca prin acest material expus să atragă și interesul particular al oaspeților. În timpul din urmă acest fel de expoziții s-au înmulțit neașteptat de mult și toți au colaborat la realizarea lor fără reticente.

În general arhiviștii nu sînt pentru organizarea de muzee și expoziții permanente de arhivale. Cu toate acestea toți stăruie asupra utilității expozițiilor temporare ²⁾. Nefiind un acord asupra acestei chestiuni fiecare arhivă procedează cum crede de cuviință. De aceea vedem că există pretutindeni atît expoziții temporare cit și permanente. Însă nu despre acest lucru vrem să vorbim.

De interesul local și de moment pe care îl prezintă aceste expoziții nu se îndoiește nimeni. Adesea însă organizatorii lor au căutat și caută să le dea și un interes permanent. Acest lucru se face prin publicarea catalogului expoziției în care se descriu toate documentele expuse, uneori se publică și textual sau în reproduceri facsimilate, ceea ce mărește și mai mult importanța cataloagelor. De altfel cataloagele înseși devin documente istorice deoarece reflectă un moment social, cultural, tehnic sau politic al societății care a organizat expoziția.

Este evident că s-au publicat multe cataloage de acest fel. Ne mulțumim să amintim numai cîteva care au ajuns la cunoștința noastră. Ele sînt însă suficiente ca să demonstreze teza pe care am enunțat-o mai sus.

În Franța pe lângă Arhivele Naționale a luat naștere un muzeu al arhivelor în 1867. Cu timpul el a devenit „Muzeul istoriei Franței”, foarte cercetat și pus la dispoziția instrucțiunii publice. Expoziții arhivistice franceze azi au loc destul de des, tematica lor fiind variată ³⁾.

În 1947 s-a organizat la Siena în Italia o expoziție de documente, manuscrise și ediții din sec. XIII pînă în sec. XVIII privitoare la Sf. Caterina din Siena ⁴⁾. Alta similară a avut loc tot acolo în 1950, pentru al cincilea centenar al canonizării sf. Bernardin ⁵⁾. La Roma în 1953 a avut loc o expoziție istorică ilustrînd miniatura italiană ⁶⁾. La Florența, în 1956, cu ocazia celui de al treilea Congres internațional al arhiviștilor, de asemenea s-a organizat o expoziție care să arate „valorosilor savanți ai

¹⁾ Referințe în *Arhivski pregled*, II (1956).

²⁾ În această privință sînt interesante, deși discutabile, părerile lui H. O. Meisner, *Archive und Museen*, în „Archivmitteilungen”, VII (1957), nr. 2, p. 38—41.

³⁾ R.-H. Bautier, *Les expositions aux Archives Nationales et dans les Archives départementales, 1945—1952*, în „Archives, Bibliothèques, Collections, Documentation”, nr. 8, 1953, p. 228—232.

⁴⁾ *Mostra Cateriniana di documenti, manoscritti, edizioni dei secoli XVI—XVIII. Catalogo*, Siena, 1947.

⁵⁾ *Mostra Bernardiniana nel quinto centenario della canonizzazione di S. Bernardino. Catalogo*, Siena, 1950.

⁶⁾ *Mostra storica nazionale della miniatura italiana. Catalogo*, Roma, 1953.

istoriei... valorile științifice ale artei arhivelor¹⁾. Tema a fost viața negoțului italian. Pentru interesul pe care-l poate avea o astfel de expoziție tematică credem util să-i reproducem schema :

I. *Oamenii și locuri*. Marfa — Artele — Negustori și piețe : a. Privilegii de piețe. b. Afaceri mercantile. c. Comerț și prețuri. d. Corporații e. Întreprinderi de stat.

II. *Traficul internațional*. Traficuri terestre : a. Bîlciuri. b. Itinerarii și comunicații. c. Tarife. d. Tratatate, convenții, relații. — Traficuri maritime : a. Escadre de mărfuri. b. Porturi. c. Hărți geografice. — Banco di S. Giorgio de la Genova. — Venetia colonială.

III. *Finanța publică și privată*. Finanța privată — Finanța publică : a. Împrumuturi. b. Impozite funciare și dijme. c. Cadastre. d. Venituri și cheltuieli publice. e. Drepturi și datorii.

IV. *Bancheri și bănci*. Contoare private și schimburi. — Muntele de Pietate și al săracilor. — Contoare publice. — Monte dei Paschi din Siena. — Banco di S. Spirito. — Banco delle due Sicilie e di Napoli. — Banco di Sicilia.

V. *Asigurări*. Originea și dezvoltarea asigurărilor. — Societatea regală mutuală de asigurare Torino. — Compania de asigurare Toro. — Reuniunea adriatică de asigurare Trieste. — Asigurările generale din Trieste și Venetia.

Toate aceste expoziții au avut un caracter temporar. Însă la Siena există și un muzeu permanent al arhivelor, care face parte dintre cele mai vechi muzee arhivistice. La început, în 1867, a fost organizat ca o expoziție temporară închinată lui Dante (*Mostra Dantesca*) la 600 de ani de la naștere. Îndată însă ea a căpătat caracter permanent și s-a tot îmbogățit devenind muzeu. În 1921, altă comemorare dantescă, 600 de ani de la moartea lui Dante, s-a reorganizat. De fiecare dată s-au publicat cataloagele respective. În cele din urmă și-a lărgit conținutul și a devenit un adevărat muzeu care-și publică ultimul catalog în 1956, tot cu ocazia congresului internațional al arhiviștilor, în al cărui program figura și o vizită la arhivele sienese²⁾.

Arhiva Goethe-Schiller din Weimar și-a publicat și ea catalogul muzeului cuprinzînd 176 documente provenind de la 70 scriitori germani, de la Gottsched pînă la Becker, în ordinea cum sînt expuse în săli³⁾.

De la relațiile internaționale avem totdeauna de cîștigat ceva. În general acestea aduc un limbaj comun. Ca cercetători dorim, însă, să cunoaștem date și fapte consemnate în documente. Colaborarea internațională poate înlesni mai mult această cunoaștere. Instrumentele de orientare în arhive concură cel mai mult către acest deziderat. Acestor instrumente le zicem inventare.

¹⁾ *Troisième Congrès International d'Archives. Exposition de la vie marchande italienne, septembre-octobre 1956*, Firenze, Archivio di Stato.

²⁾ *Archivio di Stato di Siena. Le sale de la mostra e il Museo delle tavolette dipinte. Catalogo*, Roma, 1956.

³⁾ *Handschriften deutscher Dichter aus zwei Jahrhunderten 1957. Nationale Forschungs- und Gedenkstätten der klassischen deutschen Literatur in Weimar*, 82 p. (Ausstellung des Goethe-und Schiller-Archiv).

În limbajul arhivistic internațional nu s-a ajuns la o terminologie unitară, care să reprezinte toate categoriile posibile de inventare. De aceea, în arhivistica de pînă la al doilea război mondial, cu rari excepții, întîlnim aceiași termeni întrebuințați pentru lucrări cu conținut diferit. Așa de exemplu, termenul „inventar” s-a folosit pe scară largă chiar și pentru ediții integrale de documente, fapt frecvent în arhivistica franceză. Inevitabil a rezultat de aci o întîrziere a cunoașterii bogatului fond de documente existente în toate arhivele din lume. Editînd documente înainte de a cunoaște conținutul întreg al fondurilor, s-a întîrziat și cu alcătuirea unor astfel de lucrări în raport cu urgența cerută de cercetătorii științifici de tot felul. Mai mult încă, acest procedeu a produs confuzie atît în munca arhivistică propriu-zisă, cît și în posibilitatea de documentare în cercetările științifice. Această situație ne-a determinat cîndva să studiem mai aprofundat problema și să determinăm șase categorii de lucrări arhivistice posibile¹⁾. Era aceasta și o contribuție la determinarea unui limbaj arhivistic internațional. Astăzi constatăm că, în această direcție, s-a făcut un pas important: în mai toate țările se alcătuiesc lucrări arhivistice cu tendința spre un limbaj arhivistic internațional. Probleme de acest fel s-au mai pus și în alte părți. Așa, pentru arhivele din Dresda se arată rezultatele la care s-a ajuns din punct de vedere metodic²⁾.

Nu ne este posibil să arătăm aici tot ce s-a produs în ultimii ani, în acest sens. Vom spiciu numai cîteva exemple, care ilustrează în întregime efortul depus.

Din extensiva activitate arhivistică sovietică extragem cîteva exemple edificatoare. Începute imediat ce a încetat Marele Război de Apărare a Patriei³⁾, ele au ajuns azi la un stadiu demn de invidiat.

Cea mai vastă lucrare sintetică sau inventar general de arhivă este *Arhivele de Stat ale U.R.S.S. Scurt îndrumător*, publicat de Direcția Generală a Arhivelor Statului⁴⁾. Pentru alcătuitori s-a pus problema conținutului lui, scopul lui, cui se adresează și modul cum trebuie redactat. În ce privește conținutul, printr-o caracterizare sumară se dau „materialele documentare ale Arhivelor de Stat centrale, republicane, ținutale, regionale, naționale de district și arhivele orașenești mai mari”, dar nu sînt incluse „arhivele orașenești și raionale cu o componentă de materiale documentare schimbătoare” cum și arhive de stat cu puțin material sau în curs de organizare. În ce privește scopul, dorește „să facă cunoscut în linii generale cercurilor largi de cercetători și opiniei publice tezaurul documentar al arhivelor statului din Uniunea Sovietică, să ajute să se orienteze în conținutul lui în interesul folosirii complete și multilaterale a

¹⁾ A. Sacerdoțeanu, *Instrucțiuni arhivistice*, Buc., 1948.

²⁾ Harald Schieckel, *Methoden, Probleme und Ergebnisse der Inventarisierung der Urkunden des sächsischen Landeshauptarchivs in Dresden*, Berlin, 1953 (Forschungen aus mitteldeutschen Archiven).

³⁾ *Tsentralnii gosudastvennii arhiv Okteabriskoj Revoluții i soțialisticescogo stroitelstva. Putevoditel*, Moscova, 1946 (Glavnoe Arhivnoe Upravlenie M.V.D. SSSR).

⁴⁾ *Glavnoe arhivnoe upravlenie. Gosudarstvennii Arhivi Soiuza SSR. Kratkii sparovocnik*. Pod redakției: G. A. Belova, A. I. Loghinovoi, S. V. Nefedovoi și N. Firsova, Moscova, 1956, 508 p. *Spravocnik* = vade-mecum, information, Erkundigung, reference book.

materialelor arhivistice în scopurile științifice și practice ale activității instituțiilor, organizațiilor, întreprinderilor și diferitelor persoane”.

În ce privește modul de redactare el este următorul: clasarea s-a făcut pe depozite în conformitate cu împărțirea administrativ-teritorială actuală; fișa de caracterizare a fiecărui depozit cuprinde: a) numele arhivei depozit; b) sediul ei; c) un scurt istoric al ei; d) date informative despre materiale (numărul fondurilor păstrate în arhivă și datele cronologice extreme ale documentelor) și e) adnotare privitoare la componența și conținutul lor, fără „a pretinde la plenitudinea orizontului și la prezentarea conținutului documentului”. În general, nu se face enumerarea fondurilor din arhivă. Îndrumătorul se încheie cu un indice onomastic.

Prezentarea fondurilor unui singur depozit apare în *Arhiva istorică centrală de stat din Leningrad. Călăuză*, publicată de aceeași direcție generală¹⁾. Genul acesta de lucrări, fiind de un interes mai imediat și mai ușor de realizat, este cazul să stăruim mai mult asupra lui.

Pentru fiecare fond s-a constituit o fișă descriptivă. Dată fiind bogăția acestui depozit, alcătuitoarii s-au văzut siliți să facă o selecție: numai pentru fondurile importante prin conținut și mai mari ca volum s-au făcut descrieri mai amănunțite și s-au trecut în partea principală a călăuzei; celelalte au fost trecute într-o listă anexă, dându-le numai unele date informative (numărul și cantitatea fondului, durata activității instituției și datele extreme ale materialelor documentare).

Caracterizarea fiecărui fond cuprinde: a) denumirea fondului arhivistic; b) informații despre fond (numărul și cantitatea fondului, datele extreme ale documentelor, existența aparatului științific de informare asupra fondului); c) scurtă informație istorică despre creatorul fondului (adică: data înființării, reorganizării și lichidării, competența, structura și atribuțiile instituției și toate schimbările de nume ale creatorului de fond (la colecții se arată data înființării lor); d) adnotarea materialelor arhivistice ale fondului și e) bibliografia.

Dacă creatorul de fond este o persoană atunci în notița istorică se dau scurte date biografice, cu specificarea situației sociale și de serviciu, oglindite în materialele arhivistice respective.

Clasarea fișelor s-a făcut pe capitole, mai bine zis pe categorii: I. Fondurile Consiliului de Stat. Duma de Stat, Comitetul și Consiliul de Miniștri, precum și instituțiile legislative. II. Fondurile Senatului și Sinodului. III. Fondurile ministerelor și ale direcțiilor generale. IV. Fondurile instituțiilor extraministeriale și interdepartamentale. V. Fondurile instituțiilor, organizațiilor obștești și particulare. VI. Fondurile actelor de familie. VII. Biblioteca de informare științifică. De regulă, în fiecare capitol fondurile sînt așezate în ordinea cronologică a creării lor. Însă fondurile instituțiilor, organizațiilor obștești și particulare sînt grupate pe materii (Uzinele și fabricanții din Petrograd, Societățile pe acțiuni, Băncile, Asociațiile culturale și științifice etc.), iar în interiorul grupelor

¹⁾ *Glavnoe arhivnoe upravlenie. Tsentralnii gosudarstvennii istoriceskii Arhiv S.S.S.R. v Leningrade. Putevoditel*. Pod redacției S. N. Valka i V. V. Bedina, Leningrad, 1956, 607 p. *Putevoditel* = guide, itinerary, călăuză.

se aplică ordinea cronologică a înființării creatorilor de fonduri. Pentru arhivele de familie s-a adoptat clasarea alfabetică.

La sfârșit se adaugă trei indici: onomastic, toponimic și lucruri.

Cele mai multe și mai bune instrumente de orientare în arhivele sovietice au apărut în ultimul timp și ele își împlinesc rostul cu prisosință. Dar alcătuirea lor n-a fost precedată de o discuție metodică și alcătuirii lor nu s-au pus de acord asupra titlului, care apare sub denumiri deosebite deși conținutul este similar¹⁾. Chestiunea însă a fost luată acum serios în discuție²⁾ și din ea se vor trage învățăminte din care, fără îndoială, va cîștiga arhivistica generală.

Arhivele Poloniei își continuă tradiționala lor muncă arhivistică pe un plan mai larg și mai amănunțit. În seria „Istoria patriei” sînt prevăzute circa 200 inventare privitoare la domeniile statului, din care pînă acum au apărut peste o sută, inclusiv cele dinainte de război. Amintim numai două din cele mai noi, unul publicat de Institutul de istorie al Academiei de științe, filiala din Wrocław³⁾, și al doilea cu fondurile și colecțiile orașului Cracovia, publicat de Direcția generală a arhivelor naționale⁴⁾.

Tot în Polonia a apărut și un catalog al diplomelor pe pergament de la universitatea Jagelonă din Cracovia din anii 1274—1938⁵⁾.

În 1949 Arhivele Naționale din Budapesta au luat măsura să alcătuiască inventare de bază pentru toate fondurile lor, sarcină satisfăcută în același an. Pe temeiul acestei experiențe sistemul s-a extins la toate arhivele din țară și în cursul anului 1951 lucrarea era deja încheiată, încît în următorii doi ani s-a făcut aceeași operație pentru arhivele bisericilor catolice, în dublă gestiune. Sistemul de redacție a fost unitar pentru toată țara, ceea ce constituie un avantaj sensibil pentru cercetători.

Inventarul de bază arată titlul fondului, datele sale extreme, cota în depozit, conținutul cît mai precis, descrierea, modul de conservare, cantitatea materialului, sistemul de clasare și modul cum se poate consulta. Nu sînt toate de același nivel științific și au lacune explicabile, dar au marele avantaj de a da o privire generală asupra întregului material arhivistic pus sub îngrijirea Arhivelor Statului, în același timp constituind și o bună călăuză pentru cercetări. Mai mult, ele au făcut posibilă și o evidență centralizată la Budapesta.

¹⁾ V. V. Taplin, *Spravochnik o Gosudarstvennib arhivab SSSR*, în „Istoriceskii arhiv”, 1958, nr. 1, p. 233—236.

²⁾ Cf. articolul *O metodike sostavlenia putevoditelei po gosudarstvennim arhivam*, ibidem, nr. 4, p. 172—190.

³⁾ *Inventarze dóbr szlacheckich powiatu kaliskiego*, t. I, od. XVI do porowy XVII w., wyd. W. Rusiński, Wrocław, 1955, XXII + 810 p. (Institut Historij P.A.N.).

⁴⁾ Adam Kamiński, Aniela Kielbicka, Stanisław Pańkow, *Inventarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego, 1576—1700. Wybór z ksiąg relacji gradu Krakowskiego*, Varşovia, 1956, 537 p. + 1 mapă. Naczelną Dyrekcja Archiwów Państwowych, Źródła historyczne, t. I, pod red. A. Wolffa).

⁵⁾ Casimirus Kaczmarczyk, *Catalogus diplomatum pergamenorum Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, Cracovia, 1953, XIV + 480 p. + 6 pl. Cf. recenzie in *Archeion*, XXIV (1955), p. 374—376, reproduşă în *Archiwni Časopis*, 1956, p. 51—53.

Pentru noi prezintă un interes deosebit inventarul *Arhivei cancelariei ardelenne* întocmit de Welmann și cuprinzând epoca 1686—1851 și al *Arhivei Consiliului Gubernial* (1724—1848) întocmit de Paulinyi¹⁾.

Lucrările arhivistice cehoslovace sînt uimitoare prin număr și conținut. Pe de o parte Direcția Arhivelor Statului, între altele, publică o „colecție a lucrărilor arhivistice”, iar pe de altă parte arhivele orașenești își au alta, la care dau concursul și arhiviștii statului. În afară de acestea arhivele eclesiastice își au seria lor de „inventare și cataloage” publicate tot prin grija Arhivelor Statului. Între aceste instituții arhivistice și profesorii universitari de arhivistică și științe auxiliare, întocmai ca și în Uniunea Sovietică, este o strînsă legătură de colaborare și îndrumare.

Arhivele Statului din Praga ne atrag atenția prin *Ghidul Arhivei Centrale din Praga a Ministerului de Interne*²⁾, care cuprinde 162 fonduri arătate prin titlul lor complet și prescurtat, însoțite și prin numărul de ordine. Fiecare fișă cuprinde datele extreme, conținutul fondului în mare și un scurt istoric. Se anexează un indice alfabetic al fondurilor după instituții și o bogată ilustrație privind scrisul și forma actelor. De asemenea vederi ale localului, sala de studii, laboratorul de restaurări și depozite. Toate materialele arhivistice sînt legate.

Un al doilea ghid privește fondurile Boemiei³⁾, cele mai vechi, în număr de 36, cu o prezentare destul de largă și o seamă de arhive de familie sau genealogice. Un altul cuprinde fondurile și colecțiile orașului Praga⁴⁾. Tot aci se adaugă, din cîte am putut lua cunoștință, două volume ale catalogului arhivei militare a Ministerului de Interne elaborat de Václav Liva⁵⁾.

Pentru arhivele eclesiastice cel mai de seamă este catalogul documentelor și actelor epocii prehusite, pînă la 1419, aflate în arhiva capitulului mitropolitan din Praga⁶⁾. Primul volum cuprinde 921 documente, cu bibliografie și indice uriaș unic. Poate fi luat ca model prin indicațiile generale pe care le dă ca notari, mănăstiri, episcopi etc. Între ilustrații se reproduce și o pagină din inventarul arhivistic alcătuit în 1374.

De la Bratislava, reședința Slovaciei, cunoaștem un îndrumător în fondurile și colecțiile arhivei orașului⁷⁾ și un inventar al documentelor,

¹⁾ Imre Welmann, *Az Erdélyi kancellária Levéltára*, Budapesta 1952, 94 p. — Oszkár Paulinyi, *A Helytartótanács Levéltára*, 1954, 662 p. (Levéltári Alapletárak, I. Országos levéltár, nr. 3 și 8). Sînt hectografiate.

²⁾ *Průvodce po ústředním archivu Ministerstva vnitra v Praze*, Praga, 1952, 228 p. + 24 pl. (Sborník archivním pace, II).

³⁾ *Státní ústřední archiv Praha. Průvodce po archivních fondech II*, Praga, 1955, 221 p. + 12 pl.

⁴⁾ *Archiv hlavního města Prahy. Průvodce po fondech a sbírkách*, Praga, 1955, 174 p. + 12 pl.

⁵⁾ *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu militare archivu Ministerstva vnitra*. Zpracoval Václav Liva. Díl. V, 1636 az 1639; VI, 1640—1642, Praga, 1954—1955, 403 + 476 p.

⁶⁾ *Archiv Pražské Metropolitní kapituly. I. Katalog listin a listu z doby predbusinské (—1419)*. Zpracoval Jaroslav Eršl a Jiří Pražáke Archivní správa Ministerstva vnitra, Praga, 1956, 385 p. + 16 fig. (Inventare a katalog 1).

⁷⁾ *Archiv mesta Bratislavy. Sprievodca po fondech a zbierkach*, Praga, 1955, 170 p. + 12 pl.

scrisorilor și al altor acte medievale înrudite, lucrat în colaborare¹⁾. Despre acesta din urmă este cazul să dăm unele referințe. Sînt 4219 numere de ordine reprezentînd documente din anii 1245—1500. Fișa cuprinde data dezlegată a documentului, sau dedusă în cazul celor nedatate; locul emiterii lor în forma actuală și în ortografie modernă (se dau în limba slovacă numirile cele mai cunoscute); cota sau semnatura; rezumatul actului, nelăsîndu-se la o parte nici chestiuni adiacente privitoare la lucruri și localități; descrierea documentului și bibliografia. Se adaugă și vechile cote de inventar. Clasarea urmează ordinea cronologică însă actele nedatate sînt puse la sfîrșitul secolelor presupuse.

Prin modul cum este realizat acest inventar corespunde foarte bine unui catalog arhivistic. Datorită faptului că după 1917 documentele feudale au fost reclasate istoric face ca titulatura dată să nu-i fie improprie.

Rezumatele sînt totuși prea scurte spre a putea vedea relațiile cu alte țări, inclusiv țările sud-europene pe care le amintește în prefață. Observ că într-o scrisoare din 1452 Ioan de Hunedoara vorbește despre voievodul Moldovei și am fi interesați să-i cunoaștem conținutul întreg (nr. 2722).

Pentru Arhivele Statului din Brno, reședința Moraviei, amintesc ghidul care împarte fondurile în șase secții mari (diete, politice, justiție, finanțe etc.), arătîndu-le cantitatea și datele extreme. Sfirșește cu indici, cel de lucruri fiind extrem de bogat. Volumul este ilustrat și cu imagini despre minutul local ce au; o planșă reproduce un document chirilic din sec. XIII. Se adaugă rezumate în rusește, nemțește și englezește²⁾. Un al doilea ghid privește arhiva orașului Brno, fonduri și colecții³⁾.

Tot aci s-a redactat inventarul corespondenței lui Antonin Bočka din anii 1814—1847⁴⁾.

Nu trebuie să lăsăm la o parte nici ghidurile fondurilor arhivistice de la Jablonec pe Nisa⁵⁾, Louni⁶⁾ și Opava⁷⁾, reprezentînd cele mai vechi documente, registre, dosare, socoteli, urbarii și altele.

În Austria continuă seria arhivistică cu inventarul fondului Administrația Curtii⁸⁾ și al Ministerului de Război⁹⁾, alcătuite conform planului cunoscut.

¹⁾ *Archiv mesta Bratislavy. Inventar stredovekých listin, listov a iných príbuzných písomností*, vypracovali: D. Lehotská, D. Handzová, V. Horváth, Z. Hrabuššay, N. Merglová. Archivna sprava Ministerstva vnútra, Praga, 1956, 627 p. + 22 fig.

²⁾ *Průvodce po státním archivu v Brně*, Brno, 1954, 590 p. + 24 pl.

³⁾ *Archiv města Brna. Průvodce po fondech a sbírkách*, Praga, 1956, 267 p. + 12 pl.

⁴⁾ Dr. Libuše Urbánková a Dr. Milada Wurmová, *Literární pozůstalost Antonína Bočka (1802—1847), Korespondence z let 1814 až 1847, Inventar*. Vydalo krajské nakladatelství v Brně pro Státní archiv v Brně. Brno, 116 p.

⁵⁾ *Státní archiv v Jablonci nad Nisou. Průvodce po archivních fondech*, Praga, 1956, 189 p. + 16 pl.

⁶⁾ *Okresní archiv v Lounech. Průvodce po fondech a sbírkách*, Praga, 1956, 117 p. + 16 pl.

⁷⁾ *Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech*, Praga, 1955, 150 p. + 18 pl.

⁸⁾ *Inventar des Wiener Hofkammerarchivs*, Viena, 1951, XXXIV + 196 p. (Inventare oesterreichischer Archive, VII).

⁹⁾ *Inventar des Kriegsarchivs Wien*, 2 fasc., Viena, 1953, XVIII + 186 + 204 p. (Inventare oesterreichischer Archive, VIII). E alcătuit de Ferdinand Berger.

Dintre lucrările arhivistice germane amintim numai inventarul izvoarelor din arhivele olandeze privitoare la istoria germană¹⁾. Sînt arătate aici actele hanseatice, domeniile, ale republicilor batave și apoi ale regalității care au atingere cu istoria germană. De asemenea corespondența ambasadurilor, rezidenților și agenților olandezi în statele germane, în orașele hanseatice germane și la dieta din Regensburg. Materialul este clasat în trei categorii, teritorial și cronologic: 1. Instituțiile centrale, 2. Republica batavă și regalitatea, 3. Provinciile sudice.

Arhiva Centrală din Potsdam are azi un ghid amănunțit, publicat de Lötze²⁾. Se dă o introducere despre formarea fondurilor și a arhivelor, se indică apoi fondurile pe grupe de creatori (parlament, cancelaria statului, relații externe, Ministerul de Interne, finanțe, justiție etc.), centrali și subordonați. La fiecare fond figurează un scurt istoric, cantitatea materialelor cu datele extreme, seriile cu toate subtitlurile lor și pachetele respective. Se indică instrumentele de orientare existente în 1956 și bibliografia fiecărui fond și bibliografia generală. La sfîrșit o listă alfabetică.

În *Arhivele de stat italiene* se dă un ghid general al arhivelor arătate alfabetic pe localități³⁾. A fost reluat și pus la curent cu situația din 1952⁴⁾.

Un interes aparte prezintă numeroasele și foarte variatele lucrări arhivistice italiene. Inventarul sumar al arhivei medicee din Florența merită să fie remarcat⁵⁾.

Din Spania avem cunoștință de ghidul Arhivei generale a Navarei⁶⁾. Există și un ghid al arhivelor bisericești din episcopatul Pampelunei⁷⁾.

Lista unor astfel de lucrări se poate lungi, dar nu este interesul nostru să o facem cu acest prilej, mai ales cînd ele urmează formule mai vechi.

În cataloagele și inventarele pe care le alcătuiește arhivistul este dator să dea și literatura fiecărui document.

Nu numai munca arhivistului, ci și a istoricului este mult înlesnită dacă găsește instrumente de orientare în literatura unei chestiuni, adesea foarte răspîndită. Între acestea se numără ca esențial repertoriul documentelor publicate. Alcătuirea și publicarea unor astfel de repertorii, com-

¹⁾ Bernhard Vollmer, *Inventare von Quellen zur deutschen Geschichte in niederländischen Archiven*, München, 1957, XV + 180 p. (Archiv und Wissenschaft, Schriftenreihe der Archivalische Zeitschrift, Band 3).

²⁾ *Übersicht über die Bestände des Deutschen Zentralarchivs Potsdam*, herausgegeben von Helmut Lötze, Berlin, 1957, 238 p. + 8 pl. (Schriftenreihe des Deutschen Zentralarchivs, nr. 1; In Verbindung mit der Staatlichen Archivverwaltung).

³⁾ *Gli Archivi di Stato italiani*, Roma, 1944, 606 p.

⁴⁾ *Gli Archivi di Stato al 1952*, Roma, 1954.

⁵⁾ *Archivio di Stato di Firenze. Archivio Mediceo del Principato. Inventario sommario*, Roma, 1951, XXXIII + 290 p. (Pubblicazioni degli Archivi di Stato, edite a cura del Ministero dell' Interno, nr. 1).

⁶⁾ José Maria Lacarra, *Guia del Archivo General de Navarra*, 1953 (Dirección general de Archivos y bibliotecas del Ministerio de Educación Nacional).

⁷⁾ Juan Albizu, *Catálogo general del Archivo de la Parraquia de San Saturnino (San Cernin) de Pamplona*, Pamplona, 1950.

portind mari răspunderi de euristică (căutarea izvoarelor), se face anevoie și rar ne bucurăm de asemenea ocazii. Din acest motiv arhiviștii le compilează numai pentru uz intern. De altfel ele nu dau decât satisfacția de a le fi alcătuit.

Unul din aceste ajutoare îl formează lucrarea *Documentele din timpul lui Sigismund*, vast repertoriu al documentelor editate și inedite, alcătuit sub îngrijirea lui Elemér Mályusz. Este tot ce poate fi mai lăudabil dintre publicațiile Arhivelor Statului din Ungaria¹⁾. Stăruim mai mult asupra acestei lucrări monumentale deoarece apar rar, în general, și în special în arhivistică. În prefață ni se arată cum s-a ajuns la publicarea lucrării, care limpezește o epocă prea puțin cercetată de istoricii maghiari burhezi. Investigațiile au durat mai bine de cincizeci de ani, dar tot ce s-a făcut în trecut a trebuit să fie revizuit acum spre a se pune în lumină conținutul social al documentelor, înlăturându-se, în același timp, părțile genealogice care dominau în sistemul trecut.

În publicație s-a adoptat următoarea metodă de expunere: data documentului este dezlegată dar se reproduce pe scurt în paranteză și forma din original; discursul diplomatic este rezumat în limba maghiară însă expresiile sau părțile caracteristice, care ar putea produce confuzii în traducere, se reproduc textual (regest); se omit părțile care fac parte din formularul stereotip sau nu prezintă un interes deosebit. La clasarea actelor s-a adoptat metoda cronologică. Se înserează și actele publicate, însă sînt rezumate mai pe scurt și cu caractere tipografice deosebite. Se dă o bogată listă bibliografică cu prescurtarea adoptată la lucrările din care s-a folosit mai mult de un document; pentru cele care au un singur document nota bibliografică se dă numai la locul respectiv. Nu se garantează despuieră exhaustivă a documentelor publicate sau cunoscute. Colecțiile arhivistice din care s-au scos documentele rezumate sau regestate sînt indicate prin prescurtări sau prin sigle, și ele sînt uimitor de numeroase; totuși mai sînt fonduri pe care colectivul nu le-a putut cerceta, ca de pildă cele din Cluj și din Oradea. Indicele de la sfîrșit, nume și lucruri la un loc, înlesnește cercetarea, deocamdată numai pentru volumul I. În prefață se spune că aci se urmează „forma de azi a denumirilor de localități și persoane” dar în realitate sînt și abateri (Brassó, Gyulafehérvár, Hacak-Hátszeg, Kolozsvár, Szeben, Várad etc.).

Informațiile pentru istoria noastră nu privesc numai Transilvania, ci și Moldova și Țara Românească. Spicuim cîteva din inedite, de cel mai mare interes și care singure ilustrează importanța repertoriilor de acest fel.

La 1371 aprilie 20 o diplomă a regelui Ludovic amintește serviciile lui Mauriciu, fiul banului Simion, aduse în Țara Românească. Autenticitatea sigiliului este contestată la confirmare (nr. 2802).

La 1390 noiembrie 4 se vorbește de o expediție regală „versus partes Moldovanas” (nr. 1732).

¹⁾ Elemér Mályusz, *Zsigmondi Oklevéltár*, I, 1387—1399 (II, 1, 1400—1406). Budapest, 1951—1956 (Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II. Forráskiadványok). Primul volum cuprinde 6234 numere, iar partea I din al doilea 5207 numere. Indicele primului volum ocupă 101 p. pe două coloane.

1394 mai 26, Buda. Sigismund comunică magistrului Betleni Gergely, cavaler al Curtii, ca, în urma poruncii voievodului ardelean Frank, să meargă în solie la Mircea, voievodul Țării Românești, spre a-i face cunoscut ce-i va spune Frank. În acest scop i se trimite scrisoarea de acreditare (nr. 3464).

1395 ianuarie 30. Sigismund răsplătește pe Ștefan Lossonch cu posesiuni la Turda pentru merite cîștigate în lupta cu Ștefan „minoris Wolachye seu terre nostre Molduane Waywodam”. Diploma este dată „in terra nostra Molduana ante villam Karachonkw” adică Piatra lui Crăciun, azi Piatra Neamț (nr. 3801).

1395 februarie 3. Tot așa lui Nicolae Benchench, însoțitor în același conflict victorios. Diploma este dată însă „ante castrum Nempch in terra nostra Molduana”, adică în fața cetății Neamț (nr. 3804).

În 1395 februarie 9, palatinul Ilsvai Leustak amintește că armata regală este în Moldova (nr. 3815), dar la 12 februarie regele, întors din Moldova, *relicta non bene parmula* după cum se știe, dădea o diplomă din Brașov (nr. 3820). Mai târziu, la 1396 ianuarie 18, regele se va lăuda cu victoria din Moldova și supunerea valahilor (nr. 4233 ; cf. și nr. 4691, 5041, 5236 și 5330).

1397. Tratatul de la Iglau dintre Sigismund, Vladislav și Vitold, deosebit de important pentru politica generală a vremii și împărțirea teritoriilor Moldovei, Podoliei și Rusiei, cum și pentru luptele cu turcii, tătarii și rutenii. Se știe că regele Vladislav al Poloniei se angajează să ajute pe Sigismund ca „cum laboribus et expensis suis propriis totam terram Moldauanam nobis dominioque et ditioni corone nostri Hungarie recuperare, reintegrare et appropriare” (nr. 4872).

1399 martie 23. Sigismund, în circulară de mobilizare, relatează că a primit o scrisoare de la Mircea voievod, scrisă cu 16 zile mai înainte în Nicopolul Mic, prin care îi arată că Baiazid este la Adrianopole „cum maximo exercitu” și este posibil ca în cinci zile să ajungă la Dunăre și se teme să-i reziste singur, totuși „totis viribus suis se preparat ad insurgendum contra Turkos”. Să se adune forțele toate grabnic și să se îndrepte către acele părți, căci altfel „dubitandi nimis est et timendum, quod Olachy videntes sese nostro auxilio destitutos in fide non permanent... sed Turchorum iugo brevi tempore submittantur” (nr. 5769).

1399 noiembrie 18. Scrisoarea lui Bubek Pelseulch către capitlul din Vaț tratează despre procesul în curs de judecată pentru moșia soției lui Mircea voievod, care urmează să se desfășoare la 8 ianuarie următor (nr. 6149).

Acestea sînt extrase numai din volumul întii și nu figurează în colecția noastră Hurmuzaki sau în Fejér. Notițele bibliografice mai arată că unele documente care ne privesc sînt la Fejér dar n-au fost totuși reproduse în Hurmuzaki. Deci o completare a seriei de documente care ne privesc este necesară.

Astfel de referințe nu lipsesc nici din volumul al doilea, în care este amintită bătălia de la Nicopole, „Olachi vel sclavi”, luptele cu bulgarii și cu turcii, maramureșanul Balc și neamul lui, jurații din Hațeg (între ei și Lythowoy de Galach) care dau o hotărîre „in Haczak in domo regia”

la 4 sept. 1402, o expediție împotriva sașilor la 13 sept. 1403 și altele deosebit de importante.

Alături de repertoriul maghiar mai adaug pe acela al documentelor ordinului teutonic, alcătuit în două părți: scrisori și privilegii¹⁾.

Munca arhivistică actuală nu se oprește aici. Arhiviștii au socotit de datoria lor să arate unde se poate găsi o documentare și pentru cele mai arzătoare teme la ordinea zilei. Astfel lucrări informative pe teme curente sînt publicate de multe arhive. Procentul cel mai mare îl dau germanii. Menționăm cîteva exemple. Erich Neuss se ocupă amănunțit de arhivele economice²⁾. În acest scop recurge la o largă prezentare a izvoarelor, arată practica celor care le-au alcătuit și le descrie elementele interne și externe. Într-un cuvînt înlesnește istoricului interpretarea justă a materialului documentar.

Un referat prezentat la o reuniune a arhiviștilor din Germania Democrată dă indicații asupra documentelor din arhiva regională saxonă din Dresda cu privire la începuturile mișcării muncitorești³⁾. Indicațiile privesc șase perioade: 1. Înainte de martie 1830—1848. 2. Epoca revoluției 1848/49. 3. Timpul adunărilor și sărbătoririlor, 1850—1878. 4. Sub legea socialistă, 1878—1890. 5. Vremea începutului imperialismului, 1890—1914. 6. În timpul primului război mondial. Pentru fiecare perioadă se dă o scurtă lămurire, un rezumat al problemei și materialul existent arătat prin fond și colocație.

Uneori arhivele au trecut la publicarea unor lucrări cu alt specific. Astfel în Portugalia, în seria „Documente pentru studiul literaturii portugheze”, se dă o ediție critică a poemului lui Rodrigues Lobo închinat în 1603 conetabilului dom Nunalvres Pereira⁴⁾. Tipar luxos în două culori, cu reproduceri după manuscris și edițiile mai vechi. Cea mai veche este din 1610.

S-a trecut apoi și la elaborări mai dificile. Astfel în Uniunea Sovietică a fost cercetată de Lukomski originea stemei Smolenskului⁵⁾, iar stemele din Hessa și Nassau sînt publicate în culori de arhivele din Wiesbaden⁶⁾.

¹⁾ E. Joachim v. Hubatsch, *Regesta historico diplomatica ordinis S. Mariae Theutonicorum, 1198—1525*. Pars I. *Regesten zum Ordensbriefarchiv*, vol. 1, 1198—1454; vol. 2, 1455—1510; Pars II. *Regesta privilegiorum ordinis S. Mariae Theutonicorum, Göttingen, 1948—1950*. 874 + 396 + 494 p.

²⁾ Erich Neuss, *Aktenkunde der Wirtschaft*, 2 vol., Berlin, 1954—1956, 367 + 468 p. (Schriftenreihe der staatlichen Archivverwaltung, 4—5).

³⁾ *Dokumente aus dem sächsischen Landeshauptarchiv Dresden zu den Anfängen der Arbeitsbewegung*. Anlässlich der 2. Tagung der Archive der D.D.R. in Leipzig von 24—27 Juni 1957, 25 p.

⁴⁾ O condestable de Portugal dom Nunalvres Pereira. *Poema de Francisco Rodrigues Lobo*, publicado por Carlos Alberto Ferreira, conforme un manuscrito inedito e os textos impresos. Lisboa, 1958, 52 p. + planșe. (Documentos para o estudo da literatura portuguesa).

⁵⁾ V. K. Lukomski, *K voprosu o proishozhdenii Smolenskogo gherba*, in „Trudi Istoriko-arhivnogo instituta”, II (1946), p. 71—76.

⁶⁾ H. Knodt, *Hessisches Orts-Wappenbuch...* bearbeitet im Auftrage des Staatsarchivs Wiesbaden, den Staatsarchivräten Dr. Karl E. Demant (für Hessen) und Dr. Otto Renkhoff (für Nassau), Glücksburg (Ostsee) 1956, 297 p. + 1063 steme în culori.

Dar munca arhiviștilor nu se oprește aici. Ea a trecut și la editarea de documente.

Arhivele au publicat întotdeauna materiale din depozitele lor. La început se considera că aceasta trebuie să fie chiar sarcina lor cea mai importantă și, în vederea acestui lucru, au făcut clasarea documentelor după nenorocita metodă cronologică. De aici a rezultat o apreciazabilă rămânere în urmă a organizării fondurilor arhivistice. Uneori acestor ediții le dădeau numele de inventar, de bună seamă întrebuințat impropriu. Numai mai târziu publicistica arhivistică s-a restrâns la instrumentele de orientare în arhivă. Acest fapt a obligat administrațiile arhivelor la o mai grabnică orînduire a materialelor, ceea ce a înlesnit și mai mult depistarea documentelor.

Astăzi majoritatea administrațiilor arhivelor consideră că este datorita lor să nu se mărginească numai la alcătuirea instrumentelor de orientare în depozitele lor, ci să treacă și la punerea la îndemîna cercetătorilor a materialelor înseși. În unele părți s-a făcut chiar o diviziune a muncii: arhivele și-au luat asupra lor sarcina editării documentelor și actelor, editarea textelor revenind academiilor și institutelor științifice. Unele arhive și-au constituit în cadrul lor propriu chiar comisii sau servicii arheografice în acest scop, cu remarcabile rezultate. Ceva mai mult: au trecut la studierea în adîncime a multor probleme, a căror dezlegare stă în materialul inedit ce păstrează.

Această nouă orientare a arhivelor este explicabilă. După războiul din urmă s-au pus științei, tehnicii și artei întrebări de rezolvat necunoscute mai înainte. Urgența lor pentru propășirea politică, culturală și economică nu admitea nici o întârziere. De aceea nu ne poate surprinde faptul că în cadrul arhivelor au apărut și continuă să apară multe studii erudite. Ele ridică prestigiul arhivelor și, odată cu acesta, măresc interesul pentru ele.

Edițiile de documente și studiile istorice realizate de arhive merg pe trei căi deosebite: a) folosesc un fond sau toate fondurile dintr-un depozit de arhivă; b) pun la contribuție toate depozitele de arhivă dintr-o țară și c) recurg și la informații din străinătate. Datorită relațiilor internaționale tot mai strînse între arhiviști și istorici de pretutindeni acest lucru este acum posibil.

Fără îndoială că investigațiile într-un singur depozit sînt mai ușor de făcut și mai la îndemîna oricui, iar publicarea materialului mai lesne de executat și mai completă. Acest mod de lucru obligă însă la limitarea problemelor de studiat fie la un fond, deci o instituție sau întreprindere, fie la acțiuni săvîrșite într-un teritoriu limitat. În asemenea cazuri monografia poate fi exhaustivă, deci de foarte mare folos pentru istorici.

Lucrări de natura aceasta, arhivele au publicat destul de multe. Vom exemplifica cu cîteva de natură diferită spre a ilustra posibilitățile care se deschid muncii arhivistice.

O analiză amănunțită a conținutului fondurilor guvernamentale din 1848—49 a dat Ember Gyözö¹⁾. Conține 1340 numere, corespunzînd la

¹⁾ Ember Gyözö, *Az 1848/49-i Ministerium Levéltára*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1950, 280 p. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai, I, Levéltári Ictárak).

tot atâtea legături de documente. La sfârșit se dă o tablă de corespondențe între cote și numerele de inventar, dar unele pachete nu au cote.

În Anuarul istoriei dreptului elin al Academiei grecești, I. T. Bisbitsi a publicat o seamă de acte din arhiva notarială din Naxos din ultimul timp al ducatului egeic¹⁾. Deși este vorba de stăpînire venețiană documentele ilustrează totuși istoria dreptului bizantin.

Sînt cunoscute produsele industriei optice din Jena. Acum avem o monografie asupra întreprinderii „Schott și asociații”, bazată pe cercetarea propriei ei arhive²⁾. Autorul ei urmărește procesul producției de sticlă normală cum și cea pentru optică și termometrică, cum s-au făcut cercetările de laborator și realizarea în practică, pe o perioadă numai de patru ani, timp în care s-au făcut mai întîi cercetări științifice și numai după aceea s-a trecut la producția industrială.

De la cercetări într-un singur depozit de arhivă, arhiviștii nu au pregetat să treacă la cercetarea problemei în unele sau în toate depozitele de arhivă dintr-o țară. Acest lucru întîmpină ceva mai multe greutăți, fie că nu toate arhivele au instrumente de orientare, fie că fondurile nu sînt studiate sau orînduite în mod uniform. Cu toate acestea și în acest sector s-au făcut progrese simțitoare.

Arhivele Naționale ungare au inițiat o astfel de activitate cu lucrarea *Uenirea și teroarea contrarevoluției în Ungaria, 1919—1921*, redactată și precedată de un studiu de Dezső Nemes, cu concursul lui Elek Karsai, Imre Kubitsch și Ervin Pamlényi în seria *Documente privitoare la istoria contrarevoluției*³⁾.

Oficiul Central al Arhivelor Statului din Italia a dat o introducere despre *Viața neguțătorească italiană*, cu un prețios catalog de documente și multe reproduceri facsimilate⁴⁾. Se amintește aci că originalul portulanului lui Giovanni da Carignano din sec. XIV „fu distrutto per eventi bellici”. Din 1493 este și o scrisoare a lui Ivan III, „signor di Rossia” către Gian Galeazzo Sforza. Comerțul cu Tartaria, și în general cu Răsăritul, este bine pus în evidență. Ar fi de cercetat lunga referință (sul de 114 picioare) a contelui Antonio Barberis, vistiernicul vestitului conte Amedeu VI (conte Verde), despre expediția acestuia în Grecia în ajutorul împăratului Ioan Paleolog „prigioniero del re di Bulgaria e di Amurat, sultano di Turchia”.

¹⁾ J. T. Bisbitsi, *Ναξιακά νοταριακά τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ δουκάτου τοῦ Αἰγαίου* (1538—1577), în: *ἐπετηρίς τῆς ἐστ. τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίτου τῆς ἈΚαδ' Α' ἡρῶν*, 4 (1951), 167.

²⁾ Herbert Kühnert, *Briefe und Dokumente zur Geschichte des VEB Optik Jenaer Glaswerk Schott & Genossen*. (I. Teil: Die wissenschaftliche Grundlegung, 1882—1884; II. Teil: Der Übergang zur industriellen Produktion, 1884—1886), Jena, 1953—1957. (Veröffentlichungen der Thüringischen Historischen Kommission, hggb. von Willy Flach, vol. III și IV).

³⁾ Az *Ellenforradalom batalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919—1921*, szerkesztette és a revetető tanulmányt írta: Nemes Dezső... Karsai Elek, Kubitsch Imre, Pamlényi Ervin, 2 vol. Budapest, 1953—1956 (Magyar Országos Levéltár, Iratok az Ellenforradalom történetéhez 1919—1945, I).

⁴⁾ *Ufficio Centrale degli Archivi di Stato. Vita mercantile italiana*. Rassegna di documenti degli archivi di Stato d'Italia, Roma, 1956, XIX + 117 p. (Pubblicazioni degli Archivi di Stato, XXI).

Pe aceeași linie a asigurării comerțului și circulației banilor, cercetările italiene s-au adresat și arhivelor agențiilor de credit. Prin grija lui A. Saporì și Gino Barbieri au apărut două volume cu informații de această natură¹⁾. Aci, în afară de un scurt istoric al fiecărei agenții, se dau și ghiduri ale arhivelor lor, cum și reproduceri fotografice.

Observăm că s-a trecut și la cercetarea arhivelor din alte țări pentru a documenta fie istoria țării respective, fie a unor probleme de alt ordin. Astfel A. L. Tăutu publică o seamă de scrisori papale (1216—1241) spre a servi la istoria dreptului canonic răsăritean²⁾. Cehii, care de multă vreme explorează arhivele vaticane pentru întregirea documentării privitoare la istoria lor, prin grija lui K. Stloukal, continuă publicarea rezultatelor obținute privind perioada prehusită³⁾.

Pentru a putea face o bună clasare și inventariere a unui fond arhivistic trebuie cunoscută istoria creatorului lui. Dacă în trecut instituțiile politice au fost mai bine studiate și cunoscute, așezămintele, întreprinderile și organizațiile sociale nu s-au bucurat de o atenție egală. Ca atare azi cunoaștem foarte puține lucruri despre acestea. De aci și greutatea în munca arhivistică atât în ceea ce privește selecționarea, cât și în clăsarea și inventarierea materialelor hotărâte să fie păstrate.

După al doilea război mondial istoricii și arhiviștii au dat atenție deosebită și acestei probleme, deoarece tocmai în arhivele acestor întreprinderi se află cel mai prețios material care demonstrează lupta de clasă și mișcările muncitorești. Este deci explicabil ca acum toată atenția să se îndrepte către acest material, lipsit de pecetea formală și sterilă a scriptologiei oficiale și solemne. Cîteva exemple de astfel de studii pot demonstra importanța problemei.

Una din cele mai dezvoltate monografii privind o întreprindere celebră este aceea a lui Kafengauz despre Casa Demidov din Rusia. În primul volum autorul, recurgînd totdeauna la arhive, tratează doar despre trei probleme: apariția celor dintîi fabrici în Urali, dezvoltarea fabricilor Demidov în cursul secolului al XVIII-lea și organizarea Casei Demidov în a doua jumătate a secolului XVIII⁴⁾.

O veche casă de împrumut pe gaj a fost asociația de ajutor mutual numită „Muntele Pășunilor din Siena”. Cu ocazia congresului arhiviștilor, sienezii au dat o frumoasă monografie cu excelențe reproduceri⁵⁾. Conținutul lasă de dorit, fiind pur și simplu factologic.

Un interes deosebit prezintă pentru noi studiul lui Trócsányi, *Izvoarele istoriei războiului de eliberare al lui Rákóczi în arhivele din Tran-*

¹⁾ *Archivi storici delle Aziende di Credito*, Roma, Associazione Bancaria italiana, 1956, 2 vol., XXIV + 691 p.; 309 p. + 333 pl.

²⁾ A. L. Tăutu, *Acta Honorii III et Gregorii IX*, Città del Vaticano, 1950, XXIV + 400 p.

³⁾ *Monumenta Vaticana res gestas Bobemicas illustrantia. Dokumenty z Vatikánu po Česky doby predhusitské* (III. Acta Urbani V, 1362—1370; IV. Acta Gregori XI, 1370—1378), Praga, 1949—1953.

⁴⁾ B. B. Kafengauz, *Istoria Hozeastva Demidovih v XVIII—XIX vv. Opit issledovanie po istorii Uralskoi metalurgii*, I, Moscova-Leningrad, 1949, 524 p. (Akad. Nauk S.S.S.R. Institut Istori).

⁵⁾ *Monte dei Paschi di Siena. Notices historiques*, Siena, 1956.

*silvania și în arhivele cancelariei Curții transilvane*¹⁾, în care istoria instituțiilor și practica arhivelor este prezentată în amănunt.

Mai puține sînt studiile făcute despre fondurile arhivistice înseși, în afară de introducerile obligatorii ale inventarelor. Această lipsă arată învedereat că problema este dintre cele mai spinoase și arhiviștii se lasă greu în acest domeniu. Totuși istoria creării arhivelor, pe fonduri, pe localități sau pe regiuni este o sarcină care trebuie îndeplinită fără întîrziere. Nu pot să nu amintesc faptul că astfel de lucrări contribuie nu numai la istoria generală a arhivelor, ci și la precizarea creditului de care se poate bucura fiecare fond în ochii istoricului.

Cu toate că depășește cadrul strict al arhivisticii, fiindcă se face și o largă critică diplomatică, o analiză amănunțită de conținut în referire la factologia istorică însăși, cităm totuși în rîndul întîii lucrarea arhivistului sovietic L. V. Cerepnin despre arhivele feudale ruse din secolul XIV—XV²⁾.

O bună prezentare de arhive dintr-un teritoriu mai întins ne dă Sümeghy Dezső, *Istoria arhivelor din comitatul Sopron*, care reconstituie în amănunt și organizarea structurală și funcțională a fiecărui așezămînt creator de arhivă³⁾.

Din alt punct de vedere, nu mai puțin important, acela al arhivelor monastice, este prezentarea arhivei mănăstirii Sf. Ioan Prodromul de lingă Serres⁴⁾.

De la istoria creării fondurilor arhivistice este normal să ne gîndim și la istoria instituirii arhivelor de stat, care astăzi păstrează pretutindeni cele mai numeroase vestigii scripturistice ale trecutului.

Istoria arhivelor, ca instituții de stat, este un capitol important al istoriei arhivistice generale. În afară de cunoașterea interesului cultural pe care l-au avut statele, națiunile sau organizațiile pentru urmele scriptice ale trecutului lor, ea ne mai dă posibilitatea să înlesnim documentarea istoriei patriei prin documente internaționale. În această direcție putem spune că s-a făcut un mare pas înainte. Avem referințe destul de răspîndite și, pe calea relațiilor internaționale, se pot cere tot mai multe.

Despre organizarea arhivelor din Uniunea Sovietică și cercetările care se întreprind acolo, cunoaștem azi amănunte prețioase⁵⁾. În structura lor arhivele din Moscova cuprind secțiile: 1. organizare și inspecție,

¹⁾ Trócsányi Zsolt, *A Rákóczi-szabadságharc történetének forrásanyaga az Erdélyi levéltárakban és az Erdélyi udvari kancellária levéltárában*, în „Levéltári közlemények”, 25 (1954), p. 194—210; Idem, *Erdélyi kormányzata II. Rákóczi Ferenc Korában*; Ibidem, 26 (1955), p. 148—187.

²⁾ L. V. Cerepnin, *Russkie feodálne arhivi XIV—XV vekov*, I, Moscova-Leningrad, 1943, 472 p. (Akad. Nauk S.S.S.R. Institut Istории). Cf. și prezentarea făcută de V. Costăchel în revista *Studii*, III, 2 (1950), p. 213—214.

³⁾ Sümeghy Dezső, *Sopron vármegye levéltárának történetéből*, în „Levéltári hirodó”, VI (1956), p. 59—112.

⁴⁾ A. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome au mont du Ménécée près de Serres en Macédoine*, în *Actes du IX-e Congrès International des Etudes Byzantines*, II, Atena, 1956, p. 436—445.

⁵⁾ Jugo Roesler, *Archivstudien in Moskau und Leningrad*, în „Archivmitteilungen”, VII (1957), nr. 2, p. 45—53. Mai nou, *Teoria i praktika arhivnogo dela*, Moscova, 1958, citată mai sus.

2. completare, inventariere și expertiza, 3. informație, 4. publicații științifice, 5. metodică științifică, 6. financiară, 7. cadre, 8. economică. În plus există și un laborator de cercetări științifice. În Moscova și Lenin-grad sînt nouă arhive centrale. Tot în Uniunea Sovietică, într-o plachetă, ni se dă evaluarea materialelor documentare¹⁾, iar în două articole de revistă se face prezentarea arhivei centrale de literatură și artă²⁾ și a fondurilor particulare³⁾.

În Austria s-a publicat o lucrare fundamentală comemorativă la două sute de ani de la înființarea arhivei de stat din Viena⁴⁾.

Tînăra arhivă de stat din Bulgaria își are și ea o scurtă și interesantă prezentare⁵⁾.

Într-o notiță se dau relații despre starea arhivistică în Cehoslovacia⁶⁾. Reorganizarea arhivelor a avut loc în 1951.

Pentru arhivele din cele două state germane avem mai multe date. Pentru arhivele din Germania Democrată există o notă;⁷⁾ pentru cele din Merseburg alta⁸⁾, ca și pentru cele din Potsdam, fosta Arhivă Centrală a Reichului german și a Prusiei⁹⁾ și în sfîrșit despre arhivele germane medievale în general¹⁰⁾.

Pentru organizarea arhivelor de stat și dezvoltarea lor în Republica Democrată Germană, rezultă dintr-o notă¹¹⁾ că merg pe mai multe linii: arhive de stat, orașenești, militare, administrative, industriale și bisericești. Acestea din urmă administrate de instituțiile bisericești înseși, conform ultimului decret de organizare din 26 februarie 1951.

O scurtă înfățișare a arhivelor din Grecia și din Corfu, cum și a arhivelor străine cu material privind istoria grecească, cu bibliografia

¹⁾ G. A. Kneazev, *Ucet dokumentalnih materialov. Iz opita arhiva Akademii Nauk SSSR*, Moscova-Leningrad, 1955, 37 p.

²⁾ V. I. Popov, N. D. Cernikov, *Ėentralnii gosudarstvennii Arhiv literatury i iskusstva SSSR. (1941—1956)*, in „Istoriceskii arhiv“, 1956, nr. 4, p. 229—234.

³⁾ V. V. Maksakov, *Organizacija v SSSR arhivnih fondov birsih ciastno vladeliceskih predpriatij i fondov licinogo proizhojdeniea*, Ibidem, 1957, nr. 2, p. 140—154.

⁴⁾ *Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-Hof-und Staatsarchivs*, hgg. von Leo Santifaller, 2 vol. Viena, 1940—1951. VIII + 798 p.: VIII + 559 p. + 9 pl. (Mitteilungen des oesterreichischen Staatsarchivs, hgg. von der Generaldirektion, Ergänzungsband, II—III).

⁵⁾ Iv. Peikov, *Dokumentalnogo bogatstvo na dărjavnite arhivi (po slucaii pet godini ot săzdaneto im)*, in „Istoriceskii pregled“, XIII, nr. 1 (1957), p. 120—131.

⁶⁾ Zdeněk Šamberger, *Aufgaben und Aufbau des Archivwesens der Tschechoslowakischen Republik*, in „Archivmitteilungen“, VI (1956), nr. 4, p. 111—116.

⁷⁾ Rudolf Sander, *Archivnictvi v Německé demokratické republice*, in „Archivni Časopis“, 1954, nr. 4, p. 212—219.

⁸⁾ *Deutsches Zentralarchiv Merseburg. Die Tausendjährige Geschichte Merseburgs in Schriftdenkmälern*, 1957, VIII + 52 p. (Ausstellung im Alten Rathaus in Merseburg).

⁹⁾ *Übersicht über die Bestände des Deutschen Zentralarchivs Potsdam*, Berlin, 1957, 232 p. + 8 pl. (Schriftenreihe des Deutschen Zentralarchivs, I).

¹⁰⁾ *Forschungen aus mitteldeutschen Archiven*, Berlin (Schriftenreihe der Staatlichen Archivverwaltung).

¹¹⁾ Karl Höhnelt, *Die organisatorische Entwicklung des Archivwesens im Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik in den Jahren 1945—1955*, in „Archivmitteilungen“, VI (1956), nr. 3, p. 69—71.

respectivă, a dat Tatakis în Buletinul societății pentru istoria și etnologia Greciei ¹⁾).

Pentru situația arhivelor statului din Italia în 1952 s-a tipărit de asemenea o lucrare, pregătită mult timp înainte ²⁾). Este de menționat și istoricul afectării unui local special în palatul care trebuia să adăpostească expoziția unională din 1942, căruia Lodolini îi zice *Tabularium maximum* și va fi Arhiva Centrală de Stat ³⁾).

Pentru Jugoslavia există o scurtă plachetă ⁴⁾). Tot pe scurt sînt prezentate și cele din Polonia ⁵⁾, din România ⁶⁾ și din Spania ⁷⁾. Tot astfel pentru Suedia ⁸⁾).

Ceea ce am arătat pînă acum se referă la munca profesională a arhiviștilor. Dar nu este just să ne oprim aici. Arhiviștii nu au pierdut din vedere că trebuie să nu ocolească nici probleme pur științifice, prin care poate progresa arhivistica. În această privință contribuția lor este imensă. Vom ilustra prin cîteva exemple problemele tratate în acest mod.

Mai întîi se pune o problemă de drept: ce sînt arhivele private și care este raportul lor cu statul. Tot astfel ce se înțelege prin arhive eclesiastice și pînă unde poate merge statul cu interesele sale în supravegherea lor. Discuții au loc pretutindeni, dar părerile sînt împărțite. În ce privește arhivele private, pozițiile contradictorii au fost înfățișate clar nu de mult timp. Anume, la Congresul al III-lea al arhiviștilor, ținut la Florența (1956), Filangieri a ținut un referat despre *arhivele private* ⁹⁾. Aici, arată el, este greu de definit ce înseamnă „arhive private”. Francezii le deosebesc de arhivele economice, după cum și arhivele eclesiastice sînt socotite de unii tot de caracter privat. Înainte de a ajunge la o înțelegere comună asupra acestei chestiuni, toți sînt de acord că, din punct de vedere juridic, aici intră în conflict două principii: acela al proprietății private și al interesului comun. Rezolvarea chestiunii este încă greu de întrevăzut. În orice caz trebuie să li se aplice principiul indivizibilității și inalienabilității lor, cum și dreptul de preferință al statului pentru achiziționarea lor. Nu li se poate aplica însă dreptul de tutelă, ca la obiectele de artă, căci orice încercare de constrîngere le poate fi păgubitoare. Să se stăruie în lămurirea posesorilor lor să le doneze, sau măcar

1) N. B. Tatakis, *Περὶ ἀρχιεῶν ἐν ἑλλάδι: καὶ τῆς ἀρχιεακῆς ὑπερείας*, în: *Δέλτιον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς ἑλλάδας*, CI (1956) 42 p.

2) *Gli Archivi di Stato al 1952*, a cura del Ministero dell'Interno, ed. II, Roma (Ufficio Centrale degli Archivi di Stato).

3) Armando Lodolini, *La fondazione del Tabularium maximum di Roma al E. 42*, în „Bollettino dell' Istituto di patologia del libro”, Roma, 1951.

4) *Les Archives de Yougoslavie*, Belgrad, 1956, 35 p. (Federația asociațiilor de arhiviști din R.F.P.Y.).

5) Miroslav Volf, *Polské archivny v letech 1945 — 51*, în „Archivni Časopis”, 1954, nr. 1, p. 18—27.

6) Vasile Maciu, *Rumunské státní archivny*, ibidem, 1955, nr. 2, p. 97—98.

7) *Diputación Foral de Navarra, El Archivo general de Navarra*, Pamplona, 1956, 32 p.; Cf. și Felipe Mateu y Llopis, *Los Catálogos de los bibliotecas y archivos eclesiásticos de España. Ensayo de un índice general*, în „Hispania sacra”, I (1948), p. 207—228.

8) Ingvar Andersson, *Archives in Sweden*, Stockholm, 1954; Cf. și S.M. Mirny, *Arhivnoe delo v šveții*, în „Istoriceskii arhiv”, 1956, nr. 4, p. 201—212.

9) R. Filangieri, *Les archives privées. Rapport*. Florența, 25—29 septembrie 1956, 23 p. (Troisième Congrès International d'Archives).

să le pună în depozit la arhivele de stat, dar să li se respecte eventualele clauze sau restricțiuni ce ar face în acest caz. Acestea privesc de obicei documentele recente.

În Italia, în ce privește arhivele private, arhiviștii italieni socot că, deoarece statul este interesat în păstrarea lor, să prevadă subvenții pentru ordonarea și conservarea lor și pe baza principiului *de jure condendo* să fie egale în fața legii¹⁾.

Problema arhivelor eclesiastice a dat naștere și ea la multe discuții contradictorii. Unii vor să le considere drept arhive private și, în raportul cu statul, să urmeze regula acestora. Alții le atribuie un caracter specific și deci trebuie să se bucure de un regim oficial. În tot cazul, pînă acum în fiecare țară, chestiunea a fost pusă deosebit și rezolvată transitoriu.

Teoreticienii mai de seamă propun că trebuie să se facă distincție între arhivele administrative eclesiastice și cele care privesc sacerdoțiul însuși. De cele dintîi statul are tot dreptul să se intereseze. În Uniunea Sovietică arhivele bisericești din timpul vechiului regim au trecut în patrimoniul statului. În celelalte țări socialiste problema a fost rezolvată în mod variat. Cît privește arhivele bisericești din țările capitaliste situația se prezintă în mod cu totul variabil. Italienii, cei mai interesați în această privință, avînd în vedere legile lor organice, au ridicat insistent această problemă. Astfel ei au pus chestiunea și în congresul lor de la Salerno (1951). Drept urmare Vaticanul a instituit o comisie care să studieze chestiunea și să facă propuneri. Dar Giulio Battelli, în congresul de la Udine (1955), nu putea aduce informații precise în această chestiune. Spera într-o colaborare cu arhiviștii statului. În general o colaborare se propune pretutindeni. În cazul cînd aceasta nu există, atunci bisericile să-și constituie arhive proprii, care să urmeze regimul arhivelor de stat respective, fără discriminare. În această privință s-au și făcut primii pași.

Așa, de exemplu, Biserica unită din Canada și-a format o arhivă centrală încă din 1925, și-și administrează toate fondurile. Un buletin anual ține în curent pe cercetători cu progresele sale arhivistice²⁾. Biserica evanghelică din Germania, încă din 1918, face încercări să-și concentreze arhivele³⁾.

Se pare că în mod mult mai practic și util se procedează cu arhivele bisericești din Danemarca. Aici toate arhivele se varsă în Arhiva generală a statului în termene variînd de la 10 la 30 de ani, iar toate registrele anterioare anului 1800 au fost și microfilmate⁴⁾.

¹⁾ Cf. Antonio Saladino, *Gli archivi privati*, in „Rassegna degli Archivi di Stato“, XV, 3 (1955), p. 280—299; Michele Cantucci, *Sulla tutela giuridica degli archivi privati*, in „Archivio storico italiano“, CXIV, 410—411 (1956), p. 150—179.

²⁾ Georg Boyle, *Archives of the United Church of Canada*, in „Archivum“, IV (1954), p. 61—65.

³⁾ Walther Lampe, *Vom Archivwesen innerhalb der Evangelischen Kirche in Deutschland*, in „Archivum“, IV (1954), p. 49—59.

⁴⁾ Havalld Jorgensen, *Danish ecclesiastical Archives*, in „Archivum“, IV (1954), p. 67—70.

Arhivele eclesiastice din Republica Democrată Germană sînt administrate de instituțiile bisericești înseși ¹⁾).

În Jugoslavia arhivele eclesiastice sînt socotite arhive particulare ²⁾.

Mai amintim că posedăm referințe și despre arhivele eclesiastice din America latină ³⁾, Franța ⁴⁾, Olanda ⁵⁾, Spania ⁶⁾, Suedia ⁷⁾ și Ungaria ⁸⁾, cu starea lor juridică.

Ordinele religioase și confesiunile, ieșind din rezervele ce aveau pînă acum, au început și ele să dea referințe despre arhivele respective. Astfel arhivele companiei iezuiților au o scurtă prezentare ⁹⁾, ca și ale ordinului franciscan ¹⁰⁾. Tot astfel arhivele religioase ale evreilor din Europa ¹¹⁾ și din America, acestea fiind concentrate la Cincinnati în statul Ohio ¹²⁾. În sfîrșit arhivele musulmane din Africa de Nord se bucură de o scurtă referință ¹³⁾.

Chestiunea rămîne în discuție. Esențial este ca documentele să nu se piardă și știința să nu fie împiedicată în exercițiul ei.

O dezbatere internațională și mai interesantă are loc și în ceea ce privește selecționarea materialelor arhivistice. Creșterea enormă a hîrtilor birocratice a pus și o chestiune de ordin economic. Fără îndoială că trebuie să primeze aici sarcina de ordin științific. Dar este tot așa de adevărat că, punînd numai o chestiune, să nu pierdem totul. Aceasta rezultă clar din referatul pe care Collingridge l-a susținut la Congresul arhiviștilor de la Florența, despre selecționarea arhivelor ¹⁴⁾. Rezultă de aci că chestiunea îmbracă nesfîrșite forme și nu este cazul să le arătăm. Totuși din propunere reiese că este bine ca principial să se fixeze mai întîi în fiecare țară o dată pînă la care nu se face nici o selecționare a arhivelor. Aceasta lichidează dintr-o dată problema arhivelor mai vechi, care se vor păstra așa cum sînt. Datele acestea și le fixează fiecare țară în raport cu istoria lor și cu profilul arhivelor ce au. Unele referințe îndreptățesc această soluție.

¹⁾ Karl Höhncl, *Die organisatorische Entwicklung des Archivwesens im Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik in den Jahren 1945—1955*, în „Archivmitteilungen“, VI (1956), nr. 3, p. 70.

²⁾ *Les Archives de Yougoslavie*, Belgrad, 1956, p. 8.

³⁾ Roscoe R. Hill, *Ecclesiastical archives in latin America*, în „Archivum“, IV (1954), p. 135—144.

⁴⁾ Bernard Mahieu, *Les archives de l'Eglise catholique en France*, ibidem, p. 89—104.

⁵⁾ A. J. Van den Ven, *Les archives religieuses des Pays-Bas*, ibidem, p. 115—122.

⁶⁾ Miguel Bordonau, *Los archivos eclesiasticos espanoles*, ibidem, p. 71—88.

⁷⁾ Arnold Sandberg, *The Archives of the Church and the religious monuments in Sweden*, ibidem, p. 123—134.

⁸⁾ Ivan Borsa, *La situation des archives ecclésiastiques dans la République Populaire de Hongrie*, ibidem, p. 105—114.

⁹⁾ P. Iosephus Teschitel, *Archivum Romanorum Societatis Iesu*, ibidem, p. 145—152.

¹⁰⁾ Basile Pandžić, *Les archives générales de l'Ordre des Frères Mineurs*, ibidem, p. 152—164.

¹¹⁾ Simon Schwarzfuchs, *Les archives religieuses juives d'Europe*, ibidem, p. 165—168.

¹²⁾ Selma Stern-Toreubler, *Survey on the jewish archives in America*, ibidem, p. 169—173.

¹³⁾ Roger Le Tourneau, *Les archives musulmanes en Afrique du Nord*, ibidem, p. 175—178.

¹⁴⁾ J. H. Collingridge, *Le triage des archives. Rapport*, Florența, 25—29 septembrie 1956, 29 p. (Troisième Congrès International d'Archives).

În legătură cu discuțiile care au avut loc în Franța merită să ne oprim puțin la propunerile lui Bautier, interesante și de reținut. Ele pleacă de la conceptul că nu se pot păstra toate hîrțile care îneacă viața administrativă, dar sarcina principală este ca arhivistul „să știe să distrugă”. Bautier propune: 1. Poate fi înlăturat orice dublet; 2. Orice piesă din dosar care nu este în legătură cu chestiunea, mai ales în arhivele justiției, nu este necesar să fie păstrată; 3. Orice piesă din dosar al cărei conținut este cunoscut altfel. Fără îndoială că această eliminare se poate face ușor dar, se întreabă Bautier, ce se face cu hîrțile istorice inutile? Răspunsul nu este tot așa de ușor de dat dar, așa cum îl formulează el însuși, este demn de reținut: „Aici e drama conștiinței arhivistului modern și această responsabilitate îl duce în fața istoricilor viitori, care îl obligă să fie el însuși un istoric. De aceea o cultură istorică adîncă este absolut indispensabilă. O formație juridică, cunoștințe administrative sînt insuficiente: cineva poate să fi trăit într-un depozit de arhive și să-și fi însușit perfect meseria: el nu poate fi un adevărat arhivist dacă nu are practica personală a istoriei, dacă n-a făcut lucrări istorice, dacă nu este, să o spunem deschis, format și rupt din metoda arhivistică. Căci numai istoricul poate să-și dea părerea despre viața și moartea actelor și are dreptul să o facă”¹⁾. În orice caz este greu de determinat care poate fi „documentul valabil pentru istorie, documentul arhivabil, *archivwürdig*, cum spun arhiviștii germani”.

Atenție merită și părerile arhiviștilor italieni. La congresul de la Udine²⁾ unii au propus ca eliminarea materialelor arhivistice socotite fără valoare să se facă în momentul vîrsării arhivelor. Sînt de părere chiar că decît să se piardă tot materialul, este bine ca arhivele statului să primească și vîrsări „dezordonate și grabnice”. Este de remarcat că tot acolo s-a cerut (Antonio Caldarella) să se facă distincție între „scarto” și „selezione”.

Și țările nordice au discutat această chestiune la congresul arhiviștilor scandinavi ținut la Aobo, în 3 august 1954, unde Jorgensen a luat poziție față de referatul susținut de Nils Holm³⁾.

În ce privește selecționarea arhivelor economice există unele propuneri ale lui Erich Neuss, specialist în materie⁴⁾.

Mai amintim că, pentru serii de acte care sînt propuse la distrugere, unii arhiviști sînt de părere să se păstreze specimene. Dar nici acest lucru nu este ușor și poate deveni funest⁵⁾.

Nu trebuie să uităm însă că problema selecționării arhivelor nu este numai o problemă științifică, ci pur și simplu și de gospodărie, de local.

¹⁾ Robert-Henri Bautier, *Triages et éliminations des documents d'archives*, in „Archives, Bibliothèques, Collections, Documentation”, nr. 9, 1953, p. 247—249.

²⁾ *Il VI Congresso dell'Associazione Nazionale Archivistica italiana* (Udine 17, 18 e 19 ottobre 1955), *Cronaca del Congresso*, in „Rassegna degli Archivi di Stato”, XV, 3 (1955), p. 199—228.

³⁾ H. Jorgensen, *The meeting of scandinavian archivists in Aobo, Finland, 3 august 1954*, in „Archivum”, IV (1954), p. 207—209.

⁴⁾ Erich Neuss, *Kassation von Akten der Wirtschaft. Grundsätze, Methoden, Erfahrungen*, in „Archivmitteilungen”, VI (1956), nr. 3, p. 92—97.

⁵⁾ R.-H. Bautier, *Triages et éliminations des documents d'archives*, p. 249.

Spațiul pentru depozitarea arhivelor, mai ales după ultimul război, a devenit o chestiune extrem de gravă. În toate țările s-au construit foarte multe localuri noi și s-au adaptat altele vechi, conform noilor cerințe tehnice. Dar și unora și altora li s-au pus probleme deosebite, dacă arhivele trebuie descentralizate sau nu, dacă localul să fie în centrul citadin sau la periferie, dacă în loc de zid se pot întrebuința blocuri de sticlă armată, care ar evita o serie de neajunsuri și dacă se poate întrebuința sistemul *compactus*, practic doar pentru localuri vechi sau subterane, așa cum au fost construite de finlandezi și de suedezi ¹⁾.

Mai observăm că arhiviștii italieni la Udine s-au pronunțat împotriva depozitelor-magazie și nu consideră fericite încercările noi de a crea arhive subterane (Anvers) și aplicarea sistemului „compact”. De asemenea propun să se discute problema confecționării rafturilor din material plastic. În Germania s-au construit mai multe localuri proprii pentru arhive. În toate a fost părăsit sistemul magazie ²⁾.

De starea localurilor rezervate depozitării arhivelor, construite din nou sau adaptate, depinde și sănătatea arhivalelor. Problema păstrării lor este curentă în toate publicațiile arhivistice. Dușmani ai documentelor apar neîncetat. Semnalăm unul din cei mai redutabili. De curînd au apărut termitele și în Europa. Au fost semnalate la Hamburg și în Scandinavia ³⁾.

Nu-i este străină muncii arhivistice nici metodică. În afară de ceea ce este normal să se găsească în manuale asupra acestei chestiuni, unele probleme au format și obiectul unor studii speciale. Semnalăm că pentru conducerea metodică a muncii în arhivele raionale din Uniunea Sovietică există o scurtă îndrumare ⁴⁾, iar pentru păstrarea și arhivarea socotelilor sînt de reținut considerațiile lui Neuss ⁵⁾.

Despre sarcinile și metodele de alcătuire a repertoriilor documentare s-a ocupat și arhivistica maghiară ⁶⁾. Se face aci deosebire între repertoriul sau inventarul de bază, care descrie materialul, seriile și structura, deci forma materialului, și repertoriul sau inventarul de documentare, care se preocupă de genetica și conținutul documentelor.

În ce privește organizarea arhivelor curente sînt cîteva propuneri privitoare la arhivele administrative ⁷⁾.

Nu putem trece cu vederea că problemele de metodă în publicarea documentelor din arhive preocupă pe toți cercetătorii și nu mai formează

¹⁾ Jngvar Andersson, *Nouvelles installations d'archives, Rapport*, Florența, 25—29 septembrie 1956, 24 p. (Troisième Congrès International d'Archives).

²⁾ H. Gringmuth Dallmer, *Die Bauten der staatlichen Archive in der Deutsche Demokratischen Republik*, in „Archivmitteilungen”, VII (1957), nr. 2, p. 77—80.

³⁾ Dr. Michelangelo Gallo, *La lotta antitermitica*, in „Der Archivar”, IX (1956), nr. 3, col. 187—196.

⁴⁾ D. V. Șmin, E. Z. Șhtman, *Metodiceskoe rukovodstvo raionnib gosudarstvennib arhivov*, in „Istoriceskii arhiv”, 1956, nr. 4, p. 239—241.

⁵⁾ Erich Neuss, *Zur frage der Aufbewahrung und Archivierung von Rechnungen*, in „Archivmitteilungen”, VII (1957), nr. 1, p. 16—20.

⁶⁾ Oszkar Sashegyi, *Az ismertető leltárak feladatai és módsgerei*, in „Levéltári közlemények”, XXV (1954), p. 77—93.

⁷⁾ J. Pieterse, *Les archives administratives : Pour l'organisation rationnelle des services du courrier*, in „Archivum”, IV (1954), p. 177—183.

un apanaj al acribiei medievistilor. Dimpotrivă, istoria devenind un instrument de orientare cetățenească, întreaga atenție se îndreaptă și asupra documentelor moderne și contemporane. În această privință arhivistica sovietică deține o prioritate incontestabilă. În timp ce B. S. Batulea arată pe scurt care a fost practica arheografică în Ucraina în secolele XIX și XX, pînă în 1917¹⁾, V. A. Cernih tratează despre unele probleme privitoare la alegerea și prelucrarea arheografică a textelor documentelor istoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie²⁾, iar T. V. Bataeva, despre publicarea în extrase a textelor documentelor epocii sovietice³⁾. Amintesc numai acestea, știut fiind că textele contemporane pun cele mai deosebite și mai grele probleme de alegere și prelucrare.

Totuși greutățile nu sînt învinse. Despre stadiul edițiilor izvoarelor istorice în Uniunea Sovietică este foarte clar referatul lui E. M. Talman, prezentat în aprilie 1956 în ședința Institutului istorico-arhivistic din Moscova, unde s-a discutat această problemă⁴⁾. În încheiere referatul scrie: „trebuie să relevăm necesitatea aprofundării teoretice a problemelor editării textelor, pentru a îmbunătăți publicarea materialelor documentare”. Cum această muncă presupune adoptarea unui sistem precis de stabilire, restabilire și editare, arhiviștii ar trebui să caute un astfel de sistem. Din nefericire pretutindeni este o mare lipsă în această chestiune. În general se practică sisteme deosebite chiar în aceeași țară și nu rareori schimbătoare în cadrul aceleiași instituții. Rare sînt cazurile cînd se ia o hotărîre oficială în această problemă.

Ținem totuși să scoatem în evidență un singur caz. Numai în Uniunea Sovietică s-a discutat problema publicării documentelor în comun de Academia de științe și de Arhivele Statului și s-a ajuns la adoptarea unor reguli comune⁵⁾. Ele nu sînt încă pe deplin satisfăcătoare, însă marchează un început. Propunerile de îmbunătățire și discuțiile continuă și de bună seamă că problema va putea fi soluționată definitiv.

Tot de metodica arhivistică ține și fixarea unei terminologii proprii, dacă se poate universală. Și aceasta comportă discuții. Astăzi interesul pentru internaționalizarea ei este mai mare ca oricînd.

Această chestiune s-a pus și arhivisticii. Aici însă ea are două aspecte care o fac să fie și mai greu de rezolvat. Mai întîi este terminologia veche, cuprinsă în acte și documente, care are un sens schimbător nu numai de la țară la țară, dar și din epocă în epocă. Trebuie deci cunoscut mai întîi, cu toată precizia, care a fost conținutul fiecărui termen în mintea celui care

¹⁾ B. S. Batulea, *Iz istorii arheograficeskoi praktiki na Ukraine v XIX—XX vv.*, în „Istoričeskii arhiv”, 1957, nr. 2, p. 190—195.

²⁾ V. A. Cernih, *Necotorie voprosi otbora i arheograficeskoi obrabotki teksta dokumentov po istorii Velikoi Okteabriskoj Soțialisticeskoi Revoluții*, ibidem, nr. 3, p. 219—227.

³⁾ T. V. Bataeva, *O perezade v izvlečenieab teksta dokumentov sovetsoj epobi*, ibidem, p. 199—208.

⁴⁾ E. M. Talman, *O perezade teksta istoričeskikh istocinikov*, în „Istoričeskii arhiv”, 1956, nr. 5. Trad. Editarea textului izvoarelor istorice, în „Analele romino-sovietice”, *Istorie*, 1957, nr. 1, p. 101—112.

⁵⁾ *Osnovnie pravila publicatii dokumentov Gosudorstvennogo Arhivnogo fonda Soiuzu S.S.R.*, Moscova, 1945. Revizuită: *Pravila izdaniea istoričeskikh dokumentov*, Moscova, 1955. Editura Akad. Nauk S.S.S.R.

I-a lăsat scris la o dată oarecare. Al doilea este terminologia întrebuințată de cercetătorii științifici care ori au împrumutat-o greșit, ori au căutat să o impună fără a fi primită în limbajul obișnuit. Azi discuția este în continuare și este posibil să se ajungă la un consens. Astfel s-a pus din nou în discuție ce înțelegem prin „original” și „copie”¹⁾, prin „proveniență”, „structură”, „inventar” și „fond”²⁾, cum și alcătuirea unui dicționar ceh al terminologiei arhivistice³⁾, și altul polon⁴⁾.

Înainte de război era în discuție chestiunea dacă arhivele de stat trebuie să se îngrijească de alcătuirea și păstrarea articolelor și colecțiilor de fotografii, fonograme și cinematule. Fiecare din aceste materiale, tot documentare, fără îndoială, necesitând metode proprii de conservare, unii arhiviști nu le acceptau în cadrul arhivelor. După război însă situația s-a schimbat radical: se urmărește insistent nu numai alcătuirea unor astfel de arhive, ci și conservarea lor nemijlocit pe seama arhivelor de stat, în cea mai mare parte din țări. Aceasta, mai ales, de când microfilmul a devenit o parte integrantă a documentării arhivistice.

Microfilmul este astăzi un instrument de cercetare științifică de necontestat. În arhive el a căpătat o circulație deosebit de importantă sub două aspecte: completarea documentării și reintregirea fondurilor dezmembrate pe de o parte, iar pe de alta asigurarea conservării documentelor prețioase. În afară de acestea microfilmul asigură păstrarea acelor documente care se elimină prin selecționare, deoarece reduce spațiul care le-ar fi fost necesar pentru păstrare temporară. Acest sistem a și intrat în practica unor arhive.

Problema microfilmului în arhive și biblioteci, cu aplicare la țara sa, a fost tratată pe plan internațional de arhivistul suedez Dr. O. Jägerskiöld la conferința Federației internaționale de documentare din 1952 ținută la Roma⁵⁾. Ea n-a lipsit însă nici de la congresele internaționale de istorie sau de arhivistică. Astăzi nu se poate concepe o documentare fără a recurge la fotografie și microfilme. Producându-le, se înțelege de la sine că după folosire trebuie păstrate mai departe. Cît de departe a ajuns folosirea microfilmului se poate vedea dintr-un exemplu. Biblioteca vaticană conține sute de mii de manuscrise de cea mai mare valoare documentară. 600.000 dintre acestea au fost microfilmate în 7.000.000 cadre pe 900 km microfilm și au fost depuse la o universitate din Statele Unite. Operația de microfilmare a durat patru ani⁶⁾. Am amintit mai sus că și

¹⁾ H. Koch, *Original und Kopie*, in „Archivarbeit und Geschichtsforschung”, Berlin, 1952 (Schriftenreihe des Instituts für Archivwissenschaft, 2).

²⁾ H. O. Meisner, *Provenienz, Struktur, Bestand, Fond*, in *Archivmitteilungen*, V, nr. 3 (1955), p. 2.

³⁾ Fr. Roubik, Ant. Haase, J. Kollmann, Zd. Fial, *Slovniček archivni terminologia*, Praga, 1954, 47 p.

⁴⁾ A. Bachulski, K. Konarski, A. Wolff, *Polski słownik archiwalny*, Varșovia, 1952, XIII + 46 p.

⁵⁾ Dr. O. Jägerskiöld, *Microphotography in swedish Archives and Libraries*. Raport III la „Fédération Internationale de documentation XVIII-e Conférence, 15—21 septembre, 1952, à Rome”.

⁶⁾ *Informations UNESCO*, nr. 252, 2 septembrie, 1957, p. 1.

în Danemarca toate registrele bisericești, pînă la 1800, au fost de asemenea microfilmate.

În Italia existau mai de mult arhive de microfilme. În 1956 s-a reorganizat și s-a generalizat acest serviciu în cadrul tuturor arhivelor¹⁾.

Se impune deci să se dea tot mai multă atenție acestei probleme în cadrul arhivelor, fapt care a început să se remarce. Astfel Kuzin face o seamă de observații despre organizarea arhivelor cine-foto-fonografice în instituțiile în activitate²⁾. Adică problema se ia de la origine. Alți doi arhiviști sovietici arată cum pot fi puse în valoare aceste documente în Uniunea Sovietică³⁾.

În sfîrșit altă chestiune care preocupă tot mai mult pe arhiviști este întrebarea fotografiei colorate⁴⁾. Aceasta va fi de mare utilitate nu numai pentru studiul artei scripturistice și decorative ci și, mai ales, pentru expoziții și muzee.

Din această expunere, deși sumară, reiese totuși că bogăția publicațiilor arhivistice, sau care privesc materialele din arhive, este atît de mare, încît orientarea devine anevoiasă. Azi, mai mult ca înainte, materialul bibliografic este în plină creștere. Numai în Uniunea Sovietică, după declarația lui Belov, directorul general al Arhivelor U.R.S.S., pentru cîncinalul 1956—1960 sînt prevăzute 300 colecții documentare și 15 volume de literatură arhivistică, provenind numai din partea arhivelor statului⁵⁾. Se simte deci nevoia unor bibliografii arhivistice. Începuturile s-au pus, pe criterii naționale sau altele. Așa este bibliografia arhivistică slovacă⁶⁾ sau publicarea izvoarelor evului mediu europene în ultimii 70 de ani, începînd cu documentele pontificale⁷⁾. De asemenea sînt bibliografii, uneori destul de bogate, aproape în fiecare periodic arhivistic. Dar ele nu sînt suficiente și obligă pe cercetători să-și răspîndească prea mult forța lor de investigație. Ar fi deci momentul să se alcătuiască o bibliografie generală, dacă nu completă, cel puțin selectivă. Bibliografia lui Brenneke, adăugată manualului său, ar putea fi un punct de plecare; în tot cazul ea trebuie adăugată pentru ultimii cinci ani, care sînt și cei mai bogați în lucrări arhivistice.

Alcătuirea unei bibliografii arhivistice pune și ea probleme, ca orice bibliografie. În parte au fost relevate⁸⁾, dar chestiunea rămîne deschisă. Varietatea problemelor care pot fi luate în considerație se poate vedea

¹⁾ J. Papritz, *Die italienische staatliche Archivverwaltung*, în „Der Archivar“, IX (1956), nr. 3, p. 145—188.

²⁾ A. A. Kuzin, *Nekotore voprosi organizatii kino-foto-fonodokumentov v deistvuiuschib ucerejdenieab*, în „Trudi Ist. arh. instituta“, VIII (1957), p. 202—235.

³⁾ S. T. Pleșakov, V. R. Hodorkovskii, *Ispolzovanie dokumentalnih materialov Tsentralnogo gosudarstvennogo arhiva kino-foto-fonodokumentov S.S.S.R.*, în „Istoriceskii arhiv“, 1955, nr. 4, p. 235—238.

⁴⁾ Herbert Ewe, *Das Farbphoto im Dienste des Stadtarchivars*, în „Mitteilungen“, VII (1957), nr. 1, p. 28—29.

⁵⁾ Braibant-Bautier, *Une Table Ronde utile à l'histoire*, p. 108.

⁶⁾ Teodor Lamoș, *Bibliografie k archivom na Slovensku*, Bratislava, 1953, 187 p.

⁷⁾ *La pubblicazione delle Fonti del medio evo europeo negli ultimi 70 anni (1883—1953)*, Roma.

⁸⁾ H. O. Meisner, *Archive, Bibliotheken und Literaturarchive*, în „Archiv. Zeits.“ 50/51 (1955), p. 167—183.

și din studiile științifice în chestiuni de arhivistică și de discipline auxiliare ale istoriei, așa cum sînt tratate la Institutul istorico-arhivistic din Moscova¹⁾. Însă problema este mult mai complexă, în sensul că multe probleme arhivistice, fiind încă în discuție, nota bibliografică să conțină critic tezele cuprinse în lucrare.

Dificultățile pe care le prezintă o astfel de bibliografie arhivistică fac să avem un număr neînsemnat de mic de prezentări critice. Arătăm numai că pentru publicațiile arhivelor din Republica Democrată Germană avem o listă precisă²⁾, iar cele ale arhivelor italiene a făcut obiectul unor relații mai amănunțite³⁾. Nici una nici alta nu sînt însă complete.

O problemă fundamentală pentru progresul arhivisticii o formează pregătirea cadrelor. În acest domeniu situația după al doilea război mondial este prea puțin îmbunătățită. Cea mai mare parte a școlilor, institutelor și facultăților arhivistice care existau (ca Institutul istorico-arhivistic din Moscova, cel din Viena sau Ecole des Chartes din Paris) continuă să-și ducă munca cu interes sporit. În unele țări s-au creat secții arhivistice în cadrul universităților, ori s-au introdus cursuri de arhivistică la facultățile de istorie sau de litere. Cadrele astfel pregătite nu satisfac însă nevoile existente. În general aici au loc cursuri teoretice, rupte de munca arhivistică însăși, care duce mai mult la formarea de cercetători științifici, decît de lucrători. Recrutarea continuă să se facă din cadre pregătite în altă direcție, de obicei istoria, urmînd să-și completeze cunoștințele prin practica în arhive.

Mai gravă este însă lipsa de arhiviști la arhivele curente. Pentru aceștia mai în toate părțile s-a recurs la expediente. Considerăm că este totuși vrednică de amintit inițiativa luată în unele țări de a se face școli interioare pe instituții, în care se formează arhiviștii și arhivarii de care au ele nevoie. Așa, de exemplu, în Germania Democrată. Departamentul poștelor și telegrafului își pregătește singur cadrele necesare gestiunii arhivei⁴⁾. Tot așa în Cehoslovacia se pregătesc arhiviști pentru sectorul chimic.

Studiul acestei probleme nu a mai fost nici el încercat. În acest timp abia a apărut un articol de caracter istoric, privind arhivele și școlile de arhivă de la 1765 la 1911⁵⁾ și altul despre cunoscutul Institut arhivistic din Viena⁶⁾. Diploma acestuia, prin ordonanța din 2 iunie 1948, a deve-

¹⁾ V. C. Maksakov, K. G. Mitcaev, A. T. Nicolaevna, M. S. Selesnev, *Razrabotka voprosov arhivovedeniia i vspomogatelnykh istoricheskikh disziplin v Istoriko-arhivnom Institute*, în „Istoricheskii arhiv“, 1956, nr. 4, p. 213—228.

²⁾ *Archivmitteilungen*, VI (1956), nr. 3, p. 76—78.

³⁾ J. Papritz, *Die italienische staatliche Archivverwaltung und ihre Publikationen*, în „Der Archivar“, IX (1956), nr. 3, col. 145—188.

⁴⁾ Erika Thierfelder, *Das Fachschulfernstudium an der Fachschule für Archivwesen*, în „Archivmitteilungen“, VII (1957), nr. 1, p. 23—25. Cursurile se fac la Potsdam, aproximativ în 2000 ore.

⁵⁾ Giorgio Cencetti, *Archivi e scuole d'Archivio dal 1765 al 1911*, în „Rassegna degli Archivi di Stato“, XV, 1 (1955), p. 5—31.

⁶⁾ Alphons Lhotsky, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung; 1854 bis 1954*, în „Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsf. Ergänzungsband XVII, Graz-Köln, 1954, XII + 424 p.

nit obligatorie pentru recrutarea arhiviștilor în toată Austria, afară de Voralberg și Carintia¹⁾. Avem informații sumare și despre cel mai nou institut de cercetări arhivistice fondat în Germania Democrată în 1950²⁾.

Problema formării de cadre arhivistice, fiind de mare actualitate, mai spicuim câteva informații.

Astfel în 1947 s-a înființat la Roma, în cadrul Universității, Școala Națională de specialitate pentru bibliotecari și arhiviști paleografi (Scuola Nazionale di specializzazione per bibliotecari e archivisti paleografi)³⁾.

Din 1949 există și în Republica Populară Ungară un sistem de formare a arhiviștilor la Facultatea de istorie din Budapesta. În anul III studenții urmează un curs de specializare în arhivistică, după care în anul următor fac un an de practică în Arhivele Naționale sau în alte două-trei arhive⁴⁾.

În Spania, între 1856 și 1900, exista o școală de arhivistică (*Escuela de diplomática*). Pe urmă sarcina pregătirii arhiviștilor a trecut la Facultatea de filozofie și litere, cu obligația de a face practică în arhive. Se pare că rezultatele nu au fost întrutotul satisfăcătoare, deoarece la 24 iulie 1947, în cadrul Universității din Madrid, ia ființă o școală tehnică a arhivelor, bibliotecilor și muzeelor (*Escuela Técnica de Archivos, Bibliotecas y Museos*), pentru o mai bună pregătire profesională. Paralel Direcția Generală a Arhivelor și Bibliotecilor mai organizează anual cursuri de perfecționare, elementar de 4 luni și superior de 3 luni. Cu toate acestea pregătirea încă nu a fost socotită satisfăcătoare fiindcă de la 14 iulie 1953 recrutarea cadrelor arhivistice se face printr-un riguros examen de selecționare. Candidații sînt supuși la trei probe. Mai întîi catalogarea și comentariul paleografico-diplomatic a două documente, unul în scriere vizigotă sau franceză și altul în cancelărească sau procesuală. A doua probă privește comentariul oral al unui document tras dintre 50 propuse de comisia examinatoare. În sfîrșit dezvoltă tot oral două teme dintr-o listă de 60 privind diplomatica, sigilografia, instituțiile, bibliografia, arhivologia și istoria și organizarea arhivelor spaniole. Una din teme este trasă la sorți, iar alta la libera alegere a candidatului⁵⁾.

În sfîrșit problema pregătirii cadrelor se pune insistent și în R. P. Bulgaria⁶⁾.

Fără îndoială că este justă observația lui Sergio Camerani, la congresul de la Udine, care arată că pe lîngă pregătirea generală arhivistul mai are nevoie și de o pregătire specifică depozitului de arhivă în care

¹⁾ Dr. Peter Gasser, *Die Ausbildung der Archivare in Oesterreich*, în „Archivum“, IV (1954), p. 7—34.

²⁾ Ministerium des Innern, *Satzungen des Instituts für Archivwissenschaft*, în „Archivmitteilungen“, 1951, nr. 1, p. 12. *Das Institut für Archivwissenschaft. Bericht über den ersten Lebrgang*, Ibidem, 1951, nr. 3, p. 39—41.

³⁾ Ruggero Moscati, *Attualità degli archivi*, în „Notizie degli Archivi di Stato“, VIII (1948), nr. 2—3, p. 73.

⁴⁾ Cf. *Levéltári közlemények*, 25 (1954), p. 308.

⁵⁾ M. Bordonau, *Formación profesional des los archiveros en Espana*, în „Archivum“, IV (1952), p. 1—5.

⁶⁾ Lilia Kirkova, *Za podgotovkata na arhivistite v ciujbina i u nas*, în „Istoriceski pregled“, XIII (1957), nr. 1, p. 110—120.

lucrează. De aceea, în cadrul pregătirii teoretice, este necesar un curs dezvoltat al istoriei arhivelor naționale.

Cum se poate îmbunătăți munca în acest sector se deduce din elaborarea programelor analitice ale cursurilor respective. Dăm un exemplu care ni se pare cel mai adecvat. Pentru cursurile care se țin la Institutul istorico-arhivistic din Moscova s-au redactat minuțioase programe analitice publicate, ca de exemplu: Istoria și organizarea conservării actelor în U.R.S.S., Documentele și arhivele tehnice și cine-foto-fono în U.R.S.S. (1954), Paleografia rusă, Geografia istorică a U.R.S.S., Metrologia rusă, Cronologia rusă, Bazele dreptului sovietic de stat și istoria instituțiilor de stat ale U.R.S.S. (1956), Arheografia, Istoriografia istoriei U.R.S.S., Istoriografia rusă în a doua jumătate a secolului XIX, Studiul izvoarelor istorice ale U.R.S.S., Istoria Instituțiilor de stat ale Rusiei până la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și Teoria și practica arhivisticii (1957). Acestea formează tot atâtea chestiuni care pot fi adaptate școlilor de pregătire arhivistică din oricare altă țară.

Pe lângă formarea cadrelor arhivistice se urmărește azi și formarea de cercetători științifici în arhive. De aceea institutele arhivistice de cercetări științifice, fără scop didactic, nu mai sînt azi o noutate. Tinem să amintim aici numai pe cel mai nou, de la Sofia, care se și poate lăuda cu o activitate meritorie în primii săi ani de funcționare.

Nu este o noutate să spunem că munca arhivistică nu se poate duce fără arhiviști. Lor li se datorește nu numai păstrarea documentelor, ci și valorificarea lor, indiferent de aportul pe care l-au putut aduce în acest sens.

Nu se contestă de nimeni că arhiviștii au ocupat adeseori loc proeminent între istorici și nu puțini au ilustrat învățămîntul universitar. Această calitate a acoperit mai totdeauna pe cea dintîi și elogiile meritate care li se aduceau se îndreptau de obicei profesorului. Cu legitimă mîndrie trebuie să observăm acum că este pentru prima dată cînd se aduc omagii și arhiviștilor, pentru munca lor, fără de care nu pot exista nici istoricii.

Un bogat volum a fost închinat arhivistului italian Angelo Mercati, cunoscut și ca renumit cercetător științific¹⁾. Accentul sărbătoririi cade însă pe calitatea lui de arhivist.

Arhivistului german Hellmut Kretzschmar i se închină un volum la împlinirea a 60 de ani²⁾. În afară de studii despre arhivele germane el s-a preocupat și de munca științifică a arhiviștilor. A căutat documente importante privind începuturile dezvoltării capitalismului în Germania și relațiile de producție în secolul XVIII. Manufacturile din Meissen (sec. XVI—XVIII) au aflat în el un cercetător deosebit.

¹⁾ *Miscellanea archivistica Angelo Mercati*, Città del Vaticano, 1952, XXVII + 462 p. (Studi e testi, CLXV).

²⁾ *Forschungen aus mitteldeutschen Archiven. Zum 60. Geburtstag von Hellmut Kretzschmar*. Herausgegeben von der Staatlichen Archivverwaltung im Staatssekretariat für Innere Angelegenheiten, Berlin, 1953, 432 p. + 6 pl. (Schriftenreihe der Staatlichen Archivverwaltung, 3).

Unui alt arhivist italian, Antonio Panella de la Florența (1878—1954), i se aduce un omagiu postum. Anume Arnaldo d'Addario îi închină un studiu bio-bibliografic și-i culege un mănunchi de scrieri arhivistice¹⁾. Panella s-a integrat mișcării arhivistice florentine și a fost un arhivist pasionat „fără să se piardă într-o mentalitate birocratică închisă și indiferentă, fără isterisme erudite, fără retorica ușoară dar sterilă și superficială a „*laudatores temporis acti*“. A studiat arhivele italiene din timpul stăpînirii franceze ca să îndrepte clasarea de tip iluminist „care a ruinat fără remediu continuitatea istorică a seriilor“. A militat pentru principiul de clasare istoric actual, adică „integritatea fondului și respectul pentru clasarea originară“, însă prin cunoașterea problemelor juridice și istorice ale instituțiilor care le-au creat. A luptat să nu se disperseze arhivele de familie și a cerut ca statul să se preocupe de arhivele particulare și de cele eclesiastice. De asemenea să se creeze în Italia o arhivă centrală în care să fie strinse arhivele ministerelor, care să nu le mai păstreze ele înșeși. În același timp a socotit bine ca arhivele să revină teritoriului care le-a creat, în cazul cînd se păstrează în alt loc, după principiul lui Bonaini, care a restituit Pisei arhivele sale comunale păstrate la Florența mai multe secole. Muzele însă nu trebuie să mai conserve documente și arhive.

Am stăruit mai mult asupra lui Panella fiindcă tezele pentru care a militat în arhivistică fac din el un progresist.

Cunoscutul arhivist german Meisner, care de mai bine de patruzeci de ani contribuie la lămurirea unor chestiuni arhivistice dificile, sau la răspîndirea altora bine determinate, s-a bucurat recent de închinarea unui volum omagial²⁾. Este un arhivist savant în aceeași măsură în care este și istoric. Întrunind amîndouă aceste calități, ceea ce este esențial în arhivistică, este explicabil de ce Meisner poate fi socotit ca întîiul arhivist german al zilelor noastre. Colaboratorii volumului au căutat ei înșiși să ilustreze această calitate prin problemele ce tratează din amîndouă sec-toarele.

Fără îndoială că exemplele culese aici sînt puține. Este posibil să mai fie și altele, dar despre ele nu avem cunoștință. Am socotit esențială problema și de aceea nu am ocolit-o.

Ajungînd la capătul acestei expuneri putem să tragem unele înche-rieri pozitive și negative.

Este incontestabil că după cel de al doilea război mondial problemele arhivistice ocupă un loc apreciabil în cercetările științifice, iar arhivele au devenit centre importante de documentare. Rețeaua informației inter-naționale s-a lărgit și s-a adîncit, iar colaborarea între state a crescut. Învățămintul arhivistic și pregătirea cadrelor a căpătat o deosebită exten-siune și a ieșit din mediul strîmt al pregătirii teoretice.

De asemenea este îmbucurător faptul că arhiviștii nu numai că se îndreaptă cu toată plenitudinea spre probleme noi, ca oglindirea începu-

¹⁾ Antonio Panella, *Scritti archivistici*, Roma, 1955, XXIX + 321 p. (Ministero dell'In-terno, Pubblicazioni degli Archivi di Stato, XIX).

²⁾ *Archivar und Historiker. Studien zur Archiv-und Geschichtswissenschaft. Zum 65. Geburtstag von Heinrich-Otto Meisner*. Herausgegeben von der Staatlichen Archivverwaltung im Staatssekretariat für Innere Angelegenheiten. Berlin, 1956, 572 p. + XV pl.

turilor capitalismului, evoluția economică și mișcarea muncitorească, ci și cunoașterea istorică a proceselor tehnologice în întreprinderi. Aceasta îi face să fie atenți cu arhivele actuale ale întreprinderilor, dînd îndrumări de organizare, pentru ca hîrțile lor să nu se piardă și să devină documente autentice pentru cercetătorii actuali și viitori, în strînsă legătură cu îndrumarea stînd și tendința tot mai accentuată de a se impune o metodică arhivistică și o terminologie cît mai internațională.

Cu toate că mai sînt unele deficiențe, constatăm, totuși, cu satisfacție că arhivistica a făcut progrese simțitoare. Cu deosebită bucurie observăm că arhivistica din țările socialiste a căptăat cea mai mare dezvoltare și presanța cea mai impunătoare.

DISCUȚII, NOTE, COMUNICĂRI, DOCUMENTE

DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA ROMÂNIEI, PĂSTRATE ÎN ARHIVELE DE STAT ALE U.R.S.S.

ION PARASCHIV

În anii regimului de democrație populară, un nou aspect al activității arhivistice s-a manifestat tot mai simțit, în special în cadrul țărilor lagărului socialist — schimbul reciproc de delegații.

Vizitele reciproce de delegații arhivistice — mijloc eficace de cunoaștere și de strângere a relațiilor prietenești între țările socialiste — aduc o contribuție dintre cele mai efective la dezvoltarea științifică și organizatorică a arhivelor din țările respective.

În toamna anului 1957 o delegație de arhiviști români a vizitat, timp de 20 de zile, Arhivele de Stat din Moscova și Leningrad, ca oaspeti ai arhiviștilor sovietici. Cu această ocazie ei au putut să ia cunoștință de nivelul științific avansat al arhivelor din U.R.S.S. și de înalta lor organizare.

Pe lângă cunoașterea reciprocă și schimbul de experiență, delegația noastră a avut posibilitatea să cerceteze unele fonduri arhivistice care conțin multe documente privitoare la istoria României.

În vara anului 1958, o delegație de arhiviști sovietici condusă de G. A. Belov, directorul general al Arhivelor de Stat din U.R.S.S., a vizitat timp de două săptămâni Arhivele Statului din țara noastră, cu care ocazie ne-a remis în dar un număr important de documente (în fotocopii și microfilme) referitoare la istoria țării noastre.

Atât din constatările făcute de arhiviștii noștri, cât și din relatările arhiviștilor sovietici, în Arhivele de Stat ale U.R.S.S., în special la Moscova și Leningrad, se găsește un bogat material documentar privitor la trecutul poporului român. Existența acestui material demonstrează că între popoarele român și rus au existat relații strânse din cele mai vechi timpuri, care s-au manifestat atât în domeniul politic și militar, cât și în cel cultural. Cercetarea lui va duce la adâncirea unor probleme importante ale istoriei patriei, va completa unele date cunoscute și va da posibilitate istoricilor să cerceteze mai bine trecutul de luptă al poporului român.

În prezent, la Arhivele Statului din București și Iași, se găsesc deja multe din aceste documente (în fotocopii și microfilme), care vorbesc

despre lupta poporului nostru pentru libertate și o viață mai bună și despre ajutorul frățesc pe care ni l-a acordat marele popor rus prieten, de-a lungul veacurilor. Documentele se referă la evenimentele istorice din secolele XVII—XX și vor fi de un real folos în studierea istoriei patriei. Ele au o importanță cu atât mai mare, cu cât vin de la un popor vecin care întotdeauna a urmărit cu simpatie lupta poporului nostru pentru libertatea națională și socială și l-a ajutat în cele mai importante momente ale istoriei sale pentru cucerirea acestora.

Secolul XVII este cunoscut ca una din perioadele în care legăturile dintre țările române și Rusia se dezvoltă continuu.

Între documentele din această epocă se păstrează scrisoarea domnului Moldovei, Vasile Lupu, către țarul Moscovei, Mihail Feodorovici. Domnitorul moldovean informa Moscova asupra evenimentelor din Turcia și cerea în același timp „zugravi de icoane” din capitala imperiului pentru pictarea pereților noii biserici, devenită mai târziu vestita Trei Ierarhi. Scrisoarea poartă data de 1 mai 1641¹⁾.

Numai peste 11 zile țarul Moscovei, Mihail Feodorovici, îi răspunde lui Vasile Lupu printr-o scrisoare datată 18 mai 1641. Această scrisoare face parte dintr-un întreg dosar existent în arhivele din Moscova, privitor la corespondența țarului cu voievodul Moldovei, ceea ce denotă o legătură permanentă menținută prin trimiși speciali ai împăratului rus sau ai domnului moldovean. De data aceasta legătura a fost asigurată de către Ostafie Mitnic, trimis moldovean. Informațiile verbale ale solului, cu privire la situația din Turcia, au fost, desigur, mai bogate decât cele din scrisoarea adresată Moscovei. Solul se întoarce împreună cu zugravii ceruți de Vasile Lupu²⁾.

Din anii 70 ai secolului XVII se păstrează o scrisoare a fostului domnitor muntean Constantin Șerban. Ea datează din 29 decembrie 1674 și a fost adresată lui Alexei Mihailovici, cu rugămintea de a se acorda ajutor militar împotriva turcilor și tătarilor³⁾.

În același deceniu al secolului XVII, la 1679 august 15, mitropolitul Dosifei (Dosoftei) din Iași trimite o scrisoare patriarhului moscovit Ioachim. După cum este cunoscut, dezvoltarea culturală a Rusiei a influențat în multe privințe creșterea culturală a țărilor române. Scrisoarea respectivă se referă tocmai la acest gen de legături, deoarece mitropolitul Moldovei cerea instrumente tipografice pentru tipărirea cărților bisericești în limba *valahă*. Pentru secolul XVII trimiterea unei tipografii avea o mare însemnătate în ridicarea culturală a poporului Moldovei (v. facsimilul)⁴⁾.

Secolul XVIII aduce un material informativ mai bogat decât cel precedent. La 1 aprilie 1701 voievodul muntean Constantin Brîncoveanu

¹⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVIII/1 (1—2); orig. Arhiva Centrală de Stat a actelor vechi, Moscova, F. 63, Departamentul de Externe, *Legăturile Rusiei cu Moldova și Valahia*, Scrisori, nr. 10, f. 1.

²⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVIII/2; orig. *ibidem*, 1641, dos. nr. 1, f. 61.

³⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVI/4 (1—6); orig. *ibidem*, nr. 41, f. 1—3.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVIII/5; orig. *ibidem*, Scrisori, nr. 43, f. 1.

[illegible]

1. *Смѣри мѣстъ добоудѣи и постои*
молитвеннѣи крѣпостѣи и тѣмъ
сѣмъ. Сѣмъ сѣмъ сѣмъ сѣмъ.

scrisorile lui Petru I o scrisoare prin care-i transmite mulțumiri pentru apărarea intereselor Valahiei ¹⁾).

¹⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVIII/7 (1—2) ; orig. *ibidem*, 1701, dos. nr. 2, f. 1.

Interesul crescînd al Rusiei pentru soarta popoarelor din țările romîne reiese dintr-un document datat 7 februarie 1705, prin care Petru I ordonă Departamentului Solilor (de Externe) trimiterea lui Andrei Mihailov, traducător de limbă greacă la Departamentul de Externe, în Țara Romînească pentru învățarea limbii latine „și a altor științe”¹⁾ și dintr-o notă a Departamentului Treburilor Maritime Militare (rus) către Departamentul Solilor (de Externe) în care se anunță că se vor trimite informații mai largi asupra unui fapt foarte elocvent în ilustrarea atenției Rusiei față de țările romîne. Nota arată că la 1705 a fost trimis în Moldova și Țara Romînească Danila Vasiliev, elev al școlii matematice de navigație, pentru studierea limbii „valahe”. Nota poartă data de 26 mai 1707²⁾.

Un document de o deosebită valoare istorică din acest secol se referă la trecerea lui Petru I, al Rusiei, prin Iași. Documentul reprezintă însemnări din jurnalul de campanie al lui Petru despre luptele de pe Prut, din 1711, și cuprinde date interesante în legătură cu operațiunile militare din această campanie. Unele date din document se referă și la situația Moldovei din acea vreme. Documentul ilustrează legăturile militare dintre Rusia, Moldova și Muntenia și unele acțiuni ale campaniei de la Prut. Din document reiese că deși unele acțiuni militare erau destul de periculoase pentru armatele ruse, Petru I n-a pregetat să pornească în întâmpinarea turcilor pentru „a nu aduce la disperare pe creștinii care cer a [le] veni în ajutor”. Ținerea unui consiliu de război cu participarea moldovenilor și muntenilor, atestă faptul că Petru I, deși primise de la domnul Moldovei „salutul său ca un supus al majestații sale”, îl socotea pe acesta drept aliat și privea cu simpatie eliberarea țărilor romîne de sub jugul otoman, dorind prosperitatea lor. Documentul este datat din 22 iunie 1711 (v. anexa)³⁾.

Un grup de documente din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au o deosebită valoare pentru istoria Moldovei. Se remarcă dintre ele un manuscris din 1774 care cuprinde catagrafia ținuturilor Moldovei pe ocoale și sate, important pentru cunoașterea diferitelor aspecte ale vieții sociale din acea perioadă⁴⁾. Din anii 1769⁵⁾, 1790⁶⁾ și sfîrșitul secolului ni se păstrează cîteva planuri ale orașului Iași, prețios îndrumător al cercetătorilor în reconstituirea istoriei acestui important centru cultural și politic al Moldovei timpurilor trecute. Primul plan al orașului Iași, cunoscut la noi în țară, era din anul 1819.

Secolul XIX este ilustrat printr-o varietate mult mai mare de documente. Epoca în care începe să se dezvolte capitalismul și după

¹⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVIII/8 (1--2); orig. *ibidem*, 1704, dos. 11, f. 24.

²⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/9 (1--2); orig. *ibidem*, 1707, dos. nr. 14, f. 1.

³⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVIII/10 (1--5); orig. *ibidem*, F. Cancelaria lui Petru I, S. I, ms. 9.

⁴⁾ Arh. St. Iași, Microfilm; orig. *ibidem*, F. 293.

⁵⁾ Arh. St. Iași, Fotocopii; orig. *ibidem*, F. V.U.A. 2067.

⁶⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVIII/11; orig. *ibidem*, F. 192, Secția cartografică a M.G.A.M.I.D., nr. 5, f. 1.

aceea evenimentele care au constituit etape însemnate în istoria poporului român sînt reprezentate prin documente de o mare valoare istorică. Din acest secol ni se păstrează manuscrise prețioase ale perioadelor 1813—1819, 1829—1832, 1877—1878 etc.

Astfel, perioada anterioară unor evenimente ca cel din 1821 — răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu — este ilustrată în rapoartele consulare trimise din Iași la Petersburg între anii 1813 — 1819¹⁾; se poate constata felul în care au decurs lucrările pentru elaborarea Regulamentelor Organice între anii 1829—1832 și activitatea comisiei moldo-valahe din acel timp²⁾. Un document de o deosebită valoare îl constituie manuscrisul original al Regulamentului Organic al Țării Românești. Acesta este exemplarul al II-lea al Regulamentului trimis la Petersburg în 1831³⁾: se știe că primul exemplar a fost ars la 6 septembrie 1848 la București.

Tot din perioada preregulamentară s-a primit din partea arhiviștilor sovietici o parte din memoriile lui Barbu Știrbei referitoare la conducerea administrativă a Țării Românești⁴⁾ care, desigur, au folosit Petersburgului pentru cunoașterea amănunțită a situației din țările romîne (v. facsimilul).

Războiul de independență, dintre anii 1877—78, a cimentat și mai mult frăția de arme romîno-rusă făurită de-a lungul veacurilor în lupta împotriva Imperiului Otoman. Referitor la acest eveniment deosebit al istoriei țării noastre avem două documente. Unul se referă la lupta de la Plevna și reprezintă harta dispozitivului armatelor ruse și romîne sub Plevna, datată 6 septembrie 1877 (v. facsimilul)⁵⁾. După această hartă se poate urmări precis care era situația armatelor ruso-romîne, ca și a asediaților turci. Alt document conține raportul comandantului Brigăzii I-a a Diviziei 31 de Infanterie ruse în care se redau acțiunile comune de luptă ale armatelor romînă și rusă pentru cucerirea uneia din redutele Plevnei. Raportul arată elocvent că între armatele romîno-ruse, care asediau Plevna, exista un plan de acțiune bine întocmit, că deplasările și amplasarea diferitelor trupe se făcea conform necesităților luptei comune (v. anexa și facsimilul)⁶⁾.

Documentele din secolul XX ne aduc informații noi asupra unor momente importante ale luptei revoluționare a poporului nostru împotriva exploataării. Ele se referă la marile răscoale ale țărănimii din anul 1907 și la anii avîntului revoluționar creat de victoria Marii Revoluții Socialiste

¹⁾ Arh. St. Iași, Microfilm.

²⁾ *Ibidem*.

³⁾ Arh. St. Buc., Microfilm; orig. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Moscova, 1—7, 1831, pach. 3.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/5; orig. Arhiva Istorică Centrală de Stat a U.R.S.S., Moscova, F. 911, op. I, dos. 205, f. 2.

⁵⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/4; orig. Arhiva Istorică-militară Centrală de Stat a U.R.S.S., F. V.U.A., dos. 7834, P. 2-a, f. 21.

⁶⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/6 (1—4); orig. *ibidem*, dos. 7828, P. 1-a, f. 20—21.

din Octombrie, perioadă în care mulți dintre fiii poporului nostru au participat la lupta pentru apărarea revoluționară a Puterii Sovietice pe teritoriul Rusiei.

Răscoalele țărănești din România, izbucnite în Moldova în februarie-martie 1907, au atras atenția tuturor puterilor vecine țării noastre, în special a Rusiei. Materialul păstrat din acea perioadă cuprinde informații trimise regulat din România diferitelor organe ale puterii de stat. În primul rînd se păstrează un mare număr de telegrame secrete trimise la Petersburg de către consulii ruși din București, Iași, precum și de către guvernatorul Basarabiei de la Chișinău, în care se dau informații despre cauzele, izbucnirea și desfășurarea răscoalelor din țara noastră. Ele exprimă pe de altă parte îngrijorarea organelor polițienești ale Rusiei țariste față de pericolul extinderii acestora și în Basarabia și sudul Rusiei. Valoarea documentară a telegramelor este cu atît mai mare, cu cît dau date precise despre diferite focare ale răscoalei, acțiuni ale țăranilor, extinderea răscoalelor ca și despre măsurile luate de reprezentanții poliției ruse pentru preîntîmpinarea unor eventuale turburări pe linia Prutului și în raioanele învecinate cu Moldova.

Ziarul „Revi” publică la 9 martie 1907 un comunicat despre influența mișcării țărănești din România asupra mișcării țărănești din Basarabia, în care se spune: „Pe linia Prutului dinspre Basarabia se observă frământări care sînt ecoul evenimentelor din România” (v. anexa)¹. Un document larg, cu multe date interesante, este raportul consulului General al Imperiului Rus la Iași, consilierul de stat Brunner, către trimisul Imperiului Rus în România, hofmeisterul Hirs (Giers), din 11 martie 1907, sub nr. 176 (v. anexa)². Raportul cuprinde date asupra cauzelor răscoalelor, ariei lor de întindere, intensității acestora, informații asupra cererilor țăranilor (pămînt în primul rînd), asupra situației de fapt al țăranimii romîne, exceselor moșierilor și arendașilor etc. Deși cuprinde multe fapte pe care reprezentantul rus le interpretează în favoarea politicii țariste, sau le ascunde și le răstălmăcește cu multă elocință, cum ar fi influența revoluției ruse din 1905—1907 asupra mișcărilor din țara noastră, sau unele date falsificate luate din arsenalul politicianilor vremii — caracterul antisemit al răscoalelor — raportul este un document prețios prin noutatea informației. El reproduce și două telegrame secrete ale aceluiași consul, în care se spune că „au fost concentrați 300.000 de rezerviști” pentru înăbușirea răscoalelor. Văzînd amploarea mișcării, consulul rus este nevoit să admită că „mișcarea țărănească din Muntenia trebuie, în mod inevitabil, să pornească exclusiv împotriva marilor moșieri romîni”. Consulul rus constată cu multă mirare: „Și toate acestea după solemnitățile jubiliare zgomotoase, după strălucita expoziție de la București... Ce trezire îngrozitoare pentru societatea romînească... pentru sferele conducătoare care nu au prevăzut

¹) Arh. St. Buc., Microfilm ; orig. Arhiva Istorică Centrală a U.R.S.S., Moscova, F. 102, S. IV, dos. 112, f. 3.

²) Arh. St. Buc., Microfilm ; orig. *ibidem*, f. 34—39 și urm.

*Aperçu rapide sur le mode
d'administration de la Valachie.*

---

*Bien connaître le mal c'est presque
avoir trouvé le remède.*

*D'après le traité d'Akerman
et le Hattî-Chérif Subséquent de la
mi-avril 1827. le Hôspodar est tenu
de s'occuper sans le moindre délai
avec le Divan des mesures nécessaires
pour améliorer la situation de la*

1827 decembrie. — Prima pagină a memoriilor lui Barbu Știrbei despre conducerea administrativă a Țării Românești.

nimic...", deși arată mai departe că „terenul era de mult în întregime pregătit”, redând în continuare repartiziia proprietății agricole în țară.

1877 septembrie 6. — Harta dispozitivului armatelor ruso-romine sub Plevna.

în care marile familii boierești stăpâneau aproape tot atît pămînt cît și toată țărînimea satelor. Este interesantă recunoașterea unui asemenea

trece un caracter tot mai alarmant, cuprinzând aproape toată țara. Ea continuă și în Moldova“ (v. anexa și facsimilul)¹⁾.

Секретная телеграмма Гофмейстера Гирса.

Бухарестъ, 12/25 Марта 1907 г.

Аграрное волнение въ Валахii принимаетъ съ каждымъ днемъ болѣе тревожный характеръ, захватывая почти всю страну. Оно продолжается и въ Молдавіи. Полагая, что, въ виду его эпидемическаго характера, необходимо намъ спѣшно принять чрезвычайныя мѣры предосторожности, дабы оно не распространилось на Бессарабію.-

1907 martie 12/25, București. — Telegrama secretă a hofmeisterului Hirs (Giers).

Un document din 20 martie cuprinde raportul directorului Departamentului Poliției către Ministerul Afacerilor Interne despre măsurile polițienești și administrative luate în Basarabia în legătură cu mișcarea țărănească din România. Se dau multe relatări despre desfășurarea răscoalelor²⁾.

O serie de telegrame au fost publicate în ziarul „Nove Vremea“, la 23 martie 1907, sub formă de corespondență. Articolul din ziar cuprinde date asupra stării de spirit a claselor stăpînitoare din România, frica de care erau cuprinse, măsurile extraordinare adoptate împotriva răsculaților — folosirea armatei — desfășurarea răscoalelor în sudul Munteniei etc.

În document se arată că „Bucureștiul este supraîncărcat de moșieri și arendași în bejenie. În capitală domnește o stare de încordare... Pe străzi circulă zi și noapte armată“. Deși în raportul amintit mai sus

¹⁾ Arh. St. Buc., Microfilm ; orig. *ibidem*, f. 12.

²⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/10 ; orig. *ibidem*, F. DP, s. 4, dos. 112, f. 27.

consilierul Brunner nega vreo influență din partea mișcării revoluționare ruse asupra mișcărilor din România, în această corespondență se recunoaște clar că „mulți arestați potemkiniști au fost aduși la București și s-au început cercetările pentru a se constata în ce grad au participat la răscoală” (v. anexa)¹⁾.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, poporul rus împreună cu celelalte popoare ale Rusiei au luptat cu îndârjire împotriva intervențiștilor străini și a gardiștilor albi, pentru menținerea și consolidarea Puterii Sovietice. Alături de Armata Roșie au luptat și ostași români voluntari. Astfel din martie 1918 se păstrează un comunicat din ziarul „Izvestia Petrogradskogo Soveta rabocih i soldatskih deputatov” despre sosirea gărzilor roșii românești în Feodosia²⁾.

Din noiembrie 1918 avem un document care cuprinde chemarea grupului comunist român din Transilvania către soldații români de a urma exemplul proletariatului Rusiei Sovietice, ceea ce arată dragostea fiilor înaintați ai poporului nostru față de primul Stat proletar din lume (v. facsimilul)³⁾.

Armata Roșie a avut în perioada războiului civil o serie de unități internaționale care au luptat pentru apărarea Statului Sovietic. Se păstrează din luna ianuarie a anului 1919 o listă a unităților militare care au făcut parte din unitățile internaționale ale Armatei Roșii⁴⁾.

Două documente din mai 1919 se referă la istoria unui fost regiment romîno-maghiar care a luptat pentru Puterea Sovietelor. Primul document conține rezoluția ostașilor roșii din Regimentul I internațional din Poltava (fost romîno-maghiar) adoptată în sprijinul Guvernului Sovietic⁵⁾, iar al doilea Chemarea Comandantului Regimentului I internațional din Poltava (fost romîno-maghiar) către efectivul regimentului, referitoare la aceeași problemă⁶⁾.

Acestea sînt o parte din documentele pe care le-au primit recent Arhivele Statului din țara noastră, conținînd date prețioase despre legăturile popoarelor romîn și rus dintre secolele XVII—XX. Desigur, aceste documente nu ilustrează decît în mică măsură relațiile prietenești sau lupta comună a celor două popoare vecine. Documentele care urmează să mai fie primite din partea Arhivelor de Stat ale U.R.S.S., în cadrul schimbului de documente care se face în mod permanent, vor îmbogăți fondul existent de documente externe din Arhivele Statului, vor completa datele pe care le avem în privința legăturilor romîno-ruse și romîno-sovietice, punînd la dispoziția cercetătorilor noștri un bogat tezaur documentar

¹⁾ Arh. St. Buc., Microfilm; orig. *ibidem*, F. 102, s. 4, dos. 112, f. 33.

²⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/11; orig. *Izvestia Petrogradskogo Soveta rabocih i Soldatskih deputatov*, nr. 9.

³⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/12; orig. *Pravda*, nr. 255.

⁴⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/14; orig. Arhiva Centrală de Stat a Armatei Roșii a U.R.S.S., F. 10/11, op. 1, dos. 17, f. 40.

⁵⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/15; orig. *ibidem*, F. 103, op. 1, dos. 23, f. 57.

⁶⁾ Arh. St. Buc., Fotocopii XVII/16; orig. *ibidem*, F. 33221, dos. 1053, f. 1.

Срок № в Москве 40 коп.

РОССИЙСКАЯ КОМУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (БОЛЬШЕВИКОВ).

На abroad №, в в странах 40 коп.

ПРАВДА

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ПРЕДПЛАТКА: Москва № 1 (ЛЕНИНСКАЯ) Москва, Ленинск-К. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

Утрен. Центр. Ком. Моск. Ком. и Моск. Окд. Ком. Р. К. П. (Большевиков).

№ 255. Воскресенье 24 ноября 1918 г.

ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА

№ 251

К румынским солдатам.

Румынские солдаты!

Очень приятно видеть вас в нашей стране. — Везде вы были встречены с такой же радостью и дружелюбием, как и в нашей родной стране. Мы рады, что вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Восстановите и укрепите нашу свободу, которую мы потеряли. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот, что вам говорит наш — РУССКИЙ ДОМ.

Но вы, Румынские, вы же знаете, что вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

Вот почему вы пришли к нам, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу. Мы хотим, чтобы вы были с нами, чтобы помочь нам в нашей борьбе за свободу.

1918 noiembrie 24. — Chemarea grupei comunistilor romini din Transilvania către soldații romini cu indemnul de a urma exemplul proletariatului Rusiei Sovietice.

pentru aprofundarea acestei probleme atât de importantă din istoria poporului român.

Mergînd pe linia dezvoltării continue a colaborării arhiviștilor romîni cu arhiviștii sovietici, s-a luat hotărîrea să se editeze împreună mai multe volume de documente privind relațiile romîno-ruse, începînd din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre. Publicarea acestor volume va crea posibilitatea adîncirii studierii istoriei țării noastre, va marca începutul unei noi etape în dezvoltarea activității prietenești și de colaborare dintre arhiviștii romîni și sovietici.

1.

[1711] iun. 23

INSEMNARE DIN JURNALUL DE CAMPANIE AL LUI PETRU I, PRIVIND SOSIREA SA LA IAȘI

Acest marș de la Nistru a fost extrem de greu din cauza lipsei de apă și la mulți soldați la curgea sînge pe gură din cauza căldurii mari și a setei, așa curgea incit [mulți] cădeau și mureau, iar alții se salvau prin deschiderea venei; așa erau de mari căldurile.

La 23 [iunie] am sosit la Iași, unde se găsea generalul feldmareșal contele Șeremetiev (iar regimentele de dragoni de sub comanda lui staționau la 6 mile de Iași, înainte), unde, în întîmpinarea majestății sale, a plecat domnul Moldovei¹⁾ și a prezentat salutul său ca un supus al majestății sale, împreună cu toți marii dregători.

Pe lingă aceștia a mai venit și din partea domnului muntean, Constantin Brincoveanu, trimisul Castriotului care felicitînd pe majestatea sa a declarat că vizirul turc a poruncit patriarhului de la Ierusalim să se informeze, prin domnul său, dacă majestatea sa ar înclina spre pace, pentru care cheștiune, el are de la sultan poruncă să ducă tratațive, dar atunci această declarație nu a fost crezută, ba mai mult, a fost respinsă pentru a nu da inamicului inimă sau curaj; apoi s-a ținut consiliu de război, cum să se acționeze în timpul acelei campanii, s-a discutat mai ales de provizii, deoarece acestea, în Moldova distrusă, nu se găsesc aproape de loc și de aceea s-a hotărît ca armata să staționeze la Iași și să construiască depozite; între timp s-a primit însă informația că turcii încă nu trecuseră toți Dunărea fapt pentru care domnul Moldovei și ceilalți dregători ai țării cerură să grăbim pe inamic spre Dunăre, peste riul Siret aflîndu-se mari depozite de provizii adunate de turci din Țara Romînească prin satele de pe lingă Braila și că aceste provizii sînt fără nici o pază. Acest fapt a fost confirmat și de Castriotul și de contele (sic) Toma Cantacuzino, trimisul domnului muntean (care după credința creștină, părăsind mai tirziu dregătoria de spătar sau de general al armatei lor muntenesci, datorită marilor sale străduințe, a venit în serviciul domnului [al țarului] dîndu-i-se gradul de general maior) de aceea, deși era periculos să se răspundă la cererea lor, totuși pentru a nu aduce la disperare pe creștinii care cer a [le] veni în ajutor, pe acest itinerariu foarte periculos prin lipsa de provizii, după multe consfătuiri s-a aprobat și sperînd să grăbim pe inamic la Dunăre, pentru care s-a hotărît ca întreaga armată să mărșăluiește pe partea dreaptă a Prutului, pentru ca acest riu să rămînă între noi și turci, pînă la localitatea Fălci [Fălciu] (deoarece mai jos de această localitate, din cauza unor bălți mari, inamicului îi era foarte greu sau aproape imposibil să treacă), iar de acolo peste păduri spre riul Siret a fost trimis, cu jumătate din cavalerie, generalul Ren²⁾ pentru a pune mîna pe proviziile de care a fost vorba mai sus și pentru a face joncțiunea cu armata la Galați, iar după ce își va fi organizat depozitul să caute pe inamic și astfel după acestea să reia marșul pe care l-au continuat pînă la 7 iulie; la aceeași dată, seara, s-a primit informația neprevăzută de la generalul Ianus, care înainta cu cavaleria noastră la două mile în fața infanteriei, că inamicul trecuse deja riul Prut, pentru care fapt i-a fost trimis ordinul de a se replea spre infanterie (dar acest raport s-a dovedit pînă la urmă a fi fals, deoarece atunci turcii nu trecuseră încă, ci se aflau pe partea cealaltă și desigur el, Ianus, ar fi putut să-i rețină dacă ar fi procedat așa cum i se cade unui om de treabă), dar el după aceea s-a retras spre infanterie dînd prin aceasta curaj turcilor care au trecut riul Prut cu cavaleria ușoară cea mai rapidă, urmărindu-l, dar

¹⁾ În document apare *gospodar valoșkii* și *Voloșkaia zmelia*, pentru Moldova, și *gospodar multenskii* și *Multeanskaia zmelia*, pentru Țara Romînească.

²⁾ Generalul Rönne.

cind însuși domnul, cu o parte din infanterie a ieșit în întâmpinarea generalului Ianus, atunci i-au gonit imediat pe acei turci și prin aceasta s-a dat posibilitate generalului să se unească fără primejdie cu corpul de infanterie și în modul acesta inamicul a luat-o înainte cu ocuparea localității Fald (sic), ținută de noi și a trecut cu întreaga armată peste râul Prut, tăind astfel legătura între armata principală și generalul Ren. Pentru aceea domnul a luat măsuri pentru a-și îndrepta marșul în partea dreaptă, spre Siret, dar din cauza munților înalți și a lipsei de apă nu s-a putut realiza aceasta. Pe deasupra toți caii armatei ruse slăbiseră foarte mult din cauza lipsei de hrană (deoarece din cauza mulțimii lăcustelor toată iarba fusese mîncată peste tot din rădăcină); deasemenia diviziile generalilor Veida și a prințului Repnin erau încă în urmă; pentru aceea s-a ținut consiliu de război ce să se facă într-o asemenea situație neașteptată, luîndu-se hotărîrea să se retragă din fața inamicului pînă cînd va fi posibil pentru toți să se unească și, într-un loc potrivit, să dea bătălia cu acesta și în aceeași seară au pornit, întîi convoiul, apoi în urmă și regimintele și în aceeași noapte s-au unit cu diviziile din spate ale generalilor Veida și a prințului Repnin.

La 9 iunie (sic), dîmineața, turcii au năvălit cu infanterie și cavalerie asupra ariergăzii noastre, care ariergardă era formată dintr-un singur regiment din garda Preobrajenskii și acesta, în aceea retrăgare spre grosul armatei, a luptat peste 5 ocașuri și totuși rezistența puternică a acestuia nu a permis să fie rupt de armata principală și astfel, pe urmă, întreaga armată a pornit în retrăgere, iar turcii în acest timp s-au tot înmulțit și au urmărit armata noastră ;

2.

1877 septembrie 8

RAPORTUL COMANDANTULUI BRIGĂZII I-A DIN DIVIZIA 31 DE INFANTERIE
CĂTRE COMANDANTUL ACELEIAȘI DIVIZII

Șeful statului major al corpului IX mi-a comunicat că la 6 septembrie, ora 1,30, trupele romine intenționează să atace reduta turcă și pentru a-i da sprijinul cuvenit în acest atac socotesc că ar trebui ca brigada I din divizia 31 de infanterie, ce mi s-a încredințat, să dea în același timp un atac demonstrativ împotriva dispozitivului turc și în general să fie gata de a susține trupele romine în cazul unui rezultat nefavorabil al acțiunii întreprinse de ele.

Pentru susținerea brigăzii I, am primit ordin să deplasez la orele 12,30, în satul Grivița, două batalioane din regimentul Staroingermanlandski, pentru a constitui rezerva cea mai apropiată a flancului drept. Ca urmare, regimintele 121 și 122 de infanterie, pe data de 6, la orele 1,30 fix, au pornit din tabără spre poziție, cu două batalioane dispuse pe companii, pe două linii, și cite un batalion în rezervă. Companiile de pușcași au fost amplasate, rezervele de luptă se găseau aproape de flancurile extreme, iar două batalioane din regimentul Staroingermanlandski au fost împinse din satul Grivița spre centrul întregului dispozitiv de luptă. La orele 2 după amiază, regimintele au fost oprite pe linia de contact. La sosirea rezervei principale, regimintele au început înaintarea din stînga, prin locuri accesibile și s-au oprit pe poziții în fața taberei turce, așa încît, companiile de pușcași din regimentul 122 Tambov au depășit ripa unde se găsesc izvoarele pentru adăpatul cavaleriei turce din tabără. Inamicul nu a opus rezistență înaintării noastre și pe măsura apropiării buigăzii s-a retras în rîpele mai apropiate de tabără, însă brigada n-a mai continuat înaintarea deoarece se primiseră informații asupra insuccesului atacului redutei și că în sfîrșit focul dintre trupele romine și turce aproape încetase. În înaintarea regimentelor batalionul unu din regimentul 121 Penza a fost oprit în apropierea redutei ocupate de trupele romine, pentru eventualitatea că trupele turce s-ar fi hotărît să atace această redută ; drept rezervă pentru flancul drept au fost trimise trei companii din regimentul Staroingermanlandski. Acest batalion și cele trei companii s-au înapoiat pe pozițiile lor, ne fiind nevoie să intervină.

Trupele au avut pierderi foarte neînsemnate din cauza focului de artilerie, însă focul de infanterie a fost extrem de simțit. Cauza acestui fapt a fost următoarea :

Romînii, din reduta ocupată de ei, au săpat o tranșee de-a lungul creștei [redutei], perpendicular pe direcția dispozitivului nostru. Gloanțele turelor orientate spre romînii care ocupaseră această tranșee, zburau dinspre flancul drept dealungul întregului dispozitiv de luptă, pricinuind pierderi chiar batalionului III din regimentul 122, amplasat în extrema flancului stîng.

A suferit în special bateria a IV-a care ocupa poziție pe deal ; patru cai au fost omorîți și 4 răniți.

Anexez tabelul grădărilor morți și răniți.

(ss) G. M. Belocopîtov

3.

1907 martie 9, Chișinău

Biroul de informații
al
Direcției Generale a Presei

10 martie 1907
Presă din S. Petersburg
Reci (Cuvintul)

Chișinău, 9 martie. Pe linia Prutului dinspre Basarabia se observă frământări care sînt ecoul evenimentelor din România, din care o treime este cuprinsă de incendiul revoluției agrare. În comuna Mingir Țării au pus mina pe pămîntul moșieresc și l-au alungat pe isprăvnic. Au fost trimiși cazaci.

Apostilă: Să se telegrafizeze guvernatorului Basarabiei ca să aibă o grijă deosebită pentru supravegherea hotarului cu România.

4.

1907 martie 11

COPIA RAPORTULUI CONSULULUI GENERAL AL IMPERIULUI RUS LA IAȘI,
CONSILIERUL DE STAT BRUNNER, CĂTRE TRIMISUL IMPERIULUI RUS ÎN ROMÂNIA
HOFMEISTER GIER, DIN 11 MARTIE 1907, SUB Nr. 176

Ca urmare a complicării tot mai grave a regretabilelor tulburări țărănești în ținut și, de aci, avînd în vedere posibilitatea izbucnirii unor neînțelegeri la granița cu România, am socotit de datoria mea să trimit, consecutiv, la Departamentul I două telegrame secrete, din 6 și 8 martie, cu următorul conținut:

Din 6 martie: „Țăranii din nord-estul Moldovei, mai ales de pe linia Prutului, sînt în plină răscoală; ei cer pămînt, dreptate, distrug, incendiază orașele și conacele. Auto-întăile sînt neputincioase, armata insuficientă. Sînt morți, mulți răniți... Se fac concentrații de rezerviști. La Iași s-a declarat starea de asediu. Mișcarea capătă amploare”.

Și din 8 martie: „Dezordinele țărănești, care se răspîndesc cu o înțeleală nemaiauzită și care au cuprins deja toată Moldova, au adus acest ținut într-o situație apropiată de anarhie. Țăranii sălbăticiți ucid orașele și conacele, jefuiesc și violează. Viața economică este moartă. Pagubele sînt incalculabile. Dificultăți financiare mari sînt inevitabile. Au fost concentrați 300.000 de rezerviști. S-au primit știri că în Bucovina au început tulburări țărănești”¹⁾.

De atunci situația nu s-a îmbunătățit cituși de puțin, ci dimpotrivă s-a înrăutățit și s-a complicat considerabil, din cauza apariției primelor semnale de alarmă ale unei frământări periculoase printre populația țărănească din Valahia, denumită de romîni Muntenia. Deoarece în această parte a regatului, din motivele lămurite în amănunt în notele mele cu privire la problema evreiască, din 4 aprilie a anului expirat, populația evreiască este foarte puțin numeroasă, iar la sate inexistentă, atunci mișcarea țărănească din Muntenia trebuie, în mod inevitabil, să pornească exclusiv împotriva marilor moșieri romîni.

Concomitent cu aceasta, la consulat au început să sosească primele cereri ale supușilor ruși care au suferit din cauza dezordinelor țărănești și anume de la 2 (doi) arendași... care exploatează împreună moșiile Mitoc, din ținutul Dorohoi, Todireni, din ținutul Botoșani, și Tuzii, din ținutul Fălciu.

Aceste persoane, care cu mare greutate și-au salvat viața, fiind urmărite de țărani furioși, mi-au adresat rugămîntea să iau măsuri pentru apărarea averilor și valorilor lăsate de ei în voia soartei, acestea evaluîndu-se la suma de peste 2 milioane franci, ca și pentru a fi despăgubiți de pierderile mari deja suferite. Fiul lui Krasnoselskiî a fost rău bătut de țărani și viața lui este în pericol, iar servitorimea și funcționarii de la moșie au fost alungați.

Ținînd seama de aceste împrejurări, am luat de urgență legătura telegrafică cu prefectii ținuturilor mai sus menționate; de la doi s-au primit deja răspunsuri satisfăcătoare. În ceea ce privește despăgubirile, am găsit cu cale să exprim compătrîșilor mei în suferință speranța că ar exista posibilitatea satisfacerii pretențiilor lor legale, într-un fel sau altul, după restabilirea condițiilor normale în ținut.

Din cele expuse mai sus, binevoii excelența voastră a vă convinge personal de situația extrem de gravă a lucrurilor în regiunea Consulatului Imperial care mi s-a încredințat, pentru care drept triste dovezi servesc, între altele, distrugerile făcute de țărani la moșiile arendate de supușii ruși. Astfel de cazuri, identice, se numără acum cu zecile în Moldova și nu va rămîne, în curînd, nici un tirgoșor, nici un oraș în care să nu se repete distrugerile proprie-

¹⁾ sublinierea noastră.

tărilor, descrise mai sus, și violarea persoanei locuitorilor pașnici, indiferent de religie și naționalitate. Și toate acestea după solemnitățile jubiliare zgomoase, după strălucita expoziție de la București și după recolta fără precedent. Ce trezire îngrozitoare pentru societatea românească care nu se aștepta, probabil, deloc și pentru sferile conducătoare care nu au prevăzut nimic și care cu atât de puțin în urmă proclamau sus și tare România ca cea mai de nădejde pavază a civilizației Occidentului european la hotarul orientului asiatic. Bună pază, care la trecere de câteva luni se transformă în arena celui mai sălbatic vandalism, într-o stare apropiată de anarhie. Dar ce s-a petrecut de atunci, care este cauza? Această situație trebuie să fie examinată.

Țăranii din Moldova, iar în urma lor, după cum se vede, și țăranii din partea apuseană a acestui regat, s-au ridicat cu curaj și fără ocol cer pământ, dar, spre deosebire de tulburările interne similare de la noi, țăranii romini nu cer: pământul în deplină proprietate, ci pentru lucru, cu alte cuvinte în arendă. Este, deci, o deosebire esențială între păreri și anilor noștri și a celor romini asupra problemei agrare, deși între ei există, fără îndoială, o legătură oarecare de idei care pornește la pătura țărănească din trezirea bruscă a conștiinței situației sale economice nesatisfăcătoare. Pentru o astfel de trezire a plugarului român nu era însă nevoie, numaidecit, de o participare activă a revoluționarilor noștri, după cum sint înclinați să creadă cei de aci. Nu noi am născocit cunoscutele doctrine sociale care au fost împrumutate în întregime din Europa Occidentală și care au reușit, fără îndoială, să pătrundă tot atât de bine și în România, împreună cu civilizația Europei Occidentale, care se bucură de atita slavă aici, dar pe care vecinii noștri și-au însușit-o, după cum se vede, foarte superficial. De ce, dar, acum țara trebuie să sufere pentru prima oară unele urmări neplăcute, dar din păcate inevitabile, ale evoluției actuale a culturii omenești, în presa românească răsună tot mai des glasuri care invinuiesc patria noastră de introducerea în România a primelor semănțe primejdioase ale agitațiilor populare... În felul acesta se vede că tot ce este bun și plăcut vine din Europa, iar tot ce este rău și neplăcut vine din Rusia. Acest lucru nu este just și nu este consecvent.

Timpu, desigur, nu va întârzia să arate care sînt adevăratele cauze ale regretabilelor agitații populare care au zguduit în prezent întregul sistem intern al Regatului Român, dar de pe acum este clar că terenul era de mult în întregime pregătit, astfel că n-a fost nevoie decît de un ultim impuls neînsămnat pentru ca să provoace explozia fatală. Oare mult lipsă pentru trezirea fuciei poporului într-o țară în care din totalul de 7.968.296 ha. de pământ arabil, 3.787.192 ha. aparțin marilor proprietari, în număr de 4.171 persoane, servind, astfel, ca mijloc de hrană pentru un grup mic de populație, aproximativ 20.000 de suflete. în timp ce restul de 4.181.104 ha. trebuie să hrănească nu mai puțin de 1.054.001 mici agricultori, care reprezintă cu familiile lor un număr de 5.270.005 suflete, adică marcea majoritate a populației, care nu depășește 6 milioane locuitori, de ambe sexe.

Și, într-adevăr, neîntînd seama de existența de aproape cincizeci de ani a unui regim constituțional în România, masa poporului român trăiește încă tot în întuneric, în ignoranță aproape totală, lucru de care nu este greu să ne convingem din procentul nemaiiuzit de mare al analfabeților, care atinge în regat, potrivit ultimelor date oficiale, cifra îngrozitoare de 82%. În această privință, după cum se vede, regimul constituțional a adus poporului român un folos extrem de îndoielnic și, cum nu mai puțin de 5/6 din toată populația țării aparține clasei plugărești, și felul de viață al țaranului român și metodele de lucru a pămîntului trebuie, natural, să se afle la un nivel de dezvoltare scăzut. În astfel de condiții, desigur, nu poate fi vorba de o economie țărănească intensivă în România și a omnia trebuie îndreptată spre o metodă extensivă a folosirii pămîntului. Dar și fără aceasta, loturile țărănești fiind de la început mici, și pe măsura creșterii populației fărîmîndu-se, au ajuns cu timpul total insuficiente pentru hrana familiilor țărănești, mai ales că agricultorii romini practică metode primitive de lucrare a pămîntului, din care cauză țaranul este silit tot mai des să recurgă la arendarea pămîntului de care are absolută nevoie, iar acest lucru a atras după sine, în mod cu totul natural, ridicarea prețului de arendă, care a atins în ultima vreme, pe alocuri, limita înaltă de 100 franci și mai mult pentru falcea de 3125 stinjeni patrați. Pe lîngă aceasta, trebuie să remarcăm că majoritatea marilor moșieri romini, dorind să ducă o viață fără griji, ardează cu plăcere sau dau în lucru pămînturile lor de preferință capitaliștilor... care prezintă toate garanțiile necesare pentru un venit în întregime asigurat, ceea ce, desigur, nu se poate spune despre țărani, iar aceasta a dus, în cele din urmă, la apariția în țară a unor puternice trusturi agrare, în frunte cu capitaliștii... străini, care au acaparat în prezent aproape toate suprafețele de pămînt bune de agricultură, mai ales în Moldova. Astfel, pămîntul a devenit în România obiectul celei mai deșănțate speculații comerciale și țaranul sărac s-a pomenit în plină dependență de diferiți escrocii sărăini lui și țării.

Mult și cu resemnare a suferit țărănimea românească, suportând greul jug agrar cu o răbdare uimitoare datorită ignoranței sale adânci și răbdării sale excepționale, până în ziua cind au apărut oameni, în majoritatea cazurilor proveniți chiar din mediul țărănesc, care au urmat studiile superioare la universitățile din străinătate sau la cele din patrie și care au început să arate nedreptatea ordinii existente și l-au învățat pe țăranul lipsit de apărare cam ce ar trebui să întreprindă pentru restabilirea unor condiții normale la sat. Pentru acest lucru nu era nevoie de loc de concursul revoluționarilor noștri, care abia dacă puteau să conteze pe încrederea absolută a țăranului român. Exemplul Rusici, desigur, nu putea rămâne fără o anumită, chiar o puternică influență asupra dezvoltării mișcării țărănești din România, însă ideea unei participări active a emisarilor ruși în efectuarea propagandei printre țărănimea română până la proba contrarie trebuie să fie respinsă ca o insinuare neîntemeiată. Pe lângă aceasta, exemplul unor apărători atît de infocați ai plugarului român ca profesorii Cuza și Stere, de la Universitatea din Iași, și Iorga, de la Universitatea din București, este o dovadă cu totul suficientă că revoluția română nu are nevoie de loc de ajutor activ din afară, iar arestările numeroase de agitatori populari, care au loc acum, și descoperirea ba ici, ba colo de tipografii care tipăresc în serie proclamații de tot felul și manifeste ilegale nu fac decît să confirme justetea unei astfel de presupunerii. România își are cadeții ei, muncitorii ei, ea își va găsi de asemenea, deși încă în număr mic, socialiștii ei.

Ieri a sosit la Iași și ne-a vizitat funcționarul superior pentru Însărcinările Speciale, de pe lângă guvernatorul Basarabiei, consilierul colegial E. F. Trapani, delegat de șambelanul Haruzin în scopul lămuririi urgente a gravității pericolului pe care îl prezintă pentru gubernia ce o administrează dezordinea țărănești ce se petrec în prezent în Moldova. La 9 h. 5', în seara aceleiași zile, domnul Trapani a plecat spre București pentru a trata personal cu excelența voastră în problema cu care a fost însărcinat.

p. conformitate

Secretar-ajutor
(ss) indescifrabil

5.

1907 martie 12/25, București

TELEGRAMA SECRETĂ A HOFMEISTER-ULUI GIERŠ

Agitația agrară din Muntenia capătă, pe zi ce trece, un caracter tot mai alarmant, cuprinzind aproape toată țara. Ea continuă și în Moldova. Cred că, din cauza caracterului ei epidemic, este necesar să luăm urgent măsuri extraordinare de precauție pentru ca ea să nu se răspîndească în Basarabia.

6.

1907 martie 23.

Novoc Vreamea (Timपुरi Noi).

TELEGRAMELE CORESPONDENȚILOR NOȘTRI DIN 22 MARTIE

Rusciuc. Informațiile oficiale românești confirmă că ritmul răscoalei și tulburărilor din țară scade simțitor. Bucureștiul este supraincercat de moșieri și arendași în bejenie. În capitală domnește o stare de încordare; spiritele sînt neliniștite. Pe străzi se lipesc proclamații liniștitoare ale guvernului și s-au luat din plin măsuri pentru paza instituțiilor de credit; pe străzi circulă zi și noapte armată. În momentul de față pogromiștii își fac mai mult de cap în regiunile Mehedinți și Dolj, ei distrug, incendiază, jefuiesc moșile, vilele, cramele, depozitele de vinuri și se îmbată cit pot. Cea mai mare devastare a suferit moșia prințului Bibescu. În Turnu Severin orașenii au format o gardă populară, sub comanda unui colonel de rezervă, pentru paza orașului.

S-a început mișcarea în regiunea Dragovei [Prahovei] s-au răscolat țăranii Tarbuh (sic); și în raioanele industriei petrolifere se observă agitație, ceea ce neliniștește foarte mult autoritățile locale. O agitație asemănătoare se observă în Dobrogea și în regiunea Tulcea. Capii sînt arestați și legați sînt duși la orașe. Toate închisorile sînt pline. La Giurgiu și Turnu Severin areștații sînt puși în șleperi pe Dunăre. Mulți areștați potemchinisti au fost aduși la București și s-au început cercetările pentru a se constata în ce grad au participat la răscoală. Din sate sînt trimiși peste hotare toți sătenii dubioși... Firmele străine și-au sistat toate comenzile. Pagubele provocate de această revoluție sînt stabilite deocamdată la suma de 300 milioane franci.

Mitropolitul din București propune, printr-o circulară, clerului sătesc să citească țăranilor rugăciuni de dezlegare de jurămintul de răscoală depus față de revoluționari. Banca națională a deschis o listă de subscripție pe întreaga țară pentru răsplata soldaților, ca semn de recunoștință națională pentru îndeplinirea datoriei.

DOUĂ DOCUMENTE INEDITE, DIN ARHIVELE MINISTERULUI DE EXTERNE DE LA PARIS, DIN EPOCA UNIRII

N. CORIVAN

În Arhivele Ministerului de Externe francez, printre alte multe memorii și scrisori relative la Principatele Române din epoca Unirii, se găsește o scrisoare din 28 iulie 1859 a lui Walewski, ministrul de externe francez, către consulii de la București și Iași, Béclard și Place, și un memoriu de-al lui Știrbei, din 2 august al aceluiași an, adresat lui Walewski. Ambele documente sînt din epoca premergătoare recunoașterii dublei alegeri a lui Cuza de către marile puteri, care a avut loc în Conferința de la Paris din 6 septembrie.

Scrisoarea lui Walewski este în legătură cu acest eveniment care a provocat atîtea frămîntări în Principate și o atît de vie activitate în cercurile diplomatice europene și constituie un răspuns la o scrisoare din mai, a lui Cuza, adresată lui Napoleon al III-lea, în care îi cerea aprobarea pentru unele proiecte ale lui, în legătură cu evenimentele interne. Ea cuprinde o dezaprobare categorică față de aceste propuneri. O succintă expunere a evenimentelor explică atît demersul lui Cuza, cît și cauza refuzului lui Napoleon.

Întîrzierea confirmării dublei alegeri a lui Cuza ca domn al Moldovei și al Munteniei mărea nerăbdarea partidelor din Principate, în timp ce Poarta căuta să cîștige timp, profitînd de desfășurarea evenimentelor din Apus. În acest scop a fost convocată Conferința de la Paris, care a ținut două ședințe, la 7 și 13 aprilie ¹⁾. Atitudinea comună și hotărîtă a Franței și Rusiei în chestiunea Unirii Principatelor și apropierea din ce în ce mai strînsă dintre aceste două țări determină și adeziunea Angliei la recunoașterea dublei alegeri a lui Cuza ²⁾.

Discuțiile din Conferință au dus la un acord între Franța, Rusia, Anglia, Prusia și Sardinia, prin care se recunoaște că dubla alegere, deși nu era conformă cu prevederile Convenției de la 19 august 1858 totuși, pentru a preveni eventualele situații neplăcute, care ar fi putut duce la

¹⁾ T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, trad. de Alice Bădescu, București, 1940, p. 287.

²⁾ N. Corivan, *Relațiile franco-ruse din 1859 cu privire la Unirea Principatelor* (sub tipar).

o nouă alegere și pentru a înlătura un obstacol din calea organizării administrative a Principatelor, se recomandă Curții Suzerane să acorde. În mod excepțional, investitura lui Cuza ca domn al Moldovei și Munteniei. Discuțiile în Conferință s-au purtat în jurul garanțiilor care trebuiau să fie date Porții. Reprezentanții celor cinci puteri stabiliră că ei nu trebuiau să admită nici o infracțiune la clauzele Convenției de la 19 august și că în cazul când s-ar constata vreuna, guvernul otoman era autorizat, de acord cu reprezentanții celorlalte Puteri la Constantinopol, să trimită în Principate un comisar însoțit de delegați ai celorlalte guverne. Numai în caz de refuz din partea domnului, delegații marilor puteri și comisarul Porții puteau să consulte guvernul otoman în ce privește aplicarea măsurilor coercitive. Delegatul otoman, Musurus, făcu însă rezerve. Caracterul de excepție care se cerea pentru acordarea investiturii nu mulțumea pe reprezentantul Turciei, care persista în invocarea articolului 27 al Tratatului de la Paris și a articolului 8 al Convenției, susținând că unica soluție nu putea fi decât aplicarea lor, cerînd nerecunoașterea dublei alegeri¹⁾.

Începutul războiului franco-sardo-austriac întrerupse dezbaterile Conferinței prin retragerea Austriei. Cu toate insistențele Rusiei pentru continuarea Conferinței ea își încetează lucrările. Franța spera că, avînd în vedere situația din Principate și evenimentele din Apus, Poarta va adera la decizia Puterilor²⁾. Guvernul otoman, profitînd de aceste împrejurări, voia să mențină o situație neclară, pînă va vedea care va fi rezultatul războiului. La Constantinopol războiul din Italia determină pe ambasadurul austriac Prokesch să aibă o atitudine de neutralitate și să recomande guvernului otoman menținerea unui statu-quo³⁾. Ministrul de externe Fuad-Pașa, față de decizia Conferinței, răspunde că nu poate să primească propunerile celor cinci puteri și că singurul lucru, care se putea spera, era o acceptare condiționată⁴⁾.

Aceste rezultate diplomatice nu dădura satisfacție așteptărilor romînilor. Conferința acordase recunoașterea rezultatului eforturilor lor în mod limitat și cu multe rezerve⁵⁾. La 20 aprilie Lallemand, însărcinatul cu afaceri franceze la Constantinopol, comunică la Paris că delegații romîni, sosiți la Constantinopol pentru obținerea investiturii lui Cuza de la Poartă, nu prea erau satisfăcuți de aceste negocieri. Negri nu ascunse deziluzia romînilor. Într-o discuție care o avu cu Lallemand, îi declară că este regretabil că dubla investitură a fost dată în mod excepțional, deoarece aceasta va avea drept consecință încurajarea conspiratorilor și a tentativelor de a asasina pe domn⁶⁾.

În Principate întîrzierea investiturii mărea nerăbdarea romînilor și punea într-o situație dificilă pe Cuza. Această atmosferă agitată, creată

¹⁾ N. Corivan, *La politica orientale di Napoleone III e l'unione dei Principati Romeni*, Iași, 1937, p. 109.

²⁾ *Paris la Constantinopol*, 29 aprilie 1859, nr. 30, Paris, Ministère des Affaires Étrangères, Turquie, vol. 30, p. 227.

³⁾ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 289.

⁴⁾ *Pera la Torino*, 20 aprilie, nr. 40, Torino Archivio dello Stato, Porta ottomana.

⁵⁾ N. Corivan, *La politica orientale...*, p. 110.

⁶⁾ *Pera la Paris*, 20 aprilie, nr. 32, Affaires Étrangères, Turquie, vol. 340, p. 65.

prin tergiversările Porții, găsea multă oportunitate în susținerea domnului străin, care făcea mai ales subiectul de acțiune al partidului conservator. În Moldova avusese loc o schimbare de guvern. De la 8 martie Ion Ghica formase un guvern nou. Prin numirea acestuia, care era muntean, se pregătea unirea definitivă. La 6 aprilie, cu ocazia votării motiunii pentru neretribuirea cu lefi fixe a membrilor Comisiei Centrale, Mihail Kogălniceanu aminti și accentuă dorința românilor, exprimată prin Divanurile Ad-hoc: realizarea Unirii sub un domn străin¹⁾. Guvernul primi propunerea lui Kogălniceanu, care fu votată în forma ei originală. Aceasta nu era numai o ofensă adusă domnului, dar putea produce și complicații în deliberările Conferinței. Domnul adresa o dojană primului ministru pentru lipsa de tact care putea avea consecințe asupra Principatelor, ceea ce provoacă demisia cabinetului. Astfel, ideea domnului străin începu să fie din nou susținută chiar în ajunul Conferinței și apără mai vădit în dezbaterele Comisiei Centrale, unde partidul conservator era în majoritate²⁾. Scopul partidului reacționar era de a crea o situație dificilă lui Cuza, scop asupra căruia se înțeleseseră atît reacționarii moldoveni, cît și cei munteni.

Adversarii conservatorilor, radicalii, atacă prin presa lor Comisia Centrală pentru susținerea unei asemenea propuneri, care pune comisia în dezacord cu hotărârile marilor puteri. Aceștia susțineau cealaltă cale, a efectuării Unirii fără a mai aștepta recunoașterea dublei alegeri. Cu cît se întîrzia mai mult cu acordarea investiției, cu atît se mărea nerăbdarea din țară, ceea ce împingea ambele partide să încerce realizarea Unirii conform scopurilor lor. Atît guvernul francez, cît și cel rus transmiteau instrucțiuni consulilor lor din Principate să sfătuiască pe domn la calm și răbdare³⁾. Vasile Alecsandri, care fusese trimis în străinătate în vederea recunoașterii dublei alegeri, scria încă de la 25 februarie lui Cuza ca să nu întreprindă nimic care să precipite evenimentele, cum ar fi convocarea camerelor la Focșani, contopirea ministerelor, manifestări premature. Toate acestea nu ar face decît să provoace complicații. O nouă complicație ivită în această chestiune n-ar fi contribuit decît la clătinarea simpatiilor marilor puteri, din care unele căutau cu ori ce preț să obțină investiția⁴⁾. Toate aceste sfaturi îi dictau lui Cuza o atitudine de rezervă⁵⁾. Pe de o parte acțiunea partidului conservator pentru Unire sub un domn străin, precum și aceea a radicalilor pentru realizarea Unirii fără a mai aștepta investiția, iar pe de alta întîrzierea prelungită a recunoașterii dublei alegeri din partea Porții puneau într-o situație critică pe domn. Ambele scopuri ale partidelor erau contrare intențiilor imediate ale marilor puteri.

Întîrzierea recunoașterii lui Cuza mărea neastîmpărul ambelor partide și provoca o situație de oarecare tulburare în Principate. Aversiunea lui

¹⁾ *Monitorul Oficial al Moldovei*, Iași, 31 martie 1859, nr. 45; Ședința din 24 martie 1859.

²⁾ N. Corivan, *Scopul misiunii secrete a lui Bălăceanu și atitudinea lui Napoleon al III-lea*, în *Cercetări Istorice*, anul VIII—IX (1932—1933), 1, p. 4.

³⁾ D. Sturza, *Acte și documente*, vol. IX, p. 292, nr. 2711.

⁴⁾ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, Iași, 1903, vol. II, p. 259.

⁵⁾ *București la Paris*, 14 iunie, nr. 147. *Affaires Etrangères*, Turquie. Bucarest, vol. 19, p. 209.

Cuza față de conservatori îl determină să se apropie de radicali. Dar și modul lor de realizare era contrar normelor Convenției de la 19 august 1858 și contrar vederilor guvernului francez. Înfăptuirea Unirii, așa cum o dorea partidul radicalilor, însemna ruperea legăturilor cu puterile garante. Alternativa era cu atât mai grea, cu cât soluționarea uneia din probleme nu satisfăcea pe cealaltă. Unirea în condițiile propuse de partidul radical însemna compromiterea Unirii sub aspect extern față de marile puteri. Urmînd sfaturile guvernului francez și a celorlalte puteri, însemna să se prelungească o situație care mărea nerăbdarea din Principate. O atitudine de inacțiune, așa cum preconiza domnul, conform vederilor externe, devenea aproape imposibilă. Pentru a putea domina situația internă, se cerea un act care să-i dea autoritate și care nu putea fi decît efectuarea Unirii. Dar cum el nu se putea baza pe partidele dinăuntru, din care unul îi era vădit ostil, iar pe celălalt neputîndu-se sprijini, din cauza modului său de acțiune, prin care s-ar fi comis o infracțiune la Convenția de la 19 august, Cuza voia să realizeze Unirea el singur. El spuse lui Place că toți acei care nu sînt adversarii lui îi reproșează de a nu fi făcut Unirea completă, de la alegerea lui în Muntenia. El dădu să se înțeleagă că nu-i rămîne decît să realizeze Unirea, fără a mai aștepta investitura Sultanului¹⁾. În sensul acesta de dictatură concepea el efectuarea Unirii, fără ajutorul partidelor. Dar el nu voi să încerce aceasta fără a avea asentimentul și sprijinul lui Napoleon al III-lea.

La sfîrșitul lunii mai, în apropierea răspunsului la mesajul domnesc, care trebuia să aibă loc la 4 iunie și cu care ocazie se aștepta la noi manifestări în sensul Unirii, din partea ambelor partide, el însărcină pe I. Bălăceanu cu o misiune secretă la Napoleon, care era în Italia²⁾. În obiectivele acestei misiuni era și acela de a duce mai multe scrisori adresate lui Napoleon, lui Malmesbury și lui Cavour³⁾. În scrisoarea către împărat, datată din 17/29 mai, el arată că a încerca aplicarea și respectarea Convenției fără efectuarea Unirii ar fi un lucru imposibil. În expunere el indică trei căi prin care s-ar putea realiza Unirea. Prima, pe care el o găsește cea mai bună, era să se pregătească Unirea printr-un mijloc dictatorial în persoana sa, adică realizarea Unirii definitive de către dînsul și impunerea respectării Convenției de la 19 august. A doua cale era să îndeplinească Unirea de acord cu Comisia Centrală, soluție care însă îi dădea îngrijorări. Comisia Centrală, unde partidul conservator avea majoritatea, era locul unde se discuta cel mai mult și mai insistent asupra chestiunii Unirii sub un domn străin. Prin componența și tendințele ei, Unirea prin Comisia Centrală i se părea impracticabilă. În scrisoarea sa către Napoleon el spune: „fără îndoială ar fi cazul să sperăm că acest mod de a proceda nu ar compromite ordinea publică, dar ar fi de temut că pasiunile care turbură veșnic adunările deliberative să nu agite spiritele. De asemenea, poate că executarea proiectului ar fi mai

¹⁾ D. Sturza, *op. cit.*, vol. IX, p. 323, nr. 2728.

²⁾ Scrisorile lui Bédard, anexă la raportul din 6 iunie a lui Lallemand, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 34 ; *București la Paris*, 14 iunie, nr. 174 ; *ibidem*, Bucurest, vol. 19, p. 209 ; N. Corivan, *op. cit.*, p. 8.

³⁾ N. Corivan, *Walewski, Napoleon al III-lea și Al. I. Cuza*, Iași, 1933. p. 17.

puțin promptă și poate că marile legi de organizare, care trebuie să urmeze imediat proclamării Unirii, ca să o legitimeze, ar întâlni mult mai multe obstacole, dacă ar fi pregătite mai dinainte și proclamate fără întârziere de către o voință unică¹⁾.

Astfel Cuza arată puțină înclinare pentru această cale și preferința lui pentru realizarea Unirii prin dictatură, pe care o găsea cea mai sigură pentru a face respectate normele Convenției și a da și satisfacție românilor.

În continuare el arată că, dacă nici una din aceste două propuneri n-ar fi agreate, Principatele s-ar găsi puse în fața celei de a treia posibilități. În acest caz Unirea s-ar face de către mulțime, pe cale violentă și prin dezordine, Convenția ar fi înlăturată ca fiind un obstacol și nu s-ar putea preciza care ar fi urmările realizării Unirii pe această cale²⁾.

În afară de misiunea pe lângă Napoleon, Bălăceanu mai avea misiunea de a mai înmîna cîte o scrisoare din partea lui Cuza către Malmesbury și către Cavour și Durando, ministrul piemontez la Constantinopol. Scrisorile către cei doi dintîi cuprindeau același lucru, anume cererea de recunoaștere a Unirii prezentată sub aspect internațional și în forme mult mai discrete decît în scrisoarea către Napoleon³⁾. Cuza arată insuficiența din punct de vedere politic a Convenției din 19 august, care nu mai corespundea împrejurărilor și insistă asupra necesității recunoașterii dublei alegeri. În aceste scrisori el nu pomeneste despre realizarea Unirii pe cale de dictatură.

Despre intențiile lui de a face Unirea pe cale dictatorială începuse a se ști și în țară. La cîteva zile după plecarea lui Bălăceanu, Victor Plăce comunica lui Walewski, la 9 iunie, că domnul visează veșnic la dictatură și se bizuie mult pe investitura sultanului și pe tabăra de la Ploiești⁴⁾. Intenția lui Cuza fusese determinată de temporizările Porții față de hotărârile Conferinței, care recomandase Turciei să acorde investiția lui Cuza în mod excepțional. Guvernul francez și rus depuneau toate eforturile în vederea recunoașterii lui Cuza de către Poartă. În luna mai țarul dăduse ordin lui Kisselef, ambasadorul rus la Paris, de a propune reprezentanților, întruniți încă în capitala Franței, să ceară guvernelor lor autorizarea de a însărcina pe miniștrii de la Constantinopol să facă demersuri pe lângă guvernul otoman pentru a nu mai întârzia recunoașterea lui Cuza. În același timp, insistă pe lângă însărcinatul de afaceri turc de la Petersburg ca să sugereze Porții cît ar fi de avantajos pentru Turcia ca, fără să mai aștepte demersul Puterilor, să ia inițiativa acor-

¹⁾ Scrisoarea reprodușă în anexă, în articolul *Scopul misiunii secrete a lui Bălăceanu și atitudinea lui Napoleon al III-lea*; două fragmente din scrisoare publicate de T. W. Riker, *op. cit.*, p. 306.

²⁾ T. W. Riker, *op. cit.*

³⁾ Scrisorile se găsesc în Arhiva Cuza, Acad. R.P.R., Msse; scrisoarea lui Cuza către Cavour este publicată în traducere de R. V. Bossy, în *Convorbiri Literare*, octombrie 1926, p. 796. V. și Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României*, Buc., 1930, p. 220—227.

⁴⁾ D. Sturza, *op. cit.*, vol. IX, p. 326, nr. 2732.

dării investiției. Aceeași atitudine s-a recomandat s-o aibă și Lobanoff. la Constantinopol ¹⁾.

Din cauza defectiunii lui Bulwer, ambasadorul englez la Constantinopol, nu se putea face un demers colectiv pe lângă Poartă ²⁾. De aceea guvernul otoman înclina să considere dubla alegere a lui Cuza nu numai neconformă cu prevederile Convenției, dar chiar contrară ei și voia să prevină pe viitor aceste încălcări ale Convenției prin măsuri coercitive. La demersurile marilor puteri, ea opuse o contrapropunere. Prin aceasta guvernul otoman voia să modifice rezultatul Conferinței, ceea ce provoacă o mare nemulțumire la Paris ³⁾. Poarta știind că Franța, principala susținătoare a hotărârilor Conferinței, era în război, continua să persiste în neexecutarea deciziilor Conferinței ⁴⁾.

În contrapropunerea sa Poarta condiționa acordarea investiției de anumite puncte. Punctul cel mai dificil de acceptat pentru români era dreptul pe care voia să și-l rezerve Poarta de a putea să destituie pe Cuza, dacă ar fi fost nemulțumită de el și să aleagă alt domn. Prin înserarea acestui articol s-ar fi creat o situație din cele mai grele lui Cuza ⁵⁾. Tendința Porții de a căuta să mențină Principatele separate rămânea aceeași. Pe această linie căuta să introducă articole prin care să-și poată realiza scopurile ei.

La Paris propunerea Porții nu prea era luată în serios. Walewski nu făcu un secret din temerile guvernului francez relative la unele intenții ale lui Cuza, care ar fi putut compromite legăturile lui Cuza cu Poarta ⁶⁾. Totodată comunică, prin Lallemand, că pentru siguranța Imperiului Otoman este periculos de a lăsa să se perpetueze în Principate o incertitudine care ar putea deveni un câmp de agitație și tulburări ⁷⁾. Guvernul francez găsea condițiile Porții inacceptabile.

În Principate ecoul despre contrapropunerea Porții nu făcu decât să mărească agitația românilor și să încurajeze partidul acelor care împingeau pe domn să ia măsuri radicale și trezeau speranțele acelor care aspirau la tron ⁸⁾. Cuza era indignat de noile condiții puse de Poartă ⁹⁾.

La Petersburg guvernul rus fu contrariat de contrapropunerile Porții. La 18 iunie Gorceakov telegrafia lui Lobanoff să arate guvernului turc că țarul vede cu regret că Poarta nu intră pe calea indicată de Conferință. Ceea ce Poarta trebuie să facă este să adere pur și simplu la protocol ¹⁰⁾. La 1 iulie Gorceakov comunică lui Montebello, ambasadorul francez la Petersburg, faptul că există dezacord între contrapropunerea Porții și dispozițiile esențiale ale protocolului ultimei Conferințe de la Paris, ceea

¹⁾ *Petersburg la Paris*, luna mai, Affaires Etrangères, Russie, vol. 219, p. 12, nr. 90.

²⁾ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 289.

³⁾ N. Corivan, *La politica orientala...*, p. 117.

⁴⁾ *Constantinopol La Paris*, 18 mai, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, p. 155, nr. 39.

⁵⁾ *Ibidem*, 28 mai, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, p. 174, nr. 40.

⁶⁾ *Ibidem*, 27 mai, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, p. 108, nr. 37.

⁷⁾ *Ibidem*, 3 iunie, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, p. 199, nr. 38.

⁸⁾ *București la Paris*, 14 iunie, Affaires Etrangères, Turquie, Bucarest, vol. 19, p. 209, nr. 174.

⁹⁾ D. Sturza, *op. cit.*, p. 330, nr. 2735.

¹⁰⁾ *Petersburg la Paris*, 18 iunie, Affaires Etrangères, Russie, vol. 218.

ce îl determină să o socotească inadmisibilă. Cancelarul rus sfătuia Poarta să adere fără nici o rezervă la protocol și sfătuia ca și guvernul francez să facă același demers pe lângă Poartă¹⁾.

Planul Turciei era de a răspunde cu un nou proiect, conform prevederilor ei, cu privire la hotărârile Conferinței, proiect care trebuia să fie dezbătut într-o Conferință la Londra sau Berlin, pentru a se fixa definitiv rezoluțiile²⁾. Pe cînd Anglia se arăta favorabilă vederilor turcești, Franța și Rusia nu ascundeau dezaprobarea lor față de condițiile Porții³⁾. Musurus, delegatul otoman la Conferință, simțind atmosfera neprielnică, consultă pe Cawley, delegatul englez, asupra eventualului succes al demersului turc. Acesta nu-i ascunse că, dacă guvernul englez ar putea satisface dorințele turcilor, el era sigur că guvernele francez și rus vor refuza. Persistînd, Poarta se expunea să ridice multe dificultăți, care în împrejurările actuale ar putea avea consecințe neplăcute⁴⁾. Față de cererea Porții, de a se convoca o nouă conferință la Londra sau Berlin, Walewski rămase surprins. Totuși el nu putu da un răspuns negativ. Dînd adeziunea sa pentru convocarea unei noi conferințe, el ceru ca scopul acesteia să nu aibă alt caracter decît de a constata adeziunea Porții la hotărîrea celor cinci puteri, așa cum era stabilit în protocolul de la 13 aprilie 1859, fără a se deschide vre-o altă discuție. Convocarea unei noi conferințe pentru guvernul francez nu însemna abandonarea hotărîrilor ultimei conferințe⁵⁾. Franța, ocupată în chestiunile din Occident, dorea o situație de liniște în Orient⁶⁾. Walewski nu vedea în intențiile lui Cuza decît dificultăți și complicații pentru chestiunea orientală, ceea ce ar fi adus încurcături Franței și ar fi pus-o în imposibilitate de a mai susține pe Cuza. La 24 iunie ministrul de externe francez arăta lui Lallemand că vede inutil orice efort pentru a asigura succesul unei combinații ce ar fi contrară Convenției din 19 august. Totodată mai adaugă că și în modul acesta Cuza, departe de a aplană dificultățile, le va agrava și se va găsi fără nici un sprijin dacă măsurile lui vor nemulțumi pe turci⁷⁾. Aceasta explică atitudinea lui Walewski din adresa din 28 iulie către consulii din Principate, Béclard și Place. În adresă se dă de fapt un răspuns la scrisoarea lui Cuza din 29 mai, adresată lui Napoleon prin Bălăceanu. El spune că acest răspuns este dat conform ordinului împăratului și consulii să comunice lui Cuza că proiectele pentru care el a cerut asentimentul lui Napoleon, i se par acestuia cît se poate de periculoase și inexecutabile, că aceste planuri, a căror executare ar avea cele mai fatale consecințe, sînt complet dezaprobat. Napoleon nedorind să

¹⁾ *Ibidem*, luna iulie, Affaires Etrangères, Russie, vol. 218, p. 124.

²⁾ *Paris la Constantinopol*, 10 iunie, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, p. 247, nr. 40.

³⁾ *Constantinopol la Paris*, 8 iunie, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, nr. 44 ; *Paris la Petersburg*, 19 iunie, Affaires Etrangères, Russie, vol. 218, p. 93, nr. 47.

⁴⁾ *Paris la Constantinopol*, 10 iunie, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, nr. 40.

⁵⁾ *Ibidem* : *Paris la Londra*, Affaires Etrangères, Angleterre, vol. 712, nr. 92, p. 245.

⁶⁾ *Paris la București*, 25 mai, Affaires Etrangères, Turquie, Bucarest, vol. 19, p. 192, nr. 17.

⁷⁾ *Paris la Constantinopol*, Affaires Etrangères, Turquie, vol. 340, p. 281, nr. 44.

încurajeze violarea stipulațiilor Convenției, la a cărei alcătuire a contribuit atât de mult ¹⁾).

În această perioadă războiul cu Austria se terminase. La Paris, în lumea diplomatică, domina părerea că starea de lucruri relativ la Principate nu mai putea dura și că Poarta trebuia să fie constrânsă să recunoască hotărârile Conferinței de la 13 aprilie. Terminarea războiului din Apus permitea Franței să se ocupe mai activ de chestiunea Principatelor. Ea a făcut presiunile cele mai eficace asupra Porții ²⁾. Toată luna iulie diplomații au modificat și au redus contraproiectul Porții. Datorită eforturilor marilor puteri, Conferința se întruni la 6 septembrie și confirmă pe Cuza ca domn al Moldovei și Munteniei.

Al doilea document este un memoriu din 2 august al lui Știrbei către Walewski, prin care se plinge de atitudinea Adunării din Țara Românească, unde se constituise în acest timp ministerul Crețulescu ³⁾.

Lucrările Adunării din această perioadă se desfășoară în condițiile dominării de către conservatori. Patimile politice izbucnesc cu ocazia votării bugetului. În adunare începuse lupta între partizanii fostului domn Barbu Știrbei și acei ai fostului caimacam Alexandru Ghica. Cei dintâi, sub pretext că pentru alcătuirea bugetului este nevoie de cercetat socotelile din exercițiul anului 1858, voiau să facă revizuirea gestiunii lui Alexandru Ghica și să-l oblige să restituie sumele luate prin abuz sub formă de gratificații, indemnizații și listă civilă, la care nu avea drept în calitate de caimacam. În special raportorul bugetului, I. Oteteleşanu, și cu G. Știrbei cereau revizuirea socotelilor din timpul guvernării fostului caimacam. Partizanii acestuia, care erau destul de numeroși, voiau să evite controlul gestiunii activității și de aceea unii se opuneau, iar alții admiteau ca cercetarea socotelilor din timpul cămăcămiei lui Alexandru Ghica să se facă fără a se intra în amănunte și fără a se face propriu-zis o revizuire, ci să se culegă numai date care să servească la facerea bugetului pe anul în curs ⁴⁾.

În ședința din 6 iunie partizanii lui Alexandru Ghica susțineau că aceasta este o măsură pătimășă și că va trebui să se controleze atunci toate socotelile începând din 1855. Cu ocazia aceasta au loc discuții aprinse și se dau pe față o serie de abuzuri făcute de guvernul precedent, care ilustrează caracterul spoliator al clasei posedante ⁵⁾.

Partizanii fostului caimacam, văzând că nu pot opri revizuirea gestiunii sale, sprijiniți de radicali, propun, la 9 iunie, să se cerceteze socotelile începând din anul 1847, adică din timpul domniei lui Barbu Știrbei, care era acuzat și el de partizanii lui Alexandru Ghica că făcuse multe

¹⁾ V. scrisoarea, anexa 1.

²⁾ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 312.

³⁾ V. anexa 2.

⁴⁾ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 59 ; Ședința din 22 mai 1859.

⁵⁾ *Ibidem*, nr. 75.

abuzuri¹⁾. În ședința din 13 iunie, cu ocazia discutării bugetului, se propun patru amendamente. Primul amendament, al lui Boerescu, cerea numirea unei comisii permanente, care să examineze socotelile, nu numai de la 1855, ci toate cîte n-au fost revizuite și întărite de către Obșteasca Adunare. Prin aceasta se înțelege să se facă examinarea socotelilor de la 1847, adică și aceea din timpul domniei lui Barbu Știrbei. Comisia trebuia să se constituie într-un fel de tribunal spre a constata toate abuzurile ce ar fi fost comise de guverne. Totodată, foștii domni, Alexandru Ghica și Barbu Știrbei, trebuiau să răspundă cu averea lor și se luau măsuri „asigurătoare” de a nu se înstrăina nimic din bunurile lor.

Celelalte amendamente, susținute de mulți partizani ai lui Știrbei, se refereau la revizuirea numai a gestiunii din timpul guvernării lui Alexandru Ghica, prin care îl obligau să restituie sumele încasate pe nedrept pentru lista civilă, gratificații și indemnizații.

Din aceste patru se aprobă numai amendamentul lui Boerescu²⁾. Conservatorii, văzînd nu numai că n-au izbutit să limiteze controlul doar la guvernarea lui Ghica, ci că s-a extins și asupra aceleia a lui Știrbei, din care mulți din ei făcuseră parte, căutau acum să-l desființeze. De aceea, membrii conservatori aleși în comisia socotelilor, în care ei de altfel formau majoritatea, își dau demisiile. Procedîndu-se la completarea ei, toți membrii conservatori aleși în comisie își dau din nou pe rînd demisiile. Prin aceasta se încerca o sabotare a activității comisiei. Frunțașii radicali arată cum partizanii lui Știrbei, văzînd că în cursa întinsă guvernului caimacamului Ghica cad toate partidele și guvernele care s-au succedat de la 1847, încearcă să desființeze această cursă nevoind să facă parte din comisie. Pînă la urmă controlul socotelilor rămîne să se facă de la anul 1847, iar comisia se completează cu alți membri din Adunare³⁾.

Evident, această măsură nu era pe placul atît al partizanilor, cît și al lui Știrbei, mai ales că trebuia să răspundă cu averea lui personală pentru toate neregulile care s-ar fi găsit în timpul cîrmuirii lui. De aceea, nu mult după încheierea sesiunii, el trimite o scrisoare lui Cuza, protestînd contra măsurilor luate de Adunare, iar copia scrisorii însoțită de un memoriu, o înaintează lui Walewski⁴⁾.

În memoriu se vede teama lui Știrbei că va răspunde cu averea lui personală pentru abuzurile săvîrșite. El caută să arate că Adunarea, luînd această hotărîre, își depășește prerogativele. De asemenea o defăimează, arătînd că oricine are vreun bun în Principate privește cu mare îngrijorare prezentul și viitorul său, cînd constată că reformele de reorganizare socială vor fi făcute de o Adunare atît de neponderată. Memoriul este adresat lui Walewski, în speranța că va obține o intervenție a guvernului francez în favoarea lui.

Acest mic episod reflectează lupta din interiorul clasei dominante și arată abuzurile regimului din această perioadă

¹⁾ *Ibidem*, nr. 81.

²⁾ *Ibidem*, nr. 84; Ședința din 13 iunie.

³⁾ *Ibidem*, nr. 82.

⁴⁾ V. anexa 2.

ANEXE

1.

LE MINISTRE A M-R BÉCLARD ET A M-R PLACE.

28 Juillet 1859

Monsieur,

La communication dont je vous transmets ci-joint copie a été adressée à l'Empereur par le Prince Couza. Elle a, comme vous le verrez, pour objet d'exposer à S. M. que le vœu des populations en faveur de l'union est devenu tellement impérieux, que cette mesure ne peut être plus longtemps ajournée. D'après le Prince Couza, il serait urgent de la réaliser, soit qu'il en prenne seul l'initiative, soit qu'il agisse avec le concours des assemblées, sous peine de voir les populations recourir à des moyens violents pour l'accomplir.

Je me conforme aux ordres de l'Empereur, en vous invitant à faire savoir au Prince Couza que les projets pour lesquels il sollicite l'assentiment et l'appui de S. M. nous paraissent on ne peut plus dangereux ou pour mieux dire inexécutables. Nous croyons donner aux Principautés et au Prince Couza lui-même une nouvelle marque de notre intérêt, en ne lui dissimulant pas que toute démarche de sa part pour amener l'union entraînerait les conséquences les plus fatales. Il ne doit en effet pas perdre de vue que les Puissances sont d'accord pour s'opposer à toute nouvelle infraction de la Convention du 19 Août et, pour ce qui le regarde particulièrement, le gouvernement de l'Empereur ne saurait vouloir encourager la violation des stipulations auxquelles il a pris une part si essentielle.

Je n'ai pas besoin de vous dire que ce n'est qu'à titre confidentiel et uniquement pour votre propre information que je vous communique la lettre du Prince Couza ; vous pourrez toutefois ne pas lui laisser ignorer que vous avez connaissance de son contenu.

Place

J'adresse également à M. la présente dépêche.

Béclard

Affaires Etrangères — Turquie vol. 19, p. 224.

2.

STIRBEI AU COMTE DE WALEWSKI

Trouville s/mr 2 Août 1859

Je crois de mon devoir de mettre sous les yeux de V. Exc. ci-joint copie de la lettre que j'ai adressée au Prince Couza. Par la lecture de cette pièce elle pourra se former une idée de l'esprit qui dirige l'assemblée élective de Valachie et de la manière dont elle envisage ses attributions ; il semble qu'elle se considère comme placée au dessus des lois et des traités, appelée à prendre l'initiative de toutes les questions et à les décider souverainement. Pour éviter en ce moment-ci toute nouvelle complication et pour ménager au gouvernement local tout l'honneur de l'initiative, je me suis directement et simplement adressé au chef de l'État, qui peut, par un office princier, rappeler à l'ordre légal et insister pour que le règlement des comptes par le contrôle général, non moins que par l'assemblée élective, soit fait conformément aux lois établies, et que l'œuvre de la révision, reprise là où l'assemblée du Divan Général l'a laissée, soit continuée jusqu'à ce jour avec régularité et conscience.

Malheureusement, le pouvoir exécutif, par système, calcul ou faiblesse, s'efface complètement et le pays se trouve par là sans direction comme sans garantie. Le gouvernement, qui partout est le pouvoir modérateur et régulateur, est réduit dans les Principautés Unies au rôle d'instrument passif.

Il considère comme son unique mission de suivre les errements de l'assemblée, quels qu'ils soient, et de les exécuter aveuglément sans en prendre la responsabilité.

Aussi ne puis-je dissimuler à V. Exc. qu'il n'y a personne aujourd'hui possédant quelque chose dans l'une ou l'autre Principauté qui n'envisage avec une inquiétude

profonde son présent et son avenir, surtout lorsqu'il pense que les réformes d'organisation sociale vont être décidées par une assemblée composée d'éléments que je m'abstiens de qualifier, livrée à elle-même, sans direction et sans contrepoids.

Comme il s'agit ici bien moins d'une question personnelle que d'une violation de l'ordre légal, soit qu'on envisage le fait sous le rapport des stipulations antérieures, soit qu'on le considère sous le rapport des principes établis par la convention du 19 Août, qui constitue l'état politique actuel de mon pays, j'ai cru devoir attirer l'attention de V. Exc. sur la situation et invoquer la sollicitude du gouvernement de l'Empereur, en qui nous plaçons notre confiance comme toutes nos espérances.

Voici au reste comment les choses paraissent s'être passées. Les deux Caïmacams, Ghika et Vogorides, loin de circonscrire l'exercice de leur pouvoir intérimaire dans les limites prescrites par le règlement organique et par le firman de leur nomination, ont trouvé plus commode de s'arroger la dictature et, en qualité d'autorités exceptionnelles, s'affranchir de la gêne des lois et se dispenser d'observer les formes régulières dans les actes de leur administration. Ainsi, pendant tout le cours de leur gestion pas de budget voté ni de comptes réglés, à tel point qu'à la présentation du budget pour l'année courante à l'assemblée, celle-ci ayant demandé que les comptes lui fussent soumis afin de constater la situation financière des caisses de l'Etat, le contrôle général déclara que les comptes pour les exercices des années 1857 et 1858 ne lui ayant pas été envoyés à temps, il s'était trouvé dans l'impossibilité de procéder à leur vérification. Le Prince Ghika, qui à ce qu'il paraît avait sollicité de la Porte un firman qui le dispensât de suivre les voies régulières prescrites pour la révision des comptes, n'ayant pas pu réussir, comme de raison, à l'obtenir, voulut emporter ce résultat à l'aide d'un parti formé au sein de l'assemblée, qui sous divers prétextes s'efforça d'écarter tout examen des comptes des derniers exercices. Mais, ne pouvant soutenir jusqu'à la fin une manière de procéder inouïe jusqu'alors et qui bravait trop la pudeur publique, afin de tourner la question et aussi d'en paralyser les effets, le parti du Caïmacam se ravisa tout à coup et changeant de rôle, loin de s'opposer à la présentation des comptes, il en demanda la révision à dater du commencement de l'année 1847 et fit passer dans la même séance l'amendement que j'ai traduit presque textuellement au Prince Couza.

Veuillez excuser M. le Comte la longueur de cet exposé dicté par des motifs que V. Exc. saura apprécier et agréer l'hommage... etc...

Signé : Stirbei

Affaires Étrangères, Correspondence politique, Turquie — Bucarest, vol. 19, p. 226—229.

SEMNALAREA UNOR DOCUMENTE DIPLOMATICE INEDITE, DIN PERIOADA UNIRII PRINCIPATELOR

GH. UNGUREANU

În anul 1950 întîmplarea a făcut să găsesc, în coșul unei femei care se ducea la piață, un document emanat din cancelaria Ministerului Afacerilor Străine al Principatelor Unite, către trimisul diplomatic de la Constantinopol, Costache Negri. Documentul este din anul 1860 și poartă semnătura poetului Vasile Alecsandri, în calitatea de ministru în acel timp.

Femeia lua aceste documente din podul casei în care locuia și unde avea un depozit sigur de hîrtie pentru împachetat.

Cercetînd imediat podul acelei case, am găsit 89 de documente, atîtea cîte scăpaseră neutilizate.

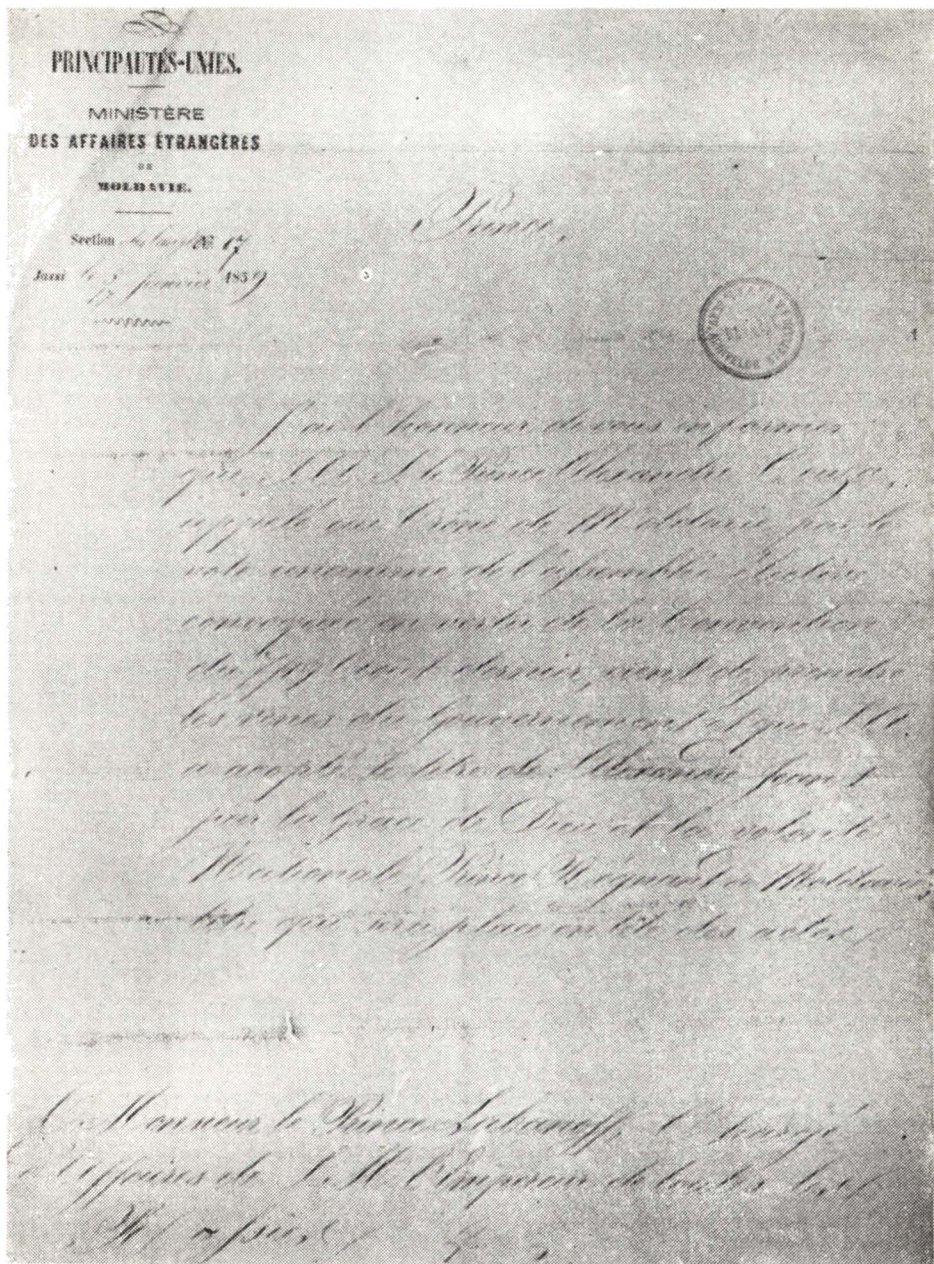
Aduse la Arhivele Statului și inventariate, ele formează astăzi pachetul nr. 343. Documentele sînt dintre anii 1825—1863 și aparțin unionistului Costache Negri, fost trimis diplomatic la Constantinopol. După moartea acestuia, ele au rămas în stăpînirea surorii sale care, cu ocazia căsătoriei, le-a adus la Iași.

În afară de cîteva acte în legătură cu diferite probleme particulare, majoritatea documentelor — originale sau copii — este formată din corespondența diplomatică din perioada Unirii.

Între aceste documente se găsește originalul comunicării, din 5 ianuarie 1859, către ambasadorii Rusiei, Angliei, Franței și Sardiniei la Constantinopol, cărora Ministerul Afacerilor Străine al Moldovei, sub semnătura poetului Vasile Alecsandri, în calitate de ministru, le face cunoscut că Adunarea Electivă a chemat la tronul Moldovei pe Alexandru Cuza, care a primit titlul de „Alexandru Ioan I, prin grația lui Dumnezeu și voința națională, prinț domnitor al Moldovii“.

Trei din aceste documente au și plicurile originale în care au fost expediate.

Ajungînd la Constantinopol în mîna lui Costache Negri acesta, din motive pe care nu le cunoaștem, nu le-a mai predat. Bănuim că ele au ajuns acolo la o dată cînd în Principate se înfăptuise Unirea, prin alegerea, la 24 ianuarie, a lui Cuza Vodă domn al ambelor Principate și deci predarea lor nu mai era necesară.

Tot aci se găsesc câteva documente în legătură cu reorganizarea cancelariei Agenției diplomatice a Moldovei și apoi a Principatelor Unite

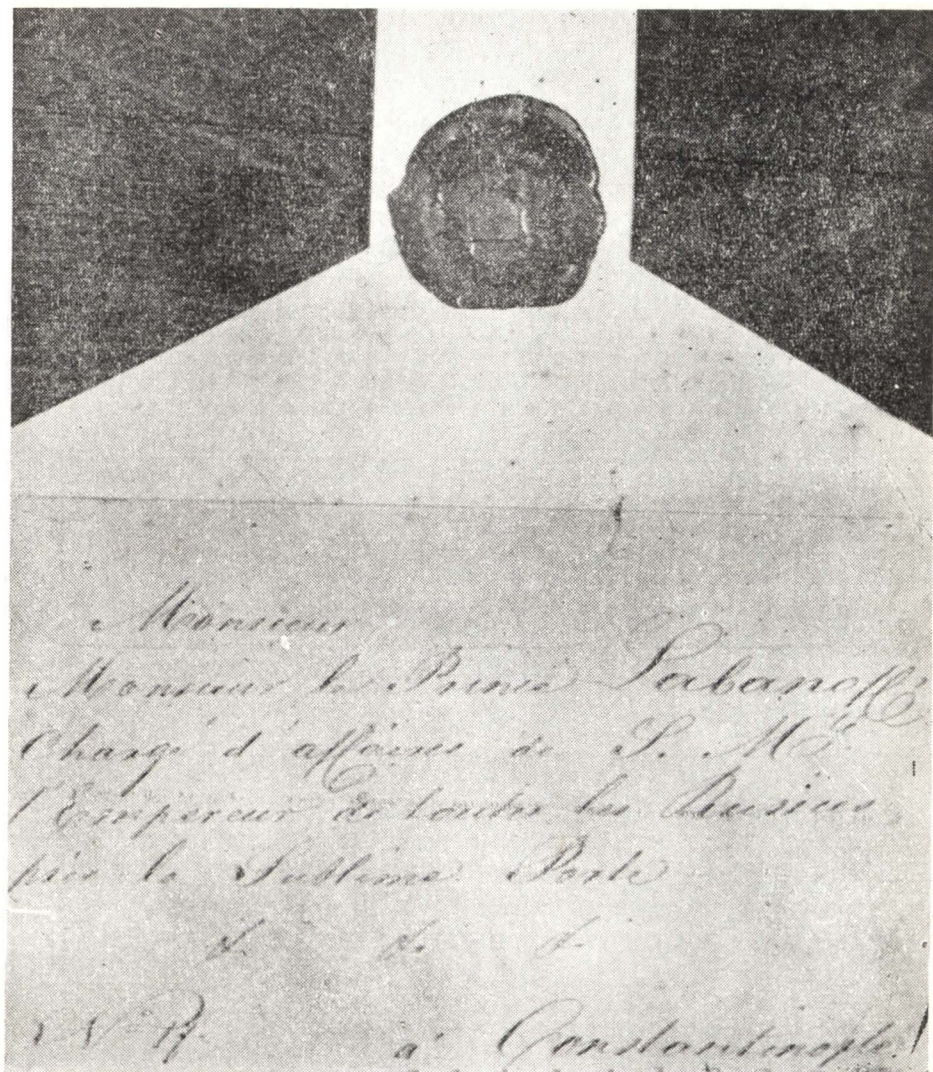
publics, innués etc. M. L. en en un peu.
 En passant, je mentionne de ce fait
 qui établit officiellement le gouvernement
 M. L. et, par conséquent, mes et espères
 M. L., qui vous rendrez bien, le cas
 échéant, prêt à tout ce tout bon.
 que il est possible à cette date de la part
 de M. L. représentant de l'ancien régime
 garantissant.
 Je mets cette occasion pour vous
 offrir M. L., les assurances de ma
 considération la plus distinguée.
 M. L. ministre, secrétaire d'Etat.

J. L. L. L.

1859 ianuarie 5. -- Adresa Ministerului Afacerilor Străine al Moldovei, iscălită de V. Alecsandri în calitate de ministru, către prințul Labanoff, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, prin care-i comunică alegerea lui Al. I. Cuza ca domn al Moldovei.

la Constantinopol, în scopul „ridicării prestigiului”; altele, în legătură cu bugetul, cu lucrările care intrau în obligațiile Agenției — printre care și eliberarea actelor de stare civilă supușilor români. De asemenea, documente în legătură cu diferite evenimente din țară, comunicate de către biroul corespondenței cu Parisul și Constantinopolul, din Ministerul de Externe, semnate de Pantazi Ghica, șeful biroului. Între aceste docu-

Plicul în care s-a transmis de la Iași, la 5 ianuarie 1859, documentul privind
alegerca lui Al. I. Cuza.

mente este și scrisoarea originală a lui Vasile Alecsandri, din 5 ianuarie 1860, către Costache Negri, în legătură cu încălcările ilegale ale teritoriului român de către turcii înarmați, veniți cu bărcile. Documentele mai conțin știri cu privire la: proiectele diferitelor memorii privind situația din Principate: Comisia dunăreană: constituirea unei societăți pentru concesiunea căilor ferate (știri din iunie 1860): interesul guvernului

pentru școlile agricole ; trimeri de elevi meritoși la Paris ; școala de la Pantelimon ; înființarea unei Curți de Casație și a unei universități la București, a unei școli militare, a unei școli de chirurgie etc. Semnalăm și ciorna corespondenței consulului Austriei, din 1861, relativ la punctele de vedere ale Porții asupra memoriului domnitorului Alexandru Cuza pentru reforma din Principate, precum și rezumatul telegramei din același an, a prințului Gorceakov, către prințul Sabanof, la Constantinopol, prin care se arată clar că Rusia nu se opune cîtuși de puțin la unirea legislativă și administrativă a Principatelor, dacă această unire corespunde dorințelor și nevoilor locuitorilor din Principate.

Importantă este scrisoarea lui Alexandru Cantacuzino către Costache Negri, din 4 iulie 1862, prin care îi comunică diferite întâmplări din țară, lipsa de unitate în Adunare, „depășirea” drepturilor ei, care întrece cu mult cele hotărîte de Convenție, asasinarea șefului partidului conservator etc.

Mai menționăm un memoriu privind organizarea militară a Principatelor romîne, mai multe documente privind „afacerea poloneză” (1863), problema fabricării monezilor în Moldova (nedatat), proiectul de regulament din 1862 pentru exercitarea jurisdicției consulare în Principate, întocmit la București de către reprezentanții puterilor garante.

Între aceleași acte răvășite s-a găsit și un manuscris, nedatat, de la Gh. Hurmuzachi, scris la Viena, care cuprinde diferite însemnări de călătorie și încercări literare.

ȘTIRI DESPRE REVOLUȚIA DIN ANUL 1848, ÎN ORAȘUL IAȘI

CONSTANTIN TURCU

Filele albe ale unor cărți vechi, mai ales bisericesti, marginile din jurul textului lor, spațiile rămase netipărite au fost adeseori folosite de către cititorii din veacurile trecute pentru a-și însemna gândurile ori întâmplările petrecute sub ochii lor, spre aducere aminte și știința urmașilor.

Cărțile acestea, tipărite ori manuscrise — singurele care circulau în vechime — erau prețuite și ocrotite și, astfel, ele păstrau mult mai sigur, pentru posteritate, acele însemnări care, altfel, făcute pe o hîrtie volantă, se puteau pierde atît de ușor.

Nu odată, astfel de însemnări — scrise în liniștea unei biserici sau a unui paraclis de conac de către un preot sau de către un alt cititor, un boier sau un boiernaș, mai mult din nevoia lăuntrică de a-și consemna o impresie vie ori un gând fugitiv — s-au dovedit de o valoare netăgăduită, putînd contribui la cunoașterea, la clasificarea sau precizarea unor fapte și evenimente care, altfel, ar fi rămas neștiute sau neînțelese.

Paginile acestea adnotate capătă, așadar, valoarea unor file de memorii, a unor documente. Știința istorică nu refuză astfel de mărturii, ci le folosește pentru documentarea unor întâmplări din trecut, iar arhiviștii, în peregrinările lor pe teren, înțelegînd valoarea cărților vechi cu astfel de însemnări, le-au asigurat păstrarea, ori de cîte ori le-au găsit, adunîndu-le în depozitele Arhivelor Statului.

O astfel de însemnare, făcută de un oarecare Mihail Dim. clucer pe forțașul unei cărți vechi¹⁾, ne aduce știri despre cele întîmplute la Iași, în anul 1848.

Despre așa zisa revoluție de la 1848 la Iași și în Moldova nu avem știri prea multe. Cîteva manifeste răspîndite atunci, o broșură mai cuprinzătoare despre acele evenimente, cîteva pamflete îndreptate, în special, împotriva voievodului Mihai Sturza, precum și „amintirile” unor scriitori ca paharnicul C. Sion, Ion Ghica, V. Alecsandri ș. a. ne dove-

¹⁾ O carte de cult ce aparține azi bisericii Sf. Ștefan din Iași, dar în 1847 era în biserica din satul Cobiceni, pe Jijia, cum se înțelege dintr-o notiță despre o tragică întîmplare din familia Gușerescu, proprietară a moșiei Cobiceni, în acel timp.

Pagina cu însemnarea despre 1848 s-a depus la Arh. St. Iași, Documente, P. 508/1.

desc, toate, că mișcarea de la 1848, din Iași și din Moldova, n-a avut un caracter general și n-a fost legată de aspirațiile țărănimii moldovene de pe întinsul țării, ci a fost o „revoluție” boierească — a tinerilor boieri progresiști mai ales — împotriva vârfului clasei lor, care era domnul țării.

Socotim deci util să publicăm însemnarea de care ne ocupăm. Ea a fost scrisă către sfârșitul anului 1848 — după facerea vinului — și se referă la momentul ciocnirii dintre răzvrătiți și miliție, la casa Mavrocordat de la Copou, precum și la cele ce au urmat datei de 29 martie.

Iată însemnarea :

„La anul 1848 martie 29, în capitalie Iași s-au făcut mare tulburare, sărindu boierii din ce întâi stare pân la ce de pe urmă, asupra domnitorului Mihail Sturza voievod și, neputîndu-i face nimic, domnitorul cu miliție au sărit și prinzînd pe mulți din boieri, parte i-au surgunit pîste Dunăre, iar parte, pedepsindu-i i-au slobozit. Care, spre aducere aminte urmașilor, aici s-au însemnat di jos iscălitul.

Mihail Dim. clucer.

Totodată au fost tulburări și în alte părți a Ievropei.

Tot la acest an, 1848 iunie 1, s-au pornit și boala holera, murind mare număr de norod, din toată națiile.

Tot la anul acesta 1848 au fost în pămîntul Moldovei și lăcuste, multe foarte, urmînd timpul rău și săcetos. Lipsă în toate. Vin au fost mult¹⁾.

Observăm că scriitorul notiței este foarte succint în exprimare. Cuprinde, în cîteva idei generale, faptele cum s-au petrecut și nu le comentează ca paharnicul Sion cu lux de amănunte, uneori pline de humor. El arată că s-au răsculat boierii *de toate stările* și că s-a făcut *mare tulburare*. Prin cuvîntul „tulburare” trebuie să înțelegem neliniștea spiritelor din oraș. Iar mai departe precizează că domnul a potolit mișcarea boierilor cu ajutorul miliției, după care au urmat arestări, deportări peste Dunăre și pedepse. Apoi arată și alte fapte politice, pe plan internațional : că au fost, în 1848, *tulburări* și în alte părți ale Europei — ceea ce se știa, desigur, din gazetele vremii. De asemenea relatează unele știri sociale și altele privind mersul vremii : la 1 iunie, același an, a izbucnit în Iași *boala holerei*, din cauza căreia a murit multă lume ; că apoi au mai venit în țară și *multime de lăcuste* de au pustiit ceea ce mai scăpase de la *secetă* și *vreme rea*. Era în țară *mare lipsă* în toate cele ale hranei ! Numai vinul s-a făcut îndeajuns... Această precizare prezintă interes, pentru că ea confirmă faptul că viile nu prea suferă din cauza secetei și pentru că ne dovedește că însemnarea a fost făcută după culesul viilor.

¹⁾ Pină la iscălitură nota e scrisă cu cerneală spălăcită ; mai departe s-a folosit o cerneală de un negru pronunțat.

O ȘCOALĂ SĂTEASCĂ DIN MOLDOVA ÎN PREAJMA ANULUI REVOLUȚIONAR 1848

(Contribuție la istoricul școlilor sătești din Moldova)

I. ANTOHI și AL. ANDRONIC

Învățământul național în Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea, potrivit dispozițiilor Regulamentului Organic, cuprinde îndeosebi orașele reședințe de ținuturi. Articolele 418—422 din această lege dispun — după cum se știe — ca, în afară de școlile de toate gradele, existente în capitală, să se întemeieze numai șase școli începătoare pe la ținuturi. Toate regulamentele școlare, anaforalele și circularele Divanului din această perioadă au, de asemenea, în vedere numai aceste școli. Învățământul național, în lupta sa pentru existență, se îngrijea să răspundă prin realizări de seamă numeroaselor critici aduse de clasa dominantă din Moldova. Lupta oamenilor progresiști din această vreme, în frunte cu Gh. Asachi, izbutește, după multe eforturi, să impună, împotriva tendințelor de înstrăinare ale marii boierimi, un învățământ în limba română. Această biruință aduce după sine și necesitatea largirii rețelei de școli și la sate. Astfel, în regulamentul din 1841 se include pentru prima oară dispoziția de a se înființa școli sătești, cu scopul ca știința de carte să se răspândească cât mai departe în rîndul maselor populare. Nu sînt lipsite de interes unele informații în legătură cu lupta dîră a țăranului moldovean pentru întemeierea școlii la sate. Cîteva documente inedite de la Arhivele Statului din Iași, din perioada Regulamentului Organic, ne oferă această posibilitate. Din ele rezultă cu claritate că unele *obștii sătești*, cunoscînd dispozițiile legiuirilor vremii, cer și luptă pentru întemeierea de școli în satele respective. Cerințele acestea devin mai frecvente mai ales în preajma anului revoluționar 1848.

În Moldova, din această epocă, școala sătească ființa pe baza unui drept de ctitorie al boierului. Acest drept avea însă la bază un vădit interes material, așa cum reiese cu claritate din mai toate relatările păstrate în presa timpului¹⁾. Prin aceste școli se urmărea pregătirea unor cadre, mai mult sau mai puțin calificate, în serviciul marelui proprietar,

¹⁾ *Albina Rominească*, 1838, nr. 56, p. 240.

al hoierului. Marele moșier își dădea seama că va putea cultiva mai bine și cu mai mult folos moșia dacă săteanul va posedea cît de cît o serie de cunoștințe elementare de scris, citit și socotit și, mai ales, cunoștințe de agricultură.

Primele școli sătești de acest fel încep să fie înființate în Moldova după anul 1832. Printre primele se menționează școala de la Flămînzii-Botoșani, sat de unde, în 1907, avea să se răspîndească focul răscoalelor țărănești.

O altă școală satească care a jucat un rol important în dezvoltarea învățămîntului din Moldova a fost cea de la Pomîrla, înființată în anul 1838 de către hatmanul Bașotă (înzestrată cu un local propriu cu o capacitate de 40 elevi)¹⁾, care s-a transformat mai tîrziu într-un important centru școlar moldovenesc. Mai pot fi citate apoi școlile din Bozieni²⁾, de pe moșiile lui Lupu Balș și Fundătescu³⁾, școlile din Darabani, de pe moșia lui Th. Balș, întemeiată în anul 1841⁴⁾ ș. a. După o statistică din anul 1841, școlile sătești din Moldova puteau fi numărate pe degete, în timp ce Muntenia se bucura de o situație mai bună⁵⁾.

După anul 1841 începe a se vorbi și în Moldova cu mai multă insistență de școli sătești. În regulamentul școlilor din acest an se prevedea întemeierea unor școli începătoare și la sate, cu obligația ca *obștiile să suporte cheltuielile* necesare întreținerii școlii și profesorului. Aceste dispoziții au rămas însă pe hîrtie.

Merită menționat articolul apărut în 1844 în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” și semnat „Un român moldovean”, tocmai pentru că în el se dau unele sugestii pentru traducerea în fapt a dispozițiilor privitoare la școlile sătești: „șase, șapte sate să se îmbrace la ridicarea unei școli centrale, în care să nu învețe copiii numai rugăciunile și psalmii, ci să se pună temei și pentru mai multe, să se pregătească și pentru gimnasiu, pentru a putea intra pe la meșteșuguri...”⁶⁾. Îndemnul acesta se întemeia pe experiența școlilor sătești care, în Transilvania, existau de mai multă vreme. Dacă ne referim și la documentul ce-l oferă „Însușirea tuturor învățăturilor care în școala naționalicească a satului Rășinari sub curgerea semestrului întîilea a anului 1837/38, pentru prunci și pruncule cele mici în 3 clase împărțite”⁷⁾ constatăm că școala satească din Transilvania era bine organizată și cu o programă de învățămînt judicios alcătuită. În programă se includea citirea și scrierea în romînește, latinește și nemțește, aritmetica, gramatica latină, catehismul romînesc, cîntul bisericesc. Comparativ cu programa de învățămînt a școlilor sătești

¹⁾ *Ibidem*, p. 248.

²⁾ A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, 1885, p. 155.

³⁾ *Albina Romînească*, 1839, nr. 94, p. 383.

⁴⁾ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, II, Buc., 1892, p. 199.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 198. În Muntenia școlile erau mai numeroase, totuși, potrivit dispozițiilor vornicului M. Ghica din 24 ian. 1838, copiii erau obligați să le frecventeze numai în timpul ieșii (de la 1 noiembrie la 31 martie) pentru a fi de ajutor la muncile cîmpului din timpul anului.

⁶⁾ *Ibidem*, p. 277—278.

⁷⁾ Onisifor Ghibu, *O școală din Transilvania acum 88 de ani*, *Rev. gen. a învățămîntului*, an XII, nr. 9, oct. 1924, p. 570 sq.

din Muntenia și Moldova, programa citată este mult mai avansată. Ne dăm seama de aceasta dacă privim programa de învățămînt a școlii din Darabani. În această școală, organizată cu două clase, elevii (între 8—14 ani) trebuiau să învețe:

În *clasa I-a*:

- abecedarul pentru școlile satești, care cuprindea:
- citire,
- introducere în gramatica prescurtată,
- rugăciuni,
- partea I-a din catehisis,
- adunarea,
- scăderea,
- scrierea.

În *clasa II-a*:

- partea II-a din gramatică,
- istoria sfîntă,
- patru specii,
- numerele complexe,
- întăile cunoștințe,
- istorisirii morale,
- oarecari cunoștințe de lucrarea pămîntului,
- cîntări bisericești (pentru cei cu aplicațiuni la muzică).

La toate acestea se adăugau și lucrări practice în grădina școlii, *unde ficcare elev* avea rezervată o parcelă de care răspundea și un număr de pomi fructiferi pe care-i îngrijea¹⁾.

După cum se vede, sconul urmărit în aceste școli era acela de a da cunoștințe sumare în vederea pregătirii unor elemente docile, crescute în ideea păzirii ordinii existente, potrivit intereselor clasei dominante.

Deși Epitropia învățăturilor publice din Moldova, potrivit dispozițiilor regulamentului din 1841, era obligată să se intereseze și să sprijine inițiativele în legătură cu bunul mers al școlilor de la sate, totuși, în afară de numirea unui învățător la școala din Darabani (Gh. Crudu), nu mai aflăm nici o altă măsură pentru a asigura un învățămînt temeinic pentru fiii de săteni. Sumarul plan de învățămînt pune la îndemîna tinerilor un minimum de cunoștințe pentru a nu trezi „duhul revoluționar” — cum remarcă A. D. Xenopol²⁾ — învățămîntul dezvoltîndu-se sub supravegherea directă a moșierului, pe lîngă curtea căruia funcționa școala respectivă.

Desigur, s-au găsit multe „inimi generoase” care au sesizat Divanul, arătînd starea deplorabilă a școlilor de pe la sate. Pentru a remedia această stare de lucruri, Obșteasca Adunare înființează abia în anul 1845 o comisie pentru a cerceta mersul școlilor și cauzele stagnării învățămîn-

¹⁾ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 199—200.

²⁾ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, Buc., 1910, p. 223.

tului¹⁾. Comisia, în raportul întocmit ca urmare a acestei cercetări, ajunge la concluzia că starea rea a învățământului național se datorește tocmai *lipsei* unei rețele de școli bine organizate la sate²⁾.

În acest sens vorbește și I. Ghica în cunoscutul său articol intitulat „Însemnări asupra învățaturii publice” și apărut în mai multe numere din revista „Propășirea”. I. Ghica consideră că tot omul trebuie să știe să citească, să scrie și să socotească, pentru a fi folositor societății. Dar, acest scop nu se putea realiza decât printr-o organizare temeinică a școlilor, pentru a sta la îndemîna tuturor cetățenilor de la orașe și sate. El propune apoi o școală apropiată de sistemul practicat în Germania, care să se susțină dintr-o taxă minimă, percepută de la elevi. Cum, însă, situația în care se afla Moldova spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea nu permitea acest lucru, I. Ghica face apel la proprietarii de moșii pentru a întreține astfel de școli, atrăgîndu-le atenția asupra foloaselor pe care le-ar obține de pe urma unor instituții de învățămînt elementar la sate³⁾.

Cu toate acestea, preocupările Epitropiei învățăturilor publice din Moldova și a tuturor celor care se interesau de bunul mers al școlilor se izbesc de refuzul mării boierimi de a sprijini orice inițiativă de acest fel. Mergînd pe această cale, școala sătască nu avea nici o șansă de dezvoltare. A fost necesar ca, pe alocuri, înșiși țăranii să intervină cerînd deschiderea unor școli la sate.

Într-un dosar din anul 1847⁴⁾, intitulat *Școlile din sate*, găsim una din cele mai concludente cereri din partea sătenilor pentru înființarea unei școli la care să învețe fiii lor. Sătenii din satul Drăguțești (Bacău) se adresează, la 15 februarie 1847, Isprăvniceii ținutului Bacău, invocînd dispozițiile regulamentului școlar din 1841, cu cererea de a se întemeia o școală în raza satului, urmînd ca „dascălul” să fie plătit din veniturile obștei.

S-ar părea că cererea sătenilor putea fi rezolvată direct de Isprăvnicia ținutului. O simplă rezoluție de aprobare pe cerere ar fi fost suficientă pentru a înzestra satul cu mult dorita școală. În realitate, însă, chestiunea se dovedi mult mai complicată. Isprăvnicia își declină competența și, nevoind să-și ia răspunderea unei măsuri care ar fi satisfăcut pe săteni, trimite cererea Departamentului Pricinilor din Lăuntru, întrucît acesta răspundea și de bunul mers al învățămîntului public.

Dar nici Departamentul Pricinilor din Lăuntru nu poate face nimic și cererea sătenilor este trimisă mai departe la forul suprem: Sfatul Cîrmuitor.

Din documentele respective reiese că nici Sfatul Cîrmuitor, prin Secretariatul de Stat, nu știe cum să rezolve o cerere atît de simplă a unor săteni care nu voiau altceva decît să-și învețe copiii, fără a angaja în vreun fel bugetul statului. Perfidia guvernanților față de mase reiese

¹⁾ V. A. Urechia, *op. cit.*, II, p. 279—286.

²⁾ *Ibidem*, p. 286.

³⁾ I. Ghica, *Însemnări asupra învățaturii publice*, în *Propășirea* — *Foaie științifică și literară*, Iași, 1844, nr. 2, 3, 10, 25.

⁴⁾ Arh. St. Iași, tr. 1772, dos. 12.234.

din răspunsul Secretariatului de Stat. N. Mavrocordat, în numele acestui secretariat, semnează un răspuns plin de candoare, în care se spune printre altele: „...pentru plata dascălului pe care lăcuiitorii satului Drăguțești de la ținutul Bacăului l-ar fi tocmit pentru școala din acel sat, gios iscălitul, în urmarea încheierii Sfatului Cîrmuitoriu, cu cinste pofteste pe acel departament ca să binevoiască a-i împărtăși știința, care este cîti-meia lefii unuia asemenea dascăl spre a se urma apoi cele de cuviință întru aceasta¹⁾. Cu alte cuvinte, am aproba înființarea acestei școli, dar nu știm cît ar costa pe săteni acest lux.

Urmează apoi o întreagă corespondență pe chestiunea lefii cuvenite dascălului.

Pentru a rezolva această problemă, Isprăvnicia ținutului Bacău este nevoită să facă adevărate investigații în cuprinsul ținutului spre a vedea dacă nu cumva mai există vreun caz similar, pentru a putea susține cererea locuitorilor din Drăguțești.

Din corespondența ce a urmat, aflăm că în satul Caraculău (Tazlăul de Jos) exista o școală pentru copiii sătenilor (pe moșia Crupenschi), unde dascălul primea un salariu de 700 lei, 4 merțe popușoi și 2 merțe grâu. Isprăvnicia propune să se aibă în vedere salariul acestui dascăl pentru ca prin analogie să se fixeze și plata dascălului cerut de sătenii din Drăguțești. Noroc de această școală, care a oferit Ocîrmuirii posibilitatea unui termen de comparație pentru a putea fixa un salariu minimal și a da cuvenita aprobare.

După șase luni de discuții asupra problemei dacă sătenii au sau nu dreptul să plătească pe dascălul copiilor lor se dă, în sfîrșit, și aprobarea mult așteptată. Școala din Drăguțești, întemeiată la cererea și insistența sătenilor, își deschide porțile în ziua de 15 iulie 1847. De la această dată școala din Drăguțești este trecută în rîndul școlilor sătești din Moldova și se dezvoltă la fel cu toate celelalte școli existente.

Dascălul, pentru care s-a purtat atîta corespondență, urma să primească un salariu de 400 lei anual, fără nici o altă obligație din partea sătenilor. De ce atît de puțin? Din corespondența purtată reiese că inițiativa satului Drăguțești nu era pe placul Ocîrmuirii. Un dascăl bine plătit, care să servească interesele țăranilor, nu intra în vederile cîrmuitorilor. Fixînd un salariu la jumătate decît cel plătit la școlile de pe moșiile boierești (de ex. la Caraculău), Ocîrmuirea, fără a călca propriile sale dispoziții, își demască încă odată intenția de a împiedica și pe această cale răspîndirea științei de carte la sate favorizînd, incontestabil, numai pe unele persoane influente și de încredere, pe moșiile cărora existau deja școli pentru săteni.

Din toate aceste documente privitoare la efortul unor săteni de a învăța carte în satul lor, se desprind unele concluzii :

1. Cu toate că dispozițiile privitoare la înființarea de școli pe la sate apăruseră încă din anul 1841, Epitropia învățăturilor publice din Moldova nici în anul 1847 nu luase măsuri pentru îndeplinirea acestor

¹⁾ Ibidem, f. 8.

dispoziții, ceea ce denotă lipsa de considerație față de masele locuitorilor de la sate.

2. Amânarea organizării învățământului sătesc face parte din politica clasei conducătoare, care căuta pe orice cale să împiedice răspîndirea științei de carte la sate, străduindu-se ca sătenii, pe cît cu putință, să fie menținuți într-un stadiu de înapoiere culturală, spre a avea oricînd la dispoziție mîna de lucru necesară și slugile docile de care avea nevoie.

3. Politica aceasta s-a izbit de avîntul sătenilor către cultură și progres. Exemplu grăitor în această privință este, alături de altele, și cererea sătenilor din Drăgulești.

Între documentele arhivelor noastre vor fi existînd multe cereri de acest fel și o cercetare minuțioasă ne-ar dezvălui și alte exemple asemănătoare. Spre această concluzie ne conduc și dispozițiile „Așezămîntului” lui Gr. Ghica din 1851 care, ca urmare a avîntului revoluționar al maselor țărănești din 1848 și a năzuinței poporului către știința de carte, prevede lărgirea învățămîntului public și la sate. Cum vedem, ideea după care învățămîntul trebuie să cuprindă întregul popor, de la orașe și sate, își croiește drum din ce în ce mai larg, școala sătească constituind obiectul unor preocupări mai atente din partea conducerii statului, pe linia unui învățămînt general, obligator și gratuit.

DOCUMENTE REFERITOARE LA LUPTA PETROLIȘTILOR DIN VALEA PRAHOVEI

MIHAI APOSTOL

Una din cele mai mărețe pagini din istoria glorioasă a mișcării muncitorești din România o constituie luptele eroice ale petroliștilor și ceferiștilor din perioada crizei economice.

„Aplicînd linia elaborată de Comitetul Central, partidul a organizat și condus luptele muncitorilor ceferiști și petroliști, care au culminat cu grevele din ianuarie-februarie 1933”¹⁾.

Luptele muncitorilor din perioada crizei economice 1929—1933, precum și luptele pe care le-au organizat comuniștii în anii următori au demonstrat că Partidul Comunist din România este apărătorul intereselor vitale ale muncitorimii.

În anul 1932 criza economică mondială ajunge la punctul ei culminant.

Mulți muncitori devin șomeri. Iată ce scria un cotidian burghez ce apărea în acea vreme în orașul Ploiești: „Rafinăriile din jurul orașului, în urma crizei mondiale..., au concediat o seamă de lucrători, deși cea mai mare parte din ele lucrează cu maximum de capacitate a rafinării. O parte din... fabrici au luat măsuri să dea afară pe lucrătorii ploieșteni și prahoveni pentru a angaja străini de localitate... cu salarii reduse, iar pe de altă parte de a supune pe cei rămași în slujbe la amputarea prea deasă a salariilor, la sustragerea rînd pe rînd a avantajelor ce li se acordase... constrîngîndu-i în chipul acesta la adevărată mizerie”²⁾.

În chipul acesta direcțiile societăților petrolifere anulează revendicările acceptate sub presiunea muncitorilor cu puțin înainte, creînd noi nemulțumiri și conflicte de muncă. „Ministerul Muncii — relatează același ziar — încasează cotizații, taxe și amenzi de la Prahova de zeci de milioane anual. Opera lui de protecție a clasei muncitorești la Ploiești și în județ, însă, este redusă aproape la zero”. În acest sens este semnificativ un document³⁾ ce se păstrează la Arhivele Statului din Ploiești, care înfățișează un accident de muncă datorit „construcției concepute greșit”. Explozia produsă la 16 ianuarie 1933 a provocat fracturarea piciorului unui

¹⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvîntări*, ed. IV, Buc., 1956, p. 377.

²⁾ V. ziarul *Ploieștii*, an XI, nr. 467—468 din 9 februarie 1933.

³⁾ Arh. St. Ploiești, Tribunalul Prahova, Cab. II. instr., dos. 19/1933.

lucrător de la „Steaua Română” și moartea altuia. Procesele verbale de expertiză au mușamalizat, însă, afacerea.

Și mai revelator este raportul Legiunii de jandarmi nr. 11048 din 4 decembrie 1931 „către Parchetul Tribunalului Prahova, cu privire la conflictul de muncă dintre 71 muncitori și societățile petrolifere „Guess” și I.R.D.P. din Moreni” : „Personalul exploatarei „Guess” din Moreni în număr de 71, fiind neachitați pe lunile februarie-noiembrie 1931, au de primit de la societatea respectivă :

Pe luna februarie	48.680 lei
„ „ martie	125.461 „
„ „ aprilie	156.371 „
„ „ mai	248.466 „
„ „ iunie	234.871 „
„ „ iulie	342.589 „
„ „ august	104.018 „
„ „ septembrie	120.160 „
„ „ octombrie	106.702 „

Total : 1.487.318 lei

datorie recunoscută de exploatarea „Guess” prin ad-torul Popescu.

La data de 3 august 1931, lucrătorii nemaivînd ce mîncă au plecat acasă și atunci societatea I.R.D.P. la care lucra exploatarea „Guess”, și-a luat angajamentul prin scrisoarea nr. 1507 din 3 septembrie 1931 ca să achite lucrătorii însă să continue lucru, făcîndu-le plata direct lucrătorilor, fără a mai o face la Societatea Guess.

Societatea Guess în conformitate cu clauza ce a avut-o cu soc. I.R.D.P. ca în timpul lucrului soc. I.R.D.P. să achite 50% treptat cu lucrul efectuat prin care să asigure lucrătorii, iar restul de 50% să-i plătească după ce lucrarea s-a efectuat în total, clauza nu s-a respectat.

Soc. Guess a încasat cota de 50% fără să achite lucrătorii, iar aceștia văzînd că nu-și primesc drepturile, parte din ei au plecat acasă încetînd lucrul. Aceasta s-a întîmplat în luna august a.c.

În timpul acesta direcția soc. I.R.D.P. văzîndu-se cu lucrările stagnate și-a luat angajamentul prin scrisoarea nr. 1507 din 3 septembrie 1931, pe care numai le-a citit-o fără să dea copie după ea în mîna lucrătorilor, că le va plăti lucrul dacă va (sic) continua.

Bazați pe această scrisoare, lucrătorii au făcut și ei un angajament că vor lucra pînă la terminarea lucrului.

Societatea după trei zile de lucru le-a făcut o plată, fapt care a întărit pe lucrători în credința că societatea își va ține angajamentul.

De atunci și pînă la 1 noiembrie 1931 cei 71 lucrători au lucrat într-una fără ca societatea să le mai dea vreun ban.

La cererile lor insistente de a li se face plata au fost amînați sistematic.

În ziua de 2 decembrie 1931, ducîndu-se la biroul societății I.R.D.P. pentru a cere copia după scrisoarea nr. 1507 cu care se angajase să le facă plata, reprezentantul I.R.D.P. dl. inginer Protopopescu a refuzat să

le dea și astfel se văd oamenii că după o muncă de câteva luni de zile drepturile lor nu le sînt luate în considerație“¹⁾).

Documentele citate ne edifică cu prisosință asupra nemulțumirilor ce au stat la baza mișcărilor din 1933 în rîndurile petroliștilor de pe Valea Prahovei. Cum însă luptele din ianuarie-februarie 1933 au luat un aspect mai hotărît în rîndurile petroliștilor ploeșteni de la „Romîno-americană“, să trecem în revistă și documentele care îi privesc direct. În acest sens cităm raportul Postului de jandarmi special „Romîno-americană-Teleajen“, nr. 146, înaintat de Legiunea de jandarmi rurali Prahova cu nr. 2751/1931 aprilie 8, Prefecturii jud. Prahova, în care se arată că rafinăria de petrol „Romîno-americană-Teleajen“, din cauza crizei, a început, de la 28 martie 1931, a face concedieri de personal (funcționari și lucrători), iar meseriașii și lucrătorii din rafinărie sînt primiți la lucru în două serii ($\frac{1}{2}$ săptămînă la lucru și $\frac{1}{2}$ săptămînă fără lucru), concediindu-i din serviciu treptat.

Raportul arată mai departe: — „În plus de aceasta, societatea, cu începere de la 1.IV.1931, a pus taxe pe autobuzele, briștele și mașinile ce transportau pe lucrători și funcționari la și de la serviciu spre casele lor.

Față de măsurile luate de societate, arătate mai sus, printre meseriașii și lucrătorii din fabrică s-a lansat zvonul că în curînd rafinăria nu va mai funcționa, iar meseriașii și lucrătorii vor fi concediați.

Printre muncitori nemulțumirea este mare, pentru că singurul mijloc de existență era munca în fabrică...“²⁾).

Documentele necercetate pînă acum ascund sute de cazuri similare, care împreună cu alte nemulțumiri ale muncitorilor au dus la ascuțirea contradicțiilor dintre patroni și muncitori, la adîncirea prăpastiei ce le despărțea interesele.

În fața acestei situații grele, comitetul de acțiune local hotărăște să înceapă lupta în ziua de 1 februarie, la societatea „Romîno-americană“, printr-o grevă care este sprijinită de toți muncitorii petroliști.

Intervenția polițienească se soldează cu arestarea conducătorilor grevei. Muncitorii înconjoară Prefectura poliției, manifestînd pentru eliberarea celor arestați. În fața presiunii muncitorilor, autoritățile sînt nevoite să elibereze arestații și să accepte revendicările muncitorilor, revenind asupra scăderilor de salarii și a concedierilor.

Pentru înăbușirea grevei petroliștilor s-a alocat un credit extraordinar de 22.687 lei³⁾). Și cum întreaga muncitorime de pe Valea Prahovei s-a solidarizat cu acțiunea celor de la „Romîno-americană“, banii au fost folosiți pentru transportul detașamentelor de soldați la Moreni, Cîmpina, Scăeni, schela Moreni, atelierele soc. „Astra Romînă“ din Poiana Cîmpina etc., transportul unei întregi armate formate din ostași ai regimentelor 19 Artilerie, 6 Călărași, 7 Prahova, Divizia XIII-a Ploești, Legiunea de jandarmi Prahova și Chestura poliției Ploești.

1) Arh. St. Ploești, Prefectura jud. Prahova, dos. 76/1931, vol. II.

2) Ibidem, vol. I.

3) Arh. St. Ploești, Prefectura jud. Prahova, dos. 317—329/1932.

Un manifest ¹⁾ lansat, în martie 1934, de Comitetul local al Ajutorului Roșu din Ploești „către întreg poporul muncitor din Ploești” relatează faptele așa cum s-au petrecut.

„Primul semnal de luptă hotărâtă l-au dat muncitorii de la Romîno-americană, ca protest împotriva jafului și exploatării la care erau supuși de către clasa stăpînitoare, declarînd greva peste capul șefilor social-democrației și ghelesteriștilor, care le-au trădat luptele lor cu administrația fabricii în nenumărate rînduri.

Muncitorilor de la Romîno-americană, le-a venit în ajutor întreaga muncitorime din Ploești. Ca răspuns la revendicările lor, armata, cu ajutorul poliției și siguranței, a șarjat muncitorimea și a arestat zeci de muncitori. Muncitorii nu s-au lăsat intimidați, dînd dovadă de vitejie și curaj, cînd, împrăștiați de armată, se regroupează în număr și mai mare, dezarmînd soldații, și, pornind spre poliție, cer eliberarea tovarășilor arestați”.

În urma acestor lupte Consiliul de Miniștri, sub motiv că siguranța statului ar fi amenințată prin acțiunea comuniștilor, declară în ziua de 3 februarie starea de asediu, punînd sub regim excepțional orașul Ploești, regiunile petrolifere și industriale din județul Prahova. Starea de asediu, declarată la 3 februarie 1933 pentru anumite regiuni ale țării, a fost, pentru Valea Prahovei, prelungită mereu, pînă în anul 1945, prin „înalte decrete regale” și „ordonanțele” date de comandamentul Corpului 5 Armată. Prin ordonanțele nr. 6 din 8 ianuarie 1935 și nr. 8 din 22 iunie 1935, este interzisă și activitatea unor organizații și asociații ca: Sindicatul independent petrolist din Ploești, Sindicatul independent petrolist din Moreni, Sindicatul independent petrolist din Florești, Sindicatul muncitorilor mineri din Șotînga, Asociația pentru protecția femeii și copilului, Liga contra brutalităților, Liga contra prejudecăților etc., „a căror acțiune constituie un pericol pentru ordinea socială și siguranța statului” burghezo-moșieresc. Este de remarcat că în timp ce se interzicea activitatea unor asociații ca aceea pentru „protecția femeii și copilului” și era declarată starea de asediu, Ministerul de Interne, prin ordinul telegrafic nr. 38984 din 24 mai 1935, aproba ținerea congresului organizației legionare profasciste „Frontul generației de foc”, la Ploești ²⁾.

Cu toate măsurile represive luate de guvern, luptele muncitorilor continuă, culminînd cu luptele ceferiștilor de la Grivița din 15—16 februarie 1933, organizate de Comitetul Central de acțiune C.F.R. condus de tov. Gh. Gheorghiu-Dej. Eroismul ceferiștilor reprimat cu bestialitate în masacrul de la Grivița, încununează luptele clasei muncitoare dar nu încheie șirul lor. Faptul este confirmat de nota informativă nr. 226 din 10 decembrie 1933 a comandantului Legiunii de jandarmi Prahova prin care comunică Prefecturii că „în noaptea zilei de 8/9 dec., partidul comunist din comuna Moreni, județul Prahova, a răspîndit circa 1.000 manifeste și broșuri cu caracter incendiar, iar într-unul din manifeste propune ca în ziua de 18 decembrie a.c. să se declare o grevă generală demonstrativă de o

¹⁾ Arh. St. Ploești, Primăria Municipiului Ploești, dos. 17/1934.

²⁾ Arh. St. Ploești, Prefectura jud. Prahova, dos. 621/1935.

zi și demonstrații de stradă”¹⁾. De asemenea, raportul Biroului Siguranței din Chestura Municipiului Ploiești, cu nr. 664 din 24 martie 1934, arată că „în prezent, comuniștii au adoptat un nou fel de procedare la distribuirea manifestelor. La ora 12 noaptea, când intră alt schimb de lucrători în rafinării, se postează împrăștiatorii la porțile rafinăriilor și dă celor ce pleacă câte un exemplar, iar celor care intră mai multe exemplare ca să le împrăștie în interiorul rafinăriei”²⁾. Manifestul menționat mai sus îndemna pe muncitori să lupte pentru eliberarea celor arestați:

„La închisoarea din Ploiești pe Rudului stau închiși 4 tovarăși de la „Astra”, care sînt ținuți de 7 luni de zile, fără a li se termina „instrucția”.

Tovarăși!

Nu lăsați pe tovarășii noștri, care au luptat pentru cauza voastră, să piară de foame în cazematele burghezo-moșierești!

Reușita luptei tovarășilor închiși, depinde de solidaritatea și susținerea luptei lor de către voi, cei din afară!

Intrați cu toții în organizația Ajutorului Roșu, care luptă împotriva teroarei fasciste, care luptă pentru ajutorarea victimelor teroarei albe, căzuți în lupta de clasă, care luptă împotriva războiului imperialist și antisovietic și pentru apărarea revoluționară a Uniunii Sovietice!

Protestați prin întruniri, greve demonstrative, contra stării de asediu, pentru eliberarea ceferiștilor!

Trimiteți memorii de protest către Ministerul de Justiție, Ministerul de Interne, Consiliului de Revizie, către presă și apărătorii ceferiștilor, cerînd eliberarea lor!

Creați comitete de apărare pe fabrici, ateliere, uzine și ogoare, pentru ajutorarea C.F.R.-iștilor condamnați și nevestele lor!

Luăți patronate colective și individuale asupra tovarășilor închiși la Doftana, Jilava, Aiud și Ploiești pe Rudului.

Jos teroarea din închisori, sistemul celular, [barbaria] și ferecarea în lanțuri!

Jos fascismul! Jos starea de asediu! Jos războiul antisovietic!

Luptați pentru eliberarea revoluționară a C.F.R.-iștilor și a tuturor deținuților politici revoluționari! Trăiască Ajutorul Roșu!“³⁾.

Cităm de asemenea șase documente inedite, dintr-o perioadă relativ scurtă, care scot în relief continuarea luptelor de către muncitorii petroliști de pe Valea Prahovei:

1. Prefectura jud. Prahova, cu nr. 01955/935 febr. 15, către comandantul Diviziei XIII Ploiești: „în vederea sărbătoririi aniversării mișcării muncitorești din februarie 1933, a muncitorilor de la Atelierele „Grivița” București, pentru preîntîmpinarea oricăror manifestațiuni de stradă și răspîndiri de manifeste, să se pună la dispoziția Chesturii Poliției Ploiești un detașament de soldați, care împreună cu personalul polițienesc să patruleze și să vegheze la menținerea ordinii”⁴⁾.

¹⁾ Ibidem, dos. 184/1933.

²⁾ Ibidem, Primăria Municipiului Ploiești, dos. 17/1934.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Ibidem, Prefectura Jud. Prahova, dos. 621/1935.

2. Pretura plășii Ploești, cu raportul nr. 923 din 2 mai 1935, comunică Prefecturii județului Prahova că „primăria comunei Tătărani, cu raportul nr. 645/935, ne face cunoscut că în dimineața zilei de 29 aprilie a.c. de către jandarmii din comună și locuitori s-au găsit pe strada principală 13 manifeste comuniste cu caracter subversiv”¹⁾.

3. Legiunea de jandarmi Ploești, cu nr. 65 din 1 mai 1935, comunică Prefecturii județului Prahova „că în vederea menținerii ordinei cu ocazia zilei de 1 mai 1935, Legiunea Jand. Ploiești oraș, de comun acord cu Chestura Municipiului Ploești, a luat măsuri preventive instalând gărzi la 21 dintre instituțiile și întreprinderile mai importante printre care : Gara Ploiești Nord, Gara Ploiești Triaj, Depoul C.F.R., Stația de pompe Concordia și rafinăriile : Vega, Unirea, Standard, Romîno-americană, Astra Romîină, Redevența, Cometa, Orion, Noris, Xenia și Columbia”²⁾.

4. Pretura plășii Filipești, cu raportul nr. 1918 din 31 iulie 1935, comunică Prefecturii județului Prahova găsirea unui manifest pentru ziua de „1 august, zi de luptă internațională contra războiului și a fascismului”, lansat de Comitetul Central al Partidului Comunist din România în iulie 1935³⁾.

5. Pretura plășii Filipești, cu raportul nr. 2712 din 21 octombrie 1935, înaintează Prefecturii județului Prahova nota informativă nr. 16 din 19 oct. 1935 a Postului de jandarmi Moreni, în care se arată că „activitatea nucleului comunist de la societatea „Astra Romîină“, „Columbia“ și „Creditul Minier“ Moreni și Stavropoleos, precum și a celor de la societatea „Concordia“ Gura Ocniței—Dîmbovița, continuă a activa în mod cu totul direct, în felul următor : Propaganda se face numai de la om la om, în mod cu totul discret, prin persoane bine cunoscute că nu trădează secretul, fără însă a se deda la manifestațiuni, iar la zilele de sărbători ale lor prin răspîndiri de manifeste cu caracter subversiv”⁴⁾.

6. Ordinul telegrafic nr. 28/1935 al Ministerului de Interne către prefecturile județelor : „Ca urmare la ordinele anterioare, veghiați la stricta aplicare a legilor pentru păstrarea liniștei publice și apărarea ordinei de Stat, publicate în Monitorul Oficial din 22 martie 1933 și 7 aprilie 1934. Preveniți și curmați cu energie toate încercările de a tulbura ordinea publică și provocările la acte de violență izvorite din ura de clasă, de rasă sau politică”⁵⁾.

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ibidem, dos. 177/1935.

⁴⁾ Ibidem

⁵⁾ Ibidem, dos. 621/1935.

CONTRIBUȚIE LA ISTORICUL PETROLULUI ROMÎNESC

ION GH. BURTOIU

În România, considerată în timpul regimului burghezo-moșieresc țară eminentamente agricolă, a existat totuși un început de industrie națională, care însă nu a fost niciodată încurajată. Dimpotrivă, cercurile reacționare guvernante pe acea vreme au sabotat încercările de creare a unei industrii mai puternice, sabotaj care a frînat dezvoltarea economiei noastre naționale.

Extragerea primitivă a petrolului în țara noastră s-a făcut de foarte multă vreme, acesta fiind întrebuințat la unsul carelor cu osii de lemn sau, în medicina empirică, pentru vindecarea reumatismului sau a altor boli.

Începuturile exploataării petrolului pe baze moderne s-au făcut, pentru prima dată în România, de către Th. Mehedințeanu. Acesta, în 1856, a construit la marginea orașului Ploești, în bariera Rîfov, o rafinărie cu mașini fabricate la Hamburg, rafinărie care avea o capacitate prelucrătoare de 2.700 tone țiței anual. Cu toate acestea dezvoltarea industriei petrolifere după Th. Mehedințeanu se produce relativ lent, fabricile de petrol înființate de o serie de oameni întreprinzători avînd o înzestrare tehnică destul de rudimentară. Acest lucru este subliniat și de inginerul Saligny care spunea: „fabricile industriei petrolului sînt într-o stare atît de primitivă încît nu merită nici o atenție față de produsele ce le pun în comerț”¹⁾. De observat că Saligny menționează în *Istoricul dezvoltării tehnicii în România* și o fabrică de petrol a Societății Romîne pentru industria petrolului, situată în comuna Militari, unica fabrică ce se afla în posesia unui areometru.

În ceea ce privește dezvoltarea mai departe a industriei petrolifere, în Istoria R.P.R., ed. 1956, la pag. 417, se afirmă că „Compania romînă de petrol” a luat ființă în România în anul 1877. Documentele de care dispunem ne îndreptătesc să afirmăm că o fabrică proprietatea „companiei romîne de petrol” a existat în România încă din anul 1865.

Cele două dosare care se găsesc, unul la Serviciul Arhivelor Statului Ploești și al doilea la Direcția Generală a Arhivelor Statului București, ne

---

¹⁾ A. Saligny, *Istoricul dezvoltării tehnicii în România*, 1881—1931; V. și Gh. Răvaș, *Din istoricul Petrolului Romînesc*, Buc., 1955, Ed. Politică.

demonstrează acest lucru fără posibilitate de tăgadă. Faptul că fabrica pentru gaz și comerțul cu păcură din Ploești a existat în 1865 reiese din declarațiile omului de serviciu de la acea fabrică, declarații consemnate în procesul-verbal de sechestru dresat de portărei în care se scrie: „Și după informația dată de D. Mincu Iacov, îngrijitorul menționatei fabrici, și a d. primar respectiv (al com. Ploeștori — I.B.), fără a ne prezenta vreun act în bună regulă, se constată că există o convenție între societatea comerțului cu păcură și cu menționatul de mai sus proprietar și că după un interval de 20 de ani va rămîne acest acaret posesiunea d-lui proprietar de pămînt, din care au trecut 5 sau 6 ani de la clădirea acestei fabrici și pînă acum”¹⁾. Procesul verbal a fost încheiat la 3 martie 1870, iar citatul demonstrează că această fabrică a luat ființă cel puțin în anul 1865.

Rămîne de demonstrat faptul că această fabrică era înființată pe bază de acțiuni. Pentru acest lucru ne vom referi tot la documentele recent descoperite.

„Fabrica de gaz și comerțul cu păcură”, proprietatea „companiei romîne de petrol”, este vîndută la licitație, în anul 1870, în urma neachitării scadențelor unui împrumut. Cei chemați în judecată „C. Iliescu, D. Suțu și P. Iacovenco, spre a fi obligați ca solidari la plata banilor cu procente și speze de instanță”, relatează prin declarațiile lor că această fabrică era fondată pe acțiuni. Astfel C. Iliescu spune că „a semnat acel bilet la ordin în calitatea sa de membru al consiliului de administrație și astfel creanța privește pe compania”²⁾. Celălalt semnatar al poliței, D. Suțu, susține același punct de vedere cu C. Iliescu mai adăugînd: „Banca Romînească (La Banque Roumaine — I.B.) să urmărească compania și în cazul cînd nu-și va acoperi creanța din bunurile companiei D-sa plătește partea ce i se cuvine din acea creanță”³⁾.

„Fabrica de gaz și comerțul cu păcură” era așezată „în marginea orașului Ploești, pe proprietatea D. Dimitrie Cantili, numită Ploieștiori... ale cărei vecinătăți sînt spre răsărit cu Șoseaua Drumului Cîmpinii, iară celelalte părți cu proprietatea Dimitrie Cantili — directorul administrator al fabricii avînd domiciliul în București — vis-a-vis de fosta comisie de Roșu”⁴⁾.

În această fabrică, ca de altfel în întreaga industrie de atunci, muncitorii lucrau în condiții grele, fiind la cheremul patronilor care erau crezuți „pe cuvînt pentru cîtimea salariului, pentru plata salariului anului expirat și pentru aconturile date pe anul curgător”⁵⁾. În acele vremuri, în care funcționa fabrica, „nu exista o legiferare a zilei de muncă, nu existau măsuri de protecția muncii copiilor și a femeilor, nu se îngrijea nimeni de condițiile de muncă din ateliere și fabrici, de condițiile de trai ale muncitorilor. În oarecare fabrici de abia create lucrătorii muncesc de la 5 ceasuri dimi-

¹⁾ Arh. St. Ploești, Tribunalul Prahova, S. I., dos. 518/1870.

²⁾ Arh. St. Buc., Tribunalul Ilfov, Secția Comercială, dos. 439/1869.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Arh. St. Ploești, Tribunalul Prahova, S. I., dos. 518/1870.

⁵⁾ Gh. Răvaș, *op. cit.*, p. 55.

neața pînă la nouă seara... Aproape toate atelierele sînt strîmte, improprii, fără aer, munca în ele de 16—18 ceasuri, iar lefurile sînt mici”¹⁾.

Aruncînd o privire retrospectivă asupra stării din trecut a muncitorilor petroliști, ziarul „Flamura Prahovei” scria: „În timp ce turlele sondelor se ridicau mărețe spre cer, iar din adîncurile străbătute cu multă trudă curgea aurul negru... În timp ce în orașele unde locuiau patronii acestor sonde se înălțau palate cu zeci de camere pentru un singur om, *petroliștii se mulțumeau cu bordecele ce și le săpau singuri în pămînt*”²⁾. (S. n.—I.B.).

Paralel cu dezvoltarea industriei petrolului în România pătrunde și capitalul străin, care frînează dezvoltarea unei industrii naționale, acaparează majoritatea terenurilor petrolifere și duce la desființarea micilor întreprinderi existente. Una din victimele capitalului străin a fost și „Fabrica de gaz și comerțul cu păcură”, care în anul 1869 ajunge în stare de faliment.

Pe de altă parte, bogatele terenuri petrolifere din județul Prahova, în comunele Matîța, Colibași, Băicoi, Țintea, Doftăneț, Scorțeni, Buștenari etc. sînt acaparate de companiile petrolifere străine.

„Fabrica pentru gaz și comerțul cu păcură” a putut rezista capitalului străin numai 5 ani, deoarece în 1869 a fost vîndută la licitație. La data la care fabrica se vindea la licitație ea dispunea de: „o pereche de case despre șosea cu patru camere, cuhnie, două private, construite din zid, învelite cu șindrilă, și o altă casă cu două odăi construite din zid și învelită cu șindrilă”³⁾. În afară de aceste imobile fabrica mai poseda „una mașină în care se fabricează gazul, construită din zid și de fier învelită cu metal cu cinci vapoare și cinci răcitori, două puțuri cu pompe, un rezervor pentru țiței și alte trei mai mici pentru ulei”⁴⁾.

Pe lîngă aceste acareturi în care se afla locuința directorului administrator și mașinile de fabricat gazul și uleiul, mai existau în curtea fabricii și „un bordei cu două încăperi și șase ferestre cu geamurile lor, construit din zid învelit cu tinichea de brad și deasupra cu pămînt și încă unul învelit cu pămînt și tencuit cu var”⁵⁾. În aceste bordeie locuiau muncitorii fabricii.

Nu se cunoaște numărul muncitorilor care lucrau în această fabrică; dacă ținem însă seama de acareturile fabricii, de cele 3.680 flacoane pentru gaz, mari și mici, și de restul celorlalte bunuri sechestrate, se poate presupune că fabrica dispunea de mai mult de 30 de muncitori.

În sprijinul acestei afirmații mai avem și prezența în inventarul fabricii a celor 2.380 lămpi mici de tinichea, a mașinii de răsucit tinicheaua, a fiarelor de luat cositorul la lipitul tinichelelor și a altor obiecte. Prezența în inventarul fabricii a acestor materiale și unelte denotă că exista o exploatare puternică a petrolului, furnizîndu-se cumpărătorilor acestor produse și lămpile necesare arderii petrolului lampant.

¹⁾ *Ibidem*, p. 56.

²⁾ *Flamura Prahovei*, nr. 1898/1958.

³⁾ Arh. St. Plocești, Tribunalul Prahova, S. I., dos. 518/1870.

⁴⁾ *Ibidem*.

⁵⁾ *Ibidem*.

În anul 1869 fabrica avea următoarele datorii :

236,17 lei taxa patentei,
30,55 din zecimile județene,
23,69 lei la Camera de Cont.

La aceste datorii se mai adaugă și 1.800 napoleoni de aur pe care compania i-a împrumutat de la „Banque Roumaine“, sumă ce nu a putut fi achitată la scadențele fixate. Acest fapt a făcut ca în anul 1870 fabrica să fie sechestrată, la cererea băncii care, în felul acesta, a distrus o inițiativă și o industrie românească. Astfel, capitalul străin își începe opera de subminare a industriei românești, acaparînd aproape toate ramurile economiei țării noastre și în special industria petroliferă, aducînd metode și mai sălbatice pentru exploatarea oamenilor muncii.

CITEVA DOCUMENTE CU PRIVIRE LA ISTORICUL FRĂMÎNTĂRIILOR SOCIALE ÎN OLTENIA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

GERTRUDE BARDOS

În câteva pachete cu material răvășit s-au găsit, în cursul prelucrării, unele documente din anul 1836 al căror conținut contribuie la cunoașterea istoriei mișcărilor țărănești din țara noastră.

Dosarul reconstituit¹⁾ cuprinde 17 documente, deteriorate în parte prin umezeală și rupte, dintre care 14 originale și 3 concepte. Acestea din urmă reprezintă dispozițiile Comandamentului General Militar Bănățean date în legătură cu rapoartele — în original — ale unităților în subordine : sectorul de cordon Mijlocu Riului. Comandamentul Cordonului Dunării de Jos, Regimentul grăniceresc de infanterie valaho-ilir și Brigada trupelor grănicerești de la Caransebeș. Localizarea celor petrecute în acele luni de vară ale anului 1836 se poate face pe baza unei hărți contemporane și anume a celei rusești din 1835. Lista localităților județului Mehedinți din cartea lui Const. C. Giurescu „Principatele Romîne la începutul secolului XIX”²⁾, alcătuită după cuprinsul hărții amintite, menționează denumirile Baia de Aramă, Brebena (azi Brebina) și Marișești (azi Mărășești) ; lipsește însă localitatea „Sginderesty” (citată de noi în forma de Sgîndărești). Denumirea aceasta nu apare nici în indicatoarele localităților din ultimii ani. Poate că în timpul întocmirii hărții era deja în curs contopirea satului „Sginderesty” cu altul, care era în imediata lui apropiere și, pe cînd locuitorii mai foloseau denumirea veche, în mod oficial cele două localități erau privite ca una singură, menționîndu-se numele celeilalte. C. C. Giurescu arată că „fenomenul acesta de contopire este frecvent, mai ales după 1829. cînd împrejurările politice și economice favorizează creșterea atît a satelor cît și a orașelor”³⁾.

Aproape toate denumirile punctelor de pe cordon, între Banat și Oltenia, le găsim în *Instrumentul de preambulare a fruntariei dintre Banatul*

1) Arh. St. Timișoara, I-347/125, f. 750—784.

2) C. C. Giurescu, *Principatele Romine la începutul secolului XIX*, Buc., 1957, p. 246, 248.

3) *Ibidem*, p. 98.

*Timișoarei și Valahia, de la Scărișoara, din 20 iunie 1792*¹⁾ și anume: Bussa Kupanului (în documente Buza Kupan), Isvoru lui Dragomir (Isvoru lu Dragomir), Kraku matiky (Kraku Matichy), Mischloku Riuluy (Milsloku Reuluy), Meltz (Mletsch), Pietre Albe (Pietrile Albe). Din numerele de înregistrare ale actelor se vede că dosarul nu este complet; totuși reconstituirea faptelor este posibilă.

Înainte însă de a intra în miezul documentelor, să aruncăm o privire asupra stării lucrurilor din Țările Românești în jurul anului 1836.

Ne aflăm în epoca în care este în vigoare „codicele muncii de clacă”²⁾ — Regulamentul Organic — creat de boieri pentru a avea în mână toate armele de constrângere a țăranilor. Proprietarii de pământ, care voiau să obțină un profit mare și rapid prin eliberarea comerțului românesc din cătușele monopolului turcesc (ca urmare a stipulațiilor păcii de la Adrianopole), erau sprijiniți în năzuința lor de exploatare a țăranimii pînă la ultima limită, de prevederile regulamentare și de organele executive de stat. Avîntul ce-l lua comerțul cu cereale și cîștigurile uriașe ce le aducea, făcea ca proprietarii de pământ, în setea lor nemărginită de capital, să tindă spre mărirea terenurilor agricole și stăpînirea directă a țăranului, producătorul mărfați atît de căutate. Țăranul trebuia să fie absolut dependent de moșier pentru a putea fi silit să muncească aproape numai în folosul stăpînului, pentru el însuși producînd doar strictul necesar și chiar mai puțin. Regulamentul Organic reglementa aceste relații, consfințind prin litera legii cea mai cruntă exploatare a țăranului, despuiat de toate drepturile sale.

Rezistența celor oprimați se manifesta în diferite forme³⁾; cei așezați în apropierea granițelor cu Rusia și Turcia, avînd posibilitatea de a se refugia în țările vecine, depuneau o mai mare împotrivire; țăranii olteni, despre care se vorbește în documentele noastre, sperau în ajutorul Austriei pentru executarea planului lor.

În ziua de 27 iunie 1836, la ora 8 dimineata, stegarul Miculescu, comandantul sectorului de cordon Mijlocu Rîului (Mischloku Rîuluy) trimite Comandamentului Cordonului Dunării de Jos, la Orșova Veche, un raport care este expediat mai departe, în cea mai mare grabă, Regimentului grăniceresc valaho-ilir, astfel că este prezentat aici în ziua de 29 iunie 1836, la ora 9,30 dimineata.

În raportul, care stîrnește atîta emoție la forurile competente, se relatează că preotul Ilie Bunșan împreună cu „valahii” Lazar Sberna și Constantin Hoater din Mărășești s-au prezentat la postul de cordon Mijlocu Rîului, declarînd că toți locuitorii satelor Mărășești, Brebena, Sgîndărești și Baia au fost scoși din locuințele lor de însărcinații „ciocoiului” Ștefan Hagi Musca⁴⁾, domiciliat în București. Optzeci de familii din Mărășești și cincizeci din Sgîndărești și Baia se află la marginea pădurilor valahe la

¹⁾ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, Buc., 1900, p. 82—83.

²⁾ K. Marx, *Capitalul*, Buc., 1947, vol. I, p. 233.

³⁾ A. Oțetea, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic în Studii și articole de istorie*, I, 1956, p. 142.

⁴⁾ Hagi Moscu.

Pietrile Albe, iar cele șaizeci de familii din Brebena stau la poalele „Alpiilor”, la Oilanu. Cei trei reprezentanți ai acestor sate și-au exprimat dorința de a înainta personal împăratului rus plîngerea lor, rugînd ca să li se aprobe de a călători spre Rusia prin Ungaria și Austria, bine înțeles după ce vor fi trecut prin timpul prescris de dezinfectare la carantina din Jupalnic. Ei motivează intenția de a lua drumul prin statele austriece, prin lipsa de curaj de a întreprinde călătoria prin Valahia. Stegarul Miculescu arată că toate posturile de cordon din sectorul lui, mai ales Mlăci (Mletsch), Cracu Maticchi (Kraku Matiky) și Isvoru lui Dragomir (Isvoru lu Dragomir), în a căror apropiere s-ar afla refugiații, au primit ordinul „de a dubla atenția în îndeplinirea îndatoririlor lor”; totodată cere să i se dea dispoziții referitor la aprobarea sau respingerea trecerii prin statele austriece a celor trei delegați.

Comandamentul Cordonului Dunării de Jos înaintează acest raport, în original, Regimentului grăniceresc valaho-ilir, însoțindu-l cu propunerea de a lua măsuri în vederea unei eventuale cereri a refugiaților de a fi puși sub protecția austriacă. Regimentul este de părere că trebuie respinsă cererea reprezentanților țăranilor de a pleca spre Rusia prin teritoriul austriac, conform dispoziției Comandamentului General Bănățean din 7 ianuarie 1836, care prevedea că supușii valahi, care nu sînt în posesia unui pașaport, vor fi extrădați autorităților lor. Regimentul raportează, în continuare, că a dat Comandamentului sectorului de cordon Mijlocu Rîului cel mai strict ordin de a se informa asupra intențiilor de viitor ale refugiaților și de a comunica cele aflate direct regimentului pentru ca să se poată lua cît mai repede măsurile necesare în caz că ei ar dori să treacă granița.

Însă nici regimentul nu se consideră competent pentru a lua o hotărîre și înaintează cele două rapoarte în original Comandamentului General Bănățean. Brigada trupelor grănicerești, verificînd actele destinate înaintării, mai adaugă observația că primirea unui număr așa de mare de oameni ar cauza dificultăți sanitare și de întreținere, iar pe de altă parte procedul intenționat de refugiați nu este tocmai cel corespunzător pentru supușii turci.

Dar nici Comandamentul General nu este în stare să dea dispoziții hotărîtoare, pe de o parte pentru că se declară incomplet informat, pe de altă parte pentru că nu poate aproba nimic fără avizul prealabil al Consiliului Aulic de Război, mai ales că numai Legația imperială rusă din Viena ar putea decide, dacă li se poate permite sau nu celor trei delegați (Bușan, Sberna și Hoater) călătoria în Rusia. Totuși Comandamentul General aprobă primirea în carantină a acestor trei oameni, dacă ei pot dovedi că se vor putea întreține acolo din mijloace proprii pînă la sosirea dispozițiilor din Viena, iar apoi să facă călătoria în Rusia pe cheltuială proprie și fără a solicita sprijinul bănesc al Austriei. În caz că cei trei împuterniciți romîni vor fi primiți în carantină, se va încheia cu ei un proces verbal în prezența unei comisii formate din comandantul cordonului Dunării de Jos, comandantul companiei din Orșova Veche, ofițerul de graniță și un funcționar al carantinei. Punctele, ce le va cuprinde procesul verbal, sînt

prescrise și ele de comandament. Noi îl vom aminti acum numai pe acela care nu apare în procesul-verbal.

Comandamentul General se arată surprins de faptul că familiile sus-arătate nu au ales calea mai scurtă, în a cere protecția țarului, adresându-se funcționarilor și înalților ofițeri ruși care se află în Valahia, cât și Consulatului general rus de la București. De aceea dispune ca împuterniciții refugiaților să fie ascultați în acest sens, fixându-se în procesul verbal și declarațiile lor cu privire la eventualele încercări făcute în această direcție, la oarecare rezultate defavorabile ale cerințelor lor sau la motivul pentru care nu pot să ceară sprijin pe această cale.

Acest punct se pare că a fost suprimat după o recitare a raportului stegarului Miculescu, în care se arată că deputaților țăranilor le este frică de a lua drumul mai scurt; aceasta pentru a evita complicații inutile, căci oricând și oriunde pe parcurs puteau să cadă în mâinile organelor polițienești care, slujind interesele proprietarilor de pământ, le puteau ușor zădărnici planurile, răzbunându-se crunt și asupra consătenilor lor.

În același ordin, Comandamentul General Bănățean cere și culegerea de informații, prin emisarii lui din teritoriul valah, despre evenimentele privitoare la părăsirea locurilor de baștină de către țărani.

Că suprema autoritate militară în Banat, Comandamentul General, cunoștea situația din Țările Românești, reiese din presupunerea acestuia că ar fi posibil ca „guvernul valah ar putea să silească prin forță pe acele familii de a căuta protecție pe teritoriul austriac” și deci trebuie luate măsuri pregătitoare corespunzătoare cu împrejurările locale de pe graniță. Această presupunere a Comandamentului General se bazează, probabil, pe cunoașterea dispozițiilor Regulamentului Organic, care stabilește printre altele și dreptul proprietarilor „de a izgoni pe țăranii îndărătnici care ar pricinui neînvoire și nesupunere între ceilalți locuitori săteni”¹⁾, drept de care se foloseau pentru exercitarea constrîngerii extraeconomice asupra țăranului.

Următorul raport al Comandamentului Cordonului Dunării de Jos, adresat brigăzii din Caransebeș, redă informația că refugiații care stăteau liniștiți în locurile lor de refugiu ar fi trimis vreo douăzeci de deputați la Cerneț pentru a solicita acolo permisia de a se întoarce în casele lor: vor trebui deci să aștepte răspunsul și, în caz că acesta ar fi negativ, să treacă granița, cerînd protecția austriacă. Totodată se aduce la cunoștința brigăzii, după informațiile primite, motivul izgonirii locuitorilor celor patru sate situate în apropierea minei de aramă Baia de Aramă: „moșierul lor, boierul Ștefan Hagi Musca, ar intenționa să așeze în satele lor mineri cari se pricep la extragerea minereurilor de cupru, pentru că supușii lui de pînă acum nu vor și nu pot să execute muncile din minele de aramă pentru plata zilnică mică, care li se oferă”.

Se exprimă deci clar tendința păturii posesoare de a-i transforma pe țărani în muncitori salariați, jefuindu-i de bucățile lor de pământ și oferindu-le în schimb o plată mizeră, procedeu la ordinea zilei în acea epocă a acumulării primitive a capitalului în Țările Românești.

¹⁾ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 145; Idem, *Constrîngerea extraeconomică a clăcașilor*, în *Studii și referate privind istoria României*, p. II-a, p. 1071.

Peste câteva zile brigada se află în posesia unui nou raport al Comandamentului de cordon, care conform informațiilor din alte surse dezmințe știrea despre delegația celor douăzeci, care s-ar fi prezentat la isprăvnicatul din Cerneț, ba chiar arată că această autoritate nici nu are cunoștință despre izgonirea acelor familii din locurile lor.

Acest raport este urmat imediat de altul care dezmințe încă odată — „pe bază de informații sigure” — vestea că moșierul ar fi izgonit familiile în chestiune din satele și casele lor, ci afirmă că „ele ar fi fugit din proprie inițiativă, pentru că nu voiau să plătească tributul contractat cu moșierul în locul prestației de muncă cu mâna și cu vitele”. În continuarea raportul relatează că în urma dispozițiilor autorităților politice românești, câteva familii au fost deja prinse și duse în interiorul țării, în timp ce sînt urmărite și celelalte aflate încă în munți. Conform datelor comunicate din partea unui informator la Cerneț, „instigatorii acestor familii : preotul Ilia Bunșan, valahii Lazar Sberna și Constantin Hoater, cari ceruseră ca autoritățile austriece să permită ca ei în calitate de deputați să călătorească în numele consătenilor lor prin satele austriece în Rusia la majestatea sa împăratul, au fost deja arestați la Cerneț”. Au fost deci prinși în timpul cînd așteptau să fie primiți la carantina austriacă.

Aparatul de stat funcționa deci admirabil, cînd era vorba de apărarea intereselor moșierești ; totuși încă nu izbutea să înfrîngă rezistența țăranilor din munții păduroși. Avea, însă, un alt rezultat imediat : schimbarea atitudinii autorităților austriece față de refugiați, care dacă vor trece granița vor fi primiți în carantină, dar pentru a fi apoi extrădați isprăvnicatului din Cerneț. Se vede că poziția autorităților austriece diferă după natura motivului îndepărtării țăranilor din satele lor : cît timp părea să fie alungare de pe locurile lor, pornită din inițiativa boierului, ei ar fi fost primiți pe teritoriul Austriei, care era totdeauna bucuroasă de a-și mări numărul mîinilor de lucru ; cum însă rapoartele arată că sătenii au fugit din proprie inițiativă, ei vor fi primiți numai pentru ca — în conformitate cu convențiile existente între state — să fie aruncați ca mingea din mîna unei autorități în mîna celelalte, amîndouă deopotrivă de interesate în zădărnicierea rezistenței celor exploatați împotriva exploatării.

Nu trec decît puține zile și Comandamentul cordonului prezintă un nou raport cu date culese de la informatori și de la sectorul de cordon Mijlocu-Riului, prin care se susține că în urma dispozițiilor isprăvnicatului de la Cerneț toți refugiații s-ar fi întors la locurile lor și căpeteniile (Hauptlinge) lor ar fi arestate. Drept pedeapsă pentru fugă și rezistență față de plata tributului s-ar fi dărimat depozitele de sare, construite de locuitorii celor patru sate la Cracu lui Mihoc, și li s-ar fi sechestrat cantitatea mică de sare găsită acolo. Comandamentul de cordon este convins că acele familii vor fi obligate cu toată strictețea de a respecta convențiile încheiate cu moșierul lor. De altfel și păstorii transilvăneni, arendași ai pășunilor de pe „Alpii valahi”, s-ar fi convins că nu se mai află refugiați la „granița Alpilor”.

După toate aceste versiuni ale momentelor care au contribuit la retragerea în pădure a locuitorilor celor patru sate din raionul Baia de Aramă, iată ce declară, prin proces-verbal, împuterniciții lor, admiși în carantina de

la Jupalnic. Acest document poartă data de 3 august 1836 și este încheiat între cei doi reprezentanți ai refugiaților Ianoș Henda și Pau Sgînda (Sgenda), originari din Mărășești, și comisia formată în conformitate cu dispozițiile Comandamentului General Bănățean din 2 iulie 1836. Anticipînd, arătăm aici, ceea ce apare abia la sfîrșitul procesului verbal : susnumiții delegați au fost aleși și trimiși peste graniță în numele locuitorilor satelor Mărășești, Brebena, Sgîndărești, Baia și al celor trei delegați care ceruseră a fi primiți în carantină, pentru că aceștia din urmă au fost prinși la „granița Alpilor” și arestați de Isprăvnicatul din Cerneț. Delegarea altor doi oameni în același scop denotă hotărîrea și organizarea care exista în rîndurile refugiaților.

Cei doi împuterniciți arată că satele lor, foarte apropiate unul de altul, sînt situate pe teritoriu valah în linie dreaptă cu postul de cordon austriac Buza Cupan, dincolo de riul Cerna, la o depărtare de circa șase ore de la graniță. Nu au moșier, fiind singuri proprietarii pămînturilor lor. Moșierul Ștefan Hagea Musca Caminian vrea în prezent să-i scoată din satele lor, afirmînd că terenurile lor, vecine cu cele ale lui, ar fi proprietatea sa. Ei însă nu l-au cunoscut ca moșier, de cînd există satele lor, posedînd ei înșiși pămîntul și plătiind dările lor numai stăpînirii. Acel Hagi Musca le cere acum „tributul” pe 20 ani, ceea ce ar însemna ca sătenii să plătească dublu : moșierului și fiscului. Refuzul lor hotărît îi dădea motiv moșierului de a-i alunga din casele lor și chiar în momentul încheierii procesului verbal, locuitorii din Mărășești, Brebena și Sgîndărești se mai află dispersați în pădure ; cei din Baia au fost siliți prin forță de a se supune pretențiilor moșierului. Împuterniciții lui jefuiesc casele, vitele și alt avut al sătenilor absenți.

Declarațiile următoare ale celor doi deputați deschid privirii situația de drept, în special poziția domnitorului, căruia i se adresau acești oameni în căutarea unui protector al drepturilor lor pămîntești. Chiar ei, Henda și Sgînda, plecaseră la București pentru a înainta domnitorului plîngerea împotriva pretențiilor nejustificate ale lui Hagi Musca. Relatînd despre această intervenție, ei arată că avînd dreptul străvechi de proprietate asupra pămînturilor lor și plătiind dările către fisc, fostul proprietar al moșiei învecinate, Manoilă Guciu, nu îi supărase niciodată cu vreo pretenție. Plătiind acele impozite totdeauna la timp, ultimii 20 ani îi petrecură în liniște. Cînd însă Hagi Musca cumpără moșia de la Guciu, el susținea că ar fi stăpîn și peste cele patru sate, deși ei îi dovediseră prin documente dreptul lor de proprietate ; în acest fel el îi obliga să se adreseze domnitorului ca apărător al drepturilor lor. Însă acela care ar fi fost merit să împartă dreptatea nu numai că făcea și el parte din clasa moșierească, dar mai era și înrudit cu Hagi Musca și era deci firesc ca să le respingă cererea, invocînd mai ales motivul că ei ar fi omis să prezinte actele lor de proprietate. Ei admit că nu le avuseseră atunci la îndemînă, deoarece nu fusese niciodată nevoie de ele. Găsindu-le vara trecută, le au în prezent în mînă și sînt convinși că ele trebuie să rămînă în vigoare, „mai ales că condițiile stipulate în aceste contracte au fost stabilite prin părinții și strămoșii noștri pentru totdeauna”. Cînd însă Henda și Sgînda se întorceau de la București, ei nu-și mai găseau consătenii la locurile lor ;

aceștia părăsiseră domiciliul din cauza pretențiilor lui Musca „cu două zile înainte de sărbătoarea Sf. Petru și Pavel“, cu intenția de a se refugia pe teritoriul austriac. Cînd au ajuns în munți, au fost rechemați de împuterniciții lui Hagi Musca, ce le promiteau că averea lor va rămîne neatinșă. Țăranii se întorceau în satele lor, dînd crezare acestor cuvinte. Însă în curînd reapăreau împuterniciții moșierului cu aceleași pretenții, „comițînd brutalități față de locuitorii celor patru sate și punînd mîna pe avutul și pe casele lor“. Astfel s-au văzut nevoiți din nou, să se retragă în păduri, pentru a scăpa cel puțin de maltratare. În pădure ei se întrețineau de pe urma puținelor vite ce le salvaseră și din ceea ce își procurau în secret din satele dimprejur. Aceasta dovedește că spiritul de rezistență împotriva exploatării era viu în rîndurile celor asupriți. Țăranii sprijineau activ pe aceia dintre ei care ajunseseră să-și arate fățiș poziția față de dușmanul comun — moșierul. Atît de mare pare să fi fost ajutorul acordat refugiaților de vecinii lor, încît puteau să plănuiască o ședere mai îndelungată în pădure și anume pînă la întoarcerea delegaților lor „din Petrograd sau Constantinopol“. Este vorba de o capitală sau alta, pentru că cei doi deputați nu sînt hotărîți cui să se adreseze : țarului sau sultanului și cer, chiar, ca „domnii iubitori de oameni“ să-i îndrume la acela care poate să le ajute mai mult la revendicarea drepturilor lor. La fel ei declară că vor lua ruta care li se va propune, nefiînd în stare s-o aleagă singuri ; traseul propus de comisie este cel spre Petrograd, deci părerea comisiei corespunde planului inițial al grupului refugiaților de a cere sprijinul țarului.

Cît de bine era chibzuită călătoria delegaților celor patru sate, reiese din suma considerabilă de bani austrieci și rusești cu care erau aprovizionăți și la stringerea căroră au trebuit să contribuie, desigur, toți cei interesați : „253 piese de 20 creițari, 55 piese de florini cezaro-crăiești și 13 piese de ruble de argint rusești“.

Comandamentul General Bănățean, voind să scape cît mai repede de complicații, își însușește — pare-se — punctul de vedere al brigăzii din Caransebeș referitor la îndatoririle supușilor turci și dispune, la 17 august 1836, ca delegații romîni să fie expediați în Serbia, bineînțeles după stagiul necesar la carantina din Jupalnic, pentru a lua de acolo drumul cel mai scurt la Constantinopol.

Din 18 august al aceluiași an datează însă un nou raport al Comandamentului de cordon către brigadă, în care se relatează că s-au prezentat la ofițerul de cordon la Mijlocu Riului doi oameni din Mărășești, cu numele de Manea și Gheorghe Buncean, arătînd că sînt însărcinați de locuitorii satului Mărășești, care se găsesc în acest moment în regiunea păduroasă Culmea Cernei, la o depărtare de 10 ore de la graniță, pentru a se interesa de situația împuterniciților lor Sgînda și Henda. Cu această ocazie ei au declarat că autoritățile i-au somat să se întoarcă la casele lor părăsite ; însă sătenii nu vor să cedeze din dreptul lor și așteaptă întoarcerea celor doi delegați care vor aduce hotărîrea țarului.

Brigada presupune că dacă „isprăvnicatul din Cernet va căuta să subjuge comuna susnumită prin forță“, unele familii vor cere protecția austriacă ; în acest caz autoritățile militare de graniță vor executa întocmai

dispozițiile Comandamentului General din 21 iulie 1836, adică refugiații vor fi primiți pe teritoriul austriac, pentru a fi extrădați iarăși prigonitorului : Isprăvnicatul din Cerneț.

În continuare se raportează că cei doi împruterniciți, Henda și Sgînda, și-au terminat perioada de dezinfectare la carantină și așteaptă decizia cu privire la călătoria lor în Rusia.

Cînd însă li se comunică dispoziția Comandamentului General Bănă-țean, care vroia să-i îndrume la Constantinopol, și li se fixează ziua de plecare pe 21 august 1836, ei declară, tocmai în această zi, că vor să se întoarcă în patrie. Ei invocă drept motiv faptul că nu au primit vești de la consătenii lor de cînd au trecut granița și de aceea nu știu dacă aceștia nu cumva au fost deja repuși în drepturile lor. Temîndu-se de a nu fi arestați în țară pentru trecerea graniței austriece, fără să fi fost prevăzuți cu pașapoarte, și de a nu fi furați de reprezentanții autorității de banii lor, cei doi împruterniciți se adresează autorităților militare austriece cu rugămintea de a li se permite întoarcerea în țară pe la postul de cordon Buza Cupan, în loc de a trece prin Vîrciorova.

Ultimul document în legătură cu aceste evenimente datează din 17 septembrie 1836 și reprezintă un raport al Comandamentului de cordon către brigada din Caransebeș, prin care se anunță plecarea în țară a celor doi delegați. Ei au trecut granița, prin postul de cordon Buza Cupan, în ziua de 3 septembrie 1836.

Stegarul Stancievici, care conducea această acțiune, a profitat de ocazia că preotul Ilie Bunșan din Mărășești fusese din întîmplare prezent la graniță și l-a interogat asupra situației locuitorilor din satele amintite. El află că familiile din trei localități și anume Baia, Brebena și Sgîndărești s-au întors la casele lor, deși sînt mai departe în litigiu cu moșierul Hagi Musca. Locuitorii satului Mărășești, în număr de peste 400, ar rătăci și în prezent prin păduri. Primii patru împruterniciți : preotul Manea Bunșan și țărani Constantin Mustață, Gheorghe Balaș și Ghiță Bunșan, arestați de Isprăvnicatul din Cerneț, au fost eliberați și duși înapoi la Mărășești. Ei au fost însă obligați să recunoască pretențiile moșierului. Deoarece familiile din Mărășești nu vor nicidecum să se supune pretențiilor moșierului lor, acesta din urmă a dispus ca unele case din Mărășești să fie mutate la Baia de Aramă și toate vitele, care aparțin familiilor refugiate, să fie capturate și vîndute ; la fel a anunțat intenția de a pustii total localitatea Mărășești, adică de a dărîma toate casele de acolo ; el ar fi dispus chiar ca un anumit Popa Barbu din Orzești să urmărească în pădure, cu arma în mînă, vitele ce le luaseră aceste familii cu sine. Prigonirea acestor țărani mergea atît de departe, încît Hagi Musca — „pentru a le lua orișice mijloc de subsistență — nici nu permitea ca să li se dea bani pentru vitele lor, ce le-au fost luate cu forța”.

Vedem, deci, patru sate de moșneni, ducînd în mod organizat lupta pentru menținerea drepturilor lor. Ei au conducători, bani, ajutor — se pare organizat și el — de la satele dimprejur și, în credința că conducătorul statului ar fi bun și numai exponenții lui ar fi acei cari îi exploatează, îi sărăcesc, le iau drepturile, ei caută dreptate mai întîi la principele lor. Nereușita nu-i descurajează, nici arestările, prigonirile, jafurile ; ei vor

doar să se sustragă bătăii, acestui mijloc clasic de constrângere extra-economică¹⁾ și se retrag în păduri. Printre acești oameni din părțile Băii de Aramă, din apropierea Padeșului, unii au fost poate panduri de-ai lui Tudor Vladimirescu, alții poate numai martori ai acestei mari mișcări populare. Deși numele arătate în documentele noastre nu sînt cuprinse în studiile tov. I. Neacșu²⁾, componența oastei pandurilor arată o seamă de moșneni tocmai din acele părți: Baia de Aramă, Padeș. Știm că însuși Tudor a fost în 16 februarie 1821 la Baia de Aramă, unde a înrolat vreo 600 panduri³⁾. Ei sînt combativi și energici și în ei dăinuie acel spirit⁴⁾ de îndărătnicie și de nesupunere față de boieri; știind că țara lor are un protector și un suzeran, ei nu ezită a se adresa unuia dintre ei: țarului sau sultanului.

Demersurile lor îi arată conștienți de faptul că „în baza Regulamentului Organic, plîngerile proprietarilor se adresau ocîrmuitorului, adică organelor de execuție”. Lor, ca și clăcașilor, nu le rămînea altă cale decît „recursul la justiție, care era lentă, costisitoare și pîrtinitoare”⁵⁾.

Se vede că trăsăturile generale ale epocii dintre anii 1821—1848 își găsesc expresia vie în aceste documente; totodată însă se ridică o serie de probleme, la a căror soluționare ar fi nevoie de aportul acelor care au la dispoziție materialele arhivistice și bibliografia specială.

Chestiunea dacă locuitorii celor patru sate au fost moșneni sau lăturași nu poate fi clarificată în mod categoric pe baza documentației existente aici. Faptul că ei se referă la contracte încheiate cu stăpînirea, pe baza căroră ar fi obligați să plătească numai o dare în bani, dă ocazie la presupunerea că țăranii au fost așezați în locurile lor ca lăturași, poate chiar numai cu 20 de ani în urmă, deoarece arată această dată. Pe de altă parte ar putea fi sate de moșneni ale căror contracte ar putea proveni încă de pe timpul legiurii lui Mavrocordat (1744) și care poartă, de aceea, în ochii sătenilor, pecetea de veșnicie exprimată în declarațiile lor.

Cert este că erau oarecum înstăriți, ceea ce rezultă din sumele de monede rusești și austriece ce le aveau delegații celor patru sate, chiar dacă presupunem că și alte sate din împrejurimi au dat obolul lor pentru cauza comună. Și că au fost conștienți că era o cauză comună în contra exploatatorului se dovedește — cum am arătat — chiar prin afirmația delegaților, că oamenii retrași în pădure trăiesc din ajutorul satelor din apropiere: de altfel nici nu ar fi putut subsista atîta timp fără acest sprijin.

Cu privire la problema dacă avem de-a face cu alungarea sau fuga țăranilor, arătate alternativ în documente drept motivul retragerii lor în munții păduroși, credem mai aproape de realitate ipoteza fugii, acea formă

1) A. Oțetea, *Constrîngerea extraeconomică a clăcașilor*, p. 1072—1073.

2) I. Neacșu, *Oastea Pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821, în Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea II-a, 1954, p. 1003—1043; Idem. *Lista cu numele pandurilor și căpeteniilor lor care au participat la răscoala sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, 1957, p. 391—412.

3) A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea ȧteristă în Țările Romînești 1821—1822*, Buc., 1945, p. 151.

4) *Ibidem*, p. 364.

5) A. Oțetea, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic*, p. 147.

clasică de rezistență împotriva tendinței de iobăgire¹⁾. Cei doi reprezentanți ai sătenilor arătau — cum reiese de altfel și din unele informații primite de autoritățile austriece — că oamenii au fugit în semn de protest în contra cerințelor boierului și pentru a scăpa de maltrătarile agenților lui, mijloc cunoscut de constrângere extraeconomică²⁾. Ei afirmă că boierul ar fi trimis după ei pentru a-i face să se întoarcă la casele lor, apoi când au fugit a doua oară folosește amenințări și mijloace de forță brutală, ajutat fiind de autorități. Orice ar urmări boierul : acumulare primitivă de capital în agricultură, reducând, ba chiar luând pământul țăranilor limitrofi cu moșia lui, ori acumulare primitivă de capital industrial prin exploatare minieră, în amândouă cazurile acesta caută să-i facă clăcași, avînd și într-un caz și în altul nevoie de mînă de lucru ieftină.

Știrea că boierul ar vrea să-i alunge pe sătenii celor patru localități pentru a-i înlocui cu lucrători mineri mai ieftini denotă intenția lui de exploatare pe baze capitaliste, cu muncă salariată ; pe de altă parte știm că mîna de lucru în acel timp era destul de rară și nu este ușor de crezut că Hagi Musca ar fi voit să alunge un număr atît de mare de oameni și ar fi avut posibilitatea să colonizeze în locul lor atîția noi veniți. El, desigur, nu căuta altceva decît aducerea acelor țărani liberi și înstăriți la starea de clăcășie, iar ei căutau prin toate mijloacele să se sustragă acestei încătușări.

De altfel, după cum s-a arătat, și atitudinea Austriei dă dovada întrebuintării fugii ca mijloc de împotrivire. Autoritățile militare se pregătesc să-i extrădeze pe eventualii fugari, știind că în baza convențiilor sînt obligate de a respinge de la graniță pe toți acei care vor s-o treacă fără pașaport. Dacă țăranii ar fi fost expulzați, statul austriac îi primea drept coloniști, fiind ferit de riscul de a fi obligat în orice moment de a-i extrăda cînd ar cere Țara Romînească.

Documentele noastre oglindesc deci o fază locală și limitată, în timp, a luptei de clasă care zguduie în acea epocă Țările Romînești, dintr-un colț în altul, și vor contribui poate la îmbogățirea cunoștințelor despre aceste frămîntări, dînd imbold pentru noi cercetări și pentru aprofundarea problemelor ridicate.

¹⁾ *Ibidem*, p. 141—142.

²⁾ A. Oșetca, *Constrîngerea extraeconomică a clăcașilor*, p. 1072—1073.

CONDICA OBLIGAȚIILOR DE BOIERESC A ȚĂRANILOR DE PE DOMENIUL GHICA-COMĂNEȘTI (1846)

ECATERINA NEGRUȚI

Între materialele depuse de Curtea de Apel din Iași, la Arhivele Statului, s-a găsit o condică voluminoasă, cu un conținut diferit de al celorlalte documente depozitate în arhiva Curții de Apel. Această condică a fost înregistrată în colecția de manuscrise, la nr. 1482.

Condica este de dimensiunile 25/39 cm ; ea a avut coperte de carton învelite în piele neagră. Coperta de deasupra, care s-a păstrat, are o etichetă albă tăiată în forma unei steme cu coroană. Pe această etichetă este scris : „tomu II-lea, anul 1846”.

Din condică s-au păstrat 693 file (hîrtia este de calitate superioară), ultimele lipsesc, probabil s-au pierdut odată cu coperta de dedesubt. Sînt de asemenea rupte filele 2 și 7.

Pe prima pagină se află următoarea însemnare, cu caractere latine : „Din anul 1846, la pagina 364 este Petrea Cujbă și în condica mică din 1847 la pagina 194”.

Filele următoare cuprind numele țăranilor, îndatoririle lor de boieresc și felul cum le-au achitat, toate acestea scrise cu aceeași cerneală și de aceeași mină. Completări făcute de altă persoană sînt puține. Pe unele file, mai ales în dreptul sumelor de bani date „în naht” sau împrumutate, este scris „văzut”. Așadar, condica a fost scrisă de un om din cancelaria boierului și verificată de arendaș sau de boier.

Puținele ștersături și completări ulterioare, ca și indicarea la numeroase sume de bani date de țărani a unui număr sau chiar a altei condici, ca de ex. : „dat la no. 973 din condică” (fila 59) sau „dați la no. 2 din condica așezaților” (fila 296) dovedește că sumele s-au trecut aici pe curat și în ordine, după alte condici ale moșiei.

Condica cuprinde obligațiile de boieresc a 691 de țărani. Fiecare țăran este notat cu numele, pronumele și unele specificări, de exemplu : fecior tocmit, jitar rîndaș, hrisovolit etc. După nume, pe aceeași pagină, în stînga, este trecută „averea mișcătoare”, apoi „locurile de hrană”, a căror rubrici : arătură și finăț, au rămas necompletate la toți țăranii ; în josul aceleiași pagini urmează „ce dăturește” (cu rubricile : lei, parale și număr), iar pe pagina din dreapta se însemnează „ce-au dat” (cu aceleași rubrici : lei, parale și număr).

Iată un exemplu :

Iancu Spoială					12			
No.	Avere mișcătoare				Lei	Par.	No.	Ce au dat
2	vacii				18	—	3	zile au prășit
2	viței				9	—	1½	zile au săcerat
1	juncă				24	—	4	zile au cosăt
10	oi				7	20	6	zile meremet la velniță
Arătură		Finaț		Locurile de hrană	13	—	—	au dat prin lucru la velniță și în naht.
Fălci.	Prăj.	Fălci.	Proj.		71	20		
Lei	Par.	No.	Ce datorește					
72	—	12	zile de pont					
6	10	5	zile de meremet					
2	20	2	zile lemnele					
15	—	—	dijma					
8	—	—	rădicat de la stol. Dimitriu					
103	30	—	are să deie					
71	20	—	se scade ce au dat					
32	10	—	rămîne datorie					

Țăranii sînt trecuți în ordine alfabetică imperfectă, după prima literă a numelui de botez. „Tomul” acesta al II-lea începe cu litera I (Ioan Avarvarei) și sfîrșește cu litera Ș (Ștefan Ungureanu zăt¹⁾ Ferentă), după care urmează încă 30 de nume puse la întîmplare, ceea ce ar putea dovedi că acesta era ultimul tom, la urma căruia s-au adăugat țăranii omiși în primul tom sau în acesta din urmă.

În condică nu se face nici o mențiune precisă asupra moșiei și satelor în care se aflau țăranii și nici asupra proprietarului, există însă unele indicații care permit o localizare exactă. Țăranii, de exemplu, făceau butuci la ferăstrăul de la Dofteana, care cu paie la Comănești, făceau meremet la magazia Dofteanei, la gîrla din Dărmănești, la grajdul din Palanca etc. Toate satele acestea făceau parte, în 1846, din domeniul Ghica-Comănești. O dovadă în plus că țăranii erau clăcași pe acest domeniu este faptul că cele mai multe din sumele de bani împrumutate sînt „rădicate de la cămr. Spiridon”. Acesta nu poate fi altul decît căminarul Spiridon Pandele, arendașul moșiei, omul de încredere al familiei Ghica-Comănești și care a avut un rol atît de important la constituirea domeniului, prin cîștigarea pămînturilor răzeșești²⁾. În unele cazuri împrumuturile se fac direct de la boier; „de la d.c.c.” sau „de la d. cconu. N.”, adică de la dumnealui cuconu Nicu, în 1846 proprietarul domeniului fiind așa Nicu Ghica.

Între filele condicii s-a găsit o foaie separată, pe care este scrisă ciorna unei jalbe înaintată domniei de Nicu Ghica. În această jalbă se plînge că în urma stăruințelor sale, la cererea răzeșilor de Văsiești ca să fie scoși de sub „posesia” cămătarilor greci, Chiriac Țiva și Gh. Condo-polos, aceștia din urmă și-au permis să-l atace cu vorbe jignitoare la Isprăvnicia și Tribunalul din Bacău. Aceste stăruințe, în numele răzeșilor de Văsiești, ne sînt cunoscute, printre altele, și dintr-o adresă către Isprăvnicia Bacău, din 18 martie 1847, scrisă de Nicu Ghica în termeni asemănători jalbei sus-menționate³⁾.

Cercetînd numele clăcașilor trecuți în condică, am găsit printre ele pe mulți din țăranii care au participat la răscoala din 1833 și la mișcările de mai tîrziu împotriva boierului Ghica: de exemplu N. Merlușcă, capul mișcării din 1833, este trecut în condică la fila 339. N. Nemțanu, în dreptul căruia este scris „sirgunit”, la fila 259, Ștefan Hulață la fila 622, Petre Cujbă la fila 364 și mulți alții.

Urmărind numele țăranilor din condică în catagrafia din 1845, am constatat că aceștia erau domiciliați în satele: Comănești, Dofteana, Dărmănești, Cucuietii din nou înființați, Larga și Lunca Asău⁴⁾, sate care făceau parte, în 1846, din ocolul Tazlăul de Sus al ținutului Bacău și alcătuiau marele domeniu moșieresc Ghica-Comănești.

¹⁾ Ginere.

²⁾ Ecaterina Negruți, *Luptele țăranilor de pe domeniul Ghica-Comănești*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 81—103.

³⁾ „îscălitul au înfăoșat pre înălțatului Domn jalobă din partea arătaților răzeși, asupra căruia înălțimea sa, au bine vroit a poronci sfatului cirmuitor ca să rinduiască comisie la fața locului” (Arh. St. Iași, tr. 1318, op. VII, 1491, nr. 11, f. 402).

⁴⁾ Arh. St. Iași, tr. 1423, op. 1619, nr. 907, f. 166—269.

Acest domeniu s-a constituit la începutul sec. XIX, în cea mai mare parte prin rășluirea pământurilor răzeșești. Țăranii răzeși expropriați și impuși la grele obligații de boieresc au purtat un lung și costisitor proces pentru pământ cu boierii Ghica. Pentru recăpătarea pământului, răzeșii au folosit toate mijloacele posibile de luptă, începînd de la nesupunerea la lucru, pînă la răscoală¹⁾.

După lungi dezbateri și amînări, în 18 martie 1841, numai răzeșii din Văsiești, Leorda și Lunca Asău au cîștigat procesul²⁾. Împotrivirea boierului a făcut ca formalitățile de predare a pământului răzeșilor de Asău³⁾ să se prelungească pînă la 30 iunie 1846. Pentru a face față cheltuielilor procesului și a răscumpăra partea de pământ vîndută boierului, răzeșii au fost nevoiți să se împrumute la niște cămătari greci: Chiriac Tîva și Gh. Condopolos. Dobînzile mari cerute de aceștia au forțat pe răzeșii cu pământul ipotecat pentru datorii să ajungă la înțelegere cu boierul. Astfel, în preajma anului 1848, pământul țăranilor din Asău, Văsiești și Leorda ajunsese din nou sub stăpînirea lui Nicu Ghica⁴⁾.

Aceste grele încercări nu au descurajat pe țărani. În 1858 ei redeschid procesul împotriva Catincăi Ghica, soția răposatului Nicu Ghica. Reprezentantul răzeșilor în acest nou proces este Petre Cujbă. După dezbaterile de la judecătoria din Bacău, procesul s-a mutat la Curtea de Apel din Iași. Astfel se explică cum această condică a ajuns în arhiva Curtii de Apel. De asemenea nota scrisă pe prima pagină, de care s-a amintit mai sus, relativ la locul unde putea fi găsit în condici Petre Cujbă este explicabilă, acesta fiind „vechilul” răzeșilor în proces și capul principal de acuzație al Catincăi Ghica. În 1859, iulie 10, răzeșii obținură din nou cîștig de cauză⁵⁾, însă nici de astă dată nu și-au putut relua în stăpînire pământul. În 1861 țăranii se adresaă iarăși instanțelor judecătorești pentru aplicarea hotărîrii din 1859. În 1862 procesul nu luase încă sfîrșit, țăranii făcînd recurs la Curtea de Casație. Însuși Mihail Kogălniceanu, la 2 iunie 1863, intervenea pe lîngă ministrul de justiție pentru scutirea de plata cauțiunii la Curtea de Casație a sărmanilor răzeși din Văsiești⁶⁾.

Lupta aceasta pentru pământ, dintre țărani și boierii Ghica, continuată cu înverșunare pînă la aplicarea legii agrare din 1864, se datorește în bună parte veniturilor însemnate pe care le furniza și a valorii crescînde a bogățiilor solului și subsolului domeniului Ghica-Comănești.

Satele care alcătuiau acest domeniu sînt așezate într-o pitorească regiune muntoasă, acoperită de păduri întinse și finețe bogate. De timpuriu s-a dezvoltat aici industria lemnului. Pe moșie existau numeroase ferăstraie, la care țăranii erau obligați să transporte butuci. Pentru ferăstraiele lor proprii, așezate pe moșia boierului, țăranii plăteau o dijmă deosebită în scînduri.

Subsolul ascundea bogate zăcămintе de petrol și cărbuni, ultimele începînd să fie din ce în ce mai prețuite. În apropiere se aflau bogatele

¹⁾ Ecaterina Negruți, *op. cit.*, p. 71—107.

²⁾ *Ibidem*, p. 101.

³⁾ *Ibidem*, p. 104.

⁴⁾ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 42527, f. 12.

⁵⁾ *Ibidem*, f. 20.

⁶⁾ Arh. St. Iași, tr. 1785, op. I, 2035, n. 5038, f. 8.

saline de la Tîrgu-Ocna, care ofereau țăranilor posibilități de cîștig prin cîrăușie.

Astfel, aici au fost condiții care au permis dezvoltarea, mai de timpuriu ca în alte părți, a producției de mărfuri cu caracter capitalist. Activitățile comerciale și meșteșugărești-industriale dezvoltate, pe lîngă cele agrare, în prima jumătate a secolului al XIX-lea în satele de pe domeniul Ghica-Comănești, dau acestui domeniu un caracter mixt agraro-industrial, în care însă continuă să domine raporturile de dependență feudală.

În aceste condiții speciale, condica obligațiilor de boieresc ale țăranilor de pe acest domeniu merită un interes deosebit.

În spațiul restrîns al prezentării acestei condici, nu vom da decît elementele esențiale din cuprinsul ei și datele sintetizate în cifre ale obligațiilor țărești. O analiză mai amănunțită a fiecărui individ în parte și a obligațiilor lui ar putea, desigur, să furnizeze informații diverse și prețioase. Pentru noi obiectivul principal este să o semnalăm atenției cercetătorilor și să le oferim o orientare exactă în acest material.

Condica cuprinde pe toți țăranii, indiferent dacă au sau nu locuri de hrană și deci dacă datorau ceva proprietarului. La fiecare țăran este indicată „*averea mișcătoare*”, adică numărul de vite: boi, vaci, vitei, junci, cai, iepe, mînzii, oi, gonitori, capre, stupi și altele „mărunte”. Din totalul de 691 țărani, circa 23% sînt lipsiți de ori ce fel de vite. Majoritatea au vite mari, circa 70%, dintre care circa 28,9%, mai mult de 2 boi sau 2 cai.

Notarea cu atîta grijă a numărului vitelor se datorește, în primul rînd, faptului că întinderea locului de hrană a țăranului și deci a obligațiilor de boieresc era în funcție de numărul vitelor, în al doilea rînd vitele constituiau, pentru proprietar, principala garanție a efectuării obligațiilor de boieresc și mijlocul prin care se puteau acoperi datoriile țăranilor.

Obligațiile de boieresc sînt trecute la rubrica „*ce datorește*”. Dintre cei 691 de țărani din condică, 151 nu datorau zile de boieresc, deoarece:

- 4 erau morți,
- 1 fugit,
- 1 surghiunit,
- 1 bătrîn nevolnic,
- 2 jitari,
- 1 păzitor la cartofi,
- 1 lăsat slujitor preotului,
- 1 fiind în „tocmeală” cu tatăl său.

1 era așezat în „rînduri”, iar restul erau lipsiți de locul de hrană. Dintre aceștia, 14 erau datori cu sume de bani împrumutate de la arendași. Lipsa locului de hrană nu-i absolvea pe toți de orice obligație față de proprietar, mai ales dacă aveau vite. De exemplu, un țăran plătea de vită cîte 2 lei (fila 684), alții datorau cîte o podvodă: pentru 2 boi, în valoare de 20 lei, iar pentru 4 boi, de 40 lei. Doi țărani nu aveau locuri de hrană, dar datorau pentru grădină și casă cîte 2 și 4 zile de pont pe an (fila 151 și 152).

În condică nu se specifică întinderea locului de hrană, ca să putem face o apreciere a proporției acestuia cu obligațiile. Unele deducții se pot

face numai în legătură cu suprafața de fînaț. De exemplu, nouă dintre țărani datorau o sumă de bani pentru „prisosul de iarbă” și la unii dintre aceștia se indică suprafața în plus de iarbă; de exemplu, un țăran datora 188 lei 30 parale pentru 2 fâlcii și 65 prăjini, altul pentru falcea de iarbă 80 lei; prisosul a 70 prăjini se plătea cu 50 lei, iar 50 prăjini cu 25 lei. Dar aceste date pot servi cu greu unor generalizări, atît timp cît nu se cunoaște valoarea suprafeței de arătură și în ce măsură prețul fixat pentru prisosul de iarbă era corespunzător cu valoarea aceleiași suprafețe de fînaț rezervată ca loc de hrană.

Țăranii cu locuri de hrană munceau fie conform „ponturilor” din Regulamentul Organic, fie după „așezare”, adică pe baza unei învoieli. Din cei 540 de țărani cu obligații de boieresc, 167 lucrau după „așezare”. Așezarea era socotită între 25—350 lei de fiecare. În suma așezării se cuprind toate obligațiile de boieresc, la care se mai adaugă un număr de butuci și uneori cîte o podvodă. Între cei cu așezare, șase țărani datorau și cîte o zi de pont.

Restul țăranilor — 374 de oameni — lucrau după ponturi. Regulamentul Organic fixa ca medie de lucru pentru țăranul cu 5 vite mari, căruia trebuia să i se dea ca loc de hrană $1\frac{1}{2}$ falce arătură, $1\frac{1}{2}$ falce pășune și $1\frac{1}{2}$ falce iarbă, un număr de 12 zile de pont, 2 zile de clacă, 1 podvodă, 2 care de lemne și dijma din țarină și fînaț¹⁾. Deoarece majoritatea țăranilor aveau vite mari, cei mai mulți datorau cîte 12 zile de pont, evaluate la 6 lei ziua, deci în total 72 lei. După întinderea locului de hrană, unii datorau numai 9 zile de pont, deci 54 lei, iar alții 6 zile, deci 36 lei. De exemplu, Maria lui Ioan Munteanu, cu feciorul ei, nu avea nici o vită, deci datora numai pe arătură jumătate din ponturile prevăzute în Regulament, adică: 36 lei pentru 6 zile pont, 3 lei 30 parale pentru 3 zile meremet și 5 lei dijma (fila 171).

Cei ce datorau zile de pont erau obligați să facă și zile de meremet, evaluate de obicei la 2 lei și 20 parale ziua și 6 lei 10 parale — 5 zile. Majoritatea aveau în contul lor între 2 pînă la 5 zile meremet, în cazuri rare și cîte 8 zile.

Carele de lemne trebuiau duse la curte și la velniță. Țăranii erau datori ori cu 2 zile lemne, socotite la 2 lei 20 parale, ori cu 2 care sau sânni, evaluate la 5 lei (uneori 10 lei, probabil după mărimea carului).

Dijmă datorau aproape toți țăranii cu zile de pont. Ea este evaluată între 5 pînă la 43 lei. În genere cei cu 12 zile pont dădeau între 12 și 25 lei. Cei mai mulți plăteau dijma pentru popușoi și fînaț. Constantin sîn Vasile Stirparu datora 27 lei și 10 parale dijma, adică: 12 lei pe popușoi și 14 lei și 10 parale pe fîn (fila 75). La Toma Mititelu (fila 532) se indică și cantitatea dijmuită: „dijma finului pe 18 căpiți” 13 lei 20 parale, iar a popușoilor pe $7\frac{1}{2}$ merta, 14 lei.

Podvoda este trecută la circa 228 de țărani, cei mai mulți dintre aceștia lucrînd după așezare. Deși Regulamentul prevedea în mod obișnuit cîte o podvodă, se pare însă că arendașii preferau ca țăranii să facă zile

¹⁾ *Regulamentul Organic al Moldovei*, în *Analele Parlamentare ale României*, t. I, partea II, Buc., 1893, cap. III, s. VII, p. 108—109.

de meremet în locul podvoadei. De exemplu, se observă că cei mai mulți dintre țărani datori cu 12 zile pont făceau 5 zile meremet (clacă) = 7 lei 10 parale, în loc de 2 zile și erau scutiți de podvodă; cei care lucrau numai 2 zile meremet, erau îndatorați și cu o podvodă. Majoritatea celor cu 9 zile de pont, dacă făceau 4 zile meremet = 5 lei, erau scutiți de podvodă. De altfel podvoda era mult mai împovărătoare decât zilele de meremet. Ea era socotită de om la câte 20 sau 40 lei. Cei cu 20 lei datorau o podvodă de 800 ocă sare, iar cei cu 40 lei, câte 1600 ocă sare, sau 2288 ocă sare „podvodă la Uz”.

Transportarea de *butuci* la ferăstraiele moșiei era o obligație neprevăzută în Regulament. Circa 307 țărani trebuiau să ducă 5 pînă la 6, maximum 12 butuci. Numărul total al butucilor datorați de țărani era de 1451. Dintre toate obligațiile țăranilor, numai butucii nu sînt convertiți în bani, aceasta ca urmare a faptului că proprietarul ținea să aibă asigurat lemnul pentru ferăstraiele sale.

La aceste obligații curente se adaugă la majoritatea țăranilor suma datoriilor făcute în cursul anului fie din împrumuturi în natură, fie în bani. Circa 80 de oameni datorau 7321 lei 33 parale pentru porumbul, finul, paiele, sau strujenii împrumutați. De exemplu, Iordache zăt Ioan Cămară, care avea 4 boi, 2 vaci, 2 viței, 2 gonitori și 40 oi, a împrumutat fin de la Dofteana în valoare de 545 lei 33 parale (fila 18).

Datoriile în bani sînt cele mai numeroase. Din 691 de oameni, 336 datorau diverse sume de bani arendașilor sau boierului. Este uimitor că la nici unul din țărani nu se indică limpede dacă sînt datorii vechi, din obligațiile de boieresc, rămase neachitate în anii trecuți, sau sînt datorii noi, contractate în cursul anului 1845 sau 1846. În dreptul acestor sume de bani, care ating la unii țărani cifra de peste 500 lei, sînt de obicei următoarele mențiuni: „rădicați de la camr.”, „de la stolc. Dimitriu”, „datorie la căminar”, „dator la camr. Spiridon”, „de la d. cconu N...” sau „i s-au dat naht”. Un țăran datora 60 lei „rîndurile nefăcute”, un altul 100 lei „rădicați de la Ocnă” și în sfîrșit un al treilea, 150 lei pentru „facerea de bine”.

În afara acestor datorii unii țărani aveau obligații speciale; astfel Sandu Urde (fila 433) datora 100 lei havaetul morii, Nicolae Amortitu (fila 278) trebuia să aducă la curte numai „20 hărzoabe păstrăvi pe an pentru dijmă și bir”, echivalente cu 60 lei.

Boierul scutea de bir 21 de țărani. Aceștia erau datori să vie să-i facă „rînduri” (fila 109), fie să-i plătească suma integrală a banilor birului cu care erau scutiți.

Toate aceste obligații socotite în bani erau adunate și din suma lor se scădeau banii „ce au dat”.

Urmărind modul în care țăranii își îndeplineau boierescul, constatăm că nu se ținea seama de obligațiile indicate detaliat la „ce datorește”, ci numai de suma de bani totală, pe care țăranii o achitau cum puteau: prin zile de pont, zile de meremet, care de lemne, chirii, bani dați numerar.

Majoritatea țăranilor au făcut cîteva *zile de pont*, adică de arat, prășit, secerat și cosit, fără ca numărul acestor zile să fie acel prevăzut la „ce datorește”.

Zilele de meremet erau de asemenea efectuate fără să se aibă în vedere numărul de zile fixate la „ce datorește”. De exemplu, Sămion Morariu, hrisovolit (fila 472), datora numai 52 lei așezarea și își achita toți acești bani prin meremet. Neculai Gherasim (fila 249) nu datora zile de meremet, dar achita 178 lei 20 parale prin lucru la velniță.

Meremetul consta din : „lucru cu toporul” la velniță, la ghețarie, lucru la magazia de la Dofteana, la Ciughies, la „grajdul din Palanca”, la „feresău”, la „casa sărăriei”, la mangal, la grădină, la bățut popușoi, ales și pus cartofi, cules anison etc.

Din cei 335 oameni cu obligația să ducă *care de lemne* la curte sau la velniță, numai 72 au plătit 380 lei 20 parale din datorie prin care de lemne.

Cea mai mare parte a datoriilor de boieresc erau achitate prin chirii și bani „naht” (numerar).

Chiriile pe care le făceau cu carele sau căruțele lor erau chirii de sare, lemne, cherestea, nuiele, uluce, grinzi, poloboace, fîn, paie, orz, secară, rachiu, vin, mangal, cărbuni, fier și altele. Numeroasele transporturi, ce le făceau pentru moșie, sînt un indiciu asupra posibilităților de desfacere a unora din produsele ei. În condică nu se trec localitățile pînă unde s-au efectuat aceste chirii, ci numai valoarea lor, uneori neseparată de banii dați „naht” sau prin lucru.

Cum majoritatea locuitorilor aveau vite de jug, ei își acopereau cea mai mare parte a datoriilor prin transporturi fie a produselor moșiei, fie încheind învoieli de chirii cu diverși negustori. Astfel țărani aveau posibilitatea de a plăti bani în schimbul zilelor de boieresc.

Prin produse în natură puțini dintre țărani și-au achitat din datorii (numai 15 oameni au dat vin, sare, paie, popușoi și birne în valoare de 1256 lei 28 parale).

În cursul anului 1846 au fost aduși numai 431 butuci de către 84 țărani la ferăstraiele de la Goioasa, Gura Ciobănașului, Lăloaia, Găburenii, Valea Malului, Sălătruc, Dofteana, Lapoș etc.

Din cei 228 oameni, ce erau trecuți în condică cu obligația de a face cîte o podvoada, numai 5 au achitat astfel 180 lei.

Țărani care posedau un meșteșug își achitau datoriile prin lucrul la velniță, ferăstraie sau magazii, potrivit cu îndemînarea lor. Toma Hăzăpariu (fila 551), pentru cei 35 lei „așezarea”, a dat : „20 lei prin 200 scînduri la sărăria de pe Uz, 3 lei, tăiatul la 37 podele, 2 lei, 40 lătunoae, 7 lei prin 7 zile ce au lucrat la casa sărăriei”; Mihai Rusu (fila 165) a dat două roate socotite drept 6 lei.

Unora dintre țărani li se făceau scutiri parțiale sau totale. Aceste scutiri sînt în genere motivate. Din cei 8 țărani scutiți, 2 sînt jitari (păzitori la arii), unul este păzitor la cartofi, lui Ștefan Șabău (fila 637) i se iartă 12 zile de pont, iar lui N. Merlușcă cele 8 zile de pont pe care le datora (fila 339). Deci scăderile se făceau ori pentru slujbe deosebite, ori pentru a atrage de partea boierului pe țărani mai populari. Această scutire de

Totalul sumelor datorate de țăranii clăcași

Nr. crt.	Felul obligațiilor	Lei	Par.	
1	Așezarea	23.787	—	
2	Zile de pont	23.674	—	
3	Zile de meremet	1.504	20	
4	Care lemne	1.512	20	
5	Dijma	5.866	10	
6	Podvoda	6.326	—	
7	Havaetul morii	100	—	
8	Prisosul de iarbă	589	30	
9	Imprumut în natură	7.321	33	
10	Rinduri nefăcute	60	—	
11	Datorii în bani	34.731	35	
12	Scutirea birului	1.102	—	
	T o t a l :	106.437	2	(În loc de 106.575,28 lei diferență de calcul: 138 lei 26 parale)

zile de pont era, printre altele, plata câpătată de N. Merlușcă pentru trădarea intereselor țăranilor în 1839¹⁾).

Pentru a aprecia valoarea generală a datoriilor de boieresc și a ceea ce au fost în stare să plătească țăranii în cursul anului 1846, am trecut sub formă de tablou toate sumele datorate și pe cele achitate de țărani. Aceste tablouri trebuie privite însă ca aproximative, deoarece

¹⁾ Ecaterina Negruți, *op. cit.*, p. 100 (nota 120).

Totalul sumelor achitate de țărani

Nr. crt.	Prin ce și-au achitat datoriile	Lei	Par.	
1	Zile de pont	20.131	16	
2	Zile de meremet	2.373	11	
3	Care lemne	390	20	
4	Podvoada	180	—	
5	Chirie	13.825	39	
6	Bani dați „naht“	19.821	30	
7	Plată în natură	1.256	29	
8	Chirie, în „naht“ și lucru	5.693	18	
9	Iertați	603	20	
	T o t a l	64.172	3	(In loc de 64.276 lei 14 par. Diferență de calcul 104 lei 11 par.)

cifrele din condică nu sînt întotdeauna corecte. Greșeli de calcul, omisiuni se găsesc atît la sumele datorate, cît și la ceea ce au dat. Cele mai multe din aceste greșeli sînt în defavoarea țăranilor. Mulți dintre ei efectuau zile de pont și meremet care nu erau scăzute din suma datorată. N. Roșcanu datora 115 lei 20 parale; el a plătit 145 lei 20 parale și în condică nu se face mențiunea că a dat 30 lei mai mult (fila 277). Năstase Mititelu datora 136 lei; totalul banilor dați și a lucrului efectuat se ridică la 192 lei 17 parale, totuși scriitorul condicii îi scade numai 92 lei 17 parale, scoțîndu-l dator cu încă 43 lei 23 parale (fila 336). Exemple de felul acesta sînt numeroase.

În tablourile date de noi prezentăm totalul sumelor așa cum au fost trecute și calculate de scriitorul condicii.

Urmărind sumele trecute în aceste tablouri putem trage următoarele concluzii :

Țăranii de pe domeniul Ghica-Comănești lucrau după învoieli (așezare) sau după ponturi. În genere majoritatea țăranilor cu așezare aveau vite mai numeroase. Celor mai mulți dintre țărani li se calculau obligațiile de boieresc după ponturile prevăzute în Regulamentul Organic. Modificarea dispozițiilor regulamentare nu se făcea decât în ceea ce privește podvezile, înlocuite de obicei cu zile de meremet, și obligația suplimentară de a aduce butuci.

Din suma totală a obligațiilor țărănești, circa 40% o alcătuiau datoriile rezultate din rîndurile nefăcute, din împrumuturi în natură și mai ales în bani.

Toate obligațiile, cu excepția butucilor, erau convertite în bani. Totalul acestor obligații reprezintă veniturile domeniului rezultate din munca țăranilor.

Suma totală a obligațiilor se ridică, împreună cu datoriile, la 106.437 lei 2 parale, numai la țăranii trecuți în condica aceasta, care alcătuiește tomul II. Primul tom presupunem că avea un număr asemănător de file, deoarece s-au găsit 2 file (folosite ca învelitori de dosar la fondul Curții de Apel) scrise de aceeași mînă și cu același conținut ca și filele din tomul II, dar pe o hîrtie diferită ca dimensiuni și calitate; pe una din ele, păstrată în întregime și purtînd numărul 636 este trecut Ioja Bortos, care datorează 160 lei așezarea și 6 butuci. După Ioja Bortos nu puteau urma multe file, deoarece tomul II începe tot cu litera I. Deci numărul țăranilor trecuți în primul tom trebuie să fi fost în medie același cu cel din al doilea și, presupunînd că suma obligațiilor reprezenta cam aceeași valoare cu aceea din tomul II, putem afirma că venitul global al domeniului se putea ridica, numai din obligațiile de boieresc ale țăranilor, la peste 120.000 lei.

În ceea ce privește modul în care țăranii își plăteau datoriile se poate constata că înregistrarea numărului zilelor de pont, meremet, care de lemne, dijmă, podvodă nu este decât convențională, servind numai pentru calcularea sumei totale pe care o datorau țăranii.

Cea mai mare parte din datoriile țăranilor era achitată cu bani dați prin chirii și în numerar. Aceasta, datorită condițiilor locale, una din principalele surse de venit pentru locuitorii din regiunea muntoasă fiind cărăușia.

Suma totală a banilor achitați prin produse este de abia 2,37%, renta în muncă (zile de pont, meremet, care de lemne, podvezi) se ridică la 35,9%, pe cînd renta în bani alcătuia 52,43% (calculată împreună cu chiriile, ca nefiind prevăzute între obligațiile de boieresc, iar suma lor fiind fixată prin învoieli sau contracte cu administratorii moșiei sau cu alte persoane străine). Aceasta dovedește că: a) la baza relațiilor țăranilor cu proprietarul, proporția rentei în bani față de cea în muncă era mult mai mare (aproape odată și jumătate); b) dispozițiile Regulamentului Organic, privind obligațiile țăranilor față de proprietar (cap. III, s. VII, art. 123—125), serveau mai degrabă ca normă de calculare a valorii bănești a acestor obligații, decât ca lege aplicabilă întocmai.

Cu toate posibilitățile de cîștig ale țăranilor, ei nu reușesc să acopere, din ceea ce datorează, decât 60,29%. Din totalul de 549 țărani, cu datorii

diverse (rezultate din împrumuturi și boieresc), n-au reușit să-și achite datoriile decît 129 oameni, dintre care 37 au dat mai mult decît datorau cu 1979 lei 18 parale, iar 420, adică 76,50% au rămas datori pe anul următor cu 44.308 lei 3 parale (după scăderile făcute de scriitorul condicii).

Majoritatea țăranilor care nu și-au putut achita datoriile sînt cei cu vite numeroase. Aceștia au obligații de boieresc mai mari, desigur ca urmare a suprafeței mai întinse ce li se cuvenea ca loc de hrană. Datoriile contractate de acești țărani atît prin împrumut de fină, cît și de bani, sînt mult mai mari decît ale celor cu vite puține. Faptul că aproape toți locuitorii erau nevoiți să recurgă la împrumuturi și că majoritatea celor cu vite multe rămîneau cu datorii mai mari este un indiciu că cei mai mulți dintre țărani nu puteau face față nevoilor casnice cu suprafața de arătură și fină care li se dădea. Aceste împrumuturi, în condițiile relațiilor existente atunci între țărani și boierul Ghica, erau un mijloc de asigurare a muncii pe domeniu în anii următori și de subminare a drepturilor ridicate de țărani asupra pămîntului.

URBARIILE DOMENIULUI FĂGĂRAȘ

BUJOR SURDU

Viața economică, socială și politică a țărănimii ardelenе în epoca feudală nu poate fi temeinic cunoscută decît printr-o cercetare atentă a urbariilor redactate înainte de eliberarea din iobăgie. Aci se găsesc date bogate privitoare nu numai la curțile nobiliare și pămînturile alodiale, dar și cu privire la starea iobagilor, în ele fiind înregistrate cu fidelitate atît bunurile lor, cît și multiplele sarcini ce le aveau față de stăpînul respectiv. Scopul întocmirii lor a fost în primul rînd acela de a ține evidența periodică a foloaselor izvorîte din exploatarea feudală a moșiilor.

Arhivele Statului din Cluj posedă un bogat fond de conscripții urbariale, din care o bună parte privesc ținutul Făgărașului, care în trecut forma o unitate administrativă aparte. În veacurile al XIV-lea și al XV-lea, Făgărașul a aparținut domnilor Țării Romînești, iar mai tîrziu a trecut asupra principilor Transilvaniei. După îndepărtarea lui Mihail Apaffi II, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, Făgărașul a ajuns în proprietatea statului habsburgic, fiind organizat sub forma unui domeniu fiscal. Cele mai multe din urbariile existente în depozitele Arhivelor Statului sînt întocmite în vremea acestei stăpîniri. Există însă și conscripții din perioadele anterioare, dar se găsesc depozitate în arhivele din Budapesta¹⁾. În lucrarea de față vom prezenta numai pe cele dintîi.

Din fondul de conscripții privitoare la domeniul Făgăraș a fost publicat în întregime un singur urbariu, cel al Porumbacului de Jos din 1680²⁾. Date asupra unor sate din acest ținut a mai publicat Șt. Meteș în *Situația economică a romînilor din Țara Făgărașului*³⁾. Tot Șt. Meteș

---

¹⁾ În depozitele Arhivelor Statului din Budapesta se află următoarele urbarii din Făgăraș: Fondul *Erdélyi Fiskális Levéltár* (Arhiva fiscală ardelenă), Făgăraș: Dulap XIV, 1676; XIV. I. P. 1690; XIV, 1692. Fondul *Urbario et conscriptiones*, Făgăraș: fasc. 14, nr. 38, 1632; fasc. 14, nr. 42—43, 1637; fasc. 112, 1654; fasc. 14, nr. 50, 1656; fasc. 21, nr. 16, 1684. Porumbac: fasc. 68, nr. 41, 1638; fasc. 78, nr. 36, 1649.

²⁾ Șt. Meteș, *Contribuții nouă la istoria romînilor din Țara Făgărașului în veacul al XVII-lea*, Buc., M. O. Imp. Naț., 1942, 52 p. (Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., s. III, t. XXIV, Mem. XIX).

³⁾ Cluj, vol. I, 1935, 488 p. În această lucrare sînt cuprinse: 1. Conscripția locuitorilor din districtul Făgărașului și orașul Făgăraș, p. 1—267; 2. Tabele conscriptive despre situația

a scos din aceste urbarii știrile privitoare la viața bisericească a locuitorilor¹⁾. Șt. Pașca a cules din conscripții nume de persoane în vederea studierii onomastice din Țara Oltului²⁾. Lista studiilor publicate pînă în prezent pe baza acestor atît de bogate izvoare documentare se încheie aici. Tocmai de aceea vrem să atragem atenția cercetătorilor asupra imensului material informativ rămas, deocamdată, inedit.

Urbariile sînt scrise în latină, limba oficială a administrației austriace din vremea aceea. Excepție fac doar primele două, nr. I și II, redactate în limba maghiară, deoarece au fost întocmite înainte de instalarea austrieilor în Transilvania. Tot în limba maghiară este scris cel de la nr. XXIX, fiindcă se referă la o proprietate particulară, moșia respectivă nefiind înglobată în domeniul fiscal.

Odată cu inaugurarea stăpînirii habsburgice în Transilvania, conținutul urbăriilor se îmbogățește cu date noi, toate veniturile fiind urmărite cu cea mai mare strășnicie. În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, conscripțiile satelor se întindeau pe sute de pagini. Tocmai bogăția aceasta de date ne permite să reconstituim, pînă în cele mai mici amănunte, viața economică și socială a satelor făgărășene.

În urbarii nu sînt trecute decît moșiile aparținînd Fiscului, ceea ce explică numărul redus de locuitori al unor sate prezentate aici. Partea din teritoriu, proprietate particulară, era inventariată separat.

Pentru numele de localități, care apar în ortografia conscriptorilor, cei mai mulți de naționalitate maghiară, am dat corespondentul actual iar, între paranteze, forma din document. Aproape fiecare titlu este însoțit de cuprinsul pe scurt al urbariului respectiv. Datele cuprinse în conscripții sînt însă incomparabil mai bogate decît cele prezentate aici și interesează nu numai pe istorici, ci și pe cercetătorii din domeniul economiei politice și al lingvisticii.

Piese de amintite numai după inventarul arhivistic sînt însemnate cu asterisc.

Dăm mai jos conținutul urbăriilor aflate în depozitul Arhivelor Statului din Cluj³⁾.

materială a domnilor de pămînt și a celorlalți locuitori ai districtului Făgăraș în 1721—1722, p. 268—276; 3. Ancheta făcută între 4—16 iulie 1726, din ordinul împăratului Carol al IV-lea, în 33 sate din Țara Făgărașului, p. 277—364; 4. Extras din Conscripția urbanială din 1726 despre situația materială a locuitorilor din 33 de sate din Țara Făgărașului, p. 365—367; 5. Extrase din Conscripțiile urbariale despre situația celor 6 sate aparținătoare curții fiscale din Porumbacu de Jos între anii 1680—1787, p. 368—369; 6. Extras din Conscripția urbanială din 1758, despre situația economică a locuitorilor din 25 sate din Țara Făgărașului, p. 307—371; 7. Răspunsul iobagilor din Viștea de Sus la Conscripția urbanială din 1820 în Țara Făgărașului, p. 378—387.

¹⁾ Șt. Meteș, *Viața bisericească a romînilor din Țara Oltului*, Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1930, 144 p.

²⁾ *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, Buc. M. O., 1936, 370 p. (Acad. Rom., Studii și cercetări, XXVI).

³⁾ Urbarii referitoare la ținutul Făgărașului se mai găsesc în arhiva Muzeului Brukenthal din Sibiu. Acestea cuprind numai timpul cît domeniul a fost arendat Universității săsești. Conscripții urbariale ale unor moșii particulare din acest ținut se găsesc și în depozitele Arhivei Filialei Academiei R.P.R. din Cluj.

I. Curtea din Porumbacul de Jos, 1680.

Inventarium curiae Also Porumbachiensis, de anno 1680. Întocmit de Nic. Uzoni și Stephanus Sztrimbuly, 33 × 19,5 cm., 80 p.

La început se descriu clădirile curții, precum și toate bunurile aparținând acesteia (p. 1—40). Se dau amănunte asupra prinzitorului, bucătăriei, pivnițelor, șurilor, grajdurilor, magaziiilor de cereale, brutăriei, morilor de cereale, pivelor, berăriei, joagărului, sticlăriei, ghețariei, morii de măcinat piatră, grădinilor de legume, fântinii, lacurilor cu pești, podului umblător de peste Olt etc. Urmează apoi numele iobagilor și al fiilor lor, arătându-se în dreptul fiecăruia averea ce posedă în cai, boi, juninci, vaci, oi, porci și stupi, precum și întinderea sesiei.

Darea domnului de pământ se aduna de două ori pe an, la Rusalii și la Crăciun, fiecare iobag plătind o sumă corespunzătoare numărului de vite ce avea. Darea împărțeașcă, pentru plata haraciului, era repartizată pe sate. Porumbacul de Jos dădea 61 florini 50 dinari, Porumbacul de Sus și Sărata câte 68 fl. 50 din., Scorei 31 fl. 50 din. și Ucea de Sus 40 fl.

Dijmă se lua din toate produsele cîmpului, una din zece. Din oi și porci se dădea 1 din 15; din stupi 1 din 10.

În ceea ce privește robota, iobagii și jelerii trebuiau să muncească la arat, semănat și cules pînă la terminarea lucrului. În restul anului, iobagii lucrau o săptămînă din trei, iar jelerii numai 2 zile din acest răstimp.

Pe lîngă aceste sarcini, satele erau obligate să dea anual cîte o vită de tăiat, o ferie de unt și una de miere, o pătură și o piele de vulpe. Fiecare familie mai dădea anual o găină și 5 căpățîni de varză, iar cei care aveau vite de jug și un car de lemne.

Urbariul continuă cu consemnarea iobagilor fugiți, a sesiilor părăsite, a preoților, boierilor, morilor, munților, pădurilor și vămilor.

La 1680, pe întregul domeniu, se aflau 12 preoți, 639 iobagi cu 768 fii, 7 jeleri cu 3 fii, 6 libertini și 35 de boieri. Numărul iobagilor fugiți se ridica la 100. Iobagii și jelerii posedau 217 cai, 765 boi, 981 vaci, 245 juninci, 1816 oi și capre, 757 porci și 234 stupi. Sesiile iobăgești locuite erau 489, pustii 7, iar boierești 10.

Satele care aparțineau de curtea din Porumbacul de Jos erau următoarele: Porumbacul de Jos (Alsó Porumbák) p. 42—51; Porumbacul de Sus (Felső Porumbák) p. 52—59; Sărata (Szaráta) p. 60—65; Scorei (Szkoréi) p. 65—71; Corbi (Korbi) p. 72—74; Ucea de Sus (Felső Ucsa) p. 75—80.

II. Curtea din Porumbacul de Jos, 1688.

Urbarium seu nova connumeratio universorum colonorum sive jobbationum ad curiam Alsó Porumbák. Anno Domini 1688. Întocmit de Nic. Uzoni și Stephanus Leszay, 32 × 19 cm., 34 p.

Se dau aceleași informații ca și în urbariul precedent, însă mai pe scurt. Porumbacul de Jos, p. 1—10; Porumbacul de Sus, p. 11—16; Sărata, p. 17—21; Scorei, p. 21—26; Corbi, p. 27—29; Ucea de Sus, p. 30—34.

III. Curtea din Porumbacul de Jos, 1726.

Porumbakiense urbarium, anno 1726. Întocmit de Ladislaus Miksa și Georgius Csulai, 33,5 × 21,5 cm., 118 p.

Dijma s-a menținut ca și în trecut, adică o claie din zece la cereale : 1 din 15 la oi și porci și 1 din 10 la stupi. Drept cens, satele dădeau câte o vacă cu lapte sau 10 fl., în afară de Scorei, care se putea răscumpăra numai 5 fl. Tot ca cens, fiecare familie mai trebuia să dea o găină. În privința crîsmăritului, satele domeniului aveau obligația să consume câte 6 vase de vin sau să dea 60 fl. Ucea de Sus crîsmărea numai 3 vase de vin sau dădea 30 fl.

Iobagii trebuiau să servească cu brațele toată săptămîna. Cei cu doi boi lucrau 4 zile, iar cei cu patru boi numai 2 zile pe săptămîină. Iobagii din Ucea de Sus munciau 4 săptămîni pe an cu brațele la curtea din Porumbacul de Jos. Cei din Corbi serveau după necesitățile administrației domeniului.

Iobagi erau 433, din care 19 preoți, 2 paznici, 12 plăieși și 75 de taxaliști. Numărul jelerilor se ridica la 55, iar cel al iobagilor țigani la 3. În total aveau 684 fii. Averea lor mișcătoare era compusă din 114 cai, 648 boi, 660 vaci, 170 juninci, 665 oi și capre, 800 porci și 225 de stupi. Sesii locuite erau 249. Sînt consemnați 168 de iobagi fugiți și 53 de boieri cu 22 de sesii.

La Porumbacul de Jos funcționa un scaun de judecată, prezidat de provizor, format din 6 boieri și un notar. Aici se judecau cauzele dintre boieri sau ale boierilor cu iobagii.

Satele domeniului erau : Porumbacul de Jos, p. 12—37 ; Porumbacul de Sus, p. 38—61 ; Sărata, p. 62—79 ; Scorei, p. 80—93 ; Ucea de Sus, p. 94—107 ; Corbi, p. 108—115.

IV. Domeniul Făgăraș, 1726.

Urbarium sive conscriptio fiscalis domini Fagaras, 1726. Întocmit de Ladislaus Miksa și Georgius Csulai, 33 × 21 cm., 511 p.

Urbariul începe cu descrierea amănunțită a cetății Făgărașului și a dependințelor acesteia (p. 3—10). Domeniul se compunea din următoarele localități : Făgăraș (Fogaras) p. 20—88 ; Șercaia (Sarkány) p. 88—112 ; Piriú (Parro) p. 112—128 ; Grid (Grid) p. 128—136 ; Perșani (Persány) p. 136—148 ; Șinca (Sinka) p. 148—168 ; Șercăița (Sarkaitza) p. 168—174 ; Mărgineni (Mardsina) p. 174—192 ; Sebeș (Sebes) p. 192—203 ; Mîndra (Mondra) p. 204—216 ; Riușor (Ruusor) p. 216—226 ; Ilienii (Illyen) p. 226—236 ; Herseni (Herszeny) p. 236—248 ; Copăcel (Kopacscl) p. 248—258 ; Hurez (Hurez) p. 258—268 ; Sevestreni (Sevestreny) p. 268—276 ; Săsciori (Szaszcsor) p. 278—284 ; Dejani (Desány) p. 284—296 ; Netot (Netoth) p. 296—310 ; Breaza (Bráza) p. 310—324 ; Pojorita (Posorita) p. 324—330 ; Lisa (Lesza) p. 330—348 ; Drăguș (Dragus) p. 348—370 ; Viștea de Sus (Felső Vist) p. 360—382 ; Viștea de Jos (Asló Vist) p. 382—394 ; Beșimbac (Bessumbák) p. 394—406 ; Voila (Vojla) p. 406—416 ; Voivodenii Mari (Nagy Vajdafalva) p. 416—424 ;

Ludișor (Ludisor) p. 424—438 ; Dridif (Dridiff) p. 438—448 ; Beclean (Bethlen) p. 448—467 ; Comana de Jos (Alsó Komana) p. 467—488 ; Comana de Sus (Felső Komana) p. 488—494 ; Veneția de Jos (Alsó Venicze) p. 494—505.

Orașul Făgăraș. Se descrie curtea fiscală și pământurile care îi aparțin. Urmează apoi morile de cereale și de postav, dându-se numele meșterilor, conscripția locuitorilor (486 capi de familie), așezați pe cartiere, precum și serviciile datorate de iobagi, breslele pielarilor și cizmarilor, censul, dijma, crîsmăritul și măcelăritul, taxele ce se plăteau la trecerea podului de peste Olt, bîlciurile, scaunele de judecată pentru nobili, boieri și iobagi, rodnicia pămîntului, țiganii iobagi ai cetății și serviciile datorate de aceștia.

Satele care aparțin domeniului sînt descrise după planul următor : 1. Conscripția iobagilor și a bunurilor lor, a jelerilor și a iobagilor fugiți ; 2. sesiile părăsite, arătîndu-se numele celor fugiți ; 3. serviciile datorate de iobagi (două zile pe săptămîină cu carul de 4 boi sau patru zile cu 2 boi) ; 4. dijma din cereale, porci și stupi ; 5. censul, plătit în natură sau în bani ; 6. obligația de a crîsmări vinul domnului de pămînt ; 7. pădurile cu ghindă și posibilitatea pentru iobagi de a-și hrăni porcii în ele ; 8. lista sesiilor ocupate de nobili, boieri sau iobagii acestora, arătîndu-se numele iobagilor fiscali care le-au părăsit, precum și a acelor care le dețineau la data întocmirii conscripției ; 9. lista sesiilor zălogite de iobagii fiscali ; 10. preoții ; 11. boierii ; 12. listele nominale ale iobagilor de pe moșiile donatoare ; 13. cerealele cultivate și rodnicia pămîntului.

În total domeniul Făgăraș avea 1150 de iobagi cu 1408 fii. Din numărul iobagilor 63 erau paznici, 37 plăieși și 59 preoți. Jeleri erau 40, iar taxaliști 490. Suma plătită de aceștia anual era de 1230 Rfl. 40 xrs. Țigani iobagi erau 25. Iobagi fugiți 685. Averele iobagilor consta din 652 cai, 1758 boi, 1587 vaci, 554 juninci, 3353 oi, 2009 porci, 376 stupi. Sesii locuite erau 750, iar părăsite 397.

V. Domeniul Făgăraș, 1758.

Urbarium seu conscriptio dominii fiscalis Fogaras, de anno 1758. Intocmit de Michaël Endez și Franciscus Lakatos, 38 × 21 cm., 1270 p.

Satele din care se compunea domeniul la data respectivă erau următoarele : Ilienii, p. 181—251 ; Rîușor, p. 251—305 ; Mîndra, p. 306—366 ; Șinca, p. 366—447 ; Șercăița, p. 448—465 ; Mărginenii, p. 466—561 ; Sebeș, p. 562—603 ; Herseni, p. 604—661 ; Copăcel, p. 662—669 ; Săsciori, p. 700—740 ; Sevestrenii, p. 740—789 ; Dejanii, p. 790—802 ; Breaza, p. 802—822 ; Netot, p. 822—861 ; Lisa, p. 862—923 ; Pojorîta, p. 924—958 ; Voivodenii Mari, p. 958—987 ; Voivodenii Mici (Kis Vajdafalva), p. 988—990 ; Ludișor, p. 990—1031 ; Voila, p. 1032—1081 ; Dridif, p. 1082—1130 ; Hurez, p. 1130—1186 ; Beclean, p. 1186—1236 ; Galați, p. 1236—1269.

Se descrie și aici mai întîi cetatea, apoi curtea din orașul Făgăraș, care avea 4 camere și o cămară de alimente, precum și grădină de legume. Urmează apoi pămînturile și pășunile alodiale din satele domeniului, după care se dau amănunte privitoare la crîsmă, măcelărie, berărie, vinărsărie.

morile de cereale. Se descrie pe larg moara de hîrtie, dîndu-se detalii de fabricație, precum și diferitele calități de hîrtie fabricată.

Locuitorii din Făgăraș sînt amintiți cu numele, după cartiere și străzi. Iobagii prestau 2 zile pe săptămînă, în cazul cînd stăpîneau o sesie întregă și 1 zi, cînd stăpîneau numai o jumătate.

Breasla pielarilor avea obligația să prelucreze anual, pe seama administrației domeniului, 70 de piei mari și 600 mici. Breasla cizmarilor avea, de asemenea, obligații față de Fisc.

Orășenii mai plăteau, drept cens, 25 xrs. de fiecare sesie întregă și 12¹/₂ xrs. pentru jumătate. Dijma era cea obișnuită în vremea aceea.

În urbaniu se dau amănunte asupra căpitanatului domeniului Făgăraș, arătîndu-se atribuțiile ce le avea această instituție.

Este expusă, apoi, schema de organizare a administrației domeniului, indicîndu-se în dreptul fiecărei funcții remunerația în bani și în natură ce îi revenea. Plăieșii erau organizați într-un inspectorat, avînd în frunte un inspector și 12 vătafi. În total erau 211 plăieși, care aveau obligația să păzească potecile dinspre Țara Romînească. Anual treceau la păscut, peste munți, 50.000 de oi și 3.000 de vite mari.

Se înșiră, după aceea, țișanii iobagi cu sarcinile lor.

Iobagii trebuiau să lucreze, în unele sate, 2 zile pe săptămînă, iar în altele 4 săptămîni pe an. În afară de aceasta, satele mai trebuiau să transporte la joagăr un anumit număr de trunchiuri de copac. Sarcinile jelerilor erau mai mici. Iobagii țișani îndeplineau obligații legate de meșteșugul făurăritului.

Veniturile domeniului. De la două mori reveneau 660 de găleți de cereale și 7 Rfl. Moara de hîrtie era arendată cu 450 Rfl. Arenda podului din Făgăraș aducea 440 Rfl. Arenda măcelăriilor se ridica la 123 Rfl. și 200 fonți de carne. Cîrciumile stabile aduceau un venit de 1690 Rfl. Berăria era arendată cu 200 Rfl. Satele trebuiau să crîsmărească 1230 urne de vin sau să plătească 307 Rfl. 30 xrs. drept crîsmă seacă. Censul domenal consta din 7¹/₂ vaci cu lapte, 46 ocale de unt și 558 de găini. Putea fi însă răscumpărat cu 97 Rfl. 47 xrs. Dijma, pădurile, munții, taxele și alte servicii aduceau următoarele foloase: 300 clăi de grîu de toamnă, 1220 clăi de grîu de primăvară, 34¹/₄ clăi de orz, 129 clăi de mei, 30³/₄ clăi de hîșcă, 141¹/₂ clăi de cînepă, 282 cîble de cucuruz, 103 miei, 6 iezi, 12 porci și 3 stupi. Din răscumpărarea unor servicii se încasau, în numerar, 86 Rfl. 15 xrs. Taxa pentru păscutul în munții domeniali aducea 3 Rfl. și 15 xrs. De la 33 de boieri și iobagi se încasau 77 Rfl. 30 xrs. În pădurile domeniile se îngrășau 25 de porci și creșteau alți 3450. Tăiatul lemnului din pădure aducea 45 Rfl.

Numărul iobagilor era de 757, iar al văduvelor de 40. Fii căsătoriți erau 156, necăsătoriți 1205. Jeleri s-au numărat 50, iar fii ai acestora 76. Averele iobagilor și a jelerilor se compunea din 370 cai, 1066 boi, 1076 vaci, 542 juninci, 2660 oi și capre, 1139 porci și 312 stupi. Sesii libere locuite erau 459, iar părăsite 436. Numărul sesiilor inalienabile locuite era de 54, iar a celor părăsite 258. Pămîntul liber avea o întindere de 5673 de cîble și ¹/₂ mierță, iar cel inalienabil era de 3845 cîble. Fînețele libere erau de 1361 care, iar cele inalienabile de 1201 care. Pămînturi ina-

lienabile zălogite se găseau pentru suma de 11.947 Rfl. 59¹/₂ xrs. Mori de cereale erau 13, iar de scărmanat lână 8. Veniturile de la morile de cereale se ridicau, în natură, la 10 cible și 1 miertă, iar în bani la 4 Rfl. 10 xrs. Iobagi fugiți erau 377.

Următoarele sate au fost scoase de sub administrația fiscală, deoarece erau proprietate particulară :

1. Poiana Mărului (Pojána Meruluj), proprietate a lui Constantin Brankován.

2. Holbac (Holbák) a văduvei contelui Ioseph Teleki de Szék.

3. Vad (Vád) a văduvei baronului Ioseph Naláczi.

4. Bucium (Bucsum) a lui Ioseph Iasinczi, Stephan Naláczi, Gábr. Alvinczi.

5. Berivoiul Mare (Nagy Berivoj) a lui Constantin Brankován.

6. Recea Mică (Kis Recse) a văduvei contelui Ioseph Teleki.

7. Iași (Ias) a lui Paul Teleki.

8. Luța (Lucza) a lui Ladislau Balassi.

9. Sîmbăta de Sus (Felső Szombathfalva) a lui Constantin Brankován.

10. Ucea de Jos (Alsó Ucsa) a văduvei lui Andrea Horváth.

11. Arpașul de Jos (Alsó Arpás) a familiei Teleki.

12. Arpașul de Sus (Felső Arpás) a familiei Teleki.

13. Streja Cîrțișoara (Streza Kerczesora) a familiei Teleki.

14. Oprea Cîrțișoara (Opra Kerczesora) a familiei Teleki.

VI. Todorîța, 1763.

Urbarium seu conscriptio possessionis Todoritza, de anno 1763. Întocmit de Stephanus Fogarasi și Michaël V. Enyedi, 33,5 × 22 cm., 403 p.

Se dau numai hotarele, vecinii și întinderea sesiilor iobăgești și boierești, cu numele posesorilor respectivi. Sînt descrise amănunțit părțile componente ale celor 111 sesii.

VII. Șercaia, Perșani, Grid, 1766.

Urbarium fiscale possessionum Sarkány, Persany et Grid, de anno 1766. Întocmit de Paulus Szkoréi și Stephanus Horvatovici, 36 × 22 cm., 181 p.

Se descrie mai întii curtea nobiliară din Șercaia, cu toate bunurile mobile și imobile care îi aparțin. Au fost înregistrați 346 iobagi și jeleri cu 505 fii. Averele lor mobilă consta din 125 cai, 999 boi, 409 vaci, 162 juninci, 529 oi, 753 porci, 69 stupi. Sesii populate erau 199 5/12, iar părăsite 26 1/12.

VIII. Porumbacul de Jos, 1766.

Conscriptio seu urbarium Alsó Porumbakiensis, de anno 1766. 34 × 21 cm, 244 p. (lipsesc ultimele foi).

Domeniul Porumbacul de Jos era format din următoarele sate : Porumbacul de Jos, p. 3—67 ; Porumbacul de Sus, p. 67—122 ; Sărata,

p. 122—156 ; Scorei, p. 156—192 ; Ucea de Sus, p. 192—236 ; Corbi, p. 236—244.

Mai întâi se descrie curtea, care cuprinde casele și grădinile, heleșteul de pescuit și povarnița de fiert rachiu.

Se dă apoi conscripția iobagilor, jelerilor și a averii lor, după modelul celorlalte urbarii.

Amănunte interesante se dau asupra morilor, crîșmelor, pămînturilor alodiale, munților, dijmii, censului, sarcinilor iobăgești etc. Sarcinile nu erau identice în toate satele domeniului. În Porumbacul de Jos iobagii trebuiau să servească 3 zile pe săptămîină cu palmele, sau 2 cu boii. Jelerii lucrau 2 zile cu palmele. Censul consta dintr-o găină dată la Crăciun, o oaie cu lapte, o pătură, o cupă de miere și o piele de vulpe. Crîșmăritul era liber atît pentru iobagi, cît și pentru boieri, de la Sfîntul Mihail pînă la Crăciun.

Grănicerii sînt trecuți pe liste aparte. Tot așa boierii, cu iobagii și jelerii lor.

IX. Curtea din Voivodenii Mari, 1772.

Conscriptio domini Nagy Uajdalfalva, de anno 1772. Întocmită de Iosz. Baló de Nagy Bazon și Zacharias Offner, 32 × 21 cm., 816 p.

De acest domeniu aparțineau : Voivodenii Mari, p. 7—64 ; Ludișor, p. 65—145 ; Hurez, p. 147—168 ; Beclean, p. 169—178 ; Voivodenii Mici, p. 179—292 ; Ucea de Sus, p. 239—342 ; Viștea de Jos, p. 343—389 ; Beșimbac, p. 389—469 ; Sîmbăta de Jos, p. 469—481.

Se dă la fiecare sat mai întâi tabloul cu numele și averea mobilă a iobagilor. Pe urmă sînt descrise sesiile iobăgești cu părțile lor. Se înșiră apoi serviciile datorate de iobagi, dijma încasată, censul, morile cu veniturile respective, munții și pădurile, iar la urmă rodnicia pămîntului. În general, iobagii trebuiau să presteze 3 zile pe săptămîină cu palmele (Voivodenii Mari).

În partea a doua a urbariului se descriu porțiunile de sat din Voivodenii Mari și Voivodenii Mici, aparținînd următorilor : Stephanus Enyedi, Nicolas Pálffi, Samuel Enyedi, Iosephus Komarom, Iosephus Thalaba, Stephanus Fogarasi și Dionisius Bánffi.

X. Porumbacul de Jos, 1787 *.

XI. Beclean, 1788.

Urbarium seu conscriptio possessionis fiscalis Bethlen, de anno 1788. Întocmit de Iosephus Beregszászi și Georgius Penzár, 36,5 × 22 cm., 483 p.

Urbariul a fost întocmit după mărturiile următorilor : Gyorgye Koante, Iuon Nyie, Iuon Nodja, Stan Tefflân, Gyorgye Koante, Die Opoicze, Szamoile Siga.

La început se descrie curtea nobiliară, compusă dintr-o casă cu două camere, antreu și cămară de alimente. Toată casa era construită din lemn, iar pe jos era pămînt bătut. În conscripție sînt trecuți 104 iobagi și 9 văduve, avînd împreună 154 fii. Colibași erau 5. Avera mobilă a

tuturor se compunea din 39 cai, 77 boi, 110 vaci, 77 juninci, 121 oi, 66 porci. Sesii locuite erau 96, iar părăsite 10.

Nobil cu moșie era unul singur, avînd 10 $\frac{1}{8}$ sesii, cu 3 jeleri. În sat mai locuiau 8 nobili armaliști și 9 boieri.

Capul familiei avea obligația să lucreze două zile pe săptămînă cu palmele sau una cu boii. Celui care avea mai puțin de o sesie, i se micșorau sarcinile în aceeași proporție. Toți locuitorii făceau o zi de clacă pe an pentru judele satului.

Între Crăciun și Sf. Mihail numai Fiscul avea dreptul să crișmărească, sub pedeapsa confiscării băuturilor și a unei amenzi de 10 fl.

Se dau amănunte asupra censului, dijmei, morilor și pădurilor. La sfîrșit se află a valoroasă listă de prețuri a produselor agricole.

XII. Berivoiul Mic, 1788.

Urbarium seu conscriptio possessionis Kis Berivoi, inclyto in M. Trannie Principatu cottui Fogarasiensi deservientis, de anno 1788. Întocmit de Michaël Szonda și Georgius Szighethi, 36 × 25,5 cm., 173 p.

Martori la întocmirea conscripției au fost: David Rades, David Beleo, Iuon Suvajále, Szamuilla Koszta, David Szuvajále, Rád Moga, Komsa Sufrat și Komsa Kototsa.

Urbariul cuprinde 45 de iobagi, 3 văduve și 4 taxaliști, avînd cu toții 92 de fii. Averea mobilă era formată din 26 cai, 91 boi, 43 vaci, 59 juninci, 435 oi, 95 porci, 3 stupi. Sesii locuite erau 36, iar părăsite 13.

Robota consta din lucrul cu boii, timp de două săptămîni anual, pe seama Fiscului. Se mai făcea o zi de clacă, vara, pentru judele sătesc. Dijma era cea obișnuită. În loc de găină se puteau da 3 xrs. Fiecare gospodărie ducea la curte și cite un car de lemne. Carnea și băuturile alcoolice se puteau vinde fără restricții.

XIII. Breaza, 1788.

Urbarium seu conscriptio totalis possessionis Bráza, inclyto in M. Principatum Trannie, comitatui Fogarasiensi ingremiatae ad fiscale dominium Fogarasiense, deservientis, de anno 1788. Întocmit de Sigismundus Nagy și Augustinus Horváth, 37,5 × 23 cm., 94 p.

Martori au fost: Bukur Szimen, Vaszilie Hásu, Flore Nymerale, Ananii Radu Maru, Vaszilie Szin, Samoile Vulku, Andrae Kaczavéj, Alexandru Gogota și Stenille Manicser.

În sat erau 103 iobagi și 8 văduve, care aveau împreună 151 de fii și frați necăsătoriți. Averea lor consta din 35 cai, 80 boi, 55 vaci, 19 juninci, 703 oi și capre și 49 porci. Sesii locuite erau 50 $\frac{3}{4}$, iar părăsite 15. Obștea dispunea de 20 de munți.

În urbariu se descrie curtea, apoi joagărul, care aducea un venit de 40 Rfl. anual.

Censul se încasa în numerar. Individual trebuia dată cite o găină, dar și aceasta putea fi răscumpărată cu 3 xrs. Vînzarea băuturilor alcoolice era liberă, dar se plăteau 15 Rfl. crișmă seacă.

Iobagii lucrau 4 săptămîni anual pentru Fisc și fiecare gospodărie mai trebuia să transporte un car de lemne la curtea din Făgăraș.

La sfîrșit se dă lista de prețuri și tabloul nominal al boierilor militarizați.

XIV. Dridif, 1788.

Urbarium seu conscriptio possessionis Dridiff, inclyto in M. Principatu Transsilvaniae comitatu Fogarasiensi ingremiatae, ad dominium pure fiscale Fogarasiense deservientis, de anno 1788. Întocmit de Sigismundus Nagy și Daniel Szigethi, 30 × 24,5 cm., 119 p.

Martori: Mihally Hast, Iuon Lungots, Iuon Lungots jun., Dumitru Hast, Iacob Dragus, Alexa Dragus și Radu Nyistor.

Satul cuprindea 22 iobagi și 1 văduvă, cu 34 fii necăsătoriți. Aveau 12 cai, 32 boi, 10 vaci, 3 juninci, 68 oi, 18 porci. Sesii locuite erau $9\frac{3}{4}$, iar părăsite 7.

Censul consta din 3 Rfl. 20 xrs. în locul vacii de lapte și 48 xrs. pentru unt. Se mai dădea o găină de fiecare familie sau suma de $53\frac{1}{2}$ xrs. pentru satul întreg.

Dacă în trecut se dădeau 30 Rfl. drept crîsmă seacă, acum suma a fost micșorată pînă la 10 Rfl. anual. Obligația de transportat trunchiuri de lemn la joagărul de la Breaza putea fi răscumpărată cu 1 Rfl.

Dijma se lua numai din cereale, oile și caprele cu lapte fiind scutite. Se plătea însă după oile sterpe, miei, iezi și porci.

Iobagii erau obligați să lucreze 2 zile pe săptămîină, dar mulți și-au răscumpărat această obligație cu o sumă de bani.

XV. Orașul Făgăraș, 1788.

Urbarium seu conscriptio curiae fiscalis Fogarasiensis, ejusque appertinentiarum internarum et externarum in territorio Fogaras habitatum, colonorum denique ibidem reperebilibum ac sessionum taxalium seu taxari debentium, de anno 1788. Întocmit de Samuel D. Trentini și Ioannes Lutcai, 36,5 × 22 cm., 239 p.

Se descrie așezarea orașului, curtea fiscală cu toate dependențele ei și morile. Urmează apoi numele, starea socială și profesiunea fiecărui locuitor. În total sînt 559 de capi de familie.

XVI. Galați, 1788.

Urbarium seu conscriptio integrae medietatis possessionis Galatz, inclyto in M. Transsilvaniae Principatu, comitatu Fogarasiensi ingremiatae ad dominium fiscale deservientis, de anno 1788. Întocmit de Mihael Szonda și Georgius Szigethi.

Sînt amintiți 45 de iobagi, 4 văduve și 5 taxaliști, care aveau cu toții 65 de fii necăsătoriți. Împreună posedau 20 cai, 54 boi, 37 vaci, 54 juninci, 175 oi, 47 porci și 21 stupi. Sesii locuite erau 34, iar părăsite 2.

XVII. Hurez, 1788.

Urbarium seu conscriptio integrae medietatis possessionis Huréz, inclyto in M. Trannie, Principatu cottui Fogarasiensi ingremiatae, ad fiscale dominium Fogarasiense deservientis, de anno 1788. Întocmit de Michaël Szonda și Georgius Szigethi, 37 × 22,5 cm., 152 p.

Martori : Szamaila Szász, Iuon Latzke, Atyim Drugots, Iuon Márk, Máté Musa, Iov. Márku și Iuon Burlya.

În conscripție sînt înșirați 34 iobagi, 3 văduve și 5 taxaliști, care aveau împreună 51 de fii necăsătoriți. Averea lor mișcătoare consta din 6 cai, 36 boi, 34 vaci, 16 juninci, 2 oi și capre, 18 porci și 3 stupi. Sesii locuite erau 25, iar părăsite 9. Lista boierilor cuprinde 22 de nume.

Se dau amănunte asupra sesiilor iobăgești și a pămîntului alodial.

În trecut satul avea obligația să crîsmărească 60 de urne de vin sau să plătească 15 Rfl. Obligația s-a redus acum la 7 Rfl. 30 xrs. Vînzarea cîrnii era liberă. La sfîrșitul conscripției se găsește lista de prețuri.

XVIII. Ilieni, 1788.

Urbarium seu conscriptio possessionis fiscalis Illyén, de anno 1788. Întocmit de Georgius Szigethi și Iosephus Szilágyi, 37 × 23 cm., 219 p.

Martori : Serban Kornya, Axintye Korsátye, Dumitrás Gizdávú, Pavel Blebe, Bukur Koszta, Vaszilie Czimboj, Iuon Lyánku și Zachí Lyánku.

Tabloul din urbariu cuprinde 22 iobagi, 4 văduve, 1 taxalist și 5 scutiți de servicii, avînd împreună 34 de fii necăsătoriți. Averea lor era formată din 8 cai, 24 boi, 16 vaci, 10 juninci, 34 oi, 28 porci și 1 stup. Sesii locuite erau 19, iar părăsite 20³/₄.

XIX. Mîndra, 1788.

Urbarium seu conscriptio possessionis regio fiscalis Mundra, de anno 1788. Întocmit de Georgius Márkler și Iosephus Szilágyi, 38 × 23,5 cm., 273 p.

În sat erau 38 de iobagi cu 64 de fii necăsătoriți. În total dispuneau de 15 cai, 76 boi, 45 vaci, 42 juninci, 22 oi, 57 porci și 1 stup.

Se descriu amănunțit sesiile iobăgești și locurile alodiale, pădurile și dreptul de vînătoare. Odinioară satul trebuia să crîsmărească 3 vase de vin, dar acum se plătesc 15 Rfl. de crîsmă seacă.

Censul se achită numai în bani : 3 Rfl. 20 xrs. pentru vaca de lapte și 48 xrs. pentru unt. Obligația de a transporta 4 trunchiuri de arbori la joagărul de la Sebeș a fost înlocuită cu plata sumei de 2 Rfl.

XX. Rîușor, 1788.

Urbarium seu concriptio possessionis regio fiscalis Reusor, de anno 1788. Întocmit de Georgius Szigethi și Iosephus Szilágyi, 37 × 23 cm., 379 p.

Concriptia numără 60 de iobagi cu 68 de fii necăsătoriți. Iobagii din sat aveau 48 cai, 96 boi, 61 vaci, 72 juninci, 88 oi și capre, 91 porci și 14 stupi. Sesii populate erau 38, iar părăsite 28.

La început se menționează locurile alodiale, apoi sesiile iobagilor. Se dau amănunte asupra munților și pădurilor și se descriu cele 4 mori de cereale, notându-se și veniturile respective.

Censul consta numai din numerar. În loc de crîsmă seacă, vacă de lapte și unt, obștea achită 17 Rfl. 30 xrs. Obligația de transport a celor 3 trunchiuri la joagărul de la Sebeș a fost înlocuită cu plata sumei de 2 Rfl., iar în loc de găină se dădeau 3 xrs.

XXI. Sevestreni, 1788.

Urbarium seu conscriptio possessionis Szevestreny, inclyto in M. Trannie Cottui Fogarasiensi ingremiatæ, de jure et ab antiquo, ad dominium pure fiscale Fogarasiense deservientis, de anno 1788. Intocmit de Michaël Szonda și Giorgius Szigethi, 35 × 23 cm., 92 p.

Martori: Sandru Láva, Adam Láva, Mihály Toanytyána, Algye Drágos, Mihály Serbán și Pantarin Sztroia.

În sat erau 8 iobagi și 8 văduve, avînd împreună 16 fii necăsătoriți. Avere lor consta din 4 cai, 9 boi, 11 vaci, 11 juninci, 63 oi și capre și 14 porci. Sesii locuite erau 8, iar părăsite 30.

Se descriu sesiile iobăgești, precum și cele care au fost iobăgești, dar acum se aflau în mîinile grănicerilor sau erau acaparate de boieri. În dreptul fiecărei sesii pustii se arată cine o lucra în momentul întocmirii conscripției. Aceștia proveneau din rîndurile iobagilor, boierilor, grănicerilor, nobililor și ofițerilor din regimentul grăniceresc.

În vederea îndeplinirii robotei, fiecare iobag lucra 2 zile pe săptămînă cu palmele sau 1 cu 4 boi. Se mai făcea o zi de clacă anual pentru judele satului.

Dijmă se plătea din toate cerealele. Oile și caprele de lapte erau scutite, în schimb după oile sterpe, miei și iezi se plătea cîte 1 xrs.

Censul consta numai din bani în numerar. În loc de vacă cu lapte, crîsmă seacă, unt, găină și transportul trunchiurilor la joagărul de la Breaza, se plăteau 2 Rfl. 50 xrs.

Conscripția se încheie cu lista de prețuri a produselor celor mai obișnuite pe piața Făgărașului.

XXII. Todirița, 1788. *

XXIII. Voila, 1788.

Urbarium seu conscriptio possessionis Uojla, de anno 1788. Intocmit de Sigismundus Nagy și Daniel Szigethi, 37 × 26 cm., 152 p.

Martori: Vaszilie Streza, Iuon Streza, Iuon Serbán, Iuon Tyerbéka, Iuon Kotuna, Adam Aron, Adam Iván și Gyorgye Boka.

S-au înregistrat aci 19 iobagi cu 22 de fii și 5 văduve. Bunurile mișcătoare ale acestora constau din 15 cai, 15 boi, 22 vaci, 9 juninci, 42 oi și 28 porci. Sesii locuite erau 11½, iar părăsite 11.

Se descrie pământul alodial, sesiile iobăgești, apoi cele 8 mori cu proprietarii și veniturile lor.

Censul era răscumpărat în bani și producea 21 Rfl. 21¹/₂ xrs. Aci se cuprindeau atât vaca de lapte, cât și untul, găina, crișma seacă, precum și obligația de transport a trunchiurilor la joagărul de la Breaza.

Dijma din cereale producea 56 Rfl. 50 xrs., iar cea din animale 2 Rfl. 40 xrs. Robota consta din 2 zile pe săptămână cu palmele, dar a fost apoi redusă la 4 săptămîni pe an. Din răscumpărarea robotei reveneau 12 Rfl.

XXIV. Herseni, 1789.

Urbarium seu conscriptio possessionis fiscalis Herszeny, de anno 1789. Intocmit de Georgius Szigethi și Iosephus Szilágyi, 37 × 23 cm., 314 p.

Martori : Samuelae Remya, Matej Iotu, Tamas Opris, Bukur Csokán, Bukur Kloka, Lazar Puja, Iuon Kirszte și Vona Dobolicza.

Sînt menționați 38 iobagi, 4 văduve și 5 taxaliști, avînd împreună 59 de fii necăsătoriți. Averele lor consta din 30 cai, 81 boi, 39 vaci, 25 juninci, 328 oi, 35 porci și 9 stupi. Sesii locuite erau 32, iar părăsite 26.

La început sînt descrise sesiile colonicale, cu părțile lor componente, apoi iobagii și bunurile lor. Separat sînt amintite sesiile acaparate de boieri. Urmează apoi pădurile alodiale, comunale și colonicale.

Crișmăritul era liber. Censul se realiza numai în numerar. Pentru vaca de lapte, unt și crișma seacă se încasa 15 Rfl. 42 xrs. ; găina era plătită cu 3 xrs. ; obligația de transport a celor 2 trunchiuri la joagărul de la Sebeș se răscumpăra cu 2 Rfl. 30 xrs.

Locuitorii iobagi trebuiau să lucreze 2 zile pe săptămînă în folosul Fiscului.

Cauzele a căror valoare nu depășea 12 Rfl. erau de competența forului de judecată local, compus din judele și jurații satului.

La sfîrșitul urbariului se găsește lista de prețuri.

XXV. Ludișor, 1789.

Urbarium seu conscriptio possessionis inclyto comitatui Fogarasiensi adjacentis, ac ad pure fiscale dominium Fogaras de jure et ab antiquo spectantis, de anno 1789. 36 × 23 cm., 244 p. (ultimele foi lipsă).

Martori : Serbán Vlád, Iuon Komenits, Iszák Iáru, Serbán Feött, Iov Iáru, Nyikulaj Lakatos, Szjmnnyion Vlád, Bucur Trimbizás și Petru Náncs.

La început se dă lista iobagilor, care cuprinde 39 capi de familie, dintre care 5 erau văduve. Se descriu apoi sesiile iobăgești, amintindu-se 32 de sesii pustii.

Se amintesc preoții uniți și neuniți, precum și veniturile stolare.

Sînt înregistrate, apoi, bunurile obștești : munii, pășunile și rîurile. Se dau amănunte asupra celor 2 mori de cereale existente la data respectivă.

Censul consta din obligația fiecărei gospodării de a da o găină la Crăciun. În locul acesteia satul întreg plătea 1 Rfl. 45 xrs. Crîșma seacă aducea Fiscului 15 Rfl.

XXVI. Săsciori, 1789.

Urbarium seu conscriptio possessionis fiscalis Szeszcsor, de anno 1789. Întocmit de Giorgius Szigethi și Iosephus Szilágyi, 38 × 23 cm., 177 p.

Mai întîi sînt menționate sesiile colonicale cu părțile lor componente. Producerea și vînzarea berei era liberă. De asemenea vînzarea cîrnii.

Dreptul de crîșmărit se răscumpăra cu 3 Rfl. Censul mai consta din găina obișnuită, care putea fi răscumpărată cu 3 xrs. În loc de unt se dădea 24 xrs.

Dijmă se lua din cereale. Animalele erau scutite de dijmă, în afară de porci și purcei.

Țăranii iobagi erau obligați să lucreze cu palmele, în folosul Fiscului, cite 2 zile pe săptămînă.

Au fost înscrîși aici 8 iobagi, 3 văduve și un preot, avînd în total 9 fii necăsătoriți. Aceștia aveau 8 cai, 8 boi, 11 vaci, 10 juninci și 18 porci. Sesii locuite erau $3\frac{1}{4}$, iar pustii 2.

XXVII. Veneția de Sus, 1789.

Urbarium possessionis fiscalis Felső Uenicze, de anno 1789. Întocmit de Giorgius Kőkösi și Iosephus Bloz, 38 × 24 cm., 85 p.

Se descrie amănunțit curtea nobiliară, cu clădirile și grădinile care îi aparțin. Construcțiile au fost estimate la 1477 Rfl. 14 xrs. Urmează apoi descrierea povarniței, arătîndu-se și veniturile realizate din arendarea ei.

Conscripția iobagilor și a averii lor se face după aceleași criterii ca și în urbariile precedente.

Se dau amănunte cu privire la moara de cereale, consemnîndu-se cheltuielile și veniturile. De asemenea se amintesc păduile fiscale și pămînturile alodiale.

Vînzarea cîrnii era liberă. Drept cens, fiecare familie trebuia să dea curții cite o găină.

Dijmă se lua atît din cereale, cît și din miei, iezi, purcei și stupi.

Locuitorii trebuiau să presteze 3 zile pe săptămînă cu brațele sau două cu boii. Jelerii lucrau 2 zile pe săptămînă cu palmele sau una cu boii.

Conscripția se încheie cu lista de prețuri a celor mai obișnuite produse (țărănești ¹⁾).

¹⁾ Monedele și măsurile de capacitate amintite aici au următoarele valori: florinul renan (prescurtat Rfl.) avea 60 „kreutzer” (prescurtat xrs.); florinul unguresc este prescurtat fl. Clăia avea conținut diferit, după localitate. În Șercaia avea 18 snopi, în Berivoiul mic, 24 snopi, în Păgăraș, Perșani și Todorița, 25, în Galați, 26, în Hurez 28, în Beclean era de 25 snopi pe pămînt alodial și de 28 de snopi pe cel iobăgesc.

O ciblă era egală cu 4 ferdele. Urna sau vadra avea 8 cupe.

XXVIII. Orașul Făgăraș, 1808.

Urbarium seu conscriptio universorum terrenorum in territorio oppidi fiscalis Fogaras reperibilium, de anno 1808, 36 × 23 cm., 75 p.

Se dau numai numele locuitorilor și întinderea pământului arabil, arătându-se dacă e scutit sau supus la dijmă. Se menționează terenul cîștigat prin defrișare. În total, la data întocmirii urbariului, orașul număra 1821 de capi de familie.

XXIX. Scorei, 1809.

A Szkoréi Ferentz Szkoréi jorzága conscriptioja 1809-ről. (Conscripția moșiei lui Francisc Szkoréi din Scorei, la 1809). Întocmită de Meszlenyi Mihály și Butsi Mihály, 36,5 × 23 cm., 90 p.

Se descrie curtea nobiliară și dependențele, moara, precum și bucățile de pământ din care se compunea moșia.

O CONDICĂ DOMNEASCĂ DIN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI AL XVIII-LEA SCRISĂ ÎN LIMBA TURCĂ, PRIVIND ȚARA ROMÎNEASCĂ

MUSTAFA A. MEHMET

La secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R. P. R. se găsesc printre numeroase materiale orientale și câteva condici domnești, cuprinzând copiile diferitelor cereri, rapoarte ș. a. adresate Porții de către voievozii Principatelor Romîne, mai ales din perioada domniilor fanariote.

Condica pe care o prezentăm datează de pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și conține corespondența voievodului Mihail Suțu, din timpul celei de a doua domnii în Țara Romînească (1791—1793), precum și a urmașului său Alexandru Moruzi (1793—1796). În ea se află și piese, după toate probabilitățile, aparținînd perioadei domniei lui Nicolai Mavrogheni (1786—1788). Această condică, precum și o altă colecție de firmane și de diverse alte porunci adresate voievodului Moldovei Alexandru Ipsilanti între anii 1786—1787, au fost achiziționate la Biblioteca Academiei R. P. R. în anul 1954 (Achiziții noi nr. 53, cota 342).

Condica de care ne ocupăm are formatul 90×8 cm. Ea conține 32 de foi groase și semilucioase, învelite cu o copertă ornamentată, în mare parte deteriorată. Hîrtia conține filigrane din care se poate constata că este de proveniență europeană. Documentele încep de la pagina doi și continuă pînă la foaia din mijloc, cu spații libere chiar și pînă la o pagină sau două. În jumătatea a doua foile condicii sînt nescrise; doar pe antepenultima pagină se află un singur document.

De relevat că documentele, respectiv copiile documentelor cuprinse în această condică, sînt scrise în limba turcă cu caractere arabe, ceea ce constituie un fenomen rar întîlnit printre condicele domnești, indiferent din ce secol ar fi ele. Scrisul este de tipul *rik'a*, un scris mărunt dar citet, păstrîndu-și încă luciul caracteristic. Numerotația documentelor apare însă în cifrele 1, 2, 3 etc. și nu în cele arabe propriu-zise.

Condica conține în total 44 de documente din cele mai diverse domenii, ceea ce rezultă de altfel din însăși natura acestei condici, ea fiind o condică de corespondență, precum și din diversitatea relațiilor voievozilor țărilor romîne cu Imperiul Otoman. Faptul că documentele sînt

copii și nu originale reiese chiar din titlurile lor unde se precizează că este vorba de copii (suret). Afară de aceasta ele nu au sigilii și nici semnături.

Lipsa cea mai mare a acestor documente constă în aceea că, afară de unul singur, în care este menționată data de 25 martie 1792 (doc. nr. 2), restul, nu sînt dateate și nici numele voievodului emitent nu este amintit. Numai documentul nr. 21 are specificații ca: „actualul nostru voievod Nicolai” sau „fostul nostru voievod Alexandru-bei”, referindu-se probabil la Nicolai Mavrogheni care a domnit în Țara Românească între anii 1786—1788 și la Alexandru Ipsilanti care a domnit și mai înainte (1774—1782). Tocmai de aceea, am socotit că acest document datează de pe vremea lui Nicolai Mavrogheni pe care boierii, în memoriul lor prezentat la Poartă, îl considerau drept voievodul lor de atunci, iar pe Alexandru (Ipsilanti) ca fostul lor voievod.

Caracterul condicii, de a fi o condică de expediție, implică și varietatea categoriilor de documente cuprinse în ea, ca de pildă: *arz* (cerere, raport), *takrir* (memoriu, scrisoare, raport), *mahzar* (raport, petiție, jalbă), *senet* (act, răvaș, chitanță), *temessük* (act, chitanță), *kaime* (scrisoare) și *tezkere* = *tezkiye* (act oficial, dovadă)¹⁾.

Documentele, respectiv copiile documentelor, expediate la Poartă îmbrățișează totodată domenii foarte variate, ilustrind diversitatea aspectelor relațiilor Principatelor Romîne și a voievozilor lor cu Imperiul Otoman. Tocmai din cauza diversității conținutului acestor documente, este greu să se facă gruparea lor pe probleme. Cu toate acestea vom încerca să le prezentăm, grupîndu-le după conținutul lor, mai ales acolo unde o va permite numărul documentelor referitoare la o anumită problemă.

În această ordine de idei trebuie amintit, în primul rînd, că o bună parte din cele 44 de documente cuprinse în condică sînt de natură economico-comercială privind îndeosebi achiziționarea forțată și trimiterea de cereale și animale, mai ales oi, din Țara Românească la Poartă, precum și la toate probleme care se iveau în legătură cu ele, în special la politica excesivă a Imperiului Otoman de a scoate din țară bogățiile naturale, ceea ce ducea la completa sărăcire a populației. (Doc. nr. 1—13 și 16—18).

Un raport se referă la condițiile comerțului de sare din Moldova și Țara Românească insistîndu-se ca, potrivit tradiției, să se interzică pătrunderea negustorilor de sare din Moldova la vest de Brăila, precum și trecerea celor din Țara Românească dincolo de acest oraș (Doc. nr. 19).

Într-un document se amintește de relațiile comerciale romîno-polone în acele vremuri, căci voievodul se plinge de negustorii poloni care se eschivau de la plata obligațiilor comerciale, călcînd clauzele tratatului (Doc. nr. 43).

Cîteva dintre ele au în vedere respectarea regulamentului (*nizam*) ca în Țara Românească, exceptînd pe negustorii anume însărcinați, ziși capanlîi²⁾, fermanlîi (cu firman) sau defterlîi (cu zapise), să nu calce nici un străin din restul Imperiului Otoman (Doc. nr. 14—15). Unele docu-

¹⁾ Pentru aceste categorii de documente turcești vezi mai departe doc. nr. 1, 2, 5, 7 ș.a.

²⁾ Negustori din Kapan (hală), adică cei care erau însărcinați cu aprovizionarea piețelor Constantinopolului. Termenul a intrat și în limba romînă (Cf. L. Șăineanu, *Elemente turcești în limba romînă*, Buc., 1885, p. 668/23).

mente se referă la necesitatea de a se repara o serie de locuri de popas (*menzil*), aflate în dreapta Dunării în drumul de la Constantinopol spre Hotin, Oceacov sau Bender, pentru a se evita abaterile prin țările române ale diferiților demnitari otomani care se deplasau dintr-o parte în alta (Doc. nr. 23—24).

Se cerea, de asemenea, să se asigure paza malurilor Dunării ca să nu se repete pătrunderea răufăcătorilor în interiorul Țării Românești (Doc. nr. 27).

Prin câteva rapoarte se insistă pe lângă Poartă ca să se ia măsuri împotriva abuzurilor unor demnitari din sudul Dunării (Rusciuc, Silistra ș. a.), față de raiaua din Țara Românească (Eflak), care treceau dincolo de Dunăre ca să-și asigure cele necesare traiului lor după ce, în prealabil, își achitau obligațiile lor către domnie (Doc. nr. 25, 26).

Printr-o scrisoare noul domn Alexandru Moruzi (?) (1793 — 1796), cedează miriei (Statului otoman) o sumă oarecare de bani (128 pungi = kise de akce), reprezentând încasările efectuate de fostul voievod (Mihail Suțu?), sumă pe care acesta din urmă nu voia s-o recunoască după mazilire (Doc. nr. 20). Printr-un alt memoriu boierii caimacami și episcopii raportează despre neregulile vistieriei din timpul lui Alexandru-bei (Ipsilanti?), cerînd ca reținerile făcute de acesta privind soldații boierilor să fie luate de la fostul voievod și predate noului domnitor (Doc. nr. 21).

După toate indiciile din mahzar rezultă că acesta datează din perioada începutului domniei lui Nicolai Mavrogheni în Țara Românească (1786—1788), putînd fi scris de boieri chiar și înainte de venirea acestuia în țară, cînd ei avuseseră posibilitatea să cerceteze actele vistieriei în calitatea lor de caimacami și să descopere neregulile săvîrșite de voievodul Alexandru Ipsilanti.

Un raport are conținut politic referindu-se la războiul ruso-austro-turc dintre anii 1787 — 1791 (Doc. nr. 44). Aici se analizează trecerea voievodului, care trebuie să fie Nicolai Mavrogheni (1786—1788), din sudul Dunării, de la Șistov, în nordul ei, la Zimnicea, pentru a duce propagandă în favoarea Imperiului Otoman și pentru a încuraja raiaua din Țara Românească.

Aceste evenimente nu se puteau întîmpla decît în perioada cînd Țara Românească era ocupată de trupele austriece. Pe de altă parte, este cunoscut și rolul lui Nicolai Mavrogheni, ca partizan al Imperiului Otoman, în timpul acestui război.

Prin câteva scrisori se cere eliberarea unor prizonieri valahi aflați în mîinile locuitorilor din Rumelia (Doc. nr. 28, 29).

Un raport se referă la trimiterea de șoimi la Poartă, conform unei vechi tradiții (Doc. nr. 32), iar prin alte două rapoarte se solicită asigurarea transportului unor produse ca: orez, cafea, săpun ș. a. de la Constantinopol la curtea domnească (Doc. nr. 41, 42).

Deși, afară de un singur document, ele nu sînt datate și nu au menționate nici numele voievozilor care le-au emis, totuși, documentele cuprinse în această condică oglindesc caracterul și diversitatea relațiilor Țării Românești cu Poarta imediat după războiul ruso-austro-turc dintre

anii 1787—1791, care s-a terminat prin pacea de la Șiștov (1791), încheiată între Imperiul Otoman și Austria și prin cea de la Iași, încheiată între Rusia și Turcia la începutul anului 1792, ca urmare a armistițiului de la Galați (1791).

Este știut că acest război a însemnat o nouă înfrângere a Imperiului Otoman în fața puterilor europene, determinând, după pacea de la Kiu-ciuk-Kainardji (1774), o nouă slăbire a dominației otomane asupra țărilor române. Tocmai, ca urmare a acestui război, Principatele dunărene capătă mai multă libertate de comerț cu alte state, iar relațiile comerciale dintre țările române și Poartă încep să ia tot mai mult caracterul unor relații bănești, trimișii Porții otomane fiind nevoiți să achiziționeze vite, cereale ș. a. în condițiuni de tocmeală, fapt oglindit și în unele documente din condica prezentată.

Pe de altă parte se constată că Poarta răspundea pozitiv la cererile și plingerile domnului față de abuzurile diferiților negustori din Constantinopol. De pildă, voievodul se plînge împotriva negustorilor capanlii, care cumpărau untul de la negustorii băștinași cu 12 parale ocaua, nerespectînd obiceiul că prețul untului în Țara Românească se fixează, în mod obișnuit, după prețul în vigoare în sudul Dunării, la Silistra (Doc. nr. 9). În felul acesta negustorii capanlii sînt nevoiți să încheie un act oficial cu domnul, fixîndu-se la 18 parale ocaua de unt, prețul curent cu care-l vindea raiaua (Doc. nr. 10).

Din analiza documentelor reiese că imediat după război (1787—1791), care pricinuisе nenumărate pierderi materiale Principatelor dunărene, apăruse în Țara Românească o mare criză de oi și vite, iar iarna anului 1791—1792 fusese grea și lungă, ceea ce determinase ca multe vite să piară din cauza lipsei de nutreț.

Criza de semințe cerealiere și lipsa de vite îi obligaseră pe țărani ca în anul 1792 să facă agricultură redusă. Pe deasupra, anul 1792 fusese un an secetos, însoțit și de năvălirea lăcustelor (Doc. nr. 8).

Toate acestea determină pe voievodul Mihail Suțu (1791—1793), pe boieri, pe episcopi și pe mitropolit să facă demersuri repetate la Poartă în vederea reducerii în acel an a achiziționării de oi din Țara Românească, precum și în vederea scăderii cantităților de zaherele cerute pentru Constantinopol.

Astfel, primul document din condică arată că domnul și boierii, în urma constatărilor făcute și de gelepii (negustorii) însărcinați cu achiziționarea de oi, au scris memorii speciale la Poartă cerînd ca în anul 1792 voievodul să nu permită să se scoată din țară mai mult de 70.000 de oi, căci altfel „raiaua — scria el — va rămîne fără [oi de] prăsilă, iar pentru țară va fi tiranie totală”. Din actele de angajament încheiate între gelepi și domn reiese nu numai faptul că oile erau puține, dar și scumpe, o oaie vînzîndu-se cu 5 groși sau 5 groși și jumătate (Doc. nr. 1—3).

Totuși, dat fiind condițiile dominației otomane și ale menținerii în mare măsură a monopolului turcesc asupra comerțului țărilor române, numărul oilor care urmau să fie achiziționate în acel an se ridica la 90.000 de capete, trimiterea lor fiind eșalonată în trei rate (Doc. nr. 6).

În legătură cu comerțul de oi trebuie amintiți și negustorii achiziționari ziși gelepi, care sînt considerați, în rapoartele voievodului, ca „o ceață deja stabilă” în Țara Românească, pînă și obligațiile lor ca : *djizia*, *ispendje* ș. a. fiind trecute în contul haraciului țării (Doc. nr. 5).

Tocmai pe aceste considerente o serie de cereri, din prezenta condică, se referă la asigurarea călătoriei acestor gelepi, din țară pînă la Constantinopol, fără a fi impuși la plata diferitelor taxe și impozite ca : *djizie* (capitație), *ispendje* ș. a. Plata *djiziei* și a *ispendjei* de către acești negustori, ziși gelepi, arată că ei, în cea mai mare parte, erau dintre elementele nemulsumane din Imperiul Otoman, deoarece taxele de mai sus se percepeau numai de la supușii nemulsumani ai acestui stat.

Presiunea exercitată de Poartă era deosebit de puternică și în ceea ce privește asigurarea procurării de zaherea pentru Constantinopol, unde se trimeteau anual sute de mii și milioane de kg. de cereale, țările romîne fiind considerate ca „grinare ale Porții” (Kiler-i amire). De pildă, în anul 1792 se cerea ca din recolta acelei veri (memoriul voievodului este scris cînd grîul se afla încă în spic, deci înainte de iulie) să se procure și să se expedieze 150.000 de kile¹) de zaherea (Doc. nr. 8). Din rapoartele anterioare se constată că pînă atunci fuseseră pregătite cca. 100.000 de kile de zaherele.

Această cerere a Porții coincidea tocmai cu un an de agricultură redusă, de secetă și de năvălire a lăcustelor, an în care se întinsese și o ciumă nimicitoare. De aceea voievodul Mihail Suțu scrie o scrisoare către Poartă arătînd situația jalnică a țării și cerînd să se reducă ceva din această cantitate de zaherea, procurarea ei fiind socotită ca imposibilă. Se observă totuși, din alte documente, că se expediau mereu cantități însemnate de cereale la Constantinopol, mai cu seamă prin porturile : Silistra, Brăila și Rusciuc (Doc. nr. 7, 11—13, 16, 17 ș. a.). Din documentul nr. 17 reiese, printre altele, că pînă în luna decembrie a anului 1792 se procuraseră și se expediaseră cca. 266.554 kile de zaherele (cca. 7.535,4 tone), ceea ce reprezintă, fără îndoială, o cantitate imensă față de recolta scăzută de atunci.

Din documentele cuprinse în condica pe care o prezentăm reiese că asigurarea procurării de zaherea și de vite constituia una din clauzele și condițiile esențiale ale numirii unui voievod în țările romîne. Tocmai datorită acestui fapt unii voievozi foloseau toate mijloacele posibile pentru a face față cererilor Porții otomane, spre a se menține la domnie. În ceea ce-l privește pe Mihail Suțu, el fusese chiar distins de către sultan, în anul 1792, cu firman și cu diferite daruri, pentru zelul lui deosebit.

Un loc important în această condică de documente îl ocupă și regulamentul stabilit între Mihail Suțu și Poartă cu privire la persoanele străine care aveau dreptul să intre în Țara Românească, cu diferite misiuni. El se plînge de demnitarilor din sudul Dunării care săvîrșeau abuzuri, trimițînd în Țara Românească negustori fără firman, deși erau „însărcinați ca să nu intre nimeni în Valahia, afară de negustorii : kapanlii.

¹) 1 kilă = 18—22 ocale, 1 oca = 1,285 kg., deci 150.000 de kile = cca. 4.240,5 tone.

firmanlii și defterlii și să respecte în permanență nizamul dat tuturor“ (Doc. nr. 14). Se cereau de la poartă chiar și liste cu numele negustorilor kapanlii, specificându-se totodată și condițiile de negoț ale acestora, sub pretextul că de la predecesorii lor și pînă la ei numele negustorilor menționați în condici sufereau unele modificări (Doc. nr. 15).

Interdicția de a călca pe pămîntul Țării Românești era valabilă și pentru diferiți demnitari care plecau de la Constantinopol spre Hotin, Bender, Oceacov sau Moldova și invers.

Domnii se plîngeau la Poartă împotriva celor care, abătîndu-se din drumul lor, călcau pe pămîntul Țării Românești, căci provocau pagube raielei și boierilor (Doc. nr. 23), sau lua măsuri preventive cerînd din timp ca să se precizeze calea pe care trebuiau s-o urmeze acești demnitari în eventualele lor călătorii dintr-un loc în altul (Doc. nr. 24).

Acest regulament constituie de fapt primii pași în emanciparea țărilor romine de sub dominația otomană asigurîndu-se tot mai mult autonomia lor internă, lucru favorizat și de înfrîngerile militare ale Imperiului Otoman de către Rusia și Austria. Pe de altă parte acest regulament slăbea monopolul turcesc asupra comerțului Principatelor dunărene, contribuind în schimb la dezvoltarea comerțului intern, precum și la intensificarea relațiilor comerciale cu alte state europene.

Tot din documentele cuprinse în condica prezentată se mai constată că voievozii romîni căutau să asigure menținerea, în cetățile învecinate, a unor comandanți turci cu care ei aveau relații bune, făcînd chiar și demersurile necesare în această privință (Doc. nr. 33).

De asemenea, acordarea anumitor privilegii pentru fiii voievozilor, precum și pentru o parte a boierilor, cei mai apropiați de domn, constituia una din condițiile principale care se prevedea în momentul numirii voievodului (vezi Doc. nr. 36), iar acordarea de privilegii de către Poartă, pentru fiii reprezentanților diplomați ai domnilor romîni la Constantinopol (Kapuکهاہیہ) devenise deja o tradiție și ca atare fiecare voievod intervenea pentru obținerea lor cît mai grabnică (Doc. nr. 37).

După această sumară prezentare dăm, în anexă, textele în traducere ale unora din documentele cuprinse în condica domnească, scrisă în limba turcă.

ANEXE

Document nr. 1

(1792)

COPIA SCRISORII (KAIME)¹⁾ CU PRIVIRE LA OILE CE SE TRIMIT ÎN MOD OBIȘNUIT, ÎN FIECARE AN, DIN ȚARA VALAHIA (EFLAK) LA POARTĂ-FERICIRII

1. — În anul acesta binecuvîntat, fiind evidentă criza și lipsa de oi, care se achiziționează din trecut, din țara Valahia, pentru întreținerea locuitorilor Porții-fericirii,

avînd în vedere faptul că dacă, în felul acesta, se va permite achiziționarea de oi peste posibilitățile de suportare ale țării, aceasta va duce din ce în ce mai mult la lipsa de oi, căci raiau va rămîne fără oi de prăsilă,

¹⁾ Kaime = lettre, billet, note écrite, mémoire (cf. Bianchi-Kieffer, *Dictionnaire turc-français*, Paris, 1850, vol. II, p. 431—432).

și, gîndindu-se la faptul că suveranul (tadjdar) țării să nu rămînă fără oi, căci ele constituie principalul capital de negoț și de cîștig al raiei sărace,

mitropolitul țării, episcopii și boierii mai mari au scris și au prezentat supusului de mine¹⁾ un memoriu (takrir)²⁾ în formă de arzumahzar³⁾, rugîndu-mă să solicit ca în anul acesta binecuvîntat să se permită procurarea numai a șaptezeci de mii de capete de oi mari.

Afară de aceasta și cei din ceata de gelepi⁴⁾, care se află aici însărcinați pentru achiziționare, mergînd în toate tirgurile și în toate părțile țării, mi-au scris și ei confir-mînd că în raport cu oile existente, după ce s-a achiziționat pînă acum așa cum se cuvenea, țara nu va putea suporta, de astă dată, achiziționarea peste numărul de oi arătat mai sus.

De aceea, socotind că numărul oilor existente în țară se va împuțina foarte mult și luînd cunoștință de faptul că dacă în anul acesta sînt se va permite achiziționarea de peste șaptezeci de mii de oi raiaua va rămîne fără [oi de] prăsilă iar pentru țară va fi tiranie totală se face cunoscut în scris că :

— Am început îndată, cu ajutorul cetei de gelepi, și grăbim, stringerea celor șaptezeci de mii de oi mari, menționate mai sus, mai ales că a sosit și timpul de achiziționare.

— Totodată, conform obiceiului și potrivit misiunii și îndatoririi mele umile, voi depune eforturi ca numărul de oi mai sus menționat să fie scos la timp din țară, după 15 august, împărțindu-se în trei turme (Kol). De asemenea, cei din ceata de gelepi și-au luat angajamentul ca, după procurarea celui număr de oi, să le scoată din țară și să le ducă la Poarta-fericirii la timpul stabilit.

— De la conducătorul (serkiare) celor de mai sus a fost luat actul sigilat și iscălit [în acest sens] și trimis supușilor mei kapukethudale⁵⁾, spre a fi prezentat la tronul-fericirii împreună cu originalul și traducerea mai susmenționatului arzumahzar, prezentat în numele întregii țări, supusului de mine.

Document nr. 7

(1792)

COPIA ACTULUI (TEMESSÜK⁶⁾) LUAT DELA CEI DIN CEATA DE GELEPI ÎNSĂRCINAȚI PENTRU ACHIZIȚIONARE DE OI

2. — Avînd în vedere că de data aceasta este criză de oi, care se achiziționează din țara Valahia pentru întreținerea locuitorilor Porții-fericirii,

ținînd cont de faptul că este evident și cunoscut că, în anul acesta sînt, țara nu are, în mod categoric, posibilitatea să suporte ca să se achiziționeze mai mult de șaptezeci de mii de oi mari

și luîndu-mi sarcina că de data aceasta se va achiziționa din țara Valahia numai 70.000 de capete de oi și că, potrivit obiceiului, voi scoate aceste oi din țară, împărțindu-le în trei turme, spre a le duce la timp la Poarta-fericirii,

am scris, am sigilat și am semnat această hirtie pentru următoarele :

— Toată ceata de gelepi însărcinată în această privință va acționa potrivit regula-mentului, lăudabil întocmit în acest sens de către actualul hașmetli⁷⁾ voievod al Valahiei⁸⁾,

¹⁾ Este vorba de Mihail Suțu, voievodul Țării Românești, între anii 1791-1793, întrucît documentul următor (nr. 2) conține data de 25 martie 1792.

²⁾ Takrir = rapport, relation, exposé, note, memoire officiel (cf. Bianchi, *op. cit.*, vol. I, p. 523).

³⁾ Arzumahzar = expunere, raport, memoriu, petiție. Aici în sens de jalbă colectivă. Cuvîntul arzumahzar a intrat în limba romînă sub formele: arzaggar, arzumaggar, argimagzariu (cf. L. Șăineanu, *Elemente turcești în limba romînă*, Buc., 1885, p. 655/10).

⁴⁾ Gelep = neguțător străin, în special neguțător de vite. A intrat și în limba romînă sub forma de gelep sau gealep (cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 691/46).

⁵⁾ Kapukethuda a intrat și în limba romînă sub formele: capichihăea, capuchihaiu = odinioară agentul sau reprezentantul domnilor romîni pe lîngă Poartă (cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 668/23).

⁶⁾ Temessük = billet, quittance (cf. Bianchi, *op. cit.*, vol. I, p. 541). Acest cuvînt a intrat în limba romînă sub forma de temasuc = învoială reciprocă (cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 243/105).

⁷⁾ Hașmetlü, hașmetli = plin de magnificență, de majesté, majestueux (cf. Bianchi, *op. cit.*, vol. I, p. 700).

⁸⁾ Mihail Suțu (1791—1793).

— Achiziționind toate oile menționate, ne vom strădui și vom avea grija cuvenită ca ele să fie împărțite în trei turme și pornind din țară după 15 august să ajungem și să intrăm la timp la Poarta-Halifatului (Constantinopol).

— Declar că sint¹⁾ garant (Kefil) pentru fiecare [om din ceată], deoarece s-a luat de la fiecare actul (senet)²⁾ necesar de înțelegere și angajament și ei au fost făcuți dependenți unul de altul, prin garanție reciprocă, în sensul că se vor feri de atitudini și comportări potrivnice.

Fiind nevoie ca cele spuse să fie trecute într-un senet s-a scris această hirtie (Kiagit) sigilată și semnată de mine.

S-a scris la 25 martie al anului 1792 după Isus (Iseviye).

Semnătură

Sigiliu

Document nr. 5

(în jurul anului 1792)

COPIA SCRISORII PRIN CARE SE SOLICITĂ EMITEREA UNEI PORUNCI
ÎNALTE ȘI ILUSTRE PENTRU CA CEATA MAI SUS-ARĂTATĂ (GELEPII)
SĂ NU FIE PERSECUTATĂ PRIN CERERE DE GIZIE³⁾

5. — Cei din ceata de gelepi, care duc oi, în fiecare an, din Valahia, spre a fi vindute la Poarta-fericirii pentru slujitorii lui Allah, sint considerați ca o ceată stabilă în țara mai sus-menționată. De aceea giziaua lor fiind percepută de către voievozii valahii, se înglobează în giziaua Valahiei. Ocupându-se pentru deservirea slujitorilor lui Allah, celor mai sus-amintiți, li se dau din partea voievozilor teșkerele⁴⁾ sigilate pentru ca ei să nu fie persecutați, fie în drum, fie la Poarta-fericirii, prin cerere de gizie. Regulamentul mai sus-arătat era apărât și respectat încă din trecut. Totuși, mai înainte, cei din ceata de gelepi, ducind oi din țara mai sus-arătată, cind s-au ridicat și au pornit din nou în partea aceea (spre Valahia), pentru a sluji mai departe, au fost reținuți de către supușii giziedari⁵⁾ care îi jignesc mereu nerespectind actele (tezkere) care se află la ei (la gelepi), date de voievodul Valahiei⁶⁾.

De aceea se cere emiterea unei înalte porunci pentru ca, așa cum se arată în conținutul tezkerelei de divan și a înaltei porunci de recomandare date cu ocazia ivirii unor astfel de întâmplări în trecut, să fie luate actele de gizie ale acelora cărora, împotriva obiceiului din trecut, li s-au dat hirtii de gizie, deși aveau la ei tezkerele [domnești], iar banii dați de ei să li se înapoieze și pentru ca de azi înainte să nu se permită astfel de procedee.

¹⁾ Este vorba de conducătorul sau șeful cetei de negustori gelepi.

²⁾ Senet = acte, pièce autentique ou officielle (cf. Bianchi, *op. cit.*, vol. I, p. 1059). În limba română sinet = chitanță, răvaș, act (cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 232/94).

³⁾ Djizie = tribut, impozit de capitație care se percepea de la supușii nemusulmani ai Imperiului Otoman. Djizia se percepea de la bărbații (creștini) majori și capabili de muncă. Nu se percepea de la femei, minori, infirmi, săraci, sclavi ș.a. Pentru unele detalii cf. și *Encyclopedie de l'Islam*, Leyde, 1913, vol. I, p. 1082—1083 și *Islam Anşiklopedisi*, Istanbul, 1944, fasc. 23, p. 199—201 (art. Cizye).

⁴⁾ Tezkere = billet, obligation par écrit, récépissé, quitance (cf. Bianchi, *op. cit.*, vol. I, p. 476). În limba română a intrat sub formă de teșcherea, tașchera (cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 244/106).

⁵⁾ Cei însărcinați cu incasarea giziei (capitației).

⁶⁾ M. Suṭu, 1791—1793.

⁷⁾ Arz = action de se présenter, action de présenter à quelqu'un, exposition, présentation (cf. Bianchi, *op. cit.*, vol. II, p. 247); expunere, memoriu, raport (Cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 655/10).

Document nr. 7

(in jurul anului 1792)

COPIA ARZULUI CU PRIVIRE LA NECESITATEA EMITERII UNOR PORUNCI,
ADRESATE CELOR CARE VOR TREBUI SĂ PRIMEASCĂ DIFERITE
ZAHERELE PREGĂTITE

Supusul voievod al Valahiei ¹⁾, din zahereaua pentru achiziționarea căreia am fost însărcinat, am pregătit, de astă dată, patruzeci de mii de kile spre a fi păstrate la Silistra și patruzeci de mii de kile la Brăila, iar cincispezece mii de kile de orz am pus spre păstrate în depozitul pregătit la Rusciuc. De asemenea, restul de orz și făină pregătite sint pe cale de a fi completate la Condruz (?).

Tot în curs de pregătire se află la Brăila și prepararea a trei mii cinci sute de cintare ²⁾ de pesmeși (peksimet) pentru care s-a dat ferman.

De aceea am scris aceasta cerind să se emită două înalte porunci către intendentul de hambare de Rusciuc și Silistra precum și către naziragaua ³⁾ de Brăila, ca să ia în primire zahereaua mai sus arătată.

Document nr. 8

(in jurul anului 1792)

COPIA SCRISORII SCRISĂ CU OCAZIA SOLICITĂRII DE A SCĂDEA CEVA
DIN ZAHEREA PREGĂTITĂ

8. — Am primit înalta poruncă pentru ca din recolta acestui an binecuvîntat să string și să pregătesc din țara Valahia una sută mii kile de griu ca să fie transportate la cutare melă și să pun la cutare hambar cincizeci de mii de kile de griu-cîrnău ⁴⁾ pentru a se trimite la Poarta-fecierii.

Primind în mină mărteful și ilustrul ferman împodobit, emis în privința aceea, respect angajamentele care mi se cuvin. De asemenea, respect toate cele ce cad în sarcina supunerii mele și în special, în privința acestor zaherele, realizarea și îndeplinirea iradelei ⁵⁾ [padişahului] face parte din obligațiunile mele de supunere.

Pentru îndeplinirea totală a acestei sarcini s-ar putea pune în mod deschis toată strădania și toate forțele posibile, numai că așa cum s-a descris și s-a arătat în mod detaliat la picioarele tronului, mai înainte de aceasta, din cauza secetei, care a cuprins țara de cîțiva ani încoace, s-a produs criză de sămînță ceea ce a slăbit, a împiedicat și a făcut cu neputință strădania raiei ⁶⁾ de a cultiva cereale potrivit obiceiului lor.

Din această cauză, neavînd putere să facă agricultură în măsură mare, ei s-au mulțumit s-o facă numai cu sămînța găsită la îndemîna lor.

Prin voința lui Allah, în cursul acestui an, datorită prelungirii unei ierni aspre, cea mai mare parte a animalelor au pierit de foame, din lipsă de nutreț și au pierit din pricina frigului. De asemenea și cele care au supraviețuit fiind foarte slabe [raiaua] n-a putut să semene griu în timpul primăverii, așa cum obișnuia. Ei s-au întovărășit și au arat superficial, făcînd agricultură redusă. Afară de aceasta în unele locuri sănătoase pentru cultura cerealelor au apărut lăcustele, iar în alte locuri a apărut la spic un fel de gîndac care a devenit o pacoste pentru boabele de cereale. Afară de criza din agricultură se întrezărește și un fel de foamete. De aceea referitor la înalta voință de a se pregăti și de a se scoate din țară cele o sută de mii de kile de griu și cincizeci de mii de kile de griu-cîrnău am scris aceasta solicitînd ca, pregătirea și scoaterea lor fiind imposibilă, să se acorde înalta poruncă de învoire spre a se scădea ceva din ele.

¹⁾ M. Suțu.

²⁾ 1 cintar = 44 oca, iar 1 oca = cca. 1.285 kg. sau 400 drahme.

³⁾ Nazir = comandant, supraveghetor, intendent. „Comandantul cetăților turcești Brăila, Kilia, Vidin”, „mai-mare peste vîtafii plaiurilor”, „inspector, supraveghetor” (cf. L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, Buc., 1900, vol. II, p. 271).

⁴⁾ În text „Kirmo-hintasi” ceea ce înseamnă „griu-cîrnău” (cf. Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, Buc., 1906, p. 116).

⁵⁾ Iradea = poruncă, voință.

⁶⁾ Raia = supus, populație: aci cu sens de țărani. Prin extindere raia se referă la pătura de jos (musulmani și nemusulmani) din cadrul statului otoman.

Document nr. 9

(în jurul anului 1792)

COPIA HÎRTIEI (KIAGÎT) SCRISĂ CU OCAZIA SOLICITĂRII DE A SE EMITE UNELE PORUNCI CA SĂ NU SE CEARĂ SEU ȘI UNT SUB PREȚUL FIXAT LA SILISTRA PENTRU CA SĂRACII SĂ NU FIE PĂGUBIȚI

9. — Prețul seului și untului procurate din țara Valahia fixându-se de obicei după prețul stabilit la Silistra, în anul acesta binecuvîntat, potrivit înalțelor porunci emise, pentru Silistra prețul fiecărei ocale din grăsimile mai sus-amintite, s-a stabilit la douăzeci de parale¹⁾.

Totuși, negușorii care vin în părțile Valahiei le procură sub preț, socotindu-le, neguștorilor de unt din Valahia, cu douăsprezece parale [ocaul].

De aceea să se emită două înalte porunci, una adresată kadiului de Silistra și alta supusului voievod al Valahiei²⁾, prin care să ni se facă cunoscut situația și să se ceară ca [acei neguștori] să se ferească de a păgubi pe săraci prin procurarea untului sub preț și prin nerespectarea înaltei porunci emisă mai înainte în privința prețului.

Document nr. 12

(în jurul anului 1792)

COPIA RAPORTULUI CUPRINZÎND CANTITATEA DE ZAHAREA CARE ÎN CURÎND VA FI ÎNCĂRCATĂ ÎN CORĂBII

Potrivit însărcinării sale pentru zaharea, actualul voievod³⁾ supus al Valahiei scrie că în afară de faptul că a transportat orzul⁴⁾ el va mai încărca în corăbii și va transporta în portul...⁵⁾ încă cincizeci și șapte de mii patru sute zece kile de griu pină la începutul lunii mai [1793].

Document nr. 14

(în jurul anului 1792)

COPIA HÎRTIEI CUPRINZÎND RUGĂMINTEA DE A SE ACORDA O ÎNALTĂ SCRISOARE (MEKTUB) PENTRU CA, AFARĂ DE NEGUSTORII KAPANLII, FIRMANLII ȘI DEFTERLII⁶⁾, SĂ NU ÎNTRE NIMENI ÎN VALAHIA

Deși potrivit înalțelor și impodobitelor porunci emise prin hatt-i humaiunuri agalele ofițeri de ieniceri și alții, aflați pe malurile Dunării, erau însărcinați ca să nu între nimeni în Valahia, afară de negustorii de kapan cu firman și cu defter, ca să respecte în permanență nizamul dat tuturor și ca să se ferească de a acționa împotriva, totuși, s-a constatat că actualul aga de Nicopole, contrar hattîșerifurilor (hattut-u-șerif) și a înaltei iradea, călcînd nizamul, a început să ia o atitudine ostilă față de acesta, dînd invoice, să intre în interiorul Valahiei, multor indivizi care nu au firman sau defter.

De aceea solicit acordarea unei înalte scrisori necesare cu privire la aceea ca de azi înainte, el să se ferească de la astfel de atitudini.

Document nr. 15

(în jurul anului 1792)

COPIA HÎRTIEI CUPRINZÎND RUGĂMINTEA DE A SE ACORDA O PORUNCĂ ILUSTRĂ ÎN CARE SĂ SE ARATE CONDIȚIILE DE NEGOT ALE NEGUSTORILOR DE KAPAN, MENȚIONÎNDU-SE ȘI NUMELE LOR

Mai înainte de aceasta se emisese către supusul meu predecesor⁷⁾ un ilustru ferman conținînd condițiile de negoț, în țara Valahia, ale negustorilor de kapan.

¹⁾ Para — monedă divizionară otomană. A 40-a parte dintr-un piastru sau dintr-un leu vechi (cf. și L. Șăineanu, *Elemente turcești...*, p. 218/80).

²⁾ Mihail Suțu.

³⁾ Idem.

⁴⁾ Vezi doc. nr. 7 și 11.

⁵⁾ Spațiu liber. E vorba de Brăila, Silistra sau Rusciuc.

⁶⁾ Firman și defter (registru, condică) se acordau acestor negustori din Constantinopol pentru a avea liberă trecere în țările române.

⁷⁾ Nicolai Mavrogheni, 1786—1788.

De atunci pînă acum numele negustorilor menționați în condiță au suferit unele modificări.

De aceea să se acorde o poruncă ilustră, adresată umilului de mine¹⁾, cuprinzînd numele lor (negustorilor) precum și condițiile [de negoț], în mod detaliat, pentru ca și supusul de mine să fiu atent în chestiunea mai sus-arătată.

Document nr. 16

(în jurul anului 1792)

COPIA RAPORTULUI TRIMIS LA ÎNALȚA POARTĂ CU OCAZIA EXPEDIERII UNEI CANTITĂȚI DE ZAHAREA

Supusul de mine voievod al Valahiei²⁾, potrivit însărcinării mele în momentul numirii, am depus toate eforturile și am arătat fidelitatea cuvenită, conform îndatoririi mele de închinăciune, în ceea ce privește trimiterea de zaherea.

De atunci pînă acum am dat continuu sfaturi severe, și am poruncit, fie acelor pe care i-am numit din [sinul] populației valahe, fie caimacamlor³⁾ numiți și trimiși la Poarta-fericirii, ca să acorde cea mai mare atenție și grijă, întii de toate, chestiunii mai sus-arătate. Dîndu-le instrucțiuni și scriindu-le în repetate rînduri, am transportat, de astă dată, în ziua de 18 a lunii Rebiul-ahir⁴⁾, la schela [...] doar nouă mii o sută opt kile de alac și două sute șaptezeci kile de orz. Încărcîndu-le în două corăbii de ale negustorilor de kapan am luat și un act sigilat de cei doi comandanți de vase numiți Yazigi Osman-reis și Abdullah precum și de către supusul aga intendentul lăzii (Sanduk-emin) de vamă de la... (loc liber) pe care am îndrăznit să-l trimit⁵⁾ cu speranța că va fi văzut la împărăție.

Document nr. 17

(în jurul anului 1792)

COPIA ARZULUI CUPRINZÎND CANTITATEA DE ZAHAREA EXPEDIATĂ LA POARTĂ

Mai înainte de aceasta am descris și am arătat cu arzul meu de supunere, pe care l-am scris la data de 27 a lunii Rebiul-ahir⁶⁾ și l-am prezentat la Înalta-capitală (Istanbul), că pentru nevoile de întreținere zilnică a locuitorilor reședinței împărătești, am trimis din țară, două sute⁷⁾ patruzeci de mii patru sute treizeci și nouă kile de Istanbul de grîu și orz, încărcîndu-le în cincizeci de corăbii de kapan.

De asemenea de data aceasta am încărcat în șapte corăbii de kapan douăzeci și șase mii una sută douăzeci și patru de kile de Istanbul de grîu și orz.

În felul aces'a pînă la data acestui arz, din partea mea, am trimis în total două sute șasezeci și șase mii cinci sute cincizeci și patru kile de Istanbul de grîu și orz încărcîndu-le în cincizeci și șapte de corăbii de kapan.

Acest lucru va reieși și se va afla și din actul de expediție care a fost prezentat la Înalta Poartă prin intermediul supusului meu Kapukethuda.

Document nr. 19

(în jurul anului 1792)

COPIA UNUI RAPORT AL SUPUSULUI VOIEVOD AL VALAHIEI⁸⁾ CU PRIVIRE LA SARE

Este obicei din trecut ca să se emită porunci ilustre pentru ca sarea produsă în Bogdania (Moldova) să nu fie adusă și vindută dincoace de Braîla, după cum nici sarea Valahiei să nu

¹⁾ Mihail Suțu.

²⁾ Mihail Suțu.

³⁾ Locuitori.

⁴⁾ 18 Rebiul-ahir [1207] = 3 dec. 1792.

⁵⁾ Este vorba de actul primit de domn de la cei mai sus-amintiți, comandanții de vase și intendentul de vamă.

⁶⁾ 27 Rebiul-ahir [1207] = 12 dec. 1792.

⁷⁾ Aici în loc de „yüz“ care înseamnă „sută“ apare cuvîntul „yük“ care înseamnă „sarcină“, „povară“. Cred că este greșeală de scris.

⁸⁾ Mihail Suțu.

fie vindută dincolo de această localitate și ca să se sechestreze bărcile celor care îndrăznesc, contrar nizamului vechi, să aducă sare moldovenească în partea superioară a Dunării iar sarea adusă de ei să se ia pentru miri (stat). De data aceasta, unii indivizi, îndrăznind să acționeze împotriva înaltei porunci și a nizamului, îndrăznesc a cere acordarea unei ilustre și înalte porunci, adresată tuturor vizirilor mari, micimiranilor¹⁾ generoși, cadiilor, naibilor, ofițerilor de ieniceri precum și bătrînilor ogeacuri²⁾, aflați în're Brăila și Ada-i Kebir³⁾ cu privire la aceea ca, atunci cînd se va face cunoscut la Poarta-fericitii despre ilustrele porunci care se dau din vechime, procedindu-se ca în trecut, sarea acelora care îndrăznesc să calce condițiile și nizamul să fie luată pentru stat iar stăpînii să fie aruncați în închisoare, raportîndu-se în grabă la Poarta-fericitii numele și faptele lor.

Document nr. 32

(1793 — 1796)

COPIA ARZULUI SCRIS CU PRIVIRE LA ȘOIMII (ȘAHIN) CARE SE TRIMIT
ÎN MOD OBIȘNUIT DIN ȚARA VALAHIA, LA POARTA

Cu cea mai mare supunere și cu cel mai mare respect față de înaltul și ilustrul și mărețul firman, care mi s-a acordat umilului de mine, prin supusul Șatiri Mehmed aga, unul din supușii fericitului aga de Ceakirgibași⁴⁾, cerîndu-se de la umilul de mine să pregătesc 25 de șoimi ce se trimite de obicei din țara Valahia, pentru vinatul mărici sale împăratul cel drept, purtător de coroană, m-am grăbit să pregătesc îndată acel număr de șoimi și, completîndu-i, i-am predat supusului mai sus arătat, însărcinat (mubașir) în această privință, și am primit de la el un act sigilat cuprinzînd predarea lor în număr complet.

Acest act a fost trimis spre a fi prezentat la picioarele tronului binefăcător, prin intermediul supusului meu kapukethuda pentru a fi înregistrat la locul cuvenit.

În felul acesta se face cunoscut binefăcătorului că am îndeplinit întocmai însărcinarea cuvenită și condițiile supunerii mele.

Document nr. 36

(1793 — 1796)

COPIA RAPORTULUI CUFRINZÎND CEREREA DE A SE ACORDA PRIVILEGIU
(MUAFIYET) CELOR TREI FII AI VOIEVODULUI VALAHIEI

Avîndu-se în vedere cele scrise în ilustrul berat acordat supusului voievod [al Valahiei]⁵⁾ cu privire la aceea că se va acorda privilegiu pentru cei trei fii [ai voievodului] și pentru zece boieri, supuși ai săi, și că se vor da în mîinile fiecăruia ilustre porunci spre a fi respectate chiar și după înlăturarea actualului voievod supus al Valahiei, el îndrăznește să ceară ca, potrivit prevederilor, ilustrul berat [de numire] să fie văzut de înălțimea lor (sultan) și să se acorde învoire de predare a unor ilustre porunci trei fii și celor zece boieri ai săi, fiecăruia separat.

Document nr. 43

(1793 — 1796)

[FĂRĂ TITLU]

Negustorii leși care vin în Valahia refuză să dea tot ceea ce se cuvine pentru mărfurile aduse de ei, așa cum dădeau din trecut și pînă acum, potrivit vechiului tratat (ahdname) împăratească să fie văzute de cel fericit (de sultan) și să se știe că în această privință se va proceda întocmai așa cum va găsi de cuviință înalta lor iradea.

1) Emiri ai emirilor, beilerbei.

2) Se referă la ofițeri de oaste.

3) Ada-i-Kebir = insulă mare. Este vorba de Ada-Kaleh.

4) Șeful șoimarilor.

5) Alexandru Moruzi.

Document nr. 41

(în jurul anilor 1790—1791)

RAPORT ¹⁾

Mai înainte de aceasta, se făcea arz și se arătase că, potrivit discuției și analizării [situației] împreună cu actualul guvernator (valiu) de Silistra și serasker al părților Dunării, măria sa fericitul Mustafa Pașa [Kemankeş], se hotărise ca, umilul de mine, să mă îndrept spre Șiștov (Ziștov), considerându-se că, spre deosebire de Rusciuc, ȋrgul Șiștov este mai aproape de ȋa a Valahia de ȋincolo și că plecarea mea, pentru moment, într-acolo ar putea, în orice caz, să nu fie fără folos.

Conform hotărîrii mai sus-arătate cînd m-am dus în orașul respectiv (Șiștov) a doua zi, secretarul meu de divan (Divan Kiatibi) precum și supusul meu Kehaia (Kethuda) au trecut pe coasta Valahiei ca să răspîndească, potrivit măsurilor luate și a instrucțiunilor date de măria sa cel mai sus-arătat (Valiul Mustafa pașa), vestea sosirii mele printre sărmanii [locuitori] care vin pe acolo de prin părțile satelor fortăreței Zimnicea.

Potrivit sfatului meu, ei s-au deghizat în raia (ȋărani).

Afară de aceasta, în ziua de joi, 2 Muharrem cel sfînt, și supusul de mine (Nicolai Mavrogheni?) am trecut îndată pe coasta cealaltă (în ȋara Rominească) cu toată suita mea cea umilă după ce m-am întîlnit cu voievod-aga (comandant) de Ziștov, cu domnul judecător (Kadi-efendi) și cu serdar-aga de acolo.

Atunci am adresat, așa cum se cuvine, cuvinte de consolare și de atragere către raiaua (locuitori) padișahului care se aflau, în ziua aceea în localitatea mai sus-arătată (Zimnicea) precum și către cei care veniseră din satele din împrejurimi.

Atunci fiecare [raia] a fost cuprîns de bucurie nemărginită și cu toȋii, într-un glas, buimăciȋi [de satisfacȋie] și cu închinăciune au început să cînte cîntecul victoriei sul'anului. Atunci, potrivit necesităților cerute de timp și situaȋie, am făcut că procurăm, din interiorul acelor sate întărite zahereaua necesară pentru ostașii purtători de victorie și în număr mare.

Astfel, au fost scrise scrisori cu semnele obișnuite și au fost răspîndite în toate colțurile prin intermediul lui aga-comandantul (bașbug-aga), care fusese însărcinat de către măria sa seraskerul mai sus-arătat (Mustafa pașa), cu răspîndirea, din sat în sat, așa cum se cuvine, a vestei trecerii umilului de mine pe coasta cealaltă (în ȋara Rominească).

După ce au fost îndeplinite în detaliu toate măsurile ce trebuiau îndeplinite, m-am întors din nou în ȋîrgul Șiștov.

Cu ajutorul celui prea înalt și cu sprijinul purtătorului de coroană îndeplinind măsurile impuse de timp și de situaȋie, arăt că nu voi face vreun cusur la demonstrarea îndeplinirii poruncii de devotament și sinceritate, numai că

cel prea înalt și cel creator să ferească de necazuri și de suferinȋe pe puternicul (șevketlû), pe înțeleptul (kerametlû) pe majestuosul (mehabetlû) și puternicul (kudretlû) nostru padișah, măria sa efendiul nostru cel drept, păzitorul ȋărilor islamice și protectorul credinȋei vesnice, și să facă în așa fel ca în timpul domniei lui glorioase să devină cuceritorul (fatih) ȋinuturilor păgîne (creștine). Scriu acestea rugînd mereu să se apropie strălucirea luptei celei sfinte.

Cînd vor afla înălȋimea lor (sultanul) cele scrise, dreptul de a porunci (emr-i ferman) le aparȋine în această privinȋă și în orice altă împrejurare.

¹⁾ Acest raport nu conȋine ca dată decît ziua și luna (2 Muharrem) dar, fără precizarea anului. De asemenea nu are nici numele voievodului care l-a trimis la Poartă. În schimb se amintește de serdarul Mustafa Pașa, valiul de Silistra și serdar de Dunăre. De asemenea, se mai amintește că voievodul a trecut în nordul Dunării (în ȋara Rominească) pe la Șiștov-Zimnicea, pentru scurt timp, pentru a răspîndi manifeste prin care se arăta sosirea lui în acele părȋi. După toate probabilităȋile actul acesta datează din timpul războiului austro-ruso-turc (1787—1791), iar voievodul trebuie să fie Nicolai Mavrogheni voievodul ȋării Romineș i (1786—1788) care a trecut în sudul Dunării la oastea otomană, unde a existat într-adevăr un serdar cu numele de Kemankeş Mustafa Pașa, în preajma a mistiȋului de la Galaȋi (1791).

INSTRUMENTE DE LUCRU PENTRU CERCETĂTORII MATERIALELOR DOCUMENTARE PĂSTRATE ÎN ARHIVELE STATULUI DIN U.R.S.S.

GH. UNGUREANU

Arhivele statului din U.R.S.S. au în sarcina lor administrarea întregului Fond Arhivistic de Stat creat prin decretul lui V. I. Lenin din 1 iunie 1918.

În cele peste 250 de unități ale Arhivelor Statului din U.R.S.S. sînt depozitate circa 436.478 fonduri arhivistice, adunate și păstrate cu mare grijă. Numărul unităților de păstrare (dosare, condici, documente foi volante, manuscrise, hărți, stampe) este enorm și oglindește fapte istorice cuprinse între secolul al XI-lea pînă în zilele noastre.

Acestor materiale documentare, neprețuit izvor de informație pentru cercetătorii științifici din lumea întreagă, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și Guvernul Sovietic le dă o mare însemnătate și acordă o mare atenție asigurării păstrării și folosirii lor. Prin urmare nu este de mirare că aci vom găsi clădiri anume construite pentru buna păstrare a materialelor documentare (la Moscova anul acesta s-a dat spre folosință un nou depozit cu 12 etaje, prevăzut cu cele mai moderne instalații), laboratoare, adevărate uzine pentru restaurarea materialelor deteriorate de-a lungul anilor, și săli de studiu în care cercetătorii pot găsi condiții de lucru admirabile.

De la diferite lucrări de evidență, privind materialele documentare din fonduri sau colecții create de către instituțiile de stat, organizații obștești sau particulare, arhiviștii sovietici cît și colaboratorii Arhivelor Statului au trecut la elaborarea și editarea unor anumite instrumente de lucru, care, ajungînd pe masa de lucru a cercetătorului științific, să-l poată îndruma spre găsirea mai cu ușurință a materialelor necesare.

Depunînd o muncă considerabilă, arhiviștii istorici sovietici au reușit să tipărească mai multe îndrumătoare (călăuze) pentru diferite depozite de arhive mai importante, prezentări și inventare (opise) de fonduri, descrierea pe scurt a unor materiale pe anumite teme, lucrări care au menirea să călăuzească pe cercetător și să-i dezvăluie în linii generale componența materialelor documentare ale Fondului Arhivistic de Stat.

Am lucrat, în anul 1957, cîteva zile în sălile de studiu de la Arhiva Centrală de Stat a actelor vechi din Moscova, la arhiva Ministerului de Externe și la Arhiva Istorică Centrală de Stat din Leningrad. Timpul de

care dispuneam nu-mi îngăduia să cercetez miile de inventare administrative ale fondurilor pentru a găsi materialele de care aveam nevoie.

Arhiviștii sovietici, după ce au îndeplinit formele cerute la sălile de studiu, mi-au adus materialele în legătură cu problema pe care o aveam în studiu.

O parte din materialele dorite le-am putut cere cu ușurință folosindu-mă de îndrumătoare (Putevoditel) pe care le consider minunate instrumente de lucru, mai ales când ai în fața ta o imensă cantitate de materiale documentare ale căror inventare administrative necesită numai pentru parcurgere ani de zile.

Pentru a face cunoscut curcilor largi ale cercetătorilor și organizațiilor obștești sovietice bogățiile documentare ale arhivelor de stat, cât și pentru orientarea în conținutul general al documentelor din principalele grupe de fonduri, Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S. a tipărit în 1956 un deosebit de interesant instrument de lucru pentru cercetători intitulat : *Arhivele Statului U.R.S.S. — Scurt îndreptar*¹⁾.

Lucrarea cuprinde pe scurt date precise privind situația materialelor documentare existente la data de 1 ianuarie 1956 în Arhivele Statului centrale, republicane, de ținut, de regiune, de district național, precum și ale celor mai importante arhive orașenești.

Lucrarea începe cu o scurtă introducere din partea Direcției Generale a Arhivelor Statului, după care urmează descrierea unităților Arhivelor Statului începînd cu cele nouă mari arhive centrale de la Moscova și Leningrad.

După denumirea arhivei de stat, urmează arătarea numărului de fonduri pe care le păstrează, data celui mai vechi act și a celui mai nou și apoi sediul.

Se dau apoi date în legătură cu istoricul, diferite organizări, regulamente de funcționare, primirea de fonduri de-a lungul anilor, după care se trece la descrierea materialelor documentare care se păstrează de fiecare unitate a arhivelor statului. Aci nu se urmărește o enumerare a fondurilor păstrate în fiecare arhivă, ci se descrie conținutul general al materialelor documentare din principalele grupe de fonduri. La sfîrșitul fiecărei descrieri se arată dacă arhiva de stat respectivă are sau nu îndrumător arhivistic.

La sfîrșitul lucrării se dă bibliografia utilizată și un indice bogat după care urmează tabla de materii.

Lucrarea este deosebit de utilă pentru toți cercetătorii științifici și răspunde unei necesități de mult simțită.

În afară de acest deosebit de util instrument de lucru, redactat de către Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S., multe din arhivele de stat principale au tipărit îndrumătoare privind materialele documentare păstrate în depozitele respective.

Arhiva Istorică Centrală de Stat din Leningrad, una din cele mai importante instituții de cercetare științifică a Uniunii Sovietice, a tipărit în anul 1956 o lucrare de acest fel care constituie atît pentru arhiviști,

¹⁾ Glavnoe Arhivnoe Upravlenie, Gosudarstvennie Arhivi S.S.S.R., *Kratkii spravocnik*, Moskva, 1956, 507 p.

cît și pentru cercetătorii științifici un prețios sprijin în munca lor¹⁾. Adnotările se referă numai la fondurile mai importante în ceea ce privește conținutul și la cele mai mari ca număr de documente. În afară de fondurile mai importante, o grupă de fonduri mai mici este dată sub formă de tabel în care fondurile sînt așezate în aceeași ordine ca și în partea principală a îndrumătorului, însoțite de note informative : numărul și mărimea fondului, perioada existenței instituției, datele extreme ale materialului documentar.

Fondurile cuprinse în partea principală a *Îndrumătorului* sînt așezate în următoarele grupe : I. Fondurile Consiliului de Stat, ale Dumei de Stat, ale Comitetului și Consiliului de Miniștri și ale instituțiilor de calificare ; II. Fondurile Senatului și Sinodului ; III. Fondurile ministerelor și direcțiilor generale ; IV. Fondurile extraministeriale și interdepartamentale ; V. Fondurile instituțiilor și organizațiilor obștești și particulare ; VI. Fondurile de proveniență particulară ; VII. Biblioteca științifică documentară.

În interiorul grupelor fondurile sînt așezate în ordinea cronologică a apariției lor. Fondurile personale au fost așezate în ordinea alfabetică a numelor de familie.

Pentru fiecare fond se dă o descriere cuprinzînd : denumirea fondului respectiv, numărul fondului, numărul unităților de păstrare (dosare, conđici etc.), anii extremi, un scurt istoric al instituției care a creat fondul, descrierea pe scurt a materialelor documentare din fondul respectiv și bibliografia.

Denumirea fondului s-a dat după ultimul nume purtat de instituția care l-a creat, totuși, în unele cazuri, cînd ultima denumire a instituției a fost de scurtă durată și instituția este mai cunoscută după denumirea anterioară, s-a dat numirea cea mai cunoscută. În istoricul instituției s-a dat data înființării, diferite organizări și desființarea, competența, structura și funcția instituției, diferitele schimbări de nume ale instituției respective.

Dacă creatorul fondului este o persoană particulară, s-au dat scurte date biografice, cu indicarea funcțiilor publice pe care le-a deținut în viață.

Datele privind materialele documentare sînt scurte și indică conținutul celor mai importante materiale ale fiecărui fond. În primul rînd, în descrierea fondului sînt arătate materialele cu caracter general, iar celelalte materiale au fost grupate pe materii și apoi în ordine cronologică.

În bibliografie sînt arătate principalele lucrări privind istoria instituției și fondul creat de ea.

Îndrumătorul are un bogat index de nume, unul geografic și unul de materii.

Avînd la îndemîna acest *Îndrumător* cercetătorul va constata bogăția imensă a materialelor documentare și va putea pătrunde cu ușurință în „tainele” lor.

Pentru istoria țării noastre fondurile Liprandi (nr. 673), Kisselef (nr. 958) etc. sînt deosebit de importante și cercetarea lor se poate face cu ușurință.

¹⁾ Главное Архивное Управленіе, Централнй Государственнй Историческй Архив в Ленинграде, *Путеводител*, Ленинград, 1956, 607 p.

Arhiva Centrală de Stat pentru literatură și artă din Moscova, înființată în 1941 cu scopul de a aduna, păstra și pune în folosire materialele documentare ale activiștilor din câmpul literaturii, publicisticii și artei din Rusia dinainte de Revoluție și din epoca sovietică, a fondurilor arhiviste create de editori, redactori, istorici literari și lingviști, muzee, biblioteci, institute de cercetare științifică și alte instituții legate de literatură și artă, a publicat în 1951 un prețios *Îndrumător*¹⁾.

În această importantă unitate a Arhivelor Statului se dă o deosebită atenție descrierii materialelor documentare, creîndu-se valoroase instrumente de lucru pentru cercetătorii istoriei literaturii, științei și artei.

Îndrumătorul are două părți. În prima sînt descrise fondurile literare, în a doua cele artistice.

Fondurile personale sînt așezate alfabetic, după numele de familie. Fondurile instituțiilor și organizațiilor sînt grupate după caracterul activității lor. Caracterizările din *Îndrumător* sînt constituite din două părți principale: 1. Informația istorică și 2. Adnotarea materialelor. Partea întâi cuprinde denumirea fondului arhivistic, numărul fondului, numărul unităților de păstrare, datele extreme ale materialelor și scurte informații asupra creatorului fondului, adică numele, pseudonimul, datele stării civile, ocupația. La instituție se dă pe scurt istoricul instituției, apoi urmează arătarea pe scurt a materialelor din 1800 fonduri.

Îndrumătorul are un bogat indice de nume.

Cercetătorul, avînd la îndemînă pe masa de lucru acest util instrument, se va putea orienta cu ușurință în cercetările sale.

Asemenea îndrumătoare au fost tipărite pentru majoritatea arhivelor centrale de stat.

În afară de acest gen de lucrări, tot pentru ușurința cercetătorilor, dîndu-se un mare sprijin pentru o mai bună orientare în imensitatea materialelor documentare, Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S. a mai publicat și o serie de inventare ale diferitelor fonduri mai mari, des cerute de cercetători, precum și prezentări de fonduri, colecții sau chiar manuscrise importante.

Astfel s-au publicat o serie de inventare pentru materialele documentare privind pe marii scriitori M. B. Grecov, (1882—1934), A. S. Makarenko, N. A. Nekrasov, I. S. Turghenev, N. P. Ogarev, V. M. Vasnetov și alții. Un model de acest gen de lucrare a fost publicat în 1955, privind materialele documentare în legătură cu Cernișevski, Nicolai Gavrilovici (1828—1889)²⁾.

Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S. dă o deosebită atenție instrumentelor de lucru atît de necesare cercetătorilor științifici și are în plan editarea, pînă în anul 1960, a unui mare număr de îndrumătoare.

¹⁾ Glavnoe Arhivnoe Upravlenie, Tsentralnii Gosudarstvennii Arhiv Literatury i Iskusstva S.S.S.R., *Putevoditel*, Moskva, 1951, 626 p.

²⁾ Ibidem, *Cernisevski Nikolai Gavrilovici (1828—1889), opis dokumentalnih materialov*, Moskva, 1955, 118 p.

SCURTĂ PREZENTARE A ARHIVEI FOSTULUI JUDEȚ MARAMUREȘ

IOÓDY PAUL

În cadrul prezentării materialului arhivistic din arhiva fostului județ Maramureș, ca introducere, aș vrea să schițez perioada formării comitatului și, în legătură cu aceasta, începuturile și dezvoltarea administrației autonome, precum și nașterea arhivei organizate în scopul conservării materialului arhivistic ce s-a adunat în decursul timpurilor.

Mare parte din documentele din secolul al XIV-lea și al XV-lea, cunoscute pînă în prezent, amintesc despre populația acestor locuri ca despre romîni în serviciul regelui (romîni regești) și, în mai multe cazuri, dacă documentele se referă la donații. În text apare formula: „așa după cum au fost stăpînite și de strămoșii lor”¹⁾.

Populația romînă de aici, sub conducerea voievozilor și cnejilor, a trăit la început în organizațiile ei specifice și contribuția obligatorie a quinquagesimei a dat-o cetății din Huszt. După cum rezultă, însă, din documente, încă din secolul al XIV-lea, această populație a luat parte la campaniile militare ale regilor Ungariei și, ca răsplată a vitejiilor, mulți au primit pămîntul ce-l cultivau, drept donație nobilitară; prin aceasta s-au ridicat în rîndul nobilimii și, ca urmare necesară a acestei schimbări, organizația de pînă atunci s-a transformat și ea. Astfel, în decursul timpurilor, în Maramureș domeniul cetății s-a transformat în comitat al nobililor. Perioada transformării se poate stabili aproximativ în intervalul de timp dintre anii 1373—1385, întrucît documentele datate din această perioadă nu mai amintesc Maramureșul ca district (districtus) sau pămînt (terra), după cum o făceau pînă atunci, ci îl numesc comitat (comitatus). Astfel, documentul din 1385 a fost emis de către funcționarii comitatului: vicecomitele și patru juzi ai nobililor²⁾.

Numărul descendenților voievozilor și cnejilor înnobilați a crescut din ce în ce mai mult. Ca răsplată a virtuților ostășești și a altor merite,

¹⁾ „...sub veris metis ipsius possessionis Iood terminis et antiquis limitibus quibus eadem per ipsum Valentinum et suos predecessores tenta fuit rite et possessa...”. Ioan Mihályi, *Diplome Maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș-Sziget, 1900, p. 243.

²⁾ Mihályi, *op. cit.*, p. 85—86.

în afara cultivatorilor de pământ, obțin înobilarea și alte persoane, astfel că în a doua jumătate a secolului al XV-lea, găsim în comitatul Maramureș o nobilime romină numeroasă, care după aceea se încadrează într-o organizație administrativă analoagă cu a celorlalte comitate. Comitatul își alege dregătorii, care urmează să conducă populația, din rîndurile nobililor.

Administrația comitatului nou format se făcea patriarhal, ca și în cazul celorlalte comitate din acest timp. Nu s-au creat încă acte în cantități mari, iar cele existente erau păstrate de dregători, mai târziu de notarul comitatului, împreună cu documentele lor proprii. Un loc stabil pentru păstrarea materialului arhivistic nu exista încă în această perioadă și chiar lada de mai târziu, în care se păstrau actele și protocoalele comitatului, își schimba mereu locul¹⁾.

Cu trecerea timpului, însă, administrația s-a birocratizat, s-a complicat din ce în ce mai mult. Pentru păstrarea actelor, lada comitatului n-a mai fost îndestulătoare. În același timp s-a simțit nevoia să se stabilească și reședința comitatului. După datele pe care le deținem, încă din 1577 comitatul are un conac propriu (curie) în Sighet²⁾, iar în 1692 se construiește clădirea de reședință a comitatului, în care se asigura și păstrarea actelor, în permanentă creștere. Pentru păstrarea arhivei a fost destinat un loc asigurat contra incendiilor, care servește și astăzi aceluiași scop.

Localul arhivei fostului comitat este format din cinci încăperi mari, dintre care două au fost destinate pentru arhivă încă de la construirea localului de reședință și cuprind materialul arhivistic dintre anii 1418—1870. Celelalte trei încăperi, din cauza aglomerării materialului, au fost destinate pentru arhivă pe la mijlocul secolului trecut. În acestea din urmă a fost depozitat materialul dintre anii 1871—1920.

Materialul arhivistic propriu-zis, creat de județ (actele administrative), începe, din nefericire, numai din anul 1693, repertoriile actelor din această perioadă amintesc, însă, despre acte datate din anul 1665. În următoarele trei secole cantitatea materialului crește considerabil și lipsurile dintre ani sînt din ce în ce mai puține.

Partea I

1418—1870

Partea cea mai veche a arhivei este formată din diplomele familiilor maramureșene, din care amintim: I. Privilegiul dat în anul 1418 lui Naan din Sarasău de către Perenyi Peter, judele curții (iudex curiae);

¹⁾ În privința dezvoltării administrației comitatelor, a arhivelor lor, a păstrării actelor de către comitat, v.: Fekete Nagy Antal, *A levéltárak kialakulása* (Formarea arhivelor), în *Levéltári Közlemények* (Comunicări Arhivistice), 1935, p. 23—36; Föglein Antal, *A vármegyei nótárius* (Notarul comitatului), *ibidem*: Idem, *A vármegyei jegyzőkönyv* (Protocolul Comitatului), în *Levéltári Közlemények*, 1938, p. 142—167; Idem, *A vármegyei levéltárak állandó őrzőhelye* (Locul de păstrare permanentă a arhivelor comitatelor), în *Levéltári Közlemények*, 1942—1945, p. 20, 23; Ember Gyöző, *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácsiól a török kiűzéséig* (Istoria administrației maghiare moderne de la Mohács pînă la izgonirea turcilor), Budapeșt, 1946.

²⁾ Föglein A., *A vármegyei levéltárak állandó őrzőhelye* (Locul de păstrare permanentă a arhivelor comitatelor), p. 218—219.

2. Diploma nobilitară din anul 1430, cu o miniatură în stil gotic, emisă de regele Sigismund pentru Dabi Mihail din Zagreb ; 3. Procesul lui Bilkey Andrei din anul 1469 ; 4. Actul de donație emis în anul 1529 de Ioan Szapolyai pentru Komlosi Petru și Gheorghe ; 5. Actul de donație din 1539 pentru Komlosi Petru ; 6. Diploma nobilitară din anul 1560, emisă de regele Ioan al II-lea pentru Coteț Ioan ; 7. Diploma nobilitară din anul 1582, emisă de împăratul Rudolf al II-lea pentru Lazăr Andrei și altele. Colecția continuă cu cele 32 de diplome din secolul al XVII-lea, 7 din secolul al XVIII-lea și 2 din secolul al XIX-lea.

Dintre documentele arhivei fostului județ Maramureș, o importanță deosebită o are colecția „Rakocziana”, compusă din 63 de documente (ordine, circulări, apeluri etc.) emise și semnate de principele Francisc Rákóczi al II-lea, între anii 1703—1710. De asemenea, o mare valoare prezintă colecția de scrisori legate într-un volum, cu titlul : „Litterae Missiles Comitatus Maramorosiensi Sonantes”, care cuprinde peste 200 de piese semnate de personalități ca Rákóczi, generalul Pálffy, Károlyi etc. Importanța acestor documente este cu atât mai mare, cu cât ele provin dintr-una din cele mai frământate perioade ale istoriei Transilvaniei.

În această epocă, după moartea lui Mihail Apaffi, casa de Habsburg, ocupând Principatul Transilvaniei și reprimând rășcoala lui Thököly, după recucerirea cetății Buda, izgonește pe turci în părțile Banatului, luptînd în același timp cu succes și împotriva lui Ludovic al XIV-lea. După alungarea turcilor, țara devine complet aservită intereselor Habsburgilor. Locuitorii sînt expuși jafurilor mercenarilor imperiali. În situația aceasta, neliniștea și nemulțumirea populației, mai ales a nobililor săraci și a iobagilor, crește mereu. Pături largi din societate sărăcesc. Foști participanți la rășcoala lui Thököly, care a cuprins și părțile maramureșene, se ascund în păduri și munți, așteptînd clipa răzbunării și a reorganizării trupelor pentru a porni din nou la luptă. Părțile Maramureșului, în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, devin focare propice pentru izbucnirea unei noi mișcări. Poporul așteaptă un nou conducător.

Acest moment se prezintă în anul 1703, cînd Francisc Rákóczi al II-lea înglobează în oștile sale pe foștii luptători ai lui Thököly și primește sprijinul larg al mișcărilor populare din părțile Maramureșului împotriva dominației habsburgice. Documentele din această perioadă ale arhivei fostului județ Maramureș oglindesc fidel atît starea materială și obligațiile populației, cît și nemulțumirea acesteia față de noii stăpîni și față de comitatul condus de nobili. Atît materialele din această epocă, cît și cele provenite din alte timpuri, reprezintă un tezaur aproape unic prin bogăția datelor privind viața și luptele comune ale naționalităților conlocuitoare. La mișcările lui Thököly, dar mai cu seamă ale lui Rákóczi, iau parte deopotrivă romîni, maghiari și ruteni. Aceleași necazuri, aceleași speranțe unesc pe cei săraci și asupriți sub steagurile rășcoalei, iar lupta comună continuă și în anul revoluționar 1848.

Registrele de procese verbale ale adunărilor comitatului (Protocolla Congregationis Comitatus Maramorosiensis) sînt ordonate în trei dulapuri.

În afară de primul volum, care începe cu anul 1629, toate sînt legate și păstrate, aproape fără lipsuri, în bune condițiuni.

Aceste protocoale ale comitatului reprezintă un izvor deosebit de bogat pentru cunoașterea vieții din acest teritoriu. Valoarea lor este și mai mare pentru perioada cînd actele sînt foarte puține la număr sau poate nici nu există, pentru care perioadă, în arhiva comitatului, ni s-a păstrat ca mărturie vechiul protocol¹⁾.

Pe lângă protocoalele adunărilor, o serie de date importante cuprind și protocoalele judecătorești. Comitatele fiind autonome, pînă la înființarea tribunalelor prin legea IV din 1869, aveau și dreptul de a judeca²⁾. Completul de judecată era compus din vicecomitele comitatului, în calitate de președinte, din 4—5 asesori, notarul și procurorul comitatului³⁾. Dezbaterele și sentințele au fost consemnate în registre de procese-verbale, din care cele dintre anii 1724—1868 ne-au rămas intacte. Menționez că despre persoanele condamnate între anii 1815—1837, întemnițate în închisorile comitatului, arhiva posedă tabele în 7 volume (Tabella captivorum).

Actele administrative propriu-zise încep cu anul 1693. O parte din aceste acte, pînă la anul 1800, sînt ordonate în dulapuri cu sertare, prevăzute cu inscripții originale în limba latină. Actele sînt grupate după conținut, parțial clasate în cadrul grupelor, fiind legate în pachete în ordine cronologică. Primul dulap are 83, al doilea 69, iar al treilea 87 sertare cu închizători speciale.

Primul dulap conține următoarele grupe de acte: Corespondență cu caracter administrativ, 1693—1715; Acte administrative, 1719—1795; Conscrierea parohiilor, 1778; Taxe diferite, 1787; Acte cu privire la foamele, 1788—1792, 1816—1817; Taxe militare, 1792; Soldați invalizi, 1787—1796; Repararea drumurilor și a podurilor, 1788—1789, 1796; Ocrotirea cerealelor și a pomilor, 1788—1795; Problemele moșierilor, 1788—1790; Licitatii, 1788—1795; Epizootia animalelor, 1788—1795; Îngrijirea pădurilor, 1788—1796; Recruți, 1788—1796; Însmormintări, 1788—1796; Ciumă, epidemii, 1788—1790; Aprovizionarea cu alimente, 1788—1792; Chestiuni vamale și de navigație, 1788—1794; Chirurgicale, 1788—1796; State de plată, 1788—1796; Restanțe de impozit neperceptibile, 1788—1796; Dezertări militare, 1788—1796; Chestiunile cămării de sare (cameralia), 1788—1792, 1796; Depopulări, emigrațiuni, 1788—1792; Dezertori, tîlhari, răufăcători, 1788—1792, 1796; Pagube cauzate de incendii și diferite ajutoare, 1788—1796; Chestiuni urbariale, 1788—1796; Poștă, 1788—1796; Farmacie și medicamente, 1788—1796; Mese-riai, 1788—1796; Construcții și reparații, 1788—1796; Repararea bisericilor și a caselor parohiale etc., 1788—1796; Repararea mobilelor, 1788—1796; Ordine urbariale, 1788—1792; Despre cetățenii orașului Sighet, 1788—1792; Depuneri de bani, 1788—1792; Diferite conscripții, 1788—1792; Chestiunile evreilor, 1788—1796; Creșterea cailor, 1788—1796; Cereri, 1790—1796; Contribuțiuni, 1788—1792; Drepturile patronilor,

¹⁾ Föglein A., *A vármegyei jegyzőkönyv* (Protocolul comitatului).

²⁾ *Az 1869-ik évi törvények gyűjteménye* (Colecția legilor din anul 1869), Pest, 1870, p. 5—11.

³⁾ Ember Győző, *op. cit.*

1790 ; Chestiuni litigioase de hotare, 1788—1796 : Chestiuni de educație, 1788—1796 ; Regulamentul slugilor, 1788—1796 ; Socoteli diverse, 1770—1776, 1797—1798 ; Chestiuni extraordinare, 1788—1796 ; Regulamente privitoare la parohii, 1788—1796 ; Dărimătorii locuințelor particulare ; Reglementarea apelor, 1788—1796 ; Privilegiile tipografilor, 1788—1792 ; Taxele evreilor, 1788—1796 ; Plîngerii, acțiuni, 1788—1794 ; Căraușie, 1788—1796 ; Cazărmi, 1788—1790 ; Măsurarea pămînturilor, 1788—1796 ; Plîngerii împotriva instanțelor de judecată, 1788—1796 ; Tricesima, 1788—1796 ; Chestiuni dietale, 1790—1796 ; Corespondență oficială a comitatului, 1790—1791, 1794—1796 ; Prevenirea incendiilor, 1788—1790 ; Gospodăria sătească, 1788—1790 ; acte administrative, 1764—1765, 1788—1795, 1796 ; Contabilitatea comitatului, 1788—1796 ; Socoteli militare și gospodărești, 1792—1797.

Dulapul nr. 2, cu 69 sertare, cuprinde următoarele grupe de acte : Miscellanea, 1789—1798, 1807—1809 ; Acte privitoare la comune : Diferite extrase din protocoalele judecătorești, 1799—1800 ; Privilegiile și actele celor cinci orașe ale coroanei (Huszt, Visk, Tecu, Cîmpulung la Tisa, Sighet) : Diurne, 1787—1789 ; Convenții, 1804—1805, 1816—1817 ; Filele referențelor, 1788—1789 ; Haiducii și călăreții județului, 1797—1800 ; Chestiuni militare, 1802—1806 ; Taxe, 1797—1800, 1812—1814 ; Actele decedatului jude al nobililor, Racz Peter, 1793 ; Actele adunărilor comitatului, 1763—1765 ; Socoteli gospodărești, 1804—1805, 1811—1812, 1817—1820, 1832 ; Deputați ai comitatului, 1808 ; Extrase urbariale ale comitatului Bereg, 1774 ; Ciurma, 1773, 1831 ; Acte administrative, 1769—1789 ; Conscrierea populației, 1771, 1772, 1780—1782, 1784, 1810—1813 ; Chestiuni administrative, 1814 ; Ordine diverse, 1694—1788 ; Actele judeului nobililor, Pogany Janos, 1788 ; Corespondență oficială, 1801—1803 ; Missile diverse, 1698—1730 ; Socoteli militare, 1836—1837 ; Conscrieri dicale, 1807—1813 ; Conscriptia căraușilor, 1807—1813 ; Taxe, 1807, 1812 ; Chestiuni militare, 1807—1813 ; Actele insurecției nobililor, 1809 ; Acte criminale, 1773—1775 ; Procese civile, 1797 ; Lista recruților, 1797 ; Conscrierea locuitorilor, 1771 ; Chestiuni vamale, 1807—1813 ; Chestiunile cămării de sare, 1807—1813 ; Reclamații contra funcționarilor comitatului, 1807—1813 ; Acte dietale, 1807—1811 ; Sănătatea oamenilor, fixarea prețurilor mijloacelor de trai, 1807—1813 ; Regulamentul slugilor, 1807—1813 ; Poștă, 1807—1813 ; Îngrijirea pădurilor, 1807—1813 ; Cereri, 1807—1811, 1813.

În al treilea dulap mare, cu 89 sertare, sînt așezate actele administrative ale comitatului, dintre anii 1814—1833, ordonate și împachetate pe baza repertoriilor anilor respectivi.

Actele administrative de pînă la anul 1870 inclusiv sînt păstrate separat în alte dulapuri și pe rafturi. Din acest material menționez următoarele : Documente cu privire la epidemia mare dintre anii 1831—1838, actele dietei din anul 1825 și socotile (rațiunile) militare și gospodărești ale județului dintre anii 1798—1837. Registrele de intrare și ieșire ale vicecomitelui, pe anii 1873—1920, împreună cu indicele, sînt așezate în 10 dulapuri. O mare importanță prezintă colecția duplicatelor matricolelor bisericești de stare civilă de pe întreg teritoriul fostului județ Maramureș,

dintre anii 1828—1895, înaintate anual comitatului de către fiecare comună. Tot în camera aceasta sînt așezate conșcrierile dicale dintre anii 1780—1824, documentele cu privire la revoluția din 1848/49 din Ungaria, actele, conșcrierile și ordinele urbariale din secolele XVIII-XIX, precum și conșcrierea familiilor nobile din Maramureș, împreună cu documentele privitoare la insurecții și participarea la războiul contra lui Napoleon I.

În cadrul documentelor referitoare la familiile vechi din Maramureș, un loc important îl ocupă colecția actelor familiilor nobile. Materialul, așezat în trei dulapuri, în ordine alfabetică, conține documentele procesuale de dovedire a nobilității (productionalia), hotărîri judecătorești, cercetări în chestiuni familiare etc. Materialul legat de această problemă, actele și registrele producționale au fost folosite și publicate de autorul acestor rînduri într-o lucrare privind istoria și genealogia familiilor maramureșene ¹⁾.

Acest vast material privitor la familiile maramureșene a fost ordonat cronologic după numerele de înregistrare și legat în fascicule. După schimbările făcute de predecesorul meu, Petrovay Gheorghe, actele de proveniență administrativă și juridică au fost clasate pe familii și legate în fascicule în ordinea alfabetică. Colecția, oglindind în mare parte viața nobililor săraci, are o importanță deosebită pentru trecutul acestui județ.

Deși nu au legătură cu acest teritoriu, trebuie să menționez, totuși, documentele provenite din alte comitate, ca acelea ale familiei baronului Orczy, legate în 14 pachete, procesele de moștenire ale familiilor Vay, Eördögh, Ibrányi etc., care ne arată nu numai metodele de administrare a moșiilor mari în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, ci și viața iobagilor care trăiau pe aceste moșii, precum și a meseriașilor și arendașilor lor. Aceste documente ilustrează atît diferitele proceduri de moștenire, cît și modul de rezolvare a chestiunilor, replicile lungi și rafinate ale avocaților, dezbaterile și apelurile interminabile și sentințele înflorite și întortochiate în jurul articolelor.

Partea II

1871—1920

Partea nouă a arhivei este compusă din următoarele grupe de acte: Chestiuni administrative (actele vicecomitelui) dintre anii 1871—1920; Actele adunărilor comitatului, 1870—1902; Actele subcomisiei administrative, 1882—1902; Actele subcomisiei silvice, 1890—1902; Socotelile comitatului, 1868—1902; Actele comitelui, 1880—1916; Acte prezidențiale ale vicecomitelui, 1868—1882, 1900—1910; Planuri economice și de exploatare a pădurilor; Colecția de regulamente a județului și a diferitelor comune; Registrele apelor; Ajutoare, 1894, 1904—1905; Actele comisiei agricole, 3 fascicule; Asociația agricolă din Maramureș, 2 fascicule; Holera, 1831, 1893; Registrele delimitării hotarelor; Hotărîrile instanței administrative; Expoziția națională, 1896; Fundații.

¹⁾ Ioódy Pál, *Máramaros vármegye 1749—1769 évi nemesség vizsgálata* (Cercetarea calității de nobil în comitatul Maramureș, în anii 1749—1769), Máramarosziget, 1943.

Bogatul material din arhiva fostului județ Maramureș a atras și va trebui să atragă mulți cercetători care se interesează de istoricul acestei părți a țării noastre. Dintre oamenii de știință care au contribuit la ordonarea acestui vast material arhivistic și au folosit în operele lor acest izvor istoric important, trebuie să menționăm pe dr. Ioan Mihályi, fost membru al Academiei Române, originar din Maramureș. Pe lângă funcția de prim-procuror al comitatului, a depus o muncă rodnică în domeniul arhivisticii, adunând o importantă colecție de documente cu privire la Maramureș, iar în anul 1900 a editat, ca o încoronare a activității sale, lucrarea *Diplome Maramureșene din secolul XIV și XV*.

O muncă neobosită în domeniul arhivisticii a depus și fostul prim-arhivar al comitatului Maramureș, Petrovay Gheorghe, preocupat îndeosebi de genealogie și heraldică, a cărui strădanie ne-a rămas, însă, numai în manuscrisele sale aflate în arhiva județului: tabele genealogice, precum și colecția de copii de pe documente inedite, privitoare la Maramureș, dintre anii 1299—1703, care sînt păstrate într-o fascicolă separată, sub denumirea de „Petrovayana”.

După preluarea acestei arhive de către Filiala Arhivelor Statului din Sighet, în anii 1956/1957, materialul arhivistic a fost reordonat, urmînd organizarea prezentată mai sus. Concomitent cu ordonarea s-a întocmit și un inventar topografic. Cu aceste lucrări s-a deschis din nou posibilitatea unor cercetări organizate și sistematice, fără ca lucrările executate să reprezinte, însă, o încheiere a muncii de prelucrare a materialului. Începerea inventarului administrativ, studierea detaliată a dezvoltării și formării arhivei și alte obiective ce apar în legătură cu păstrarea și folosirea acestui izvor bogat de date, impun ca munca să continue fără întrerupere, pentru ca acest tezaur maramureșean să poată deveni o sursă accesibilă pentru toți cei ce se interesează de conținutul lui.

Din aceste motive și autorul acestor rînduri consideră că lucrarea de față este doar primul pas în prezentarea arhivei fostului județ Maramureș, care va trebui continuată prin dezvoltarea datelor la care s-a referit, dar pe care de data aceasta nu le-a putut reda în toate detaliile.

O TRADUCERE NECUNOSCUTĂ A UNUI DOCUMENT DE LA ȘTEFAN CEL MARE

CONSTANTIN TURCU

Progresul în știința noastră istorică se face uneori încet, mai ales când este vorba de cunoașterea epocii medievale, ale cărei documente și arhive de cancelarie s-au pierdut, în cea mai mare parte, de-a lungul secolelor. De aceea istoricii s-au mulțumit — încă de mulți ani în urmă — să folosească pentru această epocă chiar știrile cele mai mărunte și fragmentare, în speranța că o completare ar putea veni cît de tîrziu.

Astfel este și cazul unui document de la Ștefan cel Mare, din 31 iulie 1463 (6971), al cărui original slavon nu ne este cunoscut încă, dar despre existența căruia avem cîteva dovezi. Una este de prin anul 1766, cînd credem că Procopie uricar a făcut traducerea pe care o publicăm acum, alta din anul 1801, cînd pergamentul original era în proprietatea căpitanului Vasile Marco (după cum reiese din însemnarea de pe aceeași traducere a lui Procopie), și a treia din anii 1836—1837, cînd probabil că tîlmaciul Ion Teodorovici — despre care nu mai avem alte știri — a făcut un alt „suret de pe orighinal“, cum se arată într-o traducere fragmentară a documentului, publicată acum un sfert de secol¹⁾.

La 1913 slavistul Ion Bogdan publica un mic regest al acestui document — scos dintr-un dosar de la Arhivele Statului din Iași (azi pierdut — și-l însoțea de un scurt comentariu²⁾). Peste 20 de ani, profesorul M. Costăchescu din Iași marca un progres, publicînd un suret parțial, făcut — cum am arătat mai sus — de Ion Teodorovici, spre a servi la un proces de hotăr³⁾. La publicare suretul a fost însoțit de un amplu comentariu, în care se dezbate — după discuțiile din anii 1836—1837 și 1847 — autenticitatea unei alte copii prezentate la proces, precum se analizează și toponimia și onomastica documentului, în special neamul Arbure, citîndu-se numeroase acte anterioare și posterioare datei de 1463.

Sîntem în măsură să dăm acum publicității un nou suret al aceluiași document, în tîlmăcirea lui Procopie, dascăl la Mitropolie și uricar

¹⁾ M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 47—57.

²⁾ Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, Buc., 1913, vol. I, p. 77, 78.

³⁾ M. Costăchescu, *op. cit.* Republicat de aici și în *Documente privind istoria Romîniei, veacul XIV—XV*, A. Moldova, vol. I, p. 330—331.

demnesc, datînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea¹⁾. Acest suret provine din colecția profesorului M. Costăchescu din Iași, care l-a achiziționat în 1946. Nu ne putem explica de ce profesorul nu l-a publicat în culegerea sa de documente apărută în 1848 la Iași²⁾, deoarece este mai complet decît acela pe care l-a tipărit în volumul său din 1933!

Înainte de a publica acest nou suret sînt necesare cîteva precizări:

1. Procopie, pe care-l întîlnim ca translator între 1762³⁾ și 1775⁴⁾, trebuie să fi făcut traducerea originalului slav — se pare destul de deteriorat chiar pe atunci — la 1766, căci din acest an, aprilie 12. găsim o hotarnică a moșiei Vorona, moșie menționată în documentul de care ne ocupăm⁵⁾.

2. Existența acestui al doilea suret — mai vechi ca cel publicat pînă acum — și care reproduce de asemenea data de „31 iulie 1463 (6971)“, înlătură definitiv ipoteza pusă de I. Bogdan⁶⁾ că documentul ar putea fi și din anul 1483 (6991), cînd Luca Arbore era în adevăr mare portar de Suceava. Dar în document nu se precizează că e Luca, ci numai Arbore și deci acesta va fi fost tatăl lui Luca.

3. Mihul Giumătate din registul lui I. Bogdan și din suretul publicat de Costăchescu nu este confirmat de alte documente din acel timp. De altfel el este fratele lui Ivașco Orbul — cum se poate vedea din ambele locuri. Însă numele lui apare precis în suretul nostru: „și iarăși au mai cumpărat de la fratele lui Ivașco — de la Mihul — giumătate dintru a lui părți...“. Deci nu Mihul Giumătate, ci jumătate din partea de moșie a lui Mihul!

4. De asemenea, noul suret are hotarnica moșiei Vorona aproape completă, dă numele unor tătari vînduți și conține lista Divanului. Comparînd această listă cu aceea din alt document (original) cunoscut — din 1463⁷⁾ — observăm că lipsește Șandru, dar sînt în plus Duma Braevici și Radul Pisc, ca în documentele din anii anteriori și cei următori. Ne surprinde totuși că Procopie, fiul lui Ardarie Golăescu, uricar și dascăl domnesc⁸⁾, a transcris atît de stîngaci numele unor membri din Divan: *Isac* spătar în loc de *Sachis*, *Bere* stolnic în loc de *Zberc*, *Toma Chindea* în loc de *Cindea*, *Petre Panice* în loc de *Ponici*, *Ștefco Dămcuș* în loc de *Domocoș* etc.

5. În sfîrșit, Procopie arată că a tălmăcit uricul „pre cit s-au putut cunoaște slovele“. Deci actul era destul de stricat și la jumătatea secolului al XVIII-lea! Altfel nu ne-am putea explica anumite lipsuri în text și nepotriviri ca: „zloți turcești și tătărești“ în loc de „zloți turcești și tătarii anume...“. Dar ceea ce este mai curios este că Procopie nu traduce

¹⁾ Arh. St. Iași, *Documente*, P. 672/1.

²⁾ M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948.

³⁾ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 50.

⁴⁾ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XX, p. 35.

⁵⁾ M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 57, nota 9.

⁶⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 497.

⁷⁾ A. Sacerdoțeanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în *Analele Universității „C. I. Parhon“*, Istorie, 5, p. 176.

⁸⁾ M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, Iași, 1943, p. 28—29.

cuvîntul slavon „celeadi“ ci îi dă o flexiune romînească pentru plural și singular: celeadnicii și celeadiul (adică sălașele, sălașul). De asemenea, cîteva nume ni se par cu totul greșite: Anoe, Naruas, heleșteul lui Voston etc.

Cu aceste mici precizări, prezentăm textul noului surेत.

Sure.u scos moldovenește de pe ispisocul sirbesc de la Ștefan voevod din leat 6971 iulie 31.

Cu mila lui dumnezeu, Ștefan voevod, domnu țării Moldavie, facem știre, cu acestu hrîsov a domnii mele, tuturo: cui se cade a ști, pentru adevărat și credincios boiarul nostru, dumnezeii Arburc vel portariu, că slujind domniei mele cu dreaptă și credincioasă slujbă, pentru aceia, văzînd domnia mea a lui dreptă și credincioasă slujbă către domnia mea, osăbit de altă milă, după jalota lui, m-am milostivit domnia mea și i-am dat și i-am întărit lui, insumi domnia mea, satul anume Vorona și Rusii ce le-au cumpărat de la un Ivașcu Orbul, parcea lui ce să va alege, dreptu o sută optuzeci de zloși turcești. Și iarăși au mai cumpărat de la fratele lui Ivașcu, de la Mihula, giuimate dintru a lui părți, dreptu o sută doao zeci¹⁾ zloși turcești și tătarăști. Și Anoe [...] cu celeadnicii săi și Caraci cu celeadnicii săi, Anna și Temlevca, și Ciupe cu celeadnicii săi [...] Micula cu celeadiu și altu Micula, Naruas cu celeadiul său și Radul cu celeadiul său.

Iar hotaru acestor sati, ca să fie după hotarale ceale vechi [...] Dragomir [...] Litianul [...] dreptu preste părăul Voronei, pină la popa Andreiu, din cutul Mihului ce iaste din Sireatu, iar de acoloa părăul in sus, ce iase din Glodeani și de acoloa pe la coda hăleșteului din sus, iar de acoloa la hăleștru lui Voston și iarăși de acoloa la codu și iarăși de acoloa dreptu la hotarul Lucăi călugărului.

Cu acestea toate de mai sus scrisă hotară, am dat domnia mea ca să-i fie uric și moșiile cu tot venitul, în veaci neclătită, lui și fiilor lui și fraților lui, nepoților și strănepoților lui și a tot neamul lui ce să va alege mai aproape, nerușăit niciodinioară în veaci.

Aceasta este credința domniei mele de mai sus scris, Ștefan voevod, și credința tuturor boiarilor domnii mele, mari și mici, credința dumisale Dumii Braevnuu și credința dumisale Manoil și credința dumisale Stancului și credința dumisale Vlaicului și credința Goiana vornic și credința dumisale Coste Danoviciu și credința dumisale Toma Chindea și credința dumisale Petre Panicca și credința dumisale Albului și credința dumisale Isaia Nemțanul și credința dumisale Lazul Pitic și credința dumisale Hodca Crețana și credința dumisale Stețco Dămcușă și credința dumisale Petrica, și credința dumisale Radului Pisca și credința dumisale Buhtea și credința dumisale Isac Spătariu și credința dumisale Iugăi vistiernic și credința dumisale Pașco posealnic și credința dumisale Negrilă păharnic și credința dumisale Bere stolnic și credința dumisale Oană Buoreanul comisa și credința tuturor boiarilor domnii mele și a toată Moldova.

Iar după voința noastră, pre cine va alege domnul dumnezeu a fi domnu țării Moldovii, au din frații noștri. au din fiii noștri, au din neamul nostru, au macăr dintr-alt neam, tot să întărească și să miluiască a noastră danic și întăritură, pre toate hotarele ce mai sus scrie.

Și am poroncit domnia mea, dumisale credinciosului boiaru Dobrua vel logofăt să să scrie hrîsovu acestu și a noastră peccate de dînsul să o lege.

S-au tălmăcit de Procopie uricar, pre cit s-au putut cunoaște slovele.

Ispisocul acel sirbesc — matca acestui surेत — să află la mine.

1801 ghenar 30, Vasile Marco, căpitan.

Acest surेत este al meu. M. Costăchescu, Iași, 1946, ianuar 8.

¹⁾ La M. Costăchescu 150; la I. Bogdan 108. Confuzia între cifrele slavone 50, 20 și 8 (N, K și H) a fost: ușor de făcut, mai ales că documentul era deteriorat.

UN VECHI REGULAMENT DE SELECȚIONARE A ARHIVELOR JUDEȚENE

LIVIU MOLDOVAN

Selecționarea arhivelor județene din Transilvania a devenit la sfârșitul veacului al XIX-lea, pe măsură ce cantitatea de acte din arhive creștea și se simțea tot mai mult nevoia de spațiu, o problemă din cele mai arzătoare. Arhivarii județeni, în lipsă de instrucțiuni, au făcut selecționările după priceperea lor, în condițiuni mai bune sau mai rele. S-a plecat mai ales de la ideea greșită că numai actele vechi au valoare și că actele noi se pot distruge: astfel, au căzut pradă distrugerii cantități mari de acte create după anul 1867.

Ministerul de Interne maghiar a căutat să pună capăt acestor selecționări arbitrare, emitând în anul 1902 „Regulamentul județean de funcționare” (Vármegyei ügyviteli szabályzat), în care se stabileau, pe lângă alte măsuri, principiile de selecționare a arhivelor județene (art. 235—245), prevăzându-se chiar alcătuirea unui regulament special de selecționare (art. 236), care însă n-a mai apărut.

Județele și-au întocmit singure regulamentele de selecționare a arhivelor, luând ca bază directivele din regulamentul de funcționare dat de minister, pe care le-au completat după nevoile și condițiile locale.

Dăm mai jos, în traducere, un asemenea regulament și anume „Regulamentul de selecționare a arhivei județului Mureș-Turda” (Maros-Torda vármegye szabályrendelete a levéltári selejtezésről), întocmit de consiliul județean în anul 1913 și aprobat de Ministerul de Interne cu nr. 79320 din același an, după care a fost pus în aplicare; el cuprinde principii de selecționare a arhivelor județene, care pot avea valoare informativă și azi.

Nr. 19/1913.

Regulament de selecționare a arhivei județului Mureș-Turda.

Art. 1. Consiliul județului Mureș-Turda ordonă selecționarea sistematică, în fiecare an, a actelor păstrate în arhiva județeană, după normele de mai jos.

Art. 2. Selecționarea se va face de către arhivarul județean, pe lângă care subprefectul poate numi, dacă găsește necesar, pe toată durata selecționării, un funcționar ajutător, angajat în mod provizoriu.

Arhivarul județean și ajutorul său n-au dreptul la retribuție specială pentru selecționare, dar, dacă depun o muncă excepțională, se pot bucura anual de premii acordate de către Adunarea generală, pe baza raportului Comisiei de selecționare și a propunerii subprefectului,

de asigurarea cărora va avea grijă, de la caz la caz, Adunarea generală. Premiile ce s-au votat se vor achita numai după ce vor fi aprobate de Ministerul de Interne.

Art. 3. Arhivarul este obligat a face selecționarea în fiecare an, în intervalul de la 1 ianuarie până la sfârșitul lunii iunie. După încheiere, lucrarea va fi verificată de către Comisia de selecționare, apoi de Consiliul județean și se va înscrie pe ordinea de zi a Adunării generale ordinare din sesiunea de toamnă, în scopul aprobării operațiunilor de selecționare.

Art. 4. Comisia de selecționare se compune dintr-un președinte și doi membri ce se vor alege de către Consiliul județean, din sinul său, din trei în trei ani.

Art. 5. La selecționare se vor respecta următoarele principii călăuzitoare :

Se va păstra intact materialul vechi de arhivă din anul 1848/1849 și întreg materialul dinainte de această dată.

a) Nu se vor selecționa : registrele de stare civilă, actele de fundații, donații și acordări de drepturi, documentele de familie, actele despre vămi și taxe locale, procese verbale de ședință ale Adunării generale, registrele ajutoare mai importante (de intrare și ieșire, indice alfabetic, de înminare, indice numeric) și în general toate actele, documentele și alte obiecte care au valoare istorică, culturală și juridică și care cuprind date și memorii despre istoria județului ; de asemenea, actele care lămuresc probleme de instrucțiune publică, despre ape, despre mijloacele de comunicație, despre evoluția altor chestiuni de interes obștesc sau despre activitatea asociațiilor și a societăților ; la fel dispozițiunile cu caracter general, ordinele circulare, regulamentele, a.ita timp cât sint încă în vigoare, precum și actele privitoare la aplicarea lor ; cite un exemplar original, prevăzut cu aprobarea respectivă, din regulamentele județului și ale comunelor, tabelele nominale permanente ale alegătorilor pentru camera deputaților și procesele verbale ale Comisiunii centrale, registre funduare cuprinzând rețeaua drumurilor, registrele apelor, documentele privind reglementarea cursurilor apelor și folosirea lor, planurile originale de întreprinderi, registrele de recrutarea armatei, actele și hărțile cadastrale, registrele și cărțile mari de casierie, registrele subprefectului pentru evidența averii orșanale, actele referitoare la fundații județene și comunale, ordinele privitoare la punerea în circulație a banilor noi și retragerea banilor vechi, actele privitoare la înființări de noi fabrici, construire de drumuri, poduri, poduri plutitoare, edificii publice, biserici, școli și înștiințări publice de cultură, despre fondarea de ziare, reviste, tipografii, aprobarea de tirguri, despre comasări și proporționări, despre recensământul populației și conscrierea caselor, documentele de familie depuse pentru păstrare, diplomele nobilitare și de altă natură, statutele asociațiilor și ale societăților, cărțile și hărțile aflate în posesia județului, obiectele antice de valoare, piesele arheologice, amintirile etc. și tot ceea ce, de la caz la caz, s-ar încredința a.hivei pentru păstrare.

b) După 32 de ani se vor selecționa actele privitoare la chestiunile de drept privat și de încorporare a armatei.

c) După 10 ani se vor selecționa actele privitoare la impozite directe, impozite adiționale, impozite de drumuri și alte contribuțiuni publice de această natură, actele privitoare la infracțiuni și paza publică, apoi corespondența subprefectului și a prim-pretorilor, formată în cadrul administrației generale și în general toate actele care nu sint prevăzute la punctele a. și b. de mai sus.

Art. 6. Cu ocazia selecționării se vor avea în vedere, în general, articolele 135 și 235 din „Regulamentul județean de funcționare”.

Art. 7. Actele selecționate se vor nota într-o listă, iar în dreptul numărului lor de înregistrare, din registrul de intrare și ieșire, se va aplica stampila cu litera „S” (selecționat).

Acest regulament va intra în vigoare imediat după aprobarea lui de către minister. Tirgu Mureș, 1913, apr. 3.

NUMĂRUL DE ARHIVĂ ¹⁾

În practica noastră arhivistică s-a folosit, de la început, numărul de arhivă, adică un număr curent dat unităților de păstrare intrate în depozitele Arhivelor Statului.

Rostul numărului de arhivă este să fixeze unitatea de păstrare, stabilind răspunderea administrativă pentru fiecare unitate în parte și să dea posibilitatea folosirii și citării materialului.

Numărul de arhivă constituie o latură mărunță a practicii arhivistice. La Arhivele Statului din București, cum ne dovedesc inventarele întocmite pînă în prezent, numărul de arhivă s-a dat în diferite moduri, după cum i s-a părut fiecăruia că este mai bine, lipsind o dispoziție precisă în acest sens.

În cadrul muncii la Arhiva Istorică Centrală, punîndu-se problema dării numărului de arhivă, s-a constatat că nu s-a folosit o metodă unică; de aceea, avînd ca bază de discuție prezentul referat, s-a căutat să se reglementeze și această latură a practicii arhivistice.

I. Diferitele procedee în darea numerelor de arhivă folosite la Arhivele Statului din București

1) Numărul de arhivă dat pe depuneri anuale, conținînd fragmente din diferite fonduri.

În porunca Vorniciei Mari a Trebilor din Lăuntru, din 30 sept. 1831, se găsește singura indicație metodologică cunoscută pentru darea numărului de arhivă: „Arhivarul este dator a pune osebit delile fieșcăruia an și împrățite după dregătoriile de la care vor fi ieșit și să puie la fieșcare delă, pe lîngă numărul ei, osebit număr al arhivei, care va începe de la nr. 1 pînă la cel din urmă, pentru toate delile ce va primi de la veri ce despărțire de la început și pînă la sfîrșitul anului, ținînd cu bună orînduială și

---

¹⁾ Referat discutat și doptat în ședința de lucru ținută la Direcția Generală a Arhivelor Statului, în zilele de 9 și 10 iulie 1958, propunerile pe care le cuprinde devenind norme de aplicat în munca arhivistică.

registru oșebit pă fieșcare an pentru delile ce primește¹⁾. Această indicație face parte dintr-o serie de măsuri pe care guvernul Țării Românești a fost nevoit să le ia pentru aplicarea noului regim al Arhivelor, dată fiind lipsa aproape completă de îndcații de acest fel în Regulamentul Organic al Țării Românești²⁾.

Urmînd această dispoziție, arhiviștii de atunci au clasat „osebit delile fieșcăriua an și împărțit după dregătoriile de la care vor fi ieșit”, adică au clasat dosarele pe ani, iar înăuntru anilor pe fonduri, dînd apoi număr de arhivă curent tuturor dosarelor dintr-un an, aparținînd diferitelor fonduri. Pe cele dinainte de Regulamentul Organic le-au numit Administrative Vechi, iar pe cele următoare Administrative Noi. Astfel au fost arhivate la Arhivele Statului București toate dosarele instituțiilor administrative pînă la anul 1859. în principiu, și așa au rămas pînă în anii trecuți cînd, trecîndu-se la recondiționarea materialelor documentare din depozitele noastre, s-a făcut și regrouparea materialelor amintite, pe fonduri, păstrîndu-se însă numărul inițial de arhivă care, astfel, în cadrul fondului regroupat, apare cu întreruperi între ani egale cu numărul dosarelor din alte fonduri ce au fost așezate între dosarele aceluiași fond din doi ani consecutivi.

După unirea Principatelor Romîne, dată fiind, probabil, cantitatea tot mai mare de material intrat în depozitele Arhivelor Statului și implicit greutatea întîmpinată în folosirea lui, după vechiul sistem de arhivare, se trece la arhivarea pe fonduri, părăsindu-se sistemul arhivării cronologice și, în cadrul acestui sistem de arhivare, numărul de arhivă s-a dat după cum se va vedea mai jos.

2) Numărul de arhivă dat pe depuneri din fonduri.

Din cercetările făcute am constatat că această metodă s-a aplicat la un singur fond din depozitele noastre — Primăria Municipiului București — care a fost depus în trei rînduri.

Prima depunere cuprinde materialul dintre anii 1830—1865, care a primit număr de arhivă în continuare, peste ani, ajungîndu-se pînă la numărul 4171. Nesiguranța arhiviștilor din acea vreme în darea numărului de arhivă reiese clar din faptul că acestei depuneri i s-a dat la început număr de arhivă pe ani, pentru ca după un timp, aceste numere să fie șterse și să se dea număr în continuare, cum am arătat.

Cu a doua depunere s-au adus și unele dosare reținute sau scăpate din vedere la prima depunere, astfel că aceasta cuprinde material dintre anii 1832—1900, căruia i s-a dat de la început număr de arhivă în continuare, de la 1 pînă la 6123.

În depunerea a treia au intrat materialele dintre anii 1901—1918, căroră li s-a dat de asemenea număr de arhivă în continuare, de la 1 pînă la 4305.

¹⁾ Arh. St. Buc., Arhiva Direcției, dos. 61831, f. 18—19.

²⁾ Const. Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, Buc., 1930, p. 6.

3) *Numărul de arhivă dat parte în continuare, parte pe ani.*

Astfel s-a dat număr de arhivă Embaticurilor Individuale din Ministerul Agriculturii: materialului dintre anii 1892—1894 i s-a dat număr în continuare, iar celui dintre anii 1895—1935, pe ani.

Bunurilor Mici, din același minister, li s-a dat număr în continuare între anii 1838—1859, iar între anii 1860—1894, pe ani.

Arhiviștii vechi, folosind această metodă, au avut, desigur, în vedere să nu ajungă la numere de arhivă prea mari, ceea ce ar fi îngreuiat lucrul, dînd naștere la greșeli și determinînd trimiteri prea lungi în lucrări. Astfel, au dat numere de arhivă în continuare, peste ani, materialelor din anii mai vechi, fiind mai puține, iar celor din anii următori, în cadrul anilor, întrucît numărul dosarelor era mare. Un alt exemplu întîlnit dovedește, însă, că numărul de arhivă s-a dat totuși în trecut la întîmplare; este cazul fondului Ministerul de Război dintre anii 1830—1892, în care criteriul de mai sus s-a aplicat invers: materialului celui mai vechi (1830—1876) i s-a dat număr pe ani, nu în continuare ca în exemplele de mai sus, iar celui mai nou (1877—1892) i s-a dat număr în continuare.

4) *Numărul de arhivă dat pe ani, indiferent dacă fondul are părți structurale sau nu.*

Astfel, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice-Moldova dintre anii 1804—1862, fără părți structurale, a primit număr de arhivă de la 1 în fiecare an.

Același minister din Țara Romînească pînă la 1860 nu are părți structurale, iar de la această dată pînă la 1916 inclusiv este arhivat pe direcții, dar, și într-un caz și în altul, s-a dat număr de arhivă pe ani.

La fel s-a dat număr de arhivă, pe ani, fondurilor Obștescul Control și Ministerul Agriculturii — Venituri și Garanții.

5) *Numărul de arhivă dat pe fonduri.*

Multer fonduri li s-a dat număr de arhivă în continuare, peste ani și părți structurale, de la început pînă la sfîrșit.

Astfel s-a dat număr de arhivă următoarelor mari părți structurale din Ministerul Agriculturii, considerate pînă de curînd fonduri separate: Arendări, 1860—1920; R.E.A.Z., 1837—1900; Succesiuni vacante, 1863—1908; Casa Pădurilor, 1838—1912 și Embaticuri Generale, 1836—1898.

La fel s-a procedat cu următoarele fonduri: Epitropia Așezămintelor Brîncovenști, 1859—1946; Creditul Funciar Urban, al cărui număr de arhivă a ajuns pînă la 6888 (fondul este clasat pe numerele de dosare care rămîneau deschise pînă ce debitorul își achita datoria); Ministerul Justiției, 1861—1899; Ministerul de Interne, Comunale, 1838—1879.

6) *Materiale care au numai număr de arhivă.*

În general acestea sînt materialele create în perioada arhivei la destinar și în cea a arhivei de registru. Începînd cu perioada arhivei de registratură, dosarele primesc un număr de la instituția ce le-a format, urmînd ca la Arhivele Statului să li se mai dea și un număr de arhivă.

Și în perioada arhivei de registratură se crează piese care nu primesc număr de la instituția creatoare și anume planuri, registre, sigilii, filme, piese fonice, ce urmează să intre în depozitele Arhivelor Statului.

Pentru a ilustra această metodă de a se da număr de arhivă este suficient să amintim de arhivarea documentelor foi volante provenite de la instituțiile bisericești. Înăuntru fondurilor, documentele acestea au fost clasate pe moșii și așezate în pachete, iar înăuntru acestora cronologic, numerele de arhivă fiind date pe pachete.

Din materialele din perioada arhivei de registratură amintim, de exemplu, registrele Primăriei Municipiului București care au fost arhivate la sfârșitul fondului și au primit numai număr de arhivă în continuare. Trebuie să remarcăm că uneori chiar registrele vin cu număr, dar acest număr s-a dat numai pentru înlesnirea folosirii interioare, nu după nomenclator și, în caz că registrele s-au păstrat toate, aceste numere pot fi adoptate ca numere de arhivă, sau nu, dându-se un număr curent de arhivă.

7) *Materiale la care au fost adoptate, drept numere de arhivă, numerele proprii.*

Posibilitatea acestor cazuri am menționat-o mai sus și aci vom da exemple.

De la Ministerul Agriculturii am primit o serie de taloane de acte de proprietate întocmite pe formulare, vîrfurile fiind predate beneficiarilor : *titluri de răscumpărare*, date de Ministerul Agriculturii celor care au plătit terenurile pe care le dețineau ca embaticuri, pe unele moșii, în baza legii pentru înstrăinarea bunurilor statului din 7 apr. 1889 ; în baza aceleiași legi, *titluri de proprietate* pentru bunuri mici, locuri de casă din moșiile statului ; *titluri provizorii* pentru terenuri mai mari, vîndute la licitație, din al căror cost se plătise numai o rată, rămînînd ca actul definitiv să se dea după achitare ; *acte de vînzare*, emise de Comitetul Central al vînzării Domeniilor Statului (1868—1878) pentru părți din moșii vîndute la licitație, cu întreaga sumă plătită odată.

Toate aceste titluri sînt în registre de cite 100 de bucăți, cu numere imprimate și, cînd s-au dat în lucru, s-a indicat să nu se mai dea număr de arhivă.

II. Ce prevăd instrucțiunile noastre și cele sovietice despre numărul de arhivă.

În „Instrucțiuni pentru evidența materialelor documentare ale Fondului Arhivistic de Stat al Republicii Populare Romîne” se stabilește modul de întocmire a instrumentelor obligatorii de evidență, printre care figurează și inventarele administrative, în care se dau numerele de arhivă, despre a căror întocmire, însă, nu se vorbește. Instrucțiunile Generale nr. 6720 din 27 nov. 1957, cap. IV (art. 42—46) tratează despre „Preluarea materialelor documentare de către arhivele unităților creatoare”, pentru care trebuie să se facă inventar în 4 exemplare, conform formularului nr. 7, care la prima rubrică are număr curent.

Unul din cele 4 exemplare de inventar se înapoiază la serviciul care a depus arhiva, iar din celelalte 3 (art. 80) 2 se predau cu materialul

la Arhivele Statului, după împlinirea termenelor stabilite de Indicatorul special, iar al 3-lea se păstrează de unitatea predătoare după ce a fost certificat pentru predare-primire de către organul respectiv al Arhivelor Statului.

Reiese de aici că la Arhivele Statului inventarele astfel intrate vor putea fi puse la dispoziția cercetătorilor care vor indica drept cotă numărul curent din inventar, devenit astfel număr de arhivă.

Adăugăm că, deși instrucțiunile nu menționează aceste amănunte, este de presupus că așa s-a gândit cel ce le-a întocmit și așa este normal, mai ales că aceste numere, adoptate ca numere de arhivă, vor fi cu adevărat curente, pentru că se presupune că, cel puțin de acum încolo, materialul destinat păstrării permanente va intra la Arhivele Statului fără lipsuri.

Recent ne-au sosit de la Moscova diferite instrucțiuni arhivistice, printre care și instrucțiunea intitulată „Normele de bază pentru inventarierea materialelor documentare în Arhivele de Stat ale U.R.S.S.”.

Arhiviștii sovietici numesc numărul de arhivă număr de ordine, iar numărul de dosar număr de registratură.

Articolul 129 din aceste instrucțiuni are următorul conținut: „Unitățile de păstrare se trec în inventar în ordinea în care au fost clasate.

Fiecare unitate de păstrare se trece în inventar cu număr de ordine separat.

Dacă dosarul se compune din mai multe volume, atunci fiecare volum se trece în inventar separat, cu număr de ordine independent”.

Nici instrucțiunile sovietice însă nu precizează cum să se dea acest număr de arhivă, dar reiese că el se va da urmându-se clasarea.

III. Cum propunem să se dea numărul de arhivă.

Față de cele de mai sus considerăm că este bine să ne fixăm asupra unei metode de a da numărul de arhivă, pe care s-o generalizăm la unitățile noastre ce au material constituit după sistemul rus, inclusiv unitățile din Transilvania, pentru materialul constituit după 1950.

În depozitele tuturor unităților mai este încă destul material neinventariat și poate că și în viitor vom fi nevoiți să primim material fără evidență, deci avem destul material față de care putem aplica această metodă.

Credem, de asemenea, că metoda pe care o vom adopta trebuie să se bazeze pe un principiu arhivistic îndeobște recunoscut, spre a nu mai lăsa loc pentru aprecieri personale, ca pînă acum; acest principiu este *metoda istorică de clasare a materialului arhivistic*.

Se știe că această metodă este acceptată și aplicată azi de către toți arhiviștii din lume. Celelalte metode: cronologică, alfabetică, pe materii sint subordonate acesteia: aplicarea uneia sau alteia, ori a tuturor acestora, contribuie tocmai la aplicarea metodei istorice.

Aplicînd „metoda istorică de clasare a materialului arhivistic” la darea numărului de arhivă, *reiese că acesta trebuie dat înăuntru compartimentelor rezultate din clasarea unui fond prin această metodă*.

Astfel, dacă în clasarea unui fond este predominantă latura clasării cronologice imperfecte (adică dosarele încep într-un anumit an, dar se încheie după un număr de ani inegal ca, de exemplu, fondul Creditul Funciar Urban), numărul de arhivă se va da de-a lungul întregului fond.

Dacă predomină latura clasării cronologice perfecte¹⁾ (adică avem unități de păstrare ce se constituie anual), fenomen caracteristic metodei istorice, fără să constatăm existența unor părți structurale, numărul de arhivă se va da înăuntru anilor, care sînt cele mai mici compartimente rezultate din clasare.

Dacă instituția care a format fondul a avut părți structurale (direcții, servicii, secții, birouri) numărul de arhivă se va da în cadrul compartimentului celui mai mic de la care a primit unitatea de păstrare numărul inițial — numărul de dosar sau numărul de registratură, cum îl denumesc arhiviștii sovietici.

Un caz deosebit prezintă fondurile particulare, pentru clasarea cărora nu s-a ajuns încă la o metodă îndeobște acceptată. Principiul conservării materialului după format, combinat, însă, cu metoda istorică, impune clasarea acestor fonduri pe format, care de cele mai multe ori reprezintă și genuri de materiale diferite (acte personale, manuscrise, scrisori, fotografii etc.), iar înăuntru acestora clasarea cronologică; numărul de arhivă se va da înăuntru acestor ultime compartimente.

S-ar putea obiecta că numărul de arhivă dat numai pe fonduri prezintă avantajul că oferă o cotă mai scurtă: numărul sau numele fondului și un număr de arhivă (de ex. 12 (M.I.C.)/2584), chiar dacă este de 4—5 cifre, sau numărul de arhivă dat numai înăuntru anilor (de ex. 12 (M.I.C.)/580/1872) tot prezintă o cotă mai scurtă, pe cînd o cotă dată unei unități de păstrare dintr-un fond clasat și numerotat după metoda istorică se prezintă astfel: 12 (M.I.C.)/D.I./84/1878; această cotă, însă, pe lângă faptul că duce la material, ca și celelalte, prezintă avantajul de a conține și elemente informative (Direcția I și anul) pe care istoricul nu întotdeauna le indică în studiu; partea structurală de altfel nici nu trebuie indicată în text, fiind un element care scade nivelul studiului.

---

¹⁾ Termenii „clasarea cronologică imperfectă” și „clasarea perfectă” s-au creat pentru exprimarea unor realități.

FACTORI BIOLOGICI DĂUNATORI ARHIVELOR ȘI CITEVA METODE DE COMBATERE APLICATE ÎN ARHIVELE STATULUI DIN ȚARA NOASTRĂ

V. TRANDAF ȘI N. DAMIAN

În afară de războaie, calamități naturale și ignoranța oamenilor, care în decursul vremurilor au cauzat distrugerea atîtor materiale documentare de mare valoare, tezaurul arhivistic este amenințat în permanență de o serie de alți factori, cu o acțiune mai lentă, dar care îl pot aduce în stare de nefolosire dacă, bineînțeles, nu se intervine cu mijloacele adecvate pentru a preveni această acțiune sau pentru a salva materialul infectat.

Acești factori, cu efect foarte puternic în condiții favorabile, sînt de natură fizică (lumina solară, temperatura, praful, umezeala), chimică (acizi ori alte substanțe chimice) sau de natură biologică (microorganisme, insecte, rozătoare).

Ne propunem a prezenta mai jos cîteva aspecte din atacul biologic asupra materialului din depozitele noastre de arhivă și cîteva metode mai simple de combatere, încercînd prin aceasta să venim în sprijinul arhiviștilor în munca lor de păstrare a materialelor documentare, cu atît mai mult, cu cît la noi această preocupare este relativ nouă și foarte necesară.

În țara noastră arhivele nu s-au bucurat în trecut de atenția cercurilor guvernante de atunci: ele nu ofereau un teren de cîștig, așa încît nu este de mirare că au fost lăsate în voia soartei, fără nici un sprijin material.

În rare cazuri, datorită unor împrejurări favorabile, sau grație dragostei și abnegației unor arhiviști destoinici, o parte din materialul arhivistic a fost depozitat în condiții mai mulțumitoare. În general, însă, conservarea materialului documentar a fost foarte proastă și, cu toate măsurile energice luate după 1947, nu s-au asigurat încă toate condițiile necesare unei bune păstrări și folosiri.

Pînă la 23 August 1944 și după această dată, pînă în 1951 (data trecerii Arhivelor Statului la Ministerul Afacerilor Interne), nu s-a pus

problema unor metode de păstrare și cu atât mai puțin a studierii și aplicării unor măsuri științifice de combatere a dăunătorilor, de tratare și restaurare a pieselor degradate.

Abia în anul 1953 se iau măsuri pentru înființarea unui sector de igienă și restaurare în cadrul Direcției Arhivelor Statului, sector care s-a dezvoltat continuu și este în prezent dotat cu aparatura necesară unor studii chimice și microbiologice amănunțite, în măsură a trata și restaura pe cale fizică și chimică piesele atacate. Asemenea sectoare sînt în curs de organizare la toate serviciile regionale de arhivă; la Iași și Cluj ele sînt deja în funcțiune.

În cele ce urmează vom prezenta sumar cîțiva din agenții biologici mai frecvenți, care acționează asupra hîrtiei ca produs finit — dosare, condici, cărți etc. — și unele metode de prevenire și combatere a atacului biologic, aplicate în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Hîrtia suferă o acțiune biologică începînd cu procesul de fabricație, acțiune care, după caracterul și intensitatea ei, va influența puternic activitatea biologică de mai tîrziu asupra produsului finit.

Hîrtia din depozitul de arhivă poate fi atacată de agenți biologici ca: microorganisme (bacterii și ciuperci) diferite insecte și rozătoare.

Atacul microbiologic asupra materialului arhivistic este determinat de prezența în hîrtie a polizaharidului *celuloza* (elementul de structură), care constituie mediu nutritiv pentru categoriile biologice amintite mai sus.

Cele mai răspîndite microorganisme în depozitele de arhive (de altfel ca pretutindeni) sînt *bacteriile*; ele pot prezenta un pericol serios pentru conservarea materialului arhivistic, atunci cînd au condiții favorabile de dezvoltare. Astfel, în prezența unei mari cantități de apă, deci în condiții anaerobe (arhive inundate, arhive udate abundant cu ocazia unui incendiu, arhive păstrate în pivnițe foarte umede și întunecoase etc.), *celuloza* din hîrtie este puternic descompusă prin fermentație.

În condiții anaerobe substanțele de încliere (amidon, cocă, clei) și pielea din legături sînt descompuse de bacteriile de putrefacție, într-un timp destul de scurt.

Prin măsuri preventive de aerisire, uscare a depozitelor și dezinfectare sistematică, se poate înlătura pericolul unui atac bacterian mai serios.

Principalii dușmani din lumea microorganismelor, care fac adevărate ravagii în depozitele de arhivă neîngrijite, insuficient aerate și cu o umiditate relativă ridicată, nu sînt bacteriile, ci *ciupercile de mucegai*.

Caracteristic acestor microorganisme este miceliul (corpul vegetativ al ciupercii), care formează o rețea ramificată, întinzîndu-se pe mediu nutritiv solid.

În general ciupercile se înmulțesc prin spori, foarte rezistenți la diferite schimbări survenite în mediu înconjurător, începînd să se dezvoltă îndată ce condițiile sînt favorabile.

Cele mai răspîndite ciuperci, descoperite și în depozitele noastre de arhivă, aparțin genurilor *Mucor*, *Aspergillus*, *Penicillium*, *Fusarium*.

Sporii ciupercilor de mucegai se găsesc răspîndiți pe întreg materialul din depozite, dar ei nu germinează decît în condiții favorabile. Medii favorabile sînt substanțele nutritive folosite la legatul cărților (amidon,

coacă, clei) sau numai elementele componente ale hîrtiei, în prezența unei umidități ridicată.

Prin dezvoltarea și metabolismul lor, ciupercile produc pe hîrtia atacată pete de diferite culori — galbene, albe, negre, cafenii — care acoperă uneori în întregime scrisul, sau formează colonii întinse fără culoare.

Părerile asupra cauzelor acestor pete sînt împărțite. Unii cercetători, printre care Marsh¹⁾, susțin că petele sînt efectul acizilor produși de ciuperci, condiția optimă fiind între pH 4,8 și 5,6, cînd aciditatea crește atît de mult, încît poate ajunge pînă la 50% acid oxalic²⁾.

Alții, cum ar fi Iiams și Beckwith, presupun că acestea provin din fierul ce se găsește ca impuritate în hîrtie, prin oxidarea sărurilor organice feroase la ferice³⁾.

Cercetările ulterioare au stabilit că pătarea hîrtiei este un efect asociat.

Ciupercile de mucegai perforează hîrtia, o fac sfărîmicioasă, o pătează, dîndu-i o culoare cafeniu-pămîntie. Acțiunea de distrugere poate fi lentă, necesitînd ani întregi, sau foarte rapidă. S-a stabilit că unele specii de ciuperci de mucegai pot distruge fibrele hîrtiei în proporție de 10—60% în decurs de aproximativ 3 luni⁴⁾.

Alte ori, prin dezvoltarea vertiginoasă a ciupercii, în condiții favorabile de umezeală, miceliile se întind pe întreaga suprafață a materialului, iar la dispariția umezelei, cînd ciuperca moare, filele dosarului sau ale condicii se lipesc între ele (în special cînd sînt din hîrtie cretată), formînd un bloc compact, imposibil de folosit.

Pentru prevenirea atacului microbiologic s-au încercat diferite substanțe chimice. Literatura de specialitate indică numeroși compuși atît organici, cît și anorganici. *Acetatul de fenil mercur*, în concentrație de 0,00175%, împiedică dezvoltarea microorganismelor; trebuie să se țină însă seama că această substanță în concentrație mai mare este foarte toxică și, în același timp, irită pielea. *Propionatul de calciu* este recomandat ca un foarte bun bactericid. Mai sînt citate *pentaclorfenolul* și *pentaclorfenolatul de sodiu* în concentrație de 0,25%. Alte substanțe încercate cu succes sînt *sărurile de cupru ale acidului oleic sau naftenic* și *paraifenilfenol formaldehida*.

Aceste substanțe se întrebuițează fie în emulsie cu apa, fie în soluvenți organici sau aplicînd straturi protectoare din materii transparente ca celofan, copolimeri de vinil, impregnate cu aceste substanțe pe suprafața hîrtiei.

Pentru a neutraliza atacul microorganismelor se întrebuițează *hîrtie timolizată* (hîrtie de filtru impregnată cu o soluție de 1% timol în alcool etilic și lăsată să se usuce), care se așează între filele dosarelor și cărților.

O altă metodă constă în dezinfectarea manuscriselor în aparate speciale, numite camere de gazare sau fumizare cu *formaldehidă*, *timol*,

¹⁾ C. I. Wessel, *Deterioration of Materials*, 1954, p. 368.

²⁾ C. I. Petrova, *Conservarea fondurilor de cărți*, 1954, Cap. II.

³⁾ Iiams and Beckwith, *Museum*, vol. 33—34, p. 199—226.

⁴⁾ C. I. Petrova, *op. cit.*

Dosar cu marginile atacate de mușegai.

Dosar păstrat în condiții de umezeală, transformat într-un bloc compact și puternic atacat de ciupercile de mușgai.

amestec de oxid de etilen și bioxid de carbon etc. Această metodă va fi descrisă pe larg în procesul de dezinfectie.

În ultimul timp se întrebuințează cu mult succes, ca mijloc de dezinfectare și dezinsecție, *curentul electric de înaltă frecvență*, în aparate special construite.

În cadrul laboratorului de chimie al Direcției Generale a Arhivelor Statului s-a folosit dezinfectarea în aparat atît cu timol, cît și cu formaldehidă, precum și procedeul cu hîrtie timolizată, aceste operații fiind cele mai puțin costisitoare, iar materialele ușor de procurat.

Insectele sînt alți dușmani biologici la acțiunea cărora hîrtia este sensibilă. Ele au predilecție deosebită pentru materialele arhivistice care conțin amidon, clei, cocă, pînză, piele. Insectele atacă legăturile de la cotor, etichetele, fotografiile sau sapă adevărate canale în coperti și în adîncimea codicelor sau dosarelor, în căutarea hranei.

Unele specii, cum ar fi „peștișorul de argint“, pentru a pătrunde cît mai repede și pe un drum cît mai scurt în profunzimea cărții, sapă în urmele de tipar, distrugînd numerele de inventar, titlurile și alte elemente ale copertei¹⁾.

În depozitele Arhivelor Statului din București au fost identificate, pînă în prezent, următoarele insecte mai importante: *Stegobium paniceum*, *Dermestes*, *Troctes divinatorius*, *Ptinus fur*, *Thysanura*.

Singurul mijloc de combatere este împiedicarea dezvoltării lor prin păstrarea cu strictețe a condițiilor de igienă în depozite. Trebuie să se facă dezinfectări generale anuale, iar materialele arhivistice achiziționate, care intră în depozite, să fie supuse mai întîi unei dezinsecții.

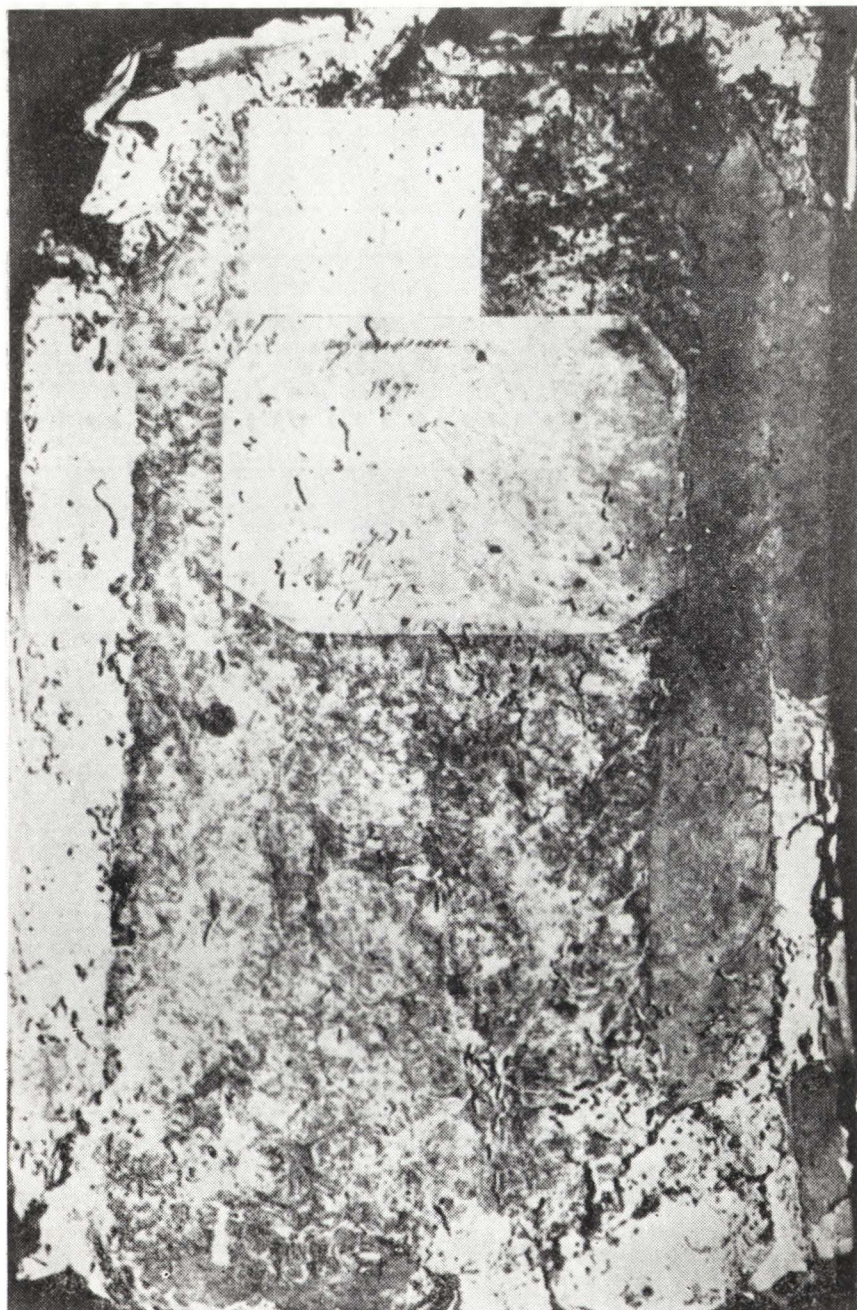
Pînă în prezent, în răstimp de trei ani, în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului s-au făcut două dezinsecții, prima cu sulfură de carbon și a doua, în cursul anului 1957, cu acid cianhidric. Cu toate că ultima dezinsecție s-a aplicat tîrziu, abia în luna octombrie, a dat rezultate mulțumitoare. Se recomandă ca dezinsecția generală să se facă în lunile de vară, cînd insectele ies la suprafață și cînd, prin prezența căldurii, evacuarea gazelor se face mai ușor. Este bine ca între două dezinsecții să urmeze un interval de 3—4 săptămîni, în vederea distrugerii în întregime a larvelor ce eventual s-ar dezvolta după prima operație de dezinsecție.

Dezinfectarea și dezinsecția materialului arhivistic, în diferite aparate, este recomandabilă în cazul cînd se primește material din afară sau cînd o parte din piesele existente în depozite sînt puternic infectate și degradate, urmînd a fi legate din nou.

La dezinfectarea sau dezinsecția cu formaldehidă, în aparat, se produce vaporizarea substanței prin încălzire, picăturile venind în contact cu materialul. Unii cercetători consideră formaldehida ca ineficace în dezinsecție, iar pe de altă parte picăturile de formaldehidă condensate

¹⁾ C. I. Wessel, *op. cit.*, p. 376.

Copertă de condică atacată de „*Stegobium paniceum*”.

„*Stegobium paniceum*“ și canalele săpate în coajă a unei condici.

pot cauza decolorarea materialelor. Un alt dezavantaj în folosirea acestei substanțe îl constituie faptul că avînd un miros foarte persistent, după operația de vaporizare a formaldehidei este necesară o neutralizare cu amoniac, pentru îndepărtarea mirosului, înainte ca materialul să fie scos din aparat, ceea ce îi poate pricinui degradări. Se presupune că formaldehida ar avea influență distrugătoare și asupra sporilor ciupercilor de mucegai și a ouălor de insecte. Practica ne-a dovedit, însă, că după o expunere timp de 72 ore a materialului în aparatul de dezinfectie, la o concentrație de 80 g/m^3 , s-au găsit totuși insecte vii și larve.

În dezinfectarea cu timol se produce sublimarea acestuia, timolul acționînd sub formă de aerosoli, cu o putere de pătrundere mai mare între filele materialelor din aparat. Operația de încălzire durează mai puțin decît în cazul vaporizării formaldehidei, timolul avînd un punct de sublimare mic (50°). După 24 ore de la introducerea materialului în aparat și sublimarea timolului, mirosul nu mai este atît de puternic, putîndu-se astfel manipula mai ușor descărcarea aparatului. Particule mici de substanță rămîn între filele dosarelor sau condicelor și constituie astfel un element protector împotriva atacului eventual al mucegaiurilor și insectelor.

Dezavantajul metodei constă în faptul că timolul nu are influență asupra ouălor de insecte, dezinsectarea trebuind să se repete după 4—5 săptămîni, timp în care larvele se pot dezvolta din nou.

În privința aparatelor folosite în operațiile de dezinfectare și dezinsectare, literatura de specialitate arată că cele mai bune rezultate se obțin cu camerele de vaporizare în vid. Se pot întrebuința însă și camere de gazare fără vid.

Iată cîteva rețete de substanțe cu acțiune insecticidă socotite pentru $28,3 \text{ m}^3$ de material, recomandate de Carl Wessel¹⁾:

- a) acid cianhidric — obținut din 0,453 kg. cianură de sodiu ;
- b) sulfură de carbon — 2,708 kg ;
- c) amestec de oxid de etilen și bioxid de carbon — 13,590 kg ;
- d) amestec de clorură de etilen și tetraclorură de carbon — 5,342 kg ;
- e) amestec de formiat de metil și bioxid de carbon — 12,684 kg.

Toate aceste substanțe au o eficacitate de 100% în distrugerea insectelor în timp de 24 de ore, fără a afecta proprietățile hîrtiei sau a degrada cărțile sau dosarele.

Din pricina toxicității și a inflamabilității mari a acestor substanțe, se cer condiții speciale de lucru, o atenție deosebită și mînuirea lor de personal expert.

Descriem mai jos două tipuri de camere de gazare, pentru dosare, condiți, manuscrise și cărți, ce întrebuințează ca substanță toxică timolul.

Primul, un tip de aparat simplu, poate fi utilizat la unități mici de arhivă sau bibliotecă, fără consum mare de reactivi și curent electric. Manevrarea este destul de simplă.

¹⁾ C. I. Wessel, *op. cit.*, p. 380.

Aparatul are forma unui dulap din tablă de 2—3 mm grosime cu închidere ermetică. Unul din pereți este prevăzut cu geam pentru urmărirea procesului din interior în timpul funcționării.

Aparatul este dotat cu un reșou deasupra căruia, pe un trepied cu o sită de azbest, se instalează un vas de aluminiu sau de cupru, cu o capacitate de 200 cm³. La o înălțime de 40 cm este montată o poliță de sîrmă sau tablă găurită pe care se așează materialul de dezinfectat.

Se mai poate monta încă o poliță la 30 cm deasupra primei polițe. Pe unul din pereți există o deschidere pentru cordonul reșoului. Pe acest perete se montează și un întrerupător. Încălzirea nu trebuie să se facă în mod continuu, iar durata operației de fumizare să fie de aproximativ 2 ore pentru cele 60 g. de timol prevăzute pentru o încărcare.

Materialul se scoate din aparat după 24 de ore.

Al doilea tip de cameră de gaze, pe care îl descriem, se găsește în dotarea Direcției Generale a Arhivelor Statului din București. Aparatul este mai mare și mai complex. Volumul pentru cărți sau dosare este calculat la aproximativ 0,6 m³. În interiorul aparatului se găsește un ax central pe care sînt montate 4 polițe circulare cu poziția în înălțime reglabilă. Axul central este acționat de un motor care imprimă polițelor în timpul operației de încălzire o mișcare de rotație, asigurînd astfel uniformizarea dezinfectării și evacuarea gazelor din aparat prin curenții de aer ce se formează. În interiorul aparatului, pe unul din pereți, este montată o sursă de încălzire — un reșou electric. Aparatul mai este prevăzut cu o țeavă pentru evacuarea gazelor din interiorul aparatului, după dezinfectare. Pe același perete cu sursa de încălzire, se află un geam ce permite urmărirea procesului de vaporizare. Aparatul este confecționat din tablă de 2—3 mm. grosime.

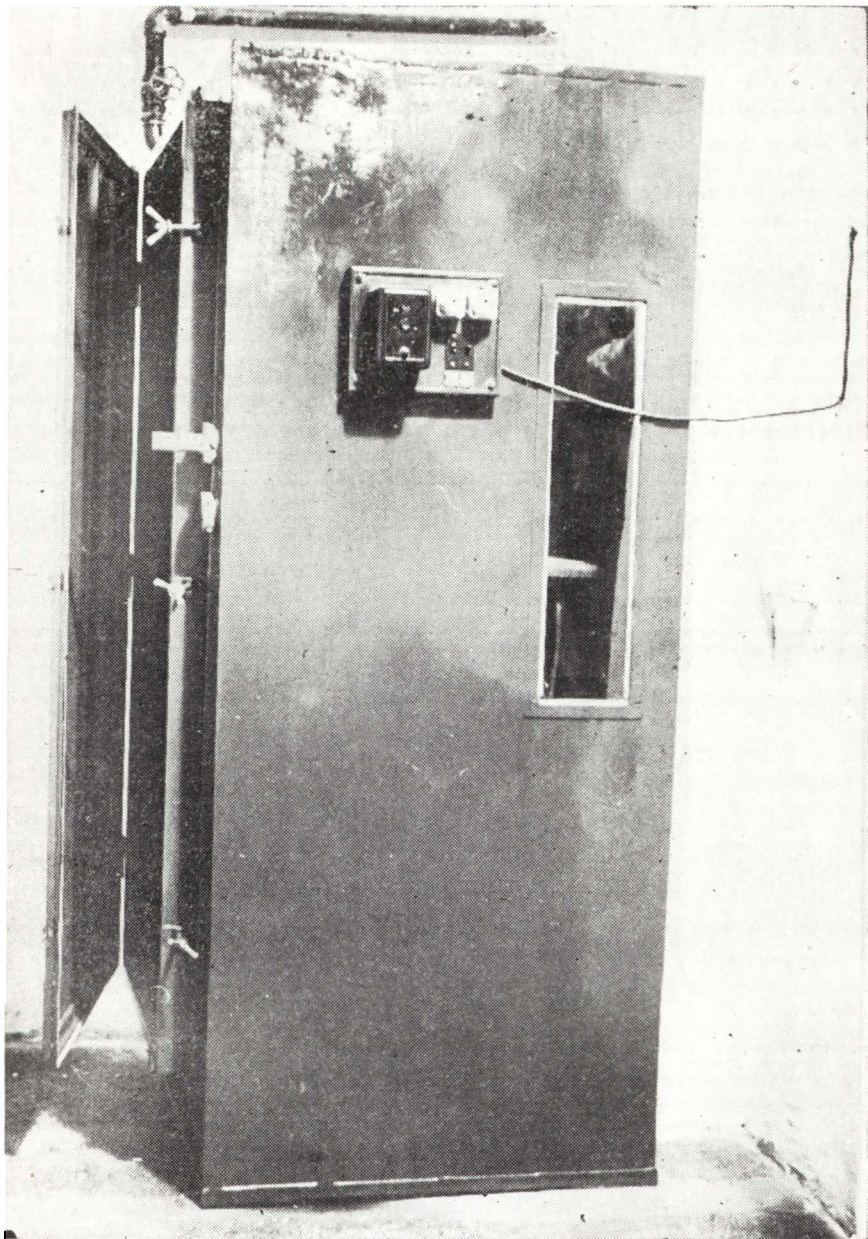
O asemenea cameră de gaze, din pricina construcției mai complicate și a pieselor suplimentare, este mai costisitoare față de primul aparat. În dezinfectarea cu timol are însă același randament.

A treia categorie de agenți biologici periculoși pentru arhive o constituie rozătoarele.

Dacă microorganismele sau insectele atacă hîrtia pentru a se alimenta fie din celuloză, fie din elementele organice anexe ale produsului finit (dosar, carte, condică), șobolanii sau alte rozătoare distrug mecanic cantități imense de hîrtie fără a ingera decît cantități foarte mici din ea. Tocarea hîrtiei se face fără ca aceasta să vină în contact cu țesuturile moi ale gurii, fapt ce duce de multe ori la ineficacitatea măsurilor chimice de deratizare.

Atacul rozătoarelor asupra depozitelor de arhivă este destul de rar și el se produce de regulă în depozitele murdare și în special acolo unde rămîn resturi de alimente.

În cadrul depozitelor noastre de arhivă nu s-au semnalat decît cazuri izolate, lipsite de importanță, determinate de neglijența unor lucrători din arhive care au aruncat resturi de alimente în încăperile cu material.

Aparat de dezinsecție pentru arhivă și cărți (aflat în dotarea Direcției Generale a Arhivelor Statului).

Fiind vorba de cazuri izolate, măsurile de deratizare luate nu au dus totdeauna la rezultatele dorite, cu excepția acțiunii de gazare a depozitelor cu acid cianhidric făcută în acest an.

Pe teritoriu se prezintă aceeași situație de atacuri sporadice, în afară de unitatea din Baia Mare unde rozătoarele dau mult de lucru Sanepidului regional respectiv, fiind vorba de o invazie a șobolanilor veniți din minele din apropierea orașului.

Cel mai eficace mijloc de luptă împotriva rozătoarelor este apărarea depozitelor de arhivă împotriva invaziei acestora.

Depozitele de arhivă trebuie să fie departe de magazii de alimente, de mori, silozuri, unități ale industriei alimentare, abatoare etc.

Nu sînt permise în incinta, în curtea sau în imediata apropiere a depozitelor de arhivă locuințele cu întreg menajul lor casnic, creșterea de animale mici și a păsărilor de curte, care constituie o atracție permanentă pentru insecte și rozătoare de tot felul.

Igiena, curățenia și îndepărtarea obligatorie a oricăror produse alimentare din depozitele sau din apropierea depozitelor de arhivă, constituie cea mai sigură armă de luptă împotriva agenților biologici dăunători materialelor documentare.

A 4-a Conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor

La cea de a 4-a Conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor, ținută la Wiesbaden — R. F. Germană — în zilele de 20, 21 și 22 mai 1958, a participat și o delegație de arhiviști romini.

Tema pusă în discuție la Conferință a fost „Domenii noi ale folosirii arhivelor”.

La conferință au fost reprezentate 19 țări: Germania democratică și federală — 10 delegați; U.R.S.S. — 4 delegați; România — 2 delegați; Ungaria — 1 delegat; Polonia — 2 delegați; Jugoslavia — 1 delegat; Austria — 1 delegat; Belgia — 2 delegați; Danemarca — 1 delegat; Spania — 1 delegat; Franța — 3 delegați; Marea Britanie — 2 delegați; Italia — 3 delegați; Luxemburg — 1 delegat; Țările de Jos — 2 delegați; Portugalia — 1 delegat; Suedia — 1 delegat; Elveția — 1 delegat; Turcia — 1 delegat. UNESCO a trimis de asemenea un delegat.

La chestionarul lansat de conferință au răspuns Australia și S.U.A., care n-au trimis delegați.

Tema discutată a comportat 3 probleme: *Arhivele și istoria literaturii*; *Arhivele și cercetările geografice*; *Serviciile aduse de arhive economiei naționale*. Pe baza răspunsurilor primite de la țările invitate s-au întocmit referate, pe marginea cărora s-au purtat discuții în cele 3 ședințe ale Conferinței.

În cele ce urmează vom expune pe scurt cuprinsul referatelor și problemele principale ridicate în discuții. Toate acestea au fost elaborate, pe baza răspunsurilor la chestionarul lansat și în urma discuțiilor din cele 3 ședințe, de către d. R.-H. Bautier, conservator la Arhivele Naționale din Franța și secretar al Conferinței Mesei Rotunde a Arhivelor.

I. — Arhivele și istoria literaturii.

1. *Natura cercetărilor de istorie literară în Arhive.*

Asupra acestei probleme se constată că, în foarte multe din țările participante, istoricii literari cercetează, de preferință, bibliotecile; astfel, în diferitele landuri ale R.F.G., în Austria, Italia și Statele Unite, în anii 1956—1957, din 4013 permise eliberate cercetătorilor în Arhive, numai 9 au fost pentru teme de istorie literară, iar în Australia, în perioada 1945—1949, din 15.000 numai 12.

În Ungaria, Franța și Polonia însă, în ultimii ani, a crescut interesul cercetătorilor pentru asemenea gen de cercetări: astfel, în Ungaria a crescut numărul lor de la 5 în 1947, la 42 în 1956, în Franța de la 4% în 1950, la 8% în 1956—1957, iar în Polonia, în 1956—1957, din 2282 de cercetători, 184 au fost de istorie literară.

În Republica Democrată Germană sînt mai multe Arhive literare: *Goethe-und-Schiller Archiv*, la Weimar; *Literaturarchiv der Deutschen Akademie der Künste* și *Literaturarchiv der Deutschen Akademie der Wissenschaften*, la Berlin. În aceste arhive se fac numeroase cercetări de istorie a literaturii.

Se menționează, de asemenea, ca fiind cu totul deosebit, cazul U.R.S.S., unde materialele documentare privind literatura și arta sînt organizate aparte și păstrate în multe Arhive și Biblioteci centrale, republicane și regionale, iar creșterea frecvenței cercetătorilor este considerabilă: în 1948 — 139 de cercetători cu 1514 frecvențe, iar în 1957 — 523 de cercetători cu 2136 de frecvențe.

În cele mai multe țări astfel de cercetări în Arhive au urmărit date biografice sau genealogice, sau cel mult relațiile scriitorilor cu autoritățile publice, pe cînd în țările amin-

tite, Franța, Ungaria și Polonia, ele au mers mult mai departe, ajungându-se pînă la pregătirea de ediții de opere și corespondența a scriitorilor. În U.R.S.S. cercetările s-au îndreptat asupra literaturii ruse din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, asupra literaturii sovietice, a folclorului rus, a istoriei literaturii populare slave și a literaturii Europii Occidentale în secolul al XIX-lea și al XX-lea etc., concretizându-se în teze, monografii și articole, publicații de documente, ediții de opere complete etc.

O explicație pentru eventualele nedumeriri legitime: materialul nostru, fiind trimis cu întârziere, n-a fost folosit la redactarea referatelor. Redăm aici o notă a secretariatului Conferinței, inserată după suplimentul la ultimul referat: „După redactarea prezentului supliment ne sosesce de la București și de la Madrid răspunsurile extrem de interesante ale Direcției Generale a Arhivelor Statului din Republica Populară Română și ale Inspecției Generale a Arhivelor din Spania, datele 10 și 12 mai. Din neorocire nu le putem insera; se va ține seama de ele, mai întîi în cursul ședințelor conferinței și apoi la imprimarea actelor Mesei Rotunde”.

Delegația noastră a luat cuvîntul la această problemă arătînd că și în țara noastră, în ultimii doi ani, 20—30% din cercetătorii ce au frecventat sălile noastre de studiu au cules date pentru istoria literaturii; într-o intervenție ulterioară, d. R.-H. Bautier a remarcat acest fapt.

Fiind vorba de fondurile cercetate în acest scop, referatul remarcă, cu suprindere, că în țările care au comunicat că datele biografice constituie esențialul muncii în arhive, pentru istoria literaturii sînt cercetate deosebi registrele parohiale, registrele de stare civilă și dosarele scriitorilor care au exercitat diferite funcțiuni publice, cînd știut este că multe alte fonduri sînt indicate pentru astfel de cercetări, menționîndu-se o serie din care reținem arhivele de notariat, care sînt foarte cercetate în Franța (fondul Ministerului central al notarilor din Paris și Sena, păstrat în Arhivele naționale conține, în cei 13 km de poliță, 80.000.000 de acte) și fondurile autorităților însărcinate cu cenzura în Rusia țaristă, semnalate în răspunsul U.R.S.S. În discuția sa delegația română a făcut cunoscut, de asemenea, că la noi sînt cercetate și alte fonduri. afară de starea civilă și anume: Ministerul Învățămîntului Public, Teatrul Național, instituțiile de învățămînt superior, inspectoratele școlare etc.

Pentru istoricul operelor, însă, izvorul principal de informație îl constituie arhivele autorităților publice, însărcinate cu cenzura publicațiilor, care în alte țări, pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, au jucat un rol deosebit în activitatea intelectuală; citeodată, acest rol l-au avut arhivele autorităților judecătorești, ale Secțiilor de poliție (controlul publicațiilor obscene în Statele-Unite și în Australia), ale vămilor (în Italia, pentru introducerea clandestină de publicații) și mai ales ale Curții cu Juri și ale Tribunalurilor, nu mai puțin arhivele familiale și notoriale. În acestea din urmă se găsesc numeroase cataloage de biblioteci particulare, întocmite după decesul proprietarului, din care se poate constata limita de difuzare și de influență a operelor literare.

Manuscrise ale scriitorilor, în general, sînt puține în Arhive și acestea, în cele mai multe cazuri, intrate cu diferite fonduri. În Franța, deși în secolul al XIX-lea a avut loc un schimb important între Arhive și Biblioteca Națională, în Arhive a rămas totuși un număr important de manuscrise care a permis, în 1886, publicarea *Catalogului manuscriselor păstrate în Arhivele departamentale*, cu un supliment în 1956, în 1892 publicarea *Catalogului manuscriselor păstrate în Arhivele naționale*, fără a mai vorbi de *Catalogul manuscriselor Arhivelor războiului*. O situație cu totul deosebită este în Uniunea Sovietică, unde Arhivele centrale ale literaturii păstrează un mare număr de fonduri ale scriitorilor, de colecții de memorii, jurnale, autografe și manuscrise diverse. Pe de altă parte Arhivele centrale ale actelor vechi păstrează colecții de manuscrise literare și istorice din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea.

2. Soarta operelor literare și a arhivelor scriitorilor.

În continuare referatul tratează despre soarta operelor literare care implică problema domeniilor Arhivelor și Bibliotecilor. În cele mai multe țări ca S.U.A., Anglia, Austria, Belgia, Italia, Danemarca, Olanda și multe landuri ale R.F.G., în principiu Arhivele își rezervă hîrțile oamenilor politici, ale diplomaților și militarilor, cele ale scriitorilor și ale oamenilor de artă fiind destinate exclusiv, prin tradiție, bibliotecilor. U.R.S.S., însă, a adoptat o soluție originală, înființînd în anul 1941 Arhive ale Literaturii și Artei care cresc prin cumpărare, donații sau depozitare; în ultimul timp s-a intensificat acțiunea de strîngere a acestor materiale, achiziționîndu-se multe manuscrise provenite de la Dostoevski, Kozolenko, Nekrasov și Cehov. Aici s-a reușit să se determine limitele Arhivelor și ale Bibliotecilor; astfel,

Biblioteca Lenin cumpără, în special, materiale din secolul al XIX-lea, Arhivele cumpără materiale din perioada sovietică, pe cînd arhivele provenite de la scriitorii Puşkin, Tolstoi, Gorki şi Maiakovski se păstrează în instituţii speciale. În prezent se lucrează la un „Indicator de fonduri de provenienţă personală”, cuprinzînd fondurile scriitorilor conservate în arhive, biblioteci şi muzee, în vederea adunării tuturor la Arhive.

Materialele provenite de la oamenii de Stat, care fuseseră totodată şi scriitori, pînă de curînd se împărteau între Arhive şi Biblioteci, dar azi principiul menţinerii integrităţii fondului este respectat mai în toate ţările.

Bibliotecile însă, în general, păcătuiesc prin faptul că pun în lumină numai operele principale ale scriitorilor, neglijînd arhiva care poate să conţină totuşi multe date interesante; Uniunea Sovietică a rezolvat în modul cel mai fericit această problemă, înfiinţînd arhive speciale. În acelaşi mod a procedat şi R. D. Germană.

După exemplul Uniunii Sovietice şi în alte ţări sînt preocupări în acest sens, în special în R. P. Ungară unde arhiva lăsată de scriitori este preluată de două instituţii: *Muzeul literar Petőffi* pentru epoca contemporană, iar *Biblioteca naţională Szechenyi* pentru perioada anterioară anului 1914. Arhivele provenite de la oamenii de ştiinţă trec la Academia Ungară.

În multe ţări există case memoriale de stat sau particulare, unde se păstrează şi materiale arhivistice. Astfel, există *Muzeul Victor Hugo* la Paris, *Muzeul Adam Mickiewicz, Julinoz Stowacki* şi *Henryk Sienkiewicz* în Polonia, *Victoriole degli Italiani* la Gordona. Aceasta din urmă păstrează arhiva lui Gabriel D'Annunzio.

În R. F. Germană prima arhivă literară s-a format în jurul *Muzeului Schiller* din Marbach, după care *Muzeul Goethe şi Schiller* din Weimar a devenit depozitul oficial al arhivelor literare. Se aminteşte de asemenea *Muzeul Petőffi* din Ungaria, în Italia *Muzelele Risorgimento* (în Roma, Milano, Torino etc.), *Biblioteca Societăţii de Istorie a Protestantismului* în Franţa etc.

În Suedia şi Portugalia nu sînt cunoscute casele memoriale, care abundă, însă, în Anglia. În Jugoslavia sînt de asemenea case memoriale. În U.R.S.S. este o situaţie deosebită. După cum am mai amintit, pentru patru scriitori, Puşkin, Tolstoi, Gorki şi Maiakovski, există muzee separate în care se păstrează arhivele respective. Mai există numeroase case memoriale care păstrează materiale izolate de ale scriitorilor, cum sînt la Moscova pentru Dostoevski, Cehov şi Ostrovski, la Kiev pentru Şevcenko, în regiunea Drohobycz pentru Ivan Franko etc. Cu acestea toate Arhivele Centrale ale Literaturii colaborează pentru a organiza expoziţii sau seri literare şi pentru a publica inventare şi cataloage.

3. Soarta fondurilor de arhive ale instituţiilor culturale.

În afară de arhivele scriitorilor, o altă sursă importantă pentru istoria literară o constituie materialele provenite de la instituţiile culturale: teatre, ziare, editori, academii, asociaţii culturale, universităţi etc. Arhivele teatrelor prezintă mare interes pentru istoria literaturii şi a vieţii culturale. În general aceste arhive, ale vechilor teatre de pe lîngă curţile regale şi princiare, ale operelor şi academiilor de muzică din diferite state, au fost depuse la Arhivele de Stat, ca şi cele ale teatrelor de stat înfiinţate în secolul al XIX-lea. În schimb Comedia Franceză şi-a păstrat cu străşnicie arhiva în virtutea caracterului ei juridic de societate a artiştilor comici.

Arhiviştii nu s-au preocupat de teatrele particulare, în ale căror arhive se pot găsi elemente interesante privind istoria teatrului şi gustul publicului.

În ţările în care teatrele sînt naţionalizate situaţia este mult uşurată, Arhivele de Stat avînd dreptul de control şi de a dispune de aceste arhive.

Cu toate că arhivele ziarelor şi revistelor constituie un izvor de prim ordin pentru istoria literară şi politică, arhiviştii s-au interesat de acestea în foarte mică măsură. Ne referim desigur nu la colecţiile de ziare (hemerotece), ci la arhiva formată ca urmare a relaţiilor conducerii cu colaboratorii, cu publicul şi cu autorităţile statului.

În Danemarca s-a manifestat oarecare grijă pentru astfel de arhive. În Franţa au fost triate şi preluate arhive ale unor ziare suprimate, iar arhivele ziariştilor au fost sistematic cercetate şi cumpărate, cum a fost cazul arhivei lui Auguste Nefftzer. O bună parte din aceste materiale provin de la scriitori iluștri şi oameni de ştiinţă liberali şi republicani, dintre anii 1848—1875.

În U.R.S.S., după expirarea termenului de păstrare la institutia creatoare, arhivele ziarelor şi revistelor trec în depozitele Arhivelor Centrale ale Literaturii.

În țările de democrație populară arhivele ziarelor și periodicelor vor trece la Arhivele Statului, dar numai R. D. Germană a reușit să preia acest gen de arhivă care a mai rămas dinainte de anul 1945.

La Copenhaga și Berlin există Muzeu sau Arhive ale presei. În Italia, în 1912, se proiectase înființarea unei „Archivio Storico del Geomalismo italiano”, dar nu s-a înființat încă.

De arhivele editurilor și librăriilor s-a îngrijit până acum R. D. Germană, care a preluat arhiva firmei de editură muzicală (Musikverlag Breitkopf Härtel), predind-o Arhivelor din Leipzig și Franța, care a preluat câteva fonduri, printre care și cel al vechii librării pariziene Maginel.

În cele mai multe țări Academii de Științe, Litere și Arte își păstrează arhivele proprii, primind și arhivele membrilor lor. În U.R.S.S. și în mai multe țări d.n. Europa Centrală (Polonia și R. D. Germană), Academii de Științe joacă cu adevărat rolul Arhivelor Științifice de Stat și cresc cu fonduri ale instituțiilor științifice și ale personalităților.

În Danemarca, dimpotrivă, Arhivele Academiei de Arte Frumoase sînt vărsate la Arhivele Naționale.

Academii și instituții de cultură de pe teritorii, în cele mai multe cazuri, își păstrează arhivele proprii, dar le depun și la Biblioteci și la Arhive; această ultimă practică este de dorit să se generalizeze.

În ce privește Bibliotecile și Muzeele, este îndebște admis ca ele să-și păstreze arhivele proprii.

Arhivele universităților și ale tuturor școlilor de diferite grade sînt tratate în feluri cu totul deosebite, de la o țară la alta, de aceea va fi nevoie, ulterior, de o anchetă specială în acest sens.

4. Lucrările și publicațiile arhivelor în materie de istorie literară.

În cele mai multe cazuri cercetătorii recurg la instrumente generale de lucru; numai în Franța există inventare speciale manuscrite pentru istoria literară la mai multe depozite și este în pregătire un ghid general.

Liste ale fondurilor păstrate în Arhive și Biblioteci s-au publicat în Elveția și se pregătesc în U.R.S.S. și S.U.A.

Inventare ale Arhivelor literare specializate s-au publicat în U.R.S.S., după ce s-a tipărit, în 1948, ghidul general, iar în R. D. Germană Arhiva Goethe-Schiller își pregătește un inventar al fondurilor ce le deține.

Publicarea de texte literare de către Arhive, singure sau în colaborare, s-a dovedit o sarcină ce poate fi îndeplinită cu succes, cum au dovedit-o publicațiile Arhivelor Literare din U.R.S.S. și Franța și cum se pregătesc să facă Arhivele din multe alte țări.

Și expoziții de istorie literară se pot organiza în cadrul Arhivelor, ceea ce au făcut în mod deosebit Arhivele Naționale din Franța.

Se vede, deci, că în ultimii ani a crescut interesul pentru arhivele literare, iar înființarea de arhive specializate în U.R.S.S. din 1941. și în R. D. Germană, din anul 1957, a dovedit competența Arhivelor în acest domeniu.

În urma discuțiilor ce au avut loc asupra acestei probleme, conferința, după ce a constatat că izvoarele importante oferite de Arhive istoricilor, literaturii și viciei intelectuale nu le sînt suficient cunoscute, recomandă întocmirea de ghiduri speciale care să permită, în fiecare țară, orientarea cercetătorului în masa fondurilor păstrate în Arhive.

După ce a examinat soluțiile teoretice și practice aduse în diverse țări problemei păstrării fondurilor de arhive particulare de interes literar, ca și a arhivelor teatrelor și ale instituțiilor culturale și după ce a constatat evoluția unor țări către organizarea de arhive speciale ale literaturii, conferința dorește ca în toate țările să se ia măsuri corespunzătoare pentru a asigura păstrarea acestor fonduri atât de prețioase pentru istoria culturii. Ea recomandă, în afară de aceasta, cu toată sîrăcuța, ca aceste fonduri să fie tratate conform principiilor arhivistice universal recunoscute: principiul respectării fondurilor, menținerea unității lor, respectarea unităților etc.

Constatînd în cea mai mare parte din țări împrăștierea fondurilor personale într-un număr mare de depozite de arhive și biblioteci, muzee și alte instituții publice și private, conferința recomandă să se întocmească în fiecare țară liste generale sau cataloage colective sumare ale acestor fonduri, pentru ca cercetătorii să aibă cunoștință de existența lor.

II. — Arhivele și studiile geografice.

1. Cercetările geografice în Arhive.

Analizând răspunsurile date la chestionar, dacă nu se confundă consultarea colecțiilor de hărți cu înseși cercetările geografice, s-ar părea că acestea au loc normal. Ele se fac atît pentru geografia istorică, cit și pentru istoria geografiei, a descoperirilor și a cartografiei; toate, însă, sînt în fond cercetări istorice.

Arhivele nu pot constitui pentru geografi o sursă unică, pentru că, după cum pe bună dreptate amintește răspunsul Danemarcei, multe instituții științifice nu varsă decît arhivele administrative, reținîndu-le pe cele tehnice, iar R. D. Germană subliniază că arhivele servesc mai puțin geografiei fizice decît laturilor umane ale acestei științe.

În Germania și Țările de Jos, dar mai ales în Ungaria și Franța, probleme complexe ca populația, exploatarea solului, căile de comunicații, expansiunea urbană și situația demografică formează obiectul cercetărilor în Arhive. În Anglia, Suedia și Jugoslavia arhivele sînt cercetate de către geografi, dar în Arhivele din Uniunea Sovietică asemenea cercetări sînt foarte numeroase, atît în Arhiva Centrală a Actelor Vechi și în Arhiva Centrală din Leningrad, cit și în cea a Academiei de Științe, pentru teme foarte diferite, de la monografiile pînă la culegeri de documente referitoare la istoria navigației și la descoperirile geografice.

În Australia și în Portugalia se fac puține cercetări geografice.

2. Arhivele și fondurile instituțiilor care interesează pe geografi.

În privința fondurilor de consultat pentru cercetările geografice, din răspunsuri se constată că sînt indicate, în primul rînd, colecțiile de hărți. În acest scop pot fi folosite și fondurile administrațiilor centrale, locale și municipale sau, mai degrabă, cum se apreciază în răspunsul Italiei, toate fondurile ar putea să aducă contribuția lor la cercetările geografice.

Importanța hărților pentru geografi este bine cunoscută. Dintre arhivele instituțiilor centrale și provinciale sînt indicate, în primul rînd, arhivele forestiere, hidrografice, agricole, piscicole, de statistică, demografice, de lucrări publice, industrie și comerț. Pentru serviciile aduse merită menționată cartea profesorului Albert Demangeon, *Izvoarele geografiei Franței în Arhivele Naționale*, Paris, 1905.

Este de reținut din răspunsurile Angliei că, pentru studiile de geografie, au mare importanță fotografiile aeriene care formează o mare colecție la Ministerul Britanic al Aerului.

U.R.S.S., pe lîngă alte fonduri, semnalează fondul Societății geografice ruse și al Societății geografice a U.R.S.S., fonduri ale savanților și geografilor etc.

În Australia sînt menționate fonduri relative la imigrație și dezvoltarea națională.

Se reține, de asemenea, necesitatea preluării de către Arhive a fondurilor observatoarelor și institutelor seismologice, ale serviciilor însărcinate cu administrarea apelor și pădurilor, ale institutelor demografice și de recensămint, ale muzeelor etnografice, ale misiunilor științifice și ale exploratorilor.

În cele mai multe țări aceste fonduri sînt vărsate la Arhive, dar în unele, ca de exemplu în Franța, Țările de Jos, Italia și Polonia, fondurile institutelor centrale de statistică, foarte importante din punct de vedere istoric și geografic, nu sînt vărsate la Arhive.

În nici o țară muzeele etnografice nu și-au vărsat materialul la Arhive, iar arhivele misiunilor științifice și ale exploratorilor se constată că sînt foarte împrăstiate.

În Uniunea Sovietică toate aceste arhive se varsă, la timp, la Arhivele Statului, cele ale exploratorilor putînd fi păstrate și în biblioteci, muzee etc

3. Colecții și fonduri de hărți în Arhive.

Colecții și fonduri de hărți se păstrează atît în Arhive, cit și în biblioteci, fiind foarte greu de stabilit un criteriu de repartizare a lor pe aceste depozite. Din răspunsuri se desprind, totuși, mai multe criterii și anume:

— Arhivele păstrează hărți și planuri de proveniență administrativă, iar bibliotecile pe cele de proveniență diversă (Italia, Polonia, Rhenania-Palatinat, Țările de Jos, Australia, Danemarca și S.U.A.);

— hărțile se păstrează în biblioteci, iar planurile în Arhive (Bavaria, Franța);

— hărțile și planurile manuscrise se păstrează în Arhive, iar cele imprimate în biblioteci (R. D. Germană și R. F. Germană, Ungaria, Polonia, U.R.S.S.);

— hărțile și planurile cu caracter local se păstrează în Arhive, iar cele cu caracter general în biblioteci (Elveția și Scoția).

Este de remarcat măsura recent luată în R. D. Germană ca toate hărțile și planurile să fie vărsate la Arhivele Statului respective.

Din răspunsurile la chestionar reiese că cele mai vechi cadastre, care se păstrează, datează din secolele XIII și XIV și se află în Arhivele italiene. Este vorba de portulane — ghiduri pentru piloții de coastă — și hărți ale lumii. În Germania cele mai vechi hărți sînt de la sfîrșitul secolului al XV-lea, iar în celelalte țări din secolul al XVI-lea.

În ce privește cadastrele, înțelegînd prin acestea registrele descriptive ale proprietăților imobiliare pe parcele, însoțite de planuri parcelare, întocmite în scop fiscal pentru autoritățile publice, vechimea lor se ridică pînă la secolul al XIV-lea, în sudul Franței, și la secolul al XV-lea în Germania meridională, iar în restul Europei se întîlnesc cadastre începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În U.R.S.S. primele descrieri de tip cadastral datează de la sfîrșitul secolului al XV-lea (1498) și se păstrează în Arhiva Centrală a Actelor Vechi, iar cea mai veche hartă a Rusiei datează din primul pîtrar al secolului al XVIII-lea.

În ce privește depozitarea hărților, se constată o practică diferită; în S.U.A., Danemarca și R. D. Germană, acestea trec în mod normal la Arhive; în general Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul de Război și Ministerul Marinei le păstrează, ca de altfel întregul fond; în Austria și Bavaria hărțile și planurile trec la Arhivele Statului odată cu fondurile respective; în U.R.S.S., documentele cartografice din vechea Rusie, afară de cele ale Ministerului Afacerilor Externe, sînt centralizate în Arhivele Statului; în Suedia, dimpotrivă, hărțile vechi ale Ministerului Afacerilor Externe se află în depozitele Arhivelor, pe cînd instituțiile tehnice și le păstrează.

Creșterea fondurilor sau a colecțiilor de hărți are loc, în cele mai multe țări, în baza reglementării generale a vărsării arhivelor. În S.U.A., însă, există un regulament special în acest sens, care obligă depunerea la Arhivele Statului a tuturor hărților și planurilor, cum și a materialelor primare ce au stat la baza întocmirii acestora. În Rhenania-Palatina și la Hamburg, Arhivele Statului au depozit legal pentru orice hartă imprimată a Statului.

Cit despre evidența hărților și a planurilor, este de menționat că numai în Ungaria s-a făcut, la Arhive, un fișier central, avînd aproximativ 35.000 de fișe pentru hărțile aflate în Arhivele Centrale, regionale și, în parte, și bisericești; în U.R.S.S. există cataloage ale hărților pe depozite; în S.U.A., Franța, Bavaria, Anglia și Portugalia sînt pe sfîrșite inventare generale ale hărților și planurilor din depozitele mari.

Clasarea și evidența fondurilor de hărți din Arhive au reținut, de asemenea, atenția conferinței; asupra clasării în general, pentru asigurarea unei păstrări mai potrivite, se socotește preferabilă extragerea hărților și a planurilor din fondurile cu care au fost depuse și păstrarea lor separată. Se înțelege că evidența lor trebuie inclusă și în cea a fondurilor respective, iar clasarea pe fonduri de origină; în multe țări însă, pînă de curînd, clasarea hărților și a planurilor s-a făcut după alte metode.

Numai în ultimii ani au fost elaborate instrucțiuni de evidență a hărților și planurilor: astfel în S.U.A. au fost întocmite fișe tip, dar principiile lor n-au fost publicate; în Ungaria a fost elaborată, în 1951, o instrucțiune ce reia practica anterioară și care va fi în curînd tipărită; instrucțiuni asemănătoare au mai fost întocmite în Țările de Jos, în Rhenania-Palatina, în Bavaria și Franța. În U.R.S.S. o instrucțiune specială asupra colecțiilor cartografice a intrat în vigoare în 1949, iar un rezumat detaliat de analiză a aplicării acestei instrucțiuni a fost publicat în „Istoriiceskii Arhiv”, nr. 5, 1955.

Cu toată deosebirea dintre aceste metode, ele prezintă totuși elemente comune care permit următoarea descriere generală modernă:

1. Titlul așa cum există pe document sau, în lipsă, reconstituit.
2. Data sau, în lipsă, epoca.
3. Numărul pieselor distincte sau, eventual, numărul planurilor dintr-o piesă.
4. Natura documentului.
5. Autorul (indicînd și dacă documentul este semnat), eventual pictorul, tipograful, editorul, persoana căreia îi este dedicată.
6. Descrierea materială: procedee de realizare (scriere, pictură, litografie, fotografie, culori); material (pergament, hîrtie, calc etc.); dimensiuni, scară (dacă este cazul, reconstituită); diverse.

Se consideră util să se indice limitele topografice ale planului analizat, principalele localități sau monumente reprezentate, priveliști, indicații de relief, culturi, legende, nume de proprietari sau de identificare de monumente etc.

7. Proveniența (eventual cota, trimiterea la dosarul din care e scos).

S-a tratat și despre modul de conservare a hărților și a planurilor; păstrarea lor îndeosebi este unanim condamnată; este recomandabilă păstrarea lor întinse, în dulapuri speciale cu sertare corespunzătoare; păstrarea lor în formă de sul este de asemenea des întâlnită; se fac eforturi deosebite, dar costisitoare, ca în R. F. Germană, pentru păstrarea lor atârșate în dulapuri speciale, pentru a evita deplasarea și a altor piese, inevitabilă în cazul păstrării lor pe lat.

4. Arhivele și Toponimia.

S-a subliniat importanța arhivelor ca izvor pentru întocmirea dicționarului toponimic atît de necesare geografului, istoricului și filologului. În Ungaria este în pregătire un asemenea dicționar al cărui prim volum va fi publicat în 1958, iar al 2-lea în 1959. În R. D. Germană a fost publicat, în 1957, dicționarul toponimic-istoric al Saxoniei, iar cel al Brandenburgului este în pregătire. Arhivele din Bavaria participă direct la întocmirea unui dicționar toponimic-istoric al Bavariei (*Historisches Ortsnamenbuch von Bayern*) ce se lucrează sub egida Comisiei de Istorie a Academiei de Științe din Bavaria, lucrare pentru care s-a adunat aproape două treimi din material și s-au publicat mai multe volume de monografii. În multe alte țări arhiviștii au contribuit la publicațiile toponimice (R. D. Germană și R. F. Germană, Țările de Jos, Franța). Se menționează că Dicționarul toponimic al Franței, început de Comitetul lucrărilor istorice încă din secolul trecut, din care au apărut aproximativ 30 de volume, multe altele fiind în pregătire, a fost întocmit în bună parte de către arhiviști pe baza materialului din Arhivele departamentale. Acțiuni asemănătoare se desfășoară în Suedia și Jugoslavia. În U.R.S.S. există fișiere toponimice pe depozite, în special în Arhivele din Republicile Baltice.

Fără îndoială că, din aceste câteva date, reiese importanța materialului arhivistic pentru geograf și sarcinile ce revin arhiviștilor pentru a pune acest material în lumină.

În urma discuțiilor ce au avut loc asupra acestei probleme, Conferința, constatînd importanța arhivelor ca izvor de informare pentru studiile geografice, recomandă să se treacă, în marile depozite de arhive, la întocmirea de indici generali, care să permită geografului să se orienteze în masa de arhive susceptibile de a-i servi în munca sa.

Recomandă, de asemenea, publicarea de cataloage ale hărților și planurilor păstrate în depozitele de arhive și consideră posibilă întocmirea de cataloage colective ale hărților și planurilor vechi păstrate în diverse depozite de arhive și biblioteci, muzee și alte instituții.

Ținînd seama de diferențele păreri în legătură cu soarta arhivelor misiunilor științifice și de explorare, se recomandă Direcțiilor Arhivelor de Stat să se străduiască să obțină depunerea unor astfel de materiale la Arhive, dacă este vorba de misiuni organizate sub controlul autorităților sau cu concursul lor financiar sau, dacă este vorba de inițiative particulare, să determine depunerea ori măcar să culegă informații asupra subiectului respectiv.

Consideră indispensabil să se aibă întotdeauna în vedere fondul la clasarea hărților și a planurilor.

Luîndu-se cunoștință de inconvenientele grave ale vechilor sisteme de păstrare a hărților în formă de suluri sau îndoite, recomandă insistent adoptarea noilor sisteme de păstrare: întinse în sertare sau prin suspensie în dulapuri speciale.

III. — Serviciile aduse de arhive economiei naționale.

1. Arhivele și organizarea economică generală a țării.

Asupra acestei probleme Conferința constată de la început că în multe state moderne arhivele economice nu sînt consultate decît în mod excepțional; numai în Uniunea Sovietică Arhivele participă direct la elaborarea planurilor de stat și la însăși administrarea țării.

În S.U.A., unde economia nu este planificată, arhivele sînt folosite pentru rezolvarea unor probleme administrative ale țării.

De un real folos pot fi și arhivele statisticienilor, dar n-au fost consultate în acest scop decît ocazional. În Ungaria statisticienii și arhiviștii publică în comun un buletin intitulat *Comunicări de statistică istorică*. În anul 1957 s-a publicat un important volum, *Izvoarele statisticii istorice*. Pe latura demografică a statisticii există colaborare între statisticieni și arhiviști în mai multe țări; în Italia, între 1933—1940, au apărut cca. 10 volume din seria *Izvoare pentru istoria problemei populației*; în Franța în 1956 a apărut un mic manual

intitulat *Registre parohiale în slujba istoriei populației*; în Portugalia, Institutul Național de Statistică editează, din 1945, o serie de publicații, bazate pe arhivele proprii și pe documente din Arhivele Statului, sub titlul *Elemente pentru istoria Statisticii în Portugalia*. O colaborare mai limitată există în Anglia și Suedia.

Arhivele sînt consultate și în probleme de organizare a teritoriului, fie în vederea unor mari lucrări de viitor (căi de comunicație, poduri, irigații, schimbarea cursului apelor, reimpăduriri etc.), cum comunică U.R.S.S., S.U.A., Suedia și Jugoslavia, fie în reorganizarea diviziunilor administrative ale teritoriului, cum se întîmplă în R. D. Germană, R. F. Germană și Franța.

2. Arhivele și diversele sectoare ale economiei naționale.

În interesul cercetărilor și lucrărilor geologice și miniere, arhivele sînt folosite în mod regulat și sistematic în U.R.S.S., Polonia, Ungaria și S.U.A., dar cu totul ocazional în Franța, Bavaria și Jugoslavia. În primul caz, în aceeași măsură se folosesc arhivele în interesul producției agricole și industriale. În U.R.S.S., îndeosebi, studiul arhivelor precedă planificarea în domeniul agricol și industrial.

Arhivele sînt folosite de asemenea pentru probleme agricole naționale. Astfel, în Franța, după îndelungate cercetări, în cadrul Arhivelor Naționale, a avut loc expoziția „Via și vinul în istorie”. Tot aci au fost consultate arhivele și în scopul protecției producției de brînzeturi. În U.R.S.S. arhivele sînt folosite pentru a asigura o îmbunătățire a metodelor de cultivare și a calității produselor. În celelalte țări rolul arhivelor în acest domeniu pare foarte limitat.

Aproape în toate țările consultarea cadastrelor păstrate în arhive este făcută, adesea, în scopuri judiciare, în vederea repopulării sau colonizării vreunei regiuni sau a defrișării. În U.R.S.S. arhivele au fost larg folosite pentru lucrările de construire a metroului, pentru mărirea colhozurilor, defrișări etc.

În urbanistică și reconstrucție arhivele au jucat un rol deosebit în Polonia, Ungaria, Franța, Țările de Jos și în special în R. D. Germană, pentru reconstruirea orașelor și a unor construcții distruse în timpul războiului. În U.R.S.S. arhivele au ajutat la reconstruirea a numeroase edificii istorice.

Pentru promovarea comerțului exterior arhivele se folosesc numai în U.R.S.S. și S.U.A.

În sprijinul turismului au fost consultate arhivele, mai ales pentru anumite aspecte: pregătirea sau revizuirea planurilor turistice (Franța, R. D. Germană, R. F. Germană, Țările de Jos, Italia, Ungaria, U.R.S.S. etc.); colaborarea personală a arhiviștilor cu Comitetele Provinciale de Turism la redactarea de ghiduri locale și regionale (Polonia, Franța, R. D. Germană, R. F. Germană etc.); studii asupra importanței și alegerii așezărilor istorice naționale (S.U.A.) și participarea arhiviștilor la Comisiile departamentale ale așezărilor (Franța); expoziții de documente și conferințe istorice în localitățile balneare (R. D. Germană, Franța); filme turistice documentare.

3. Depunerea arhivelor economice la Arhive.

Asupra termenului de vărsare la Arhive a materialului documentar economic Conferința desprinde existența a două păreri opuse: să nu se primească decît materiale a căror valoare practică a încetat (R. F. Germană, Austria, Țările de Jos, Italia și Scoția); să se primească asemenea materiale după un timp relativ scurt, variînd între 5—20 de ani, după părerea celor mai multe țări, U.R.S.S. avînd fixate termene între 10 și 75 de ani, după natura materialului, iar S.U.A., aproximativ 20 de ani. De altfel, toate țările sînt de acord că materialele necesare pot fi lăsate instituțiilor mai multă vreme. În Anglia este în dezbateră în fața Parlamentului o nouă lege, conform căreia asemenea materiale urmează să fie depuse numai după 30 de ani și devin accesibile cercetătorilor numai după 50 de ani, iar în Suedia rămîn la întreprinderi, dar sub controlul Arhivelor Statului.

Asupra arhivării (treccrii în depozitul de păstrare permanentă) materialelor întreprinderilor naționalizate, Conferința face distincție între sistemele adoptate de țările cu economie socialistă și unele țări capitaliste care au întreprinderi naționalizate.

Astfel, în U.R.S.S. aceste arhive se varsă normal la Arhivele Statului.

În R. D. Germană arhivele au fost naționalizate odată cu întreprinderile. Un decret din 1950 a prevăzut crearea a cite unui serviciu de arhive în fiecare întreprindere, într-un viitor apropiat urmînd să fie create depozite de Arhive economice în fiecare regiune, ca secțiune a Arhivelor de Stat.

În Ungaria au fost create Arhive economice centrale pentru materialul provenit de la marile întreprinderi, materialele arhivistice ale întreprinderilor mici urmînd să fie depuse la Arhivele de Stat provinciale.

În Polonia arhivele vărsate de instituțiile economice se păstrează într-o Secție a Arhivelor Statului.

În alte țări (Franța, Anglia, Australia, R. F. Germană, Italia, S.U.A. etc.), în care sectoare mai mult sau mai puțin largi ale economiei sînt naționalizate, dar după formele dreptului și economiei private, arhivele întreprinderilor respective trec unele la Arhivele Statului, altele rămîn la întreprinderi, după cum se convine între părți.

În ce privește posibilitățile de folosire a acestor arhive, în cele mai multe țări din Europa Occidentală ca și în Ungaria și Polonia, nu există nici personal specializat, nici evidența materialului, cercetările necesare făcîndu-se în timp îndelungat de către personalul instituției interesate.

În U.R.S.S., în toate depozitele Arhivelor Statului (afară de cele regionale), sînt organizate secții sau sînt detașați specialiști care să se ocupe cu informarea în interesul economiei naționale; sînt de asemenea indici pe probleme, ținuți la zi.

Materialul statistic, deși în cele mai multe țări (Italia, Austria, R. F. Germană, Țările de Jos, Franța, Polonia) nu a fost încă depus la Arhive, va constitui în curînd o problemă pentru arhivist. Se remarcă marea cantitate a acestui material, mai ales în S.U.A. Formatul lui foarte inegal, de la fișe perforate pînă la tablouri imense, adaugă și problema depozitării, a clasării și a evidenței. În Danemarca acest lucru a fost discutat fără rezultate. Problema esențială în legătură cu acest material este cea a folosirii lui, fiind vorba de material mecano-grafic care reclamă personal specializat, un cod de interpretare și mașini grele și costisitoare. Tocmai pentru aceste motive se impune și centralizarea materialului. Dificilă este, de asemenea, și expertizarea, legată mai ales de materialele primare. Toate aceste probleme rămîn deschise și trebuie rezolvate în viitorul apropiat.

Arhivele tehnice ale birourilor de studii din diferite instituții, asemănătoare cu hărțile și planurile, pun și ele probleme arhivistului. În U.R.S.S. acestea se păstrează la instituțiile creatoare și merită semnalat faptul că Direcția Generală a Arhivelor din U.R.S.S. a publicat o *Instrucțiune de lucru pentru arhivele tehnice*.

În S.U.A., Polonia, Ungaria și Australia, aceste arhive au fost vărsate la Arhivele Statului. În multe țări însă, mai ales în Franța, astfel de materiale au fost distruse, ceea ce constituie o grea pierdere pentru istoria tehnicii și științei.

Discuțiile purtate în jurul acestei probleme au constatat în exemple de servicii aduse de Arhive economiei naționale.

În urma acestora, Conferința a subliniat, în atenția autorităților politice, administrative și economice, importanța ajutorului pe care Arhivele pot să-l dea, în multe cazuri, datorită materialului pe care-l dețin.

Ea atrage atenția arhiviștilor din toate țările asupra problemelor fundamentale pe care le ridică păstrarea, expertizarea și folosirea materialului statistic creat de statele moderne, ea cere ca soluțiile unor din aceste probleme să fie căutate pe plan internațional, prin colaborarea Consiliului Internațional al Arhivelor și a Institutului Internațional de Statistică, iar pe plan național prin colaborarea indispensabilă dintre arhiviști și statisticieni, mai ales în materie de demografie.

Conferința a manifestat un interes deosebit pentru eforturile depuse în unele țări în scopul rezolvării problemelor puse de păstrarea arhivelor tehnice ale birourilor de studii, a căror importanță este considerabilă pentru istoria științelor și a tehnicii.

Am arătat esențialul din constatările Conferinței asupra problemelor puse în discuție, atît pentru a ne da seama că arhivistica pe plan internațional cunoaște un progres remarcabil și anume legarea ei de viață, cit și pentru a da urmare sugestiilor Conferinței în munca noastră, în măsura oportunității și a posibilității lor de realizare.

I. PARASCHIV

EXPOZIȚIA GENERALĂ A DOCUMENTELOR ARHIVISTICE CEHOSLOVACE, PRAGA, 1958

Castelul din Praga — vechea reședință a regilor Boemiei — a găzduit, din primăvara până în toamna acestui an, prima expoziție generală a documentelor arhivistice cehoslovace.

Delegația de arhiviști romini, care a participat la lucrările Conferinței generale a arhiviștilor cehoslovaci, ce s-a ținut la Praga, între 10—12 septembrie 1958, a avut fericita ocazie de a admira comorile documentare ale popoarelor ceh și slovac, care — după cum sintem informați — au fost expuse pentru prima oară într-o expoziție de asemenea proporții, cu menirea de a familiariza pe oamenii muncii cehoslovaci cu documentele originale ale istoriei popoarelor lor.

Trebuie să spunem de la început că valoarea documentelor, a operelor de artă și a tuturor celorlalte monumente din viața popoarelor ceh și slovac, expuse aci, la care se adaugă priceperea de organizare a arhiviștilor cehoslovaci, justifică pe deplin locul expoziției — în celebrul castel — și abundența vizitatorilor, care puteau fi numărați cu miile în fiecare zi.

Într-o țară cum este Cehoslovacia, cu tradiții culturale din cele mai vechi — este suficient să arătăm că Universitatea din Praga a fost fondată în anul 1348 — și cu un trecut atât de bogat în lupte pentru libertatea poporului, este normal să se fi cultivat atita dragoste și grijă față de monumentele istoriei.

Praga, care încă din secolul al XIV-lea era unul din cele mai mari orașe din nordul Alpiilor, a păstrat până astăzi, aproape în întregime, patina epocilor în care s-a născut și s-a dezvoltat.

Vizitind Vechea Pragă, ne-am dat seama câtă dreptate au acci locuitori din Praga, care spun cu îndreptățită mindrie: „în Praga, fiecare clădire este un monument”.

În asemenea condiții sarcina arhiviștilor cehoslovaci, de a realiza o expoziție la un nivel atât de ridicat, n-a fost deloc ușoară și noi considerăm că față de exigențele publicului cehoslovac, arhiviștii din țara prietenă s-au întrecut pe ei înșiși prezentind o asemenea expoziție.

Și poate că numai elanul arhiviștilor cehoslovaci, priceperea și dragostea lor față de monumentele istoriei n-ar fi fost suficiente, dacă Partidul Comunist Cehoslovac și Guvernul Republicii Cehoslovace n-ar fi susținut cu toate mijloacele această manifestare culturală.

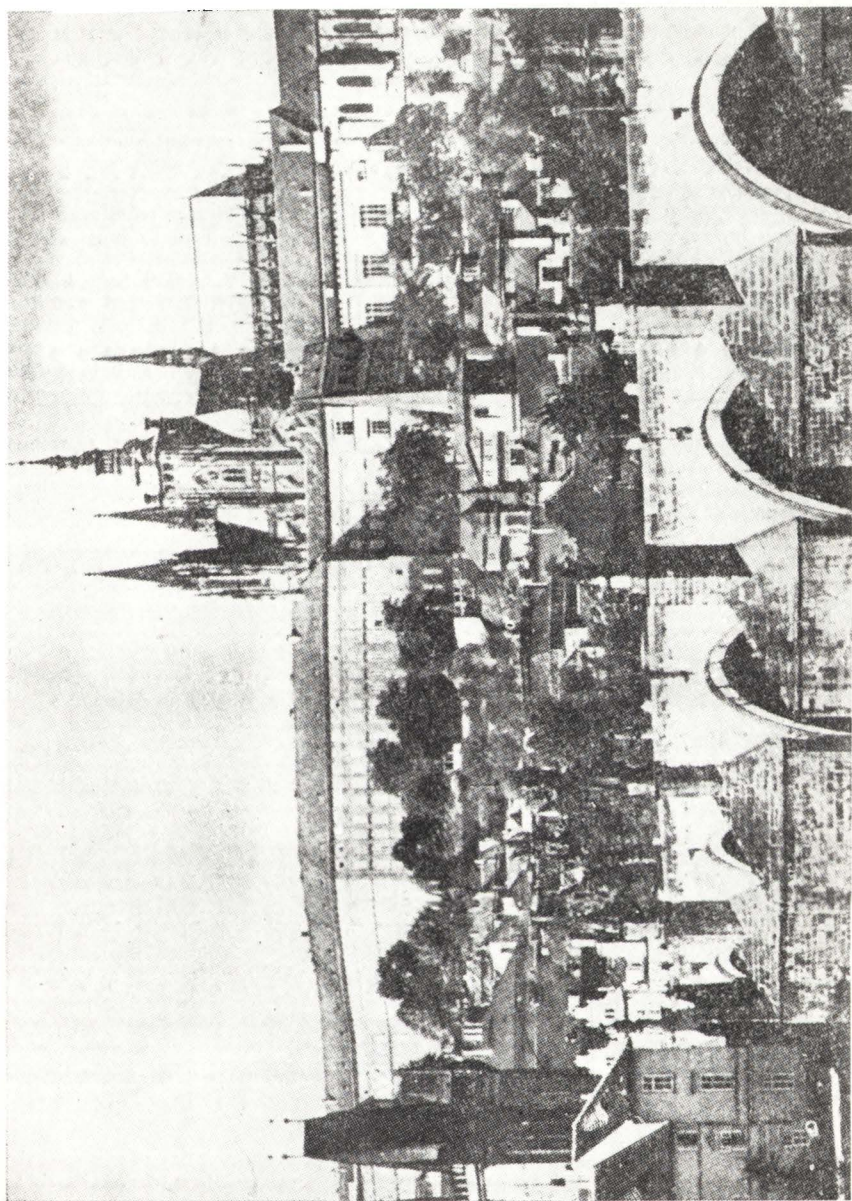
Din prezidiul de onoare al expoziției au făcut parte personalități dintre cele mai remarcabile din viața de partid și de stat: Václav Kopecký, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, președinte al prezidiului de onoare al expoziției; Zdenek Fierlinger, președintele Adunării Naționale; Rudolf Barák, ministrul afacerilor interne; Jiri Hendrych, secretar al C.C. al Partidului Comunist Cehoslovac; academicianul Zdenek Nejedlý, ministru, președintele Academiei de Științe a Cehoslovaciei; dr. Frantisek Kahula, ministrul învățămîntului și culturii și alții.

Comitetul expoziției a fost format de asemenea din cei mai reprezentativi istorici și arhiviști, fiind condus de către Karel Klíma, locuitor al ministrului afacerilor interne.

În munca de pregătire și de organizare a expoziției a fost antrenat un număr însemnat dintre cei mai buni arhiviști din întreaga țară.

Am putut observa la reușita acestei expoziții — și merită subliniată — colaborarea tuturor factorilor culturali din Republica Cehoslovacă.

Expoziția a cuprins un număr de 1700 documente dintre cele mai prețioase, aparținând unor unități ale Arhivelor de Stat, cit și altor instituții care posedă asemenea materiale ca :

Castelul din Praga unde a avut loc expoziția documentelor arhivistice din Cehoslovacia
(mai-septembrie, 1958).

biblioteci, muzee, galerii naționale, cancelaria Președintelui Republicii, Adunarea Națională, Președinția Consiliului de Miniștri, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Armatei, Institutul de Istorie al Academiei de Științe, Direcția Căilor Ferate etc.

Pentru ca expoziția să cuprindă date cit mai complete, Comitetul de organizare a colaborat chiar și cu unele arhive străine, spre exemplu cu cele din Republica Populară Ungară, de unde a împrumutat unele materiale documentare care vorbesc despre istoria popoarelor ceh și slovac.

Trebuie însă subliniat că ori de unde ar fi provenite materialele expuse — inclusiv cele muzeistice — acestea alternează cu cele arhivistice, dînd un conținut mai viu și mai atrăgător expoziției — sarcina de organizare și de administrare a venit în întregime arhiviștilor cehoslovaci, care au avut întreaga răspundere.

Remarcăm, ca un fapt pozitiv pentru arhiviștii cehoslovaci, condițiile optime în care au redactat Catalogul documentelor arhivistice al expoziției (CELOSTATNI VYSTAVA ARCHIVNICH DOKUMENTU, PRAHA-HRAD, KVĚTEN-SPREN, 1958, 208 pag.), precum și pliantul care prezintă expoziția.

După cum am arătat, expoziția generală a documentelor arhivistice cehoslovace s-a bucurat de o atenție deosebită și i s-a dat o amploare, pe care o putem numi cu drept cuvînt, nemaiîntîlnită.

Vestitele săli ale castelului regilor Boemiei, printre care Sala Vladislav, Sala Rudolf, Sala Spaniolă și altele, în număr de 12 încăperi, au fost puse la dispoziția acestei expoziții. Expoziția generală a documentelor arhivistice cehoslovace și-a propus ca prin colecția celor 1700 documente, de un conținut foarte important, să pună în evidență documentația istoriei popoarelor ceh și slovac, reliefind relațiile din trecutul istoric cel mai îndepărtat al acestor popoare, precum și eforturile actuale ale poporului cehoslovac pentru construirea socialismului.

Documentele arhivistice, expuse în 10 săli, corespund celor 8 sectoare care reprezintă cele mai importante perioade ale istoriei poporului cehoslovac.

Evoluția poporului slovac este prezentată paralel cu istoria poporului ceh.

În general piesele au fost așezate cronologic, încît se pot urmări în bune condițiuni datele cele mai importante din istoria cehilor și slovacilor.

Prima sală vizitată a fost sala Vladislav. Ghidul ospitalier — trăsătură caracteristică poporului cehoslovac — ne povestește, pe baza documentelor expuse, istoria îndepărtată a popoarelor ceh și slovac. Urmărim cu atenție, dar în același timp observăm cită meticulozitate au folosit arhiviștii cehoslovaci în munca de organizare a expoziției.

În sala Vladislav sînt expuse piesele cele mai vechi, pînă la anul 1437. Alături de hrîsoave și cronici, bule de aur etc., găsim și cărți religioase și de literatură populară.

Se află aici un fragment din evanghelia lui Marcu din secolul al VI-lea procurat de Carol al IV-lea în anul 1355. Acesta este cel mai vechi monument scris din Cehoslovacia și se păstrează în Biblioteca Capit. Praga.

De asemenea am văzut aci și cel mai vechi document al statului ceh, din anul 1158 iunie 18, diploma prin care Friederic Barbarossa conferă principelui ceh Vladislav dreptul de a se împodobi cu coroană regală. Documentul se păstrează în Arhiva Centrală de Stat din Praga.

Tot aici se găsește și documentul din 1212, septembrie 26, prin care Friederic al II-lea ridică pe domnitorul ceh definitiv la rangul de rege (așa numita Bulă de aur siciliană). Se păstrează de asemenea în Arhiva Centrală de Stat din Praga.

Alături de acestea se află expuse și piesele muzeistice de o rară valoare, printre care vestita coroană a regilor Boemiei. Ghidul ne arată că din categoria pietrelor prețioase albe de pe coroană în întreaga lume sînt numai 11, de aceeași valoare. Coroana are singură 7 pietre.

Se găsesc expuse aci de asemenea documentele împrumutate din Republica Populară Ungară. Toate aceste piese vorbesc despre perioada cea mai veche a istoriei Cehoslovaciei, epoca prehusită, perioada nașterii statului ceh și consolidarea statului premyslovian. Unele vorbesc despre dezvoltarea artei scriselui în Cehia, despre colonizarea pămîntului ceh, începutul orașelor și al întreprinderilor miniere.

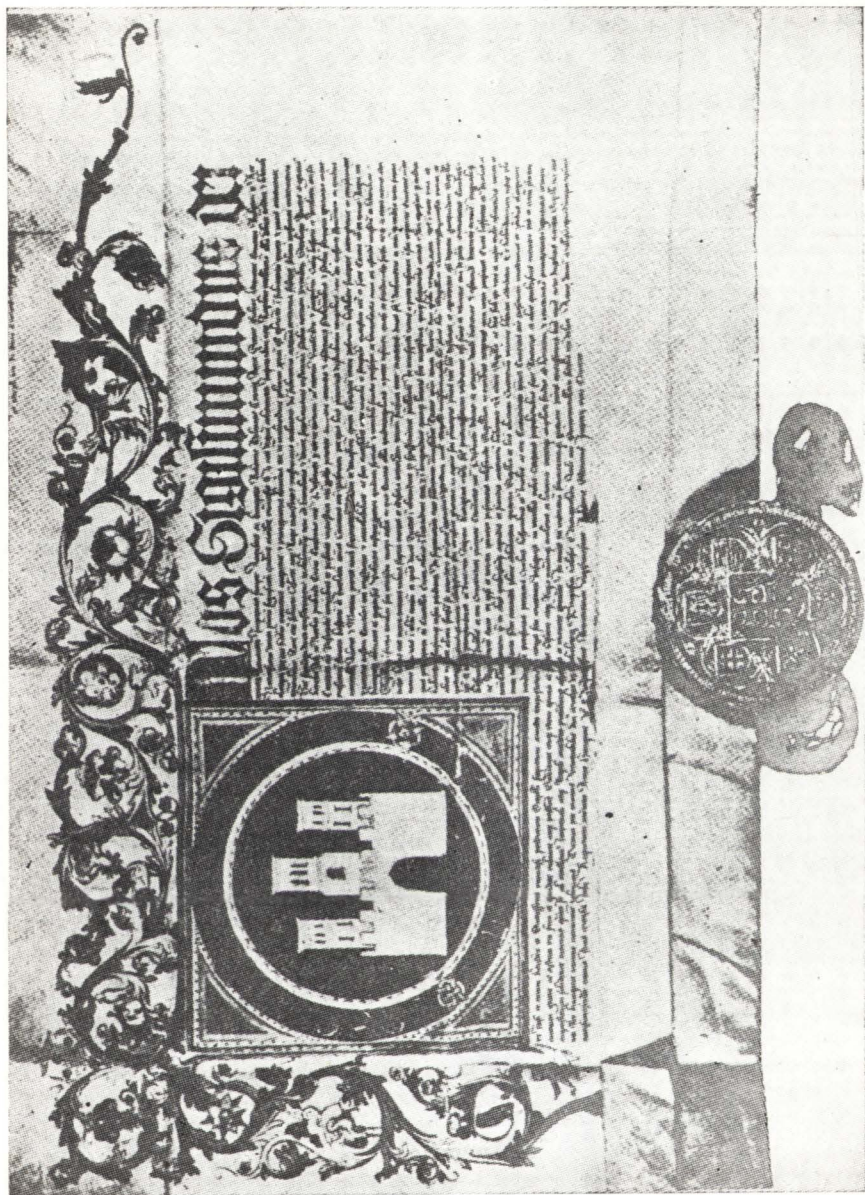
Alte piese vorbesc despre Slovacia în secolele XI—XIV, năvălirea tătarilor în Slovacia, întemeierea orașelor, începuturile întreprinderilor miniere și a atelierelor.

Alte documente se referă la perioada de apogeu a statului feudal ceh, precum și la conflictele înlăuntrul societății feudale — sciizuncea în biserică și certurile feudalelor cu regele.

Documentele din al doilea sector vorbesc despre mișcarea revoluționară husită. Reținem, din această etapă, apariția în viața statului ceh a revoluționarilor Jan Hus, Jan Zeliivsky, Jan Zizka, Prokop Veliky și Jan Rohac din Dubé. Sectorul cuprinde și documente relative la mișcarea husită în Slovacia.

În al treilea sector documentele se referă la Cehia și Slovacia după revoluția husită și în epoca dinaintea luptelor de la Muntele Alb. Întîlnim aici documente privind pe Gheorghe

Carta armorială a orașului Bratislava, 1436.

din Podebrady și timpul său, Jiskra și Frații în Slovacia, avîntul puterii Stărilor, Slovacia în timpul incursiunilor turce, Habsburgii pe tronul ceh, răscoala lui Gheorghe Dózsa din 1514 și răscoalele antihabsburgice ale Stărilor.

Humano Generi Communis LIBER

PANSOPIA s. e.

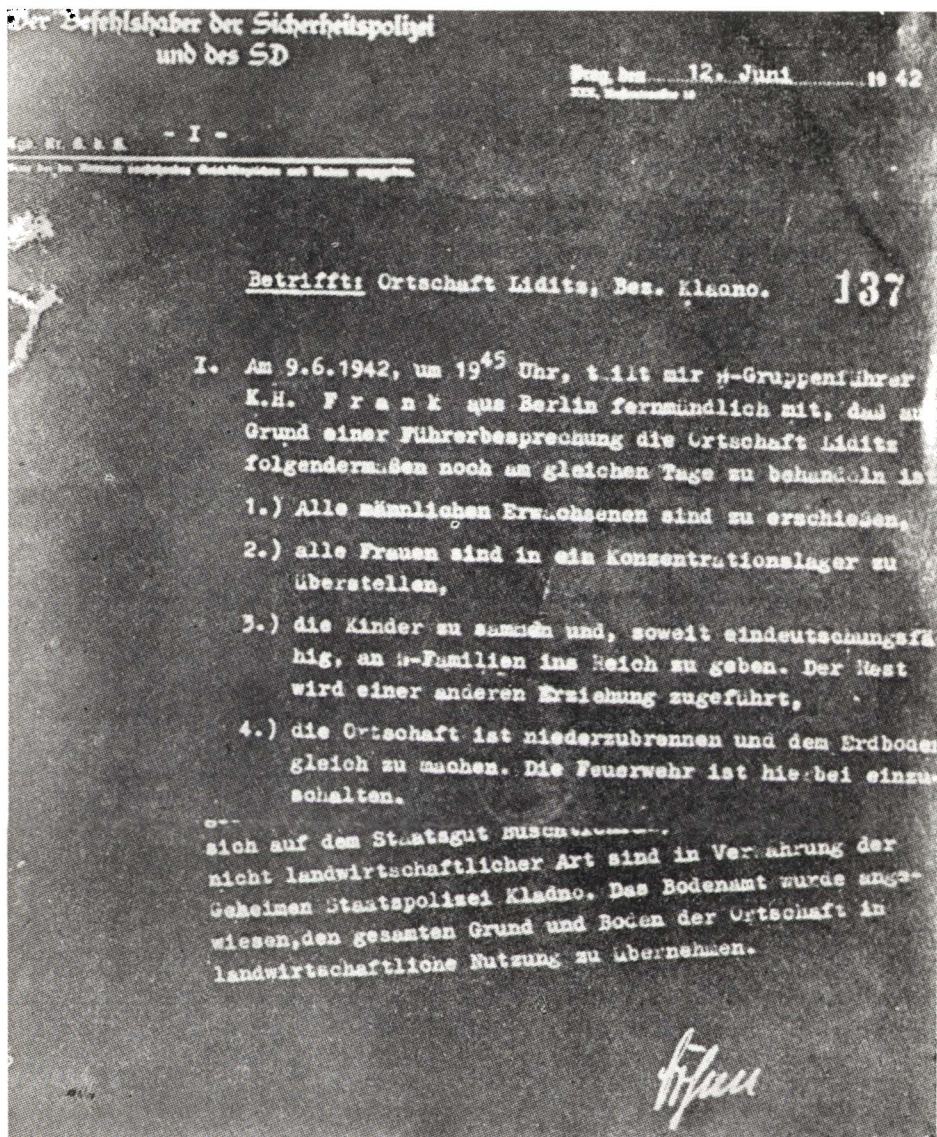
Universalis Sapiencia,

fundata super ipsam humanam naturam, sic, ut per
communes Omnibus innatas Notitias, innatas Boni deside-
ria, et desiderata assequendi Conatus et Organa, rectè
cognita, rectè ad particularia omnia applicata, OMNES
Homines OMNIA sua Bona et Mali clarè videre, vii-
omnino infallibiliter Bona sequendo assequi, et Mala
fugiendo effugere possint.

Opus pro comparanda in toto Humano genere, per-
fecta Ratione, perfectæ Oratiorie, et perfectæ
Rerum Operatione, impetrandæ per id tandem
invenienda inter Homines Universalis Consensus

În încăperile de sub sala spaniolă și în galeria lui Rudolf se găsesc expuse documentele care privesc momentele principale de după bătălia de la Muntele Alb. Documentele din sectorul al 4-lea vorbesc despre recatolicizarea forțată, precum și despre vestitul pedagog Jan Amos Komensky, autorul celebrelor opere : Orbis Pictus, Didactica și Labirintul Lumii.

Notificarea Stăruțenführerului Böhme, privitoare la nimicirea satului Lidice de către fasciști, din ordinul lui Hitler.

Tot în sectorul 4 se găsesc documente vorbind despre răscoalele țărănești din 1630 și 1775, despre descompunerea orînduirii sociale feudale din Cehia și Slovacia și trecerea la starea culturală de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, arată că în epoca renașterii naționale națiunea cehă era foarte avansată în cultură.

Al cincilea sector privește anul revoluționar 1848 și perioada pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Documentele cuprind date privind starea economică, culturală și politică din acea vreme în Cehia și Slovacia. Ele vorbesc despre dezvoltarea mișcării naționale și lupta pentru dreptul de stat al Cehiei, despre luptele clasei muncitoare și nașterea democrației sociale, despre anii furtunoși 1905—1907, ca și despre primul război mondial imperialist.

În sala spaniolă se găsesc documente pîvind ultimele 3 sectoare ale istoriei cehilor și slovacilor și anume: în sectorul al șaselea se află expuse documente privind nașterea Republicii Cehoslovace. Documentele dovedesc că fără Marea Revoluție Socialistă din Octombrie n-ar fi fost posibilă crearea statului cehoslovac, la 28 octombrie 1918. Ele vorbesc despre dezvoltarea statului cehoslovac după acea dată și despre atragerea Cehoslovaciei în blocul antisovietic al puterilor occidentale. Ele documentează nașterea și rolul Partidului Comunist Cehoslovac în educarea proletariatului pe calea leninistă, ascuțirea luptei de clasă și lupta Partidului Comunist Cehoslovac pentru apărarea țării împotriva agresiunii fasciste.

Sectorul al șaptelea cuprinde documente începînd cu complotul de la München. Ele vorbesc despre consecințele München-ului și ocupația Republicii Cehoslovace de către naziști, jaful economic al acestora și teroarea asupra populației.

Ele vorbesc de asemenea despre lupta popoarelor ceh și slovac împotriva ocupanților fasciști, rolul Partidului Comunist Cehoslovac în această perioadă, despre răscoala națională slovacă, crearea Comitetelor naționale, Programul guvernamental de la Košice, răscoala din Praga și eliberarea țării de către Armata Roșie.

Ultimul sector — al optulea — cuprinde documente privind nașterea Cehoslovaciei popular-democrate, victoria din februarie 1948 și trecerea țării pe calea socialismului. De asemenea sînt expuse aici documente privind lupta poporului cehoslovac pentru pace și desăvîrșirea construirii socialismului în Republica Cehoslovacă.

În acest sector ne-a atras atenția originalul Tratatului de prietenie, colaborare și ajutor mutual între Republica Cehoslovacă și Republica Populară Romînă, semnat la București la 21 iulie 1948, precum și Tratatul de prietenie, colaborare și ajutor mutual între Albania, Bulgaria, Germania, Polonia, Romînia, Uniunea Sovietică și Cehoslovacia, semnat la Varșovia la 14 mai 1955.

Subliniem și aici ideea arhiviștilor cehoslovaci de a expune fotografiile corespunzătoare, luate cu ocazia semnării unor asemenea documente. Acestea dau un conținut mai viu expoziției.

În general organizatorii expoziției, care cuprind o asemenea bogăție de documente, s-au străduit să dea o imagine cât mai completă asupra istoriei popoarelor ceh și slovac.

După cum am mai arătat, arhivistica cehoslovacă are o veche tradiție. Încă din secolul al XIV-lea regele Carol al IV-lea a pus bazele arhivelor coroanei Boemiei. În decursul vremii s-au strîns aici, ca și în nenumăratele arhive care s-au mai creat, documentele cele mai importante, pe care însă de abia acum masele largi ale oamenilor muncii cehoslovaci, ca și străinii care vizitează Praga, au avut posibilitatea să le examineze.

Piese care au fost expuse, unice prin valoarea lor artistică și documentară, au fost alese cu grijă și sînt cele mai caracteristice pentru popoarele ceh și slovac. Toate monumentele literare expuse, completate cu operele de artă, vorbesc despre viața, munca și lupta dură de popoarele ceh și slovac pentru libertate și o viață mai bună.

Lupta pentru pace a poporului cehoslovac de asemenea are o veche tradiție. „Manifestul către popoarele Europei”, proclamat de către congresul slav, la Praga în 1848 — ale cărui documente se află de asemenea expuse — este un mesaj meru actual, chemînd națiunile pe drumul unei înțelegeri mutuale, împotriva nedreptăților și a războiului.

Această expoziție ne-a făcut să cunoaștem mai bine istoria poporului cehoslovac și să iubim și mai mult minunata țară prietenă și admirabilii oameni cehoslovaci, care au păstrat cu atîtă grijă monumentele scrise ale trecutului.

În același timp, apreciînd încă o dată priceperea și rîvna depusă de arhiviștii cehoslovaci, expoziția constituie pentru arhiviștii din Republica Populară Romînă un exemplu și un îndemn.

ION PARASCHIV

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA ACADEMICIANULUI IULIU MOISIL, ÎNTEMEIETORUL ARHIVELOR STATULUI DIN NĂSAUD

ION RUSU

La 19 mai 1959 se implinesc 100 de ani de la nașterea profesorului Iuliu Moisil.

Participarea sa la dezvoltarea culturii progresiste a poporului nostru și contribuția prețioasă adusă în mișcarea culturală locală ne determină să însemnăm, cu ocazia acestei comemorări, câteva date asupra vieții și activității sale bogate.

Colecția „Iuliu Moisil”, păstrată la Arhivele Statului din Năsăud, donată de însuși creatorul ei, unul din fondatorii instituției „Muzeului năsăudean” în anul 1931, întemeietorul și primul director al Subdirecției Arhivelor Statului din Năsăud, înființată în anul 1937, oglindește întreaga viață și activitate a acestuia.

Într-un caiet care se păstrează în colecția sa și în care își deapănă amintirile, Iuliu Moisil face următoarea observație:

„Avem noi rominii între altele un păcat că nu însemnăm cât mai mulți ceea ce se întâmplă în viața noastră particulară sau publică, cronici familiale, biografii și alte însemnări. Astfel de scrisori, scrise cât de simplu, fără pretenții, ar prezenta multe informații, care ar completa mișcările și chiar istoria finutului nostru.

Unde sunți qui ante nos

In mundo fuere?

O știm puțin, care mai trăim, tineretul actual nu știe aproape nimic și după trecerea noastră din viață vor dispărea și utimele umbre ale aceloră cu care am trăit și am lucrat în aceste locuri incântătoare...”¹⁾.

Consecvent cu sine însuși, Iuliu Moisil, cu sirguintă și cu înțelegere clară a faptelor, și-a notat totul, a lăsat totul scris.

Iuliu Moisil începe să-și scrie amintirile în anul 1944. Pe manuscrisul intitulat „Amintiri din viața mea”, pe copertă, scrie următoarea maximă: „Dacă nu ni s-a dat a trăi mult, să facem ceva ca să dovedim că am trăit” (Pliniu).

Spirit lucid de istoric, își dă seama că un popor nu poate să se dezvolte normal fără ca generațiile bătrâne să înmineze celor ce le urmează făclia tradițiilor bune și chintesența experiențelor progresiste acumulate de-a lungul veacurilor.

Iuliu Moisil se naște la 19 mai 1859 în Năsăud. Este fiul lui Grigore Moisil, vicar al Rodnei cu sediul în Năsăud și prim director al gimnaziului din localitate, om cu mare dragoste față de popor, de o energie rară și de un caracter dirz.

Iuliu Moisil, în amintirile din perioada copilăriei petrecute la Năsăud, pe care le scrie în anul 1944, își amintește rind pe rind de întâmplări și fapte petrecute în vremurile de mult apuse.

Din perioada liceului ce-l urmează tot la Năsăud își amintește cu dragoste de profesorii Dr. Constantin Moisil, frate mai mare, Dr. Paul Tanco, Dr. A. P. Alexi și Dr. I. Mălai, care au avut o influență deosebită asupra formării lui.

După terminarea liceului, în anul 1879, urmează Universitatea la Viena.

Tinărul năsăudean, crescut în disciplina aspră militară, părăsește pentru multă vreme leagănul copilăriei și se oprește la Viena. Acolo frecventează cursurile profesorilor renumiți ai cetății universitare și vine în contact cu personalități de seamă ale științei și artei romi-

¹⁾ Arh. St. Năsăud, Colecția „Iuliu Moisil”, dos. 1837, Pomelnicul vieții, ms., f. 7.

nești. Va lega prietenie cu marele Teclu, prietenie ce va continua pînă la sfîrșitul vieții acestuia. În această perioadă se întâlnește cu Ciprian Porumbescu, care trecînd la Conservatorul de muzică din Viena, și împreună cu alți sîudenți ia parte la constituirea unui cerc muzical în cadrul societății „Rominia Jună”.

Încă din perioada studenției Iuliu Moisil este preocupat de probleme culturale. În corespondența păstrată se oglindește dragostea față de poporul român și preocuparea pentru ridicarea din punct de vedere cultural a maselor largi populare.

În anul 1885 își termină studiile, iar în anul 1886 se întoarce în România și, pentru că nu găsește un post potrivit în industrie și nici în laboratoarele vreunui institut, intră în învățămînt ca profesor la Gimnaziul real din Slatina, la catedra de fizico-chimice și naturale.

Tinăr entuziast, înnoiește metodele de învățămînt, organizează concerte, teatre și baluri, din venitul căruia cumpără mult material didactic. Crează un laborator de chimie pe care îl înzestrea cu mult material didactic, introduce în procesul de învățămînt experiențele cu elevii, excursiile științifice și ierburile, lucruri puțin cunoscute în școala din acele timpuri¹⁾.

În anul 1894 se mută la Tirgu Jiu, iar în anul 1895 preia și direcțiunea acelei școli. La inițiativa sa și a altor cărturari ai școlii au fost aduși la Tg. Jiu un bun litograf de la Lipsa (Werner) și un desenator din Moravia (Wertsitzki).

O realizare a acestei mișcări culturale a fost înființarea unui muzeu cu următoarele secții: preistorie și arheologie, istorie, numismatică, obiecte religioase, artă populară, științe naturale și arte grafice.

În anul 1894 apare la Tg. Jiu revista literară-istorică „Jiul”, cu ilustrații originale de V. Rola Pikarski. Începînd cu anul 1895, Iuliu Moisil scoate sub redacția sa revista pentru tineret „Amicul Tinerimii”, care a continuat să apară timp de 7 ani — 4 ani la Tg. Jiu și 3 ani la București. Dintr-un repertoriu al abonaților se vede că publicația era solicitată pe întreg teritoriul locuit de romîni și că era folosită și la sate. Se trimitea la instituții și particulari în Transilvania, Bucovina și Banat și în orașele din străinătate ca: Budapesta, Stuttgart, Sofia, Paris, Viena etc. În această revistă se publicau diferite articole de istorie literară, știință, noutăți tehnice și diferite jocuri. Se bucura de colaborarea lui G. Coșbuc, I. Slavici, B. Șt. Delavrancea și alții.

Prin structura sa intimă, Iuliu Moisil, om de cultură, s-a dedicat unei munci cinste, înflăcărate și progresiste. Multe din inițiativele lui pedagogice și din concepțiile sale despre educație s-au realizat tîrziu.

A introdus în școala pe care a condus-o regulamentul de ordine și disciplină, ședințele trimestriale și generale de sfîrșit de an școlar, registrul de caracterizare a elevilor. În anul 1895 a introdus jocul „fuga”, numit mai tîrziu, cînd ministrul Haret îl introduce în toate școlile, „oîna” și raportul anual, tipărit, al gimnaziului.

A imprimat școlii din Tg. Jiu un suflu nou: și-a dat seama de atunci că munca fizică împletită cu cea intelectuală este singura cale sănătoasă a educației.

Pentru culturalizarea oamenilor muncii de la sate a inițiat sechări, în scopul înființării de biblioteci rurale în județul Gorj. A dat primul imbold pentru înființarea de societăți culturale, care aveau ca scop ținerea de conferințe și de lecții practice pentru țărani; a înființat școli de adulți.

Iuliu Moisil, cu ajutorul inginerului Aurel Diaconovici, întemeiază și prima școală ceramică de artă de la noi din țară.

Mișcarea culturală inițiată de Iuliu Moisil a fost apreciată de cele mai luminate capete ale vremii. Cu toate acestea, datorită hidoasei caracatițe politice burgheze și intereselor minore ale trepădușilor politici, această minunată mișcare culturală s-a destrămat și fărîmînd ei au fost risipiți în diferite orașe ale țării.

Dezamăgit de viața politică a vremii, Iuliu Moisil notează: „Oamenii suspuși și „funcționarii”, „conducătorii” afacerilor statului sînt în stare să împiedece orice inițiativă, să descurajeze orice intențiune, să distrugă orice organizațiune, să urască și să prigonască pe oricine, pentru satisfacerea afacerilor jospnice ale clienților lor politici. Mai mult, sînt în stare să desființeze instituțiuni întregi, făcute cu dragoste și cu pricepere, la care s-a muncit ani de zile și, cu o simplă trăsătură de condei, să le distrugă. Sînt în stare pentru simple ambițiuni sau interese personale, materiale, de ariviști ordinari să facă cele mai criminale acte de anarhie, fără pic de remușcare de conștiință”²⁾.

Din anul 1906 și pînă în anul 1931 funcționează ca bibliotecar la Institutul geologic din București, iar din 1910, la recomandarea poetului Geoșe Coșbuc, care era referendar la

¹⁾ Arh. St. Năsăud, Colecția „Iuliu Moisil”, dos. 213/9, Din viața mea, ms., f. 3.

²⁾ Ibidem, dos. 17.

Casa Școalelor și cu care Iuliu Moisil era în relații de prietenie, și ca șef al Muzeului și bibliotecii Casei Școalelor.

După o activitate bogată desfășurată la Slatina, Tg. Jiu, după mai multe decenii petrecute la București, dragostea de locurile natale îl face pe pensionarul Iuliu Moisil să se stabilească la Năsăud și, la vîrsta la care unii oameni își întrerup cu totul activitatea publică, el mai lucrează încă multă vreme pentru înflorirea culturală a ținutului natal.

Pentru ca să nu se piardă urmele unui trecut atît de glorios cum este cel al ținutului Năsăud, a luat inițiativa înființării unui muzeu, a așa-numitului „Muzeu grăniceresc năsăudean”. Donatorii principali ai materialelor și cei care și-au însușit de la început inițiativa au fost Iuliu Marțian, Virgil Șotropa, Alexa David și Artene Mureșan. Iată ce spune Iuliu Moisil despre scopul acestui muzeu :

„Ne-am gîndit că ceea ce am adunat în viața noastră : cărți, diferite acte și documente străine, obiecte de artă bisericească sau de artă populară etc., ca să nu se piardă după moartea noastră, să le punem laolaltă, să se păstreze pentru viitor și complicîndu-se mereu și de urmașii noștri să poată fi de folos generațiilor viitoare și istoriei ținutului nostru...”

Am fondat această instituție din neînmurită dragoste ce avem pentru pămîntul strămoșesc și pentru amintirea mărețelor înfăptuiri ale marilor noștri înaintași și binefăcători...

Scopul instituției noastre este deci de a aduna, de a păstra și de a mintui de la pieire tot ce privește trecutul acestui falnic ținut și să fie totodată un monument de pioasă amintire a strămoșilor noștri...”

De aceea este bine ca toți „...să se obișnuiască cu ideea că orice act, document, orice obiect istoric, sau de artă religioasă, sau de artă populară... este o bogăție națională în minile oricui s-ar găsi, că instituțiile sau persoanele care posedă astfel de obiecte sînt numai depozitarii vremelnici și că au datoria patriotică a le păstra cu sfințenie, de a le pune la dispoziția oamenilor de știință în instituții ca Arhivele Statului, muzee, biblioteci și de a îngriji să nu se instrăineze, ci să se păstreze veșnic.

Scopul acestui muzeu este a forma un centru în jurul căruia să se grupeze toți cei ce doresc să contribuie la studiul și explorarea ținutului nostru din diferite puncte de vedere : preistoric, istoric, etnografic, folcloristic, al artei populare și religioase, geografic, turistic, al științelor naturale, igienic, școlar, agricol, industrial, patriotic — a dezvoltă în general în populația acestui ținut gustul pentru istorie, literatură, artă și știință, a crea și organiza forțele necesare pentru ridicarea culturală, economică a ținutului...”¹⁾

Acest muzeu, care a luat ființă în anul 1931, avea următoarele secții : arhivă, muzeu și o bibliotecă documentară de aproximativ 35.000 de volume.

Iuliu Moisil și-a dat seama de la început despre însemnătatea deosebită pe care o prezintă arhivele pentru istorie. În regimul burghezo-moșieresc, după cum bine se știe, preocuparea pentru păstrarea în bune condițiuni a acestor bogății culturale lăsa mult de dorit.

Preocupat de această problemă și indignat de soarta pe care o aveau arhivele din fostul județ Năsăud, încă în anul 1935 face diferite cereri mai multor instituții pentru cedarea vechilor arhive „Muzeului grăniceresc năsăudean”.

Pentru că n-a găsit înțelegerea cuvenită și datorită faptului că arhive de valoare mare erau vindute diferiților comercianți, se adresează ministerelor.

În 28 martie 1934 se adresează Ministerului Industriei și Comerțului căruia îi arată soarta pe care a avut-o arhiva minelor rodnene.

„...Spre uimirea noastră, însă, vechea și valoroasa arhivă de la Rodna nu mai există, căci în baza unui ordin chiar al Ministerului de Industrie și Comerț, arhiva s-a vîndut de cîteva săptămîni comercianților Meisler & Goldstein din orașul Bistrița și astfel s-a distrus complet”²⁾.

O altă adresă este trimisă către Ministerul Justiției în 29 martie 1934.

„...Deoarece știm că la Judecătoria din Năsăud, se găsesc multe acte relative la trecutul acestei judecătării și a Cărții Funduare, din timpul cînd exista faimosul District românesc al Năsăudului de sub stăpînirea austro-ungară, arhivă de care Judecătoria nu mai are nicio trebuință, noi am cerut încă la 26 aprilie 1933 să ni se încredințeze nouă toate actele de valoare istorică. Cererea noastră ni s-a spus de dl. judecător șef că s-a înaintat la autoritatea superioară, fără ca noi să fi primit pînă astăzi vreun răspuns...”

Acum însă am aflat că această arhivă urmează să fie vîndută, după cum s-a vîndut zilele trecute și vechea arhivă de la Judecătoria din Rodna (tot jud. Năsăud) și urmează și

¹⁾ Arh. St. Năsăud, Colecția „Iuliu Moisil”, dos. 215.

²⁾ Arh. St. Năsăud, dos. 1934, f. 36.

alte să fie vindute. În ce privește arbiva din Rodna, ea s-a vândut unui evreu, Wolf Nussbäcker din Năsăud, cu 50 bani kg. și fără să se fi scos și selecționat actele de importanță istorică¹⁾.

Asemenea adrese au fost trimise multor instituții și, datorită sînguinței lui de arhivist, au fost salvate multe arhive de la pieire.

Printr-o propagandă bine organizată a reușit să adune multe documente particulare deosebit de importante și să convingă pe mulți intelectuali și țărani să depună la muzeu documentele familiale de importanță istorică.

Datorită demersurilor sale și înțelegerii directorului general al Arhivelor Statului, Constantin Moisil, prin decizia nr. 191198/1937, publicată în Monitorul oficial nr. 269 din 20 noiembrie 1937, se înființează pe ziua de 10 noiembrie 1937 o subdirecție a Arhivelor Statului în orașul Năsăud. În modul acesta „Muzeul grăniceresc năsăudean” trece pe seama statului, primind o formă oficială de existență.

Primul director al acestei instituții a fost Iuliu Moisil. De acum înainte își va dăruia zilele care i-au mai rămas de trăit acestei instituții. Sprijinit de harnicul colecționar de documente Iuliu Marțian și de redactorul „Arhivei Someșene”, Virgil Șotropa, amândoi academicieni, vor organiza, vor studia și publica cu multă competență comorile colecționate sau dăruite de ei înșiși. Revista „Arhiva Someșană”, care a apărut la Năsăud între anii 1924—1940, stă mărturie vie a muncii lor științifice.

Pe lângă frumoasa activitate desfășurată ca organizator, Iuliu Moisil a publicat multe studii, a fost un neobosit colaborator la reviste și ziare și un conferențiar neîntrecut.

Curiozitatea lui intelectuală, conjugată cu o putere de muncă uriașă, i-a dat posibilitatea să îmbrățișeze multe ramuri ale științei. Corespondența păstrată oglindește preocupările avute și relațiile cu oamenii de știință contemporani.

Anii bătrîneții petrecuți la Năsăud au fost fericiți. Scrisorile pline de recunoștință, stimă și dragoste primite de la foștii lui elevi arată că munca lui din tinerețe a dat rod bogat.

În ședința din 24 mai 1943 este ales membru de onoare al Academiei cu unanimitate de voturi.

Era ultima mare bucurie a lui. Într-o notă manuscrisă consemnează cu acel prilej următoarele: „Niciodată în viața mea nu m-am gîndit la o distincțiune așa mare și nu-mi venea să cred că cea mai înaltă instituțiune culturală românească să mă onoreze cu distincțiune de membru de onoare al ei. Ochii mi s-au umplut de lacrimi și atunci mi-a trecut prin mîntre întreaga mea viață de 84 de ani — eu fiind născut la 19 mai 1859 — cu toate zilele bune și rele, cu luptele pentru a mă cultiva și cu suferințele, dar și cu succesele...”

...În viața mea niciodată n-am avut lăcomia de mîrire, nici ambiții de glorie, ci am căutat numai să fac bine oriunde am activat și să contribuiesc după putință la ridicarea poporului²⁾.

Anul 1944 îl găsește grav bolnav. În notele rămase, scrise în nopți lungi de insomnii chinuitoare, își arată ultimele dorințe.

Bogăția celui ce lucrase atît timp în ogrorul culturii noastre — într-o perioadă cînd oamenii de afaceri în cîrdășie cu politicianismul demagog clădeau palate și cînd toți cei care cu puțin spirit, cu și mai puțină cinste își petreceau viața în lux decădent — era biblioteca personală, colecția de acte și puțina-i mobilă. Pe acestea le lasă Arhivelor Statului, instituție pe care o înființase.

Se stinge din viață în 28 ianuarie 1947, după o boală îndelungată.

Lucrător harnic pe tărîm cultural, deși a fost în parte stăpînit de ideologia vremii, a iubit însă poporul și lui i-a închinat, prin muncă, zilele vieții.

Alături de ceilalți cărturari cinstiți ai vremii era nemulțumit de organizarea socială, de marasam politic degradator pentru poporul cîstîit, dar nu s-a putut ridica pînă la înțelegerea legilor obiective de evoluție a societății și în labirintul doctrinelor politice burgheze n-a putut să vadă și să înțeleagă politica forțelor populare progresiste, care în decursul vieții lui au parcurs un drum lung, plin de greutăți, încununat de succes în ultimii ani ai vieții sale.

¹⁾ Ibidem, f. 41.

²⁾ Arh. St. Năsăud, Colecția „Iuliu Moisil”, dos. 213.

Istoriceskii Arhiv

Cîteva probleme tratate în nr. 1—4, 1958

Cele patru numere pe 1958 ale revistei *Arhiva Istorică*, publicată de Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. cu participarea Institutului de Marxism-Leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. şi a Direcţiei Generale a Arhivelor U.R.S.S., apărute pînă în prezent, conţin multe materiale de mare importanţă pentru munca arhivistică.

Pe lângă prezentări de documente (F. E. Dzerjinski despre legalitatea populară; Manifeste comuniste şi apeluri adresate soldaţilor Antantei; V. K. Blücher pe fronturile războiului civil — în nr. 1; Două noi autografe ale lui V. I. Lenin; Scrisorile M. A. Ulianovei; Despre contribuţia oamenilor de ştiinţă ruşi la acordurile internaţionale privind unificarea măsurilor şi greutăţilor; Registrul comercial al unui negustor banseatic de la începutul sec. XV — în nr. 2; Extrase din ziare privind lupta guvernului de la Versailles împotriva Comunei din Paris, făcute de K. Marx; Din Istoria politicii agrare în anii opricîiniei (regim stabilit în Rusia de Ivan IV) — în nr. 3; Ceva despre împrejurările în care V. I. Lenin a scris articolul „Un tablou mic pentru lămurirea problemelor mari”; V. I. Lenin despre organizarea muncii în instituţiile sovietice; Mişcarea ţărănească din 1858 din Estonia — în nr. 4 — ş.a.), jurnale şi memorii (A. G. Noskov, *Provocarea nereuşită a maximiştilor* — în nr. 1; L. G. Hanin, I. G. Baricev, A. V. Belmas, *Amintiri despre V. I. Lenin*; M. V. Tofanova, *Cu privire la data întoarcerii lui V. I. Lenin din Finlanda la Petersburg, în anul 1917* — în nr. 2; B. Z. Stankina, *Despre munca Secretariatului C.C. al P.C.R. (b) (aprilie 1918 — mart. 1919)* — în nr. 3; L. I. Strogîn, *Amintiri despre V. I. Lenin* — în nr. 4), informaţii, note arhivistice, recenzii

şi cronica principalelor evenimente în viaţa arhivistă, care privesc, în special, istoria U.R.S.S. şi unele laturi specifice ale muncii arhivistice sovietice (A. V. Cernov, *Despre clasificarea instituţiilor centrale de stat ale sec. XVI—XVII* — în nr. 1, p. 195—201; G. A. Belov, *Rezultatele fundamentale şi perspectivele activităţii arhivistice în U.R.S.S.* — în nr. 3, p. 167—176; V. I. Şunkov, *Publicarea izvoarelor istorice în U.R.S.S., în 1957* — în nr. 3, p. 177—184) sau munca arhivistă din alte ţări (Tzen San, *În China Populară se traduc în viaţă hotărîrile de bază ale Decretului lui Lenin, din 1 iunie 1918* — în nr. 4, p. 160—165; K. Hönnel, *Dezvoltarea arhivelor în Republica Democrată Germană* — în nr. 4, p. 166—171), în revistă apar studii privind teoria şi practica arhivistă care interesează pe arhiviştii din toate ţările.

Astfel, în primul număr apare articolul lui L. A. Goldenberg, *Principiile de clasificare a materialelor cartografice din arhivele istorice de stat* (p. 202—211). Autorul arată că la studierea unei hărţi trebuie să se aibă în vedere toate elementele: 1) fizico-geografice şi social economice (hidrografie, relief, faună, floră, subsol, centre de populaţie, căi de comunicaţie, guri politico-administrative; 2) baza matematică şi 3) indicaţiile din afara chenarului, care pot consta din text sau cifre (legenda, scara grafică, reţeaua de coordonare, graficul reliefului etc.).

După conţinut hărţile se împart în hărţi generale şi hărţi speciale. Primele sau la baza celor din urmă. Este în mod curent folosit sistemul de a trece de mină indicaţiile speciale pe hărţi generale tipărite.

După formă, procedee de executare, hărţile se împart în hărţi manuscrise (originale sau copii), hărţi tipărite şi hărţi combinate.

Autorul nu este de acord cu clasarea hărţilor pe formate.

Hărţile, ca izvoare istorice, trebuie să fie clasate după principiile ce se aplică izvoa-

relor is-orice, adică după criteriul conținutului și al destinației, după criteriul teritorial-geografic, după criteriul cronologic și după criteriile cartografice (scară, sistem de execuție cartografică), care rămân ca auxiliare, pe ultimul plan.

Clasificarea este o categorie istorică și trebuie să se dezvolte paralel cu celelalte cunoștințe pentru ca să nu ajungă o schemă învechită. La criteriul teritorial, deoarece în împărțirea politico-administrativă intervin adeseori schimbări, autorul propune bibliografii.

Hărțile manuscrise nu dau posibilitatea să se aplice în totul nici principiile stabilite de arhivistă pentru clasarea, inventarierea și catalogarea materialelor textuale, nici cele stabilite de bibliologie pentru cărți.

De mare actualitate este chestiunea dezbătută de A. V. Elpatievskii în articolul *Citeva probleme privind expertiza valorii materialelor documentare ale instituțiilor de stat sovietice* (nr. 2, p. 170—180). Pornind de la faptul că păstrarea materialelor arhivistice care și-au pierdut valoarea practică și nu prezintă importanță istorico-științifică este nesănătoasă din punctul de vedere al statului (deoarece prelucrarea lor implică cheltuieli de bani, ele ocupă spațiu și, în cazul arhivelor statului, de multe ori păstrarea lor face să nu poată fi preluate alte materiale importante, care rămân zeci de ani inaccesibile pentru cercetători și în condiții proaste de păstrare la instituții și întreprinderi), autorul face un scurt istoric al expertizării documentelor la instituții și expune principiile după care se duce această acțiune.

În primul rând arhivele statului trebuie să aibă un plan de perspectivă pentru preluări și în funcție de aceasta, în ordinea urgenței, să se organizeze munca de expertizare.

Munca trebuie să pornească de la studierea materialelor care nu sînt supuse păstrării. Pe această linie autorul arată că arhivele statului nu ar trebui să se ocupe de fondurile organizațiilor mărunte, a întreprinderilor de deservire socială, a verigilor inferioare ale aparatului de aprovizionare, de construcții și comerț, a organizațiilor anexe și de deservire a instituțiilor, deoarece, din materialele create de acestea, singure documentele privitoare la personal și dările de seamă anuale prezintă importanță, cele dinții importanță practică și deci trebuie să fie păstrate la instituția creatoare timp de 40 de ani, iar dările de seamă anuale, care prezintă interes istoric, nu este necesar să fie păstrate permanent deoarece

datele pe care le cuprind sînt însumate în materialele verigii superioare a celui sistem. De altfel, arhivele statului n-ar trebui să piardă timpul nici cu verificarea listelor de selecționare ale acestor instituții și întreprinderi mici și nici cu îndrumarea muncii de organizare a arhivelor lor¹⁾. De verificarea respectării termenelor de păstrare și de îndrumare ar trebui să se ocupe conducătorii instituțiilor respective și verigile superioare ale acestora. Se va stabili însă lista precisă a creatorilor de fonduri, din categoria aceasta, a căror materiale prezintă importanță istorică și deci trebuie să intre în sfera de preocupare a arhivelor statului (de ex.: materialele meșterilor din Paleh, ale atelierelor de jucării din Zagorsk ș. a.).

Materialele supuse expertizării trebuie să fie studiate în totalitatea lor, plecînd de la rolul și locul ocupat de creatorul de fond²⁾ în sistemul aparatului de stat, conținutul documentelor, gradul de însumare al conținutului lor în documentele altor instituții, genul documentelor, folosind și celelalte criterii auxiliare de expertiză. Pentru a putea aprecia valoarea în perspectivă a materialelor documentare, în munca de expertizare trebuie să fie atrași funcționarii cei mai calificați.

Se constată că instituțiile includ, cu mare ușurință, în listele lor de selecționare, corespondența. Într-adevăr, din cauza centralizării excesive, pe o perioadă de timp, există multă corespondență lipsită de importanță istorică, totuși, și din aceasta, trebuie reținută corespondența purtată în problemele de principiu ale activității instituțiilor, în problemele muncii științifice, a introducerii tehnicii noi, a metodelor înaintate, a dezvoltării literaturii și artei, corespondență care completează unele date din documentele supuse păstrării.

Același lucru se spune despre cererile și reclamațiile oamenilor muncii și despre dosarele judiciare, a căror selecționare nu trebuie să se facă mecanic, ci reținîndu-se materialele cele mai interesante și cu conținut mai bogat.

Munca trebuie întărită nu numai printr-un control mai riguros, ci și printr-o populari-

¹⁾ Asupra acestui lucru v. și G. A. Belov, *Rezultatele fundamentale și perspectivele activității arhivistice în U.R.S.S.*, în *Istoriieskii Arhiv*, nr. 3, 1958, p. 169.

²⁾ Orice instituție, organizație sau întreprindere care se bucură de independență organizatorică și operativă este creator de fond și obligată să predea arhivelor statului materialele prevăzute cu termen permanent.

zare susținută a importanței materialelor documentare.

Autorul remarcă faptul că pe lângă instituțiile care trec în listele lor de selecționare materiale ce ar trebui să fie păstrate permanent, există și instituții care păstrează în mod necorespunzător sau chiar distrug materialele documentare și este de părere că ar trebui să se prevadă, în codurile penale ale republicilor sovietice, sancțiuni pentru vinovați.

În ultima parte a articolului, autorul se ocupă de importanța indicatoarelor: de termene de păstrare pentru orientarea justă în materialele documentare supuse expertizării și chiar pentru constituirea acestor materiale, arătând și lipsurile indicatoarelor apărute până în prezent.

De aceeași problemă se ocupă K. G. Miteaev, în articolul *Despre principiile și criteriile expertizei științifice a valorii materialelor documentare și aplicarea lor* (nr. 3, p. 185—194), care arată că la baza expertizării stă principiul studierii multilaterale a valorii documentelor, ținându-se seama de perspectiva folosirii lor, principiul partinătății și al istorismului.

Criteriile determinării valorii materialelor documentare sunt: conținutul lor, gradul de păstrare a complexurilor documentare (expertizarea, la nevoie, dă posibilitatea completării fondurilor importante cu dubletele din fondurile instituțiilor în subordine), data documentelor (din materialele de până la 1825 nu se distrug decât cele complexe lipsite de importanță, la fel cele din perioada revoluției din 1905—1907 etc.), autorul (expertiza permite descoperirea, luarea în evidență și citodată și concentrarea autografelor personalităților de seamă), faptul dacă sînt originale, (autorul este de părere să se păstreze copia cu rezoluție, chiar dacă există originalul, cînd acesta este fără rezoluție).

Munca de expertiză cere, de la cei care o execută, o înaltă probitate științifică, precizie, atenție, recunoașterea răspunderii față de stat și știință pentru justa completare a Fondului arhivistic de stat al U.R.S.S.

Autorul expune, în continuare, mecanismul expertizării, componența și sarcinile comisiilor de expertiză, a comisiilor de expertiză și control și a Comisiei Centrale de expertiză și control, a metodei cercetării materialului însuși și nu a inventarului acelui material, pe care o consideră unica metodă aplicabilă la expertizare, importanța indicatoarelor termenelor de păstrare a materialelor documentare.

Cît despre comportarea mecanică, formală față de categoria de material constituită

de corespondența diversă, pentru care în majoritatea indicatoarelor sînt prevăzute termene mai lungi sau mai scurte (uneori cu prevedea C.E.), dar nu păstrarea permanentă, și K. G. Miteaev este de părere că este greșită. În această categorie, alături de materiale lipsite total de importanță, care este normal să fie distruse, sînt altele care oglindesc lupta de păreri, diferitele puncte de vedere, alunearea rapidă a evenimentelor, informații scumpe cercetătorului, sau, ce este mai grav, adeseori un document care prezintă o situație oarecare poate fi greșit înțeles dacă este luat singur, fără corespondența explicativă care l-a însoțit. Același lucru se poate spune despre documentele însumătoare care adeseori nu oglindesc dinamismul documentelor pe care le-au însumat.

În concluzie, aceste principii și criterii nu sînt decît un punct de plecare în munca de expertiză care trebuie să fie dusă pe baza unei studieri profunde și multilaterale, în spirit partinic, a izvoarelor documentare.

Și în domeniul publicării, diferite probleme sînt discutate pe larg în paginile revistei. V. I. Șunkov, în articolul *Publicarea izvoarelor istorice în U.R.S.S., în anul 1957*, arată că în cursul acestui an au apărut multe culegeri de documente, foarte utile, unele elaborate după toate cerințele științifice, altele, însă, lipsite de aparat de informare științifică, fără comentarii. Autorul face constatarea că nu se folosesc metode unitare în alcătuirea indicilor auxiliari (de ex.: unele lucrări au indice onomastic format numai din numele de familie și inițiale, altele menționează și datele mai importante privitoare la persoana respectivă).

Autorul pune problema dublajului, a acestorași documente care apar în mai multe publicații, pe plan regional și pe plan general, de unde necesitatea unei stricte coordonări, și problema reeditării, la care trebuie să se ajungă uneori, dar numai cu condiția revizuirii și a prelucrării suplimentare a materialului.

Pe lângă lipsa de coordonare, autorul remarcă lipsa unor norme de publicare fixe (documentele privind perioada sovietică apar înaintea normelor de publicare a acestor documente), care nu ar fi greu de elaborat deoarece arhivele și o serie de institute de cercetare științifică au secții de publicare care ar putea rezolva cu succes această sarcină, și lipsa unei baze tehnice corespunzătoare, pentru înălțarea căreia propune înființarea unei edituri arheografice speciale.

În revista *Istoričeskiei Arhiv* apar analize minuoase a lucrărilor publicate sau, în

unele cazuri, publicabile. Articolul cu privire la *Metodica alcătuirii ghidurilor arhivelor statului* (nr. 4, 1958, p. 172—190) cuprinde răspunsurile lui A. A. Preobrajenskii, E. P. Voronin, N. P. Șleapnikov, D. Z. Snetkov, V. I. Velbel, E. S. Paina, V. P. Baulina și L. L. Smoktunovici, la critica adusă ghidurilor apărute și la unele păreri expuse de T. G. Snitko, în articolul cu același titlu, apărut în numărul 4 pe 1957 al revistei (p. 193—204), în care acesta, constatând lipsurile ghidurilor publicate până atunci, ajunge la concluzia că :

1) munca pentru alcătuirea ghidurilor trebuie să fie bine organizată ; schema și macheta ghidurilor să fie discutate în ședințele consiliului științific al arhivei¹⁾ ;

2) prefețele să fie uniforme, în măsura admisă de particularitățile fiecărei arhive, cuprinzând pe lângă informațiile privind profilul, istoria și structura arhivei respective, caracterizarea generală a materialelor și menționarea particularităților lor, explicarea schemei ghidului și a metodei de folosire, informații asupra cataloagelor alfabetic și tematice pe întreaga arhivă, asupra normelor de folosire a materialelor la sala de studiu, a posibilităților și a sistemului luării de informații tematice și biografice, a eliberării copiilor de pe documente, a trimiterii originalelor pentru folosire temporară la arhivele locale și, în sfârșit, adresa poștală ;

3) ghidurile trebuie să fie cât mai complete, atât pe plan mare, prin menționarea tuturor fondurilor existente în depozit și a fragmentelor acestora aflate la muzee, biblioteci etc. (în listă anexă dacă ele nu sînt de profilul arhivei respective sau dacă, fiind de profilul arhivei, se găsesc în altă parte) cit și în amănunt, pentru fiecare fond, prin menționarea totalului real al materialelor fondului respectiv, cu anii lor extremi (autorul constată înexactități : „o trec anii înființării și ai lichidării instituțiilor cînd, de fapt, în fondurile unora, intră adesea materiale ale predecesoarelor”);

4) să se acorde o mare atenție sistematizării caracterizărilor fondurilor în ghid. T. G. Snitko propune împărțirea fondurilor după principiul tematico-funcțional, combinat cu principiul subordonării administra-

tive, al teritorialității ș. a. ; este de părere ca fondurile personale să fie trecute după fondurile instituțiilor în cadrul cărora au funcționat persoanele respective ;

5) să se pună riguros la punct alcătuirea caracterizărilor și ordinea expunerii părților lor constitutive (denumirea fondului, numărul, volumul și datele extreme ale materialelor, aparatul de informare științific al fondului (să se menționeze toate instrumentele de informare asupra fondului — inventare, cataloage, conșpecte etc. — explicîndu-se sistemul de alcătuire ; nu găsește însă necesară menționarea bibliografiei lucrărilor privind istoricul unui fond sau a celor făcute pe baza materialelor fondului respectiv), un scurt istoric al instituției și al fondului (care să cuprindă numai datele necesare cercetătorului pentru a se putea descurca în cuprinsul și structura fondului) și expunerea conținutului materialelor fondului (adnotarea), care, pentru cercetător, este partea cea mai importantă a ghidului ;

6) adnotarea să se facă pe grupe de materiale, stabilite în prealabil, după criteriul teme-obiecte (dezvăluindu-se conținutul materialelor, nu genurile de materiale : documente directorii, procese-verbale, dări de seamă, care nu spun nimic cercetătorului) sau alte criterii corespunzătoare materialului și să se meargă la material atunci cînd inventarele nu sînt corespunzătoare ;

7) aplicarea caracterizării pe grupe de fonduri să se mărginească numai la fondurile de același tip și de mică importanță istorico-științifică ;

8) aparatul de informare (indice de nume, geografic, de lucruri etc.) trebuie să aibă în vedere interesele și cerințele cercetătorilor. Autorul recomandă uniformizarea preșcurtărilor pentru toate ghidurile.

Autorii răspunsurilor își însușesc o parte din critica adusă și propunerile făcute de T. G. Snitko, expunîndu-și punctele lor de vedere pentru partea cu care nu sînt de acord. De exemplu : A. A. Preobrajenskii este de părere că părțile unor fonduri din depozitele arhivelor statului, aflate în depozitele muzeelor, bibliotecilor etc. să apară în cadrul caracterizării fondului respectiv și nu în listă anexă, fiindcă aceasta ar împrăștiya atenția cititorului. Faptul că ghidurile nu sînt complete îl explică prin aceea că în unele arhive există încă materiale neinventariate sau cu inventar sumar. De altfel, este de părere că publicarea inventarelor științifice trebuie să rămînă o preocupare continuă, deoarece nici ghidul cel mai perfect nu le poate înlocui.

În privința anilor extremi ai materialelor documentare ale unui fond, D. Z. Snetkov

¹⁾ În nr. 4, 1958, p. 242—244, se publică *Discuțiile asupra machetelor noilor ghiduri* — al Arhivei istorice centrale de stat pentru literatură și artă și al Arhivei istorice de stat a regiunii Moscova — în cadrul cărora s-a hotărît ca cel de al doilea ghid să fie serios revizuit.

este de părere că, dacă pentru ultimul an nu sînt decît 2—3 documente, anul acesta să fie exclus, de altfel, ca și anul pentru care ar exista cîteva unități de păstrare întimplătoare, distanțate cu cîteva ani de masa fundamentală a materialelor fondului. Aceasta pentru a nu lărgi limitele fondului și a nu induce în eroare pe cercetător asupra posibilităților de informare.

Nu este de acord cu menționarea instrumentelor de informare (opise, conpecte etc.) deoarece o foarte mică parte din inventarele fondurilor au fost întocmite în cadrul procesului desăvîrșirii prelucrării tehnico-științifice, majoritatea fiind lucrate în condițiile operațiunilor de urgență.

Pentru adnotare dă 3 tipuri: adnotarea structurală (pentru însușitățile mari, cu structură foarte distinctă); adnotarea tematică (plecînd de la funcțiunile creatorului fondului, pentru instituțiile mari, a căror structură nu este prea distinctă) și adnotarea generală (pentru fondurile mici sau pentru cele ale instituțiilor cu o activitate limitată).

V. I. Velbel și E. S. Paina nu sînt de acord cu părerea lui T. G. Snitko că ghidurile pot fi alcătuite numai pentru arhivele a căror completare este închisă deoarece există arhive (Arhiva Revoluției din Octombrie și a construirii socialismului, arhivele regionale) a căror completare rămîne mereu deschisă. Alcătuirea ghidurilor este o sarcină foarte importantă. Ea scoate la iveală toate greșelile de lucru (greșeli în denumirea și determinarea fondurilor, în completare, sistematizare, dezvăluirea conținutului materialelor în inventare etc.). Este nevoie să se procedeze cu multă atenție cu complexele de fonduri intrate în circuitul științific.

Impotriva părerii lui T. G. Snitko de a nu fi prinse în adnotare anumite piese, V. I. Velbel și E. S. Paina găsesc necesar ca materialele documentare, care nu au legătură directă cu competența instituției respective, dar sînt foarte importante, să fie menționate, ca și D. Z. Snetkov, de altfel, care crede că problemele particulare unui fond trebuie să fie menționate concret.

L. L. Smoktunovici se ocupă, în special, de elaborarea aparatului de informare științifică al ghidurilor, arătînd necesitatea indicilor tematici, onomastici și geografici, a listei instituțiilor menționate în ghid (care dă posibilitatea descoperirii materialelor unui fond aflate, din diferite motive, în alte fonduri sau colecții), a glosarelor de termeni, la ghidurile arhivelor republicilor naționale, publicate în limba rusă, și la ghidurile arhivelor speciale.

Deoarece la alcătuirea ghidurilor este necesar să se cerceteze o mare cantitate de materiale documentare, autorul recomandă ca toate lucrurile noi, descoperite și menționate în ghid, să fie trecute și în inventarele respective pentru a nu face imposibilă prezentarea, la cererea cercetătorilor, a materialelor la care se referă. De asemenea să fie operate în toate instrumentele de evidență corecturile care se fac cu ocazia alcătuirii caracterizării unui fond, din care un exemplar este foarte bine să fie atașat la dosarul fondului, împreună cu toate notițele luate cu această ocazie.

Nu am dat aici decît o parte din observațiile cuprinse în aceste articole, care vor putea fi studiate, în amănunt, atunci cînd se va pune problema alcătuirii ghidurilor arhivelor noastre¹⁾.

Ce a realizat arhivistica sovietică se vede din articolul lui G. A. Belov, *Rezultatele fundamentale și perspectivele activității arhiviste în U.R.S.S.* (nr. 3, p. 167—176). În care se prezintă organizarea și realizările arhiviste în cei patruzeci de ani de la Decretul lui Lenin, din 1 iunie 1918, și perspectivele muncii arhiviste. Autorul trece în revistă organizarea rețelei arhivelor statului și a arhivelor instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor, completarea Fondului arhivistic de stat cu microfilme și fo-ocopii ale documentelor privitoare la Statul Sovietic, aflate în afara granițelor U.R.S.S. — în unele cazuri chiar cu materialele originale — selecționarea, lucrările publicate, construirea de localuri de depozit, înființarea de laboratoare de microfilmare și restaurare, stringerea legăturilor cu instituțiile de planificare și economice, popularizarea arhivelor, prin radio, televiziune, organizare de expoziții, întîlniri cu oameni de seamă. Arată necesitatea înființării unei comisii arheografice interdepartamentale, a stringerii legăturilor cu arhivele din alte state, cu muzeele, bibliotecile etc.

Autorul remarcă faptul că materialele documentare nu sînt folosite pe scară destul de întinsă și aceasta din cauza imperfecțiunilor aparatului de informare, al căruia gen fundamental rămîn inventarele, dintre care multe, însă, nu oglindesc deplin și exact conținutul materialelor documentare.

Realizarea sarcinilor arhivisticii sovietice — organizarea registraturii în instituțiile din U.R.S.S., crearea unui sistem științific de păstrare a materialelor documentare, înră-

¹⁾ În această problemă v. și recenzia lui N. P. Eroșkin, *Un nou ghid* (nr. 3, 1958, p. 228—232), care se ocupă de *Ghidul Arhivelor istorice centrale de stat din Leningrad*.

dăcinarea în practică a multiplicării și producerii documentelor, crearea unui sistem rațional de aparat de informare științifică și aplicarea mecanizării în folosirea lui (a aparatului de informare mecanice, a mașinilor de calcul analitice etc.) și înrădăcinarea formelor corespunzătoare de evidență a materialelor documentare, folosirea mai largă a acestora în interesul științei, al culturii și al economiei naționale, lărgirea bazei poligrafice și a editării documentelor — impune necesitatea popularizării experienței muncii metodice, a elaborării unui dicționar de termeni arhivistici (în R. P. Polonă s-a elaborat un asemenea dicționar), înființarea unui centru de cercetare științifică pentru studierea tehnicii păstrării, restaurării, evidenței, producerii documentelor, ca și pentru cercetarea diferitelor probleme de organizare a registraturii, elaborarea unui clasificator unic pentru cataloagele tematico-obiective și elaborarea după un sistem unic a acestor cataloage asupra materialelor documentare din depozitele arivelor statului și din cele ale arhivelor departamentale și înființarea unei Comisii interdepartamentale a U.R.S.S. pentru coordonarea muncii de folosire a documentelor.

Expunerea acestor realizări și a sarcinilor de viitor dovedește nivelul înalt la care a ajuns arhivistica sovietică.

IULIA GHEORGHIAN

Cîteva însemnări pe marginea volumului „Studii istorice Romino-Bulgare”, de Acad. Prof. P. Constantinescu-Iași¹⁾.

Deși vecinătatea ar fi constituit un motiv pentru studierea amănunțită a relațiilor romino-bulgare, istoriografia burgheză s-a preocupat prea puțin de această problemă. De aceea volumul acad. prof. P. Constantinescu-Iași vine să umple un gol simțit de mult timp în literatura de specialitate.

Problema relațiilor romino-bulgare, în decursul veacurilor, constituie un capitol important în istoria țărilor noastre. Dezvoltarea culturii din ambele țări se întrepătrunde pe o perioadă destul de întinsă prin influențele reciproce pe care le suportă și care aduc un pretios sprijin la stringerea relațiilor prietenești dintre cele două țări. Acesta este de fapt și conținutul volumului „Studii istorice romino-bulgare” care caută

să illustreze o serie de idei legate de problemele de mai sus, bazat pe o bogată documentație, rod al strădănilor depuse de autor încă din tinerețe.

În depozitele Arhivelor Statului Ploiești se află materiale care completează unele date în această problemă.

Urmărind „emigrația bulgară la nordul Dunării”, acad. prof. P. Constantinescu-Iași arată că „exodul care urmă războiului din 1828—29 aduse cam 25.000 de bulgari în Basarabia” (pag. 15). Documentele ne îndreptătesc să credem că bulgarii s-au refugiat de teama prigoanelor turcești nu numai în Basarabia, ci și în Țara Românească. Colonia bulgarilor din Ploiești (despre care se amintește vag la pag. 11 și 16) ia ființă după pacea de la Adrianopol și este formată de refugiați din orașul Sliven — de unde și numele de slivenini — printre care și Mino Dimitrov, căpetenia lor. Din catagrafia anului 1831 aflăm că în Ploiești s-au stabilit 320 familii care numără 1592 de suflete¹⁾.

Ținîndu-se seama că sînt refugiați li s-a acordat privilegiul, în sensul că au fost scutiți de orice dări către Stat pe timp de trei ani, pe următorii șapte ani urmînd a fi impuși doar la jumătate. În ce măsură privilegiile acordate au fost respectate se poate, de asemenea, constata din materialul documentar²⁾.

Bulgarii veniți în Ploiești s-au așezat prin diferitele mahalale ale orașului, cea mai mare parte din ei, însă, s-au așezat pe moșia Bereasca, din care vor cumpăra o parte pentru a o părăsi mai tirziu din cauza proprietarului Iancu Bălăceanu și a baronului Christofor Sachelarie, cu care vor avea proces deoarece aceștia le pretind dijmă și prestarea clăcii³⁾.

Regrețul profesor ploestean M. Petrescu Sava, fost Gh. Zagoriți⁴⁾, dă unele amănunte privind așezarea sliveninilor pe moșia Bereasca: „La 1832 tirgul era gata. La

¹⁾ Arh. St. Ploiești, Prefectura jud. Prahova, dos. 21/1831 privind *odoarele bisericilor de la Sliven ce trebuiesc împărțite între toți bulgarii veniți de peste Dunăre* și 50/1834, *catagrafia tuturor bulgarilor băjenari*.

²⁾ Ibidem. dos. 135/1834 *referitor la împlinirea banilor capitații de la bulgarii băjenari*.

³⁾ Arh. St. Ploiești, Tribunalul Prahova, S. I., 2054/1836, hotărîrea nr. 229 din 18 nov. 1836.

⁴⁾ M. Petrescu Sava, *Tirguri și orașe între Buzau, Tirgoziște și București*, ed. III, Buc., 1915, Inst. Arte grafice „Lupta”, p. 66.

¹⁾ Acad. prof. P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romino-bulgare*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, 250 pag.

mijloc lăsară piață, în care zidiră o biserică grosolană, cât toate zilele și de jur împrejur făcură prăvălii și case. Erau, cum spun actele, „binele, făcute cu multă cheltuială”, multe din ele cu două caturi. Pe iaz la vale, lângă drumul Bucovului, își făcură moară. Pe malul Dimbului spre Ploiești, plantară vii și, lângă vii, în dreptul barierei Văle-nilor a orașului Ploiești, făcură cimitirul tîr-gului, căci ei nu îngropau morții la biserică, cum îngropau pe atunci ploieștenii.

Noul oraș avea la 1831, 113 gospodării. Ajunsesse dintrodată tirgulețele mai vechi din jurul Ploieștilor ca Filipeștii și Cîmpina, și devenise tot atît de vestit ca și ele¹⁾.

M. Sevastos consacră și el cîteva pa-gini¹⁾ coloniei bulgare de la Ploiești. „Bulgarii — spune autorul — se consi-derau ca făcînd o comunitate aparte și ar fi dorit să se administreze singuri de sta-rostele lor. Și de aceea cer prin jalbă către Domnitor lucrul acesta.

Statul administrativ, în urma poruncii domnitorului, s-a întrunit și după discuții, s-a pus următoarea încheiere: alesului obștei i se poate îngădui calitatea de mijlocitor și împăciuitoare la pricinile de prigonire ce s-ar ivi între dinșii și mai poate acelaș ales să se înființeze ca un vechil la jude-cățile ce s-ar ivi între bulgari și romîni”.

Legată de problema procesului între slivineni și lancu Bălăceanu este și activi-tatea dr. Iordan Seliminski, imputernicit al coloniștilor bulgari în proces, de care acad. prof. P. Constantinescu-Iași se ocupă la pa-gina 38, în cadrul „oamenilor de cultură bulgari în România”, a cărui activitate o înregistrează alături de grupul bulgarilor din Brașov. Sîntem informați că Academia de Științe din Sofia este în posesia unor docu-mente din care reiese că dr. Iordan Seli-minski a deschis, în 1835, o școală cu limba de predare greacă pentru copii slivinenilor din Ploiești. Acest fapt reiese și din lista școlilor din județul Prahova, în anul 1834²⁾, în care figurează și școala cu limba de predare greacă din mahalaua Precista-Ploiești. Școala n-a funcționat prea mult timp deoarece unii locuitori ai ora-șului, susținători ai „dascălului grec, anume Ioan, de neam salonicese”, au pornit o cam-panie împotriva ei, acuzîndu-l pe Seliminski

că este „următor povătuirilor lui Voltaire”. Doriința de a avea o școală a lor dove-dește că bulgarii au înțeles să beneficieze de privilegiile acordate, care prevedeau la art. 6 „să aibă slobozenia a zidi clădi-rile de locuință, biserici, spitaturi, școale”. Cert este că Seliminski se afla în Ploiești și în 1836, deși nu reușise să mențină școala.

În „Studii istorice romino-bulgare”, pagina 77, acad. prof. P. Constantinescu-Iași, ocu-pîndu-se de activitatea marelui scriitor bul-gar Ivan Vazov, arată că după ce revine în România „participă la frămîntările miș-cării revoluționare”. Ar fi fost desigur interesant să se arate cum s-au reflectat toate acestea în opera sa. O mențione a lui Const. George-Munteanu, în studiul său „Literatura poporană bulgară”¹⁾, ne dă in-dicații de valoare în această privință. Ast-fel, aflăm că Ivan Vazov „este autorul piesei teatrale *Hiršovete*”, inspirată din me-diul revoluționar al Brăilei dinainte de 1877. Acțiunea din primul act al piesei se petrece într-o circumă, care exista pe vremuri în colțul pe care-l face astăzi str. Sf. Petru cu str. Timplari, în fața hanului Petre Boiangiu”.

Revenind la colonia bulgarilor slivineni din Ploiești, credem că ea ar putea forma obiec-tul unui studiu ceva mai întins, dacă ținem seama că în afara materialului publicat de M. Sevastos — care este destul de bogat — Arhivele Statului din Ploiești, pe lângă dosarele menționate, mai dețin următoarele materiale privitoare la această problemă:

- 1) *Jalba lui Vasilache bagi Mibnil, vechilul baronului Sachelarie, în pricina cu pa-barnicul Naie Bălăceanu, pentru supă-rările ce ar fi încercînd locuitorii moșiei Bereasca a baronului.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 2477/1831.
- 2) *Jalba lui lancu Sureciu ot Zalhana în pricina cu Buzil bulgarul.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 2671/1831.
- 3) *Jalba Doviții strboica ot Ploiești, în pricina cu Hristea i gospodin Stoian și Gheorghe Velcea, bulgari slivineni.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 6606/1832.
- 4) *Jalba lui Lazăr Gazipara ot Bucu-rești în pricina cu unii din bulgarii slivineni ot Ploiești pentru datorie.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 6754/1832.
- 5) *Jalba lui Canonu Athanasiu ot Ploiești în pricina cu bagi Gendul Slivineanu pentru datorie.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 6775/1832.

¹⁾ M. Sevastos, *Monografia orașului Plo-iestii*, Buc., 1937. Ed. Cartea Românească; V. și Arh. St. Ploiești. Tribunalul Prahova, S. I., dos. 71/1834, relativ la *orînduiala și deslăcarea de starosti a lui Voicu, fiul lui Buzil, staroste al bulgarilor slivineni*.

²⁾ Arh. St. Ploiești, Prefectura jud. Pra-hova, dos. 116/1835.

¹⁾ Const. George-Munteanu, *Literatura poporană bulgară*, Buc., 1940, p. 20.

²⁾ Adevăratul nume este *Hășove*.

- 6) *Jalba făcută de 24 familii de bulgari băjenare prin care cer a se întoarce la prima lor locuință.*
Prefectura jud. Prahova, dos. 65/1833.
- 7) *Jalba făcută de 15 familii de bulgari care cer a se muta din Tîrgușor.*
Prefectura jud. Prahova, S. I., dos. 40/1835.
- 8) *Inscrisurile dintre epitropi și bulgarul Seliminski.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 237/1836.
- 9) *I. Seliminski cu Deciu Atanasie pentru datorie.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 6970/1836.
- 10) *I. Seliminski cu Mibai Zabaria pentru datorie.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 6971/1836.
- 11) *I. Seliminski cu bulgarii slivineni ot moșia Bereasca pentru datorie.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 6972/1836.
- 12) *Gheorghe Sirbu Cojocar cu Dumitru Stepanov ot Bereasca pentru datorie.*
Trib. Prahova, S. I., dos. 2038/1836.

MIHAI APOSTOL

Cîteva cuvinte despre arhivele orașelor Bratislava și Košice.

Bratislava nu a fost un oraș de mare importanță numai pentru Slovacia apuseană, ci și pentru întreg apusul Ungariei și a jucat un rol important atît din punct de vedere economic, cit și cultural printre orașele Europei centrale.

Orașul Košice a avut o situație deosebită în viața economică a Ungariei de nord și în comerțul dintre Europa centrală și răsăriteană.

Arhivele acestor orașe reprezintă, pentru studierea trecutului lor, surse documentare de nesecat; ele pun în lumină unele evenimente fără cunoașterea cărora nu se poate scrie istoria completă a acestei părți a Europei. Aceste arhive pot servi de model din punct de vedere al organizării sistematice, al inventarierii și al depozitării materialului. Ele se pot clasa între acele arhive din centrul Europei care au rezolvat în mod exemplar problema amenajării locurilor și a depozitării materialului arhivistic.

Conducerea Arhivei din Bratislava, pentru a ușura munca cercetătorilor atît în ceea ce privește orientarea generală în material, cit și accesibilitatea lui, a tipărit un ghid al

arhivei, intitulat „Archiv mesta Bratislavy”¹⁾. Lucrarea a fost întocmită de un colectiv condus de dr. Darina Lehotská, director al Arhivei din Bratislava. S-a lucrat la acest ghid începînd din anul 1945, iar lucrarea a apărut la Praga în anul 1955.

Arhiva orașului Bratislava este prima instituție din Slovacia care a întocmit un asemenea ghid pentru cercetători. Ghidul oglindește buna organizare a acestei arhive și poate servi de model celorlalte arhive din Slovacia. În viitorul apropiat aceste ghiduri vor fi cele mai folositoare instrumente auxiliare pentru cercetătorii care vin să lucreze în arhivele Republicii Cehoslovace.

Ghidurile sînt cele mai sistematice instrumente auxiliare ale arhivelor. Ele dau o privire de ansamblu asupra fondurilor și colecțiilor, fiind folosite cu succes atît în Uniunea Sovietică, cit și în țările de democrație populară.

Ghidul Arhivei orașului Bratislava prezintă linia de mijloc între înregistrarea de bază a fondurilor și inventarul detaliat. El dă informații scurte, generale asupra fondurilor, le caracterizează și prezintă conținutul lor tematic, astfel ca cercetătorul să poată vedea de la început ce anume poate găsi în arhiva respectivă din materialul care îl interesează. Ghidul este înocmit în așa fel, încît să fie ușor de folosit; pentru fiecare fond se indică materialul caracteristic și important, ce este căutat mai mult de cercetători.

Ghidul începe cu un scurt isoric al Arhivei orașului Bratislava, de la începuturile ei pînă în zilele de azi. După aceea, în 12 capitole, se dau lămuriri amănunțite asupra fondurilor și colecțiilor arhivei, în total 111 fonduri și 19 colecții.

Pentru fiecare fond sau colecție găsim lămuriri asupra instituției în unele cazuri asupra familiei sau a persoanelor — care a creat fondul sau colecția sau care a continuat-o și a îmbogățit-o. Găsim după aceea istoricul rezumativ al fondului sau colecției respective (dezvoltare, vicisitudini etc.). Informația de bază a ghidului constă în prezentarea materialului arhivistic.

Prezentarea părților unui fond corespunde cu ordonarea de fapt din arhivă.

Ultima parte a ghidului conține o apreciere critică asupra fiecărui fond sau

¹⁾ D. Lehotská, D. Handzová, V. Horváth, Z. Hrabuššay, V. Kendeffy, N. Merglová, H. Petovská, *Archiv mesta Bratislavy. Sprievodca po fondoch a zbierkach*, Praha, 1955, 166 p. + 4 f. + 6 pl.

colecție; această apreciere tratează rezumativ conținutul și dă indicații temeinice și utile cercetătorilor în vederea unei folosiri cât mai bune. Această parte are în vedere, în cea mai mare măsură, cerințele și exigențele cercetătorilor.

Autorii ghidului au luat datele privind fondurile și colecțiile din materialul documentar al arhivei lor sau din bibliografia pe care o indică în încheierea tratării fiecărui fond sau colecție sau după fiecare capitol. Bibliografia este indicată sumar, datele bibliografice complete pentru is.oria Bratislavei fiind cuprinse în capitolul XIV al ghidului.

Lucrarea tratează amănunțit activitatea arhivistică începând din anul 1945, publicațiile și planul de perspectivă pentru munca colectivului Arhivei din Bratislava.

Acestui ghid îi vor urma, în curând, inventarele detaliate ale unor fonduri (fondul magistratului din Bratislava și altele). În introducerea ghidului Michal Kušík își exprimă speranța că și alte arhive vor urma calea indicată de cea din Bratislava și vor ajuta pe cercetători prin ghidurile ce vor tipări.

Materialul cel mai prețios al Arhivei din Bratislava, în ce privește istoria slovacă, este reprezentat prin documentele vechi. Din ele reiese clar ce fel de legături întreținea orașul Bratislava nu numai cu orașele învecinate, ci și cu orașele din alte țări. Cele mai vechi documente se referă la secolele XIII—XV. Din datele ce s-au păstrat rezultă că orașul Bratislava, încă din anul 1364, s-a îngrijit de ordonarea, păstrarea și minuirea corespunzătoare a documentelor. Se păstrează și azi inventarul din secolul al XVIII-lea al documentelor, sub titlul: „Regostum litterarium instrumentorum“.

Documentele erau păstrate în tocuri de piele. În anul 1750 au fost așezate în 32 lăzi de lemn. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, arhivarul Ián Batka a îmbogățit arhiva cu noi achiziții, a ordonat materialul pe teme și l-a așezat în 60 de lăzi de lemn. În 1918 arhivarul Francisc Kovács a introdus clasașea cronologică. 3248 de documente se referă la perioada dintre anii 1245—1550. Acestea au fost așezate în dulapuri acoperite cu plăci de fier.

La un an după apariția ghidului, în 1956, Arhiva din Bratislava a publicat lucrarea „*Inventár stredovekých listín listov a iných pribuzných písomností*” (Inventarul documentelor medievale și al altor documente în legătură cu acestea), întocmită de colectivul de muncă format din: D. Lehotská,

D. Handzová, D. Horváth, Z. Hrabuššay și N. Merglová.

În acest inventar documentele sînt trecute astfel: numărul curent de inventar al documentului, data (unde aceasta nu se știe precis se trece data aproximativă după ultimile cercetări), locul întocmirii (se dă denumirea slovacă, eventual internațională, latină). În regist este indicat numele emitențului, al destinațurului și obiectul la care se referă. Urmează o scurtă descriere a documentului: dacă este original sau copie, pe ce material este scris, cu ce, în ce limbă, ce sigiliu are și eventual alte observații. La fiecare document este indicată cota. Această indicație este așezată în colțul drept al regestului, în dreptul datei și al localității de emiter.

În timpul lucrărilor, membrii colectivului de muncă au folosit de multe ori experiența cercetătorului Alexandr Húščava, profesor universitar.

A doua lucrare de mare importanță asupra materialului arhivistic slovac este ghidul Arhivei orașului Košice¹⁾. Autorul O. R. Halaga, directorul arhivei din Košice, se ocupă, în introducere, de dezvoltarea administrației orașului („magistratus”), a cancelariilor, a arhivei din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi. După aceea descrie materialul arhivistic.

Pentru fiecare fond dă mai întîi lămuriri asupra provenienței, asupra împrejurărilor. a persoanei, a oficiului sau a instituției care a creat materialul respectiv. Urmează apoi datele referitoare la cuprins, la volum, la valoare, la prelucrarea materialului. Explicarea termenilor juridici și administrativi întrebuițați în documente și a termenilor arhivistici constituie un capitol nou și prețios.

Ghidul Arhivei din Košice umple un mare gol; consultîndu-l, istoricii și toți acei ce se interesează de arhive au putut lua mai ușor cunoștință de bogatele izvoare istorice păstrate în arhiva acestui oraș cu un bogat trecut.

Materialul arhivelor din Bratislava și Košice prezintă importanță și pentru istoricii din R.P.R., deoarece conține multe informații referitoare la legăturile dintre aceste două orașe slovace și multe orașe din țara noastră.

Ghidul din Bratislava enumeră o serie de documente care se referă la Transil-

¹⁾ Ondrej R. Halaga, *Archiv mesta Košic. Sprievodca po fondoch a zbierkach*, Praha. 1957, 173 p. + 6 pl.

vania. Multe sînt trimise de voievozii din Transilvania (Ioan Hunade, Nicolae Ujlaki, Ioan Rozgonyi) sau amînesc de faptele lor. Se arată că în arhivă se păstrează și alte documente din secolele XVI—XIX, care sînt în legătură cu istoria țării noastre, dar, spațiul fiind limitat, nu pot fi menționate fiecare separat. Între acestea sînt actele în legătură cu Gabriel Bethlen și Francisc Rákóczi II. Unele acte se referă la procesul memo-andumului.

Și ghidul din Košice amintește că arhiva orașului conține multe documente în legătură cu istoria Romîniei, în special cu a Transilvaniei. Ne face cunoscute următoarele materiale documentare :

— documente dintre anii 1361—1614, referitoare la legăturile comerciale cu orașele transilvane (la libertatea de depozitare și vânzare a mărfurilor etc.) ;

— un fragment al arhivei regelui Ioan Szápolyai (actele privesc mai ales diviziunile legături dintre orașul Košice și Transilvania) ;

— documente dintre anii 1552—1554 privind pe cetățenii persecutați de Ioan Szápolyai, care își reprimesc averile ;

— un număr mare de documente referitoare la Francisc Rákóczi II.

Datele de mai sus dovedesc îndeajuns marea bogăție a izvoarelor istorice ale arhivelor din Bratislava și Košice, care merită interesul cercetătorilor istorici din R.P.R.

MACÁK ANDREI

ARCHIVUM, *Revue internationale des Archives, publiée sous les auspices de l'UNESCO et du Conseil International des Archives*, vol. 7, 1955, *Annuaire International des Archives, Paris, Presses Universitaires de France*, 1956, 253 p. c.

Volumul V al revistei ARCHIVUM este, cum se specifică și în titlu, un anuar internațional al Arhivelor. Apariția unei astfel de lucrări era, după cum arată D. P. M. Graswinckel, fost pînă în anul 1956 președinte al Consiliului Internațional al Arhivelor, care o prefățează, mai mult decît indispensabilă, dacă ținem seama că, în special, după cel de al doilea război mondial studiile istorice au luat o mare dezvoltare. De aceea pentru a hiviști era necesar să existe o listă a principalelor Arhive din lumea întreagă cu ajutorul căreia să se

poată indica cercetătorilor sursele de la care ar putea obține informațiile privitoare la subiectul pe care urmează a-l trata. Consiliul Internațional al Arhivelor a delegat în acest scop pe R. H. Bautier, arhivist la Arhivele Naționale din Paris și secretarul Comisiei de Redacție al revistei *Archivum*, cunoscut prin lucrările sale de orientare în ce privește publicațiile arhivistice.

Lucrarea, al cărei cuprins încercăm a-l prezenta, începe cu lista membrilor Consiliului Internațional al Arhivelor și a corespondenților revistei *Archivum*, după care urmează sumarul și o scurtă prefată semnată de către D. P. M. Graswinckel (p. 7). În introducere (p. 9—11) R. H. Bautier expune metoda de lucru și arată că scopul lucrării este acela de a prezenta o privire de ansamblu cît mai completă a Arhivelor direct accesibile istoricilor, la sfîrșitul anului 1955. În genere, după cum arată și autorul, nu s-a neglijat nimic pentru a face din *Anuar* un instrument de lucru indispensabil istoricului. Totuși se recunoaște că din *Anuar* lipsește o informație prețioasă, aceea a indicării inventarelor și repertoriilor arhivistice tipărite în fiecare țară, lipsă care însă poate fi înlăturată cum se arată prin alte trei lucrări ale sale¹⁾.

În principiu s-a căutat să se dea informații despre toate Arhivele organizate, susceptibile de a prezenta un interes oarecare pentru istoric, oricare ar fi regimul acestor depozite : Arhive naționale sau centrale, federale, provinciale, municipale, asistență socială și chiar pa particulare (Austria), cu condiția ca acestea din urmă să prezinte unele facilități de acces. Pentru unele țări s-au trecut în *Anuar* și marile biblioteci și muzee care păstrează importante fonduri arhivistice, cum este cazul țărilor anglo-saxone, Elveția și Franța.

Trebuie amintit, de asemenea, inegalitatea notitelor consacrate diferitelor țări. Astfel șapte țări și anume : Austria, Belgia, Franța, Ungaria, Olanda, Elveția și unele Landuri din Germania, apar în *Anuar* cu un total de 925 notite, adică 44% din totalul publicat. Pentru alte țări, în *Anuar* se dă un tablou destul de complet al Arhi-

¹⁾ R.-H. Bautier, *État international des inventaires* (În pregătire) ; idem, *Bibliographie sélective des guides d'archives*, extras din *The journal of Documentation*, vol. 9, nr. 1, martie 1953, p. 1—41 ; idem, *Bibliographie internationale des publications relatives à l'archivistique et aux Archives*, în *Archivum* (nr. 2, 1952, p. 105—226 ; nr. 3, 1953, p. 109—188 ; nr. 4, 1954, p. 217—289).

velor de Stat și informații fragmentare despre arhivele municipale sau ecleziastice (Polonia, Anglia, Portugalia, Spania, Italia). În fine, pentru unele țări se dau informații destul de reduse, iar altele n-au trimis date (China, Canada, Argentina). De aceea autorul în prefață își exprimă speranța că un supliment va fi publicat în numărul următor al revistei *Archivum*. Cu concursul Direcțiilor de Arhive și al Asociațiilor naționale arhivistice s-au putut publica în acest volum un număr de peste 2000 notițe relative la Arhivele din 51 de state.

Pentru a ușura folosirea *Anuarului*, redactarea notițelor s-a făcut în cele cinci limbi ale Consiliului internațional al Arhivelor și anume în franceză (20), engleză (17), spaniolă (9), germană (3), italiană (1). Numele și adresa tuturor depozitelor au fost date, din motive ușor de înțeles, întotdeauna în limba țării respective.

După introducere urmează chestionarul (p. 13—14) care a fost lansat în vederea întocmirii acestei lucrări, ce cuprinde 13 întrebări formulate în limbile franceză, engleză și spaniolă.

Întrebările sînt în strînsă legătură cu acopul pe care și l-a propus *Anuarul*, acela de a pune la dispoziție arhivistului și istoricului, un minimum de informații și se referă la următoarele chestiuni: numele depozitului; adresa; telefon; zilele și orele de deschidere pentru public; zilele cînd este închis și zilele de sărbătoare; dacă se dau consultații gratuite sau contra cost și, în acest ultim caz, tarifele; dacă există un birou de informații și dacă se răspunde cererilor de acest fel prin corespondență; restricții de comunicare și data limită de consultare; dacă este posibil să se împrumute documente pentru cercetare la un alt depozit de arhivă ori la o instituție din țară sau străinătate; dacă există un atelier de microfilm și dacă acesta este pus și la dispoziția publicului sau numai a Arhivei; dacă există aparate de citit microfilme și formatul filmului; numele și titlul directorului și al principalilor colaboratori științifici; importanța materială a depozitului (lungimea lineară a polițelor de raft, sau volumul documentelor, sau numărul unităților de păstrare); datele celor mai vechi documente și scrii cînuine de documente și, în fine, dacă depozitul are un caracter strict istoric sau crește în mod regulat prin preluări.

După o listă a abrevierilor urmează *Anuarul* propriu zis (p. 19—241) care începe cu informațiile despre arhivele unor organizații internaționale (Organizația Națiunilor Unite cu Archives Section Library

United Nations din New-York; U.N.E.S.C.O. din Paris; Service International de Recherches, International Tracing Service, Internationaler Suchdienst (S.C.R.), Arolsen Waldeck).

Urmează, în ordine alfabetică, răspunsurile la chestionar întocmite de Arhivele din cele 51 de țări, printre care și țara noastră (p. 239), pentru care se dau în special informații despre depozitul central de la Direcție. Țările sînt numerotate cu cifre romane, iar depozitele din fiecare țară cu cifre arabe.

Un *Index locorum* ce cuprinde numele tuturor localităților și provinciilor posedînd depozite de arhive citate în *Anuar* în limba respectivă și, uneori în limbile franceză și engleză, cu trimiterile necesare, încheie lucrarea (p. 243—253).

Desigur informațiile ce se pot găsi în această lucrare pentru depozitele de arhive din întreaga lume sînt destul de limitate. Nu se dau informații asupra materialelor documentare și asupra mijloacelor de informare (inventare, ghiduri etc.). Pentru unele țări chiar și acest minimum de informații este destul de complet, în sensul că se dau date pentru toate depozitele; pentru alte țări însă, așa cum s-a arătat, datele sînt incomplete.

Totuși, față de o lucrare similară apărută în anul 1928 (*Minerva Handbücher*), care conține informații numai despre 1000 depozite de arhive, de cele mai multe ori fără nici o altă indicație, publicația prezentată mai sus este de un real folos pentru cercetători.

MIHAIL M. FĂNESCU

L. FEKETE, *Die Siyakat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. Beitrag zur türkischen Paläographie (Scrișul Siyakat în administrația financiară turcă. Contribuție la paleografia turcă)*. Akadémiai Kiadó, Bd. I—II (Budapest, 1955), 908 Ss. (I); 7 Ss. + 104 f. faksimiles (II); (Bibliotheca Orientalis Hungarica VII).

Orientalistul Th. Menzel/Kiel (m. 1939), cu ocazia descrierii Congresului de turcologie de la Baku (1926) califică, pe bună dreptate, Ungaria „Cetatea turcologiei”¹⁾. În-

¹⁾ Th. Menzel, *Der I. turkologische Kongress in Baku 26. II bis III. 1926*, „Der Islam” 16 (1927), Ss. 11, etc.

tr-adevăr, începînd încă de pe la mijlocul primei jumătăți a veacului al XIX-lea și pînă la primul război mondial, un grup de învățați maghiari în frunte cu Antal Gévay (1796—1845)¹⁾, László Szalay²⁾, Repiczki Lajos³⁾, Silágyi Aron⁴⁾ și Imre Karácson⁵⁾ au publicat colecții interesante de documente turcești, privind atît viața poporului maghiar sub dominația otomană, cît și relațiile turco-austriace. Concomitent, turcologii maghiari ca Ig. Thury, G. Szekfü și J. Karácson au făcut extrase interesante din cronicile turcești (secolul XV—XVII) privind Ungaria⁶⁾. Deci, pe bună dreptate, autorul sintetizînd constatările de la Congresul istoricilor maghiari (1953) afirmă în *Prefață* (p. 5): „Turcologii maghiari și-au dat seama de mult de faptul că istoria popoarelor învecinate se împletește cu aceea a Ungariei și în consecință s-au străduit să cerceteze izvoarele istorice redactate în limba turcă”.

Vechea tradiție a școlii maghiare, privind cercetarea și publicarea documentelor turco-osmane, a fost continuată într-o nouă metodă de cunoscutul savant L. Fekete, profesor la Universitatea din Budapesta care, mai mult decît turcologul austriac Fr. Kraelitz — Greifenhorst⁷⁾, a deschis un nou drum

în cercetările de paleografie și diplomatică otomană¹⁾. Cele cîteva colecții de documente turcești, precum și numeroasele contribuții²⁾ apărute sub semnătura sa, l-au declarat ca o autoritate mondială. Nu o dată a fost invitat în Turcia pentru organizarea și valorificarea vechilor arhive otomane.

Ultima lucrare de mari proporții a academicianului L. Fekete, privind scîsul *siyakat* în operațiunile financiare turcești, este o contribuție valoroasă nu numai în domeniul paleografiei, ci și pentru promovarea istoriografiei otomane în general. Pe bună dreptate remarcă însuși autorul că această lucrare reprezintă o nouă verigă din lanțul vechilor străduințe, avînd drept scop să constituie o bază nouă și mai eficace pentru cercetarea izvoarelor turcești. Marele merit al lucrării este că poate servi pe viitor ca ghid în tîlmăcirea unui material istoric de foarte mare valoare, puțin cunoscut pînă acum: *arhivele financiare*. Se știe că vechile lucrări de sinteză ale învățaților J. v. Hammer³⁾, J. W. Zinkeisen⁴⁾ și N. Iorga⁵⁾, bazate mai mult pe surse narative și prea

zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur osmanischen Diplomatie, Wien — 1921 (Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften).

¹⁾ L. Fekete, *Bevezetés a török bodoltság diplomatikájába*, Budapest — 1926. (Are și o versiune germană *Einführung...* apărută în același an).

²⁾ Ibidem, *A török oklevelek nyelvezete és forrásértéke*, LK, Budapest 1925; *A velencei állami levéltár Documenti turchi c. gyűjteménye*, LK, Budapest 1926; *A velencei állami levéltári magyar vonatkozású fethnamei 1543—1600*, LK, p. 139—157, Budapest 1926; *A berlini és dresdai gyűjtemények török levéltári anyaga*, LK, Budapest 1928—1929, *L'édiction des chartes turques et ses problèmes*, KCsA, t. I, Budapest, 1939; *Iran şablinin iki türkçe mektubu*, «TM», V, İstanbul, 1936; *A török levéltár ügy.*, „Levéltári Közlemények” t. XV, Budapesta; *Über Archivalien und Archivwesen in der Türkei*, in „Acta Orientalia” Budapesta — 1953 (1955), Ss. 179—205; *Zur Geschichte der Grusiner des 16. Jahrhunderts*, „Acta Orient. Hung.”, tom. I, fasc. 1 (Separatum) etc.

³⁾ J. v. Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, tom. I—X, Gotha, 1827—1835.

⁴⁾ J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, tom. I—X + Register (I. Moeller).

⁵⁾ N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches* t. I—V, Gotha, 1908—1913.

¹⁾ A. Gévay, *Az 1625 évi gyarmati békekötés cikkelyei*, Wien — 1837; Idem, *Az 1627 évi szőnyi békekötés cikkelyei*, Wien — 1837; Idem, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte im 16. und 17. Jahrhundert*, t. I—II, Pest 1868—1872 (Indeks Budapest — 1874); Idem, *Gesandtschaft König Ferdinands I an Sultan Suleiman I 1530*, Wien — 1838.

²⁾ L. Szalay, *Erdély és Porta 1567—1578*, Pesta — 1862.

³⁾ J. Repiczky, *Könyv-Körös török levelei*, Kecskemet — 1839.

⁴⁾ A. Szilágyi, *Török-Magyar Kori történelmi emlékek (okmánytár)*, Budapeszt 1863—1872, vol. I—IX.

⁵⁾ I. Karácson, *Török levéltárak*, „Szádok” 1908, 1911; Idem, *A sztabuli mecsetek magyar vonatkozású kéziratai*, „Szádok” 1908, 1911; Idem, *A Rákóczi emigráció Török okmányai 1717—1803*, Budapest — 1911; Idem, *Török magyar oklevéltár*, 1533—1789, Budapesta — 1911; Idem, *Török magyar oklevéltár*, 1533—1789, Budapesta — 1913; Idem, *Egy egri török emlékirat*, Budapesta — 1913.

⁶⁾ G. Szekfü, J. Thury, I. Karácson: *Török történetírók*, tom. I—III, Budapesta, 1893—1916.

⁷⁾ F. Kraelitz-Greifenhorst, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der*

puțin pe materiale arhivistice turcești, tratează numai evenimentele politice și militare ale Imperiului otoman, atingând doar în treacăt și probleme de altă natură. Din acest punct de vedere ele nu mai corespund exigențelor științifice ale istoriografiei moderne care pune accentul totuși pe probleme social-economice. Cu tot numărul bogat de lucrări, care au apărut concomitent sau ulterior¹⁾, această situație nu s-a schimbat prea mult. Se poate spune, deci, că pînă astăzi nu există o istorie a Imperiului otoman privit și sub raport economic, social și cultural. Unele încercări sînt departe de a corespunde cerințelor științifice²⁾.

Marile lacune în istoriografia otomană nu se datoresc lipsei de material documentar. Se știe că tezaurul arhivistice imense se păstrează atît în Turcia, cit și în diverse țări care au făcut parte odinioară din fostul Imperiu otoman. Așa, de pildă, cercetarea istoriei popoarelor balcanice și chiar a principatelor românești poate spera enorm de mult de la arhivele turcești, deoarece dominația otomană asupra acestor popoare s-a exercitat cel mai mult. Știrea despre evenimentele din viața provinciilor otomane și a popoarelor nemusulmane (*zimmi*) constituie izvoare extrem de prețioase pentru cercetările științifice. Din aceste arhive însă a fost publicată abia o infimă parte³⁾.

¹⁾ J. Sauvaget, *Introduction à l'histoire de l'Orient Musulman. Eléments de bibliographie*, Paris — 1947; *Türkiye Bibliyografyası*, İstanbul — Ankara, 1929—1957 și mai cu seamă: T.T.K., *Bibliyografyası*, Ankara — 1956.

²⁾ Mehmed Murad: *Tarib-i Ebu'l-Faruk*, 5 vol.; Dr. Afet Kansu, *Turkiyenin Ekonomik Tarihi*, İstanbul — 1938 etc.

³⁾ Ahmed Feridun Beg Ruksanzade, *Mün'at es-Selatin* („Documentele sultanilor“), 2 vol., İstanbul 1848—1849; J. Deny, *Sommaire des archives turques du Caire...*, Le Caire — 1930; J. Grzegorzewski, *S. Sidzylatow rumelijskich epoki wyprawy Wiedenskiej*. Akta tureckie, Lwow — 1912; F. Babinger, *Das Archiv des Bosniaken Osman Pascha*, Berlin — 1931; A. Galanté, *Documents concernant les Juifs de Turquie*, İstanbul — 1931; Idem, *Recueil de nouveaux documents concernant l'histoire des Juifs de Turquie*, İstanbul — 1949; Arat R. Rahmeti, *Recueil des firmans impériaux Ottomans adressés aux valis et aux Khédives d'Egypte* 1006—1322 H. (=1597—1904 e. n.), Cairo — 1934; A. Refik, *Istanbul Hayati*... İstanbul 1914—1937, 3—4 vol.; A. N. Kurat —

din păcate, ele au fost puțin folosite în cercetările istorice. În același timp s-a dat prioritate documentelor emise din cancelaria sultanilor și vizirilor (*name*, *ferman*, *bait-i*, *humaiun*, *berat*, *meklûb* etc.), neglijîndu-se în schimb cantități enorme de scrisse, registre de tot felul, moștenite de la vechea administrație financiară, o ramură a vieții de stat bine organizată la turci. Aici este vorba de așa-numitele *deftere*¹⁾ care conțin un adevărat tezaur de informații de ordin statistic, economic și social, privind nu numai pe turci, ci și toate popoarele din sud-estul și centrul Europei, care au fost veacuri întregi sub dominația otomană. Acest material imens nu a fost valorificat, însă, din cauza marilor greutăți paleografice pe care le prezintă descifrarea lui.

Este îndeobște cunoscut, că cercetările istorice privind istoria Imperiului otoman nu ating nivelul dorit din cauza că cercetătorii arhivelor sînt foarte rari. O primă piedică serioasă în calea cercetătorului este desigur, limba otomană, un amestec de elemente vechi turcești, arabe și persane. O greutate și mai mare o constituie scrisul vechi, adică paleografia otomană. După cum precizează Mahmud Yazir în contribuția sa intitulată *Cheia pentru citirea vechiilor scrisuri*²⁾, în Imperiul otoman erau în uz nu mai puțin de 19 tipuri și genuri de scris, împrumutate din cele peste 100 de tipuri folosite de arabi. Și mai greu decît descifrarea firmanelor emise de cancelaria imperială *Divân-i humâiu kalemi* este tipul *siyakat*, scrisul contabilității turcești, a actelor financiare, folosit la întocmirea defterelor despre care s-a amintit mai sus. *Siyakatul* era un scris secret, cunoscut de un număr restrîns de funcționari fiscali, în special de defterdari, care îl învățau în școli de calligrafie. Scopul lui era excluderea falsului din actele fiscale. Din veacul al XV-lea

K. V. Zetterstéen, *Türkische Urkunden...* Uppsala — 1938; Gl. Elezovic, *Turski spomenici* I, 1—2, Beograd, 1940—1952; K. V. Zetterstéen, *Türkische, tatarische und persische Urkunden im schwedischen Reichsarchiv*, Uppsala — 1945 etc.

¹⁾ Cuvîntul *defter*, înțeles înțeles și în vechile texte românești, este de origine grecească, împrumutat însă de osmanlii prin persani. În diplomatica otomană, pe lângă sensul obișnuit de „condică”, „registru” și „rol” mai înseamnă un document cu trăsături aparte (Vezi M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană*... Ed. Acad. R.P.R., în curs de apariție, p. 78—79).

²⁾ Mahmud Yazir, *Eski yazilari okuma anabiri*..., İstanbul — 1942.

și până spre sfârșitul veacului al XIX-lea, deci mai bine de patru secole, cât a fost în uz la turci, era normal să se tindă spre o simplificare tot mai mare, ajungând cu timpul aproape indescifrabil. Numai așa se poate explica neglijarea aproape totală a acestei categorii de izvoare istorice redactate în *siyakat*.

Spre a veni în ajutorul cercetătorilor s-au publicat cu timpul unele studii paleografice asupra diverselor tipuri de scris turco-arabopersane, constituind primele instrumente de lucru în exploatarea vechilor documente otomane. Cu totul sporadic s-au ocupat însă de scrisul *siyakat*, fiind foarte anevoios de descifrat. Dacă cineva vroia să facă cercetări în această direcție, neavând instrumente de lucru era nevoit să descopere singur cheia, secretele descifrării acestor caractere (*erk-am-i divaniye*).

Trebuie să subliniem că primele registre de contabilitate (*defter*) au fost traduse în maghiară de Antal Velics¹⁾ care, deși conțin numeroase greșeli de lectură, totuși deschid noi perspective pentru cunoașterea dominației otomane în Europa Centrală. Acest învățat ungur n-a lăsat, însă, discipoli. După moartea lui scrisul *siyakat* a căzut timp de o jumătate de secol într-o uitare aproape totală. Într-adevăr, nici o țară nu s-a prezentat cu o contribuție care să înlesnească cercetarea defterelor turcești, condamnând aceste materiale prețioase să rămână mereu îngropate în diverse arhive.

Trebuie să subliniem aici efortul învățatului gruzin dr. S. S. Djikia, care, cercetând defterele privind dominația otomană în provincia Gruzia (*defteri mufasil vilaieti Gurgistan*), a scos la lumină lucruri extrem de prețioase²⁾. Ne surprinde însă că eruditul L. Fekete trece cu vederea aceste lucruri, citind în schimb unele lucrări care nu prezintă nici defterele în scrisul *siyakat*, nici documentele turcești.

Dacă M. Yazir și Sallâha din Elker³⁾ au venit cu contribuții paleografice privind și scrisul *siyakat*, istoricii ca Tayih Gökbilgic și în special dr. H. Inalcik au scos la lumină deftere extrem de prețioase⁴⁾.

Trebuie să recunoaștem că opera de față depășește tot ce s-a scris în acest domeniu,

constituind mai mult decît aprecierile modest ale autorului care arată că „lucrarea de față este abia un început, o „contribuție“ care așteaptă să fie continuată...” (p. 9). Sub raport paleografic, lucrarea lui L. Fekete constituie o cheie pentru însușirea descifrării scrisului *siyakat*, foarte necesară pentru valorificarea documentelor cu caracter financiar, statistic, care aduc multă lumină asupra vieții economice din trecut. Lucrarea, în ansamblu, este formată din 2 volume, primul consacrat mai mult problemelor teoretice și textelor, iar al doilea cuprinzînd o frumoasă colecție de 104 facsimile, executate în condițiuni tehnice admirabile care, confruntate cu textele din primul volum, sînt foarte utile exercițiilor paleografice.

Volumul I, pe lângă o prefață (p. 5—10) plină de constatări și sugestii interesante, cuprinde un foarte documentat „*Studiu introductiv*” (p. 13—115), consacrat diverselor tipuri de scris și îndeosebi a *batt-ului siyakat* și diverselor genuri de deftere (*bakani*, *bazine*, *mevagib*, *mufassal*, *mufredat*, *ioklame* etc.) redactate în aceste caractere.

Sînt cit se poate de interesante considerațiile autorului privind *diferențierea scrisului arab* (p. 13—17) care, dezvoltîndu-se pe o rază foarte mare, a suferit diverse influențe locale. După o profundă analiză a scrisului *siyakat* la turci (p. 18—56) urmează un vocabular de termeni ungurești în documentele turcești (p. 57—65). În sfîrșit urmează, în transcriere arabă și traducere germană, texte bine selecționate din diverse categorii de deftere și alte documente importante redactate în *siyakat*. Traducerile documentelor sînt însoțite de un bogat aparat critic, care completează adesea explicațiile din partea introductivă, cuprinzînd și numeroase identificări, în special de localități. Limitele cronologice ale documentelor sînt din 1486/891 și 1791/1805, cele mai multe datînd din veacurile XVI și XVII. Din acest punct de vedere textele privesc o perioadă de peste 300 de ani, reflectînd creșterea și descreșterea puterii otomane.

Deși, după structură, se vede că lucrarea este destinată în primul rînd paleografilor, totuși autorul care are o bogată experiență în publicarea documentelor a ținut seama în selecționarea făcută și de valorificarea documentară a textelor, aducînd un prețios material informativ.

Documentele, culese din diverse arhive și biblioteci din cîteva țări, privesc o bună parte din cuprinsul Imperiului otoman, în special partea europeană. Aminăm de existența unor deftere și în arhivele românești, de pildă unul din 1558/965, altul din 1827/1243, precum și cîteva condici în ar-

¹⁾ A. Velics, *Magyarországi török kincstári defterek*, tom. I—II. Budapesta, 1886—1890.

²⁾ S. S. Djikia, *Prostrannii reestr ghiudjestansogo vilaieta...*, II, Tbilisi, 1941; I, 1947; III, 1958.

³⁾ S. Elker, *Divan rakamlari*, Istanbul — 1955.

⁴⁾ Dr. Halil Inalcik, *Defter-i sandjak-i arvanid „T.T.K.”*, Istanbul — 1954.

hiva Manuc-bei. Documentele, publicate în ordine cronologică, sînt cit se poate de prețioase, prin faptul că prezintă aspecte foarte variate și interesante din toate domeniile de activitate ale vieții omenești. Așa, de pildă, unele deftere (*mevagib*) ne arată amănunțit operațiile de plata soldei în bani și în natură a diferitelor trupe de ieniceri din cetățile de măgine (*serbat*) (p. 140); modul de aprovizionare a acestor trupe; varietatea meșteșugurilor în târgurile de la periferiile imperiului, practicate în special de trupe ca: *topcii*, *gebegii* și *ieniceri*; regimul proprietății în cetăți și la sate, precum și raporturile dintre musulmani și creștini (*zimmi*); unele registre de vamă ne arată traficul comercial, felul mărfurilor, circulația monedelor, tabloul prețurilor, încasarea diverselor dări și amenzi (*avariz*, *bead-i bava*, *bennak*, *bidvat*, *cift bozaniye*, *barag*, *ispenge*, *resir-i arus*, *asiab*, *berat*, *bidat*, *donum*, *ösir* etc.)¹⁾ de la supuși, arendarea (*mukata*), diverse venituri ale statului care ne permit să cunoaștem mecanismul și totodată scăderile sistemului fiscal turcesc. Un act din 1504/910, reprezentînd lista perceptoriilor sau arendașilor închiși pentru nereguli bănești, ne arată incorectitudinea aparatului fiscal-administrativ. În această listă figurează, printre alții, și arendașul veniturilor din depozitele de sare și schelele de la Dunăre, un oarecare Mardohei bin Sasin și receptorul pescăriilor de la Chilia, Ali bin Ibrahim (text nr. 3). Alt document din același an, privind regimul dijmelor de pescuit din Chilia, ne dă numele receptorului Costea; în lista pescarilor, care plătesc dijmă (*ösir*) după peștele prins, se pot citi nume ca Petre din Brăila (Petruț), Cosma Bogdan, Mihnea, Baciurea, Nedelcu, Turcul etc. (text nr. 4).

Printre cerere (*arzubal*) din 1677/1088 Abdul-Baki, ajuns în mizerie, imploră asigurarea existenței sale și primește zece aspri (*akce*) din veniturile vămilor Constantinopolului (p. 718—720). Sînt și unele mențiuni sporadice în care este vorba de țărani, în general numiți *raya*, adică „gloată”, „turmă” (p. 103, 125, 815 ș. a.). Foarte frecvent se întâlnește termenul *timar* („feudă mică”), ceva mai rar *zeamet*, „o feudă mai mare”. Mențiuni sînt și despre domeniile imperiale și vizirale numite *Hass* (p. 83, 86, 102, 107, 110, 125, 129, 243 etc.). Aici cercetătorul poate găsi material prețios privind relațiile

sociale în perioada de creștere și decădere a feudalismului otoman.

Nu putem trece cu vederea nici unele acte care, pe lângă date social-economice, au și un pronunțat caracter politic. Aici ne referim în primul rînd la cele citeva piese în care este vorba de șederea lui Ferencz Rakoczy și a suitei sale la Tekir-Dag (*Rodosto*), refugiat în Turcia după un război cu Austria care se încheie cu pacea de la Pasarowitz (p. 828—830). Printre acestea figurează și un raport către marele vizir (*telchis*), din 1722/1134 cu semnătura lui Ibrahim Muteferrika din Cluj (Transilvania), tilmaciul (*terdjuman*) suitei lui F. Rakoczy, cunoscut ca fondator al tipografiei otomane (p. 830—835)²⁾. În sfîșit, un defter din 1783/1197, reprezintă costul rechizitelor de cancelarie (p. 850—861).

După cum era de așteptat, cea mai mare parte din documente se referă la Ungaria. Citeva mențiuni mărunte privesc impuneri sau mărfuri valahe ca miere, sare etc. (84, 790). Actele privind pašalicurile Oradea (*Varat*) și Timișoara prezintă și pentru romîni o importanță deosebită dînd posibilitatea cunoașterii vieții social-economice din perioada dominației otomane, deoarece în această problemă există foarte puțin material documentar. Menționăm, de pildă, prețioasele informații dintr-un defter din anul 1000 al H (= 1591 — 1592) privind proveniența soldelor pentru întreținerea trupelor din cetățile aflate în pašalicul Timișoara, aprovizionarea și mecanismul complet de achitare a soldelor (text nr. 29, p. 504—519). Sînt cit se poate de interesante cele două piese din 1558/965 și 1591/1000 în care este vorba de *martoloz* (p. 237, 515), un fol de trupe de grăniceri³⁾. Aceste știri completează relatările cronicilor turcești din veacul al XV-lea³⁾. Astfel de

¹⁾ Despre renegatul clujan Ibrahim Muteferrika cf. I. de Karácson, *Biographie d'Ibrahim Muteferrika* (premier typographe turc) în „Tarih-i 'Osmani Endjumeni Medjmuasi” nr. 3 1910/1326, p. 178—195; A. A. Mystakides, *La premiere imprimerie turque et ses publications*, ibid., nr. 5/1910 și nr. 7/1911 și mai cu seamă art. *Ibrahim Muteferrika* în „Encyclopédie de l'Islam t. II (1927), p. 465—466 (J. H. Mordtmann).

²⁾ Cf. art. *Martoloz* în „Encycl. d. l'Islam” t. III (1936) p. 354 (Ettore Rossi).

³⁾ Cf. Cronica lui Aşikpaşa-Zade (*Tarih...*) ed Fr. Giese (1929) p. 124: *Martoloz Dogan* (1448/952 H.) și M. Neşri, *Cronica universală* (Gihannuma...) VI, ed. F. Taeschner, I (1951), p. 174 și II (1955) p. 254.

⁴⁾ Despre cele 70 de feluri de impozite în Imperiul otoman cf. lucrarea lui Abdurrahman Vefik, *Takâlif kavaidi*, Istanbul — 1912 (reeditat).

trupe au existat și la români¹⁾, iar termenul se întâlnește și astăzi în limba noastră sub forma de Martolgu. Informații mai bogate se dau despre *azapi* (p. 93, 217, 343 ș. a.), trupe neregulate de pedestrași. Se întâlnește rar și termenul *solak* (p. 576—577), însemnând „soldat din garda sultanului”²⁾. Același lucru se poate spune și despre *gebegi* (armurieri, p. 73). Subliniem că termenul *su-başı* (p. 791), care în Asia Centrală era căpetenia oastei³⁾, în opera lui L. Fekete apare ca o instituție degenerată, fiind reprezentată de cel mai inferior ofițer. În general informațiile despre trupele de *ieniceri* („ostași noi”) sînt cit se poate de variate și interesante. Deci cercetătorul care se va ocupa cu organizarea feudalismului militar otoman poate găsi aici un material bogat și prețios.

Nu sînt de disprețuit nici diversele relații privind și alte instituții și dregătorii ale Porții otomane ca, de pildă: *başdeftedar* — „ministru de finanțe” (p. 103), *ceş-nigbir* — „paharnic” (p. 169), *dizdar* — „comandant de cetate” (p. 96, 298 ș. a.), *mühürdar* — „păstrătorul sigiliului” (p. 861), *nişangi* — „marele cancelar” (p. 68) etc. Această terminologie s-a încetățenit în mare parte în limba popoarelor balcanice și în vechile texte românești.

În altă ordine de idei amintim că bogata listă de localități, aproape din tot cuprinsul Imperiului Otoman, prezintă o deosebită importanță pentru cercetarea toponimiei istorice. Este un mare merit al operei că autorul a reușit să identifice în note o bună parte dintre ele. Așa, de pildă, se arată că localitatea Güveçinlik (p. 809), care figurează într-un defter din 1684/1095 (nota 18), corespunde cu „Golubaci” din Jugoslavia. Atragem atenția autorului că un cronicar turc de pe la mijlocul secolului al XV-lea, vorbind de cucerirea cetății Güverçinlik de către sultanul Murad al II-lea (1427/831) subliniază că mai înainte se numea Golbač (nota 28). De aici rezultă că turcii au tradus în limba lor această denumire slavă, fapt care se observă frecvent

în toponimia sud-estului european. În ceea ce privește identificarea localității *Isakgi* (p. 123, nota 3) pendinte de Adrianopol, care figurează într-un defter din 1480/891, ne gândim și la Isaccea din Dobrogea românească, deoarece este foarte frecvent menționată în izvoarele turcești, fiind vad de trecere spre Moldova și sudul Ucrainei.

Cu toate descifrările aproape ingenioase, totuși unele localități, fie din cauza deformării lor de turci, fie din cauza enormelor greutăți paleografice cum ar fi asemănarea izbitoră dintre r și d, unele lecturi și identificări pot fi puse în discuție. Astfel, localitatea pe care L. Fekete a citit-o *Kadin-ovasi*, ce figurează tot în defterul de mai sus (text 2, p. 124—125), se poate citi tot așa de bine „Karin-ovasi”. Pe baza unei lucrări de recensămint⁴⁾ autorul încearcă să o identifice cu numele unei localități numită *Kadin*, astăzi în vilaietul Adrianopol, în ținutul *Sirbşindjgi*. În astfel de identificări este bine totuși să se țină seama, în limita posibilității, de izvoare istorice mai vechi. Atragem atenția autorului că o localitate numită *Karin-ova* se întâlnește în cronicile turcești din a doua jumătate a secolului al XV-lea și la începutul secolului următor, tocmai de cînd datează și actul de mai sus. De pildă, cronicarul Enveri spune în al său *Düsturname* că: *Mirgi Karin-ovasin geldi urur İflaca leşker devrüb sultan varur*.

(Mircea [domnul Valahiei] a venit și a atacat Karin-ova.

Iar sultanul [Baiazid I] tirind oaste a plecat în Valahia)⁵⁾.

Cronicarul Mehmed Neşri confirmă același lucru, însă în proză: *İflāk volıvodosı Emirgi (Mirgi) padisabin baraggazariiken anı işüdüb Tuna-i gecüb gelüb Karin ovasın gart idüb ehl-i islamdan b'azın şehid idüb b'azın esir idüb iene İllaka gıtdı*. — „Mircea voievodul Valahiei, pe cînd e-a tributarul padisahului, auzind [de plecarea sultanului în Asia] a trecut Dunărea și atacind Karin-ova, pe unii dintre musulmani i-a ucis, iar pe alții luîndu-i în robie s-a întors iarăși în Valahia”⁶⁾. Chiar terenul face ca această localitate, în formă de abdomen, să fie nu-

¹⁾ Despre martologi în țările românești cf. L. Șăineanu, *Influența orientală...* II, 2 (1900), p. 75.

²⁾ Despre instituția „Solak” cf. „Encycl. de l'Islam” t. IV (1934), p. 503 (J. H. Mordtmann).

³⁾ S. E. Malov, *Pameatniki drevnetiurkskoi pismennosti*, Ed. Acad. de St. a U.R.S.S., M.-L., 1951, p. 423; cf. și recenziile mea în „Studia et acta Orientalia” I (1958), p. 370—375. Cf., în special, L. Șăineanu, *Influența Orientală...* (II, 1—2).

⁴⁾ *Genel nüfus Sayımı*, Istanbul — 1937, p. 59, 168.

⁵⁾ Enveri, *Düsturname...* Ed. Mukrimin Halil, Istanbul — 1928, p. 88.

⁶⁾ Cf. *Gihannuma. Die altosmanische Chronik des mevlana Mehmed Neshri* (el-Kism es-sadis min Kitab-i Gihannuma) Hrg. Franz Taeschner Bd. I—II (Leipzig 1951—1955) Ss. 76, 142 (I) și 133, 213 (II); Leunclavius col. 319—320.

mită Karin și cimpie (ova). Atît M. Neşri, cit şi alţi cronicari omani din veacul al XV-lea, menţionează localitatea *Karin-ova* cu ocazia prezenţei, aici, a fiului emirului Suleiman după unii Orhan celebi, care intenţiona să fugă în Valahia¹⁾. Astăzi localitatea se numeşte Cavarna²⁾ şi se găseşte în Dobrogea de sud (R. P. Bulgaria). Ar fi fost de dorit ca în astfel de identificări, atît de preţioase, să se acorde o atenţie mai mare cronicilor turceşti care aduc adesea lumină şi în problemele toponimice.

La indicele lucrării, deşi prezintă unele imprecizuni, nu ne vom referi, deoarece este foarte greu de întocmit şi, într-o lucrare cu un astfel de caracter, este normal să se strecoare, pe lângă unele imprecizuni, chiar mici greşeli datorite unor motive cu totul obiective.

Aceste observaţii mărunte nu şirbesc întru nimic din valoarea operei savantului L. Fekete, care merită o atenţie deosebită şi ca izvor de informaţie şi o încă. Subliniem încă o dată că marea ei valoare constă sub raport paleografic, deoarece autorul oferă viitorilor turcologi o cheie foarte preţioasă pentru descifrarea scrisului documentelor omane cu caracter financiar, redactate în *siyakat*, contribuind prin aceasta la valorificarea bogatelor arhive turceşti şi la pregătirea unor lucrări de sinteză privitoare la istoria Imperiului otoman.

În concluzie, se poate spune că *Die Siyakat-Schrift* (1955), alături de opera mai veche a acestui savant, intitulată *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie...* (1926), deschide drumuri noi în domeniul paleografiei şi diplomatiei turco-omane, discipline aşa de utile şi cercetărilor noastre istorice, deoarece există numeroase acte turceşti, în *siyakat*, care privesc direct trecutul Țărilor Româneşti. Desigur, autorul a procedat bine redactînd şi această lucrare într-o limbă de mai largă circulaţie ca maghiara.

¹⁾ De pildă în : *Aşikpaşa-zade tarihî* (Die Altosmanische Chronik des 'Asikpaşazade) ed. Fr. Giese, Leipzig — 1929, p. 77. 1—2... *Oglañ dahi İstanbuldan cikti İflaka gitmek istedi Karun-Ovasının akınpılları oğlañın ianına vardılar* : — „Băiarul, la rîndul său a ieşit din Istanbul şi a vrut să meargă în Valahia (*Eflaka*), dar akingiî (cavaleria neregulată) s-au alăturat de acest oğlañ”.

²⁾ Cavarna după numele medieval este *Carvuna*, partea de sud a Dobrogei. Nu este însă exclus ca să fie şi o altă localitate dobrogeană numită *Cranova* la vreo 40 km. sud-est de Silistra.

Din acest punct de vedere ar fi fost poate mai bine dacă o edita în franceză, limbă accesibilă unui cerc şi mai larg de cercetători ştiinţifici.

M. GUBOGLU

Archivar und historiker.

Studien zur Archiv und Geschichtswissenschaft. Rutten & Loening, Berlin, 1956, 572 p. + XV pl.

Volum omagial, la împlinirea a 65 ani de către H. O. Meisner, editat de Ad-ția Arh. St. din R. D. Germană.

Heinrich Otto Meisner, în prezent profesor de specialitate la Universitatea Humboldt din Berlin, este personalitatea cea mai reprezentativă a arhivisticii germane. În cursul vieţii sale a organizat şi condus multe arhive din Germania. Heinrich Otto Meisner are o lungă şi bogată activitate ştiinţifică în domeniul arhivistic şi diplomatic, în care nu s-a limitat numai la cunoaşterea şi principiile tradiţionale, ci în multe privinţe este un inovator, mai ales în teoria şi terminologia arhivistică.

Colegii săi de specialitate, atît din Republica Democrată Germană, cit şi din Austria, au publicat acest volum omagial cu o serie de studii, care prezintă interes şi pentru arhiviştii romîni. Titlul lucrării porneşte de la ideea că arhivistul cit şi istoricul, în activitatea lor profesională, au acelaşi punct de plecare şi un drum identic spre un scop comun : cunoaşterea trecutului istoric pe baza izvoarelor documentare. Pe baza acestui principiu comun se clădeşte munca specifică a fiecăruia. În timp ce arhivistul are ca scop în primul rînd preluarea, ordonarea, administrarea, publicitatea şi de-a în folosinţă a izvoarelor arhivistice, istoricul se străduieşte ca din mulţimea încilcită şi larga varietate a izvoarelor documentare să obţină o imagine clară a istoriei. Ambele teme se condiţionează şi stau în strînsă legătură de reciprocitate. Astfel se poate spune în mod cert că „un bun istoric trebuie să fie şi un bun arhivist, iar un arhivist nu poate după o muncă fructuoasă dacă nu este şi istoric”.

Studiile cuprinse în volum sînt grupate în patru părţi : ştiinţa arhivistică, istoria administrativă şi a instituţiilor, diplomaţia şi ştiinţa actelor şi cunoaşterea şi editarea izvoarelor documentare. Studiile largi din fiecare parte au subiecte de sine stă-

tătoare și necesită fiecare o recenzie. Ne vom rezuma aici numai la o expunere succintă a lor, în special a celor din prima și din a treia grupă, pentru celelalte opinându-ne numai la o simplă enunțare.

Primul studiu, din prima grupă, scris de Wolfgang Leesch se referă la „Metodica, structura și importanța științei arhivelor”. Preocupările arhivistice sint, desigur, vechi în istoria arhivelor germane, totuși problema ce se prezintă este aceea dacă există o știință a arhivelor de sine stătătoare. Se subliniază, printre altele, meritul lui Adolf Brenneke, predecesorul lui H. O. Meisner, care formulează posibilitatea unei astfel de științe specifice și, sub influența arhivistilor olandezi¹⁾, o bazează pe principiul că orice arhivă prezintă o individualitate organică, un organism articulat ale cărui părți se împletesc între ele și cu întregul prin strînse raporturi reciproce.

Plecând de la acest principiu, arhivistul nu va privi arhiviile, ca acte izolate, cum se face în diplomatică și știința actelor și nici după cuprinsul lor, cum face istoriograful, ci totdeauna după conexiunea căreia aparțin. Știința arhivelor se va ocupa deci de arhive, în măsura în care ele trebuie să fie privite ca un tot organic.

Studiul următor, de Gerhard Enders, tratează despre „Probleme ale principului de proveniență”. Terminologia uzuală de bază, în arhivistica diferitelor popoare, nu este identică. Astfel în arhivistica germană se folosește ca principiu de ordonare așa-numitul principiu de proveniență (Provenienzprinzip), care echivalează cu ceea ce la noi se înțelege prin fond. Există în vocabularul arhivistic german cuvântul „Bestand” (cuprins, conținut), care are și înțelesul de fond, fără a fi identic totuși cu ceea ce înțelegem noi prin fond. Există și termenul de „Fond”, ca un neologism de origine franceză, care însă nu are înțelesul larg pe care i-l dă arhivistica noastră²⁾. În studiul menționat, autorul, după ce definește și prezintă istoricul principului de proveniență, arată cum a fost aplicat în ordonarea arhivei Ministerului de Interne al Reichului și al unităților sale teritoriale.

¹⁾ Muller, Feith și Fruin, *Handleiding voor het Ordenen en Beschrijven van Archieven* (Manual pentru ordonarea și descrierea arhivelor), Groningen, 1898, 1920².

²⁾ A se vedea în această privință articolul „Provenienz-Struktur-Bestand-Fond. Ein Beitrag zur Archivterminologie” (Proveniență-structură-conținut-fond. O contribuție la terminologia arhivistică) de Heinrich Otto Meisner în *Archivmitteilungen*, 1955, Caietul 3.

O problemă care preocupă pe arhiviștii germani este aceea a arhivei literare. Willy Flach, în „Arhiva literară a lui Goethe”, prezintă istoricul acestei arhive, cea mai importantă de acest fel din Germania. Se arată cum Goethe însuși, în ultimii ani ai vieții sale și chiar prin dispoziții testamentare, a hotărât cum să se ordoneze după principii științifice opera sa posumă, în scopul cercetării științifice de mai târziu, fiind astfel el însuși întemeietorul „Arhivei Goethe”.

Brent Schwineköper în studiul său „Arhiva de patrimoniu ca tip de arhivă” analizează arhivele de patrimoniu ajungând la concluzia că este necesar a se menține împărțirea lor în arhive senioriale, moșierești și de familie.

În „Ordonarea după conținut (Pertinentz) și proveniență în vechile sisteme de ordonare ale arhivelor fundațiilor și mănăstirilor medievale germane”, Harold Schieckel arată cum cele două principii arhivistice de ordonare după conținut (pe probleme) și după proveniență erau cunoscute și în evul mediu, folosindu-se în aplicarea lor regeste cronologice, așa-numitele „note tergală” (Dorsalvermerke) etc.

Spiritul universal al lui G. W. Leibniz nu a ignorat nici problemele de arhivistică. Lotte Knabe în studiul „Propunerile lui Leibniz asupra arhivelor și registraturilor” arată cum acesta a prezentat protectorului său, ducele Johann Friedrich von Braunschweig, diferite planuri în această privință, care nu sint lipsite de interes, iar unele idei sint chiar actuale.

Studiul următor „Din începutul istoriei unei arhive vieneze” de Hans Leo Mikolitzky, arată cum, dintr-un simplu administrator și păziitor al arhivei, arhivistul devine și valorificator științific al ei. Nu totdeauna s-a dat aceeași considerație arhivistului și autorul arată, în această scurtă istorie a arhivei Administrației Curții din Viena, condițiile materiale grele în care trăiau funcționarii arhivei. Printre conducătorii acestei arhive este de semnalat cunoscutul poet și dramaturg F. Grillparzer.

Urmează apoi o „Istorie a arhivei Henneberg din Meiningen” de Ernst Müller și „Asupra istoriei ideii unei arhive a Reichului în secolul al XIX-lea” de Walter Nissen. Desigur, Germania nefiind un stat unitar, înainte de anul 1871 nu a existat o arhivă generală pentru întreaga țară. Autorul arată totuși, pe baza izvoarelor documentare, cum atît în Parlamentul din Frankfurt în anul 1848, cît și mai înainte de această dată s-au purtat discuții asupra înființării unei arhive a întregii Germanii.

care însă, din cauza împrejurărilor politice, nu a putut fi realizată.

Gerhard Schmid, în expunerea sa „Pierderile în fondurile fostei arhive a Reichului în cel de al doilea război mondial” arată cum, în urma unui bombardament aviatic englez, la 14 aprilie 1945, un mare depozit al Arhivelor Statului a căzut pradă flăcărilor și distrugerii. Autorul prezintă o serie de tabele cuprinzând pierderile ireparabile de material arhivistic, provenit de la marile instituții, în special din perioada contemporană (dinaintea celui de al doilea război mondial), pierderi serioase pentru istoria Germaniei.

În studiul „Asupra istoriei păstrării materialului arhivistic oficial din Austria” de Walter Goldinge, se arată, deosebi, cum s-au selecționat și păstrat arhivele judecătorești, care au fost primele arhive oficiale asupra cărora s-a pus problema conservării (ceea ce de fapt a fost o regulă și în alte țări, motivat desigur de faptul că acestea au fost arhivele de cea mai strictă utilitate).

În sfârșit, în „Darea în folosință a fondurilor arhivistice” de Helmut Lötze, se face o expunere a diferitelor mijloace de folosire a materialului arhivistic — inclusiv publicarea de documente — trecându-se în revistă diferite instrumente de evidență și diferite metode de inventariere practicate în arhivele germane.

În grupa a II-a sînt o serie de studii privind istoria instituțiilor și istoria administrativă a Germaniei, care desigur au un interes mai redus pentru noi.

Vom cita numai cîteva: „Sistemul de conducere princiar în sferile centrale cele mai înalte în sec. 17/18”, „Reformele administrative din Electoratul Saxon spre sfîrșitul sec. XV”, „Clasele sociale în Niederlausitz în perioada saxonă”, „Contribuții la istoria autorităților din Anhalt, mai ales în sec. 17”, „Pietismul și reforma statului din 1762/63 în Electoratul Saxon” și „Amăzările interne germane dintre 1867/1945”.

În grupa a III-a „Diplomatica și știința actelor” sînt unele studii asupra cărora ne vom opri pe scurt.

Chiar titlul acestei grupe pornește de la teoria lui H. O. Meisner, care desparte domeniul actelor vechi — al documentelor propriu-zise — cu care se ocupă știința diplomatică (Urkundenlehre), de actele noi contemporane, care intră desigur și ele în domeniul arhivistic și pentru care el crează o nouă „știință specială a actelor” (Akten-

lehre). În acest sens H. O. Meisner are o lucrare de bază¹⁾.

Primul studiu din această grupă caută să aducă o precizare la cele arătate mai sus și este intitulat „Preliminarii la o știință a actelor medievale” de Ahasver von Brandt. Autorul arată că toate actele medievale — ca o moștenire a directivei cercetărilor din sec. XIX — poartă numele general de documente. Materialul arhivistic modern însă, luat în parte, poartă denumirea generală de acte.

Delimitarea între document și act este însă destul de grea. Autorul propune drept criteriu distinctiv pentru noțiunea de document importanța lui juridică, forța lui probatorie, pe cînd actele sînt întregul material scris, care servește la efectuarea sarcinilor unei instituții sau întreprinderi; în acte pot fi astfel cuprinse și documentele.

După acest criteriu și în materialul arhivistic medieval pot fi acte, iar ceea ce le-ar da nota distinctivă ar fi aspectul de „serie” sub care pot să existe (corespondență, registre oficiale pentru înregistrarea de fapte sau date etc.). Forma modernă de acte — prive în conținutul lor obiectiv — nu a fost cunoscută în evul mediu.

În „Formele stilului actelor autori așilor centrale din Weimar în sec. 17 și 18”, Karl Heinz Hahn prezintă unele aspecte din cancelăriile statelor germane din evul mediu.

Urmează apoi studiul „Colecții de edicte” de Fritz Geisthardt și în fine articolul „Asupra terminologiei din documentele arhivelor rusești” de Ingo Rösler, asupra căruia ne vom opri mai pe larg.

Terminologia arhivistică sovietică a fost necunoscută pînă în prezent a hivișilor germani. Autorul arată cum limba medievală de cancelarie, în Rusia, a fost influențată de limba greacă bizantină — spre deosebire de occident unde a influențat limba latină — considerînd aceasta ca o mărturie a vechilor legături cu Bizanțul. În legătură cu acestea, de timpuriu se înîlnește denumirea generală a documentelor de „gramota”. Nu numai influențe bizantine apar însă în terminologia cancelaristică medievală rusă, ci și influențe romane, germanice ca și tătare. Astfel, un exemplu din multe ce se pot da este termenul rus „bumaea” (hîrtie) care își are originea în cuvîntul tătar „bumug”.

Cu organizarea statului făcută de Petru cel Mare (1682—1725), a venit în Rusia un val de cuvinte împrumutate din germană,

¹⁾ H. O. Meisner, *Urkunden und Aktenlehre der Neuzeit*, Leipzig, 1950, 1952, 241 p.

franceză, olandeză și totodată și termenii latinești și grecești folosiți în știință, ceea ce desigur a influențat și limba oficială și de cancelarie.

În sfârșit, odată cu Revoluția din Octombrie, iarăși a avut loc o importantă pătrundere de cuvinte. Noua orinduire socială a înlăturat terminologia feudală și capitalista (odată cu desființarea titlurilor, rangurilor ș.a.m.d.) și a căutat să o completeze cu termeni din vocabularul politic al Revoluției franceze și al Comunei din Paris (de ex. comisar, tribunal, decret, sekciia etc.), a preluat termeni neutrali din trecut (de ex. upravlentie, zakon ș.a.m.d.), sau a dat termenilor curenți un nou sens (ukaz, nakaz etc.).

În arhivistica sovietică curentă noțiunea de arhivă este mai largă decît cea obișnuită la noi și în țările vestice. Astfel, în timp ce la noi prin arhivă se înțelege, în general, materialul scris creat de instituțiile de stat, în Uniunea Sovietică o arhivă este formată din material scris sub ori ce formă, imprimat sau manuscris, de ori ce proveniență și cu orice cuprins: de afaceri, științific, tehnic, literar ș.a.m.d. Unitatea arhivistică cea mai simplă — arhivalie — este redată în arhivistica sovietică prin expresia „document de arhivă”. Acest cuvînt are un conținut mai clar comparativ cu unitățile arhivistice mai complicate: 1. *delo* — obiect, pricină, cauză (documentele sau actele legate printr-o unitate de obiect sau o corespondență cu același subiect), 2. *nariad* — o unitate de documente cu o egalitate tipică, fără a forma o corespondență, 3. *sbornic* — colecție de documente de arhivă, legate după un printr-un criteriu distinctiv sigur (cuprins, autor ș.a.m.d.), 4. *perepisca* — corespondență. Cuvîntul document, în arhivistica sovietică, are deci înțelesul cel mai larg, cuprinzînd orice act ținut în parte, fără a fi restrîns numai la acelea care au o forță probatorie, mai ales juridică.

Autorul expune, apoi, terminologia veche a materialului arhivistic creat în aparatul administrativ de stat, făcînd o împărțire după importanța materialului în aparatul administrativ al statului: de supraordonare, de subordonare, de coordonare sau neutre.

În prima clasă se menționează termenul „zakon” — lege, fiind una dintre cele mai vechi denumiri normative ruse, iar „pravda” reprezintă ideea de adevăr, dreptate. Manuscrisele din epoca medievală (hrisoave) poartă denumirea generală de „gramota”, iar cuvîntul „pismo” (de la pisat — a scrie) este cuvîntul universal pentru scrisoare în sensul privat și oficial.

Din verbul tulpină kazat' (în rusă — a arăta, în ucrainiană poate mai lărmurit — a spune, a vorbi, a porunci) se formează termenii ukaz, prikaz și nakaz.

„Ukaz”-ul era ordinul legislativ sau administrativ dat de împărat sau de senatul conducător, a cărui publicare se făcea prin senat. „Prikaz”-ul era ordonanța numai cu caracter administrativ, iar „nakaz”-ul cuprindea instrucțiunile, dispozițiile lămuritoare, în opunere cu ukaz-ul, care este legea propriu-zisă. Nakaz-ul își găsea un larg câmp de aplicație în instrucțiunile date ambasadurilor.

Puterea Sovietică, după cum s-a menționat, a creat desigur o serie de termeni proprii, aplicabili în conducerea statului, pe lîngă o parte din cei vechi care au fost păstrați.

Materialul arhivistic de subordonare este format din petiții (jalbe) de tot felul, mai toate cu un cuprins adînc religios și într-o formă de cea mai deplină umilință. Scrierile particulare cu diferite comunicări secrete poartă numele de „șiduli” sau „șidulki”, dar pentru referat se folosea termenul de „raport” sau „report” și „donoszenie” sau „donesenie”, cum și „otciot” sau „doklad”.

În actele de coordonare sînt cuprinse mai ales actele diplomatice interstatuale. Astfel se găsesc în convențiile de politică externă termenii „traktat”, „paki”, „Kontrakt”, „bonvenția”. Termenul general rus pentru convenție, aplicabil la toate formele de convenții cu caracter public sau privat este „dogovor” (dogovoritsea — a conveni, a se învoi).

În fine, în ultima împărțire, a actelor neutre, sînt menționate denumirile diferitelor registre oficiale de instanțe, de impozite, registre parohiale, diferite declarații etc.

Am stăruit ceva mai mult asupra acestui studiu, care desigur este mult mai larg decît s-a arătat aici, deoarece prezintă mult interes pentru arhiviștii romîni. Urmele influenței profunde a popoarelor slave asupra poporului român se găsesc din plin în domeniul care ne interesează și mulți termeni nelămurii vor căpăta astfel un înțeles deplin.

Volumul se termină cu două studii care formează cea de a patra și ultima grupă, privitoare la cunoașterea izvoarelor documentare și editarea lor.

În primul studiu, Hans Haussherr ne arată „Golurile în memoriile Cancelarului de Stat, Prințul de Hardenberg”. Autorul semnalează lipsa unei biografii complete a lui Hardenberg, cunoscutul om de stat al

Prusiei, luptător pentru liberarea și refacerea țării sale, în urma înfringerii din războaiele napoleoniene, și indică posibilitățile unei documentări în afara memoriilor rămase de la el, care sînt incomplete.

În cel de al doilea și ultim studiu, Hellmut Kretschmar prezintă începuturile Ministeriatului Bismarck (1862—1863), după rapoartele ambasadurilor saxonice. Se reliefează anumite trăsături caracteristice politicii de mai târziu a lui Bismarck, care a adus reale servicii Germaniei dar, în același timp, și mari prejudicii.

La sfîrșitul volumului sînt anexate 15 planșe, reprezentînd fotocopii de pe diferite documente din arhivele germane.

Volumul, în întregul lui, cuprinde numeroase studii, din care cele mai multe pot fi citite cu interes și cu real folos pentru cunoașterea principiilor și a experienței unei țări cu o veche tradiție arhivistă.

TOMA CARAPALEA

Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri, întocmit de Marta Anineanu, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1957, X + 618—621 p.

Din anteprefața volumului de care ne ocupăm, aflăm că Academia R.P.R. a început publicarea unor repertorii pentru corespondența scriitorilor romîni, din bogatele sale colecții, continuînd, astfel, o veche activitate care a dus, în trecut, la întocmirea și publicarea citorva prețioase instrumente de informare a cercetătorilor care se ocupă de istoria culturii noastre. Trecîndu-se în revistă această veche preocupare, s-a pierdut din vedere ca, alături de numele lui Ion Bianu, Nerva Hodoș și Al. Sandi Ionescu să fie menționați, în acea anteprefă, C. Litica, autorul lucrării *Catalogul manuscriselor grecești și continuatorul său Nestor Camariano*, apoi la *Catalogul manuscriselor românești*, R. Caracș și Șt. Nicolaiasa, iar la *Bibliografia românească veche*, Dan Simonescu.

Prefața Martei Anineanu lămurește deplin pe cercetător asupra principiilor care au stat la baza alcătuirii lucrării. Fiind vorba de un catalog al corespondenței lui V. Alecsandri, era bine dacă se includeau și scrisorile literare pentru a avea o evidență cit mai completă a activității epistolare a poetului. În schimb s-a făcut foarte bine că s-au înserat în catalog scrisorile care nu se găsesc în depozitul Academiei. Enumerarea colecțiilor în care se află acele

scrisori și indicarea locului unde au fost publicate constituie o documentare prețioasă pentru cercetători.

În ce privește indicarea bibliografică pentru unele scrisori publicate, autorul nu-și expune clar punctul de vedere (p. VII, al. 3), deoarece întîi afirmă că a „căutat să dea toate indicațiile bibliografice”, ca imediat după aceea să arate, în mod just, că aceasta este aproape cu neputință din cauza marelui număr de „reviste obscure de provincie” unde s-au publicat asemenea scrisori.

În cuprinsul volumului s-a făcut o distincție între materialele din depozitul Academiei, unde se păstrează peste 1800 scrisori, grupate pe destinatari și în ordine cronologică, și cele din alte colecții, unde există peste 350 scrisori. Deci, în total, s-au păstrat peste 2150 scrisori ale poetului, ceea ce reprezintă un valoros fond cultural.

Rezumatelc sînt în genere cuprinzătoare, însă ar fi fost util să se folosească, în alcătuirea lor, și unele citate caracteristice din scrisori, pentru ca cititorii să cunoască ceva din „revelatoarea și agreabila corespondență a poetului”. Ne-ar fi scutit, astfel, și de prea numeroase spații albe ale cărții, de care a făcut atita abuz tehnoredacția. Nu vedem necesitatea ca fiecă de destinat să înceapă pe o pagină nouă.

Trecînd peste cîteva greșeli de tipar, nesemnate în erată, și cîteva topice redată greșit (Ternaucă în loc de Tirnaucă, Gadiinți în loc de Gidinți etc...), vom menționa că nu sînt bine formulate nici unele abrevieri (Achiz. pentru „achiziții”, C-pol. pentru Constantinopol etc...). Lista lor nu este mare, dar ar fi putut lipsi cu totul, mai ales țînd în seama de aceeași risipă de spații albe și mica frecvență a acestor cuvinte.

Lăsînd aceste măruntisuri la o parte subliniem, însă, marea utilitate a acestei publicații, pe cit de migăloasă și greu de alcătuit, pe atît de prețioasă cercetătorilor, căora le ușurează foarte mult studiile.

În afară de marea frescă a corespondențelor lui Alecsandri — peste 150 la număr — între care atîtea nume ilustre ale culturii noastre (N. Bălcescu, I. Bianu, I. Ghica, M. Kogălniceanu, Macedonschi, Matei Millo, C. Negri, Negruzzi, Odobescu, Papadopol-Calimach, Victor Place, V. A. Ureche, Alecu Rusu, Al. I. Cuza, N. Gane, B. P. Hasdeu, A. Ubicini, Ioscf Vulcan și alții), uriașa corespondență — cită s-a păstrat — oferă cercetătorilor o mare varietate de informații. De la lupta pentru unire a generației lui Alecsandri și pînă la activitatea sa diplomatică, de la preocupările culturale și de creație ale scriitorului, pînă la activi aten

lui de arhivist al Statului, de la greutatea începutului unor periodice în țara noastră și pînă la surghiunirea unor colaboratori și scriitori pentru avîntul nelimitat și spiritul lor progresist, de la informațiile de amănunt care pot interesa atît pe istoricii literari, cit și pe specialiștii cîntecului popular, de la grija pentru țară și pînă la caracterizarea unor revolte țărănești din 1842, nimic nu a scăpat atenției și interesului poetului și scriitorului V. Alecsandri.

Cititorii și cercetătorii culturii și trecutului patriei noastre sînt recunoscători Academiei că a dat posibilitate autoarei să scoată la lumină conținutul masivului fond de informație reprezentat de corespondența lui V. Alecsandri.

CONSTANTIN TURCU

Noi publicații arhivistice

1. Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului, de la Orașul Stalin, *vol. I, Buc., 1958, XIII + 803—[813] p.*

2. Înaltul Divan 1831—1847, *Inventar arhivistic, Buc., 1958, 563 p. + 6 pl.*

Ambele lucrări ce fac parte din seria celor mai complete lucrări arhivistice, inițiate de către Direcția Generală a Arhivelor Statului în scopul de a oferi cercetătorilor un maximum de informații, continuă linia alor publicații apărute începînd cu anul 1947¹⁾. Ele pot fi folosite fără a mai fi necesar să se apeleze în orice moment la actele originale. În același timp modul de publicare a documentelor, sub forma de catalog, prezintă, față de edițiile de documente, avantajul de a cuprinde în rezumate ce redau problemele esențiale, mult mai multe acte și pe o perioadă mai întinsă.

Prima lucrare, *Catalogul documentelor grecești*²⁾, începe cu o prefață în care se prezintă fondurile arhivistice din care au fost extrase actele ale căror rezumate s-au publicat, metoda de lucru și se indică problemele mai importante ce se pot studia pe baza acestor documente.

Urmează un număr de 2498 rezumate de acte dintre anii 1577—1854, păstrate la Arhivele Statului din Orașul Stalin. Dintre acestea, un număr de 1884 acte fac parte din fondul *Acte diverse grecești* și mai ales din fondul *Mibail Țumbru* denumit astfel după numele unui negus-or din Brașov, care a trăit între anii 1753—1805 și de la care a rămas o importantă corespondență comercială. Majoritatea actelor sînt originale dintre anii 1773—1805.

Rezumatele publicate în *Catalog* sînt destul de amănunțite din cauza bogăției de date economice ce conțin actele, dar și din cauză — cum se arată în prefață — că limba greacă populară, în care sînt scrise, este împestrițată cu tot felul de cuvinte de cele mai diverse origini și uneori într-o formă coruptă. De aceea, documentele sînt mai greu accesibile cercetătorilor mai puțin versați în dificultățile paleografice și lingvistice pe care acestea le prezintă.

Lucrarea prezintă importanță pentru studiul vieții economice în a doua jumătate a sec. XVIII și începutul celui de al XIX-lea în Transilvania, Moldova și Țara Românească și chiar pentru Imperiul Habsburgic și cel Otoman. În special rolul Arominilor, element preponderent în viața economică a celor două imperii prin negul de mărfuri și mai ales specula cu valori mobile, cum sînt cambiile și monedele, rezultă deosebit de pregnant din cercetarea acestei lucrări. Către sfîrșitul sec. XVIII și începutul celui de al XIX-lea, din cauza interminabilelor războaie napoleoniene, în locul comerțului cu mărfuri, care avea de suferit mari pierderi, apare, după cum rezultă din lucrare, un însemnat negoț sau, mai bine zis, speculă cu monede. („zaraflic”) ¹⁾.

În afară de Țumbru, care apare ca figura centrală a acestei lucrări, din actele prezentate mai apar și alte figuri de negustori ca Ioan Boghici, Hagi Stan Jianu din Craiova, Petcuț Șetra-ul, Teodor Ciurcul, Constantin Mincu ș.a. Se mai găsesc informații despre emigrații poliici de la 1821, din Țara Românească refugiați la Brașov din cauza Eteriei, despre oierii săceleni constituiți într-o companie etc.

Indicele general (p. 731—803) este de un real folos pentru cercetarea acestei lucrări destul de întinsă și cu probleme destul de diverse. Probleme ca aceea a mărfu-

¹⁾ Pentru publicațiile arhivistice apărute începînd din anul 1947 v. *Revista Arhivelor*, 1 (1958), p. 310—314.

²⁾ Vol. II al aceleiași lucrări este în curs de apariție.

¹⁾ v. și Dumitru Limona, *Un catastib al unui compozitor sîbian din veacul al XVIII-lea, în Arhivele Statului — 125 ani de activitate*, p. 412—415.

rilor cu care se făcea comerț sau aceea atât de complicată a monedelor, de proveniențele cele mai variate, care circulau în acele timpuri, chestiunea cursului, a raportului dintre ele și a speculei cu acestea, a comerțului cu lână etc. pot fi urmărite cu destulă ușurință folosind indiciile lucrării.

În genere, lucrarea prezintă o deosebită însemnătate pentru istoria vieții economice din țările romine în perioada de trecere de la economia feudală la cea capitalistă, a comerțului internațional și umple un gol însemnat în această privință, știut fiind că există încă puține publicații de documente privind istoria economică a țărilor romine.

Cea de a doua lucrare, *Înaltul Divan*, cuprinde de asemenea o prefață în care se expune metoda de lucru folosită la întocmirea ei, un scurt istoric al acestei instituții și al arhivei și o descriere a manuscriselor în care au fost transcrise hotărârile sale. Prefața se încheie cu indicarea modului de folosire a cotelor date la fiecare act rezumat și cu lista colaboratorilor ce au întocmit lucrarea.

*Înaltul Divan*¹⁾ a fost, în Țara Românească ca și în Moldova, instanța supremă judecătorească, înființată ca urmare a aplicării Regulamentelor Organice. Cel din Țara Românească, a cărui arhivă este prezentată în lucrarea de mai sus, a funcționat între 1 septembrie 1831 și martie 1847.

După prefață urmează rezumatele destul de amănunțite a 1412 procese dezbătute în fața acestei instanțe (p. 13—318), între 1831 septembrie 18 — 1847 martie 5, ce au fost întocmite pe baza hotărârilor transcrise în 18 condiții și a actelor aflate în cele 2045 dosare, care s-au păstrat din acest fond, sau numai pe baza hotărârilor din condiții când nu s-au mai păstrat dosarele referitoare la cauzele respective. În continuare se dau 122 rezumate ale actelor de împăciuire între părți, efectuate la Înaltul Divan, pentru închiderea proceselor,

dintre anii 1835—1846 (nr. 1413—1534, p. 382—394) și, în sfârșit, rezumatele a 555 dosare provenind de la această instanță, conținând hotărâri ne transcrise în condice sau fără hotărâri (nr. 1535—2089, p. 395—476, pentru anii 1831—1847). Urmează un număr de șase facsimile (o hotărâre dintr-o condică, sigiliul Înaltului Divan și semnături ale membrilor ce au judecat la această instanță între anii 1831—1847).

Un indice general (p. 476—563), destul de dezvoltat, ușurează mult cercetarea acestor lucrări, dându-se explicații și pentru unele cuvinte scoase din uz, dar folosite frecvent acum o sută de ani.

Procesele judecate de către Înaltul Divan sînt de natură diferită. Marea lor majoritate sînt însă de natură funciară sau pecuniară, ca de exemplu: încălcări și delimitări de hotare (între țărani și moșneni cu marii proprietari), arendări de moșii, datorii bănești, vânzări la meza, revendicări și restituiri de dotă, plată de rețete medicale, apoi chestiuni de stat personal ca succesiuni, tutele, divorțuri etc.

Lucrarea oferă cercetătorilor interesante date asupra vieții economice a Țării Românești, a istoriei Bucureștiului, a moravurilor și, în genere, asupra societății din prima jumătate a secolului trecut. Ea prezintă însă un interes deosebit pentru cei ce studiază începuturile justiției moderne în Țara Românească, cînd alături de Regulamentul Organic se judecă și pe temeiul legiilor anterioare, ca de exemplu *Pravilniceasca condică* (rez. nr. 1041, 1053). În diversele procese părțile își susțin drepturile folosind diferite probe (jurămint, cercetare la fața locului etc.) și în special documente vechi, din care unele, reproduse în copii la dosare, s-au păstrat probabil numai sub această formă. În această privință lucrarea ne oferă o imagine destul de fidelă a perioadei de trecere a Țării Românești de la statul feudal la cel modern. Interesul său constă și în aceea că este una dintre primele lucrări arhivistice în care se publică materiale documentare mai apropiate de vremea noastră.

M. FĂNESCU

¹⁾ V. Ion Șucu, *Înaltul Divan*, în *Arhivele Statului — 125 ani de activitate, 1831—1956*, p. 357—374.

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

Apare de 2 ori pe an, în 350 pag.

Redacția : București, Str. Arhivelor, nr. 2 — Telefon 13.37.77

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
*** La a XI-a aniversare a Republicii	3
STUDII	
MANEA MĂNESCU, prof. univ., membru corespondent al Academiei R.P.R., <i>Cu privire la influența statisticii ruse asupra dezvoltării statisticii din Principatele Române, în secolele XVIII și XIX</i>	9
M. REGLEANU, Aaron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească	32
GH. UNGUREANU, <i>Contribuție la istoria pompierilor (Înființarea și organizarea lor în Moldova)</i>	51
EMIL VÎRTOSU, <i>Un diplomatat manuscris al Țării Românești (1841), II</i>	70
AURELIAN SACERDOȚEANU, <i>Arhivistica de peste botare, după al doilea război mondial</i>	117
DISCUȚII, NOTE, COMUNICĂRI, DOCUMENTE	
ION PARASCHIV, <i>Documente privitoare la istoria României păstrate în Arhivele de Stat ale U.R.S.S.</i>	160
N. CORIVAN, <i>Două documente inedite, din arhivele Ministerului de Externe de la Paris, din epoca Unirii</i>	177
GH. UNGUREANU, <i>Semnarea unor documente inedite, din perioada Unirii Principatelor</i>	188
CONSTANTIN TURCU, <i>Știri despre revoluția din anul 1848, în orașul Iași</i>	193
I. ANTOHI și AL. ANDRONIC, <i>O școală satească în preajma anului revoluționar 1848 (Contribuție la istoricul școlilor sătești din Moldova)</i>	195
MIHAI APOSTOL, <i>Documente referitoare la lupta petroliștilor din Valea Prabovei</i>	201
ION GH. BURTOIU, <i>Contribuție la istoricul petrolului românesc</i>	207
GERTRUDE BARDOS, <i>Cîteva documente cu privire la istoricul frământărilor sociale din Oltenia la începutul secolului al XIX-lea</i>	211
ECATERINA NEGRUȚI, <i>Condica obligațiilor de boieresc a țărănilor de pe domeniul Gbica-Comănești (1846)</i>	221
BUJOR SURDU, <i>Urbăriile domeniului Făgăraș</i>	233
MUSTAFA A. MEHMET, <i>O condică domnească din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, scrisă în limba turcă, privind Țara Românească</i>	248
GH. UNGUREANU, <i>Instrumente de lucru pentru cercetătorii materialelor documentare păstrate în Arhivele Statului din U.R.S.S.</i>	261
IOÓDY PAUL, <i>Scurtă prezentare a arhivei fostului județ Maramureș</i>	265
CONSTANTIN TURCU, <i>O traducere necunoscută a unui document de la Ștefan cel Mare</i>	272
LIVIU MOLDOVAN, <i>Un vechi regulament de selecționare a arhivelor județene</i>	275
*** Numărul de arhivă	277

V. TRANDAF și N. DAMIAN, <i>Factori biologici dăunători arhivelor și câteva metode de combatere, aplicate în Arhivele Statului din țara noastră</i>	283

CRONICA

<i>A patra conferință a Mesei rotunde a arhivelor</i>	295
<i>Expoziția generală a documentelor arhivistice cehoslovace, Praga, 1958</i>	304
ION RUSU, <i>100 de ani de la nașterea academicianului Iuliu Moisiu, întemeietorul Arhivelor Statului din Năsăud</i>	311

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE

Istoriceskii arhiv, nr. 1—4, 1958 (IULIA GHEORGHIAN)	315
<i>Cîteva însemnări pe marginea volumului „Studii istorice româno-bulgare”, de acad. prof. P. Constantinescu-Iași (MIHAI APOSTOL)</i>	320
<i>Cîteva cuvinte despre arhivele orașelor Bratislava și Kosice (MACAK ANDREI)</i>	322
Archivum, Revue internationale des Archives, vol. V, 1955 (MIHAIL M. FĂNESCU)	324
L. Fekete, Die Siyakat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. Beitrag zur türkischen Paläographie, Budapest, I—II, 1955 (M. GUBOGLU)	325
Archivar und Historiker. Studien zur Archiv und Geschichtswissenschaft, Berlin, 1956 (TOMA CARAPALEA)	331
Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri, întocmit de Marta Anineanu (CONSTANTIN TURCU)	335
Noi publicații arhivistice (M. FĂNESCU)	336

СОДЕРЖАНИЕ

*** Одиннадцатая годовщина Республики . . .

стр.

3

СТАТЬИ

МАНИЯ МЭНЕСКУ, — проф. унив. член корреспондент Академии Наук РНР. — О влиянии русской статистики на развитие статистики в Румынских Княжествах XVIII и XIX вв.	9
М. РЕГЛЯНУ — Аарон Флориан как участник революции 1848 г. в Валашском Княжестве.	32
Г. УНГУРЯНУ — К истории пожарников (Основание и организация в Молдавии).	51
ЭМИЛ ВЬРТОСУ — Рукописный diplomatarium Валашского Княжества (1841 г.) АУРЕЛИАН САЧЕРДОЦАНУ — Архивоведение за рубежом после второй ми- ровой войны.	70 117

ДИСКУССИИ, ЗАМЕТКИ, СООБЩЕНИЯ, ДОКУМЕНТЫ

ИОН ПАРАСКИВ — Документы относящиеся к истории Румынии в Государ- ственных Архивах С.С.С.Р.	160
Н. КОРИВАН — Два неопубликованных документа эпохи Объединения Ру- мынских Княжеств, сохранимые архивом Министерства Иностранных Дел Парижа.	177
Г. УНГУРЯНУ — Выявление некоторых неопубликованных документов, периода Объединения Княжеств.	188
КОНСТАНТИН ТУРКУ — Сведения о революции 1848 г. в городе Яссах.	193
И. АНТОХИ и АЛ. АНДРОНИК — Сельская школа накануне революции 1848 г. (К истории сельских школ Молдавии).	195
МИХАЙ АПОСТОЛ — Документы касающиеся борьбы нефтяников в Долине Праховы.	201
ИОН Г. БУРТОЮ — К истории румынской нефти.	207
ГЕРТРУДЕ БАРДОШ — Несколько документов касающихся истории соци- альных волнений в Олтении в начале XIX века.	211
ЕКАТЕРИНА НЕГРУЦИ — Книга крестьянских обязательств на имении Ги- ка-Комэнешть (1846 г.).	221
БУЖОР СУРДУ — Урбарии имения Фэгэраш.	233
МУСТАФА А. МЕХМЕТ — Господарская книга второй половины XVIII века на турецком языке относительно Валашского Княжества.	248
Г. УНГУРЯНУ — Научно-справочные издания для исследователей докумен- тальных материалов хранящихся в Государственных Архивах С.С.С.Р.	261
ИООДИ ПАУЛ — Краткое описание архива бывшего Марамурешского уезда. КОНСТАНТИН ТУРКУ — Неизвестный перевод одного документа от Ште- фана Великого.	265 272
ЛИВЬЮ МОЛДОВАН — Старый регламент отбора уездных архивов.	275
*** — Архивный шифр.	277
В. ТРАНДАФ и Н. ДАМБЬАН — Биологические вредители архивов и несколько способов их уничтожения применимые Государственными Архивами нашей страны.	283

ХРОНИКА

	стр.
— Четвертая конференция Круглого стола архивов.	295
— Всеобщая выставка чехословацких архивных документов, Прага 1958 г.	304
ИОН РУСУ — 100 лет со дня рождения академика Юлия Мойсила, основателя Государственных Архивов Нэсэуда.	311

РЕЦЕНЗИИ, БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

— <i>Исторический Архив</i> , 1—4, 1958 г. (ЮЛИЯ ГЕОРГИАН).	315
— Несколько отметок о труде „ <i>Румыно-болгарские исторические очерки</i> “ акад. проф. П. Константинеску-Яшь (МИХАЙ АПОСТОЛ).	320
— Несколько слов об архивах городов Братислава и Кошице (МАЦАК АНДРЕЙ).	322
— <i>Archivum, Revue Internationale des Archives</i> , том V, 1955 г. (МИХАИЛ М. ФЭНЕСКУ).	324
— L. Fekete, <i>Die Siyakat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. Beitrag zur türkischen Paläographie</i> , Budapest, I—II, 1955 (М. ГУБОГЛУ).	325
— <i>Archivar und Historiker. Studien zur Archiv und Geschichtswissenschaft</i> , Berlin, 1956 (ТОМА КАРАПАЛЯ).	331
— <i>Каталог переписки Василия Александри</i> , составленный Мартой Анишяну (КОНСТАНТИН ТУРКУ).	335
— Новые архивные издания (М. ФЭНЕСКУ).	336

S O M M A I R E

	<u>Pag.</u>
* * *A l'onzième anniversaire de la République	
ÉTUDES	
MANEA MANESCO, prof. univ., membre correspondant de l'Académie de la R.P.R., <i>L'influence de la statistique russe sur le développement de la statistique des Principautés Roumaines au XVIII—XIX-ème siècle</i>	9
M. REGLEANU, Aaron Florian, participant à la révolution de 1848 en Valachie	32
GH. UNGUREANU, Contribution à l'histoire des pompiers (Fondation et organisation en Moldavie)	51
EMIL VÎRTOSU, Un diplomatarium manuscrit de la Valachie (1841), II	70
AURELIAN SACERDOTEANU, L'archivistique à l'étranger après la deuxième guerre mondiale	117
DISCUSSIONS, NOTES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS	
ION PARASCHIV, Documents relatifs à l'histoire de la Roumanie conservés dans les Archives d'Etat de l'U.R.S.S.	160
N. CORIVAN, Deux documents inédits des archives du Ministère des Affaires Etrangères de Paris, de l'époque de l'Union des Principautés	177
GH. UNGUREANU, Mention de quelques documents inédits datant de l'époque de l'Union des Principautés	188
CONSTANTIN TURCU, Informations sur la révolution de 1848 dans la ville de Iassy	193
I. ANTOHI et AL. ANDRONIC, Une école villageoise aux environs de l'année révolutionnaire 1848 (Contribution à l'histoire des écoles villageoises de Moldavie)	195
MIHAI APOSTOL, Documents concernant la lutte des ouvriers pétroliers de Valea Prabovei	201
ION GH. BURTOIU, Contribution à l'histoire du pétrole roumain	207
GERTRUDE BARDOS, Quelques documents concernant l'histoire des mouvements sociaux en Olténie au commencement du XIX siècle	211
ECATERINA NEGRUȚI, Le registre des obligations de „boieresc" des paysans du domaine Gbica-Comănești (1846)	221
BUJOR SURDU, Les „Urbarium"-s du domaine de Făgăraș	233
MUSTAFA MEHMET, Un registre seigneurial de la deuxième moitié du XVIII-ème siècle, en langue turque, concernant la Valachie	248
GH. UNGUREANU, Instruments de travail pour les chercheurs des matériaux documen- taires conservés aux Archives d'Etat de l'U.R.S.S.	261
IOOĐY PAUL, Brève présentation de l'archive de l'ancien département de Maramureș	265
CONSTANTIN TURCU, Une traduction inconnue d'un document de Ștefan cel Mare	272
LIVIU MOLDOVAN, Un vieux règlement pour la sélection des archives départementales	275
* * * Le numéro d'archive	277

V. TRANDAF et N. DAMIAN, <i>Facteurs biologiques nuisibles aux archives et quelques méthodes pour les combattre, appliquées dans les Archives d'État de notre pays</i>	283

CHRONIQUE

<i>La quatrième conférence de la Table ronde des archives</i>	295
<i>L'exposition générale des documents archivistiques tchécoslovaques, Prague, 1958</i>	304
ION RUSU, <i>100 ans depuis la naissance de l'académicien Iuliu Moisil, fondateur des Archives d'État de Năsăud</i>	311

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

L'archive historique, 1—4, 1958 (IULIA GHEORGHIAN)	315
<i>Quelques notes marginales sur le volume „Études historiques roumaino-bulgares“, par l'acad. prof. P. Constantinescu-Iași</i> (MIHAI APOSTOL)	320
<i>Quelques mots sur les archives de Bratislava et Kosice</i> (MACÁK ANDREI)	322
<i>Archivum, Revue internationale des Archives, vol. V, 1955</i> (MIHAIL M. FĂNESCU)	324
<i>L. Fekete, L'écriture Siyakat dans l'administration des finances turques. Contribution à la paléographie turque, Budapest, I—II, 1955</i> (M. GUBOGLU)	325
<i>Archiviste et historien. Études d'archivistiques et d'histoire, Berlin, 1956</i> (TOMA CARAPALEA)	331
<i>Le catalogue de la correspondance de Vasile Alecsandri, élaboré par Marta Anineanu</i> (CONSTANTIN TURCU)	335
<i>Nouvelles publications archivistiques</i> (M. FĂNESCU)	336

PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI RECENT APĂRUTE

1. Mihail Guboglu, *Tabele sincronice*. Datele hegirei și datele erei noastre, București, 1955, 329 p.
2. *Catalogul documentelor românești* din Arhivele Statului de la Orașul Stalin, vol. I, 1521—1799, București, 1955, XXXI + 598 p.
3. *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. II, București, 1956, 194 p.
4. *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. I (1387—1620), București, 1957, 576 p.
5. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate*, (1831—1956), București, 1957, 514 p.

— I. G. G. București

E R A T A

<u>Pagina</u>	<u>Rîndul</u>	<u>În loc de</u>	<u>Se va citi</u>
161	4	istrlei	istoriei
161	16	1	7
162	facsimil	Ultima pagină a scrisorii	Scrisoarea
192	7	Sabonof	Labanoff
254	26	Document nr. 7	Document nr. 2
255	trimiteră 7	Se referă la cuvîntul „ARZULUI” din rîndul 3, pag. 255	
331	col. 2, 8 de jos	după	duce

V. TRANDAF et N. DAMIAN, <i>Facteurs biologiques nuisibles aux archives et quelques méthodes pour les combattre, appliquées dans les Archives d'État de notre pays</i>	283

CHRONIQUE

<i>La quatrième conférence de la Table ronde des archives</i>	295
<i>L'exposition générale des documents archivistiques tchécoslovaques, Prague, 1958</i>	304
ION RUSU, <i>100 ans depuis la naissance de l'académicien Iuliu Moisil, fondateur des Archives d'État de Năsăud</i>	311

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

L'archive historique, 1—4, 1958 (IULIA GHEORGHIAN)	315
<i>Quelques notes marginales sur le volume „Études historiques roumaino-bulgares“, par l'acad. prof. P. Constantinescu-Iași</i> (MIHAI APOSTOL)	320
<i>Quelques mots sur les archives de Bratislava et Kosice</i> (MACÁK ANDREI)	322
<i>Archivum, Revue internationale des Archives, vol. V, 1955</i> (MIHAIL M. FĂNESCU)	324
<i>L. Fekete, L'écriture Siyakat dans l'administration des finances turques. Contribution à la paléographie turque, Budapest, I—II, 1955</i> (M. GUBOGLU)	325
<i>Archiviste et historien. Études d'archivistiques et d'histoire, Berlin, 1956</i> (TOMA CARAPALEA)	331
<i>Le catalogue de la correspondance de Vasile Alecsandri, élaboré par Marta Anineanu</i> (CONSTANTIN TURCU)	335
<i>Nouvelles publications archivistiques</i> (M. FĂNESCU)	336

PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI RECENT APĂRUTE

1. Mihail Guboglu, *Tabele sincronice*. Datele hegirei și datele erei noastre, București, 1955, 329 p.
2. *Catalogul documentelor românești* din Arhivele Statului de la Orașul Stalin, vol. I, 1521—1799, București, 1955, XXXI + 598 p.
3. *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol. II, București, 1956, 194 p.
4. *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. I (1387—1620), București, 1957, 576 p.
5. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate*, (1831—1956), București, 1957, 514 p.
6. *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei*, București, 1958, 373 p.
7. *Înaltul Divan* (1831—1847), inventar arhivistic, București, 1958, 563 p. + VI pl.
8. *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, București, 1958, XIII + 803 p.
9. *Indice cronologic nr. 15*. Documente istorice. Mănăstirile Sf. Ioan Focșani, Jghiabu, Jitia și Roaba, Măgureanu-București, Mamu, Mărcuța și Mărgineni, București, 1958, 247 p.
10. *Revista Arhivelor — seria nouă — nr. 1*, București, 1958, 345 p.

LIBRARY OF THE UNITED STATES DEPARTMENT OF AGRICULTURE

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..